

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TASAVVUF BİLİM DALI

HİNT ALT KITASINDA SÛFÎ- SELEFÎ MÜCADELESİ
BAĞLAMINDA İSLÂM'DA İÇ BARIŞIN KORUNMASI

Doktora Tezi

Saeyd Rashed Hasan CHOWDURY

ANKARA – 2023

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TASAVVUF BİLİM DALI

HİNT ALT KITASINDA SÛFÎ- SELEFÎ MÜCADELESİ
BAĞLAMINDA İSLÂM'DA İÇ BARIŞIN KORUNMASI

Doktora Tezi

Saeyd Rashed Hasan CHOWDURY

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Vahit GÖKTAŞ

ANKARA – 2023

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TASAVVUF BİLİM DALI

Saeyd Rashed Hasan CHOWDURY

HİNT ALT KITASINDA SÛFÎ- SELEFÎ MÜCADELESİ
BAĞLAMINDA İSLÂM'DA İÇ BARIŞIN KORUNMASI

Doktora Tezi

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Vahit GÖKTAŞ

Tez Jürisi Üyeleri

<u>Adı ve Soyadı</u>	<u>İmzası</u>
..... Prof. Dr. Vahit GÖKTAŞ.....	
..... Prof. Dr. Mustafa AŞKAR	
..... Prof. Dr. Hayri KAPLAN	
..... Doç. Dr. Öncel DEMİRDAŞ.....	
.....Dr. Öğr. Üyesi Sevim ARSLAN.....	

Tez Sınavı Tarihi: 22.06.2023

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (...22.../...06.../...2023....)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve SOYADI

Saeyd Rashed Hasan CHOWDURY

İmzası

.....

.....

ÖNSÖZ

Bütün hamdler, lütfuyla " Hint Alt Kıtasında Sûfî-Selefî Mücadelesi Bağlamında İslâm'da İç Barışın Korunması" adlı tezi tamamlamamı sağlayan yüce Allah'a mahsustur. Sevgili peygamberimiz Hz. Muhammed'e (s.a.v.) ve onun âl ve ashabına, Tâbiîn'e, Tebeu't-Tâbiîn'e ve kıyamet Gününe kadar ona sadakatle tabi olacıklara sayısız salât ve selamlar olsun.

Bugün Hint Yarımadası'nda (Bangladeş, Hindistan ve Pakistan) yaşayan yaklaşık 500 milyon Müslüman, bu bölgeyi dünyadaki Müslüman insan gücünün merkezlerinden biri haline getirmiştir. Sûfî ve Selefî gruplar İslâm'ın Hint Yarımadası'nda yayılmasına büyük katkıda bulunmuştur. Şu anda yurt içi ve yurt dışı siyasi nedeniyle Hint Yarımadasındaki Sûfî-Selefîler arasında çeşitli ihtilafli farklılıklar vardır. Bir grubun mensuplarının başka bir grup tarafından dini kurum kurmaya çalışırken dövülmesi, öldürülmesi gibi korkunç olaylar yaşanmaktadır. Bundan dolayı bu kıtanın Müslümanları arasında çeşitli sorunlar ortaya çıkmaktadır. Hint Yarımadasındaki Müslümanlar, bazı aşırılıkçı seleflerin yaygın propagandası, ifşası ve bazı sûfîlerin sapkınlıkları nedeniyle son elli yılda çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Yukarıdakilerin önemini fark ederek, "Hint Alt Kıtasında Sûfî-Selefî Mücadelesi Bağlamında İslâm'da İç Barışın Korunması" başlıklı bir tez yazmaya karar verdim. Hint Alt Kıtasında Sûfî-Selefî Mücadelesi Bağlamında bugüne kadar akademide bu kadar çok şey yapılmadığından bu araştırmanın akademideki ilk çalışma olacağını inanmaktayım.

Tezin hazırlanma sürecinde hiçbir yardımını esirgemeyen ve desteğini her daim yanımda hissettiğim çok değerli hocam ve danışmanım sayın Prof. Dr. Vahit Göktaş'a sonsuz teşekkürü bir vefa borcu bilip hürmet ve saygılarımı arz ederim. Ona minnettarlığımı ifade etmek için herhangi bir kelime bulamadım. Kendisinin ve ailesinin Allah'tan en güzel şekilde ecirlerini almalarını diliyorum. Ayrıca, tez çalışmam sırasında bana yol gösteren ve sınırsız desteğini esirgemeyen ve tez izleme komitesindeki değerli hocalarım Prof. Dr. Mustafa Aşkar ve Prof. Dr. İhsan Çapcıoğlu'na teşekkürlerimi sunarım. Kendilerine Allah'tan güzel bir mükâfat diliyorum.

Doktora süreci boyunca kapılarını her zaman açık tutan, tecrübe ve fikirlerini açık yüreklilikle paylaşan kıymetli hocalarım sayın Prof. Dr. Ethem Cebecioğlu, Prof. Dr. Muhammet Mustafa Çakmaklıoğlu, Prof. Dr. Hayri Kaplan, Dr. Öğr. Üyesi Sevim Arslan, Doç. Dr. Öncel Demirdaş, Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Yıldız, Ar. Gör. Müberra Aygündüz, Talat Olgun ve Murat İsmailoğlu'na ve doktora yapmam konusundaki destekleriyle Kalem Vakfı başkanı sayın Musa Şahin hocam'a teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca akademik hayatımı yönlendirmemi sağlayan, beni Ankara Üniversitesi'nde

doktora programına tam burs vererek desteklerini esirgemeyen ve böylece beni onurlandıran Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluğu Başkanlığı (YTB)'na özel şükranlarımı sunarım.

Bu günlere gelmemde her zaman yanımda olan, maddi ve manevi desteklerini her zaman yanımda hissettiğim sevgili babam Mevlâna Saeyd Md. Ali Hussain Chowdury ve annem Hasina Begüm, kayınpederim Prof. Dr. Abu Jamal Md. Qutubul Islam Numani, kayıinvalidem Fatema Ferdousiye sonsuz saygı ve sevgilerimle şükranlarımı sunarım. Kendilerine Yüce Allah'tan en iyi mükâfatı dilerim.

Araştırmanın her aşamasında kendisiyle yaptığımız görüşmeler ve tartışmalardan çok istifade ettiğim, araştırma verilerinin analizinde bulguların sistematize edilmesinde bana çok büyük destek olan ve tezin zorlu yazım sürecinin sıkıntılarına benimle birlikte katlanan ve her türlü fedâkarlıkta bulunan değerli eşim Nafisa Nomani'ye burada teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Gayret bizden, muvaffakiyet ise Allah'tandır.

Saeyd Rashed Hasan CHOWDURY

Ankara, 2023

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR DİZİNİ.....	xii
TABLO, HARİTA VE ŞEKİL LİSTESİ	xiii
A. GİRİŞ	01
A.1. Araştırma Problemi.....	01
A.2. Tezin Konusu.....	04
A.3. Tezin Amacı.....	08
A.4. Tezin Önemi.....	12
A.5. Kuramsal Çerçeve.....	13
A.6. Araştırma Yöntemi.....	16
A.7. Literatür Taraması.....	18
A.7.1. Tasavvuf Üzerine Literatür İncelemesi.....	18
A.7.2. Selefilik Üzerine Literatür İncelemesi.....	26
B. HİNT ALT KITASI'NA İSLÂM'IN GİRİŞİ VE HİNDİSTAN'DA MÜSLÜMAN YÖNETİMİ	
B.1. Hulefâ-İ Râşidîn Döneminde Hint Alt Kıtasında İslâm'ın Yayılması.....	36
B.2. Emevi Halifeliği (632-750) döneminde Hint Alt Kıtasında İslâm'ın Yayılması.....	37
B.3. Muhammed b. Kâsim es-Sekafî'nin (712) Hindistan'ı Fethi	38
B.4. Abbasi Halifeliği (750-1000) Sırasında Hint Alt Kıtasında Müslüman Yönetimi	39
B.5. Hint Alt Kıtasının'da Gazne Hanedanı (963-1186) Hükümdarlığı.....	40
B.6. Hint Alt Kıtasının'da Memlük Hanedanı veya Ghuri Hanedanı (1175-1206) Hükümdarlığı.....	45
B.7. Delhi Sultanlığı (1206–1526) Döneminde Hint Alt Kıtası.....	47
B.8. Erken Türk İmparatorluğu veya Sözde Köle Hanedanlığı (1206-1290) Döneminde Hint Alt Kıtası.....	49
B.9. Hint Alt Kıtasının'da Halacî Hanedanı (1290-1320)Hükümdarlığı	50
B.10. Hint Alt Kıtasında Tuğluk Hanedanı (1320-1413) Hükümdarlığı.....	50
B.11. Hint Alt Kıtasında Seyyid Hanedanı (1414-1451) Hükümdarlığı.....	51
B.12. Lodi Hanedanı (1451-1526) Tarafından Yönetilen Hint Alt Kıtası.....	52
B.13. Hint Alt Kıtasında Türk Babür/ Mughal İmparatorluğu (1526-1857).....	52
B.14. İngiliz Sömürge (1757–1947) Zamanındaki Hint Alt Kıtası.....	57
B.15. Hindistan ve Pakistan'ın Bölünmesi (14 ve 15 Ağustos 1947)...	58
B.16. Bangladeş'in Pakistan'dan Bağımsızlığı (1971-).....	59

BİRİNCİ BÖLÜM

	HİNT ALT KITASINDA TASAVVUFUN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ	
1.1.	TASAVVUFUN İLK İZLERİ VE ETKİLERİ.....	62
1.1.1.	Vedanta ve Budist Felsefesinin Etkileri.....	62
1.1.2.	Neoplatonizm ve Hristiyanlığın Etkileri.....	63
1.1.3.	Pers İmparatorluğu'nun Etkisi.....	63
1.1.4.	Kur'ân ve Hadisin Etkisi.....	64
1.2.	TASAVVUFUN EVRİMİ VE HİNDİSTAN'DA TASAVVUFUN ERKEN TARİHİ.....	67
1.3.	HİNT ALT KITASINDA TARİKATLAR	70
1.3.1.	Çiştîyye.....	73
1.3.2.	Kâdiriyye.....	75
1.3.3.	Nakşibendiyye.....	75
1.3.4.	Müceddidiyye.....	77
1.3.5.	Sühreverdiyye.....	78
1.3.6.	Mevleviyye.....	79
1.3.7.	Şettâriyye.....	79
1.3.8.	Bektaşîlik.....	80
1.3.9.	Senûsiyye.....	80
1.3.10.	Kübreviyye.....	80
1.3.11.	Mürîdiyye.....	81
1.3.12.	Rezakiye.....	81
1.3.13.	Ni‘Metullâh-ı	82
1.3.14.	Şâzeliyye.....	82
1.3.15.	Medâriyye.....	82
1.3.16.	Ma‘şûmiyye.....	83
1.3.17.	Maizbhandaria.....	83
1.4.	PAKİSTAN'DAKİ ÖNDE GELEN SÜFÎLER	85
1.4.1.	Ebü'l-Hasen Alî b. el-Hücvîrî (1009-1072).....	85
1.4.2.	Şah Yusuf Gardez (11. yüzyıl)	88
1.4.3.	Ferîdüddîn Mes‘ûd b. Süleymân b. Şuayb el-Çiştî el-Ecûdehenî (1173-1265)	88
1.4.4.	Bahâeddin Zekerîyyâ (1170-1268)	89
1.4.5.	Şah Daula Şehid (ö. 1292)	91
1.4.6.	Celâleddin Surah-Posh Buhari (1190-1295)	91
1.4.7.	Jahanian Jahangshat (ö. 1308)	92
1.4.8.	Şeyh Hafız Hacı Hasan-el-Maruf (13. yüzyıl)	92
1.4.9.	Rûkn-i Alem (1251-1335)	93
1.4.10.	Beyazıt Pir Roşan (1525-1585)	93
1.4.11.	Madho Lal Şeyh Hüseyin (1538-1599)	94
1.4.12.	Şah Süleyman Nuri (ö. 1604)	94
1.4.13.	Baba Seyyid Şeyh Cemal (1588-1671)	95
1.4.14.	Sultan Bâhû (1628-1691)	95
1.4.15.	Seyyid Abdul Latif Kazmi Bari İmam (1617-1705)	96
1.4.16.	Şah Abdüllatif Vittai (1690-1752)	96
1.4.17.	Bulle Şah (1680-1757)	97
1.4.18.	Şah Kâbil Evliya (1689-1767)	98
1.4.19.	Sakhi Şeh Chan Charag (18. yy)	98
1.4.20.	Sachal Saramast (1739-1827)	99
1.4.21.	Muhammed Süleyman Şah Taunsavi Pir Pathan (1770-1850)...	99

1.4.22.	Muhammed Çannan Şah Nuri (1789-1890)	99
1.4.23.	Seyyid Eli Ahmed Şeh Geylani Kadri (ö. 1898)	100
1.4.24.	Pir Hadi Hasan Box Şeh Geylani (1846-1900)	100
1.4.25.	Hâce Golam Ferid (1845-1901)	100
1.4.26.	Muhammed Emin Şah Sunny (1829-1913)	101
1.4.27.	Meher Ali Şah (1859-1937)	101
1.4.28.	Muhammed Kasım Sadık (1822-1943)	102
1.4.29.	Şems Ali Kalandar (1874-1966)	102
1.4.30.	Kalender Baba Evliya (1898-1979)	103
1.4.31.	Kudrat Ullah Şahab (1917-1986)	103
1.4.32.	Halid Hasan Şah (1934-1992)	104
1.4.33.	Golam Eli Okarvi (1919-2000)	104
1.4.34.	Muhammed Cevan Şah Nakvi (20.yy)	105
1.5.	HİNDİSTAN'DAKİ ÖNDE GELEN SÛFİLER	106
1.5.1.	Sultan Seyyid Şah Mutaahreddin Sühreverdiyye (969-1039).....	106
1.5.2.	Osman Haruni (1107-1220)	106
1.5.3.	Hâce Muînüddin Hasan el-Çiştî (1138-1235)	107
1.5.4.	Kutbüddin Bahtiyâr Kâkî (1173-1235)	109
1.5.5.	Bü-Ali Şah Kalandar (1209-1324)	110
1.5.6.	Nizâmeddin Evliyâ (1238-1325)	111
1.5.7.	Emir Hüsrev Dihlevî (1253- 1325)	112
1.5.8.	Muhammed b. Yûsuf El Hüseyini Bande Nawaz (1321-1422).	113
1.5.9.	İmâm-ı Rabbânî (1564-1624)	113
1.5.10.	Abdurrahman Geylânî Dihlevî (1615-1677)	115
1.5.11.	Şah Ferîdüddin Bağdadi (1551-1733)	116
1.5.12.	Şah Veliullah Muhaddis Dihlevî (1703-1762)	116
1.5.13.	Volu Şah (ö. 1789)	117
1.5.14.	Şah Abdülaziz Dihlevî (1746- 1824)	117
1.5.15.	Seyyid Ahmed Birelvî (1786–1831)	119
1.5.16.	Kerâmet Ali Cavnûrî (1800-1873)	121
1.5.17.	İmdâdullah Tehânevî (1817- 1899)	124
1.5.18.	Reşîd Ahmed Gengûhî (1829–1905)	125
1.5.19.	Rızâ Han Birelvî (1856-1921)	126
1.5.20.	Mevlâna Ebû Bekir Sıddık (1845-1939)	127
1.5.21.	Eşref Ali Tehânevî (1863-1943)	128
1.5.22.	Hüseyin Ahmed Medenî (1879-1957)	129
1.5.22.1.	Esad Medenî (1928-2006):	133
1.5.22.2.	Şah Ahmed Şafi (1920-2020):	133
1.6.	BANGLADEŞ'TEKİ ÖNDE GELEN SÛFİLER.....	134
1.6.1.	Şah Muhammed Sultan Rumi (ö. 1065)	135
1.6.2.	Hazreti Baba Âdem Şehid (12. Yüzyıl)	136
1.6.3.	Şeyh Şerefüddîn Ebû Tevama (ö. 1300)	136
1.6.4.	Şah Mahdum Ruposh (1216-1313)	137
1.6.5.	Mahdum Şahdaula (ö. 1313)	138
1.6.6.	Şah Celal (1271-1346)	139
1.6.7.	Şah Paran (ö. 1303)	142
1.6.8.	Şeyh Celalettin Tebrizi (ö. 1396)	143
1.6.9.	Hazreti Şah Sultan Belhi (14. yy)	143

1.6.10.	Badrul Alam Şeyh Rengai (14. yy)	144
1.6.11.	Han Cihan Ali (1369-1459)	145
1.6.12.	Şah Ali Bağdadi (ö. 1577)	146
1.6.13.	Hazreti Şah Emanet (ö. 1809)	147
1.6.14.	Şitalang Şah (1806-1899)	147
1.6.15.	Hâfız Ahmed Cavnûrî (1834-1899)	148
1.6.16.	Said Ahmedullah Maicvandari (1826-1906)	148
1.6.17.	İbrâhim Ali Taşna (1872-1931)	149
1.6.18.	Nasîrüddin Ahmed (ö. 1952)	150
1.6.19.	Müftü Aziz'ül Hak (1903-1961)	151
1.6.20.	Seyyid Muhammed Aziz'ül Hak (1908-1969)	152
1.6.21.	Şemsü'l-Hak Feridpuri (1896 -1969)	153
1.6.22.	Seyyid Amîm-ül İhsan (1911-1974)	153
1.6.23.	Abdul Hai Sıddîkî (1903-1977)	154
1.6.24.	Seyyid Muhammed İshak (1915-1977)	155
1.6.25.	Şah Sâhib Chunti (1907-1983)	155
1.6.26.	Hârûn Babungari (1902-1986)	156
1.6.27.	Muhammedullah Hafızî (1895-1987)	157
1.6.28.	Seyyid Ziyâ ül Hak Maicvandari (1928-1988)	157
1.6.29.	Ebû Cafer Muhammed Salih (1915-1990)	158
1.6.30.	Sultan Ahmed Nanupuri (1913-1997)	158
1.6.31.	Abdüllatif Chowdhury Fultali (1913-2008)	160
1.6.32.	Camiruddin Nanupuri (1936-2011)	161
1.6.33.	Sûfî Mizanur Rahman (1943-).....	162
1.6.34.	Seyyid Rezaul Karim (1971-).....	162
1.6.35.	Înâyetullah Abbâsî (1977-).....	163
1.7.	HINT YARIMADASI'NDAKİ TASAVVUFA DAYALI ÖNEMLİ KURULUŞLAR VE GRUPLAR	165
1.7.1.	Tebliğî Cemâat.....	165
1.7.2.	Diyûbendî Hareketi.....	168
1.7.3.	Birelvî Hareketi.....	171
1.7.4.	Dârululûm-i Nedvetü'l-ulemâ (Nedvî) Hareketi	173

İKİNCİ BÖLÜM

HİNT ALT KITASI'NDA SELEFİLİĞİN ORTAYA ÇIKIŞI, DOKTRİNLERİ VE FAALİYETLERİ

2.1.	DÜNYANIN FARKLI ÜLKELERİNDEKİ SELEFÎ (VEHHÂBÎ) HAREKETLERİ	181
2.2.	TARİHTE ÖNDE GELEN SELEFÎ ALİMLER.....	186
2.2.1.	Ahmed b. Hanbel (780-855)	186
2.2.2.	Takıyyüddin İbn Teymiyye (1263-1328)	188
2.2.3.	İbn Receb Hanbelî (1335-1393).....	190
2.2.4.	Muhammed b. Abdülvehhâb (1703-1792)	191
2.2.5.	Reşîd Rızâ (1865-1935)	195
2.2.6.	Nâsirüddin el-Elbânî (1914-1999).....	196
2.2.7.	Abdülazîz b. Bâz (1912-1999)	198
2.2.8.	Muhammed b. Sâlih Useymîn (1925-2001).....	200
2.2.9.	Ebû Bekir Cabir El Cezairî (1921-2018)	202

2.2.10.	Muhammed Muhtâr b. Muhammed el-Emîn eş-Şinkîti (1942-2019)	203
2.2.11.	Rebî' b. Hâdî el-Medhalî (1931-).....	203
2.2.12.	Salih Bin Fevzan (1933-).....	205
2.2.13.	Muhammed Salih el-Müneccid (1970-).....	206
2.3.	GÜNÜMÜZ DÜNYASINDAKİ ÖNDE GELEN SELEFÎ GRUPLAR...	208
2.3.1.	Ana akım Suudi Selefîler (Selefîyun Ehl el-Vela).....	208
2.3.2.	Nâsırüddin el-Elbânî'nin Ürdün Selefîliği.....	208
2.3.3.	Medhâli Selefîliği.....	209
2.3.4.	Mısır Selefîliği.....	210
2.3.5.	Sehve Selefîliği.....	211
2.3.6.	Jâmîyyah Selefîliği	211
2.3.7.	Tekfirci Selefîliği.....	212
2.3.8.	Aşırılıkçı Cihatçı Selefîlik.....	212
2.4.	HİNT ALT KITASINDA SELEFÎLERİN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ..	213
2.5.	HİNT ALT KITASININ SEÇKİN SELEFÎ ÂLİMLERİ	217
2.5.1.	PAKİSTAN'IN TANINMIŞ SELEFÎ ÂLİMLERİ.....	217
2.5.1.1.	İhsan İlâhî Zahîr (1945-1987)	217
2.5.1.2.	Zübeyr Alizai (1957-2013)	218
2.5.1.3.	Sacid Mir (1938-).....	219
2.5.1.4.	Hafız Abdul Rahman Mekkî (1948-).....	219
2.5.2.	HİNDİSTAN'IN TANINMIŞ SELEFÎ ÂLİMLERİ.....	220
2.5.2.1.	Sıddîk Hasan Han (1832-1890)	220
2.5.2.2.	Abdullah b. Muhammed Gaznevî (1811-1881)	224
2.5.2.3.	Nezîr Hüseyin (1805-1902)	225
2.5.2.4.	Muhammed Şemsü'l-Hak b. Emîr Alî ed-Diyânüvî el-Azîmâbâdî (1857-1911).....	227
2.5.2.5.	Şeyhü'l-hadîs Hâfız Abdülmennân Vezîrâbâdî (1851-1916)	228
2.5.2.6.	Muhammed Hüseyin Batalvi (1840-1920)	229
2.5.2.7.	Senâullah Amritsarî (1868-1948)	230
2.5.2.8.	Abdullah el-Baki (1886-1952)	232
2.5.2.9.	Muhammed İshak Medenî (1935-2013)	233
2.5.2.10.	Vehidüzzaman Haydarâbâdî (20. yüzyıl)	234
2.5.2.11.	Zakir Naik (1965-).....	234
2.5.2.12.	Şeyh Motiur Rahman Medenî (1967-).....	238
2.5.3.	BANGLADEŞ'TE TANINMIŞ SELEFÎ ÂLİMLERİ.....	239
2.5.3.1.	Nisar Ali Titumir (1782-1831)	239
2.5.3.2.	Hacı Muhammed Şerîatullah (1781-1840)	240
2.5.3.3.	Prof. Dr. Muhammed Esedullah'il Gâlib (1948-)...	242
2.5.3.4.	Şeyh Ebû Bekir Muhammed Zekeriya (1969-).....	245
2.5.3.5.	Abdürrezzak b. Yusuf.....	245
2.5.3.6.	Dr. Muhammed İlyas Ali (1949-2020).....	247
2.5.3.7.	Dr. Muhammed Manzoor İlâhî.....	247
2.5.3.8.	Bangladeş'in Diğer Bazı Ünlü Selefî Âlimleri.....	248
2.6.	HİNT ALT KITASI'NDAKİ FARKLI SELEFÎ GRUPLARININ FAALİYETLERİ.....	249
2.6.1.	PAKİSTAN'DA SELEFÎLERİN ÇEŞİTLİ KURUM VE KURULUŞLARININ FAALİYETLERİ	249

2.6.1.1.	Cem'iyet-i Ehl-i Hadis Pakistan.....	249
2.6.1.2.	Cem'iyet-i Goraba Ehl-i Hadis.....	249
2.6.1.3.	Merkezi Cem'iyet-i Ehl-i Hadis Pakistan.....	250
2.6.1.4.	Cem'iyet-i Ehl-i Hadîs.....	250
2.6.2.	HİNDİSTAN'DA SELEFİLERİN ÇEŞİTLİ KURUM VE KURULUŞLARININ FAALİYETLERİ.....	251
2.6.2.1.	Cemaat Goraba Ehl-i Hadîs.....	251
2.6.2.2.	Cem'iyet-i Ehl Hadis Hind.....	252
2.6.2.3.	Encümen Ehl-i Hadîs Bangla ve Assam.....	253
2.6.2.4.	Nihil Banga ve Assam Cem'iyet-i Ehl-i Hadîs....	254
2.6.2.5.	Encümen Ehl-i Hadîs Batı Bengal.....	254
2.6.2.6.	Camiatü'l İttihâdul İslâmiyye (Kerala).....	254
2.6.3.	BANGLADEŞ'TEKİ SELEFİ GRUPLARIN ÇEŞİTLİ KURUM, KURULUŞ VE FAALİYETLERİ.....	255
2.6.3.1.	Doğu Pakistan Cem'iyet-i Ehl-i Hadîs.....	256
2.6.3.2.	Cem'iyet-i Gorabaye Ehl-i Hadîs Bangladeş.....	257
2.6.3.3.	Bangladeş Cem'iyet-i Ehl-i Hadîs.....	257
2.6.3.4.	Ehl-i Hadîs Tebliğ İslâm.....	259
2.6.3.5.	Bangladeş Ehl-i Hadîs Gençlik Derneği ve Kadın Organizasyonu.....	259
2.6.3.6.	Ehl-i Hadîs Hareketi Bangladeş.....	260
2.6.3.7.	El Merkezül İslâmi es- Selefîyye.....	260
2.6.3.8.	Hadis Vakfı Bangladeş.....	261
2.6.3.9.	Cem'iyet-i Mücâhede Bangladeş.....	261

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HİNT ALT KITASI'NDAKİ SÜFİLER VE SELEFİLER (VEHHÂBİLER) ARASINDAKİ İHTİLAFIN BAĞLAMI, FARKLILIKLARI ÇÖZMENİN VE BİRLİK OLUŞTURMANIN YOLLARI

3.1.	HİNT ALT KITASI'NDAKİ SELEFİ (VEHHÂBÎ) VE SÜFİLER ARASINDAKİ FARKLILIKLARI	
3.1.1.	GRUPLARARASI İLİŞKİLER TEORİSİ (GERÇEKÇİ GRUP ÇATIŞMA TEORİLERİ) IŞIĞINDA SÜFİ VE SELEFİ İHTİLAFLARININ ANALİZİ	263
3.1.1.1.	Süfîlerin ve Selefîlerin Akîde ve İnançları.....	266
3.1.1.1.1.	Vahdet-i Vücûd Düşüncesi	266
3.1.1.1.2.	Zikir	267
3.1.1.1.3.	Nefs Tezkiyesi	269
3.1.1.1.4.	Allah'ın Sıfatları ve Anlamları.....	270
3.1.1.1.5.	Hiz. Peygamber ve Evliyaların Kabirlerini Ziyaret Etmek	271
3.1.1.1.6.	Taklid	272
3.1.1.1.7.	Yaratılışın İlk İnsanı Olan Hazreti Muhammed.....	272
3.1.1.1.8.	Tevessül.....	273
3.1.1.1.9.	Sema	274
3.1.1.1.10.	Keramet ve Velayet.....	275
3.1.1.1.11.	Keşf.....	276

3.1.1.1.12.	Hızır	277
3.1.1.1.13.	Muska Kullanımı.....	278
3.1.1.1.14.	Hız Muhammed'in Kabirde Diri Olması.....	278
3.1.1.1.15.	Gavs, Kutub ve Abdala ve Ricâlü'l-Gayb.....	278
3.1.1.1.16.	Mürşit ve Pirlerin Çeşitli Tehlikelerden Kurtarılması.....	279
3.1.1.1.17.	Mezarlar ve Türbeler	280
3.1.1.1.18.	Cennet ve Cehennem	280
3.1.1.1.19.	Cehrî ve Bâtınî	281
3.1.1.1.20.	Tarikat ve Fıkıh Mezhep.....	282
3.1.1.1.21.	Şeyh veya Pir'e İtaat.....	282
3.1.1.1.22.	Ledünnî İlim	282
3.1.1.1.23.	Hız Peygamber ve Vefat Etmiş Evliyalar	283
3.1.1.1.24.	İlham.....	283
3.1.1.1.25.	Ruh, Nefs ve Letâif-i Sitte.....	284
3.1.1.1.26.	Bid'at.....	285
3.1.1.1.27.	Mevlid-i Nebi	285
3.1.1.1.28.	Urs (Sûfîlerin Ölüm Yıldönümleri Anma Günü)... ..	286
3.1.1.1.29.	Neşid, Hız Peygamber'i Öven Şiirler.....	286
3.1.1.1.30.	Firâset.	286
3.1.1.1.31.	Havâtır.....	287
3.1.1.1.32.	Rüya	287
3.1.1.1.33.	Şeriat, Tarikat, Hakikat ve Mârifet	288
3.1.2.	ELEŞTİREL TEORİ (KRİTİK TEORİ) IŞIĞINDA SÛFÎ VE SELEFÎ İHTİLÂFLARININ ANALİZİ.....	289
3.1.2.1.	Selefî Gruplar Arasındaki Anlaşmazlık Noktaları.....	292
3.1.2.1.1.	Selefîlerin Mezhebe Uymanın Gerekliliği ve Meşruiyetine Bakışı.....	292
3.1.2.1.1.1.	Mezhebe Karşı Çıkanlar.....	292
3.1.2.1.1.2.	Mezhebi Uygunsuz Bulanlar.....	293
3.1.2.1.1.3.	Mezhebi Destekleyenler.....	293
3.1.2.1.2.	Ehl-i Bid'at ile Bağların Koparılması.....	293
3.1.2.1.3.	İman Hakkında Dogmatik Pozisyon.....	294
3.1.2.1.4.	İslâmî Yöneticilere Bağlılık Seviyeleri ve Siyasi Aktivizmin Onaylanması.....	294
3.1.2.1.5.	Tekfir Meselesi	295
3.1.2.1.6.	Cihad'a Bakışları.....	296
3.1.2.2.	Vehhâbîlik'in Kurucusu olan Muhammed b. Abdülvehhâb'a Karşı Sûfîlerin Bazı Eleştirileri ve Cevapları.....	297
3.1.2.2.1.	Sûfîlerin İlk Eleştirisi.....	297
3.1.2.2.2.	Vehhâbîlerin Cevabı.....	297
3.1.2.2.3.	İkinci Eleştirisi.....	297
3.1.2.2.4.	Vehhâbîlerin Cevabı.....	297
3.1.2.2.5.	Üçüncü Eleştirisi	298
3.1.2.2.6.	Vehhâbîlerin Cevabı.....	299
3.1.2.2.7.	Dördüncü Eleştirisi.....	299
3.1.2.2.8.	Vehhâbîlerin Cevabı.....	299
3.1.2.3.	Selefî Doktrinin Olumlu Yönleri.....	300

3.1.2.3.1.	Kur'an ve Hadislerin Orijinal Metinlerinin Baskınlığı.....	301
3.1.2.3.2.	Dünya Kültürüne Muhalefet.....	301
3.1.2.3.3.	Önyargı ve Çarpıtmanın Önlenmesinde Rolü.....	301
3.1.2.3.4.	Hadislerin Sıhhatinin Tespiti.....	301
3.1.2.3.5.	Temel Bilgileri Edinmede Genel Takipçilerin Farkındalığı.....	302
3.1.2.3.6.	Saf Akide.....	302
3.1.2.3.7.	İslâmi Bilginin Yayılması ve İslâmi Kütüphanelerin Yeniden Canlandırılması.....	302
3.1.2.3.8.	Şirk ve Bid'attan Uzak Durmak.....	303
3.1.2.4.	Selefi Hareketler Arasında Fikir Birliği.....	303
3.1.2.5.	Seçkin Selefi Âlimlerin Tasavvufi Görüşleri.....	304
3.1.2.5.1.	Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855)	304
3.1.2.5.2.	İbn Teymiyye (661-728 H.)	308
3.1.2.5.3.	Muhammed b. Abdülvehhâb (ö. 1206/1792).....	314
3.1.2.5.4.	Ibn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350)	315
3.1.2.5.5.	Imam Zehebî (ö. 748/1348)	316
3.1.2.5.6.	Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr (ö. 774/1373)	318
3.1.2.5.7.	İmam İbni Recep el-Hanbeli (ö. 795/1393).....	320
3.1.2.6.	Hint Yarımadasının Bilinen Sahte Şeylerinin Bâtıl İnançları.....	323
3.1.2.6.1.	Sureshwar Pir ve Düşüncesi.....	324
3.1.2.6.2.	Enayetpuri (Enayetpuri Pir ve Takipçilerinin İnançları)	325
3.1.2.6.3.	Atarşi (Atarşi Pir ve Takipçilerinin İnançları).....	326
3.1.2.6.4.	Çandrapuri (Çandraparalı Pir Abul Fazal'ın Düşünceleri)	327
3.1.2.6.5.	Divan Begi Pir ve Düşüncesi.....	327
3.1.2.6.6.	Rajarbagi Pir Dillur Rahman ve Düşüncesi.....	329
3.1.2.6.7.	Beshra Topluluğunun Doktrini.....	330
3.1.2.6.8.	Baul Topluluğu ve Düşünceleri.....	331
3.1.2.6.9.	Tahir Şah'ın Doktrini.....	333
3.1.3.	FUNDAMENTALİZM (RADİKALİZM) TEORİ IŞIĞINDA SÜFÎ VE SELEFÎ İHTİLAFLARININ ANALİZİ.....	334
3.1.3.1.	Hint Yarımadasındaki Radikal Selefi Gruplar: Ehl-i Hadis Hareketi ve Militanlık.....	337
3.1.3.1.1.	Leşker-i Tayyibe (LET)	338
3.1.3.1.2.	Hizb ut-Tahrir.....	340
3.1.3.1.3.	Ceyş-i Muhammed.....	341
3.1.3.1.4.	Hareket ul Cihad el-İslâmî (Huji)	342
3.1.3.1.5.	Cemaat-ul Mücahidin Bangladeş.....	342
3.1.3.1.6.	Jagrat Müslüman Janata Bangladeş (JMJB).....	344
3.1.3.1.7.	Ensaru'l İslâm.....	345
3.1.3.2.	Selefi Harekete Yöneltilen Bazı Eleştiriler.....	347
3.1.3.2.1.	Yaşam Duygusundan ve Maneviyattan Kopma.....	347
3.1.3.2.2.	Ruhun Arındırılmaması.....	348
3.1.3.2.3.	Sertlik Göstergesi.....	349
3.1.3.2.4.	Bid'atın Abartılması.....	349

3.1.3.2.5.	Önceliklendirmede Tutarsızlık.....	350
3.1.3.2.6.	Kadınlara Karşı Olumsuz Tutum.....	352
3.1.3.2.7.	Bir Ulemâya Teslimiyet.....	352
3.1.3.2.8.	Modern Siyasi Olayları Anlama Konusunda Yaşanan Sorunlar.....	353
3.2.	HİNT ALT KITASI'NDAKİ SÛFÎLER VE SELEFÎLER ARASINDAKİ FARKLILIKLARI ÇÖZMENİN VE BİRLİK OLUŞTURMANIN YOLLARI	
3.2.1.	SÛFÎ VE SELEFÎ İHTİLAFINDA BARIŞ VE UYUŞMAZLIK ÇÖZÜMÜ İLKELERİ: FİKİR BİRLİĞİ TEORİSİ	355
3.2.1.1.	Sûfî ve Selefî Birlik Yolu ve Yaklaşımı.....	356
3.2.1.1.1.	Tezkiye'nin (Arınma) Rolü.....	356
3.2.1.1.2.	Al- Islah (Islahat ve Uzlaşma)	357
3.2.1.1.3.	Et-Tahkim (Tahkim ve Hakem Kararıyla Halletme)	357
3.2.1.1.4.	El-Afüvv (Affetme ve Bağışlayıcılık)	359
3.2.1.2.	Birlik, Beraberlik, Dostluk ve Ahenk içinde Tevhidin Önemi....	360
3.2.1.3.	Kur'ân'ın İsteği: Müslümanların Birliği.....	361
3.2.1.4.	Müslüman Milletin Birliğinin Güçlendirilmesi.....	363
3.2.1.5.	Müslüman Ümmetin Birliğinin önemi.....	364
3.2.1.6.	İslâm'a Bağlı Olmak ve İslâm Kardeşliğini Korumak.....	364
3.2.1.7.	Kast Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması.....	366
3.2.1.8.	Adl ve İhsan'ın Kurulması.....	367
3.2.1.9.	Karşılıklı Uyumun Sağlanması, Sürdürülmesi ve Toplumsal Uyumunu Korumak.....	367
3.2.1.10.	Anlaşmazlıkların Barışçıl Çözümü.....	368
3.2.1.11.	Bir Şeyden Vazgeçme Zihniyetine Sahip Olmak.....	368
3.2.1.12.	Uzman İslâm Alîmlerinden Ders Almak.....	369
3.2.1.13.	Müslüman Gençlere Tavsiyeler.....	369
3.2.1. 14.	Aşırıcılıktan Kaçınılmalı.....	370
3.2.1. 15.	Alîmlerin Toplumdaki ve Devletteki Rolünün Yeniden Tesis Edilmesi.....	370
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....		377
KAYNAKÇA		385
EKLER.....		422
ÖZET.....		442
ABSTARCT.....		444

KISALTMALAR DİZİNİ

(a.s.)	: aleyhisselam
AÜİF	:Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
b.	:Bin, ibn
bkz.	:Bakınız
(c.c.)	: Celle Celaluhu
C.	: Cilt
Çev	: Çeviren
diğ.	:Diğerleri
E. Fa. Va	: İslam Vakfı Bangladeş
ed.	: Editör
et.	: Erişim Tarihi
Hz	: Hazret-i
h.	: hicrî
Hint Alt Kıtası	: Bangladeş, Pakistan ve Hindistan'ın bir köşeye çekilmiş, bir arada yer alan ülkeler bütünüdür.
M.Ö.	: Milattan Önce
MS	: Milattan Sonra
no	:Numara
ö.	: Ölüm Tarihi
(r.a.)	: radıyallahu anhu/anhâ/anhumâ
(r.h.)	: rahmetullahi aleyh
s.	: Sayfa
ss.	: sayfa sayısı
(s.a.v.)	: Sallallahü aleyhi vesellem
s.	:Sayı
vb.	: ve benzeri/benzerleri
y.	: yıl
yy.	: yayın evi/yeri yok

TABLO, HARİTA VE ŞEKİL LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 1: Hint alt kıtası'ndaki Tasavvuf İle İlgili Kitapların Listesi	19
Tablo 2: Hint alt kıtası'ndaki Selefilik İle İlgili Kitapların Listesi	26
Harita 1: Hint alt kıtası Haritası	35
Şekil 1: Bangladeş'teki Ehl-i Hadîs Fırkaları/ Grupları	255- 256

A. GİRİŞ

A.1. Araştırma Problemi

Hint alt kıtasında Müslüman egemenliği kurulmadan önce birçok Müslüman bu bölgeye İslâm'ı, ticareti ve turizmi yaymak için gitmiştir. İslâm'ın yükselişinin ilk yıllarında Hz. Ömer döneminden sonra Hz. Osman, Hz. Ali ve Hz. Muaviye döneminde alt kıtaya birçok sahabenin gittiği bilinmektedir. Sahabeden sonra Hindistan'a birçok Tabî ve Tebeu't-Tâbiîn gitmiştir. 11. yüzyıldan pek çok sûfî veli ve Arap tüccar İslâm'ı yaymak için alt kıtaya gitmiştir. Hint alt kıtası'ndaki Müslümanların fethi esas olarak 12. yüzyıllarda başlayıp 16. yüzyılı kadar devam etmiştir. Bu süre zarfı İslâm'ın yayılmasını hızlandırmıştır. Alimler İslâm'ı ilk olarak Sindh, Karaçi, Keşmir, Bengal, Gujarat, Kerala ve Seylan'ın kıyı bölgelerinde vaaz etmişlerdir. Müslümanlar buralara yerleşmiş olup ve yerli kızlarla evlenmişler, Müslüman alimler Hindistan'ın her yerini gezmiş ve halka İslâmîyet'i anlatmaya başlamışlardır. Çoğu yeniden sûfî öğretisini vaaz etmişlerdir. Bu doktrin, kitlelerin merakını uyandırmış olup İslâm'ı yaymanın gizemli bir yönünü ortaya çıkarmıştır. Bu mutasavvıflar, sadece Müslüman yöneticilere yakın seçkinler değildir. Aynı zamanda kırsal kesimin geniş nüfusunun da İslâm ile buluşmasında önemli bir rol oynamışlardır.¹

Hint alt kıtasında Çiştiyye, Sühreverdiye, Kâdiriyye ve Nakşibendiye tarikatları İslâm'ın yayılmasında etkili olmuştur. Özellikle Çiştiyye tarikatı Hint alt kıtadaki herkes tarafından kabul edilmektedir. Çiştiyye tarikatının pirleri ve müridleri, tarikatlarını yaymak için ilk olarak Hindu kültürünün unsurlarına tamamıyla karşı çıkmamışlardır. Ayrıca, zikir salonunda müzik uygulaması da dahil olmak üzere Hindu-Budist ritüellerinin bir kısmı İslâm kültürüne girmiştir. Yeni Müslüman olan gayri Müslimler,

¹ Muhammad Enamul Haq, *Bonge Sufi Provap* (Dhaka: Remon Publishers, 5th edition, 2019), 13.

İslâm ile önceki dinlerinin bazı gelenekleri arasında benzerlikler buldular. Sonuç olarak, Çiştîyye tarikatı, gayrimüslimler arasında büyük bir etki uyandırmayı başlamıştır.²

Sühreverdiye tarikatının sûfilere Pencap, Multan ve Bengal'de etkiliydi. Şihabüddin Es-Sühreverdî Sühreverdiye tarikatının önde gelen şeyhlerindendi. Bu tarikatın adananları, Çiştîler gibi yoksulluk ve kemer sıkma yaşam tarzına inanmıyorlardı. Bir keşişin hayatı da onların amacı değildi, devletin çeşitli kademlilerinde dini görevlerde bulundular. Şeyh Abdulkadir Geylani Hint alt kıtasındaki insanlar tarafından büyük saygı görüyordu. Onun soyundan gelen Seyyid Muhammed Gavs Geylani MS 1482'de Hindistan'a gitmiş ve Kâdiriyye tarikatını kurmuştur.³ Seyyid Muhammed Gavs Geylani (ö. 1518), Kâdiriyye tarikatını yaymak için kuzey Hindistan'daki Racpûtana, Uch Nagar'da bir sûfî merkezi kurmuştur.

15. yüzyılın sonlarına doğru Nakşibendiyye tarikatı adlı başka bir sûfî topluluğu Hindistan'a girmiştir. Bu topluluğun kurucusu Orta Asya'dan Bahâeddin Nakşibend (ö. 1389) idi. Muhammed Bâkî Billâh (ö. 1603), Hindistan'daki Nakşibendiyye topluluğunun kurucusudur. Nakşibendiyye tarikatı doktrinini Orta Asya'dan Hindistan'a getirmiştir.⁴

Öte yandan Hindistan'daki Müslümanlar arasında şirkten uzak saf bir tevhidin kurulması hareketinin liderleri Ehl-i Hadîs veya Vehhâbîlik olarak bilinmektedir. Bu Ehl-i Hadîs hareketi, h.5. ve 10. yüzyıllar arasında, özellikle Mahmûd-ı Gaznevî (ö. 421/1030) döneminde kesinleşmiştir. Daha sonra İsmâîl Şehîd (ö. 1246/1831) önderliğinde İngilizlere karşı oluşan cihat hareketi dini reforma ağırlık vermiş ve tevhidin anlamını öne çıkararak sosyal reformlar başlamıştır.⁵

² Ethem Cebecioğlu, “Güney Asya’da İslâm’ın Yayılmasında Süfîlerin Rolü”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmalar Merkezi Kütüphanesi, 33(1), 1994, 158-178.

³ Saeyd Raashed Hasan Chowdury, “Bangladeş’te Tasavvuf Kültürü ve Temsilcileri”. ed. Ahmet Cahid Haksever, *Tematik Tasavvuf Toplantıları Fikriyat Kişiler Kurumlar* (Ankara: Sonçağ, 2019), 2, 38-40.

⁴ Saeyd Rashed Hasan Chowdury, “Bangladeş’te Tasavvufun ve Tarikatların Değerlendirilmesi, Sosyal Gelişimleri ve Oynadıkları rol: Yirmi Birinci Yüzyılda bir vak’a İncelemesi” (Ankara: Ankara Üniversitesi, 2019), 28-30.

⁵ Muhammed Esedullah’il Gâlib, *Ahle hadeeth Movement: Its origin and development; with special reference to the south Asian region* (Rajshahi: Hadees Foundation Bangladesh, 1992), 203-238.

Ortadoğu'daki, yani Suudi Arabistan'daki selefî hareketi İslâm ve Müslümanlar arasında ortaya çıkan şirk ve bidatın ortadan kaldırılması gündemi ile ortaya çıkmıştır. Seleflerin bu şirke ve bidatlere karşı sert bir tavrı olmuştur. Toplumdaki şirk ve putperestliğin kötülüklerini ortaya çıkaran ve toplumdan her türlü ilmi faaliyeti ıslah eden başarılı bir hareket başlatmışlardır.⁶ Seleflerin Ortadoğu'da daha fazla takipçisi vardır. Hint alt kıtası'ndaki seleflerin sayısı, Orta Doğu'daki seleflerin finansmanı nedeniyle artmaktadır. Selefler şimdi Pakistan, Hindistan ve Bangladeş'te yeni camiler ve medreseler inşa ederek ideolojilerini yaymaktadırlar. Bu durum Hint alt kıtasında, ehl-i hadîsin, yayılmasını etkilemiştir. Ehl-i hadîs alimleri, ideolojilerini tesis etmek için burada yüz binlerce dini kurum, cami ve medrese kurmuş ve yüz binlerce kitap yazmışlardır. Alt kıtadaki ehl-i hadîs taraftarları, 1906 yılında Delhi'de yapılan Tüm Hindistan ehl-i hadîs Konferansı ile “*Cem'iyet-i Ehl-i Hadîs*” adı altında ön plana çıkmışlardır. Daha sonra, 1946'da, Müslüman Birliği'nin eski bir lideri olan Abdullah-el Kâfi el-Kureşî (ö. 1960), Rangpur'daki Nihil Banga ve Assam Cem'iyet-i Ehl-i Hadîs'i kurmuş ve 1970 yılına kadar bunun sorumluluğunu üstlenmiştir. Hindistan'ın bölünmesi sırasında Doğu Pakistan'da adı ehl-i hadîs olarak değiştirilmiştir. Ancak ehl-i hadîs'in takipçileri mezhebi takip etmemekte nesilden nesile doktrin şeklinde kendilerini Hadis taraftarı olarak görmektedirler.

Hint alt kıtası'ndaki selefî alimler; İslâm'ı, İslâmî olmayan uygulamalardan ve inançlardan kurtarmak için çeşitli reform hareketlerini sert bir şekilde eleştirmişlerdir. Kur'an'ın aslının kendilerinin yaptığı uygulamalar olduğunu iddia etmişlerdir. Ancak Hint tarihine bakacak olursak, Hint alt kıtasında şirke ve bidatlere karşı ilk hareket oluşturan kişinin İmâm-ı Rabbânî Ahmed-i Sirhindî (ö. 1034/1624) olduğunu görülmektedir. Müslümanlar arasında reform hareketine de öncülük etmiştir. İmâm-ı

⁶ Gâlib, *Ahle hadeeth Movement: It's origin and development; with special reference to the south Asian region*, 83-96.

Rabbânî, hem tasavvuf yolunun hem de şeriatın birbirine bağlı olduğunu vurgulamış ve Hz. Muhammed'in gösterdiği yolun dışında kalan her şeyin yasak olduğunu söylemiştir.⁷ Arthur Buhler, İmâm-ı Rabbânî'nin şeriat kavramının dua, inanç ve sûfî yolunun dış işlevlerini kapsayan çok yönlü ve kapsayıcı bir terim olduğunu açıklamıştır. İmâm-ı Rabbânî, tasavvufu şeriatın gerekli bir parçası olarak vurgulanmış ve şeriatın sadece dış yönlerini takip eden hukukçuları eleştirmiştir. İmâm-ı Rabbânî gibi ana akım tasavvuf âlimleri, İslâm'ın gerçek doğasını ana hatlarıyla belirtmiş olsalar da sahte sûfiler ve selefler onu eleştiren çeşitli kitaplar yazmışlardır. Abdülhak b. Seyfeddin Dihlevî (ö. 1052/1642) gibi birçok selefî alîm de reform hareketine öncülük etmiştir.

Ancak günümüzün selefleri, seleflerinin görüşlerinden çok kendi görüşlerine öncelik vermişlerdir. Bu nedenle gerçek İslâm'ın ana hatlarını ortaya koyamamışlardır. Medhâli selefî alîmler grubu, bağnazlığa ve aşırılığa yönelmişlerdir. Hint alt kıtası'ndaki iç çekişmeler nedeniyle, şimdiki selefler 16 parçaya bölünmüş durumdadır. Ayrıca, Hint alt kıtasının sûfî ve selefî alîmleri, farklı mezheplere ayrılmıştır. Bu ayrımın arkasında seleflerin ve sûfilerin farklı ideolojileri, inançları ve uygulamaları vardır. Şu anda Bangladeş, Hindistan ve Pakistan'da aşırıcılığın yükselişinin nedenlerinden biri, toplumsal vehhâbî doktrini ve sahte tasavvufu yenememektir. Bu durumda Hint Müslümanları arasında İslâm'ın gelenek, görenek, eğitim ve kültüründe bir kriz yaşanmaktadır.

A.2. Tezin Konusu

İslâm, Hint alt kıtada sûfilerin davetiyle yayılmıştır. Mutasavvıflar, hankahlarda ve dergâhlarda halka İslâm ile ilgili çeşitli konuları öğretmişlerdir. Hint alt kıtanın sûfileri çok daha liberaldir. Sûfiler, İslâm'ın eşitliğini ve cömertliğini halka arz etmişlerdir. Sûfiler,

⁷ Saeyd Rashed Hasan Chowdury, and Vahit Göktaş, "A Critical Analysis of Imam Rabbani Ahmad Sirhindi's Doctrines on Sufism." *Teosofi: Jurnal Tasawuf dan Pemikiran Islam* 11, no. 1 (2021): 93-121.

insanları İslâm'ın büyük gerçeğine davet etmişlerdir. Tasavvufun ana ideali, insan sevgisi ve yaratılış sevgisi aracılığıyla Yaratana sevgisidir. Sûfiler, tasavvufun sevgi-kardeşlik-eşitliği mesajını vaaz ederek, ırk ve din gözetmeksizin bu topraklardaki sıradan insanların kalbini kazanmayı başarmışlardır. Sıradan insanların bir kısmı, sûfiler sayesinde efsanevi adamlar hâline gelmiştir.

İslâm bu topraklara gelmeden önce bu bölgede Hindular ve Budistler yaşıyorlarmış. Budizm, o zamanlarda alt kıtadaki en popüler dindi. Alt kıta halkı, Hinduizm'in kast sisteminden kurtulmak için Budist çoğunluğun bulunduğu bir bölgeye giderek burada Budizm'e tabii olmuşlardır. Hinduların alternatif olarak İslâm dini ile tanıştıklarında Budizm yerine İslâm'ı seçmeye başladıkları bilinmektedir. İslâm dininin herkesi kabul etmesi ve gayrimüslimlere sunulan İslâm'ı tanıma fırsatları sonucunda çoğalan Müslüman yönetim şekli ile Budizm bölgede popülerliğini kaybetmiş ve alt kıta halkı İslâm'ı kabul etmeye başlamıştır. Bu durum bölgedeki Müslüman halk sayısının çoğalmasını sağlamıştır.⁸

Tevhide ve Allah sevgisine olan önemi ön plana çıkarmak için sûfî yaşam tarzı Hindu ve Müslümanlar tarafından büyük takdir toplamıştır. Sûfilerin gösterişsiz yaşam tarzı ve Allah'a bağlılıkları ile İslâmî yaşam tarzına karşı gösterdikleri anlayış ve hoşgörü tarafların onlara karşı saygısını artırmış insanların sûfilere yönelmesine katkıda bulunmuştur. Alt kıta halkının liberal duruşuna karşı liberal bir tutum sergileyen sûfiler, bölgedeki diğer kişilerin İslâm'a kolaylıkla tabii olabildiklerini gördüklerinde bölgedeki İslâmî olmayan faaliyetlerin de azalarak ortadan kaybolacağına inanmış, Hindu ve Budistlerin eski dinlerindeki geleneklerine devam edebilmelerine olanak sağlamıştır. Bu

⁸ Muhammad Mojlum Khan, *The Muslim Heritage of Bengal: The Lives, Thoughts and Achievements of Great Muslim Scholars, Writers and Reformers of Bangladesh and West Bengal* (UK: Kube Publishing Ltd, 2013), 1-12.

durumun bir neticesi olarak bu dinlere ait bazı gelenek ve görenekler İslâm'a girmiş ve günümüzde hâlâ varlıklarını göstermeye devam edebilmişlerdir.⁹

Bazı takipçileri abartmış olsa da ehl-i hadîs alt kıtadaki en büyük İslâmî gruplardan biridir. Selefî doktrini, h. 1246'den sonra Hint alt kıtasında tanıtılmıştır. Abdülhak Benarsi (ö. 1275), alt kıtada selefliğin yayılmasında öncü bir rol oynamıştır. Abdülhak Benarsi, “*Gayrı Mukallid*” doktrininin kurucusu olarak kabul edilmektedir. Ahmed Şehid (ö. 1246/1831), taklit karşıtı tutumu nedeniyle Benarsi’yi partiden ihraç etmiştir. O zamanın dört mezhebinin ve diğer ulemanın şerefli müftüleri, oy birliğiyle Abdülhak Benarsi ve yandaşlarını sapkın ve yanıltıcı olarak nitelendirdiler. Başta Ebû Hanîfe olmak üzere fakihlere karşı çeşitli propagandalar yapmıştır. Daha sonra, 22 Aralık 1908'de Abdülhak Benarsi'nin bir takipçisi olan Nezâr Hüseyin (ö. 1902), tüm Hindistan'da Ehl-i Hadîs'i kurmuştur. 1948'de Abdullah-el Kâfi el-Kureyşi, Hindistan'da “*Cem'iyet-i Ehl-i Hadîs*” adlı başka bir ehl-i hadîs grubu kurmuştur. Bu hareketin temel amaçlarından biri de tevhidin anlamını anlamak, takip etmek ve uygulamaktır. Tevhid'in kuruluşunu tam olarak tesis etmek için, şirk ve bidatı ortadan kaldırmak ve aynı zamanda tasavvuf öğretisinin yararsızlığını vurgulamak gerekmektedir.

Tarihe bakıldığında ehl-i hadîs veya seleflerin farklı zamanlarda isimlerini değiştirdikleri görülmektedir. 18. yüzyılın başlarında, alt kıtadaki birçok ehl-i hadîs takipçisi kendilerini selefî olarak tanımlamıştır. Ancak 18. yüzyılın sonlarına doğru Muhammed Hüseyin Batalvi (ö. 1920), kendilerine “*ehl-i hadîs*” adının tahsis edilmesi için İngiliz hükümetinin ve İngiliz yönetiminin genel merkezine başvurmuştur. İngiliz hükümeti, talebe göre “vehhâbî” kelimesi yerine “*ehl-i hadîs*” adını vermiştir. Hükümet tarafından resmî gazetelerde ve her düzeyde onlara “*ehl-i hadîs*” olarak hitap eden duyurular yayımlanmıştır. 18. yüzyılda, Hintli Müslümanlar aşırılıklarından dolayı

⁹ Muhammad Mohar Ali, *History of the Muslim Bengal* (Riyadh: Imam Muhammad IbnSaud Islamic University Department of Culture and Publications, vol-IB, 1985), 33-35.

vehhâbîlerden nefret etmeye başlamışlardır. İngilizler döneminde veyhâbî karşıtı propagandalar yaygınlaşmıştır. Ghulam Ahmed Mortaza, “A History of Suppression” adlı kitabında şöyle anlatmıştır: İngiliz hükümeti özgürlük mücadelesinin öncülerinden Seyyid Ahmed Barelvi ve Balakotlu İsmâil Şehîd'in yanı sıra tüm Mücahid hareketini ve özgürlük mücadelesini “vehhâbî hareketi” olarak adlandırmıştır. İngiliz hükümeti onları Balakot'ta öldürdü ama onlar büyük sūfîlerdi. İngiliz tarihçi ve bürokrat Sir William Wilson Hunter (ö. 1900), Bangladeş'in kahraman özgürlük savaşçıları Nisar Ali Titumir ve Hacı Şeriatullah'ın Ferâiziyye hareketini de “*Vehhâbî Hareketi*” olarak adlandırmıştır. Alt kıtadaki Müslümanlar, Muhammed b. Abdülvehhâb'ın reform hareketine tepeden bakmışlardır. İngilizler, bu tasavvuf hareketini bir veyhâbî hareketi olarak yönetilebilseydi, sıradan insanların onları desteklemeyeceğini, onları hor göreceğini düşünmüşlerdir. Mevlâna Kutbüddîn, Tuhfetü'l Arab vel Azam bunu şöyle anlatmıştır: Seyyid Ahmed Barelvi'nin öldürölmesinin ardından meydana gelen hareketlere, isyanlara veya mücadelelere İngiliz hükümeti farklı isimler vermiştir. Bazıları “Sepay İsyanı” olarak yeniden adlandırmış, bazıları veyhâbî Hareketi, Faraji Hareketi, Muhammed'i Hareketi ve bazıları Hindu ve Müslümanların toplumsal isyanları olarak adlandırmıştır.

Hint alt kıtasında selefliliğin müntesiplerinin sayısı, Hanefî mezhebinin müntesiplerinin sayısından çok daha azdır. Alt kıtadaki Hanefî mezhebine mensup Diyûbendi âlimleri, ehl-i hadîs teşkilatının şiddetli muhalifleridir. Diyûbendiler, inançları ve fikir ayrılıkları konusunda ehl-i hadîs ile ihtilafa düşmüşlerdir. Muhammed Esedullah'il Gâlib (1948-) “*Ahle hadeeth Movement: It's origin and development; with special reference to the south Asian region*” adlı kitabında şunu iddia etmektedir: Alt kıta ülkelerindeki seleflilerin sayısı İngiliz yönetimi sırasında da çok vardır ve şu anda Hindistan'ın birçok şehrinde ve kırsal bölgesinde selefi destekçileri vardır ancak selefi

grubun Kalküta, Delhi ve Mumbai, İslâmabad, Dakka ve Rajşehi’de güçlü üsleri vardır.¹⁰ Bu doktrin Suudi Arabistan tarafından desteklenmiştir. Bugün dünyadaki aşırılık yanlısı grupların çoğu vehhâbî ve selefî doktrinlere inanmaktadır. Dünyada Müslümanlar arasındaki mevcut çatışma, siyaset ve iktidar arasındaki çatışmaya odaklanmaktadır. Selefî doktrini de dahil olmak üzere aşırılıkçı doktrinler, insanlara hoşgörüsüzlüğü öğretmektedir. Tasavvuf felsefesi, tüm bu aşırılıkçı doktrinler altında bastırılmaktadır. Hint alt kıtası’ndaki liberal Müslümanlar, bazı aşırılıkçı selefîlerin yaygın propagandası ve ifşası nedeniyle son elli yılda çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Yukarıdakilerin önemini fark ederek, "*Hint alt kıtasında sûfî-selefî çatışmasının bağlamı ve çözümü*" başlıklı bir tez yazmaya karar verilmektedir. Ayrıca bu tez, sûfîler ve selefîler arasında var olan farklılıkları ve sorunları çözenin çeşitli yöntemlerini tarif edecektir.

A.3. Tezin Amacı

Selefîler aslında ehl-i sünnet ve'l-cemâat ait bir mezhep veya gruptur. Ama, onların itikat-inançları, Ahmediyye ve Beralvi-sûfî itikatlarının tam tersidir. Diyûbendi ve Cemaat-i İslâmî ise aralarında bazı doktrin farklılıkları olmasına rağmen inançlarında yakındır. Fıkıh konusunda aralarında büyük ihtilaf vardır. Ancak fıkıhın farz ve farz mertebeleri arasındaki fark azdır, fakat sünnet ile müstehab arasındaki farklar çok daha fazladır. Sûfîler, dört İmamdan herhangi birine uymayı kendileri için gerekli görmektedirler. Öte yandan selefîler, dört ana imam dışında İbn Teymiyye, Şevkânî, Nâsirüddin el-Elbânî gibi diğer İmamları takip etmektedir.¹¹

Ehl-i hadîs, tek bir mezhebe uymayanlar demektir. Peygamber'in vefatından çok sonra kurulan dört düşünce okulundan hiçbirini takip etmemektedirler. Tasavvuf ve Şii doktrinine şiddetle karşı çıkmaktadırlar. Selefîlerin namaz kılma biçimleri geleneksel

¹⁰ Gâlib, *Ahle hadeeth Movement: It's origin and development; with special reference to the south Asian region*, 403-427.

¹¹ Juan Eduardo Campo, *Encyclopedia of Islam* (Infobase Publishing, 2009), 457.

mezhepten biraz farklıdır. Namazda ayakta iken ellerini göğüslerine koyarak ilk iki rekâta Fatiha suresinden sonra yüksek sesle âmin dermişler. Rükûya giderken ve rükûdan kalkarken Raf'u'l-Yedeyn (Namazda ellerin kaldırılması) ve namazın sonunda imamın önderlik ettiği müşterek münacatları yapmamaktadırlar. Berat Kandili ve Miraç geceleri ibadet yapmamaktadırlar.¹²

Arabistan'da İslâm'ın yükselişinden kısa bir süre sonra tasavvuf ortaya çıkmıştır. Bu doktrinin ortaya çıkmasının birçok nedeni vardır. Bunun başlıca sebepleri fetihlerle İslâm coğrafyasının genişlemesi ve Müslümanların farklı dinlere mensup insanlarla birlikte yaşamak zorunda kalmasıdır. Bunun sonucu olarak yün elbise giyen, dünyevi olmayan, Allah'tan korkan ve dürüst bir grup ortaya çıkmıştır. Bunlara sûfî ismi verilmiştir.¹³ Kur'an'da bazı ayetlerin işârî tefsiri yapılmıştır. Bu ayetlerin tasavvuf üzerinde derin bir etkisi vardır. Bu ayetlerden, sûfizm'de vahdet-i vücud doktrininin ilk gelişimini görmekteyiz.

İslâm'ın Arabistan dışında yayılmasıyla birlikte tasavvuf Mısır, Anadolu'dan Orta Asya'ya yayılmış ve yerel tasavvufun etkisiyle tasavvuf düşüncesinde çeşitli değişiklikler meydana gelmiştir. Ancak İran'da tasavvuf düşüncesinde köklü bir değişim yaşanmış, Perslerin Aryan fikirleri sûfizm'e yayılmıştır. Hindistan'da sûfîler Müslümanların ortodoksluğunu protesto etmişlerdir. Öte yandan, çeşitli ulema bile sûfîlerin liberal ideolojisine tahammül etmemektedir.

Alt kıtada önemli sayıda tasavvuf inancı ve doktrin uygulaması vardır. Bu, tasavvuf inancının yorumlanmasında selefler ile sûfîler arasında farklılıklar vardır. Birçok sûfî, Allah'ın görünmez, şekilsiz, her yerde hazır ve nâzır olduğuna ve tüm canlıların kalbinde yaşadığına inanmaktadır. Yine birçok mutasavvıf, Allah'ın görünmemek ve şekilden münezzehtir olduğunu ve her yerde bulunmadığını, Allah'ın kudret ve nûrunun her yerde

¹² Nuh Ha Mim Keller, *The Concept of Bid'a in the Islamic Shari'a* (Muslim Academy Trust, 1995), 1-2.

¹³ Talat Olgun, *İlim Tasniflerinde Tasavvuf* (Ankara: Ankara Kalem Neşriyat, 2023), 55.

bulundugunu söylemektedirler. Selefler ise Allah'ın görüldüğüne ve Arş'ta oturduğuna, her yerde hazır olmadığına ve kıyametin ardından cennetliklerin Allah'ı doğrudan doğruya nihai mükâfat olarak göreceklrine inanmaktadır.

Muhammed Hemayet Uddin, "İslâmî İnançlar ve Yanlış Öğretiler" (*İslâmî Akide o Vrantu Motvad*) adlı kitabında şöyle anlatmıştır: Sûfiler, müritlerin müşidlerden öğrendiği tarikat adı verilen bir metoda inanmaktadırlar. Selefler ise tarikatı reddetmektedirler, ancak fıkıh mezhebi olarak bilinen çeşitli hukukçuların veya dini hukukçuların içtihatlarını takip etmektedirler. Sûfiler marifete inanırlar ve selefler bu görüşü reddetmektedirler. Ruh ve nefsin tefsirinde sûfiler, letâifteki Hamse kavramını takip etmektedirler ve selefler onu reddetmektedirler. Tasavvuf alimleri Peygamber efendimizin doğum günü kutlar ancak selefler tarafından bu uygulama bidat olarak kabul edilmiştir. Sûfiler, evliyalarının ölüm yıl dönümlerinde çeşitli programlar düzenlemektedir. Öte yandan, selefler, bir sûfi evliyasının ölümünü anmayı bidat olarak görmektedirler.¹⁴

Sûfiler, Hz. Muhammed için övgü şiirleri okurlar ancak selefler buna karşı çıkmaktadırlar. Bununla birlikte, bazı selefler, Muhammed'in övgüsünün müzik olmadan caiz olduğunu düşünmektedirler. Sûfiler, Allah'ı anmak için birlikte zikir yaparlar ancak selefler buna karşı çıkarlar ve buna bidat demişlerdir.¹⁵ Selefler, sûfilerin evliyaların mezarlarını ziyaret etme uygulamasına da karşı çıkmaktadırlar. Selefler, bir Müslüman'ın sadece İslâm'ın en kutsal üç yeri olan Mekke, Medine ve Kudüs Camii'ni ziyaret edebileceğine inanmaktadır. Ayrıca başka bir yere gitmeyi caiz görmemektedir. Selefler, ruhun arınması için Kur'an ve sünnete dayalı uygulamalardan bahsederler ve geleneksel tasavvufun tamamen İslâm dışı olduğunu düşünmektedirler.

¹⁴ Muhammed Hemayet Uddin, *İslami Akide o Vrantu Motvad* (Dakka, Thanvi Yayaievi, 2003), 416.

¹⁵ "What Is the Difference Between Sunni, Shiite and Sufi Muslims?", September 13, 2011, Erişim Tarihi: Ekim 21, 2022.

Selefî alîm, sûfîlere karşı kapsamlı bir şekilde yazan İmam Teymiyye'dir. Selefîler, vesile'yi şirkle eşdeğer kabul etmektedirler. Onlara göre Hz. Muhammed ölümlü bir insandır, artık hayatta değildir. Bu yüzden artık yeryüzündeki hiçbir insan için aracılık yapmamaktadır. Sûfîler; peygamberlerin, şehitlerin ve tasavvufî evliyaların fiziksel olarak yeryüzünde bulunmasalar da öldükten sonra da diri olduklarına inanmaktadırlar.¹⁶ Bazı selefîler, Kur'an'da ve hadislerde bahsedilen vesilenin, salih amel veya Allah'ın sıfat isminin vesilesi olduğuna inanmaktadırlar. Öte yandan Diyûbendi âlimleri; peygamberin, ölümlerin, salih evliyaların vesîlesi ile dua edilebileceğini söylemektedirler.¹⁷ Selefîlere göre "*Vahdet-i Vücûd doktrini*" şüphesiz bir küfür inancıdır. Bu "*Vahdet-i Vücûd*"un savunucusu, meşhur sûfî İbnü'l-Arabi'sidir. Ancak Diyûbendi'den İmdâdullah Tehânevî, Reşîd Ahmed Gengûhî ve Eşref Ali Tehânevî dahil olmak üzere birçok alîm bu "*Vahdet-i Vücûd*"a inanmıştır.¹⁸

Şu anda Hint alt kıtası'ndaki sûfîler-selefîler arasında çeşitli ihtilafli farklılıklar vardır. Bundan dolayı bu kıtanın Müslümanları arasında çeşitli sorunlar yaratılmaktadır. Sûfîler ve selefîler arasındaki farklılıkların İslâm ışığında nasıl çözüleceği konusunda araştırma yapmaya karar vermiş bulunmaktayım. Tezim üç bölümden oluşmaktadır. Tezin ilk bölümü sûfîlerin Hindistan'a gelişine ve faaliyetlerine odaklanacaktır. İkinci bölüm, selefîlerin Hindistan'a gelişi, doktrinleri ve faaliyetleri ile ilgilidir. Üçüncü bölüm, sûfîler ve selefîler arasındaki ihtilafın bağlamı üzerine tarihsel bir tartışmayı analiz edip Hint alt kıtası'ndaki sûfîler ve selefî Müslümanların nasıl uzlaştırılabileceğine ve ayrıca farklılıklarını çözmenin yollarına ışık tutacaktır.

¹⁶ "*Intercession - Tawassul*", sunnah.org, October 28, 2012, Erişim Tarihi: Ekim 22, 2022.

¹⁷ "*Intercession - Tawassul*", 02.

¹⁸ Hemayet Uddin, *İslami Akide o Vrantu Motvad*, 419.

A.4. Tezin Önemi

İslâm'ın iki farklı yorumu olan selefîlik ve tasavvuf arasındaki ilişki, tarihsel olarak çeşitlidir ve bugün Müslüman dünyasındaki bazı değişimleri ve çatışmaları vurgulamaktadır. Selefîlik, İslâm'ın harfî harfine, katı ve geleneksel bir adımdır. Batı dünyasında, genellikle selefî-cihat öğretisi olarak anılmaktadır.¹⁹ Tasavvuf ise nefsin arınması ile ilgilenir ve cennette yüksek bir makama ulaşmak için iyi bir Müslüman ve insan olmaya odaklanmaktadır.

Bazı Müslümanlar selefîlik ve tasavvufu birbiriyle ilişkili olarak görse de selefîler sûfîzme karşı eleştirel tepkiler vermişlerdir. Çeşitli gözlemcilere göre, selefîler "*genel olarak sûfî uygulamalarına karşıdır*." Tasavvufun İslâm ile bağdaşmadığını, modern zamanlarda İslâm'ı çarpıtan bir unsur olduğunu iddia etmektedirler. Bu iki hareket arasındaki ilişkiye genellikle "*karşılaşma savaşı*" veya "*hizip çatışması*" denilmektedir.²⁰ Şu anda bu sorun her Müslüman ülkede ve Batı'daki göçmen Müslüman topluluklarında daha yaygındır.²¹

Selefîlerin sûfîlere muhalefeti 18. yüzyılın başlarında başlamıştır. Selefîliğin kurucusu olarak kabul edilen Muhammed bin Abdülvehhâb, bu sıralarda sûfîlere karşı yazmaya başlamıştır. Pek çok tarihçi Abdülvehhâb'ın takipçilerinin tasavvufa daha sempatik olduğunu iddia etmektedir. Çünkü Muhammed bin Abdülvehhâb'ın oğluna göre, "Kişi şariat ilkelerine tam olarak uyduğu sürece, sûfîlerin öğretilerini ve ruhun arınmasını (Tezkiye) inkâr etmemelidir."²²

Selefî doktrinin öncülerinden kabul edilen İbn Teymiyye de sûfîleri eleştirirken görece bir esneklik göstermiştir. Ayrıca Cüneyd-i Bağdâdî ve Abdülkadir Geylani de dahil olmak üzere birçok selefî alîm sûfîleri övmüştür.²³

¹⁹ Abdul Haqq Baker, *Extremists in Our Midst: Confronting Terror* (UK: Palgrave Macmillan, 2011).

²⁰ Jamal Malik, John Hinnells, *Sufism in the West* (UK: Routledge, 2006), 27.

²¹ Alexander Knysh, *Contextualising the Salafi-Sufi Conflict* (Middle Eastern Studies, 43, 2007), 503–30.

²² Abd al-Hafiz al-Makki, "*Shaykh Muhammad bin 'Abd al-Wahhab and Sufism*" (Deoband.org, 2011), Erişim Tarihi: Ekim 25, 2022.

²³ İbn Teymiyye, *Mecmû Fetâvâ*, (Mekkî: Mektebetü'l-Haremi'l-Mekkî, 1922), 5, 491.

1970'lerin ortalarında petrol fiyatları üç katına çıkmıştır. 1978 ve 1980 yılları arasında Suudi Arabistan petrol üretimi için "*Suudi Aramco Petrol Şirketi*"ni kurmuştur. Suudi Arabistan hükümeti petrol ihracatı yoluyla büyük miktarda döviz kazanmaya başlamıştır. O zamanlar Suudi Arabistan, Müslüman dünyasında selefî İslâm olarak bilinen kendi ülkesinde İslâmî hareketi teşvik etmek için on milyarlarca dolar harcamıştır.²⁴²⁵

Nina Werbner'e göre Suudi Arabistan, selefî ve vehhâbî uzmanlara çok para harcamaktadır. 1970'lerde ve 80'lerde sûfî öğretileri yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştı. Ancak tasavvuf öğretileri yeniden canlandırılmaya çalışılmıştır. Werbner, 21. yüzyılı sünni İslâm dünyasında iki grup arasındaki bir çatışmanın doruk noktası olarak tanımlamaktadır.²⁶

Islamopedia.org, selefî grupların 2011'de çok sayıda sûfî camisini ve türbesini tahrip ettiğini iddia etmektedir. Tasavvuf camisinin yıkılması, iki grup arasında uzun süredir devam eden bir kan davasının tezahürüdür.

A.5. Kuramsal Çerçeve

Araştırma için belirli bir yapıya sahip olmak önemlidir. Belirli bir yapı, araştırmanın daha iyi bir sonuç üretmesine yardımcı olmaktadır. Tezimizin ana terminolojisi tasavvuf ve selefilik olduğu için detaylı olarak ele alınacaktır. Ayrıca tasavvuf ve selefilik arasında kullanılan yeni ve farklı terimler ele alınmaya çalışılacaktır. Ayrıca bunların farklı bir anlamı olup olmadığı belirlenmeye çalışılacaktır. Tasavvuf ve selefilik terminolojisinde yeni kavramlar tanıtılacaktır.

²⁴ Gilles Kepel, *Jihad: The Trail of Political Islam* (USA: Belknap Press of Harvard University Press, 2003), 69–75.

²⁵ *How Saudi petrodollars fuel rise of Salafism*, france24.com, 30 September 2012, Erişim Tarihi: Ekim 20, 2022.

²⁶ Pnina Werbner, "*Learning the lessons from the neorevivalist and Wahhabi movements*" (London; New York: Routledge, 2006), 11–30.

Hint alt kıtasında, ehl-i hadîs terimi, Orta Doğu da dahil olmak üzere dünyanın birçok ülkesinde selefî olarak bilinmektedir. Bazı ülkelerde “*Ensar Sünneti*” veya “*Muhammed’i Cemaati*” olarak da bilinmektedir. Kendilerini ilk olarak 1818’de Hint alt kıtasında ehl-i hadîs olarak tanıtmışlardır. Alt kıtada Kur’an ve sahih hadislerin tarafsız takipçisi olduklarını iddia edenler kendilerini ehl-i hadîs olarak tanımlamaktadır. Kendilerini ehl-i hadîs ile özdeşleştirmelerine rağmen, muhaliflerinden bazıları onları lâmezhebi veya gayrı mukallid olarak adlandırmaktadır. Bangladeş’in bazı bölgelerinde Muhammediyye veya Rafa-yadaini olarak da bilinmektedirler. İngilizler döneminde vehhâbî olarak tanımlanmışlardır. Şu anda bazı ehl-i hadîs takipçileri kendilerini selefî olarak tanımlamaktadır.

Hint alt kıtasında ehl-i hadîs müntesipleri farklı isimler altında çalışmaktadır. Şu anda Bangladeş’te çalışan “*Cem’iyyet-i Ehl-i Hadîs*” ve “*Ehl-i Hadîs Hareketi Bangladeş*” adlı iki kuruluş vardır. Ehl-i hadîs’e göre, Suudi Arabistan, Suriye, Irak, Yemen, Kuveyt, Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri dahil olmak üzere Ortadoğu’daki birçok ülke “*selefî*” olarak bilinmektedirler. Sudan ve Mısır’da ensarus sünneti olarak bilinmektedir. Endonezya’da “*Muhammed*” ve Hint alt kıtasında “*ehl-i hadîs*” olarak bilinmektedir. Öte yandan İran ve Türkiye de dahil olmak üzere Ortadoğu’daki muhalifleri onları “*vehhâbîler*” olarak tanımlamaktadır. Ehl-i hadîs takipçilerine göre, Hint alt kıtasında faaliyet gösteren gruplar 1906’da kurulmuştur. Ancak Dârülulûm Diyûbend bilginlerine göre, 1818’de alt kıtada selefî doktrini kurulmuştur. Suudi Arabistan selefîleri, on sekizinci yüzyılda Muhammed bin Abdülvehhâb (ö. 1761) önderliğinde Ortadoğu’da ortaya çıkmıştır. Ehl-i hadîs hareketi, Orta Doğu’daki selefî hareketten 50/60 yıl sonra Hint alt kıtasında başlamıştır.

Tasavvuf ise İslâmî bir manevi felsefedir. Tasavvufun ana teması ruhun tartışılmasıdır. Tasavvuf felsefesinin özü, ruhun arınması yoluyla Allah ile ilişki kurmaktır. Kendini bu tür uğraşlara adayan kişiye İslâmî terminolojide sûfî denir.

Dokuzuncu ve onuncu yüzyıllarda, İslâm'da ilerlemeci bir hareket başlamıştır. Bu hareket 'Tasavvuf Hareketi' olarak bilinmektedir. Yünlü giysiler giyenlere de sūfî denmiştir. Sūfîler, Pir veya Şeyh altında dini bir teşkilat kurmuşlardır. Tasavvuf grubunun üyelerine fakirler veya azizler ismi verilmiştir.

Saltanatın kurulması sonucunda Müslümanların zevkleri artmış ve ahlaki bozulmaları oluşmaya başlamıştır. Cüneyd-i Bağdâdî ve Hâllâc-ı Mansûr da dahil olmak üzere birçok dindar Müslüman, içinde bulundukları kötü durumu görünce şok olmuşlardır. Devletle bütün bağlarını koparmak istemişlerdir. Birçoğu, insan sevgisinin Allah ile olan bağını vurgulamıştır. Sūfîlerin fikirleri selefî Müslümanları memnun etmemektedir. Selefîliler sūfîleri İslâm karşıtı olarak görmeye başlamışlardır. Sonuç olarak, sūfîler yavaş yavaş kendilerini devletteki önemli konumlardan uzaklaştırıp gözlerden uzak bir yerde dini uygulamaya başlamışlardır.

Özellikle Hint alt kıtasında tasavvufun on iki tarikatının takipçileri vardır. Bu on ikiden özellikle bazıları önemlidir. Örneğin Hazreti Şeyh Abdulkadir Geylani'nin Kâdiriyye tarikatı; Muînüddin Hasan el-Çişti'nin Çiştiyye iştiâ tarikatıdır. Hindistan'da Muînüddin Hasan el-Çişti'nin gelişiyle, Hindistan'da Müslüman yönetimi kurulmuştur. Tarain Savaşı bir dönüm noktası olayı olduğu gibi, Muînüddin Hasan el-Çişti'nin Hindistan'a gelişi sūfizm bağlamında önemli bir olaydır. Ünlü şair Amir Khasru ve tarihçi Ziauddin Barani müritliğini kabul etmiştir. Hem Hindu hem de Müslüman topluluklardan insanlar tarafından saygı görmüştür.²⁷ Çiştiyye, Hint alt kıtası'ndaki en büyük sūfî kurumlarından biridir.²⁸ Hint alt kıtası'ndaki iki ünlü kurumun kurucusu Diyûbend'in kurucusu Kasim Nanutubi (ö. 1880) ve Tebliğ Cemaati'nin kurucusu Muhammed İlyas Kandehlevî (ö. 1944) Çiştiyye tarikatın takipçisidir. Üçüncü tarikat, Bahâeddin Nakşibend'in Nakşibendiyye tarikatı'dır. Dördüncü tarikat, İmâm-ı Rabbânî Ahmed

²⁷ Muhammad Enamul Haq, *A History of Sufism in Bengal* (Dhaka: Asiatic Society of Bengal, 1975), 25.

²⁸ Vahit Göktaş, and Saeyd Rashed Hasan Chowdury, "An Evaluation of Mu'in al-Din Chishti's Sufi Influences in the Indian Subcontinent: The Case of Chishti Tariqa". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31 (2023): 47-76.

Sirhindî'nin Müceddidiyye tarikasıdır. İmâm-ı Rabbânî (ö. 1624) Hint alt kıtasında yaşayan bir İslâm âlimidir. Hanefî fıkıh mezhebine ve Nakşibendiyye sûfî mezhebine mensuptur. İmâm-ı Rabbânî'ye *“ikinci bin yılın reformcusu veya hicrî II. binyılın müceddidi”* anlamına gelen müceddid-i elf-i sâîn denilmektedir. İmâm-ı Rabbânî, Babür İmparatoru Ekber'in saltanatı sırasında İslâm karşıtı faaliyetlere muhalefetiyle daha iyi bilinmektedir.²⁹

Tezimiz Hint alt kıtasını temel alacaktır. Hint alt kıtası, Asya'nın güney bölgesinde yer alan bir alt kıtadır. Bu bölgenin ülkeleri Bangladeş, Hindistan, Sri Lanka, Pakistan, Maldivler, Nepal ve Butan'dır. Hint Alt Kıtasında çoğunluğu Müslüman olan 3 ülke bulunmaktadır. Bu üç ülke Pakistan, Hindistan ve Bangladeş'tir. Bu nedenle tezimizde bu üç ülke önceliklendirilecektir.

A.6. Araştırma Yöntemi

Hint alt kıtasında tasavvuf ve seleflik üzerine yazılmış kitap ve makaleler çok dikkatli bir şekilde incelenmeye çalışılmaktadır. Bu çalışma esas olarak ikincil verilere dayalı olacaktır. Önerilen bu çalışmada nitel veriler kullanılacaktır. Referans olması durumunda, bilgiler çeşitli literatürden, araştırma makalelerinden, tanınmış dergilerden, çevrimiçi haberlerden, gazetelerden ve çeşitli makalelerden toplanacaktır. Ayrıca son yıllarda çıkan kitaplar başta olmak üzere çeşitli makaleler de ele alınacaktır. Hint alt kıtası'ndaki selefliğin faaliyetleri hakkında çok fazla İslâmî analitik makale ve kitap bulunmamaktadır. Bu nedenle, yeterli referans eksikliğinden dolayı veri toplamada bazı zorluklar yaşanacağı varsayılmaktadır. Araştırmamıza devam etmek için Hint alt kıtası'ndaki İslâm tarihine daha yakından bakmamız gerekmektedir. Ayrıca, tez çalışmasını kolaylaştırmak için ikincil bilgi toplamak amacıyla Hint, Pakistan ve

²⁹ Chowdury, and Göktaş, "A Critical Analysis of Imam Rabbani Ahmad Sirhindi's Doctrines on Sufism," 93-121.

Bangladeş İslâm Vakfı, çeşitli araştırma enstitüleri, çeşitli İslâm Üniversitelerinin Kütüphaneleri, Arşivler, Diyanet İşleri Başkanlığı ziyaret edilecektir. Tez için veri toplama sürecinde faydalandığım kütüphaneler arasında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Cumhurbaşkanlığı Millet Kütüphanesi, İSAM Kütüphanesi, İslâm Vakfı Merkez Kütüphanesi, Bangladeş, Bangladeş Merkez Halk Kütüphanesi, Dakka Üniversitesi Kütüphanesi, Hindistan Ulusal Dijital Kütüphanesi, Pakistan Ulusal Kütüphanesi, Katar Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Katar Milli Kütüphanesi, Almanya'daki Üniversitesi Kütüphanesi ve Polonya'daki Gdansk Üniversitesi Kütüphanesi yer almaktadır.

Genel olarak, araştırmamızı analiz etmek için güçlü bir metodoloji kullanmaktayız. Anlatılan konuların önemi göz önüne alındığında, bu çalışmanın ön araştırma soruları şunlardır: sûfiler ve selefler sünni ideolojiye inanırlar; Hint alt kıtası'ndaki sûfiler ve selefler, sünni ideolojiye inanmalarına rağmen neden şimdi çeşitli çatışmalara girmektedir?

Araştırmamız bazı birincil soruların yanı sıra ikincil soruları da içermektedir. İkincil araştırma soruları şunlardır:

- i. Bugün Hint alt kıtasında, özellikle Bangladeş, Hindistan ve Pakistan'da yaklaşık 500 milyon Müslüman yaşamaktadır. Bu bölgeyi nasıl dünyadaki Müslüman insan gücünün merkezlerinden biri hâline getirdiler.
- ii. Dünyanın farklı ülkelerindeki etkili sûfî ve selefî alîmler İslâm'ı yaymak için neden Hint alt kıtasını seçtiler?
- iii. Hint alt kıtasının sûfileri, ırk, din ve kast gözetmeksizin bu ülkenin sıradan insanların kalbini nasıl kazanabildiler?
- iv. Tasavvuf ve selefî doktrin, Hint alt kıtasında İslâm'da güçlü doktrinler olarak nasıl yerleşti?

- v. Hint alt kıtası'ndaki bazı sûfî grupları neden her geçen gün şirke ve sapkınlığa düşmektedir? Ayrıca, bazı selefî grupları da aşırılığa doğru kaçmaktadır?

A.7. Literatür Taraması

Bu tez, Hint alt kıtası'ndaki sûfîler ve selefîler arasındaki farklılıklara ve çözüm yollarına odaklanmaktadır. Hint alt kıtasının sûfîleri ve selefîleri hakkında mevcut olan literatür, makaleler, internet bağlantıları ve referanslar analiz edilmeye çalışılmıştır. Hint alt kıtası çok geniş bir coğrafi bölge olduğu için birçok mutasavvıf ve selefî alîm bulunmaktadır. Ancak dil farklılıkları ve yetersiz referanslar nedeniyle burada her şeyi kaydetmek mümkün olmamıştır. Dolayısıyla bu tez, bir araştırmanın yalnızca başlangıcıdır.

Bu literatür taraması iki konuyu vurgulamaya çalışmaktadır. İlki, Hint alt kıtası'ndaki tasavvuf üzerine çeşitli önemli literatürler gözden geçirilmektedir. İkinci ise Hint alt kıtası'ndaki selefîlik hakkındaki tüm orijinal literatür ve makaleler gözden geçirilmeye çalışılmaktadır.

A.7.1. Tasavvuf Üzerine Literatür İncelemesi

İslâm'ın gelişiyile birlikte Arabistan, Irak, İran, Anadolu ve Orta Asya'dan tüm sûfîler; Bangladeş, Hindistan ve Pakistan'ın bulunduğu Hint alt kıtasına gitmişlerdir. İslâmîyet'i büyük bir başarıyla yaymışlardır. Ancak Hint alt kıtası'ndaki mutasavvıfların hayatı ve arayışları üzerine pek fazla çalışma yapılmamıştır. Bunun nedenlerinden biri, yeterli literatürün ve tarihsel anlatıların olmamasıdır. Buradaki mutasavvıflar hayatlarının büyük bir kısmını İslâm'ı yaymak ve sosyal teşkilatlandırmak için harcamışlardır. Yazmaya çok fazla katkı sağlayamamışlardır. Ama İmâm-ı Rabbânî gibi ünlü mutasavvıfların bazı kitaplar yazmışlardır. Bunun yanında bazı mutasavvıfların kitapları da vardır. Bangladeş, Hindistan ve Pakistan'daki bazı sûfîlerin hayatları Urduca ve Farsça

olarak kaydedilmiştir. Ama, Hint alt kıtası'nın siyasi karmaşıklıkları nedeniyle sûfîlerin bu kitapları günümüzde mevcut değildir. Bu nedenle, referansların karmaşıklığından dolayı, Hint alt kıtası'ndaki tüm sûfîlerin biyografilerini tanımlamak mümkün değildir. Ancak bazı ünlü sûfîlerin biyografileri tarihsel verilere dayanılarak aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Literatür taraması yapılırken Hint alt kıtasında tasavvuf üzerine incelenen kitaplar aşağıda kısaca tanıtılmaktadır.

Tablo 1: Hint alt kıtası'ndaki Tasavvuf İle İlgili Kitapların Listesi

Tasavvufun Hint alt kıtası Üzerindeki Etkisine Dair Kitaplar				
N.	Yazar Adı	Kitap Adı	Yıl	Yayınevi/Basın
1	Annemarie Schimmel	Islam in the Indian Subcontinent	1988	Leiden-Köln
2	Muhammed Mojlum Han	The Muslim Heritage of Bengal	2013	Kube Yayıncılık Limited, İngiltere
3	Ethem Cebecioğlu	İmam-ı Rabbani Hareketi ve Tesirleri	1999	Erkam Yayınları, İstanbul
4	Reynold Nicholson	The Mystics of Islam	1914	Routledge, London
5	Michael Sells	Early Islamic Mysticism: Sûfî, Quran, Miraj, Poetic and Theological Writings	1996	Paulist Press, New York
6	Abdul Karim	Banglar Musulmander Samajik Itihas.	2007	Jatiya Sahitta Prakasoni, Dakka

7	Muhammad Akram Kha	Muslim Bonger Samajik Itihas	2002	Oitijjo Prokashoni, Dhaka
8	A. N. M. Bazlur Rashid	Amader Sûfî-Sadhak	1984	Islamic Foundation Bangladesh, Dhaka
9	Muhammed Hemayetuddin	İslâmî Akîde ve Vrantô Motovad	2003	Thanvi Kütuphanesi
10	Golam Saklayen	Bangladeser Sûfî-shadhok	1982	Bangladesh Islamic Foundation, Dhaka
11	Ahmad Sharif	Bengal Tasavvuf Edebiyatı	1969	Time Publications, Dhaka
12	Imtiaz Ahmed	Sufism: A Closer Look at Bangladesh on the Path of Sufism	2010	Middle East Institute, Singapur
13	Muhammad Mohar Ali	History of the Muslim Bengal.	1985	Imam Muhammad Ibn Saud Islamic University
14	Bennett, Clinton, Charles M. Ramsey	South Asian Sûfî: Devotion, Deviation, and Destiny	2012	New York: Continuum International Publishing Group
15	Ahmad Ali	Tazqiyatun Nafs	2022	Bangladesh İslâmîc Center, Dhaka
16	Muhammad Muzammil Haq	Some Aspects of the Principal Sûfî Orders in India.	1985	Dhaka
17	Muhammad Enamul Haq	Bânglâya Suphibâdêra Itihâsa,	1975	Asiatic Society of Bengal, Dhaka

18	William Wilson Hunter	The Indian Muslim	1992	Khosruj Kitap Mahâl, Dhaka
19	Barbara Daly Metcalf	Islamic Revival in British India (Deoband, 1860-1900)	1982	Princeton University Press, New Jersey
20	Ebü'l-Hasan Nedvî	Contribution of Muslims to the Indian Sub-continent	2004	Centre for Research on the Quran and Sunnah, Chittagong
21	Muhammad Inam-ul Haque	Vharate Muslim Shasaner Itihas	2003	Jatiya GronthaPrakashan, Dhaka
22	Annemarie Schimmel	Mystical Dimensions of Islam	1975	The University of North Carolina Press
23	Rashidul Alam	Muslim Dorshoner Vumika	2009	Merit Fair Publications, Dhaka
24	Muhammad Enamul Haq	Bonge Sûfî Provap	2019	RemonPublishers,Dhaka
25	Wilfred Smith, Cantwe, U.	Modern Islam in India	1946	Victor Gollance Ltd. London

Hint Alt Kıtasında tasavvuf üzerine çalışmalar yapmış tarihçi ve akademisyenler arasında yer alan ünlü kişilerin tasavvuf hakkındaki görüşleri aşağıda sunulmaktadır.

A. N. M. Bajlur Raşid, Amader Sûfî-Sadhak adlı kitabında tasavvufun Hint alt kıtası'ndaki etkisini anlatmaktadır. Ona göre, Hint alt kıtasında İslâm'ın yayılmasına ve Müslüman toplumunun gelişmesine sûfîlerin katkısı evrensel olarak kabul edilmektedir. 7. yüzyıldan itibaren İslâm bu bölgelerle ilişkilendirilmiştir. O zamandan beri birçok insan, sûfîlerin aracılığıyla İslâm'ın idealleriyle tanışmıştır. Müslümanların fethinden önce, bu alt kıtanın pek çok bölgesinde birçok Müslüman yerleşim yeri kurulmuştur.

Müslümanların zaferinden sonra bile, yöneticilerin birçoğu İslâmî ideallerin yayılmasına yeterince dikkat edemediler, bu nedenle sûfîler o dönemde bile İslâm'ı yaymaya devam etmişlerdir.³⁰

Muhammed Enamul Hak, Bengal'de Sûfî Probhab adlı bir kitap yazmıştır. Bu kitapta, sûfî etkisinin MS 11. yüzyıldan itibaren Hint Alt Kıtasında yayılmaya başladığından bahsetmektedir. Bu süre zarfında sûfîler Hindistan'ın farklı bölgelerine gelerek İslâm'ı tebliğ etmeye başlamışlardır. 12. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar tasavvuf, Hindistan'da İslâm'ın yayılmasına egemen olmuştur. Ancak 19. yüzyılın başında Hint Alt Kıtasında bir selefî grubu ortaya çıkmıştır. Selefîler, sûfîlerin bazı doktrinlerini eleştirmeye başlamışlardır.³¹

Abdul Hafiz Mekki, *"Selefî İmamların Görüşünde Tasavvuf"* adlı bir kitap yazmıştır. Bu kitapta, mutasavvıflar ile selefîler arasındaki çeşitli ihtilafları ve çekişmeleri kaydetmiştir. Hint Alt Kıtasında sahte ideolojilere sahip çeşitli gruplar selefîler adına kampanya yürütmektedir. Onlar, dindar ve basit insanları kandırmaktadır. Hatta dinin esaslarına ve önceki salih insanların ideolojisine aykırı fikirler yayılmaktadır.

Dünyada çeşitli gruplar selefîlik adına terör eylemlerine katılmıştır. Cüheyman el-Uteybi ve yandaşları, Mekke'nin haram bölgesinde hacıları terörizme etmiştir. Onlar yüzünden Kâbe-i Şerif'te yarım ay ezan ve namaz kılınmamıştır. Selefîlik adına bu fitne ve kaosu yaratmışlar.

Selefî fırkalardan bir zümre, tasavvufun tamamen batıl olduğunu ve mutasavvıfların haktan sapan bir mezhep olduğunu iddia etmektedir. Bu selefî gruba göre mutasavvıfların İslâm'la hiçbir ilgisi yoktur, din ve İslâm düşmanındırlar. Ayrıca sûfîlerin esas olarak Yunan felsefesinden veya Hindistan'ın Budist mezheplerinden etkilendiğini düşünülmektedir. Ancak gerçek bunun tamamen tersidir. Çünkü gerçek selefî imamlara

³⁰ A. N. M. Bazlur Rashid, *Amader Sufi-Sadhak* (Dhaka: Islamic Foundation Bangladesh, 1984), 1-10.

³¹ Muhammed Enamul Haque, *Bengal'de Sûfî Etkisi* (Dhaka: Ramon Publishers, 2011), 33-48.

göre mutasavvıflar, İslâm'ın diğer sınıfları gibi muhaddisler, fakihler, kelamcılar ve tarihçiler gibi bir sınıftır. Tasavvuf ve mutasavvıflara yönelik bu fitne, selefîlik adına giderek yükselmektedir. Bu nedenle âlimlerin asli görevi, bu fitne ile mücadele için doğru adımları atmak ve her türlü çabayı sarf etmektir.

Sonradan gelen ümmet, öncekilerden birçok şeyi nesh etmiştir. Fakat İbn Kayyim el-Cevziyye, İmam-ı Zehebî, Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr, İbn Receb Hanbeli gibi önceki imamlar; zühd, ilim ve ibâdet bakımından en üst düzeyde idiler. Bu büyük âlimler, çağdaşlarının yanlıgılarına şiddetle karşı çıkmışlardır.

Ümmet âlimleri, fıkıh meselelerinde dört büyük imamdan herhangi birine uymanın caiz olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Ancak selefîlerden bazı gruplar, dört imamdan herhangi birine uymanın bidat olduğunu iddia etmektedirler. Hatta bazı fırkaları, mezhep taklidini şirkle eş değer görmektedirler. Fakat, İslâm tarihinin meşhur âlimleri, bu dört mezhebin imamlarından birine tabi olmuşlardır. Ebu Cafer et- Tahâvî (ö. 321/933), Bedreddin Aynî (ö. 855/1451), Ali el-Kârî (ö. 1014/1605), Şah Veliyyullah (ö. 1176/1762) vb. Hanefî mezhebine bağlanmıştır. Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî (ö. 676/1277), İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449), İmam-ı Gazzâlî (ö. 505/1111), Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr (ö. 774/1373), İmam-ı Zehebî (ö. 748/1348), İmam Celâlüddîn Es-Süyûtî (ö. 911/1505) vb. Şafii mezhebine tabilerdir. Muhammed b. Ahmed Kurtubî (ö. 671/1273), Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210), Muhyiddin İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240) vb. Mâlikî mezhebine tabilerdir. Hanbelî mezhebine mensup olanlar arasında Ebü'l-Vefâ İbn Akîl (ö. 513/1119), Muvaffakuddin İbn Kudâme (ö. 620/1223), Muhammed b. Ahmed Makdisî (ö. 390/1000 civarı), Abdülkâdir-i Geylânî (ö. 561/1165-66), Takıyyüddin İbn Teymiyye (ö. 728/1328), İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350), İbn Receb Hanbeli (ö. 795/1393), Muhammed b. Abdülvehhâb (ö. 1206/1792) ve Şemseddin İbn Abdülhâdî (ö. 744/1343) de vardı.

Yukarıdaki büyük âlimler, yanlış ideologlara göre müşrik ve sapkıncıdır. Çünkü onlara göre onların hepsi mezhep sahibi ve farklı fikirlere sahiptirler.³²

Ahmed Şerif (ö. 1999), Bengal Sûfî edebiyatında, tasavvufun İslâm'ın başlangıcından yaklaşık 150 yıl sonra yavaş yavaş filizlenmeye başladığını söylemiştir. Bu sıralarda farklı ülkelerde tarikat yolculuğu başlamıştır. Zamanla mezhepler farklı kültürlerle kaynaşmıştır. Daha sonra tasavvuf karma bir felsefe hâline gelmiş. Tasavvuf, MS 11. yüzyıldan itibaren Hint alt kıtası'na girmeye başlamıştır. Sûfîlerin çağrısına cevap veren birçok gayrimüslim İslâm'a girmiştir. Ancak Müslümanların çoğu, yerli halkların torunları olduğu için atalarının din ve felsefesini tamamen terk etmek mümkün olmamıştır. Ayrıca cehalet nedeniyle birçok sıradan Müslüman şeriatla doğrudan ilişki kuramamıştır.³³

Clinton Bennett ve Charles M. Ramsey, tasavvufu İslâm'ın ruhu ve özü olarak tanımlamaktadır. South Asian Sufis kitabında tasavvufu İslâm'ın daha yumuşak ve daha mistik bir şekli olarak tasvir etmişlerdir. Bazı akademisyenler İslâm'ın dünyaya sevdirmesinde tasavvufun rolünü gözlemlemektedir. Tanınmış akademisyen olan Zidane Maribut, sûfî İslâm'ı "*liberal, akılcı, aydınlanmış ve hoşgörülü*" olarak nitelendirmiştir. Kitabında, sûfî tarikatlarının Pakistan, Hindistan ve Bangladeş'te İslâm'da hâlâ nasıl önemli bir rol oynadığını göstermeye çalışmaktadır. Dünyanın hiçbir yerinde tasavvufun etkisi Güney Asya'daki kadar görülmemektedir. Ayrıca kitabında, bugün dünyaya seleflerin hâkim olmasına rağmen tasavvuf ideolojisinin birçok kişinin kalbinde yer edindiğini de belirtmiştir.³⁴

Ebü'l-Hasan Nedvî (ö. 1999) Müslümanların Hint alt kıtasına katkısı adlı kitabında tasavvufun Hint alt kıtası üzerindeki etkisini ayrıntılı olarak anlatmaktadır. Ona göre

³² Şeyh Abdul Hafeez Makki, *Salaphi Imamder Dristite Tasawwuf & Sufipad* (Dhaka, Maktabatut Takvâ, 2017), 287.

³³ Ahmad Sharif, *Bengal Tasavvuf Edebiyatı* (Dhaka, Time Publications, 1969), 6-7.

³⁴ Clinton Bennett, Charles M. Ramsey, *South Asian Sufi: Devotion, Deviation, and Destiny* (New York: New York Continuum International Publishing Group, 2012), 1-24.

tasavvuf, ilk olarak Hindistan dışında kurulmuş olmasına rağmen, en büyük gelişimini Hint alt kıtasında görmüştür. Başta Kâdiriyye, Çiştîyye, Nakşibendîyye ve Sühreverdiyye olmak üzere çeşitli tasavvuf ekolleri Hint alt kıtada büyük bir tesir yapmışlardır. Hindistan'da Müslümanlık dönemi, mutasavvıfların katkılarıyla başlamıştır. Tasavvuf, 11. yüzyıldan itibaren Hindistan'da çok önemli bir rol oynamaya başlamıştır. 16. yüzyılda Hint alt kıtası halkı İmâm-ı Rabbânî'den istifade etmiştir. O yüzyıldan günümüze, Hint alt kıtanın bir ucundan diğer ucuna çok sayıda hankâh ve manevi merkezler inşa edilmiştir.³⁵

Rashidul Alam, *Introduction to Muslim Philosophy* adlı kitabında tasavvufun Hint alt kıtası'ndaki tarihini ve etkisini anlatmaktadır. İslâm'ın Hint alt kıtasında yaygın bir şekilde yayılmasının bir sonucu olarak yerel eğitim ve kültür İslâm ile birleşmiştir. Bu süre zarfında birçok bidat, hurafe ve farklı fikirler İslâm'a sızmıştır. Aynı zamanda, Hinduizm, Hristiyanlık, Budizm ve Cainizm'den birçok yabancı fikir ve reform İslâm'a girmiştir. İslâm, temel taahhütlerinden uzaklaşmıştır. Neticede İslâm'ın hayat tarzı ve ahlakı bozuldu. İslâm'ın ve Müslümanların bu içler acısı durumdan kurtarılmasında mutasavvıfların büyük katkısı olmuştur. İmâm-ı Rabbânî, hurafelere düşen Müslümanların kurtarılmasında önemli bir rol oynamıştır. Panteizme karşı önemli katkılarda bulunmuştur. Daha sonraki dönemin mutasavvıfları, Hint alt kıtası Müslümanlarını Kur'ân ve sünnete döndürmek için çok çalışmışlardır. Ayrıca sûfiler, İslâm'ı Yunan felsefesinin etkisinden ve yerel pagan etkilerinin sızmasından korumuşlardır.³⁶

Annemarie Schimmel (ö. 2003), tasavvuf üzerine dünya çapında ünlü bir akademisyen ve filozoftur. *Mystical Dimensions of Islam* adlı kitabında tasavvufun Hint alt kıtası'ndaki tarihini ve etkisini ayrıntılı bir şekilde ele almıştır. Ona göre, Hint alt

³⁵ Ebü'l-Hasan Nedvî, *Contribution of Muslims to Indian Sub-continent*, trans. Prof. A. F.M. Khalid Hossain (Chittagong: Center for Research on the Quran and Sunnah, 2004), 37-52.

³⁶ Rashidul Alam, *Muslim Dorshoner Vumika*, (Dhaka, Merit Fair Publications, 2009), 473-483.

kıtası'nın Batı eyaletleri, Arapların Sindh ve Multan'ı fethettikleri yıl olan 711'de Müslüman imparatorluğunun bir parçası olmuştur. O dönemde Afganistan, Türkiye, Anadolu, İran'dan birçok mutasavvıf Hint alt kıtası'na gitmiştir. Buraya gelip İslâm'ı yaymaya başlamışlardır. Tasavvufun Hint alt kıtası üzerindeki tam etkisi 12. yüzyılın sonlarında ve 13. yüzyılın başlarında başlamıştır. Muînüddîn Hasen b. es-Sicî el-Çişî (ö. 633/1236), Kutbüddin Bahtiyâr (ö. 633/1235), Nizâmeddin Evliyâ (ö. 725/1325) ve Ferîdüddîn Genc-i Şeker (ö. 664/1265) bu harekete en önemli katkıyı yapmışlardır. Daha sonra İmâm-ı Rabbânî, tasavvufta önemli olan çeşitli terimleri bünyesine katmıştır. İslâm'ın tebliğinde önemli katkılarda bulunmuştur.³⁷

A.7.2. Selefilik Üzerine Literatür İncelemesi

Literatür taraması yapılırken Hint alt kıtasında selefilik üzerine incelenen kitaplar aşağıda kısaca tanıtılmaktadır.

Tablo 2: Hint alt kıtası'ndaki Selefilik İle İlgili Kitapların Listesi

Selefilik'in Hint alt kıtası'ndaki Tarihi ve Etkisi Üzerine Kitaplar				
N.	Yazar Adı	Kitap Adı	Yıl	Yayınevi/Basın
1	Muhammed Esedullah'il Gâlib	Ahlehadeth Movement: It's origin and development, with special reference to the south Asian region & What is the Ahl al-Hadith Movement and Why?	1992	Hadis Foundation Bangladesh, Rajshahi
2	Muhammed Ishaq Bhatti	Leading Role of Ahl al-Hadith in the Indian subcontinent	2015	Shyamal Bengal Academy, Rajshahi

³⁷ Annemarie Schimmel, *Mystical Dimensions of Islam* (Carolina: North Carolina The University of North Carolina Press, 1975), 344- 355.

3	Muzaffer Bin Mohsin	Govir Sorojonter Kobole Ahle Hadees Andolon	2013	As-Serat Prokashoni
4	Mumtaz Ahmad	Ahl-e-Hadith Movement in Bangladesh History, Religion, Politics and Militancy	2006	International Islamic University, Islamabad
5	Takiyyüddin İbn. Teymiyye	Mecmûu Fetâvâ	2017	Darul İman, İstanbul
6	Yasir Qadhi	On Salafî Islam	2014	Muslim Matters
7	Akm Shamsul Alam	Varatiya Upmahadese Ahlul Hadiser Utpotti o Kromobikash		Shuban Araştırma Merkezi, Dakka
8	İbn Kayyim el-Cevziyye	Medâricü's-sâlikîn	2021	Wafı Yayınları, Dakka.
9	Mustafa Kara	İbn Teymiye'ye Göre İbn Arabî	1983	UÜ İlahiyat Fakültesi
10	İmam İbni Recep el-Hanbeli	ez-Zeyl 'alâ Tabakâti'l-Ḥanâbile.		Dârü'l-ma'rife, Beyrut
11	Tuhin Khan	The Origin and Development of the Ahl al-Hadith Doctrine in the Subcontinent	2013	Fateh24
12	Şeyh Abdul Hafeez Makki	Salaphi Imamder Dristite Tasawwuf & Sûfîpad.	2017	Maktabatut Takvâ, Dhaka

13	Queamuddin Ahmed	The Wahabi Movement in India	1966	Patna University Ph. D. thesis, Calcutta
14	Abd al-Hafiz al- Makki	Shaykh Muhammad bin 'Abd al- Wahhab and Sufism"	2011	Deoband.org
15	Madawi Al- Rasheed,	Salman's Legacy: The Dilemmas of a New Era in Saudi Arabia	2018	Oxford University Press, Uk
16	Natana De Long Bas	Wahhabi Islam: From Revival and Reform to Global Jihad	2004	Oxford University Press, New York
17	Bernard	Islam and development in Indian Subcontinent	1995	Social Research Center
18	D. Commins	The Wahhabi Mission and Saudi Arabia	2006	London-New York
19	Christine Fair	In Their Own Words: Understanding Lashkar-e-Tayyaba	2019	Oxford Üniversitesi Yayınları, UK
20	Serajul Haque	Imâm Ibn Taimîya and His Projects of Reform	1982	Dhaka
21	Muhammad Ishaq	India's Contribution to the Study of Hadith Literature	1976	Dhaka
22	Emmanuel Karagiannis	Political Islam in Central Asia: The Châllenge of Hizb ut-Tahrir	2009	London: Routledge

23	Ebu'l-Alâ Afifi	Muhyiddin İbn Arabî'nin Tasavvuf Felsefesi.	1975	Ankara Ü İlahiyat Fakültesi Yayınları
24	Alexander Knysh	Contextualising the Salafi-Sufi Conflict.	2007	Middle Eastern Studies
25	George Makdisi	The Hambali School and Sufism	1979	Bulletin de la Association Intanola de Orientalistas. Madrid

Hint alt kıtasında selefîlik üzerine çalışmış olan en önemli kişilerin birisi Muhammed Esedullah'il Gâlib'tir. *Ahle hadeeth Movement: It's origin and development; with special reference to the south Asian region* adlı kitabında selefîliğin Hint alt kıtası'ndaki yükselişini anlatmaktadır. Bu kitabında ayrıca selefîlerin ve mutasavvıfların alt kıtadaki farklı faaliyetlerini, özellikle de sûfîlerin faaliyetlerini eleştirmiştir. Esedullah'il Gâlib, ehl-i hadîs hareketini esas olarak iki kısma ayırmıştır. Birinci bölümde ehl-i hadîs ile İslâm'ın ana meseleleri arasındaki ilişki ele alınmıştır. İkinci bölümde ehl-i hadîs'in Hint alt kıtasında İngilizlere karşı yürüttüğü kanlı hareket anlatılmaktadır.

Ehl-i hadîs hareketinin siyasi bir hareket olarak ortaya çıkmadığını söylemiştir. Bu hareket, İslâm toplumuna sızmış olan hurafeleri, şirki ve bidatları kökünden söküp atarak, Kur'ân ve sünnete dayalı bir hayat rehberi olarak başlamış ve gelişmiştir. Hint alt kıtası'ndaki Müslüman halifeliğin gerilemesi sırasında, yöneticiler lüks içinde yaşamaya alışmıştır. Bu dönemde siyasi huzursuzluk sosyal hayatı sekteye uğramıştır. Bazı âlimler de bu durumdan istifade ederek İslâm'a Kur'ân ve sünnete uygun olmayan kurallar ve düzenlemeler getirmektedirler. Bu sırada Hint alt kıtası'nın selefî âlimleri bunlara karşı

harekete geçtiler ve herkesi hadislerle dayalı bir hayat kurmaya çağırmışlardır. Onların bu yaklaşımı daha sonraki ehl-i hadîs hareketinin arka planı olarak kabul edilmektedir.

Şah Veliyyullah-i Dehlevî'nin yazılarından esinlenen ehl-i hadîs hareketi, Nezâr Hüseyin Dehlevî'nin ana çabalarıyla 19. yüzyılda Hint alt kıtasında kurumsallaştı. O zamandan beri, alt kıtanın farklı bölgelerindeki selefî hareket, çeşitli olumsuz koşullardan geçerek güçlü bir teşkilat hâline gelmiştir. Ancak sûfîler, Şah Veliyyullah-i Dehlevî'nin ünlü bir sûfî olduğunu iddia etmektedir. selefî âlimler, toplumdaki batıl inançlı kişilerin İslâm'ın doğru yolunu bulmalarına yardımcı olmakla meşgul olmuşlardır. Bu hareket, Güney Asya bağlamında sosyal ve kültürel bir reform hareketi olarak önemli bir rol oynamıştır. Esedullah'il Gâlib'e göre ehl-i hadîs hareketi, insanları bir akîde'ye değil, bir yola çağırılmaktadır. Bu yol, Allah'ın indirdiği son vahiy yolu, Kur'ân ve hadis yoludur. Bu yolun son durağı cennettir.³⁸

Ishak Bhatti, Pakistanlı ünlü bir ehl-i hadîs âlimi ve araştırmacısıdır. Hint alt kıtası'ndaki ehl-i hadîs âlimlerinin hayatları, katkıları ve etkileri üzerine birkaç kitap yazmaktadır. Bu nedenle kendisine Mu'arrikh ehl-i hadîs (ehl-i hadîs tarihçisi) unvanı verilmiştir. Onun ünlü kitabı, Hint alt kıtası'nın ehl-i hadîs'ine önde gelen giriş niteliğindedir. Kitabında, ehl-i hadîs'in önde gelen dokuz çeşit başarısını ele almıştır. Ona göre Hint alt kıtası'ndaki ehl-i hadîs tarihi çok zengindir. İslâm'ın yayılmasında her zaman öncü bir rol oynamışlardır. İngiliz karşıtı harekete olağanüstü katkıları ve fedakarlıkları vardı. İngilizler onları yok etmek için çeşitli girişimlerde bulunmuşlardır. Fakat işgalci İngiliz gücüne teslim olmamışlardır. Balakot savaşının lideri olan İsmâil Şehîd'in sosyal reform ve cihat hareketi, Hindistan'ın dört bir yanından insanları cihada teşvik etmiştir. Bu nedenle, Chadekpuri ailesi İngiliz karşıtı harekette çok önemli bir rol oynamıştır.³⁹

³⁸ Gâlib, *Ahle hadeeth Movement: It's origin and development; with special reference to the south Asian region*, 23-25.

³⁹ Muhammed Ishaq Bhatti, *Leading Role of Ahl al-Hadith in the Indian subcontinent* (Rajshahi: Shyamal Bengal Academy, 2015), 7-14.

Muzaffer bin Muhsin, Bangladeş'in ünlü bir selefî alîmidir. Govir Sorojontar Kobole Ahle Hadees Andolon adlı bir kitap yazmıştır. Kitapta, Kur'ân ve hadis'in kayıtsız şartsız takipçilerine sadece ehl-i hadîs denildiğini zikretmektedir. Ehl-i hadîs tarihte tavizsiz bir teşkilat olarak bilinmektedir. Ehl-i hadîs hareketi Hint alt kıtasında ivme kazanınca, sapkın alîmler onlara karşı çıkmışlardır. Toplumsal liderler ve yönetici gruplar bu hareketin takipçilerine zulmetmişlerdir. Ancak bu hareket hiçbir zaman baskı ve işkence ile yok edilememiştir.⁴⁰

Ebü'l-Hasan Nedvî, alt kıtadaki İslâmî hareketler üzerine birçok kitap yayınlamış olan Hindistan'da tanınmış bir İslâm alîmidir. Hindistan'daki ehl-i hadîs hareketinin dört temel inancını tespit etmektedir. Dört temel inanç şunlardır: (a) Tevhid konusunda tavizsiz bağlılık; (b) Peygamber'in sünnetine tam itaat; (c) Cihadı teşvik etmek ve (d) Allah'a tam teslimiyet'tir.

Mümtaz Ahmet, ehl-i hadîs hareketinin Hint alt kıtası'ndaki etkisi üzerine bir makale yazmıştır. Mümtaz Ahmet ayrıca Hint alt kıtası'ndaki ehli-i hadis'in bir dini reform hareketi olarak başladığını, ancak birçok durumda abartılı fikirler getirdiğini düşünmektedir. Şu anda, Hint alt kıtası'ndaki birkaç ehl-i hadîs grubu radikal siyaset ve militanlıkla ilişkilendirilmektedir. Dolayısıyla ana akım ehl-i hadîs topluluğu ve liderliği, hareketi radikal dincilerden korumaya çalışmaktadır.⁴¹

Barbara D. Metcalf, *Islamic Revival in British India* adlı bir kitap yazmıştır. Kitabında Hint alt kıtası'ndaki selefî doktrininin çeşitli yönlerini sunmaktadır. Ona göre ehl-i hadîs, 19. yüzyılın sonlarının en görünür Müslüman entelektüel hareketlerinden biriydi. Çünkü açıkça siyasi ve toplumsal değişime duyarlı insanların hareketiydi. Ancak yoğunluğu ve aşırılığı çok daha fazlaydı ve etki alanı daha azdır. Ehl-i hadîs, açıkça Hindistan'ın her yerine yayılmış uyumlu bir topluluktu. Hint alt kıtası'nın ehl-i hadîsleri,

⁴⁰ Muzaffer Bin Mohsin, *Govir Sorojontar Kobole Ahle Hadees Andolon* (Rajshahi: Es- Sırat Prokashoni), 3-7.

⁴¹ Mumtaz Ahmad, *Ahl-e-Hadith Movement in Bangladesh: History, Religion, Politics and Militancy* (Islamabad: International Islamic University, Islamabad, 2006).

ritüel reform yoluyla hukukun yeniden canlandırılması için çaba sarf etmişlerdir. Kur'ân ve hadislerin doğrudan kullanılmasını savunmuşlardır. Farklı düşünce okullarının geçerliliğini inkâr etmişlerdir. Ayrıca tasavvuf kurumlarını, meditasyon ve terbiye tekniklerini de terk etmişlerdir. Kendilerini Afganistan ve Arabistan'daki benzer gruplarla özdeşleştirdiler. Dârululûm Diyubendiler, ehl-i hadîs'i şeriat hukukuna radikal bir yaklaşım öğretmekle suçlamışlardır.⁴²

Yasir Qadhi, etkili bir Amerikan İslâm alîmi ve popüler bir konuşmacıdır. Ona göre selefî hareketin korumaya çalıştığı bazı mükemmel özellikleri vardır. Bunun dışında hareketin bazı hataları ve sapmaları vardır. Selefî hareket, İslâm'ın hayatla ilgili yönlerini özünde soyut ve teorik bir doktrine dönüştürmüştür. Selefler her zaman daha önemli meseleler yerine diğer Müslümanları farklı kategorilere sokmakla meşgul olmuşlardır. Selefî hareketi bir bütün olarak nefis tezkiyesi, nefsi kâmile ve maneviyata gereken önemi verememiştir. Kendileri dışındakilere karşı sertlik göstermektedir. Seleflerin çoğu, bidat ve bidat edenler konusunda çok katıdırlar.⁴³

Burada iki tür literatürü gözden geçirme girişiminde bulunulmuştur. Literatür incelemesinde bazı boşluklar keşfedilmiştir. Tasavvuftan yana olanlar, selefliği tenkit etmektedir. Aynı zamanda selefliği tercih edenler tasavvufu daha çok eleştirmektedir. Dolayısıyla bu tez, iki grup arasında hoşgörülü bir yaklaşım bulmaya çalışacaktır.

Sûfîlerden bahsetmeden Bangladeş, Hindistan ve Pakistan Müslümanlarının tarihini yazmak mümkün değildir. Sûfîler, MS 11. yüzyıldan itibaren Hint alt kıtasında İslâm'ı yaymaya başlamışlardır. O sıralarda dünyanın farklı yerlerinden mutasavvıflar Hint alt kıtası'na gitmişlerdir. Sûfîler, ilk birkaç yüzyılda İslâm'ın yayılmasında önemli bir rol oynamışlardır. Daha sonra siyasi huzursuzluklar nedeniyle bazı mutasavvıflar zaman zaman İslâm'dan uzaklaşmışlardır. Ancak tasavvuf, 18. yüzyıldan sonra artık saf

⁴² Barbara D. Metcalf, *Islamic Revival in British India (Deoband, 1860-1900)* (New Jersey, Princeton University Press, 1982), 264-278.

⁴³ Yasir Qadhi, "On Salafî Islam." *Muslim Matters* (2014).

kalamamıştır. Hint alt kıtasında tasavvuf yavaş yavaş yerli reformlar ve inançlarla birleşti ve aynı zamanda İslâm'dan sapmış, yeni ve bağımsız bir imaj kazanmaya çalışmıştır. Tasavvuf doktrini, yoga gibi Hindu uygulamalarını kademeli olarak tehlikeye atmıştır.

Ehl-i hadîs hareketi, İslâm hukukunun diğer üç mezhebi yerine Hanefilere karşı ihtilafa girişmiştir. Ehl-i hadîs, Hanefilerin çeşitli dini ayin ve tören yöntemlerini genel olarak eleştirmektedir. Hanefilerle evlilik ve talakla ilgili konularda da pek çok münakaşaya girişmişlerdir. Diğer mezheplerle karşılaştırıldığında, Hanbeli mezhebinin ehl-i hadîs ile pek çok ortak noktası vardır. Ancak ehl-i hadîs âlimleri, dört klasik mezhepten herhangi birini diğerlerine tercih ettiklerini kabul etmekte isteksizmişler. Ehl-i hadîs'in teolojik akıl hocalarından biri de Muhammed bin Abdülvehhâb'dı. O da bir Hanbelî alîmi ve 18. yüzyıl Arap toplumunun reformcusudur.

Sûfî ve selefî gruplar İslâm'ın Hint alt kıtasında yayılmasına büyük katkıda bulunmuştur. Bu iki grup, her ikisinin de İslâm'ın doğru yolu üzerinde olduklarını anlamamışlardır. Aralarındaki ihtilaflar ve anlaşmazlıklar çok küçük meseleler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Hint alt kıtası'ndaki Müslüman ümmetinin geleceği açısından bu iki grubun ümmet için birlikte çalışması gerektiğini düşünmekteyiz.

B. HİNT ALT KITASI'NDA İSLÂM'IN GİRİŞİ VE HİNDİSTAN'DA MÜSLÜMAN YÖNETİMİ

Hint alt kıtası, Avrupa kıtasıyla neredeyse aynı büyüklüktedir ve birçok bakımdan ilginç ve çeşitlidir. Bu bölgenin ülkeleri Bangladeş, Hindistan, Sri Lanka, Pakistan, Maldivler, Nepal ve Butan'dır. Brahmaputra, Meghna, İndus ve Ganj gibi dünyanın ünlü nehirleri burada bulunmaktadır. Bunun yanında, alt kıta verimli topraklara, sayısız dağlara, minerallere ve metallere sahiptir. Birçok çeşit tarım ürününün üretildiği bir alan olarak bu alt kıta yabancıları kolayca cezbetmiştir. İslâm, Müslümanların Hint alt kıtasını fethinden önce Güney Asya'da ortaya çıkmıştır. Arap tüccar topluluğunun MS 7. yüzyılın başlarında Hindistan'a gelişinden itibaren Hintliler İslâm'ı tanımaya başlamışlar. Arabistan ile alt kıta arasındaki ticari ilişkiler Hz. Peygamber (s.a.v)'in doğumundan önce de vardı. Araplar, batı Hindistan'ın kıyı limanlarına iş amacıyla giderlermiş. Arap tüccarlar, Malabar bölgesinin limanları Güneydoğu Asya limanları arasındaki ana bağlantı olduğu için buraya gitmişlerdir. Ayrıca Arap tüccarlar çeşitli baharatlar, ince dokumalar, altın, parfümler ve hammaddeler için buraya gitmişlerdir.⁴⁴ 630'ların başında Müslüman turistler deniz yoluyla Hindistan kıyılarına gitmişlerdir. Arap Müslümanlar, 7. yüzyılın sonlarında Hindistan'ın kıyı bölgelerine yerleşmeye başlamışlardır. Araplar İslâm'ı kabul eder etmez yeni dini (İslâm'ı) Hindistan kıyılarında yaymaya başlamışlardır. Daha sonra yavaş yavaş İslâm'ı Hint alt kıtasına yaymışlardır. Ayrıca, İslâm'ın gelişiyile birlikte Arap ulusu dünyanın en büyük kültürel güçlerinden biri hâline gelmiştir. Ardından Arap tüccarlar ve alîmler kendilerini İslâm'ın tüm dünyada yayılmasına adanmışlardır.⁴⁵

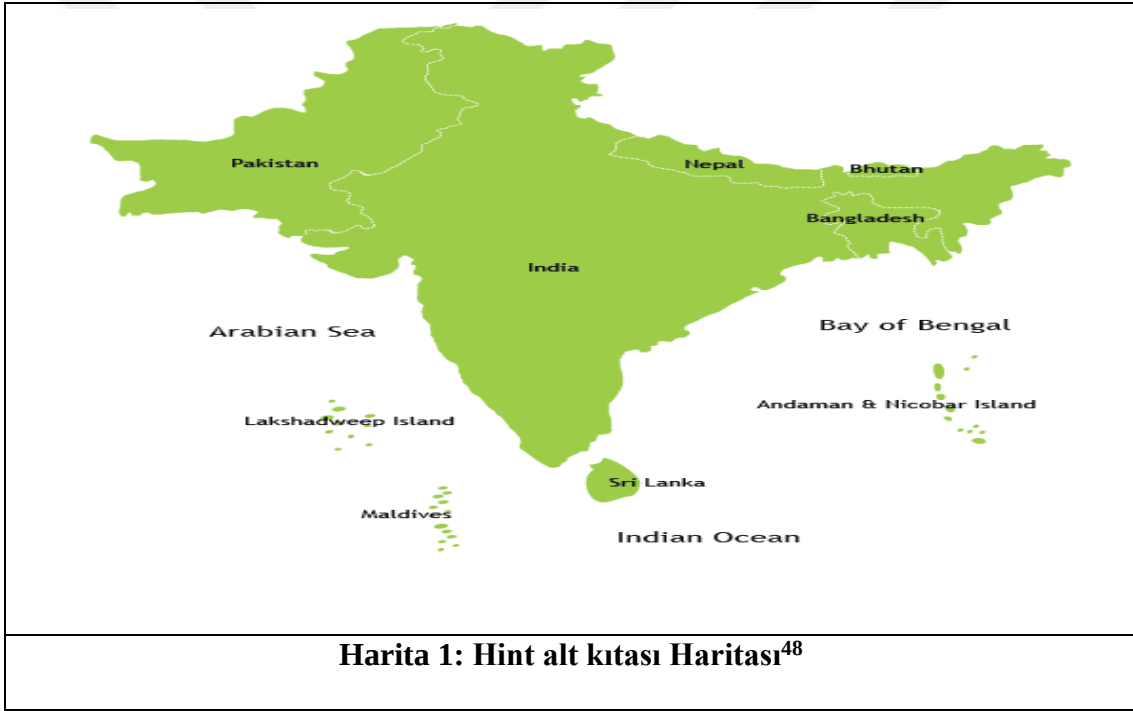
Hindistan'daki ilk cami, 629 yılında Hazreti Muhammed (ö. 11/632)'in yaşadığı dönemde inşa edilmiştir. Perumal heykeltıraş Ravi Burma, Hindistan'da İslâm'ı ilk kabul

⁴⁴ Dewan Nurul Hussain Choudhury, *Amader Sufiaye Kiram* (A collection of the Life-sketch of the Sufis) (Dhaka: Islamic Foundation Bangladesh, 2004), 39-87.

⁴⁵ Arnold Alikty Carl W. Ernst, *Eternal Garden: Mysticism, History, and Politics* (New York: South Asian Sufi Center, 1992), 280-282.

eden kişi olmuştur. Perumal, Malik bin Dinar'ın finansmanıyla Hindistan'ın Kerala kentinde "*Cheraman Cum'a Camii*"ni kurmuştur.⁴⁶ Malabar'daki Mappila topluluğu muhtemelen din değiştiren ilk Hintli MÜşlÜman topluluktur; Çünkü Arap tÜccarların bu toplulukla çok iyi ilişkileri vardı. Bu süre zarfında İřlām'ı kıyı boyunca yaymışlar. Çağrılarına yanıt olarak bazı yerel kabileler MÜşlÜman olmuş, Mappila topluluğu ile Arap tÜccarlar arasında evlilik ilişkileri kurulmuştur. Arap MÜşlÜmanlar ve Hint MÜşlÜmanlar arasındaki devam eden ticaret sayesinde, İřlām yavaş yavaş Hindistan'ın kıyı şehirlerine yayılmıştır.⁴⁷

Hint alt kıtasına ait Ülkeler aşağıdaki haritada belirtilmiştir.

⁴⁶ "Mosque in Kerala dates back to the Prophet's time", *The Times of India*, Temmuz 20, 2015, Erişim Tarihi: Ekim 24, 2022.

⁴⁷ "Cheraman Juma Masjid: A 1,000-year-old lamp burns in this mosque", *The Times of India*, Mayıs 31, 2015, Erişim Tarihi: Ekim 24, 2022.

⁴⁸ <https://alchetron.com/Indian-subcontinent>, Erişim Tarihi: Ocak 10, 2023.

B.1. Hulefâ-î Râşidîn Döneminde Hint Alt Kıtasında İslâm'ın Yayılması

Hiz. Ömer'in İran'ı fethinden sonra Müslümanlar, Hint alt kıtasını fethetmeyi hayal etmişlerdir. 638 yılında Hiz. Ömer'in saltanatı sırasında bir grup asker deniz yoluyla Hindistan'ın Mombay kenti yakınlarındaki Thana adlı bir yere gitmiştir.⁴⁹ Ancak Hiz. Ömer, ordunun bu tür uzak seferlerini desteklememiş; bu yüzden başarısız olmuştur. Ancak Hiz. Ömer zamanında bazı sahabeler, İslâmîyet'i tebliğ için Hint alt kıtasına gitmişlerdir. Bunlar:

- i. Hazret-i Abdullah bin Abdullah bin Utban
- ii. Hazret-i Asem İbn Amr et-Temîmî'
- iii. Hazret-i Suhar ibn Al Abdi
- iv. Hazret-i Suheyb bin Adi
- v. Hazret-i Hakam İbn Ebil As Safafi.

Hiz. Osman, kardeşi Al Hakam'ı Bahreyn ve Umman'a hükümdar olarak atamıştır. Daha sonra, Pakistan ile Afganistan arasındaki Sindh'in Baruch bölgesinde savaşmak için Hazreti Osman Al Hakam'ı göndermiştir. Hazreti Osman, diğer kardeşi Muğire bin Ebul As'ı Debal'de savaşması için göndermiştir. Oradaki hükümdarları yenip ilk defa İslâm bayrağını Hindistan sınırına çekmişlerdir. O sırada Hindistan'a gelen birkaç sahabe şunlardı:

- i. Abdullah b. Abdullah Utban
- ii. Ashiam b. Amr Tamimi
- iii. Sohar b. Al Abdi
- iv. Suhail b. Adi

Makran hükümdarı Hiz. Osman'ın saltanatı sırasında, Ubeydullah bin Mama At-Tamimi, egemenliğini İndus Nehri'ne kadar getirmeyi başarmıştır. Ancak halife,

⁴⁹ Muhammad Inam-ul Haque, *Vharate Muslim Shasaner Itihas* (Dhaka: Jatiya Grontha Prakashan, 2003), 25.

Hindistan'daki havanın ordular için elverişsiz olması nedeniyle orduların ilerlemesini yasaklamıştır. O dönemde gelen sahabeler arasında Abdurrahman bin Semure'nin adı tarihe geçmiştir. Abdurrahman b. Semüre, H. 31'de Sicistan hükümdarı olarak devralmış ve İndus bölgesinin birçok bölgesini ele geçirmeyi başarmıştır.

H. Ali, H. 39'un başlarında Hindistan'ı fethetmesi için Haris bin Murrah Abdi'yi göndermiştir. Ancak AH 42'de Haris, Sindh'deki Kikan'da rakipleri tarafından saldırıya uğramıştır. Haris burada askerleriyle birlikte öldürülmüştür. Neticede H. Ali'nin gönderdiği bu sefer başarısız olmuştur.

B.2. Emevi Halifeliği (632-750) döneminde Hint Alt Kıtasında İslâm'ın Yayılması

Hazreti Muaviye iktidara geldiğinde, Abdullah bin Sawar Abdi ve ardından Sinan bin Salamah Hujaili'ye Hindistan sınırına saldırılarını emretmiştir. Daha sonra, H. 44'te ünlü Tabi'i Muhammed bin Ebu Sufarah on iki bin kişilik ordusuyla Pakistan'ın Pencap bölgesinin Lahor ve Benna bölgelerini işgal etmiştir. Hazreti Muaviye, Müslümanların iç sorunları nedeniyle Hindistan'a fazla ilgi gösterememiş ancak Al Waleed'in Emevi hanedanına yükselişi ile İslâm tarihinde yeni bir bölüm başlamıştır. Walis'in saltanatı sırasında, ünlü generali Musa bin Nusayr, tüm Kuzey Afrika'yı fethetmiştir. Generallerinden Tarık bin Ziyad, İspanya'yı fethetti ve orada İslâm'ı fethetmiştir. Ünlü General Kuteybe ibn Müslim, İslâm'ın zafer bayrağını Orta Asya'ya taşımış ve sonunda Hindistan'da da Müslüman hakimiyeti kurulmuştur.⁵⁰ H. 4. yüzyılın ünlü bir seyyahı olan İbn Havkal, Güney Hindistan'da Müslümanların tebliği ve İslâmî ilimlerin tatbikatı hakkında çeşitli yorumlarda bulunmuştur. Camilerde ve hankahlarda âlimlerin ve hukukçuların kalıp insanlara İslâm'ı öğrettiklerinden bahsetmiştir. Onlardan öğrenen

⁵⁰ Haque, *Vharate Muslim Shasaner Itihas*, 25.

öğrenci sayısı oldukça fazladır. Alîmler ne zaman bir mescide gitse birçok insan İslâm'ı öğrenmek için onlara gitmiştir.

B.3. Muhammed b. Kâsim es-Sekafi'nin (712) Hindistan'ı Fethi

İslâm, Emevi Halifeliği döneminde Hindistan'da hızlı şekilde yayılmıştır. 711 yılında Emevi Halifesi, Sindh bölgesinde İslâm'ı yaymak için çeşitli adımlar atmıştır. Emevi Halifesi, Sindh eyaletini fethetmesi için on yedi yaşındaki Muhammed b. Kâsim'i göndermiştir. İndus, alt kıtanın kuzeybatı kesiminde, günümüz Pakistan'ında İndus Nehri kıyısında yer almaktadır. Şu anda İndus, Pakistan'ın yedi eyaletinden biridir. Muhammed b. Kâsim es-Sekafi liderliğindeki 6.000 kişilik bir ordu, İran'ın en doğusundaki Makran'a (bugünkü İndus ve Belucistan'ın güneyinde) ulaşmıştır. Makran üzerinden Debal vilayetine ulaşmış ve Debal şehrini kuşatmıştır. Şehrin merkezindeki tapınakta büyük bir kırmızı bayrak olduğunu öğrenmiştir. Hindu ordusu, kırmızı bayrağın sihirli gücüne ve kimsenin onu yok edemeyeceğine dair güçlü bir inanca sahipti. Muhammed b. Kâsim es-Sekafi o kırmızı bayrağın imha edilmesini emretmiştir. Muhammed b. Kâsim es-Sekafi'nin ordusu bayrağı yok ettiğinde, Hindu savunma kuvvetleri dağılmıştır. Kasim, Debal savaşını hiçbir engel olmadan kazanmıştır.⁵¹ Muhammed b. Kâsim es-Sekafi Debalnagar'a girdikten sonra gereksiz kan dökülmesini engellemiştir. Debal şehrinin sakinlerine nezaket ve cömertlikle davranmıştır. Hinduları önceki görevlerinden muaf tutmamıştır. Aksine onları önceki işlerinde tutmuştur. Gayrimüslimlere din hürriyeti vermiştir. Muhammed b. Kâsim es-Sekafi daha sonra Multan'a doğru ilerlemiştir. Multan ordusu Müslüman ordusuna karşı büyük bir direniş göstermiştir. Sonunda Multan Müslümanlar tarafından ele geçirilmiştir.

Muhammed b. Kâsim es-Sekafi, Hindistan'a giderken herhangi bir engelle karşılaşmamıştır. İndus kıyısındaki Nerun şehrine yaklaşırken şehrin Budist rahipleri

⁵¹ Haque, *Vharate Muslim Shasaner Itihas*, 26.

tarafından karşılanmıştır. İndus boyunca yer alan diğer şehirler de hiçbir direniş olmadan Müslümanların kontrolüne girmiştir. Bazı durumlarda, zulüm gören Budist azınlıklar bölgelerindeki Hindu yöneticilerinden kaçarak Müslüman ordusuna sığınmışlardır. Halk arasında Müslümanların çoğunluğunun desteğine rağmen, Sindh Kralı Dahir Müslümanların bu ilerleyişine karşı çıkmıştır. Kral Dahir, Muhammed b. Kâsim'a karşı savaş hazırlığına başlamıştır. MS 712'de iki taraf arasında şiddetli bir savaş başlamıştır. Savaş dört gün sürmüş, ancak sonuç alınamamıştır. Beşinci günün ilerleyen saatlerinde Kral Dahir, Müslümanlara karşı bir saldırı başlatmıştır. Bu sırada Müslümanlar, Kral Dahir'in kalesini kuşatmış ve sonunda Müslümanlar savaşı kazanmıştır. Savaş, Kral Dahir'in trajik yenilgisiyle sona ermiştir. Bu zaferle birlikte Sindh eyaletinin tamamı Müslüman egemenliğine girmiştir.

Müslümanlar Sindh halkını İslâm'a dönmeye zorlamamışlardır. Aksine Muhammed b. Kâsim es-Sekafî, altındaki Hindulara ve Budistlere güvenlik sağlamış ve din hürriyeti vermiştir. Bu vilayetin fethinden sonra bile Müslümanlar vergi tahsilatından Brahmanları sorumlu tutmuş, Budist rahipleri manastırlarını korumakla görevlendirmiştir. Bu din özgürlüğü ve adaletin tesisi nedeniyle çok sayıda insan İslâm'a girmiştir.

B.4. Abbasi Halifeliği (750-1000) Sırasında Hint Alt Kıtasında Müslüman Yönetimi

Emevi Halifeliği MS 750'de düştüğünde, Abbasiler Halifeliği kazanmışlardır. Abbasi Halifeleri, MS 754'ten MS 871'e kadar Sindh'de hükümdarlar atamıştır. Halife Mansur'un saltanatından Halife Memun'un saltanatına kadar Sindh eyaletinin valisi merkez tarafından atanmıştır. MS 813 ile 833 yılları arasında Sindh hükümdarı Basar bin Daud, Halife'ye karşı isyanında başarısız olmuştur. Halife Yahya bin Hâlid Bermeki Sindh hükümdarı olarak atanmıştır. MS 871'de Hindistan Müslümanları bölündü ve Multan ve Mansura'da iki ayrı devlet kurulmuştur. Hindular bu şekilde hükümete

sızmlardır. Birçok bölge Hindu yöneticilerinin eline geçmiş olup parçalanmış bağımsız bir devlet ortaya çıkmıştır.

B.5. Hint Alt Kıtasında Gazne Hanedanı (963-1186) Hükümdarlığı

İlk dönemlerde Abbasi halifeleri krallığı iyi yönetmişlerdir. Daha sonra, adam kayırmacılık ve yolsuzluk nedeniyle yavaş yavaş devlet yönetiminde başarısız olmuşlardır. Halifelerin yönetimdeki zayıflıklarından yararlanan uzak vilayetlerin çeşitli hükümdarları, vilayetlerin bağımsızlığını ilan etmişlerdir. Samani hanedanının beşinci kralı Abdul Malik'in Alp Tigin adında bir kölesi vardı. Alp Tigin, hükümdarına itaat ederek Horasan hükümdarı konumuna yükselmiştir. Alp Tigin hükümdarı ölünce Gazne'ye gitmiş ve oradaki hükümdar Ebu Bekir Ley'i mağlup etmiştir. MS 962'de bağımsız bir devlet kurmuştur. O zamandan beri Ghajini hanedanının saltanatı başlamıştır. Hindu kralı Jaipal, Gazneli hükümdarı Sebük Tigin iktidardayken Hindistan'ın kuzey-batı kesiminde hüküm sürmüştür. Sebük Tigin, Raja Jaipal'in topraklarını güçlü bir orduyla işgal etmeye karar vermiştir. MS 979'da Ghujat adlı bir yerde Kral Jaipal'in ordusuyla karşı karşıya gelmiş ve bu savaşta Kral Jaipal yenilmiştir. Bu savaş, Gazneli hanedanının Hindistan'da ilk kazandığı fethittir.⁵²

Daha sonra Sebük Tigin'in en küçük oğlu Mahmûd-ı Gaznevî, MS binden bin yirmi yediye kadar on yedi sefer düzenleyerek Hindistan'ı fethetmeye çalışmıştır. Sultan Mahmud Gazne, Hint alt kıtası'na yönelik ilk istilasını 11. yüzyılın başlarında başlatmıştır. Mahmud önce Kabil'i (şimdi Afganistan'ın başkenti) ve daha sonra Pakistan'ı fethetmiştir. 1001 yılında Hindistan'a girmiştir. Multan'dan Raja Jaipal ve oğlu Anand Pal, Mahmud ile savaşmıştır. Raja Jaipal, Mahmud'un savaş stratejisine yenilmiştir. Sultan Mahmud'un Hindistan seferi sırasında birçok eyaleti fethetmiştir.

⁵² Haque, *Vharate Muslim Shasaner Itihas*, 30-32.

Sûfîlerin etkisi MS 11. yüzyıldan itibaren Hindistan'da yayılmaya başlamıştır. Anadolu, Afganistan ve İran'dan sûfîler Hindistan'a gitmeye başlamışlardır. O dönemde Hindistan'a giden mutasavvıfların sayısı azdır. Sûfî sayısının az olmasının nedenlerinden biri, o sıralarda Gazneli Sultan Mahmud'un Hindistan'ı birbiri ardına istila etmesidir. Ancak tarihçiler tasavvufun Hindistan'a girişi ile ilgili olarak üç isim zikretmişlerdir. Bunlar Şah Sultan Rumi, Syed Nathar Şah ve Ebü'l-Hasen Alî b. Osmân b. Ebî Alî el-Cüllâbî el- Hücvîrî'dir.⁵³ Şah Sultan Rumi 1053 yılında Bengal'e gitmiştir. Pirinin adı Syed Shah Surakh Khul Antiyah'dı. Bangladeş'in Mymensingh bölgesindeki Netrokona'nın Madanpurda Şah Sultan Rumi'nin türbeleri ve dergahları bulunmaktadır. Güney Hindistan'da tasavvufu ilk yayan Syed Nathar Shahdır. Syed Nathar Shah, MS 1039'da vefat etmiştir. Dergah'ı Hindistan'ın Chennai (Madras) kentindeki Trichinapalli'de bulunmaktadır. Hücvîrî, Keşfü'l-Mahcûb adlı kitabıyla tasavvuf literatüründe büyük saygı görmektedir.⁵⁴ Hücvîrî 1072'de Lahor'da vefat etmiştir. Türbesi Lahor'da bulunmaktadır.

Hint alt kıtasının sıradan insanları, sûfîleri ve Müslüman vaizleri seve seve kabul etmiştir. Sıradan Hindular ve Budistler, Sen Raja'nın baskısı altında büyük zorluklar içinde yaşamışlardır. Hinduların ve Budistlerin din özgürlüğü yoktur. Maddi durumları da çok kötüdür. Sûfîler gayrimüslimleri İslâm'da sınıf imtiyazı olmadığına ikna etmeye başlayınca Hindular ve Budistler gruplar hâlinde İslâm'a geçmeye başlamışlardır. Syed Abul Hasan Ali Nadvi, Hint alt kıtasında tanınmış bir tarihçi ve İslâm şahsiyetidir. Sûfîlerin Hint alt kıtasına (10.-12. yüzyıllar) gelişinin nedeni olarak Orta Doğu'daki Tatarların işgalini göstermişlerdir. Tatar istilasası sonucunda birçok Müslüman aile Hindistan'a göç etmiştir. 12. yüzyılda Müslümanların Hindistan'daki siyasi etkisi artmıştır. 12. yüzyıldan itibaren Hindistan'ın çeşitli yerlerinde tasavvuf merkezleri

⁵³ Abdur Rashid, *The Life and Teachings of Hazrat Data Ganj Bakhsh* (Shaikh Abul Hasan Ali Bin Usman al-Hujwiri al-Jullabi al-Ghaznawi) (Lahore: 1967), 19-42.

⁵⁴ Hücvîrî, Keşfü'l-mahcûb, *Kāsim Ensârî'nin girişi*, 39; a.e. trc. İs'ad Abdülhâdî Kındîl (Kahire 1974), 11.

kurulmuştur. Bu sırada Hindistan'a gelen sûfî toplulukları arasında Çiştîyye ve Sühreverdîyye tarikatları özellikle önemlidir.

Çiştîyye tarikatının kurucusu Muînüddin Hasan el-Çiştî'ydî. Muînüddin Hasan el-Çiştî', MS 1142'de Afganistan'ın güneyindeki Sicistan'da doğmuştur. 1193'te önce Delhi'ye, ardından Ajmer'e gitmiştir. Yani 2. Tarain savaşından sonra Ajmer'e gitmiştir. Bu nedenle, Muînüddin Hasan el-Çiştî'nin Hindistan'a gelişi sırasında Hindistan'da Müslüman egemenliğinin kurulduğu söylenebilmektedir.⁵⁵ Tarain Savaşı bir dönüm noktası olayı olduğu gibi, Muînüddin Hasan el-Çiştî'nin Hindistan'a gelişi sûfizm bağlamında önemli bir olaydır.⁵⁶ Bu bağlamda Muhammed Enamul Hak, Muînüddin Hasan el-Çiştî'nin Hindistan'da Hindu bağımsızlığının sona ermesinde ve yeni bir monarşi ile yeni bir ideolojinin getirilmesinde öncü olduğunu yorumlamıştır.⁵⁷ Muînüddin Hasan el-Çiştî, MS 18 Mart 1236'de Acmer'de vefat etmiştir. Ünlü şair Amir Khasru ve tarihçi Ziauddin Barani onun müritliğini kabul etmiştir. Hem Hindu hem de Müslüman topluluklar tarafından saygı görmüştür.⁵⁸

Muînüddin Hasan el-Çiştî'nin hâlefleri arasında, Orta Çağ Hindistan'da İslâm'ın yayılmasına önemli katkılarda bulunan sekiz mürid vardı. Bunlardan en önemlisi Kutbüddin Bahtiyâr (ö. 633/1235) Çiştîyye tarikatı'ndan bir sûfî idi. O, Muînüddin Hasan el-Çiştî'nin bir öğrencisi ve halifesidir. Delhi'deki ünlü Kutub Minar ona adanmıştır. Kutbüddin Bahtiyâr'in Çiştîyye müritliğinden önce, Çiştîyye tarikatı Ajmer ve Nagaur ile sınırlıdır.⁵⁹ Bu tarikatın Delhi'de kalıcı olarak kurulmasında önemli rol oynamıştır. Dergâhı (mezar), Mehraul'daki Cafer Mahâl'in yanında yer almaktadır. Hindistan'ın birçok ünlü hükümdarı onun Urs'unu büyük bir törenle kutlarmıştır. Bunlar arasında

⁵⁵ Göktaş, and Chowdury, "An Evaluation of Mu'in al-Din Chishti's Sufi Influences in the Indian Subcontinent: The Case of Chishti Tariqa", 47-76.

⁵⁶ M. Habib, "Chishti Mystics Records of the Sultanate Period", *Medieval India Quarterly*, I/2 (Aligarh: 1950), s. 15-22.

⁵⁷ Muhammed Enamul Haq, *Bonghe Sufi Provap* (Dhaka: Remon Publishers, 2019), 40.

⁵⁸ Mahmud Shrani, *Maqālāt* (Lahor: 1972, VI), 171-194.

⁵⁹ Kutbüddin Bahtiyâr, *Delîlül-'ârîfîn* (Lahor: 1952), 48.

Kutbüddin Aibak ve İltutmish vardır. İltutmish, Bahtiyâr'ın mezarının yanına "Ghandak Ki Bauli" adlı derin bir kuyu kurmuştur. Sher Shah Suri, Bahtiyâr'ın mezarının yanına büyük bir kapı inşa etmiştir. Bahadur Şah, Bahtiyâr Dergahı'nın yanında Moti Camii'ni inşa etmiştir. Kutbüddin Bahtiyâr'ın en ünlü müridi ve halifesi, yine Delhi'nin ünlü sûfî Nizâmeddin Evliyâ'nın Pir'i olan Ferîdüddîn Mes'ûd Genc-i Şeker'dı.⁶⁰ Şeyh Nasîrüddîn Mahmûd b. Yahyâ Çirâğ-i Dehlî (ö. 757/1356), sûfî Nizâmeddin Evliyâ'nın takipçisi ve daha sonra onun hâlefîymiş. Çiştîyye tarikatın Delhi'den gelen son önemli sûfisidir. Amir Khasru bir sûfî şairidir. Hem Farsça hem de Urduca yazmıştır. Nizâmeddin Evliyâ'nın manevi bir öğrencisidir.

Muînüddin Hasan el-Çiştî'nin müritlerinden biri de dönemin en iyi sûfilerinden biri olan Nizâmeddin Evliyâ'dır. Nizâmeddin Evliyâ (ö. 1325), Hint alt kıtası'ndaki Çiştîyye tarikatının ünlü bir sûfisidir ve aynı zamanda Hindistan'daki Çiştîyye tarikatının büyük sûfilerinden biriymiş.⁶¹ Nizâmeddin Evliyâ'nın Pir'i Farid Uddin Ganjeshkar'dı, Pir'i Kutbüddin Bahtiyâr'dı ve Pir'i Muînüddin Hasan el-Çiştî'ydi.⁶² Buna göre Hint alt kıtasında yaygın olarak uygulanan Çiştîyye tarikatının manevi sürekliliğini oluşturmuşlardır. Nizâmeddin Evliyâ, selefleri gibi, sevgiyi Allah'a ulaşmanın bir yolu olarak tanımlamıştır. Ona göre Yaradan sevgisi, insan sevgisini doğurur. On dördüncü yüzyıl tarihçisi Ziauddin Barani, onun Delhi Müslümanları üzerindeki etkisinin, dünyevi meseleler hakkındaki görüşlerinin önemli ölçüde değiştiğini iddia etmiştir. Nizâmeddin Evliyâ'nın etkisiyle insanlar maneviyat ve ibadete odaklanmış, dünya düşüncelerinden kopmuştur.⁶³

⁶⁰ Munshi Mahan Lal, "A Brief Account of Masud, Known by the Name of Farid Shakarganc or Shakarbar", JASB, V (1836), 635-638.

⁶¹ K. A Nizami, *The Life and Times of Shaikh Nizam al-Din Awliya* (Delhi: 1991), 10-38.

⁶² G. Böwering, "Kuṭb al-Dīn Bakhtiyār Kākī", EI2 (İng.), V, 546-547.

⁶³ R. N. Das, "Shaikh Nizam-ud-din Auliya", a.e., XLVIII, 1974, 93-104.

Ferîdüddîn Mes'ûd Genc-i Şeker (ö. 1265), Çiştîyye tarikatının bir sûfisidir ve Güney Asya'nın Pencap bölgesinde bir İslâm vaiziymiş. Pencap edebiyatının önde gelen öncülerinden biri olarak kabul edilmektedir.⁶⁴

Çiştîyye tarikatı ile birlikte Sühreverdiyye tarikatı da Hindistan'a girmiştir. Şeyh Bahauddin Dhakaria Multani, Sühreverdiyye tarikatının kurucusudur. MS 1169'da Pakistan'ın Multan kentinde doğmuş ve MS 7 Kasım 1266'de Multan'da vefat etmiştir. On ikinci yüzyılda, müritleri Hindistan'ın farklı yerlerinde Sühreverdiyye tarikatını vaaz etmişlerdir. Sühreverdiyye tarikatının sûfîleri Pencap, Multan ve Bengal'de etkiliydi. Şeyh Shihabuddin Sühreverdiyye ve Hamiduddin Nagri, Sühreverdiyye tarikatının sûfîleri arasında öne çıkan kişilerdir. Bu tarikatın adananları, Çiştîler gibi yoksulluk ve kemer sıkma yaşam tarzına inanmamaktadır. Bir keşişin hayatı onların amacı değildir. Devletin altında dini görevlerde bulunmuşlardır. Bu müritlerin çabalarıyla Hindistan'da Çiştîyye tarikatın yanı sıra Sühreverdiyye tarikatı da kurulmuştur.

Çiştîyye ve Sühreverdiyye tarikatının kurulmasından bir süre sonra, Hindistan'da başka bir sûfî tarikat kurulmamıştır. Muhammed Enamul Hak bu konuda şöyle yazmıştır: Muhtemelen on üçüncü yüzyıldan on beşinci yüzyıla kadar Hindistan'a yeni bir sûfî topluluğu gitmemiştir.⁶⁵ O dönemde, yani iki yüz yıl içinde Çiştîyye ve Sühreverdiyye tarikatları, tüm Hint alt kıtasına yayılmıştır. Bu iki tarikatın doktrini Hindistan halkı tarafından saygı görmektedir. Böylece tasavvuf, Hindistan topraklarında sağlam bir temele sahip olmuştur.

Şeyh Nasîrüddîn Mahmûd b. Yahyâ Çirâğ-i Dehlî (ö. 757/1356), 14. yüzyıl mistik şairi ve Çiştîyye tarikatının bir sûfisidir. Nizâmeddin Evliyâ'nın bir müridi ve daha sonra onun hâlefîymiş. Çiştîyye tarikatın Delhi'den gelen son önemli sûfisidir. Çirâğ-i Dehlî'nin

⁶⁴ K. A. Nizami, *The Life and Times of Shaikh Farid-u'd-Din Ganj-i-Shakar* (Aligarh: 1955), 118-120.

⁶⁵ Haq, *Bonghe Sufi Provap*, 41.

takipçileri ona Farsça'da "Delhi'nin aydınlatılmış lambası" anlamına gelen "Raushan Chirag-i-Delhi" demektir.

Şah Abdullah Kirmani (13. yüzyıl), Orta Çağ'da Hint alt kıtasının Bengal bölgesinin ünlü bir sūfîsidir. İran'ın Kirman şehrinden çocukken Hindistan'a gitmiş ve farklı yerleri gezmiştir. Daha sonra Patnalı Şah Arcani'nin öğrencisi olmuş ve onun tavsiyesi üzerine Bengal'de yaşamaya başlamıştır. Ajmer Sharif'in ünlü sūfî Muînüddin Hasan el-Çiştî'nin bir müridiymiş. Mezarı, Hindistan'ın Batı Bengal eyaletinin Birbhum bölgesindeki Khustigiri'de bulunmaktadır.

Muhammed bin Yusuf el-Hüseyni (ö. 1422), yaygın olarak Banda Nawaz Gesudaraj olarak bilinmektedir. Dinler arasında anlayış, hoşgörü ve uyumu savunan Çiştîyye tarikatın bir sūfîsidir. Gesuraj, Çirâğ-i Dehlî'nin öğrencisi ve hâlefiymiş. Timur'un Delhi'yi işgali nedeniyle MS 1400'de Daulatabad'a taşındığında, orada Çiştîyye tarikatına vaaz etmiştir.

B.6. Hint Alt Kıtasında Memlük Hanedanı veya Ghuri Hanedanı (1175-1206)

Hükümdarlığı

Hindistan'daki Türk egemenliğinin asıl kurucusu Gazne hükümdarı Muhammed Ghuri'dir. Hindistan'ı MS 1175'te Multan'ı fethederek Hindistan'a girmiştir. Muhammed Ghuri daha sonra Peşaver, Lahore ve Batı Pencap'ı tek tek fethetmiştir. 1191'de Delhi ve Ajmer kralı Prithviraj Chauhan ile Tarain savaş alanında savaşmıştır. Tarain'in ilk savaşında Muhammed Ghuri'nin ordusu Prithviraj'ın ordusu tarafından tamamen yenilmiştir. Ertesi yıl, 1192'de Prithviraj Chauhan, Muhammed Ghuri tarafından yenilmiş ve öldürülmüştür. Daha sonra Hindistan'da fethettiği toprakların kontrolünü sadık hizmetkarı Kutbüddin Aybeg'e devretmiştir.⁶⁶ Muhammed Ghuri daha sonra Gazne'ye dönmüştür. Kutbüddin, Mirat, Delhi, Ranthambore, Gujarat, Bundelkhand gibi bölgeleri

⁶⁶ Haque, *Vharate Muslim Shasaner Itihas*, 42-47.

fethetmiştir. Generallerinden Muhammed Bahtiyâr Hâlacî (ö. 602/1206), MS 1203'te Bihar'ı fethetmiştir. Muhammed Bahtiyâr Hâlacî, MS 1204-5'te Bengal'i fethetmiştir. Böylece Kuzey Hindistan'ın birçok yerinde doğrudan Müslüman egemenliği kurulmuştur.

Gazne hükümdarlarının iç çekişmelerinden yararlanan Sultan Muhammed Ghuri, Gazne hanedanının son Sultanı Khasru Malik'i yenmiştir. MS 1173'te Gazne'de iktidarı ele geçirmiştir. Bu da Gazne İmparatorluğu'nun yıkılmasına neden olmuştur. Muhammed Ghuri Gazne'yi ele geçirmiş ve Hindistan'ı işgal etmeyi planlamıştır. O zaman Chauhan hanedanı Delhi ve Ajmer'de hüküm sürmüştür. İndus, Sumaralar tarafından, Bihar ve Bengal ise Sen hanedanı tarafından yönetilmektedir. Muhammed Ghuri bu bölgeleri çok akıllıca ele geçirmiştir. MS 1206'de Khokhar kökenli bir adam tarafından öldürülmüştür. Daha sonra Harezm Şah, Ghur krallığını işgal etmiş, onu ele geçirmiş ve Ghur hanedanının egemenliği düşmüştür.⁶⁷

Muhammed Bahtiyâr Hâlacî MS 1204-5'te Bangladeş'i fethettiğinde, İslâm'ın hem şariat hem de marifetin yayılması yoğunlaşmıştır. Bengal'in Bahtiyâr Hâlacî tarafından fethinden sonra sûfîler Bengal'e gitmeye başlamışlardır.⁶⁸ Onların çabalarıyla İslâm, muzaffer bir güç olarak kurulmuştur. Birçok mutasavvıf ve pir, hükümdarlarla birlikte bu ülkeye gitmiş ve kendi yollarıyla İslâm'ı yaymaya odaklanmışlardır. Tasavvufun manevi doktrinlerini teşvik ederek sıradan insanları büyük ölçüde etkilemişlerdir. Tasavvuf doktrini Bengal'in farklı bölgelerine yayılmıştır. Sûfîler, insanlar arasında tatlı bir eşitlik mesajını vaaz ederek, ırk, din ve kast gözetmeksizin bu ülkenin sıradan halkının kalbini kazanmayı başarmışlardır. O dönemde Bengal'de İslâm'ı tebliğ eden sûfîler arasında Hazreti Şah Celal, Şah Paran, Şah Mahdum ve Sultan Mahi Sawar vardı.⁶⁹

Sultan Gıyâseddin İttaya Hâlacî, Bengal'i MS 1213'ten 1227'e kadar yönetmiştir. İktidara geldikten sonra Bengal'in başkentini Laksnauti'ye kaydırmıştır. 1219 yılında

⁶⁷ Abdul Karim, *Banglar Musulmader Samajik Itihas*, (Dhaka: Jatiya Sahitta Prakasoni, 2007), 11-43.

⁶⁸ Muhammad Mohar Ali, *History of the Muslims of Bengal* (Riyad: 1985, I/A), 49-87.

⁶⁹ Abdul Karim, *Banglar Musulmader Samajik Itihas* (Dhaka: Jatiya Sahitta Prakasoni), 72-87.

İslâmîyet'i yaymak için mutasavvıfların ve alîmlerin yardımıyla bir cami, medrese ve bir dergâh kurmuştur. Sultan Gıyâseddin, sûfilere özel bir hürmet göstermiştir.

B.7. Delhi Sultanlığı (1206–1526) Döneminde Hint Alt Kıtası

Delhi Sultanlığı, Orta Çağ'da Hint alt kıtası'ndaki Müslüman yönetimine atıfta bulunmuştur. 1206 ve 1526 yılları arasında Hindistan'ı yöneten birkaç Müslüman krallık ve imparatorluğa "Delhi Sultanlığı" denilmektedir. Bu süre zarfında çeşitli Türk ve Afgan hanedanları Delhi'yi yönetmiştir. Bu saltanat, Moğol istilasını püskürtecek birkaç kuvvetten biri olarak bilinmektedir.

Kutbüddin Aybeg, Muhammed Ghuri'nin eski bir Türk Memluk kölesi olup Delhi'nin ilk padişahıdır. Kurduğu Memluk hanedanı, Kuzey Hindistan'ın geniş bölgelerini yönetmektedir. Hâlacî hanedanı daha sonra Orta Hindistan'ı yönetmiştir. Ancak, her ikisi de tüm Hint alt kıtasını fethetmeyi başaramamıştır. Sultanlık, II. Tuğluk Hanedanlığı döneminde Hint alt kıtasının çoğunu işgal edilmişti. Saltanat, Vijayanagar ve Mewar gibi Hindu imparatorluklarının bağımsızlık talepleri nedeniyle çökmüştür. Şahi Bengal gibi yeni bir Müslüman saltanatı ortaya çıkmıştır.

Delhi Sultanlığı döneminde İslâm medeniyeti Hint medeniyetiyle birleşmiştir. Hint alt kıtasının, Hint kültürü ve toplumu üzerinde önemli bir etkisi olan Afro-Avrasya ile çok iyi ilişkileri vardı. Hükümdarlıkları sırasında Hint-İslâm mimarisinde önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Mekanik teknolojinin daha yaygın kullanımı artmaktadır. O dönemde Hintçe-Urduca dilinin yükselişi yaygın olarak fark edilmiştir. Delhi Sultanlığı, 13. ve 14. yüzyıllarda Moğol İmparatorluğu'nun potansiyel olarak yıkıcı saldırganlığına direnmesiyle bilinmektedir. 1526'da Delhi Sultanlığı, Babür İmparatorluğu tarafından yenilmiştir.

Kādiriyye tarikatı 14. yüzyılda Hindistan'da gelişmiştir. Kādiriyye tarikatının kurucusu Abdülkâdir-i Geylânî (ö. 561/1165-66)'dir. MS 1078 yılında Bağdat'ta Cilan'da

doğmuştur. Bu sebeple bu evliya Abdüilani olarak bilinmektedir. Abdülkâdir-i Geylânî bir alîm, hatip ve dünyaca ünlü bir sûfî idi. MS 1166 Şubat'ta vefat etmiştir. Abdülkâdir-i Geylânî Hint alt kıtasında çok iyi bilinmesine rağmen Hindistan'a hiç gitmemiştir. Onun soyundan gelen Syed Muhammed Ghouth Geylânî MS 1482'de Hindistan'a gitmiş ve Kâdiriyye tarikatının temellerini atmıştır. Syed Muhammad Ghouth Geylânî, Kuzey Hindistan'daki Rajputana, Uch Nagar'da bir sûfî merkezi kurmuş ve 1517'de vefat etmiştir.

Başka bir sûfî topluluğu, 15. yüzyılın sonlarında Hindistan'a girmiştir. Bu topluluk Nakşibendiyye tarikatı olarak bilinmektedir. Bahâeddin Nakşibend, Nakşibendiyye tarikatının kurucusudur. MS 1389'da vefat etmiştir.⁷⁰ Muhammed Bâkî Billâh, Hindistan'daki Nakşibendiyye tarikatının baş piriydi. Muhammed Bâkî-Billâh (ö. 1012/1603), Afganistan'ın Kabil şehrinden bir sûfî idi. Muhammed Bâkî-Billâh, Hint alt kıtasında Nakşibendiyye tarikatının öncülerinden biriydi. Muhammed Bâkî-Billâh 1564 yılında Kabil'de doğmuştur ve Nakşibendiyye tarikatı doktrinini Orta Asya'dan Hindistan'a götürmüştür. Adı Razi-ud-din Muhammed Bâkî'dir, ancak yaygın olarak Muhammed Bâkî Billâh olarak bilinmektedir. Babası Kadı Abdüsselam Semerkandi, Kabil'de önde gelen bir sûfî ve İslâm alîmiydi. Onun soyu, Hoca Ubeyd Ullah Ahrar'ın soyundan gelmektedir. Ailesi ona "*Muhammed el- Bâkî*" adını vermiş ve daha sonra halk arasında Muhammed Bâkî Billâh olarak tanınmıştır. Muhammed Bâkî Billâh, MS 1603'te Delhi'de vefat etmiştir.⁷¹

Sûfîlerin dindar ve gösterişsiz yaşamı, Allah'a olan bağlılıkları Hinduların ve Müslümanların saygısını kazanmalarını sağlamıştır. Sûfîler, Hindu ve Müslüman toplulukları arasındaki bazı dini farklılıklar arasında köprü kurmayı başarmışlardır.

⁷⁰ Necdet Tosun, *Bahâeddin Nakşibend Hayatı, Görüşleri, Tarikatı* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2015), 5-45.

⁷¹ I. H. Sıddıqui, "*Bâkî Bi'llâh*" (İngiltere: EI2 Suppl), 121-122.

Sûfiler, İslâm'ın eşitlik idealini ulemadan daha çok vurgulamıştır. Bu nedenle toplumun alt sınıfları, özellikle köylüler ve zanaatkârlar, tasavvufîlara yönelmiştir.

B.8. Erken Türk İmparatorluğu veya Sözde Köle Hanedanlığı (1206-1290)

Döneminde Hint Alt Kıtası

Muhammed Ghuri'nin öldüğü yıl, generali Kutbüddin Aybeg Delhi tahtına çıkmıştır. Tarihçilere göre Delhi'nin ilk padişahıdır. Kutbüddin Aybeg tarafından kurulan hanedan Delhi'de MS 1290'a kadar hüküm sürmüştür. Kutbüddin Aybeg, hayatına Sultan Muhammed Ghuri'nin kölesi olarak başlamıştır. Kutbüddin Aybeg, Sultan Muhammed Ghuri'nin bir kölesiydi. Ghuri daha sonra onu serbest bırakmış ve bağımsız bir yaşam sürmesini sağlamıştır. Bu nedenle birçok tarihçi Kutbüddin Aybeg'in kurduğu hanedanı "*köle hanedanı*" olarak adlandırmıştır.⁷² Daha sonra Kutbüddin'in damadı ve Badayun hükümdarı Şemseddin İltutmuş, MS 1211'de Aram Şah'ı mağlup etmiştir. Delhi tahtına çıkmıştır. Sultan Şemseddin İltutmuş, Türk hanedanının en uzun süre hizmet vermiş bir imparatorudur. Yaklaşık yirmi beş yıl iktidarda kalmıştır. 1235'te hastalandığında kızı Sultan Razia'yı bir sonraki imparator ilan etmiştir. Razia 1240 yılına kadar Hindistan'ı yönetmiştir. Daha sonra 1246'de Nasır Uddin Mahmud tahta çıkmıştır. Sultan Mahmud; veli, Allah'tan korkan ve adil bir hükümdardı. Tarihe göre Nakşibendîyye tarikatının takipçisidir. Onun zamanında tasavvuf, Hindistan'da geniş çapta yayılmıştır. Devleti yaklaşık yirmi yıl yönetmiş ve 1266'de vefat etmiştir. Ölümünden önce, kayınpederi Ghiyasuddin Balban'ı hâlefî olarak aday göstermiştir. 60 yaşında tahta çıkmıştır. Türk saltanatında Şemseddin İltutmuş'tan sonra başarılı bir devlet adamıdır. Hükümdarlığı döneminde hukukun üstünlüğü, fesadın ve kötülüğün ortadan kaldırılması ve adaletin

⁷² Abdullah el Ahsan, *The Rehla of Ibn Battuta*, trans. Mehdi Hussyin (Baroda: Oriental Institute, 1953), 41-98.

tesis edilmesi konusunda örnek olmuştur. Hindistan'ı 22 yıl boyunca yönetmiş ve MS 1287'de vefat etmiştir.

B.9. Hint Alt Kıtasında Hâlacî Hanedanı (1290-1320) Hükümdarlığı

Sultan Celâleddin Fîrûz Şah'ın iktidara gelmesiyle Delhi Sultanlığı'ndaki Türk egemenliği sona ermiş ve Hâlacî hanedanının egemenliği başlamıştır. Sultan Celâleddin Fîrûz Şah yaklaşık altı yıl hüküm sürmüştür. 1296'de öldürüldüğünde Alâeddin Hâlacî iktidara gelmiştir. Ayrıca Alâeddin Hâlacî, iktidara gelerek Moğolları bastırmaya çalışmıştır. Ekonomik reformların yanı sıra devletin genişlemesine odaklanmıştır. Hükümdarlığı sırasında Gujarat da dahil olmak üzere kuzey Hindistan'ın birçok bölgesini işgal etmiştir. Devagiri, Barangal ve Mebar da dahil olmak üzere güneydeki birçok bölgeyi Delhi İmparatorluğu'na ilhak etmiştir. Sultan Alâeddin Hâlacî, Hindistan'ı 20 yıl boyunca yönetmiş ve MS 1316'de vefat etmiştir. Daha sonra Pencap hükümdarı Gazi Malik, MS 1320'de büyük bir orduyla Delhi'yi saldırmıştır. Khasru Khan'ı öldürmüş ve Delhi'deki merkezi gücün hükümdarı olmuştur.

Mevlâna Takiyüddin Arabi, on üçüncü yüzyılın ilk yarısında Bengal'e gitmiştir. İnsanları tasavvuf öğretileriyle meşgul etmiştir. Arabistan'dan bu ülkeye İslâm'ı yaymak için gitmiştir. Kurduğu medresenin Bengal'deki ilk İslâm medresesi olduğu söylenmektedir. Dönemin padişahı bu medresenin kurulmasına yardım etmiştir.⁷³

B.10. Hint Alt Kıtasında Tuğluk Hanedanı (1320-1413) Hükümdarlığı

Gazi Malik iktidara geldiğinde Hâlacî hanedanı düşmüştür. Gazi Malik tahta çıkmış ve Gıyâseddin Tuğluk unvanını almıştır. Sultan Gıyâseddin Tuğluk, Hindistan'ı beş yıl boyunca yönetmiştir. Bu beş yıl içinde Delhi'nin birçok eyaletine hükmetmiştir. Gıyâseddin Tuğluk 1225'te vefat etmiştir. Ölümünden sonra babası Uluğ Han,

⁷³ Haque, *Vharate Muslim Shasaner Itihas*, 67-85.

"*Muhammed bin Tuğluk*" unvanıyla tahta çıkmıştır. Hindistan'ı yirmi altı yıl yönetmiştir. Muhammed bin Tuğluk tecrübeli ve yetenekli bir padişaktır. Saltanatının son günlerinde bazı isyanlar olmuştur. 1351'de Gujarat'ta bir isyan çıktığında, isyanı bastırmak için oraya gitmiştir. Daha sonra Gujarat'ta vefat etmiştir. Sultan Muhammed bin Tuğluk vefatı sırasında herhangi bir varis tayin etmemiş ve başka oğlu da yoktur. Böylece ölümünden sonra, uzmanların isteği üzerine kuzeni Fîrûz Şah tahta çıkmıştır.

Fîrûz Şah Tuğluk çok dindar bir padişaktır. Hükümdarlığı döneminde İslâm hukuku ışığında yargıyı kurmuştur. Yaklaşık otuz yıl hüküm sürmüş ve 1388 yılında vefat etmiştir. Ölümünden sonra torunu Tuğluk Şah "Tuğluk II. Gıyâseddin" unvanıyla tahta çıkmıştır. Ne yazık ki o da birkaç gün içinde bir komplo sonucu tahttan indirilmiştir. Sultan Fîrûz Şah bundan yararlanarak 1393 yılında tahta çıkmıştır. Sultan Fîrûz Şah sadece dört yıl hüküm sürmüş ve sonra da vefat etmiştir. Ölümünden sonra oğlu tahta çıkmıştır.⁷⁴

Sultan Mahmud döneminde çeşitli sorunlar ortaya çıkmıştır. Farklı eyaletlerin yöneticileri isyan etmiş ve bağımsızlık ilan etmişlerdir. Sultan Mahmud onlarla iç savaşa girmiştir. Bu fırsatı değerlendiren Türk asıllı Timurlenk, 1399'da Hindistan'ı işgal ederek Delhi'yi ele geçirmiştir. Mahmud Delhi'den sürülmüş. Timur, Hindistan'ı işgal ettikten sonra Afganistan'a dönmüştür. Dönüşünde, Delhi'deki hâlefî olarak Hızır Han'ı atamıştır.

B.11. Hint Alt Kıtasında Seyyid Hanedanı (1414-1451) Hükümdarlığı

Hızır Han Arap asıllı idi. Bundan dolayı Hızır Han, kendisinin Seyyid soylu olduğunu iddia etmiştir. Hızır Han'ın kurduğu hanedana Seyyid hanedanı denmektedir. Hızır Han'ın iktidarı ele geçirmesiyle Tuğluk hanedanının egemenliği sona ermiştir. Hızır Han'ın hükümdarlığı sırasında, birçok bölge Delhi yönetimi altına yeniden dahil edilmiştir. Yaklaşık sekiz yıl saltanata hizmet etmiş ve 1421'de vefat etmiştir. Hızır

⁷⁴ Haque, *Vharate Muslim Shasaner Itihas*, 88-103.

Han'ın vefatından sonra tahta oğlu Mübarek geçmiştir. 1434 yılında bir adam tarafından öldürülmüştür. Daha sonra yeğeni tahta çıkmıştır. On bir yıl hüküm sürdükten sonra 1444'te öldürülmüştür. Alaeddin Âlem Şah tahta çıkmıştır. Seyyid hanedanının nispeten zayıf bir sultandır. Yönetimde yeterli uzmanlığa sahip değildir. 1451'de iktidarı gönüllü olarak Bahlul Lodi'ye devretmiştir.

B.12. Lodi Hanedanı (1451-1526) Tarafından Yönetilen Hint Alt Kıtası

Bu sırada Delhi Sultanlığı'nın Seyyid hanedanının egemenliği sona ermiş ve Lodi hanedanının egemenliği kurulmuştur. Behlül Lodi basiretli bir sultandır. Yaklaşık 37 yıl hüküm sürmüş ve MS 1489'da vefat etmiştir. Bahlul Lodi'nin ölümünden sonra ikinci oğlu Nizam Han, "*Sikander Lodi*" unvanıyla iktidara gelmiştir. Sikandar Lodi yaklaşık 28 yıl hüküm sürmüş ve MS 1517'de vefat etmiştir. Sikandar Lodi'nin ölümünden sonra, oğlu İbrahim Lodi tahta çıkmıştır. Tahta çıktıktan sonra bir grup onu devirmeye çalışmıştır. Küçük kardeşi Celal Han isyan etmiştir. Haberi alan İbrahim Lodi, kardeşi Celal Han'ı öldürmüştür. Pencap hükümdarı Daulat Khan, Kabil emiri Babür'ü Hindistan'ı işgal etmeye ve İbrahim Lodi'yi devirmeye davet etmiştir. Babür, Delhi'yi ele geçirmek için çoktan hazırlık yapmıştır.

Babür, daveti bir fırsat olarak değerlendirmiş ve 21 Nisan 1536'da Hindistan'ı istila etmiştir. Panipath'ın ilk savaşında İbrahim Lodi'yi mağlup etmiştir. İbrahim Lodi'nin yenilmesiyle saltanat dönemi sona ermiştir. Babürler Delhi tahtına çıkmıştır. Çiştîyye ve Kādîriyye tarikat şubeleri Delhi Sultanlığı döneminde Hindistan'da çok etkili bir rol oynamıştır. Hint alt kıtasında İslâm'ın yayılmasına önemli katkılarda bulunmuşlardır.

B.13. Hint Alt Kıtasında Türk Babür/ Mughâl İmparatorluğu (1526-1857)

Babür İmparatorluğu, Hint alt kıtası'ndaki en güçlü imparatorluklardan biri olarak bilinmektedir. Yaklaşık iki yüzyıl boyunca Babür İmparatorluğu batıda İndus Havzası'nın

dış kenarına, kuzeybatıda Afganistan'a ve kuzeyde Keşmir'e kadar uzanmaktadır. Aynı zamanda Babür İmparatorluğu, doğuda Assam ve Bangladeş'in dağlık bölgelerine ve güney Hindistan'daki Deccan Platosu'na kadar uzanmaktadır. Babür İmparatorluğu büyük ölçüde İran ve Orta Asya'nın dili, sanatı ve kültüründen etkilenmiştir.⁷⁵

Babür'ün Panipath'ın ilk savaşında İbrahim Lodi'ye karşı kazandığı zafer Babür İmparatorluğu'nun başlangıcı olmuştur. Babür imparatorları Orta Asya'da Türk-Moğol kökenlidir. Onlar Çağatay Han ve Taimur aracılığıyla Cengiz Han'ın torunlarıdır. Babür'den itibaren on üç Babür imparatoru yaklaşık 279 yıl hüküm sürmüştür. Yani Hindistan'ı 1526'dan 1803'e kadar Delhi tahtına sahip olarak yönetmişlerdir. Babür İmparatorluğu dönemi, Ekber'in 1556'da iktidara gelmesiyle başlamıştır. Ekber ve oğlu Cihangir'in saltanatı sırasında, Hindistan ekonomisi çok ilerlemiştir. Ekber birçok Hindu kralıyla ittifak kurmuştur. Ayrıca, Bazı Rajput krallıkları, kuzeybatı Hindistan'daki Babürlere direnmeye devam etmiştir. Ekber onları boyun eğdirmeyi başarmıştır. Babür imparatorlarının hepsi Müslümandı. Ancak yaşamının sonlarına doğru, yalnızca İmparator Ekber ve oğlu İmparator Jahangir, yeni Din-i-İlahi dinini izlemiş. Alt kıtadaki Müslüman hükümdarlar arasında, iktidar hırsı nedeniyle İslâm'a en fazla zararı İmparator Ekber vermiştir. İslâm'ın varlığını ve ideallerini ciddi şekilde tehlikeye atan yeni bir din kurmuştur. Bu hareketi İslâm ve Hindistan'daki Müslümanlar için bir tehdit oluşturmuştur.⁷⁶

Babür İmparatorluğu'nun yapısı, İmparator Aurangzeb (ö. 1720)'in ölümüne kadar sürmüştür. Onun saltanatı sırasında imparatorluk en geniş coğrafi kapsamı elde etmiştir. İmparatorluğun çöküşü, Shivaaji Vosal yönetimindeki Marathâların istilasıyla başlamıştır. Aurangzeb döneminde Güney Hindistan'ın fethi ile 3,2 milyon kilometrekareden fazla toprak Babür İmparatorluğu'na geçmiştir. O zaman imparatorluğun nüfusu yüz elli

⁷⁵ Golam Saklayan, *Bangladeser Sufi-shadhok (Bangladeş Sûfilerinin Yaşamı ve Faaliyetleri)* (Dhaka: Bangladesh Islamic Foundation, 1982), 23.

⁷⁶ Abdullah AI-Ahsan, Spread of Islam In Pre-Mughal Bengal, *Journal of Intellectual Discourse*, Issue: 2, No:1, 1994, 41-55

milyondan fazladır, bu o zamanki dünya nüfusunun yaklaşık dörtte biridir.⁷⁷ Daha sonra, 1757'deki Hint İsyanı'ndan sonra, Babür İmparatorluğu İngilizler tarafından resmen dağıtılmıştır. Babür İmparatorluğu yerel topluma müdahâle etmemiş, ancak idari açıdan denge korunmuştur. Çok daha yapılandırılmış ve merkezi bir yönetim kurulmuştur.

Şah Cihan döneminde Babür mimarisi altın çağına girmiştir. Birçok anıt, cami ve kale inşa edilmiştir. Bunlar arasında Agra'daki Tac Mahâl, Moti Mescidi, Lalkella, Delhi Camii yer almaktadır. 18. yüzyılın ortalarında, Marathâlar Babür ordusuna karşı başarılı olmuştur. Marathâlar güneyden Bengal'e kadar bir dizi bölgeyi işgal etmiştir. 1739'da Babürler, Karnal Savaşı'nda Nadir Şah'ın ordusu tarafından yenilmiştir. Bu sırada Delhi talan edilmiştir. Sonraki yüzyılda Babür gücü yavaş yavaş sınırlı hâle gelmiş ve son Babür imparatoru II. Bahadur Şah'ın yetkisi Şahjahanabad şehri ile sınırlı kalmıştır. İmparator Bahadur Şah, sepoy isyanını desteklemek için bir kararname çıkarmıştır. Sepoy İsyanı başarısız olduğunda, İngiliz Doğu Hindistan Şirketi tarafından vatana ihanet suçlamasıyla hapsedilmiştir. Bahadur Şah sonunda Rangoon'a sürülmüş ve orada vefat etmiştir.

Babür imparatoru Ekber, tarihin en rezil karakterlerinden biridir. 1582'de Dîn-i Îlâhî adlı yeni bir dini vaaz etmeye başlamıştır. Ancak İmparator Ekber, tüm dinlerin iyi yönlerinin bu yeni dine dahil edildiğini ilan etmiştir. Tarihe bakıldığında Dîn-i Îlâhî'nin Hinduizm'in yeni bir versiyonu olduğu görülmektedir. Temelde ateizm ve oportünizmin bir karışımıdır. Bu yeni dinin ana unsuru güneşe tapmaktır. Bu yeni dinde güneşin adı 'Jallat Kudratuhu' olarak telaffuz edilmiştir. Hinduizmin reenkarnasyonuna olan inanç da bu dinin temel ilkelerinden biridir. İmparator Ekber, Jain azizlerinden büyük ölçüde etkilenmiştir. Din-i Îlâhî'nin ana mantrası "La ilahe illallahu Ekber Hâilullah" idi. İmparatorun yandaşları kralın önünde secde etmek zorunda kalmıştır.

İmparator Ekber, İslâm yönetiminin son kalıntılarını yok etmek için tüm gücünü kullanmıştır. Bundan dolayı birkaç yıl içinde hükümette İslâm'dan hiçbir iz kalmamıştır.

⁷⁷ M. Athar Ali. "The Passing of Empire: The Mughal Case" (Modern Asian Studies: 1975), 385–396.

Camide namaz yasaklanmış, medrese yıkılmıştır. Din-i İlâhî'nin asıl amacı, her yönden İslâm'a karşı çıkmaktır. Alîmlerin çoğu ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Sonunda İmparator Ekber'in saltanatı sırasında Müslümanların öfkeye kapıldığı bir durum ortaya çıkmıştır. Bu dini ilahi nedeniyle gayrimüslimler çok saygı görürken Müslümanlar çok aşağılanmış. Aynı zamanda Müslümanlar, İslâmî kurallara uyarak her durumda gayrimüslimler tarafından zulme maruz kalmışlardır. İmparator Ekber, kırk yedi yıllık uzun bir saltanattan sonra Ekim 1605'te yaklaşık altmış yaşında vefat etmiştir.⁷⁸

Cihangir tahta çıktıktan sonra, babası Ekber, kendisi tarafından tanıtılan tüm İslâm karşıtı faaliyetleri ve hurafeleri başlatmada yeniden aktif olmuştur. Cihangir, İngilizlere ticaret fırsatları sağlamaktan çekinmemiştir. Cihangir'in basiretsizliğinin bir sonucu olarak, İngilizler çeşitli yerlerde değirmenler kurmuşlar ve Hint alt kıtasında büyük bir etki yapma fırsatı bulmuşlardır. Bu, Babür İmparatorluğu'nun çöküşünde önemli bir faktördür. İmparator Cihangir'in eşi Nurcihan, imparatorluk üzerinde büyük etki yaratmaya başlamıştır. Durum öyle bir hâle gelmiş ki imparatorluğun yönetimi Kraliçe Nurcihan'ın eline geçmiştir. Nurcihan sadık bir Şii idi. Rafizi Şiileri Nurcihan'ı etkilemiştir. Pek çok tarihçi Nurcihan (ö. 1055/1645)'ın bir Şii devleti kurmayı hayal ettiğine inanmaktadır. Bu nedenle mahkemede Şii ulema, müftü ve danışmanların etkisi artmıştır. Öte yandan durum öyle bir aşamaya gelmiş ki şirk ve putperestlik uygulaması ülkenin her yerindeki Müslümanlar arasında yayılmaya başlamış ve her türlü batıl inanç her yere yayılmıştır.⁷⁹ O sıralarda şeriatın ayrı, tarikatın ayrı şeyler olduğu yayılmaya başlamıştır. İmparator Cihangir'in bu dönemi, İslâm'ın aşırı derecede gerilediği bir dönemdir.

Ebü'l-Berekât Ahmed b. Abdilehad b. Zeynilâbidîn el-Fârûkî es-Sirhindî Imâm-i Rabbânî (ö. 1034/1624), Ekberi ve Cihangir devirlerinde başlayan İslâm karşıtı

⁷⁸ Haque, *Vharate Muslim Shasaner Itihas*, 166-176.

⁷⁹ Haque, *Vharate Muslim Shasaner Itihas*, 194-198.

faaliyetlere karşı koymaya çalışmıştır. Böyle bir durumda Sirhind vilayetinden İmâm-i Rabbânî bütün bunlara karşı Mektubat kitabını yazarak şikayetçi olmuştur. İmâm-i Rabbânî 1564 yılında Hindistan'ın Pencap eyaletine bağlı Sirhind şehrinde doğmuştur. İmâm-i Rabbânî'nin ataları sûfîlerdir.

İlmi önce babasından öğrenmiş ve ondan Çiştîyye tarikatının halifeliğini almıştır. Daha sonra Kâdiriyye tarikatından Pir Şah Sikandar'dan hilafet almıştır. O zamanlar Hindistan'da 'Kübreviyye tarikatı' çok ünlüymüş. Hazreti Mevlâna Yakub, Kübreviyye tarikatının ünlü bir âlimidir. İmâm-i Rabbânî bu tarikatın halifeliğini ondan almıştır. O sırada babası Şeyh Abdul Ahad hastalanmış. Şeyh Abdul Ahad'ın ölümünden önce İmâm-i Rabbânî, Nakşibendîyye tarikatının halifesi seçilmiştir. Böylece o dönemdeki tüm tarikatların kemâline kavuşmuştur. İmparator Ekber'in saltanatı sırasında, Muhammed Bâkî-Billâh (ö. 1603) Hindistan'da Nakşibendîyye tarikatına vaaz etmiştir. İmâm-i Rabbânî'ye Talim'i ve Tarbiyat'ı öğretmiştir. Muhammed Bâkî-Billâh, İmâm-i Rabbânî'nin başarılarını övmüş, ona hilafet ve ona Sirhind şehrinde tarikat yayma sorumluluğunu vermiştir. İmâm-i Rabbânî memleketi Sirhind'e dönmüştür. Memleketine dönünce halka tasavvufu öğretmekle meşgul olmuştur. Birkaç gün içinde ünlü Hindistan'da yayılmıştır. Nakşibendîyye tarikatıyla bazı şeyleri birleştiren yeni bir tarikat ihtiyacı hissetmiştir. Bu sebeple Pir'inin verdiği Nakşibendîyye tarikatına bazı yeni kurallar ve usuller eklemiştir. 17. yüzyılda Hint alt kıtasında Nakşibendîyye Müceddidiyye tarikatı adlı yeni bir tarikat kurmuştur. Nakşibendîyye Müceddidiyye tarikatı, Hint alt kıtasında büyük bir karşılık görmüştür.

Hint alt kıtasının tarihine İslâm düşüncesini ilk tanıtan kişidir. İmparator Ekber'in İslâm'a getirdiği çeşitli yeniliklere karşı savaşımıştır. Babür İmparatoru Ekber tarafından tanıtılan yeni din Dîn-i İlâhî'yi kaldırmıştır. İmâm-i Rabbânî Mektubat adlı bir kitap yazarak devletin güçlülere arasında bir heyecan yaratmıştır. Bir noktada devletin en üst düzey yetkilileri bile bundan etkilenmeye başlamıştır. İmâm-i Rabbânî'nin etkisi bizzat

İmparator Cihangir'in de hayatını deęiřtirmiřtir. Onun doktrinleri, Hint alt kıtasında İřlâm dūřūncesinde bir devrim dūzenlemiřtir. İnsanlar onun yazılarını okuyarak ve konuřmalarını dinleyerek etkilenmiřlerdir. Onun amansız çabaları neticesinde çeřitli hurafeler İřlâm'dan uzaklařtırılmıřtır. Hayatı boyunca Hint alt kıtası'ndaki Müřlūmanları Kur'an ve sūnnete dōndürmek için çok çalıřmıřtır. Müřlūman dūnyasında ikinci bin yılın reformcusu olan Müceddid el-Sani olarak tanınmıřtır. řah Veliyyullah ed-Dihlevî, Hâce Mir Nasir, Hâce Mir Darad, Golam Yahya, řah Rafi Uddin ve Seyyid Ahmed Barelvî ve birçok tasavvuf erbabı, özellikle Imâm-i Rabbânî'nin dūřūncelerinden etkilenmiřlerdir. İřlâm'ı Yunan felsefesinin ve İřlâm'ı kabul etmeyenlerin etkisine karřı savunmuřtur. Tasavvuf yoluyla Hint alt kıtası halkı arasında Kur'an ve sūneti yansıtmıřtır. Hayatının öğretileri ve idealleri, Müřlūmanları doęruluk, refah ve adalet yolunda yürümeye teřvik etmektedir.

B.14. İngiliz Sömürge (1757–1947) Zamanındaki Hint Alt Kıtası

İngiliz Hindistan, 1757 ve 1947 yılları arasında Güney Asya'daki İngiliz sömürge yōnetimini ifade etmektedir. Hindistan, Bangladeş ve Pakistan bu imparatorluğun bir parçasıdır. 1757'den 1858'e kadar, İngiliz Doğu Hindistan şirketi Hindistan'ı yazılı olmayan bir şekilde yōnetmiřtir. 1858'de Hindistan'ın egemenliği İngiliz Doğu Hindistan şirketi'nden İngiliz monarşisine devredilmiştir. Kraliçe Victoria, Hindistan'ın yōnetimini kendi elleriyle devralmıştır. Kraliçe Victoria'nın tahta çıkmasıyla birlikte, Hindistan'da İngiliz Hindistan Hükümeti resmen kurulmuştur. İngilizler, Hindistan'da iktidarın ele geçirilmesinden bu yana kendi egemenliklerini sürdürmek için çeşitli politikalar benimsemişlerdir.⁸⁰ Öte yandan, bu bölge halkı her zaman İngilizlerin etkisinden kurtulmak istemiştir. Böylece Hintliler de İngilizlere karşı farklı politikalar benimsemişlerdir. Bunun bir parçası olarak, Hintliler ilk olarak 1857'de İngilizlere karşı

⁸⁰ Haque, *Vharate Muslim Shasaner Itihas*, 285-289.

ayaklanmışlardır. İngilizler isyanı bastırmış, Hindistan halkı başarılı olamamıştır. Daha sonra 1855'te Hint halkı ilk siyasi organı olan Hindistan Ulusal Kongresi'ni kurmuştur. Hintliler örgütlenmek için yeni bir platform bulmuşlardır.⁸¹

İngilizler bir grup Hindu'yu bazı fırsatlarla yanlarına çekmişlerdir. Hindular yavaş yavaş İngilizlere sadık hâle gelmiştir. İngilizler ise Müslümanlara karşı farklı politikalar benimsemeye başlamışlardır. Bu sebeple Müslümanlar İngilizlerden uzak durmaya çalışmışlardır. Çünkü İngilizler, Müslümanlar ile Hindular arasında güvensizlik ve düşmanlık oluşturmaya çalışmışlardır. Bu durum, Hindistan'ın bölünmesine kadar sürmüştür. 1924'te Hindular ve Müslümanlar arasında isyanlar çıkmıştır. O sırada Kalküta, Noakhâli ve Tripura'da Hindular ve Müslümanlar arasında ayaklanmalar çıkmıştır. Bu isyanlar Hindu-Müslüman ayrımını hızlandırmıştır. 1940 Lahore teklifinde, Muhammed Ali Cinnah çift ırklı teoriyi (Müslüman ve Hindu olarak adlandırılan iki ayrı ırk) tanıtmıştır.⁸² O andan itibaren Müslümanlar arasında Hindulara karşı ayrı bir devlet talebi fikri ortaya atılmıştır. İngilizler, Hindistan'ın bölünmesi olmadan bölgede barışın mümkün olmadığını anlamışlardır. Lord Mountbatten Hindistan'ın bölünmesini İngiliz Avukat Cyril Radcliffe'ye devretmiştir. Hindistan'ı sadece beş haftada bölmüştür.

B.15. Hindistan ve Pakistan'ın Bölünmesi (14 ve 15 Ağustos 1947)

İngilizler, Babürlülerden iktidarı ele geçirmiş ve Hint alt kıtasında iktidar olmuşlardır. Bundan sonra da emperyalist egemenliklerinin akımı devam etmiştir. Hint alt kıtası'ndaki bu emperyalist yönetim yaklaşık 190 yıl sürmüştür. Hindistan'ın tüm halkı onların sömürülmesine karşı sesini yükselttiğinde, 1947'de Hindistan'ı terk etmek zorunda kalmışlardır. Ancak Hint alt kıtası'ndaki insanlar arasında binlerce yıllık toplumsal uyumu mahvetmişlerdir. Bu, çift ırklı teorinin ortaya çıkmasına ve Hint alt

⁸¹ William Wilson Hunter, *The Indian Muslim* (Dhaka: Khosruj Kitap Mahal, 1992), 126.

⁸² Hunter, *The Indian Muslim*, 129.

kıtasının bölünmesi hareketine yol açmıştır.⁸³ İngilizler Hint alt kıtasını terk etmeye hazırlanırken Hindistan'daki Hindular ve Müslümanlar da ikiye ayrılmıştır. Yaklaşık iki yüz yıllık İngiliz egemenliği ve sömürsünden sonra, iki ırklı teori temelinde yani din temelinde iki ayrı devlet, Hindistan ve Pakistan doğmuştur. Pakistan, 14 Ağustos 1947'de Müslüman bir devlet olarak kurulmuştur. Hindistan, 15 Ağustos 1947'de bağımsız bir devlet olarak kurulmuştur.⁸⁴ Pakistan'ın altında Doğu Pakistan, yani bugünün Bangladeş'i vardı. Öte yandan, Hindistan devleti esas olarak Hindu ve Sih çoğunluklu eyaletlerinden oluşmaktadır.

B.16. Bangladeş'in Pakistan'dan Bağımsızlığı (1971-)

Alt kıtadaki İngiliz yönetiminin sona ermesiyle birlikte, Bangladeş yeni kurulan Pakistan devletinin bir parçası olarak Doğu Pakistan olmuştur. 1947'de Doğu ve Batı Pakistan adlı bağımsız bir ülke kurulmuştur. Pakistan devletinin merkezi hükümeti ve ordusu, Şu an Bangladeş adıyla bilinen Doğu Pakistan devletine karşı önyargılı olmaya devam etmiştir. Bangladeş'in Pakistan ile savaşı, Pakistan hükümeti ve ordusu tarafından Bangladeşlilerin baskısı nedeniyle 26 Mart 1971'de başlamıştır. Dokuz aylık bir savaşın ardından Pakistan Ordusu 16 Aralık 1971'de yenilmiş ve Doğu Pakistan eyaleti 'Bangladeş' adını almıştır. 1971 yılında Pakistan'dan bağımsızlığını kazanan Bangladeş, dünya haritasında bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkmıştır.⁸⁵

İslâm, Bengal'e altıncı ve yedinci yüzyıllar arasında gitmiştir. On üçüncü yüzyılın başlarında, Türk asıllı Bahtiyar Hâlacî liderliğindeki askeri fetih ve Şah Celal gibi sûfîlerin amansız çabaları ile İslâm, Bangladeş'te yavaş yavaş baskın din hâline gelmiştir. Daha sonra Müslüman hükümdarlar camiler inşa etmişlerdir ve İslâm'ın yayılmasına katkıda bulunmuşlardır.⁸⁶ 14. yüzyıldan itibaren bölge, Sultan Şemseddin İlyas Şah

⁸³ Hunter, *The Indian Muslim*, 148.

⁸⁴ Haque, *Vharate Muslim Shasaner Itihas*, 378.

⁸⁵ Haque, *Vharate Muslim Shasaner Itihas*, 407.

⁸⁶ Haque, *Vharate Muslim Shasaner Itihas*, 112.

tarafından Şahi Bengal olarak yönetildi ve bu da ülkenin ekonomik refahını hızlandırmıştır. O zamanlarda Avrupalılar bu Şahi Bengal'i ticaret için en zengin ülke olarak adlandırmışlardır. Bu Bengal bölgesi daha sonra Babür İmparatorluğu'nun altına girmiş ve Babür İmparatorluğu'nun en zengin eyaleti olarak kabul edilmiştir.⁸⁷

⁸⁷ Peter J. Bertocci, *The Politics of Community and Culture in Bangladesh* (Dhaka: Centre for Social Studies, 1996), 118.

BİRİNCİ BÖLÜM

HİNT ALT KITASINDA TASAVVUFUN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

Tasavvuf, İslâm'ın manevi bir felsefesidir. Tasavvufun ana konusu nefsin arınmasıdır. Tasavvuf felsefesinin özü, ruhun arındırılması yoluyla Allah ile bağ kurmaktır. İnsanın sonsuz arzusu, mutlak varlık olan Yüce Allah'ı tanımak ve onunla bağ kurmaktır. Tasavvuf felsefesi, yaratıcı ile yaratılan / mahluk arasındaki ilişkinin manevi hâl ve bilgi yoluyla incelenmesidir.⁸⁸

İbn Hâldûn (ö. 808/1406), Muhammed b. İbrâhim Kelâbâzî (ö. 380/990), Ebû Alî Ahmed b. Muhammed b. el-Kâsım er-Rûzbârî (ö. 322/934), Ebû Nasr Muhammed es-Serrâc et-Tûsî (ö. 378/988) gibi âlimlere göre “sûfî” kelimesi “sûf” kelimesinden gelmiş; kürk demektir. Yünlü giysiler sadeliği ve zarafeti simgelemektedir. Hz. Muhammed ve ashabı lüks giysiler yerine yünlü giysiler giyerek normal bir yaşam sürmüşlerdir. Sûfîler, basit yaşam sürdükleri ve yünlü giysiler giydikleri için bu şekilde adlandırılmışlardır. Safa, saflık, nefsin arınması ve bolluk demektir. Bazı mutasavvıflara göre nefsin arınması ile uğraşanlara da sûfî denilmektedir.

Müslüman filozoflar ve mutasavvıflar, tasavvufu çeşitli şekillerde tanımlamışlardır. İbn Âbidîn tasavvufun manevi bir ilim olduğunu söylemiştir. Bu bilginin yardımıyla, insanoğlunun dürüst niteliklerinin türleri ile bunlara ulaşmanın yolu bilinebilmektedir. Aynı zamanda kötü niteliklerin çeşitleri ve bunlardan korunma yolları da bilinmektedir. Cüneyd-i Bağdâdî manevi saflığa kavuşmanın ve Allah'tan başka etkilerden kurtulmanın adının tasavvuf olduğunu söylemiştir. İmam-ı Gazali, tasavvufun insanı hayvandan ayıran ve kişiyi insanlığın son mertebesine yükselten bir ilim olduğunu söylemiştir.⁸⁹

⁸⁸ Talat Olgun, Abdülaziz Mecdi Tolun'un Hayatı, Eserleri ve Tasavvufi Görüşleri (Erciyes Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2013).

⁸⁹ Vahit Göktaş, *Tasavvuf Tarihi* (İstanbul: İlgi Kültür Sanat, 2019).

Tasavvuf, Hz. Muhammed'in yönlendirdiği şekilde nefsi arındırmadır. Aynı zamanda tasavvuf, mutlak varlığın tam bilgisinin mistik olarak idrak edilmesi, İslâm'ın dış ve iç hayatının sevgi dolu pratik uygulamasıyla yakınlığa ulaşmasıdır.⁹⁰

1.1. TASAVVUFUN İLK İZLERİ VE ETKİLERİ

Tarihçiler, tasavvufun kökenleri konusunda farklı görüşlere sahiptir. Tarihçiler tasavvufun dört öğretiden oluştuğunu belirtmişlerdir. Bunları şöyle sıralayabiliriz::

1. Vedanta ve Budist felsefenin etkileri
2. Neoplatonizm ve Hristiyanlığın etkileri
3. Pers İmparatorluğu'nun etkisi
4. Kur'ân ve Hadisin etkisi

İlk üç doktrin içsel doktrinler, son doktrin ise dışsal doktrin olarak adlandırılmıştır.

1.1.1. Vedanta ve Budist Felsefesinin Etkileri

Ignaz Goldziher (ö. 1921) ve Martin Heidegger (ö. 1976) gibi bazı Batılı düşünörlere göre tasavvuf, Vedanta felsefesinden ve Budist felsefeden doğmuştur. İslâm'ın en başından itibaren Müslömanların Hint alt kıtasına gitmeye başlamasıyla birlikte o andan itibaren Müslömanlar, Hintli keşişlerin ve Vedanta Budistlerinin etkisi altında kalmış ve böylece Müslömanlar arasında tasavvuf ortaya çıkmıştır.⁹¹

Aslında, böyle bir görüş tarihsel bir bakış açısıyla baktığımızda doğru değildir. Çünkü tasavvuf ilmi, Müslömanların Hint alt kıtasına gelmesinden çok önce ortaya çıkmıştır. Hasan-ı Basrî (ö. 110/728), Zünnün el-Mısırî (ö. 245/859), Ebu Haşim El Kufî (ö. 150/767), İbrâhim b. Edhem (ö. 161/778), Râbia el-Adeviyye (ö. 185/801) ve gibi diğör birçok sûffının varlığı, tasavvufun Budistlerden gelmediğini kanıtlamaktadır. Daha

⁹⁰ Vahit Göktaş, *Tasavvuf Yazıları* (Ankara: İlahiyat Kitap, 2014).

⁹¹ Ebu'l-Ala Afifi, *Tasavvuf: İslam'da Manevi Hayat*, çev. Ekrem Demirli, Abdullah Kartal (İstanbul: İz Yay., 2009).

doğrusu tasavvufun, İslâm'ın manevi öğretilerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştığını belirtebilmekteyiz.

Ayrıca Budist rahipler dünyevi faaliyetleri tamamen reddederler ve meditasyon yapmak için تنها yerleri seçmektedirler. Öte yandan Müslüman sûfiler Allah'ı tefekkür ederler ve bir aileye sahiptirler. Manastır hayatından hoşlanmamaktadırlar. Ruhban sınıfı İslâm'da kesin bir dilde yasaklanmıştır. Budizm'de kendini yok etme nirvana ile biterken Müslüman mutasavvıflar fenâyı tasavvuf yolunun son aşaması olmak yerine bekâyı tasavvuf yolunun son aşaması olarak kabul etmektedirler. Dolayısıyla tasavvufun kökenin Budizm ve Vedanta olduğu iddiasını kabul etmemiz mümkün gözükmemektedir.

1.1.2. Neoplatonizm ve Hristiyanlığın Etkileri

Filozoflardan Reynold Alleyne Nicholson (ö. 1945) ve Alfred von Kremer (ö. 1889), tasavvufun Müslümanlar arasında ortaya çıkmasının Hristiyanlık ve Neoplatonizm doktrinlerden kaynaklandığını savunmuşlardır. Adı geçen filozoflar, Müslümanların Mısır, Suriye, Filistin ve diğer yerleri fethederken karşılaştıkları Hristiyan düşüncesinden de etkilendiklerini vurgulamışlardır.⁹² Bu etkiyle birlikte tasavvufun Müslümanlara arasında yayıldığını ve kabul gördüğünü belirtmişlerdir. Söylenenlerin aksine böyle bir doktrin doğru değildir. Çünkü Müslüman mutasavvıflar, Hristiyan keşişlerde olduğu gibi aile mefhumuna karşı değillerdir. Ayrıca Hz. Peygamber, ashabı ve tabiîler zamanından beri Müslümanlar bu tür manevi uğraşlarla meşgul olmuşlardır. Dolayısıyla tasavvufun Hristiyan öğretilerden kaynaklandığını söylemek tamamen mantıksızdır.

1.1.3. Pers İmparatorluğu'nun Etkisi

Tarihçi Brownie, tasavvufun Pers İmparatorluğu'nun etkisinden kaynaklandığını söylemektedir. Brownie, Perslerin gururlu ve kibirli bir halk olduğunu iddia etmektedir.

⁹² O Mutluel, İslam Felsefesinde “Bir” Kavramı, *DergiPark*, 2012, 43-54.

Ancak Araplar Pers İmparatorluğu'nu ele geçirdiğinde perslerde bir tür umutsuzluk başlamış, bunun sonucunda manevi arayışlara girilerek tasavvuf ilmine yönelmişlerdir.⁹³

Aslında Brownie'nin sözleri tamamen temelsizdir. Birçok sûfînin Pers kökenli olması, tasavvufun Perslerden alındığı anlamına gelmemektedir. Ayrıca, aynı dönemde Ebû Bekir el-Kelabazi, Muhyiddin İbnü'l-Arabî ve İbnü'l-Fârîz dahil olmak üzere birçok Arap filozof vardır.

1.1.4. Kur'ân ve Hadisin Etkisi

Tasavvuf, herhangi bir dış düşünce ve felsefeden etkilenmemiştir. Bilakis kaynağı Kur'ân ve hadistir. İslâm'da manevi eğitimin ana kaynakları Kur'ân ve Sünnettir. "*Tasavvuf*" kelimesi doğrudan Kur'ân ve hadislerde kullanılmasa da sayısız âyet ve hadislerle özel olarak teşvik edilmiştir.⁹⁴ Aynı zamanda İbn Hâldûn, tasavvufun İslâm'ın kendisinden kaynaklanan bir din bilimi olduğunu vurgulamaktadır. Yukarıda değindiğimiz üzere Kur'ân'da tasavvufu özel olarak teşvik eden çok sayıda ayet vardır. Oradan bazı âyetler aşağıda belirtilmiştir:

- “O’nun Kürsüsü (hükümrânlığı), gökleri ve yeri (tamamen) kaplamış ve kuşatmış vaziyettedir.”⁹⁵
- “O, hem evveldir, hem âhirdir, hem zaahirdir, hem baatındır. O, herşey'i kemâliyle bilendir.”⁹⁶
- “Her nerede (ve ne hâlde) olur iseniz, O (kesinlikle) sizinle beraberdir.”⁹⁷
- “Bizim için savaşılanları yollarımıza sevk ederiz biz ve şüphe yok ki Allah, elbette beraberdir iyilik edenlerle.”⁹⁸

⁹³ Mehmet Hakan Alşan, *Melametiler- Horasan Erenleri* (İstanbul: Karakutu Yayınları, 2006).

⁹⁴ Mahmud Erkaya. *Kur'an Kaynaklı Tasavvuf Kavramları* (Ankara: OTTO, 2017).

⁹⁵ el-Bakara, 2/255.

⁹⁶ Hadid, 57/3.

⁹⁷ Hadid, 57/4.

⁹⁸ Ankebût, 29/ 69.

- Hâlbuki onlara, ancak dini Allah’a has kılarak, hakka yönelen kimseler olarak O’na kulluk etmeleri, namazı kılmaları ve zekâtı vermeleri emredilmişti..⁹⁹

Tasavvuf çeşitli hadislerde detaylı olarak anlatılmıştır.

- Hz. Muhammed’e bir keresinde ihsan nedir diye sorulmuştur. “*İhsan Allah’ı görür gibi ibadet etmendir; çünkü sen O’nu görmesen de O seni görmektedir*” buyurmuştur.¹⁰⁰ Hz. Muhammed ayrıca Allah’ı görmüyorsanız, Allah’ın sizi gördüğünü zannedersiniz demişti.
- Hadis-i Kudsi’de, “*Kendini bilen Allah’ı bilir*” denilmiştir.¹⁰¹

İfade edilenlere bakıldığında tasavvufun, Kur’ân-ı Kerîm ve hadisten elde edilen bir nevi batınî bilgi olduğu, Kur’ân ayetleri ve hadislerle reddedilemez bir şekilde ispatlanmıştır. Tasavvufa Kur’ân ve hadiste farklı isimler verilmiştir. Bunlar; *Bâtın ilmi*, *İlm-i Ledün*, *İlm-i Tarikat*, *İlm-i Hakikat*, *İlm-i Mârifet* olarak adlandırılmıştır.¹⁰²

Hz. Muhammed; Hira mağarasında derin tefekkür daldı, bu da zamanının çoğunu manevi hayatın içerisinde geçirdiğini göstermektedir. Hz. Peygamber zamanında ehl-i Suffe’nin bazı sahabîleri Allah’ı tefekkür etmeye fazlasıyla zaman harcarlardı. Bunun neticesinde tasavvuf fikrinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Daha sonra, Hulefâ-yi Râşidîn’in saltanatı sırasında Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali üstlendikleri görev neticesinde devlet işlerini aksatmadıkları gibi bu işleri titizlikle yürütmüşlerdir. Yoğun devlet görevlerinin yanında çokça ibadet etmeyi hiçbir zaman ihmal etmemişler ve devamlı manevi ibadetlerle meşgul olmuşlardır.

Seyyid Emir Ali, hilâfetin Hz. Ali’nin ölümüyle sona erdiğini söylemiştir. Emevî halifeliği tarafından Şam’da acımasız bir zulüm başladığını belirten Emîr Ali, söz konusu dönemde bazı insanların siyasetten uzaklaşarak manevi ibadete başladığını ve oradan da tasavvufun doğal olarak ilerlediğini ifade etmiştir. Sözlerine devam eden Emîr Ali,

⁹⁹ Beyyine, 98/5.

¹⁰⁰ Muhammed b. İsmâil Buhârî, “Tefsîr”, 31/2, “İmân”, 37; Müslim, “İmân”, 1.

¹⁰¹ Aclunî, 2/262.

¹⁰² Mustafa Aşkar, *Tasavvuf Tarihi Literatürü* (Ankara: Literatür İz Yayıncılık, 2015).

tasavvuf ilminin başta Hasan-ı Basrî olmak üzere bazı tabiilerin aracılığıyla neşet ettiğini söylemiştir.

Tasavvufun o dönemde ortaya çıkmasının başlıca nedenleri şunlardır:

- Halife Hârûn er-Reşîd'in ölümünden sonra sıkıntılı bir siyasi durum ortaya çıkmıştır. Halifenin iki oğlu Emin ve Me'mûn arasında şiddetli bir taht kavgası başlamıştır. Öte yandan İsmâiliyye ve Bâtıniyye cemaatlerinin yandaşları da din adına siyaset propagandası yapmaya devam etmekteydiler. Böylesi bir ortamda bazı insanlar siyasetten uzaklaşarak huzuru ibadette bulmuşlardır.
- Mutezilelerin doktrini ve düşüncesi Abbasi halifeliği döneminde ortaya çıkmıştır. Söz konusu dönemde insanlarda bir tür şüphecilik vuku bulmuştur. Bunun yanında Mutezile ile diğer gruplar arasında çeşitli düşünsel ve siyasi farklılıklar doğmuştur. Yine bazı insanlar bu tür endişelerden kurtulmak için kendilerini manevi arayışlara yönelterek huzur bulmuşlardır. Tasavvufun bir başka ortaya çıkış serüveni de bu şekilde gerçekleştirmiştir.
- H. 2. ve 3. yüzyıllarda çeşitli düşünce ekolleri duygusal ve manevi ibadeti vurgulamaya başlamışlardır. Tasavvufun ortaya çıkmasında bu çabaların önemi de büyüktür.

O hâlde tasavvufun dışarıdan herhangi bir düşünceden kaynaklanmadığı bilakis tasavvufun, Kur'ân ve hadisten ve Müslümanların kendi düşünce tarzından kaynaklandığını söyleyebiliriz.

1.2. TASAVVUFUN EVRİMİ VE HİNDİSTAN'DA TASAVVUFUN ERKEN TARİHİ

Tasavvuf, Arabistan'da İslâm'ın yükselişinden kısa bir süre sonra ortaya çıkmıştır. Allah'tan korkan bir grup insanın, monarşik zevklere karşı yün elbiseler giyerek protesto etmesiyle ortaya çıkmıştır. Kur'ân'ın birtakım ayetlerinin tefsirleri, tasavvuf düşüncesinde yeni bir değişikliğe yol açmıştır. Tasavvufun revaç bulması aslında Hz. Muhammed dönemine kadar dayansa da Müslüman sûfî olarak tanımlanan ilk kişi Hasan-ı Basrî olmuştur. Mutasavvıflar, onun epistemolojisinin ışığında tasavvufun evrimine yönelik özel bir rol oynamışlardır. Bazıları, Câbir b. Hayyân'ı ilk sûfî olarak tanımlamaktadır. Diğerleri, Ebû Hâşim el-Kûfî'yi (ö. 150/767) ilk sûfî olarak kabul etmektedirler. H. II. yüzyılda, tasavvufun popülaritesi katlanarak artmaya başlamıştır. Dönemin önemli sûfîleri İbrâhim b. Edhem, Hazreti Rabia, Davut Atay ve Fudayl b. İyâz idi. Daha sonra Zünnûn el-Mısırî tasavvufun gelişmesinde büyük rol oynamıştır. Zünnûn el-Mısırî tasavvufu ilk tanımlayan ve terminolojisini ilk belirten kişidir. Zamanla tasavvufa vahdet-i vücûd kavramı da eklenmeye başlamıştır.¹⁰³ Bu doktrinin başlıca savunucuları Bâyezid-i Bistâmî ve Hâllâc-ı Mansûr'tur. Ancak Hâllâc-ı Mansûr'un açıklaması tartışma yaratmıştır. İmam-ı Gazali'den bu yana sünni doktrin tasavvufta özel bir yer edinmiştir. İmam-ı Gazali, İslâm ile tasavvuf arasında güzel bir kombinasyon oluşturmuştur. İmam-ı Gazali dönemindeki sûfîler arasında özellikle Abdülkâdir Geylânî, Ferîdüddin Attâr, Abdülkerîm Kuşeyrî, Şehâbeddin Sühreverdî isimleri dikkat çekicidir. İbnü'l-A'râbî, hicri 7. yy.'da İspanya'da "*Vahdet-i Vücûd*" doktrinini yaymıştır. Celâleddîn-i Rûmî, İbnü'l-A'râbî'nin mistisizminin, özellikle de Vahdet-i vücûd doktrininin gelişmesine yardımcı olmuştur.

¹⁰³ Ekrem Demırlı, Kuşeyrî'den İbnü'l-Arabî'ye İşârî Yorumculuk Hakkında Bir Değerlendirme: İşârî Yorumdan Tahkîke Doğru Kur'ân-I Kerim Yorumculuğunun Gelişimi. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2013, 40: 121-142.

İslâm'ın Arabistan dışına taşması ile birlikte tasavvuf, dünyanın farklı bölgelerine de yayılmıştır. İslâm hakimiyetindeki Batı ve Orta Asya'dan yüzlerce sûfî âlimi, MS 1200 civarında Hindistan'a gitmiştir.¹⁰⁴ Daha sonra, aralarında Muînüddîn Hasen es-Siczî el-Çiştî, Bahâeddin Nakşibendiyye, Şehâbeddin Sühreverdi ve İmâm-ı Rabbânî'nin de olduğu birçok sûfî Hint alt kıtasının tasavvufî birikiminde önemli bir rol oynamışlardır. Bunun sonucunda Kâdiriyye, Nakşibendiyye, Çiştîyye ve Sühreverdiyye tarikatları başta olmak üzere çeşitli tasavvuf tarikatlarının kurulmasına katkıda bulunmuşlardır.¹⁰⁵ Tasavvuf, Hint alt kıtasının her yerine yayılmış ve bunun sonucunda ülkenin her tarafında hankâhlar ve dergahlar ortaya çıkmıştır. Sûfîlerin Müslümanların zihinsel ve ahlâkî yükselişindeki başarısı, Müslüman askerler ve yöneticilerden çok daha kalıcı ve etkili olmuştur. Sûfîlerin dinsel şevkleri, dini yaymaya olan ilgileri ve hayırsever faaliyetleri sıradan insanları derinden etkilemiştir.¹⁰⁶ Tasavvuf alt kıtada o kadar yaygınlaştı ki birkaç ünlü sûfînin öğretileri temelinde yeni mistik doktrinler gelişmiştir. Hindistan'da genel olarak üç ana sûfî disiplin hakimdir. Çiştîyye tarikatının etkisi Delhi ve Doab bölgesinde daha fazladır. Sühreverdi tarikatının takipçilerinin sayısı Sindh, Pencap ve Multan'da yüksektir. Nakşibendiyye tarikatı Hindistan'ın Bihar şehrinde daha çok etkilidir.¹⁰⁷

MS 13. yüzyılda Hindistan'da Türk egemenliği kalıcı olarak kurulmuştur. Bu egemenlikle beraber Kuzey Hindistan'da tasavvuf, yarım yüzyıl içinde güçlü bir etkiye sahip olmuştur. Kuzey Hindistan sûfî doktrini, Bengal'e Ganj'ın her iki kıyısı üzerinden girmiştir. Kuzey Hindistan sûfîleri arasında, Muînüddîn Hasen es-Siczî el-Çiştî ve İmâm-ı Rabbânî, Bengal'de sûfî doktrininin ve İslâm'ın yayılmasına en çok katkıda bulunanlar arasındadır. Ayrıca tasavvufun Hindistan'da yayılmasındaki diğer önemli şahsiyetler,

¹⁰⁴ Öncel Demirdağ, "Ahmed Yesevî'nin Divan-ı Hikmet'inde Şeriat, Tarikat ve Hakikat." *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 8, no. 4 (2019): 2501-2521.

¹⁰⁵ Niyazi, Akyüz, And İhsan Çapcıoğlu. "Toplumsal Değişme ve Din." In Ana Başlıklarıyla Din Sosyolojisi, 386-403 (Ankara: Grafiker, 2012).

¹⁰⁶ Edibe Boyraz, *Tasavvuf'ta Edep ve Hayâ Kavramlarının Çocuğun Ahlâkî Gelişimindeki Yeri* (Ankara: Sonçağ Akademi, 2023).

¹⁰⁷ Miller Roland Eric, *The Mappila Muslims of Southwest India-A Study in Islamic Trends* (NewYork: University Microfilms International, 1973), 128-165.

Kutbüddin-i Bahtiyar Kâki, Feriduddin Genc-i Şeker, Nizâmeddin Evliyâ, Bu Ali Şah Kalandar ve Badi' al-Din Şah Madar'dır. Bunların dışındaki birkaç sûfî grubu ise Müslüman askeri gücünün ortaya çıkmasından önce Hint alt kıtasına gelmişlerdir.¹⁰⁸

Müslüman askeri gücünün ortaya çıkmasından önce Hint-alt kıtasına gelen sûfilerden biri de Şah Sultan Mahiswar'dır. Mahiswar, Bangladeş'te tasavvufun yayılmasının öncülerinden biridir. Tam adı Mir Şah Seyyid Sultan Mahmud Balkhi Mahiswar'dır. Türbesi Bogra bölgesindeki Mahasthan'da bulunmaktadır. İlk sûfî olarak 1046'da Bengal'e gitmiştir. Mahasthan, Şah Sultan Balkhi'nin ve daha sonra diğer birçok azizin türbeleri olduğu için Paundravardhana yerine Mastangarh olarak yeniden adlandırılmıştır.

Şah Muhammed Sultan Rumi, Bengal'e gelen ilk sûfilerden biridir. Türbesi, Netrokona bölgesindeki Madanpur'da bulunmaktadır.

Hız. Şah Celal, Bangladeş sûfîleri arasında önemli bir yere sahiptir. 1227'da Bengal'e gitmiştir. Fas'tan ünlü bir gezgin olan İbn Battûta, MS 1345'te Bengal'i ziyaret ederek Hız. Şah Celal ile tanışmıştır. Ona göre Hız. Şah Celal, zamanının en büyük velisi idi. İbn Battûta'nın bu görüşmesinden bir yıl sonra Hız. Şah Celal vefat etmiştir.¹⁰⁹

Mahdum Rupos, Bangladeş'in kuzey kesiminde İslâm'ın yayılmasında çok önemli bir rol oynamıştır. Onun türbesi Rajşehi şehrinde bulunmaktadır. Sultan Hüseyin Şah döneminde Bengal'e gitmiş ve kendisini o zamanlar Müslüman toplumda yaygın olan dini önyargıları ortadan kaldırma davasına adanmıştır.

Han Cihan Ali, Bengal'in güney kesiminde, özellikle Khulna ve Jessore bölgelerinde İslâm'ın yayılmasına önemli katkılarda bulunmuştur. Abdülkâdir-i Geylânî'nin soyundan gelen Han Cihan Ali, Anadolu'dan önce Delhi'ye ve ardından Bengal'e gitmiştir.

¹⁰⁸ Chowdury, and Göktaş, "A Critical Analysis of Imam Rabbani Ahmad Sirhindi's Doctrines on Sufism," 93-121.

¹⁰⁹ Chowdury, *Bangladeş'te Tasavvuf Kültürü ve Temsilcileri*, 33-53.

Buna ek olarak, daha birçok sûfî Bengal'e gitmiş ve doğuda Sylhet-Chittagong'dan batıda Burdwan'daki Mangalkot'a İslâm'ın yayılmasına önemli katkılarda bulunmuştur. Güneyde Bagerhat ve Chhota Pandua'dan kuzeyde Dinajpur ilçesindeki Kantaduar'a kadar geniş alanlarda tasavvuf ve İslâm'ın yayılmasına katkıda bulunmuşlardır.

1.3. HİNT ALT KITASINDA TARİKATLAR

İlm-i tasavvuf, İslâm'ın gelişiyle birlikte açılan yeni bilgi ufğunun çeşitli dallarından biridir ve tarikat, tasavvuf ilmindeki özel terimlerden biridir. Tarikat Arapça bir kelimedir. Lisânü'l-Arab sözlüğünde tarikatın anlamı; sırat, mezhep, statüdür. el-Mu'cemu'l-Vasit sözlüğünde tarikatın anlamı; yöntem, ritüel, yol, ortam ve mertebe olarak belirtilmiştir. Cürcani'nin ifadelerine baktığımızda ise; Allah yolunun takipçilerinin çeşitli aşamalardan geçerek daha yüksek bir seviyeye çıkmaları için yapılan özel ritüele tarikat denildiğine işaret edilmiştir.¹¹⁰

Tasavvuf ilmi ile diğer İslâmî ilimler arasında sistematik farklılıklar mevcuttur. Örneğin, İlm-i Kelâm alanında Eş'arî ve Mâturîdî doktrinler vardır. Fıkıh ilmi alanında ise Hanefî, Mâlikî, Şâfî ve Hanbelî mezhepleri vardır. İlm-i tasavvuf konusunda da bu konunun uzmanlarının farklı yöntemleri olup bu yollara tarikat denilmektedir. Fıkıh mezhepleri, dört ünlü mezhebin imamlarının isimleriyle isimlendirilmiştir. Aynı zamanda sûfî tarikatları da özel mutasavvıflardan isimlendirilmiştir. Çiştîyye tarikat, Kâdiriyye tarikat, Nakşibendiyye tarikat, Müceddidiyye tarikat, sûfîlerin adlarını almıştır.

Tasavvufun uygulamasında izlenen yol veya yönteme tarikat denmektedir. Her tarikatta bir ya da daha fazla uygulama yöntemi vardır. MS 10. yüzyılda, sûfîlerin manevi uygulamalarını kontrol etmek için çeşitli tarikatlar ortaya çıkmıştır. Tüm bu tarikatların kurucuları sûfî evliyalrı olmasına rağmen, temelde tüm tarikatlar nihayetinde bazı

¹¹⁰ Ahmet T Karamustafa; Yaşar Ocak, Ahmet, Yesevîlik, Melametilik, Kalenderilik, Vefailik ve Anadolu Tasavvufunun Kökenleri Sorunu, *Seçme Makaleler*, 2017, 125.

tabiiler veya sahabe aracılığıyla Hz. Muhammed ile ilişkilendirilmiştir. Tasavvuf alimleri, tarikatı sistemleştirmeye yönelik fazlaca çaba sarfetmişlerdir. Sûfîler, Kur'ân'da belirtildiği gibi kendi kendini arındırmak için iyi organize edilmiş bir sûfî doktrini tasarlamışlardır. Tarikatın her kuralı hadis ve sahâbî uygulamasıyla kanıtlanmıştır. Hz. Muhammed sahabelerin her birine gizli bilgileri öğretmiştir. Hz. Ali "*Nafi-İsbat*" zikir olarak belirtilen, "*La ilahe illallah*" şeklindeki zikri Hz. Muhammed'den öğrenmiştir. Hz. Ebu Bekir de "*Esmâü'l-Müfred*"i zikri Hz. Muhammed'den öğrenmiştir. Zikri geçen bu iki yöntem, Aleviyye tarikatı ve Bahariye tarikatı olarak tanınmıştır. İmam Ebul Kasım Cüneyd ise söz konusu iki sûfî öğretisini birleştirmiştir. Daha sonraki aşamalarda ise Hâlvetiyye ve Nakşibendiyye tarikatlarına ayrılmıştır. Bu aşamaların neticesinde Müslüman ümmetinde dört ünlü tasavvuf âlimi ortaya çıkmıştır. Tarikatın bu bölümlerini daha da geliştirmişler ve düzene sokmuşlardır. Bu dört sûfî imam şunlardır: 1. Seyyid Ahmed b. Alî el-Mekkî b. Yahyâ er-Rifâî (ö. 578/1182), 2. Abdülkâdir-i Geylânî (ö. 561/1165-66), 3. Ebü'l-Fityân Ahmed b. Ahmed b. İbrâhîm el-Fâsî et-Tantâvî el-Bedevî (ö. 675/1276), 4. Burhânüddîn İbrâhîm b. Ebi'l-Mecd Abdilazîz ed-Desûkî (ö. 676/1277). Zamanla bu dört sûfî imamın tarikatları birçok kola ayrılmıştır.¹¹¹

12. ve 13. yüzyıllarda, tam anlamıyla sûfî tarikatleri ortaya çıkmıştır. Genel anlamda sûfîler, herhangi bir sülûk için mürşid-i kâmile yakın olmanın ve ona bağlanmanın önemli olduğunu düşünmüşlerdir. O sıralarda Moğollar, her yerde büyük saldırılar ve yıkımlar gerçekleştirerek birbiri ardına ülkeleri fethetmişlerdir. Ardından Abbasi Halifeliğinin başkenti Bağdat Moğolların eline geçmiştir. Sûfîlerin bu kriz zamanındaki eylemleri o kadar önemlidir ki birçok tarihçiye göre İslâm'ı yıkımdan kurtarmışlardır. O dönemde İslâm'ı Doğu'da ve Batı'da yayanlar hiç şüphe yok ki sûfîler olmuştur.¹¹² Ayrıca mutasavvıfların gayretleri ve manevi güçleri neticesinde Moğollar

¹¹¹ Ali, Tenik, And Vahit Göktaş, *Dhikr Remembrance in Sufism* (Ankara: İmaj, 2016).

¹¹² Mustafa Aşkar, "Anadolu ve Balkanlar Arasında Köprü Olarak Tasavvuf ve Tarikatlar," *Geçmişten Günümüze Tasavvuf Sempozyumu* (Bulgaria: Sofya, 2005).

İslâm'ı kabul etmişlerdir. Birçoklarına göre bu dönem tasavvufun altın çağıdır. Tasavvuf, ilk zamanlarda özel bir alim sınıfının hakimiyetindedir. Ancak o devirde tasavvuf, sıradan insanın takip edeceği bir konu hâline gelmiş, popüler bir konu olmuştur. Bu nedenle insanların tasavvuf ile ilişki kurmaları için özel düzenlemelere ihtiyaç duyulmuş ve bununla birlikte çeşitli tarikatlar ortaya çıkmıştır. Tasavvuf usullerini öğretmek için farklı yerlerde farklı hankâhlar kurulmuştur. Bu hankâhlarda her tarikatın şeyhleri veya reisleri sâliklere konumları ile rehberlik etmiştir. Kendi müşidleri ile zikir, murakabe ve semâ yapmak, hankâh mensuplarının temel faaliyeti olmuştur.¹¹³

O dönemde tarikatta mürit yetiştirmek için belirli kurallar vardır. Sâlik, ilk mürit olduktan sonra asil üyeliğe kabul edilmek için en az üç yıl beklemek zorunda kalmıştır. Müşidler, icazet veya halifelik verirken özel bir törenle müritlere hırka vermişlerdir. Her tarikatın kendi zikir ve murakabe sistemi vardır ve bu durum, farklı tarikatların olmasının ana nedenidir. Aslında tüm tarikatlar tasavvufun temel içeriğini takip etmektedir. Yani, bunlar ayrı inançlar değildir. Her şey aynı şeydir. Her tarikatın gayesi birdir ve Allah'a yakınlaşmaktır. Her müşid, talebelerine maarifete ulaşmanın yöntemini farklı şekillerde öğretmiştir. Tarikatlar onların eğitimlerinden oluşmuştur.¹¹⁴

Tarikatın yaratılmasının bir sonucu olarak, sıradan Müslümanlar harika bir maneviyat fırsatı bulmuşlardır. Ayrıca mutasavvıflar ticarete de önemli katkılarda bulunmuşlardır. Meşhur ticaret yolu üzerinde seyyahların rahatı için birçok gezgin evi kurmuşlardır. Gezinler bu pansiyonlarda ücretsiz konaklamışlardır. 13. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar tasavvuf o kadar yerleşik hâle gelmiş ki neredeyse tüm Müslümanlar çeşitli tarikatların mensubu olmuştur.¹¹⁵

¹¹³ Saklayen, *Bangladeser Sufi-shadhok*, 182.

¹¹⁴ Ali Tenik-Nûbihar, *Tarihsel Süreçte Kürt Coğrafyasında Tasavvuf ve Tarikatlar* (İstanbul: Pak Ajans Yayıncılık Turizm ve Dış Ticaret Limited Şirketi, 2022).

¹¹⁵ Imtiaz Ahmed, *Sufism: A Closer Look at Bangladesh on the Path of Sufism* (Singapur: Middle East Institute, 2010), 3-17.

Günümüzde ise tüm dünyada bilinen 180'e yakın tarikat ismi bulunmaktadır. Hint alt kıtası'ndaki mevcut tasavvuf tarikatları aşağıda yer almaktadır.

1.3.1. Çiştîyye

Çiştîyye tarikatı, Hint-alt kıtasındaki en popüler ve etkili sûfî tarikatlarından biridir. Çiştîyye tarikatı, günümüzde Afganistan'ın Herat yakınlarındaki küçük bir kasaba olan Çiştî'de 930 civarında ortaya çıkmıştır. Çiştîyye tarikatı genellikle sevgi, hoşgörü ve cömertlik üzerine odaklanmaktadır. Kurucusu hakkında çeşitli ihtilaflar vardır. Bazılarına göre Çiştîyye tarikatının kurucusu Hz. Ali'nin soyundan olan Ebu İshak'tır. Bazılarına göre ise Hâce Abdal Çiştîyye tarikatının kurucusudur. Hâce Muînüddin Çiştî, Çiştîyye tarikatını Hint alt kıtasına getiren kişi olup Hint alt kıtasının en iyi sûfilerinden biridir. O, Aftab-i Mulak Hindi, yani Hindistan'ın güneşi unvanını almıştır. Ayrıca Çiştîyye tarikatının kapsamlı reformlarını gerçekleştirmiştir. Bu nedenle Çiştîyye tarikatın yeniden Kur'an kişi olarak nitelendirilmektedir ve bu tarikat onun adını taşımaktadır.

Hâce Muînüddin Çiştî, 1142'de Sicistan'da doğmuştur. Ghuri, 1192'de Delhi'yi fethettiğinde, Hâce Muînüddin Çiştî 1193'te Hindistan'a gitmiştir. Ardından Acmer'e giderek İslâm'ı yaymak için bir hankâh kurmuştur. Mü'nisü'l-ervâh, Gencü'l-esrâr, Dîvân-ı Mu'în ve Delîlü'l-ârifin, tasavvuf konusundaki en iyi kitaplarından ikisidir. Hâce Muînüddin Çiştî, şeriata büyük önem vermiştir.¹¹⁶ Takipçilerine şeriattaki her şeye uymaları talimatını vermiş, hatta Çiştîyye tarikatının takipçilerinin şeriati ihlal etmelerini önlemek için bir kitap bile yazmıştır. Bu kitabı Kutbüddin-i Bahtiyar'a sunmuştur. Ayrıca, Kutbüddin-i Bahtiyar Kâki'nin kendi yazdığı Dalilül Arefin kitabının sekizinci bölümü şeriata çeşitli konularını ele almaktadır.¹¹⁷

¹¹⁶ Göktaş, and Chowdury, "An Evaluation of Mu'in al-Din Chishti's Sufi Influences in the Indian Subcontinent: The Case of Chishti Tariqa", 47-76.

¹¹⁷ Terry Graham, "The Cheshti Order" (London: Sufi, sy. 8, 1990-91), 25-29.

Hâce Muînüddin Çiştî'nin baş halifesi Delhi'de yaşayan Kutbüddin Bahtiyâr Kâki'dir (ö. 633/1235). Hindistan'ın ünlü imparatorlarından biri olarak bilinen İltutmuş, Kutbüddin-i Bahtiyar Kâki'ye çok saygı duymuştur. Delhi'deki Kutub Minar onun adını almıştır. Hint alt kıtasında İslâm'ın ve Çiştîyye tarikatının yayılmasına birçok katkılarda bulunmuştur. Delhi'deki Kutub Minar'ın yanına defnedilmiştir.

Delhi'nin bir sonraki ünlü Çiştî sūfisi, Nizâmeddin Evliyâ'dır (ö. 725/1325). Türbesi Delhi'de bulunmaktadır. Baş müridi, Bangladeş'te Çiştîyye tarikatını popülerleştiren Şeyh Akhi Siraceddin Osman'dır (ö. 1357). Ayrıca, Ferîdüddîn Mes'ûd (ö. 664/1265) Çiştîyye tarikatının ünlü sūfilerinden biridir. Türbesi Pencap'ta bulunmaktadır.

Çiştîyye tarikatının dünyaca ünlü sūfilerinden bazıları şunlardır: Nâsırüddin Şah Cherage Dehlavî (ö. 781 H.), Alâeddin Sâbir Kaliyari (ö. 690 H.), Khwaja Şemseddin Türk Pani Pati (ö. 718 H.), Celâleddîn-i Hindî (ö. 765 H.), Hâce Abdülhak Radlebi (ö. 837 H.), Hâce Ârif (ö. 882 H.), Abdülkuddûs Gengûhî (ö. 944 H.), Şeyh Celaleddin Thaneshwari (ö. 989 H.), Nizâmüddîn Thaneshwari (ö. 1024 H.), Hâce Muhibullah Allahâbadî (ö. 1058 H.), Abdül Bari Sıddîk (ö. 1226 H.), Miyaji Nur Muhammed Jhanjanabi (ö. 1259 H.), İmdâdullah Tehânevî (ö. 1346 H.), Eşref Ali Tehânevî (ö. 1342 H.), Reşîd Ahmed Gengûhî (ö. 1323 H.), Mahmûd Hasan Diyûbendî (ö. 1920) ve Hüseyin Ahmed Medenî'dir (ö. 1957).

Güney Asya'daki insanların çoğu Çiştîyye tarikatını takip etmektedir. Geçen yüzyılda, bu tarikat Güney Asya'nın ötesine yayılmıştır. Çiştîyye sūfileri, Birleşik Krallık, Amerika Birleşik Devletleri, Avustralya ve Güney Afrika'da Çiştî merkezleri kurmuşlardır. Çiştîyye tarikatının iki ana kolu vardır. Bunlardan ilki, baş halife Nizâmeddin Evliyâ'nın (ö. 725/1325) adından sonra gelen Nizâmîyye tarikatıdır.

Bunlardan ikincisi ise Çiştî Halifesi Mahdum Alâeddin Ali Ahmed Sabir Kaliyari'nin (ö. 690 /1291) adından sonra Sâbiriyye tarikatıdır.¹¹⁸

1.3.2. Kâdiriyye

Kâdiriyye tarikatı, dünyanın en eski sûfî okullarından biridir. Bu ünlü tarikatın kurucusu Abdülkâdir Geylânî'dir (ö. 561 H.). Kâdiriyye tarikatı, Abdülkâdir Geylânî'den sonra isimlendirilmiştir. 1077 yılında İran'ın Geylânî şehrinde doğmuştur. Babasının Seyyid Abu Saleh olup Hz. Ali'nin soyundandır. 1166 yılında vefat etmiştir. Abdülkâdir Geylânî'nin yaşamı boyunca, Kâdiriyye tarikatının önde gelen müritleri aracılığıyla Müslüman dünyasına yayılmıştır. Bu tarikat, İslâm dünyasındaki en yaygın sûfî tarikatlarından biridir. Orta Asya, Pakistan, Hindistan, Bangladeş, Türkiye, Balkanlar ve Doğu ve Batı Afrika, Mısır, Suriye, Fas, Irak ve Afrika da dahil olmak üzere çeşitli Müslüman ülkelerde Kâdiriyye tarikatının birçok takipçisi vardır. Bu tarikatın zikir ve murakabesi, Çiştîyye tarikatına çok benzetmektedir.¹¹⁹ Hint alt kıtasında, Kâdiriyye tarikatçılarının sayısı Çiştîyye, Nakşibendiyye, Sühreverdiye ve Müceddidiye'nin sayısından çok daha azdır. Kâdiriyye tarikatı, İslâm'ın ana akımının dışında herhangi bir özel doktrin veya öğretisi geliştirmemiştir. Bu tarikatı takip edenler, İslâm'ın temel ilkelerine inanmalarına rağmen, bu ilkeleri manevi deneyimle açıklarlar.

1.3.3. Nakşibendiyye

Nakşibendiyye tarikatı, İslâm'ın ana sûfî tarikatlarından biridir. Bu tarikatın kurucusu Bahâeddin Nakşibend Buhârî'dir (ö. 791/1389).¹²⁰ H. 718'de bugünkü Özbekistan'ın Buhara kentinde doğmuştur. H. 791 yılında vefat etmiştir. Türbesi,

¹¹⁸ Haji Muhammad Bashir Ambalvi, *Tadhkira Anwar-i-Sabiri-An account of Sabir's Enlightenment* (Delhi: Dar-ul-Ehsan Publications and Sabir'ul Baqa Networks, 2007), 27.

¹¹⁹ Muhammad Muzammil Haq, *Some Aspects of the Principal Sufi Orders in India* (Dhaka: 1985), 151-175.

¹²⁰ Tosun, *Bahâeddin Nakşibend Hayatı, Görüşleri, Tarikatı*, 5-45.

Buhara'dan üç mil uzaklıktaki Kachrai Arkan köyünde bulunmaktadır. Hâce Razi Uddin Muhammed Baki Billah, bu tarikatı Hindistan'da yayan ilk kişidir. Hz. Khazagi Amakangi'nin emriyle bu tarikatı yaymak amacıyla Hindistan'a gitmiştir. Hz. Baki Billah'ın türbesi Hindistan'ın Delhi şehrinde bulunmaktadır. Nakşibendiyye tarikatının Müceddidiye, Masumiye, Ahsania ve Muhammediye olarak adlandırılan farklı kolları vardır. Şeyh Baki Billah'ın halifeleri arasında Şeyh İmâm-ı Rabbânî, Şeyh Hüsamuddin İbn Nizamuddin Badakhshi, Şeyh İlahdad Dehlavî ve Ebü'l-Mecd Abdülhak b. Seyfiddîn b. Sa'dillâh ed-Dehlevî (ö. 1052/1642) bulunmaktadır. İmâm-ı Rabbânî hilafetini ilk olarak Çiştîyye tarikatından Pir Abdul Kuddus Ganguhi ve Şeyh Ruknuddin'den almıştır. Daha sonra Nakşibendilik ünlü Pir Hâce Baki Billah'a biat etmiştir. İmâm-ı Rabbânî'nin en büyük katkısı, İslâm'ı ikinci bin yılın en büyük fitnesinden, Dîn-i İlâhî'den kurtarmaktır. Bunun için “*müceddid-i elf-i sâni*” veya “*hicrî II. binyılın reformcusu*” unvanını almıştır. İmâm-ı Rabbânî'nin Mektubat adlı eseri de onun eserlerinden biridir. Mektubat'ın felsefe ve edebiyat üzerine birçok araştırma kitabı bulunmaktadır.¹²¹ Tarihte İmâm-ı Rabbânî'nin halifelerinin tam sayısı belirtilmemiştir. Ancak alt kıta da dahil olmak üzere dünyanın her yerine İslâm'ı yaymak için halifelerin temsilcilerini göndermiştir. Müceddidiye, Nakşibendiyye silsilenin meşhur olduğu iki halifesi vardır. Bunlardan ilki, İmâm-ı Rabbânî'nin oğlu ve Masumiye tarikatının kurucusu olan Hâce Masum'dur. Hâce Masum, ölümünden önce ikinci oğlu Hâce Muhammed Nakşibendiyye'yi bir sonraki halife olarak atamıştır. Babasının vefatından sonra irşat ve terbiye işleriyle meşgul olmuştur. Halifelerinden biri de Hâce Muhammed Zübeyr'dir. Bu tarikat, Nakşibendi Müceddidi tarikatlarından Pir Şah Gulam Ali Batalvi aracılığıyla tüm dünyaya yayılmıştır. Hindistan'da onun müritleri olmayan hiçbir şehir yoktur. Hatta Ambala şehrinde elli halifesi vardır.¹²²

¹²¹ Muhammed Ma'sûm Sirhindî, *Mektûbât-ı Ma'sûmiyye* (Karaçi: 1976, II), 193-197.

¹²² Naîmullah Behrâicî, *Me'mûlât-ı Maẓhariyye* (Kanpûr: 1275), 71-72.

Bunlardan ikincisi ise Ahsania tarikatının kurucusu olan Seyyid Adam Banuri'dir. Bu tarikat aracılığıyla Hint alt kıtasında birçok gayrimüslim insan İslâm'a dönmüştür. Ahsania Müceddidiye tarikatının en büyük yayılması Hafız Seyyid Abdullah Ekberabadi aracılığıyla gerçekleştirmiş. Nakşibendiyye Ahsania Müceddidiye tarikatının dünyaca ünlü sūfîlerinden bazıları şunlardır: Şah Veliyyullah ed-Dihlevî'nin babası Şah Abdurrahim Faruki, Şah Veliyyullah ed-Dihlevî, Şah Abdülaziz, Seyyid Ahmed Şehîd Balakot, İmdâdullah Tehânevî, Mevlâna Kasim Nanutubi (Dârülulûm Diyûbend'in Kurucusu), Reşîd Ahmed Gengûhî, Eşref Ali Tehânevî, Mahmud Hasan Diyûbend, Hüseyin Ahmed Medenî, Mevlana Abdülkadir Raipuri, Muhammed İlyas Kandehlevî, (Tebliğ Cemaati'nin kurucusu), Zekeriyyâ Kandehlevî ve Seyyid Abul Hasan Ali Nadvi idi. Her biri Müceddidiye Ahsania tarikatının Bey'atını almış ve Hilafeti kazanmışlardır.

1.3.4. Müceddidiyye

İmâm-ı Rabbânî Şeyhi Ahmed Faruki Serhendi (ö. 1624) Müceddidiyye tarikatının İmamı ve kurucusudur. Türbesi Hindistan'ın Sirhind şehrinde bulunmakta olup Hz. Ömer'in soyundandır. Müceddidiyye tarikatı, Bahâeddin Nakşibendiyye tarafından kurulan Nakşibendiyye tarikatının bir koludur. Bu tarikat onun adını taşımaktadır. İmâm-ı Rabbânî, hayatı boyunca Babür imparatoru Ekber'in yeni dini olan Dîn-i İlâhîye karşı savaşımıştır. Delhi'nin meşhur Mürşidi Hazret-i Baki Billah'a biat etmiştir.

Şu anda Müceddidiyye ayrı bir tarikat olarak tanınmaktadır. Çiştîyye, Kâdiriyye ve Nakşibendiyye tarikatlarını değiştirmiş, genişletmiş ve ıslah etmiştir. Bu reformu gerçekleştirirken Vahdet-i Şühûd yaklaşımını benimsemiştir. Müceddidiyye tarikat Hindistan, Pakistan, Bangladeş, Burma, Afganistan, İran, Türkiye dahil olmak üzere diğer ülkelere yayılmıştır. Şu anda Hint alt kıtasının her yerinde bu tarikatın takipçileri

vardır.¹²³ Müceddidiyye tarikatçılarının özelliklerinden biri de zikr-i hafi'ye çok fazla önem vermeleridir. Ancak zikrin kural ve düzenlemeleri genellikle Nakşibendilerinki ile aynıdır.

1.3.5. Sühreverdiyye

Sühreverdiyye tarikatı, Kâdiriyye ve Çiştîyye tarikatlarından doğmuştur. Diyaüddin Ebu'n-Necib Es-Sühreverdi (ö. 1168), Sühreverdiyye tarikatının kurucusudur. Ebu'n-Necib Es-Sühreverdi nizamiye kolejinin müdürü olan meşhur bir muhaddistir. Daha sonra bu tarikat, Ebu'n-Necib Es-Sühreverdi'nin müridi ve halifesi Ebû Hafs Şehâbeddin Ömer es-Sühreverdi (ö. 632/1234) tarafından geliştirilmiştir. Ebû Hafs, bu tarikatı Kur'ân-ı Kerîm ve hadisin latif sırları üzerine kurmuştur. Ebû Hafs Şehâbeddin Ömer es-Sühreverdi, tarikatın vazedilmesi sırasında çeşitli ulema ve meşayih tarafından karşı çıkılmış ve zulme uğramıştır. 1234 yılında vefat etmiştir. Tarikat kurulurken Moğollar İslâm ülkelerini işgal etmeye başlamışlardır. Böylece Sühreverdiyye tarikatının pirleri, Müslümanları Moğollara karşı durmaya teşvik etmiştir. Tarikat şeyhleri, İslâm'ın varlığını korumak için ellerinden gelenin en iyisini yapmışlardır. Türkiye'den Orta Asya'ya, İran'dan Irak'a kadar dünyanın farklı ülkelerinde bu tarikatın takipçileri vardır. Ayrıca Sühreverdiyye tarikatı çok kısa sürede Pakistan, Hindistan ve Bangladeş'e yayılmıştır.¹²⁴

Bahâeddin Zakeriyyâ, 1267 yılında Şehâbeddin'in emriyle Hindistan'da Sühreverdi tarikatını vaz' etmiştir. Bahâeddin Zakeriyyâ, Horasan'da tanınmış bir âlimdir. Hz. Muhammed'in kabrinin hizmetçisi olarak 53 yıl Medine'de kalmıştır. O sadece Multan'da tarikatı vaz etmekle kalmamış, komşu Belucistan da dahil olmak üzere ülkenin diğer bölgelerine de yayılmıştır. Daha sonra Hindistan'a gitmiş ve tarikatı vaaz ederek insanları

¹²³ Chowdury, and Göktaş, "A Critical Analysis of Imam Rabbani Ahmad Sirhindi's Doctrines on Sufism," 93-121.

¹²⁴ Âişe Yûsuf el-Mennâî, *Ebû Hafs 'Ömer es-Sühreverdi* (Devha: 1412/1991), 28-49.

İslâm'a davet etmiştir. Hindistan'ın Müslüman hükümdarı İltutmuş, ona Şeyh-ül-İslâm unvanını vermiştir. Şeyh Şehâbeddin Uddin'in Şeyh Celal Uddin Tebrizi adında başka bir ünlü müridi vardır. Multan ve Delhi üzerinden Bengal'e gitmiş ve bu tarikatı yaymaya devam etmiştir.

Ebû Hafs Şehâbeddin Ömer es-Sühreverdî “*Vahdet-i Vücûdûn*” ana açıklamasını bilim adamlarına sunmuştur. Ayrıca Şehâbeddin Sühreverdî, tarikatının felsefesi üzerine birkaç kitap yazmıştır. Hikmet Aşrak, onun en önemli kitaplarından biridir. Sühreverdîye tarikatının ilkeleri ve felsefesi Ashrak kitabında yer almaktadır. Kitap iki bölüme ayrılmıştır. Birinci ciltte rasyonalizm ve felsefe konuları üzerineyken ikinci cilt Enver Elahi'nin hakkındaki malumata yöneliktir.

1.3.6. Mevlevîyye

Mevlevîyye tarikatı şu anda Konya-Türkiye'de bir tasavvuf tarikatıdır. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, 13. yüzyılda yaşamış bir şair, hukukçu, ilahiyatçı, mistik ve sûfidir. Celâleddîn-i Rûmî'nin takipçileri, ölümünden sonra Mevlevîyye tarikatını kurmuşlardır.¹²⁵ Batı dünyasında Mevlevîyye tarikatının takipçilerine, dönen evlîyalar da denilmektedir. Hint alt kıtasının farklı illerinde bu tarikatın birçok takipçisi vardır.

1.3.7. Şettâriyye

Abdullah-ı Şettârî bu tarikatın kurucusudur. Nakşibendiyye tarikatının bir koludur. Hindistan'da bu tarikatı tesis etmiştir. Şettâr kelimesi seyahat etmek demektir. Tasavvufta ilim-i Şettârî, ruhun hareketi anlamına gelmektedir. Bu tarikatın sûfîleri, Tevhid'e özel bir önem vermişlerdir.¹²⁶ Babür imparatoru Hümayun, Şettâriyye tarikatının müritliğini Muhammed Gavs'tan (ö. 970/1563) almıştır. Ebul Fazl'ın Ain-e-Ekberi'sinde bu

¹²⁵ Âsaf Hâlet Çelebi, *Mevlânâ ve Mevlevîlik* (İstanbul: 1957).

¹²⁶ Gulâm Server Lâhûrî, *Hazînetü'l-aşfiyâ* (Leknev: 1914, II, 185).

tarikattan bahsedilmiştir. Şettâriyye tarikat, Hindistan'ın Jaunpur, Câlûh, Kanpûr ve Bihar'ında çok etkilidir. Şeyh Veji Uddin Gujarati, Abdullah-ı Şettârî'nin baş mürididir. Mezarı Ahmedabad'da yer almaktadır.

1.3.8. Bektaşîlik

On üçüncü yüzyılda Hacı Bektaş-ı Veli, Bektaşîlik tarikatını kurmuştur. 15. yüzyılda Bektaşîlik tarikatının ilk aşamalarında Hurufî Ali el-Ala'dan büyük ölçüde etkilenmiştir.¹²⁷ 16. yüzyılda Balım Sultan Bektaşîlik tarikatını yeniden düzenlemiştir. Hindistan'da bu tarikatın takipçisi çok azdır.

1.3.9. Senûsiyye

Senûsiyye, Muhammed b. Ali Senûsî tarafından kurulan dini-politik bir sûfî tarikatıdır. Senûsiyye tarikatının faaliyetleri ilk olarak Mekke'de başlamıştır. Ancak vehhabilerin aşırı baskısı nedeniyle Senûsiyye tarikatı mensupları, Mekke'den ayrılarak Kuzeydoğu Suriye bölgesine yerleşmişlerdir.¹²⁸ Daha sonraları İdris bin Muhammed el-Mehdi el-Senûsiyye, Siraküza'nın emiri ve en sonunda Libya'nın kralı olmuştur. Ardından yönetime gelen Muammer Kaddafi, İdris bin Muhammed el-Mehdi el-Senûsiyye'nin monarşisini kaldırmıştır. Ancak Libyalıların üçte biri hâla Senûsiyye olduğunu iddia etmektedir.

1.3.10. Kübreviyye

Kübreviyye tarikatı, bugünkü Özbekistan'daki Buhara'da 13. yüzyılda kurulmuştur. Tarikatın kurucusu Necmeddîn-i Kübrâ adında bir sûfîdir. 1221'de Buhara Moğollar tarafından ele geçirilmiştir. Bölgedeki neredeyse tüm insanları öldürmüşlerdir. Moğollar,

¹²⁷ Cem Erdem and Tazegül Demir, "Bektaşîlik öğretisinde terim ve kavramlar," *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 55 (2010).

¹²⁸ E. E. Evans-Pritchard, *The Sanusi of Cyrenaica* (Oxford: 1949).

Kübraiyya tarikatının kurucusu Şeyh Necmeddîn-i Kübrâ'yı bile şehit etmişlerdir.¹²⁹

Hindistan'da bu tarikatın bazı az sayıda takipçisi vardır.

1.3.11. Mürîdiyye

Mürîdiyye tarikatı, Senegal ve Gambiya'nın en ünlü sûfî tarikatıdır. Mürîdiyye tarikatının ana merkezi Senegal'deki Tevbe'dir. Arapça'da “*dileyen*” anlamına gelen mürid kelimesi bu tarikattan sonra isimlendirilmiştir. 1883 yılında Amadu Bamba Senegal'de Mürîdiyye tarikatını kurmuştur. Bugün Senegallilerin yaklaşık % 40'ı Mürîdiyye tarikatını takip etmektedir.¹³⁰ Bu tarikat, İngiliz yönetimi sırasında Hindistan'a gitmiştir.

1.3.12. Rezakiye

Rezakiye tarikatı, dünyanın en eski ve İslâm dünyasındaki en yaygın sûfî tarikatlarından biridir. Bu tarikat, Rezzak Eli Geylânî'nin (1093-1208) adını almıştır. Bu tarikatın takipçileri özellikle Orta Asya, Hindistan, Pakistan, Bangladeş ve Nepal'de bulunmaktadır. Birçok kişi bu tarikatı “*Celali tarikat*”ı olarak kabul etmektedir. Çünkü bu yöntemde El celîl esmasının zikri yapılırken, diğer yöntemlerde zikir sesli veya hafif bir şekilde yapılmaktadır. Rezakiye tarikatı, İslâm'ın ana akımının dışında herhangi bir özel öğreti geliştirmemiştir. Bu tarikatı takip edenler, İslâm'ın temel ilkelerine inanmalarına rağmen, bu ilkeleri manevi deneyimle açıklamaktadırlar. Bu tarikatın şu an ki ana merkezi, Bangladeş'in Chattogram bölgesindeki Pahartali dergâhta bulunmaktadır.

¹²⁹ Nûreddin Ca'fer Bedahşî, *Hulâşatü'l-menâkıb*, nşr. Seyyid Eşref Zafer (İslâmâbâd: 1995).

¹³⁰ Bocar Ly, “Islam: Facteur d'expansion agricole: Le cas des mourides du Sénégal”, *Proceedings of the First Islamic Geographical Conference*, Riyad 1984, VI, 303-313.

1.3.13. Ni‘metullâh-ı

Ni‘metullâh-ı tarikatı, İran'daki en yaygın sûfî tarikatlarından biridir. Ni‘metullâh-ı Velî (ö. 136) tarafından kurulmuştur. Hâlihazırda bu tarikatın birçok alt dalı bulunmaktadır. Bu tarikat Emir Nûr’ed-Dîn Ni‘metullah bin Mir Abdullah tarafından 14. yüzyılda kurumsallaştırılan Azerî kökenli bir sûfî tarikâttır. Hindistan'da bu tarikatın bazı şubeleri vardır.¹³¹

1.3.14. Şâzeliyye

Şâzeliyye tarikatı, Ebü'l-Hasan eş-Şâzelî tarafından kurulan sûfî tarikatıdır. Bu tarikatın müritleri genellikle Şâzeliyye (Şâzelî) olarak bilinmektedir. Fasia tarikatı, Şâzeliyye tarikatının bir koludur. Şâzeliyye tarikatı, Mekkeli İmam el-Fasi tarafından kurulmuştur.¹³² Suudi Arabistan, Mısır, Hindistan, Sri Lanka, Bangladeş, Pakistan, Malezya, Singapur, Mauritius, Endonezya ve diğer Orta Doğu ülkelerinde Şâzeliyye tarikatının çok sayıda takipçisi vardır.

1.3.15. Medâriyye

Medâriyye tarikatı Kuzey Hindistan'da, özellikle Uttar Pradesh, Mewat bölgesi, Bihar, Gujarat ve aynı zamanda Nepal ile Bangladeş'te popülerdir. Bu tarikat, harici dini uygulamalarda gevşeme olduğunu iddia etmiş ve zikire daha fazla önem vermişlerdir. Ünlü sûfî Bedüddin Kutbülmedâr (ö. 840/1436) Medâriyye tarikatını kurmuştur. Kutbülmedâr Uttar Pradesh'in Kanpur semtindeki Mekanpur'da bir dergâh kurmuş ve tarikatı yaymıştır. Eşref Seyyid Emîr Cihângir Semnânî ile birlikte 13. yüzyılda Hindistan'a gitmiştir. Habib Acmer'in emriyle, müridi Bâyezid-i Bistâmî, Tayfuriye tarikatını vaaz etmiştir. Medâriyye tarikatı, Taifuria tarikatından kaynaklanmaktadır. 15.

¹³¹ Ni‘metullah el-Cezâirî, *el-Envârü'n-nu'mânîyye* (Beyrut: 1404/1984, IV), 302-326.

¹³² Muhammed b. Muhammed el-Fâsî, *el-Fütûhâtü'r-rabbâniyye fî tafzîli't-tarîkati's-Şâzeliyye* (Kahire: 1340/1921), 9.

ve 17. yüzyıllar arasında Babür döneminde Hindistan'da özel bir önem kazanmıştır. Şah Madar'ın müritleri ve öğrencileri aracılığıyla Medâriyye tarikatı, Bengal de dahil olmak üzere kuzey Hindistan'ın çeşitli bölgelerine yayılmıştır. Şu anda Mekanpur'da bu tarikanın bir dergâhı vardır ve bu tarikanın faaliyetleri orada devam etmektedir.

1.3.16. Ma'şûmiyye

Ma'şûmiyye tarikatının kurucusu Muhammed Ma'sûm b. Ahmed Sirhindî'dir. (ö. 1079/1668) Muhammed Ma'Sûm Sirhindî, "*Kayyûm-i Sâni*" ve "*Urvetü'l-vüskâ*" unvanına layık görülmüştür. Ma'şûmiyye tarikatı, Nakşibendiyye ve Müceddidiyye tarikatından kaynaklanmaktadır. Muhammed Ma'Sûm Sirhindî, Müceddidiyye tarikatının kurucusu ve İmâm-ı Rabbânî'nin üçüncü oğludur. İmâm-ı Rabbânî'ye biat etmiştir. İmâm-ı Rabbânî ona hilafet vermiştir. Hint alt kıtasında İslâm'ın yayılmasına önemli katkılarda bulunmuştur.¹³³ Kendi döneminde '*Kutbu'l İrşâd*' unvanını almıştır. Yaklaşık dokuz yüz bin kişi Muhammed Ma'Sûm Sirhindî'ye biat etmiştir. Ayrıca yaklaşık yedi bin halifesi vardır.

1.3.17. Maizbenderiyye

Seyyid Ahmet Ullah, Bangladeş'te Maizbenderiyye tarikatını kurmuştur. Bu tarikatın asıl adı Gauchia Ahmadiyya Maizbenderiyye'dir. Bu tarikat, Kâdiriyye tarikatının bir koludur. Bu tarikatın asıl amacı, sevgi ile yaradana yakınlık kazanmaktır. Seyyid Ahmedullah, Abdülkâdir-i Geylânî'nin soyundan olup¹³⁴, Ebu Şahma Muhammed Salih El Kâdiriyye biat etmiştir. Delwar Ali Pakbaj'dan halifelik almıştır. Atası Seyyid Hamid Uddin Gauri, 1575'te İslâm'ı yaymak için Chittagong'a gitmiştir. Chittagong, Patia'daki Kanchan Nagar'a yerleşmiştir. Seyyid Ahmedullah Maizbenderiyye, 1826

¹³³ Mîr Safer Ahmed Ma'sûmî, *Ma'kâmât-ı Ma'şûmî*, nşr. M. İkbâl Müceddidî (Lahor: 2004).

¹³⁴ Peter J. Bertocci, A Sufi Movement in Bangladesh: the Maijbhandari Tariqa and Its Followers, Contributions, *Journal of Indian Sociology*, vol. 40, no. 1, 2006, 2-15.

yılında Chittagong, Fatikchhari'deki Maizbenderiyye köyünde doğmuştur. Babasının adı Seyyid Matiullah, annesinin adı Seyyida Khairunnesa'dır. Seyyid Ahmedullah Maizbenderiyye 1906'de 79 yaşında vefat etmiştir. Ölümünden önce Maizbenderiyye, torunu Seyyid Delvar Hüseyin Maizbenderiyye'yi halifesi olarak atamıştır.

Bu tarikatta Kâdiriyye tarikatının esasları izlenmektedir. Bu tarikatın özelliklerinden biri de İslâm ideolojisini sonuna kadar takip etmeye çağırmasıdır. Ayrıca tarikatın takipçilerine liberal ve ayrımcılık yapmama çağrısında bulunmuştur.¹³⁵ Seyyid Ahmedullah Maizbenderiyye'nin Bangladeş, Hindistan, Burma ve Pakistan'daki insanlara İslâm'ı vaaz eden yaklaşık 157 müridi ve halife vardı. Bunlar arasında Seyyid Golamur Rahman, Seyyid Âmiruzzaman, Şah Hüseyin Miyye, Abdülaziz, Seyyid Aminul Hak Maizbenderiyye, Seyyid Faizül Hulk ve diğerleri bulunmaktadır.

¹³⁵ Bertocci, A Sufi Movement in Bangladesh: the Maijbhandari Tariqa and Its Followers, Contributions, 8-28.

1.4. PAKİSTAN'DAKİ ÖNDE GELEN SÛFİLER

Pakistan'ın derin bir tasavvufî tarihi vardır. Tasavvuf bu bölgede yaklaşık 1000 yıldır gelişmektedir. Tasavvuf, İslâm'ın Güney Asya'da yayılmasında öncü rol oynayan bir doktrindir. Pakistan'daki sûfîlerin çoğu, Çiştî, Nakşibendiyye, Kâdiriyye-Razzaki ve Sühreverdî olmak üzere dört ana tarikata mensuptur. Pakistan'da tasavvufun iki seviyesi vardır. Birincisi, kırsal nüfusun '*popülist*' tasavvufudur. Tasavvufun bu seviyesinde, sıradan insan bir veliye biat eder ve sûfîlerin türbelerini ziyaret etmeye başlar. Birçok kırsal Pakistanlı Müslüman, dini eğitimlerini sûfîlerden almaktadır. Pakistan'da tasavvufun ikinci seviyesi, şehirli ve eğitilmiş nüfus arasında büyüyen entellektüel tasavvuftur. Bu insanlar Gazzali, sûfî reformcu Şeyh Ahmed Sirhindi ve Şah Veliullah gibi sûfîlerin yazılarından etkilenmektedirler.

1.4.1. Ebü'l-Hasen Alî b. el-Hücvîrî (1009-1072)

Tam adı Ebü'l-Hasen Alî b. Osmân b. Ebî Alî el-Cüllâbî el-Hücvîrî'dir. (ö. 465/1072) En çok Alî b. el-Hücvîrî olarak bilinmektedir. Ancak Hint alt kıtası'ndaki Müslümanlar tarafından '*Ganje Bakhsh*' ve '*Data Ganje Bakhsh Lahori*' olarak bilinmektedir.¹³⁶ El-Hücvîrî, Hz. Muhammed'in soyundandır. MS 1009 yılında Gazneli Mahmud döneminde Gazne şehrinde doğmuştur. Gazne şehrinin iki farklı mahâllesi olan Celab, Hücvîrî yaşadığı için Ali el-Celabi ve el-Hücvîrî olarak bilinmiştir. Ali Hücvîrî, o zaman dünyaca ünlü ulema ve mutasavvıflardan şeriat ve marifet ilmini öğrenmiştir. Ustaları arasında Şeyh Ebul Abbas Aşkkani, Şeyh Ebu Cafer Muhammed ibn Misbah Saidlani, Ebu Ahmed Muzaffer ibn Ahmed ibn Hamdan ve diğerleri vardır. Suriye, Irak, İran, Afganistan, Azerbaycan, Tibet, Kirman, Karasan, Türkistan ve daha birçok ülkeye seyahat etmiştir. Bütün bu ülkelerden pek çok tasavvuf âlimi ile bir araya gelmiş, özellikle

¹³⁶ Marcia Hermansen, "Ali ibn Uthman al-Hujwiri," in *Holy People of the World: A Cross Cultural Encyclopedia*, ed. Phyllis G. Jestice (ABC-CLIO, 2004), 381.

Horasan'da yaklaşık üç yüz alîm, sûfî ve meşayeh ile görüşmüştür. El-Hücvîrî, İslâm'ı yaymak için mürşidinin emriyle MS 1030 yılında Lahor'a gitmiştir. Tarihçilere göre, meşhur evliyalardan el-Hücvîrî'nin dergâhtan lütuf ve bereket almıştır. Hazret-i Hâce Mu'inuddin Çişti ve Ferîdüddin Ganjeshkar, feyz ve bereket kazanmak maksadıyla dergâhında kırk gün kalmışlardır.

El-Hücvîrî, aşağıdaki kitaplardan bazılarını Keşfü'l-Mahcûb ile birlikte yazmıştır.

- i. Keşfü'l-Mahcûb
- ii. Minhâcü'd-dîn
- iii. er-Ri'âye bi-huķûķillâh
- iv. Kitâbü'l-Fenâ ve'l-beķâ
- v. Esrârü'l-hıraķ ve'l-mülevvenât
- vi. Baharul Kulub
- vii. Kitâbü'l-Beyân li-ehli'l-'ıyân
- viii. Kitâb der Şerh-i Kelâm-ı Hüseyin Manşûr Hallâc
- ix. Naḥvü'l-kulûb
- x. Kitâbü'l-Îmân.¹³⁷

Hücvîrî Keşfü'l-Mahcûb kitabını 1100 lü yıllarda kaleme almış ve bu kitabı yazma sebebini şu şekilde açıklamıştır. Gazneli Ebu Said isimli bir adam benden aşağıdaki konuda bir kitap yazmamı istemişti:

- a. Tasavvufun tarikatının açıklaması.
- b. Tasavvufun çeşitli düzeylerinin durumu.
- c. Tasavvufun farklı ekolleri ve tanımı.
- d. Tasavvuftaki sırların tartışılması.
- e. Allah u Teala'nın sevgisi ve onun karşılığı kalpte nasıl sürer.
- f. İnsan bilgisi neden Allah'ın varlığının gizemine ulaşamamaktadır?

¹³⁷ Hücvîrî, *Keşfü'l-mahcûb*, Kâsım Ensârî'nin girişi, trc. İs'âd Abdülhâdî Kındil (Kahire: 1394/1974), 39.

- g. İnsan nefsi Allah'ın hakikatinden neden uzak durmak istemiş ve Ruh neden Allah'ın gerçekliği ile barış bulmaktadır?

Hücvîrî, *"Bu soruların ortasında samimiyet, adalet ve hakikat arayışı hissediyorum"* demiştir. Bunun sonucunda bu kitabı yazmaya başlamıştır. Hücvîrî Keşfü'l Mahcub kitabını, Allah'ın yolunu anlatmak, bu yolda insanoğlunun önündeki engelleri kaldırmak için yazdığından, bu kitaba Keşfü'l Mahcub demiştir.¹³⁸ Ünlü mutasavvıflar bu eseri şöyle yorumlamışlardır.

- 1) Hazret-i Nizamuddin Evliya, mürşidi olmayanın bunu Keşfü'l-Mahcûb okuyarak edinebileceğini söylemiştir.
- 2) Mollâ Câmî (ö. 1492), Keşfü'l-Mahcûb'un tasavvuf tarikatının ünlü ve güvenilir bir kitabı olduğunu bu kitapta ilim tarikat ve ilim marifetin tüm sırları açıklandığını beyan etmiştir.
- 3) Darashiko, el-Hücvîrî'nin bir kâmil mürşid olduğunu, Keşfü'l-Mahcûb'un kimse tarafından eleştirilmeyip genel bir kabul gördüğünü dile getirmiştir.
- 4) Hazreti Cihangir Eşref Simnani, Malfuzat adlı kitabında birçok yerde Keşfü'l-Mahcûb'dan alıntılar yapmış, kitabın güvenilirliğini tasdiklemiştir.¹³⁹

Hücvîrî 1072'de Lahor'da vefat etmiş, oraya defnedilmiştir. Mezarı ve türbesi "Data Darbar" olarak bilinen Lahor'da bulunmaktadır. Şu anda Pakistan'daki en büyük türbedir. El-Hücvîrî, İslâm'ın Güney Asya'da yayılmasında *"önemli"* bir rol oynamıştır. Pakistan, Lahor'daki Müslümanlar onu ünlü bir sûfî olarak kabul etmiştir. 2016 yılında Pakistan hükümeti, el-Hücvîrî'nin vefatının sene-i devriyesini anmak için üç günlük resmî tatil ilan etmiştir.

¹³⁸ Abdur Rashid, *The Life and Teachings of Hazrat Data Ganj Bakhsh (Shaikh Abul Hasan Ali Bin Usman al-Hujwiri al-Jullabi al-Ghaznawi)* (Lahore: 1967), 19-42.

¹³⁹ Hermansen, *"Ali ibn Uthman al-Hujwiri,"* 382.

1.4.2. Şah Yusuf Gardez (11. yüzyıl)

Şah Yusuf Gardez, Pakistan'ın ünlü bir sûfîsidir. Afganistan'ın Paktia eyaletine bağlı Gardez'de doğmuştur. 1088 yılında Pakistan'ın Pencap şehrine gitmiştir. Pencap şehrinde İslâm'ı tebliğ etmiş ve birçok gayrimüslim'i İslâmıla tanıştırmıştır.

1.4.3. Ferîdüddîn Mes'ûd b. Süleymân b. Şuayb el-Çişti el-Ecûdehenî (1173-1265)

Güney Asya'nın Pencap bölgesinde bir vaiz ve Pakistan'ın Pencap kentinde yaşayan ünlü bir sûfîdir. Baba Ferîdüddîn Mes'ûd olarak bilinmektedir. Şeyh Mu'inuddin Çişti'nin ünlü bir öğrencisi ve mürididir. Çiştiyye sûfî tarikatın kurucularından biridir. Pencap edebiyatının önde gelen öncülerinden biri olarak kabul edilmektedir. Ferîdüddîn Mes'ûd, 1173'te Multan'a 10 km uzaklıkta olan bugünkü Pakistan'ın Kothewal köyünde doğmuştur. Ferîdüddîn Mes'ûd, İbrahim İbn Adem'in torunu olup Hz. Ömer'in soyundandır. Yüksek öğrenimini Multan'da yapmıştır. O, Pir Kutbüddin Bahtiyâr ile Multan'da bir araya gelmiştir. Ferîdüddîn onun müritliğini kabul etmiştir. Bahtiyar ile Bağdat üzerinden Delhi'ye gitmiş ve her seferde, çok sayıda insan tarafından karşılanmıştır. Bahtiyar 1235'te vefat ettiğinde, Ferîdüddîn Hansi'den ayrılmış ve onun manevi hâlefî olmuştur. Daha sonra Pakistan'ın Acodhan kentine yerleşmiştir.

Onun ufku o kadar geniş ve fikirleri o kadar kucaklayıcıdır ki şiirlerinden bazıları daha sonra çeşitli Sih metinlerinde alıntılanmıştır. Padişahlar ve emirlerle dostluktan kaçırılmıştır. 1268 yılında vefat etmiştir. Ferîdüddîn, Pencap edebiyatına önemli katkıda bulunmuştur. Pek çok tasavvuf şiiri yazmıştır.¹⁴⁰ Ferîdüddîn Mes'ûd'in adanmışlık şiiri “*Rana Nayar*” İngilizceye çevrilmiş ve 2007'de Pakistan Sahitya Akademi'nin Altın Jübile Ödülü'nü kazanmıştır. Pakistan'daki Ferîdiyye İslâm Üniversitesi onun adını

¹⁴⁰ Munshi Mahan Lal, “A Brief Account of Masud, Known by the Name of Farid Shakarganc or Shakarbar”, *JASB*, 1836, 635-638.

almıştır. 1996 yılında Hindistan'da Pencap hükümeti onun adına Baba Ferîdüddîn Mes'ûd Sağlık Bilimleri Üniversitesi'ni kurmuştur.¹⁴¹ 1988 yılında, Ferîdüddîn Mes'ûd'in 600. doğum yıldönümünde, Pakistan Postanesi onun onuruna bir hatıra pulu basmıştır. Ayrıca, Bangladeş'in Ferîdpur semtine onun adı verilmiştir.

1.4.4. Bahâeddin Zekerîyyâ (1170-1268)

Baha-ul-Hak ve Bahâeddin Zekerîyyâ Multani olarak da bilinmektedir. O bir sünni Müslüman alîm, dindar ve şairdir. Güney Asya'da Sühreverdiyyeye tarikatını kurmuştur. 1170 yılında Pakistan'ın Pencap eyaletinin güneyindeki Multan şehrinde doğmuştur. Dedesi Şah Kemalüddin Ali Şah Kureyşi, Orta Asya'nın Harezm bölgesinden Multan'a gitmiştir. Esed bin Haşim'in soyundandır. Bahâeddin, Şeyh Kemaleddin'den hadisi öğrenmiştir. Kuzey Hindistan'ın yanı sıra Pencap ve Sindh'de İslâm'ı anlatmıştır. Bahâeddin Zekerîyyâ, Beytül-Mukaddes'ten Bağdat'a hareket ettiğinde, Ebû Hafs Şehâbeddin Sühreverdiyye'nin ününden haberdar olmuştur. Bu sırada Bahâeddin onunla tanışmış ve onun müridi olmuştur. Sadece 17 gün içinde Şehâbeddin ona halifelüğün hırkasını vermiştir. Sonra Hazreti Şeyh Şehâbeddin Multan'a gitmesini ve İslâm'ı tebliğ etmesini emretmiştir. Pirinin talimatıyla Nişabur üzerinden Multan'a ulaşmıştır. İslâmîyeti yaymak amacıyla kendini insanların hidayete ulaşmasına adanmıştır. Özellikle Kuzey Hindistan'daki Sindh ve Pencap halkı onun buraya gelişinden yararlanmıştır. Multan'da kurduğu Hankah, zâhirî ve bâtınî ilmin merkezi olmuştur. Onun tebliğleri sonucunda bu alanlar İslâm'ın ışığıyla aydınlanmıştır.¹⁴² Hindistan'daki alîmler ona “*tajul evliya*” (azizlerin tacı) adını vermişlerdir. Çağrısı üzerine, birkaç gayrimüslim topluluk İslâm'ı kabul etmiştir.

¹⁴¹ Lal, “A Brief Account of Masud, Known by the Name of Farid Shakarganc or Shakarbar”, 639.

¹⁴² İbn Battûta, *er-Rihle*, nşr. Kerem el-Bustânî (Beyrut: 1964), 191, 513.

Şeyh Abdul Hak, Bahâeddin Zekeriyyâ'nın Hindistan'ın en büyük sûfî alîmlerinden biri olduğunu söylemiştir. Pek çok keramet göstermiş, yüksek bir makama sahiptir. Mir Hüseyin ve Şeyh Fahreddin Iraklı gibi şahsiyetler ondan manevi dersler almıştır. Bahâeddin Zekeriyyâ'nın Multan'da kaldığı süre boyunca Naseruddin Kabacha hükümdardı. Kutbüddin Aybek'in ölümünden sonra Sultan Altamas Hindistan'ın kralı olduğunda, Kabaça Delhi kralına biat etmeyi reddetmiş ve özerklik ilan etmiştir. Kabacha, Altamash'ın rakibi olmuştur. Bahâeddin Zekeriyyâ, o dönemde Sultan Altamash'ı desteklemiştir. Zekeriyyâ, o dönemde Multan hükümdarı olan Nasır-üd-din Kabachha'nın çeşitli yöntemlerini eleştirmiştir. Hazreti Bahtiyar, Hazreti Hâce Mu'inuddin Chishti'nin baş halifelerinden biridir ve Bahtiyar'ın halifesi Delhi Sultanı Shamsuddin Altamash'dır. Bazı yazarlar, Delhi Sultanı Şemseddin Altamash'ı evliyalarından bilmiştir. O dönemde Hindistan'ın hükümdarı olan Sultan Altamash, Multan bölgesini Delhi yönetimi ile birleştirmeye çalışmıştır. Multan hükümdarı olan Nasiruddin Kabaça bu karara karşı çıkmış ve Sultan Altamash'a savaş açmıştır. Daha sonra Nasiruddin Kabaça bu savaşta yenilerek gücünü kaybetmiştir.

Sindh, Multan ve Lahor'dan birçok kişinin Hazreti Şeyh Bahâeddin Zekeriyyâ'nın vaazını dinleyerek Müslüman olduğu "*Enver Gaussia*" adlı kitapta belirtilmektedir.¹⁴³ İslâm'ı kabul edenler arasında çok sayıda zengin iş adamı ve bazı hükümdarlar vardır. Hepsi Hazreti Şeyh Bahâeddin Zekeriyyâ'nın müritleri olmuşlardır. Müritleri arasında, oğulları Şeyh Rokunuddin Abul Fatah ve Şeyh Sadruddin Aref, İslâm'ın yayılmasında özel bir rol oynamıştır. Sühreverdiyyeye tarikatının büyük sûfilerinden olan Bahâeddin Zekeriyyâ, MS 1268 yılında Multan'da vefat etmiştir. Türbesi Multan'da bulunmaktadır. Karaçi ile Multan arasında çalışan ekspres treni Bahâeddin Zekeriyyâ'nın adını almıştır.

¹⁴³ "Hazrat Bahaiddin Zakariya Multani", *Journey of a Seeker Of Sacred Knowledge*, 16 December 2011, Erişim tarih 3 March 2023.

Güney Pencap'taki en büyük kurum olan Bahâeddin Zekerîyyâ Üniversitesi, ondan sonra adlandırılmıştır.

1.4.5. Şah Daula Şehid (ö. 1292)

Buhara'da doğmuştur. Şah Daula, Buhara'dan Bengal'e gitmiştir. Buhârî'den Hindistan'a giderken Moğol lideri Cengiz Han ile tanışmıştır. Şah Daula, Cengiz Han'ı İslâm'a döndürmeye çalışmış ancak başarılı olamamıştır. 1244 yılında Güney Pencap'a taşınmış ve orada bir dini okul kurmuştur. Bengal'de Hindu kralına karşı savaşmış, Shahjadpur'un Hindu kralı tarafından 1292'de şehit edilmiş ve Uche yakınlarındaki küçük bir kasabaya defnedilmiştir.

1.4.6. Celaleddin Surakh-Posh Buhârî (1190-1295)

Hüseyin Celali'nin sûfî tarikatını takip eden bir sûfî vaizidir. Buhârî bir aile adıdır. Özbekistan'ın önemli şehirlerinden Buhara'da doğmuştur. Buhârî, Peygamber'in soyundan gelen Nakvi topluluğunun seydidir. Buhârî'nin lakabı Surakh-Posh'tur. Bu isim verilmesinin sebebi kırmızı cübbe giymesidir. Şah Seyyid Celal Buhârî, ömrünü seyahat ederek geçirmiştir. Bir vaiz olarak Sumro, Samma, Chadhar, Sial, Daher ve Warar gibi kabileleri İslâm'la tanıştırmıştır. Buhârî "*Chair Air*" grubunun bir üyesidir. Chair Air, 13. yüzyılın Sühreverdiyyeye ve Çiştiyye sûfî hareketlerinin öncülerinden biridir. Buhârî "*Celali*" tarikatını kurmuştur.¹⁴⁴ Takipçilerinden bazıları Gujarat'ta vaazlarda bulunmuştur. Surakh-Posh Buhârî 642 H.'de vaaz etmeye başladığında, Delhi Sultanı Nasiruddin Mahmud onu görmeye gitmiştir.

¹⁴⁴ "Pir-e-Kâmil Hazrat Pir Shah Jewna Al-Naqvi Al-Bokhari". www.thenews.com.pk. Retrieved 10 June 2021.

1.4.7. Jahanian Jahangshat (ö. 1308)

Güney Asya'nın ünlü bir sūfîsidir. Tam adı Mir Seyyid Celaleddin An-Nakbi Al-Buhârî'dir. Jahanian Jahangshat olarak bilinmektedir.¹⁴⁵ Jahanian, MS 1308'de Müslüman bir ailede doğmuştur. Babası Seyyid Ahmed Kabir, Buhârîlî Celaleddin Surakh-Posh'un en küçük oğludur. Daha sonra ona Jahanian Jahangshat unvanı verilmiştir. Hayatı boyunca pek çok ülkeyi gezmiş, Mekke'yi 36 defa ziyaret etmiştir.¹⁴⁶ Bengal Sultanlığı'nın ilk başkenti olan Pandua'yı ziyaret etmiş, burada Bengali Pandit Alaul Hak Pandavi'nin cenaze namazını kıldırmıştır.

1.4.8. Şeyh Hafız Hacı Hasan-el-Maruf (13. yüzyıl)

13. Yüzyılda yaşamış Pakistanlı bir sūfîdir. Hâce Seyyid Hâce Hasan Sakhi onun meşhur adıdır. Aynı zamanda Pir Mangho olarak da bilinmektedir. Ali bin Ebi Talib'in soyundan gelen bir Arap'tır. Anne tarafından da Hz. Ali'nin soyundandır. 13. yüzyılda Tatar istilasını sırasında Hicaz'dan Hindistan'a gitmiştir. Tatarlara karşı yürütölen cihada katılmıştır. Daha sonra Ajudhan'a giderek Ferîduddin Genc-i Şeker'a biat etmiştir. 1264 yılında Çiştîyye tarikatının Pir Baba Ferîd Genc-i Şeker'ın 40. halifesi seçilmiştir. Pir Ferîd'in tavsiyesi üzerine 1261'de Multan'a gitmiştir. Oradan manevi arayışlar için çeşitli yerlere seyahat etmiştir. Daha sonra kalıcı olarak Manghopir'e yerleşmiş ve burada kendisini İslâm'ın yayılmasına adanmıştır. O sıralarda Manghopir'de pek fazla insan yoktur. Orada manevi arayışlara devam etmiştir. Bahâeddin Zekerîyyâ, Lal Shahbaz Kalandar, Jalaluddin Bokhari gibi manevi büyükler Manghopir'de onu sık sık ziyaret etmiştir.

¹⁴⁵ Karim, *Banglar Musulmander Samajik Itihas*, 102–103.

¹⁴⁶ "Safarnama Makhdoom Jahanian Jahangasht". Archived from the original on 9 November 2013. Retrieved 19 June 2023.

1.4.9. Rûkn-i Alem (1251-1335)

Şeyh Rukn-ud-din Abul Fateh, genellikle Rukn-i-Alam olarak bilinmektedir. Modern Pakistan'da Multan'ın ünlü bir sûfîsidir. Sühreverdiyyeye tarikatının bir takipçisidir.¹⁴⁷ Rukne Alam, Pir Sadar-ed-Din Arif'in oğludur. 1251 yılında Multan'da doğmuştur. Şeyh Bahâeddin Zekerîyyâ'nın torunu ve hâlefîdir. Şeyh Sultan ül Tarikin ona Sühreverdiyye tarikatının halifeliğini vermiştir. 1335 yılında vefat etmiştir. Rukn-i-Alam, Multan'daki dedesinin mezarına defnedilmiştir. Multan'daki özerk bir şehir, Şah Rukne Alam'ın adını almıştır. Multan ve Karaçi arasında tren seferi olan Şah Rukn-e-Alam Ekspresine de onun adı verilmiştir.

1.4.10. Beyazıt Pir Roşan (1525-1585)

Afgan bir savaşçı, şair, sûfî ve devrimci bir liderdir. Çoğunlukla Peştuca yazmış, ayrıca Farsça, Hinduca ve Arapça da yazmıştır. Babürler Pir Roşan'ı Pir-i Tarık (İngilizce: The Dark sûfî Master) olarak adlandırılmıştır. Babürlere karşı Roşani hareketine önderlik etmiştir. Peştun bölgesinin Roşan hareketini kurmak için destekçisi çoktu. Pir Roşan, 13 yeni harfle Arap alfabesinden türetilmiş bir Peştuca alfabesi keşfetmiştir. Bu alfabenin değiştirilmiş bir versiyonu şu anda Peştuca yazısı için kullanılmaktadır.

Babür imparatoru Ekber'in Dîn-i İlâhî'sine karşı savaşmak için Peştun kabilelerini bir araya getirmiş ancak Babürler, Pir Roşan'ın destekçilerine zulmetmiş, birçoğunu idam etmişlerdir. Babür ordusu sonunda Pir Roşan'ı ve oğullarının çoğunu öldürmüşlerdir. Sadece en küçük oğlu Pir Celala saldırıdan sağ kurtulmuş ve daha sonra Babürlülere karşı savaşmıştır.¹⁴⁸ Bu süre zarfında Roşani hareketinin yeni lideri seçilmiştir. Veziristan, Kurram, Tirah, Loya Paktia, Loy Kandahar ve Nangarharhar'ın Roşani yandaşları, Pir Roşan'ın ölümünden sonra neredeyse yüz yıl boyunca Babürlere karşı mücadelelerini

¹⁴⁷ Urs celebrations of sufi saint Shah Rukn-e-Alam underway". *Pakistan Today (newspaper)*. 23 January 2018. Retrieved 20 March 2023.

¹⁴⁸ G.P Tate. *The Kingdom of Afghanistan: A Historical Sketch* (Asian Educational Services, 2001), 201

sürdürmüşlerdir. Beyazıt, Peştuca dilindeki ilk kitabı olan Hayr-ül-Bayan'ı yazdığı için çok övülmüştür. Kitap Peştuca, Farsça, Arapça ve Hintçe yazılmış olup Peştuca nesirinin ilk kitabı olarak kabul edilmektedir. Peştuca Akademisi tarafından 1987 yılında tercüme edilmiştir. Bayazid Pir Roşan'ın diğer kitapları arasında Hayır el-Beyân, Maksud El-Mümin'in, Hâlname ve Tevhid Suresi olarak sayılmaktadır.

1.4.11. Madho Lal Şeyh Hüseyin (1538-1599)

Lal Hüseyin, 16. yüzyıl'da yaşamış, Pencaplı Müslüman sûfî bir şairdir.¹⁴⁹ Babür İmparatoru Ekber ve oğlu Cihangir'in saltanatında yaşamıştır. Şeyh Hüseyin Fakir olarak da bilinmektedir. 1538 yılında Pakistan'ın Lahor şehrinde doğmuştur. Babasının adı Şeyh Osman'dır. Şeyh Hüseyin, Hafız Ebu Bekir'in rahle-i tedrisinde Kur'an'ı ezberlemiştir. 1573'te ünlü alîm Şeyh Sadullah Lahori'den Kur'ân-ı kerim tefsirini okumuştur. Tasavvuf ustası Şeyh Bahlol Kaderi (ö. 1585) ile on yaşındayken tanışmıştır. Şeyh Bahlol Kaderi ona çeşitli konularda tavsiyelerde bulunmuştur.

1.4.12. Şah Süleyman Nuri (ö. 1604)

16. yüzyılda Kâdiriyye tarikatının alt kıtada yaşayan bir sûfisidir. Manevi hocası (Mürşid) Şah Maruf Hüshibi'dir. O da Sakhi Badsha olarak bilinmektedir. Şah Süleyman'ın babasının adı Abdullah'tır. 1508 yılında doğmuştur. İlköğretimi anne ve babasından almıştır. Manevi eğitimini Şah Maruf Hüşbi'den tamamlamıştır. Şah Maruf, Süleyman'a halifeliği vermiştir. Süleyman, mürşidi tarafından İslâm'ı farklı yerlere yayması talimatı almıştır. Bu yüzden İslâm'ı yaymak için Shahpur, Khushab, Debal, Jukali, Takht Hazara, Keşmir ve Gucerat'a gitmiştir. Daha sonra mürşidi ona Puran Bhâlwalde kalmasını emretmiş ve orada kalıcı olarak yaşamıştır. Cömertliğinden dolayı

¹⁴⁹ Amin Naqshbandy, Sheikh Parvaiz, *Hazrat Maadho Laal Hussain* (USA: University of Michigan: Umar Publications, 2001), 120.

"Sakhi" unvanını almıştır. Süleyman Nuri, 1604 yılında vefat etmiştir. Türbesi Puran Bhâlwale'de bulunmaktadır.

1.4.13. Baba Seyyid Şeyh Cemal (1588-1671)

Sühreverdîyyeye tarikatının bir sûfîsidir. 1588 yılında doğmuştur. Sialkot bölgesinde ikamet etmiştir. Hüseyin'i Seyyid olarak bilinmektedir. Seyyid Celaluddin Surakh-Posh Buhârî'nin oğludur. Seyyid Şah Cemal, Ekber'in Din-i İlâhî'sine karşı savaşmış ve İslâm'ın yayılmasında özel bir rol oynamıştır.¹⁵⁰ MS 1671'de vefat etmiştir.

1.4.14. Sultan Bâhû (1628-1691)

Hazreti Sultan Bâhû Müslüman bir sûfî ve şairdir. Kâdiriyye tarikatının ünlü bir evliyasıdır. Bâhû, 1628'de Pakistan'ın Pencap eyaletinde doğmuştur. Sultan Bâhû, Hazreti Ali'nin soyundandır. Sultan Bâhû'nun babası Babür ordusunda kıdemli bir subay olan Beyazıt Muhammed'dir. Awan kabilesine mensuptur. Sultan Bâhû'nun ilk öğretmeni annesi Mai Rasti'dir. Annesi onu Şah Habib Gilani'ye manevi dersler alması için göndermiştir. 1668'de Sultan Bâhû, Seyyid Abdul Rahmandan biat almıştır. Sultan Bâhû, Pir'in emriyle Delhi'ye taşınmıştır. Ardından Pencap'a gitmiştir. Pencap'ta kalıcı olarak yaşamıştır. Sultan Bâhû tarafından yazılan kitapların sayısı yüz civarındadır. Kırk tanesi tasavvuf ve İslâmî maneviyat üzerine yazılmıştır. Sultan Bâhû çeşitli yazılarında Abdülkadir Geylânî'dan manevi öğretmeni olarak söz etmiştir. Abiyat-ı Bâhû dışındaki eserlerinin çoğu Farsça yazılmıştır.¹⁵¹ Bâhû'nun Pencap dilinde yazılmış şiirleri özellikle alt kıtada popülerdir. Yazdığı şiirler, ilahi gibi farklı formlarda söylenmektedir.

Bâhû, Kâdiriyye tarikatının bir şubesi olarak Sarwari Kâdiriyye tarikatını kurmuştur. Bâhû'nun Sarwari Kâdiriyye tarikatı, genel felsefede Kâdiriyye tarikatının

¹⁵⁰ Noor Ur Rehman, "Baba Shah Jamal: A Spiritual Enclave". *Charcoal + Gravel*. 3 August 2018. Retrieved 27 February 2022.

¹⁵¹ Sultan Bâhû, *Emîrû'l-kevneyn* (Lahor: 2011), 256.

tarzına benzemiştir. Sarwari Kâdiriyye tarikatı, zihinsel egzersizlerin uygulanmasına odaklanmaktadır. 1691 yılında Pencap'ta vefat etmiştir. Sultan Bâhû'nun mezarı, Pencap'ın Garh Maharaja'sında yer almaktadır. Onun vefatın sene-i devriyesi olarak anılan Urs Festivali orada büyük bir coşkuyla kutlanmaktadır.¹⁵²

1.4.15. Seyyid Abdul Latif Kazmi Bari İmam (1617-1705)

Seyyid Abdul Latif Kazmi, genellikle Bari İmam veya Bari Sarkar olarak bilinmektedir. Sünni düşüncenin önde gelen sûfîlerinden biridir. 16. yüzyılda yaşamış Pencaplı bir sûfîdir. Pakistan'ın başkenti İslâmabad'da halk tarafından çok saygı görmektedir. 16. yüzyılda (yaklaşık 300 yıl önce), Bari, günümüz İslâmabad'ında yaşarken bölgedeki İslâm Cumhuriyeti'nin başkenti olan İslâmabad'ın geleceğini tahmin ettiği söylenmektedir.¹⁵³ 1818 yılında Chawkwal ilçesine bağlı Karsal'da bir Seyyid ailesinde doğmuştur. Bari İmam sekiz yaşındayken ailesi, Chawkwal bölgesindeki Karsal'dan Pakistan'ın İslâmabad kentindeki Abpara'ya taşınmıştır. Babası Seyyid Mehmood Şah bir çiftçidir. Bu yüzden on iki yaşına kadar babasına çiftçilikte yardım etmiştir. Ardından Bari İmam Campbellpur'da fıkıh, hadis ve mantık okumuştur. Bari birçok kavvali sûfî ilahileri yazmıştır. Şu anda Hintli ve Pakistanlı sûfîler çeşitli programlarında Bari İmam'ın kavvali ilahileri söylemektedir. 1705 yılında Pakistan'ın Pencap bölgesinde vefat etmiştir.

1.4.16. Şah Abdüllatif Vittai (1690-1752)

Sindhi sûfî ve şairdir. İndus dilinin en büyük şairi olarak kabul edilmektedir. 1890'da modern Hâla yakınlarındaki Hâla Haveli'de Seyyid bir ailede dünyaya gelmiştir. Şah Abdul Latif Kotri, bir Babür şehrinde büyümüştür. Yaklaşık 20 yaşındayken evini

¹⁵² Sultân Mohammad Najib-ur-Rehman, *Sultan Bahoo: The Life and Teachings (An analysis on the identity of Bholoo Shah)* (Lahore: Sultan-ul-Faqr Publications, 2015), 1.27.

¹⁵³ "Two involved in Bari Imam suicide attack arrested", *Dawn (newspaper)*, 14 August 2011. Retrieved 5 June 2023.

terk etmiş ve kendisini Sindh ve diğer komşu ülkelerde İslâm'ı vaaz etmeye adanmıştır. Farklı ülkelerden mutasavvıflarla tanışmış ve mutasavvıflardan etkilenmiştir.¹⁵⁴ Birçok şiir yazmıştır. Şiirlerinde sûfîlerin etkisi görülmekte olup öğrencileri tarafından Shahjo Risalo kitabı derlenmiştir. İlk olarak 1866 yılında yayımlanan şiir kitabının birkaç Urduca ve İngilizce tercümesi de yayımlanmıştır. Latif'in şiirleri Sindh eyaleti halkı arasında popülerdir. Sindh eyaletinin tüm halkı ona çok saygı duymaktadır. Latif 21 Aralık 1852'de vefat etmiş ve Sindh eyaletine defnedilmiştir. 1754'te Sindh'in o zamanki hükümdarı Mian Ghulam Şah Kalhoru, mezarının üzerine bir bina inşa etmiştir. Günümüzde popüler bir yer hâline gelmiştir.

1.4.17. Bulle Şah (1680-1757)

Pencaplı bir şair, sûfî ve filozoftur. Asıl adı Seyyid Abdullah Şah Kadri'dir. Ancak, daha çok Bulle Şah olarak bilinmektedir. Bulle Şah, 1807'de Pencap'ta küçük bir köy olan Bhawalpur'da doğmuştur. Babası Şah Muhammed Darbeş olup vaiz olarak camii hizmetlerinde bulunmuştur. Bulle Şah'ın atalarının Buhara'dan Pakistan'a gittiğini kimileri de Özbekistan'dan geldiğini söylemektedir. Ataları Hz. Peygamber'in (sav) soyundan olup altı aylıkken ailesiyle birlikte Malakwal'da yaşamaya başlamıştır. Mevlâna Moinuddin'den İslâm'ın çeşitli yönlerini öğrenmiştir. Birçok tasavvuf şiiri yazmıştır. Vahdet-i vücûd'dan etkilenmiştir ve çeşitli şiirlerine de yansımıştır. Mürşid ile Mürid arasındaki sohbetin farklı yönleri üzerine çeşitli şiirler yazmıştır. Bulle Şah sadece bir şair değil aynı zamanda bir filozoftur. Bazıları Bulle Şah'ı Punjab'lı Lalon olarak tanımlamıştır. Mistik şair ve sûfî olmakla birlikte Bulle Şah mutlak bir hümanisttir. Bulla Şah döneminde Müslümanlar ve Sihler arasında isyanlar çıkmıştır. O sırada her iki taraftan da çok sayıda insan öldürülmüştür. İki grup arasında arabuluculuk yapılmasına

¹⁵⁴ Nabi Bakhsh Baloch, *Life and Thought of Shah Abdul Latif Bhittai* (Karachi: Culture Department, Government of Sindh, 2010).

dair girişimler olmuş ve bu girişimler başarılı olunmuştur. Bulle Şah, Pencap halkı için bir barış sembolü olmuştur. 1990'ların başında, Zünnûn adlı bir Batı Punjabi grubu Bulle Şah'ın şarkılarını söylemeye başlamıştır. Daha sonra, Rab Shargil adında bir Hintli Sih, Bulle Şah'ın “*Bulla Ki Jaanam Main Kaun*” (Bulle! Kim olduğumu bilmiyorum) şarkısını söyleyerek çok popüler olmuştur. Ayrıca “Dil Se” filmindeki “*Chaiya Chaiya*” şarkısı da Bulla Şah'dan alınmıştır.¹⁵⁵ 1856'da vefat etmiştir. Mezarı şu anda Pakistan'ın Kasur şehrinde bulunmaktadır.

1.4.18. Şah Kâbil Evliya (1689-1767)

Faşlı bir Müslüman sûfidir. İslâmîyet'i yaymak için Hint alt kıtası'na gitmiştir. 1689 yılında doğmuştur. Manevi eğitimi ilk olarak babasından almıştır. Daha sonra Pakistan'ın Sindh kentine gitmiştir. Şah Kabil, Multan ve Keşmir üzerinden Hindistan'a gitmiştir. Bir süre Haripur yakınlarındaki Koklan adlı küçük bir köyde yaşamıştır. Şah Kabil, 1767 yılında vefat etmiştir. Türbesi Peşaver'in Dabgari bölgesinde yer almaktadır.¹⁵⁶ Şah Kabil'in ölüm yıldönümü, her yıl mayıs ayının son perşembe, cuma ve cumartesi günleri Urs olarak kutlanmaktadır.

1.4.19. Sakhi Şeh Chan Charag (18.yy)

Asıl adı Şah Zaman'dır. Hazreti Şah Chan Charag 18. yüzyılda Pakistan'da yaşamıştır. Ataları, İran'ın Meşhed şehrinden gitmiş ve o zamanki Chakwal şehrine yerleşmiştir. Yerleştikleri köye Seyyid Kasran köyü de denilmektedir. Atalarının çok sayıda mezarı buradadır. Hazreti Şah Chan Charag, sıradan insanlara manevi rehberlik yolunu göstermiştir. Halka barış ve hoşgörü mesajını vermiştir. Onun manevi mirası dört

¹⁵⁵ J.R. Puri, and T.R. Shangari, "The Life of Bulleh Shah". *Academy of the Punjab in North America (APNA) website*. Retrieved 18 May 2023.

¹⁵⁶ Akhtar Amin, "Urs of Syed Shah Qabool Aulia starts today", *The International News*, May 2023, Retrieved 18 May 2023.

öğrencisi, yani Seyyid Sakhi Şah Raja, Seyyid Qamar Ali Şah, Sakhi Şah Sharaf ve Koch Ali Sultan tarafından sürdürülmüştür.

1.4.20. Sachâl Saramast (1739-1827)

Abdülvehhâb Fârûkî, Pakistan'ın Sindh eyaletinden önde gelen bir Sindhi sûfî şairidir. Sachâl Sarmast onun unvanıdır. Sachâl Sarmast, Sindhi, Seraiki, Farsça, Urduca, Bellucci, Punjabi ve Arapça gibi yedi dilde şiir yazmıştır. Kalhoro ya da Talpur döneminde yaşamıştır. 1839'da Ranipur'da doğmuştur. O bir sünni sûfî Müslümandır ve aynı zamanda Sindhi şiirine de çok katkıda bulunmuştur. Sachâl Sarmast'ın ölüm yıldönümünü anmak için yıllık üç günlük bir festival düzenlenmektedir.¹⁵⁷ Program Ramazan'ın 13. gününde başlar. Şiirlerinden yola çıkarak edebi konferanslar ve konserler düzenlenmektedir.

1.4.21. Muhammed Süleyman Şah Taunsavi Pir Pathan (1770-1850)

Tam adı Muhammed Süleyman Şah Taunsavi veya Hâce Allah Buksh Taunsavi'dir. Pir Pathan olarak da bilinmektedir. Çiştîyye tarikatının pir ve mürşididir. 1770'de Pakistan'ın Belucistan şehrinde doğmuştur. Pakistan'da İslâm'ın yayılmasına önemli katkılarda bulunmuştur. Türbesi Pakistan'ın Pencap eyaletinde bulunmaktadır.

1.4.22. Muhammed Çannan Şah Nuri (1789-1890)

Güney Asya'da bir İslâm alîmi, sûfî ve vaizdir. Nakşibendiyye tarikatının Aminia kolunu kurmuştur. Güney Asya'da İslâm'ı tebliğ etmiş ve birçok gayrimüslim onun vesilesiyle Müslüman olmuştur. Takipçileri kendilerine Nakşibendiyye Müceddid Emîni demektedir. Nakşibendiyye Müceddidiyye halifeliğini Chura Sharif'ten Kawaza Pir Nur

¹⁵⁷ Shameen Khan. "The enchanting beauty of Sachal Sarmasts shrine". *DAWN*. August 21, 2014, Retrieved 18 May 2023.

Muhammed Chorahi'den almıştır. Mürşitlerine çok bağlıdır. Pirinin her emrini ve sorumluluğunu yerine getirmek için elinden geleni yapmıştır.

1.4.23. Seyyid Eli Ahmed Şeh Geylani Kadri (ö. 1898)

Eli Ahmed, 1898'da Kaithâl'da doğmuştur. Hint alt kıtasının çeşitli yerlerinde İslâm'ı vaaz etmiş ve birçok gayri müslimi İslâm'la tanıştırmıştır. Müslümanlar, Hindular, Hristiyanlar veya Sihler ona saygı duymaktadır.

1.4.24. Pir Hadi Hasan Box Şeh Geylani (1846-1900)

O, Pakistan Sanghar'ının önde gelen bir sūfisi ve şairidir. Kâdiriyye tarikatının piridir. Hadi olarak bilinmektedir. 1846 yılında Haydarabad, Sindh'de doğmuştur. İslâm'ı ve tasavvufu yaymak için Sindh'e gitmiştir. Çoğu Sindhi olmak üzere birçok dilde şiirler yazmıştır. Ancak Urduca, Farsça ve diğer dillerde de şiirler yazmıştır.¹⁵⁸ Abdülkâdir Geylânî'nin soyundandır. Hadi, ilk öğrenimini ailesinde tamamlamıştır. Daha sonra Sanghar'a taşınmış ve Pir Subhan Ali'ye biat etmiştir. Hadi 2 Eylül 1900 tarihinde vefat etmiştir.

1.4.25. Hâce Golam Ferid (1845-1901)

19. yüzyıl Pencap'lı bir sūfî şairdir. Çiştîyye Nizami tarikatının bir takipçisidir. Farklı dillerde şiirler yazmıştır. Pencap ve Saraiki dil hareketlerine önemli katkılarda bulunmuştur. Ferîd'in annesi, o dört yaşındayken babası ise on iki yaşındayken vefat etmiştir. Daha sonra abisi Hâce Fakhr-ud-Din tarafından yetiştirilmiştir. Hâce Golam Ferîd bir sūfî ve yazar olmuştur. Pencap, Saraiki, Sindhi, Urdu, Farsça ve Braj dillerinde birkaç şiir yazmıştır. Ferîd, yüksek öğrenim görmek için Chelistan'a gitmiştir. Orada on sekiz yılını İslâmî Şeriat ve tarikatın çeşitli yönleriyle ilgili bilgi edinmekle geçirmiştir.

¹⁵⁸ Dargahinfo - Complete Collection of Dargahs World Wide". *dargahinfo.com*, Retrieved 19 May 2023.

Eserlerinin çoğunda bu yerin güzelliğinden bahsetmiştir. En önemli eserleri arasında Diwan-i-Ferîd, Manakabe Mehbubia, Fawaid Ferîdiya sayılabilmektedir. Pakistan ve Hindistan'daki birçok eğitim kurumu “Ferîd” ismiyle adlandırılmıştır. Örneğin, Pakistan'daki Hâce Ferîd Devlet Koleji, Hâce Ferîd Mühendislik ve Bilgi Teknolojisi Üniversitesi, Ferîd'in adını almıştır. Pakistan hükümeti her yıl Ferîd adına edebiyat ödülü vermektedir.

1.4.26. Muhammed Emin Şah Sunny (1829-1913)

Muhammed Emin Şah Sunny Nakşibendiyye tarikatının takipçisi olan Pakistanlı bir sûfidir ve aynı zamanda Bahâeddin Nakşibend'in müritlerindendir. Hanefî âlimi ve evliyası olarak bilinmektedir. 1829'da Pakistan'ın Alo Maher şehrinde doğmuştur. İlk olarak Alo Maher şehrinde Kur'ân eğitimi almıştır. Hz. Muhammed'in soyundandır. Muhammed Churahi'nin mürididir. Muhammed Churahir ona Nakşibendiyye tarikatının halifeliğini vermiştir.¹⁵⁹ Otuz yıl boyunca İslâm'ı tebliğ etmek için farklı şehirlere gitmiştir. Aurad-i-Nakshbandia, Shijra e tarikat, Shawq e Naqshbandia Allo Maharvia adlı çeşitli kitaplar yazmıştır. 23 Mart 1913 yılında Aloe Maher'de vefat etmiş ve oraya defnedilmiştir.

1.4.27. Meher Ali Şah (1859-1937)

Pakistan'ın önemli bir sûfidir. Çiştiyye tarikatına mensuptur. 1859'da Pakistan'ın Gulra Sharif şehrinde doğmuştur. Bir Hanefî âlimi olarak Abdülhak Dehlavî'yi takip etmiştir. Ahmediye Cemaati karşıtı hareketin önde gelen isimlerinden biridir. Birçok kitap yazmıştır.

¹⁵⁹ Tazkira Mashaikh e Allo Mahar Sharif Urdu Pdf Download", *TheLibraryPk.com*, 11 December 2018, Retrieved 20 May 2023.

Bangladeş'in Khulna bölümünün Meherpur ilçesi, Hazreti Meher Ali'nin adını almıştır. Meherpur'da vaaz vererek gayrimüslimleri İslâm'la tanıştırmıştır. Meher Ali Şah Silsila-e-Çiştiyye, Nizamiyeli Pir Shams ud-Din'in bir müridi ve halifesidir.¹⁶⁰ Ayrıca Mekke'de Hacı İmdadullah Muhacir Makki ile görüşükten sonra İmdadullah'ın halifesi olmuştur. Baba tarafından Abdülkâdir-i Geylânî'nin, anne tarafından Hz. Muhammed'in soyundandır. İbnü'l-A'Râbî'nin Vahdet-ül-Ucûd doktrinini desteklemiştir. Ancak yaratma ile yaratıcı arasında ayırım yapmıştır. Ayrıca İbnü'l-A'Râbî'nin "Varlığın Birliği" doktrinine bir açıklamasını yazmıştır. Ölüm yıldönümü vesilesiyle, her yıl Safar ayının 28'inden 29'una kadar üç günlük bir Urs düzenlenmektedir. Pakistan hükümeti, 2013 yılında ölüm yıldönümü vesilesiyle bir hatıra pulu çıkardı. Ravalpindi'deki Pir Meher Ali Şah Arid Ziraat Üniversitesi onun adını almıştır. Ayrıca Bangladeş'in Meherpur semti de onun adıyla anılmaktadır.

1.4.28. Muhammed Kasım Sadık (1822-1943)

Daha çok Baba Ji Sarkar olarak bilinmektedir. Pakistan'ın önde gelen sûfilerindendir. 1822'de doğmuştur. Yirmi yaşında İslâm'ın çeşitli konularında eğitimini tamamlamıştır. Eğitimini aldıktan sonra kendini İslâm'ın yayılmasına adanmış, "Hilafetini" Hazret-i Hâce Pir Muhammed Zahid Han'a vermiştir. 1943'te Pakistan'daki bir tepe istasyonu olan Murree yakınlarındaki Mohra Sharif kasabasında vefat etmiştir.

1.4.29. Şems Ali Kalandar (1874-1966)

Ünlü bir sûfî ve evliyadır. Waisia Kâdiriyye Nawshahi sûfî tarikatının takipçisidir. İnsanlara kemale ulaşmanın yolunu vaaz etmiştir. Teğ-i Berahana adlı bir kitap yazmıştır ve içinde marifete dayalı manzum dizeler bulunmaktadır. 16 yaşında eğitime başlamıştır.

¹⁶⁰ Faïd Ahmad, Muhammad Fâdil Khân. *Mihr-e-munîr: Biography of Ḥaḍrat Syed Pîr Meher Alî Shâh* (İslamabad: Sajjâdah Nashinân of Golra Sharif, 1998), 11.

Arapça ve Farsça'yı Mahar Sharif'in Maulvi Ahmed Box'ından öğrenmiştir. Ünlü tasavvuf âlimi Hâce Fazal Huq ile Müsnebi Şerif, Tohfatul Ahrar, Makhzan-Asrar, Matlah-ul-Unwar vb. kitaplarını okumuştur. Sultan Bâhû'dan tasavvuf hakkında çeşitli bilgiler edinmiştir. Daha sonra Dhuliana Sharif adlı küçük bir kasabaya taşınmıştır. Hayatının son birkaç yılını Şemsabad'da bir caminin yanındaki bir evde geçirmiştir. 6 Eylül 1966'da Pakistan'ın Pencap eyaletine bağlı Shamsabad şehrinde vefat etmiştir. Türbesi ve dergâhı, Pakistan'ın Pencap eyaletine bağlı Shamsabad şehrinde bulunmaktadır.

1.4.30. Kalender Baba Evliya (1898-1979)

Azimiye tarikatının kurucusudur. Muhammed Azim Barkhia onun unvanıdır. Ayrıca kendisine Abdal-ı Hak ve Hasan-ı Ukhra onursal unvanları da verilmiştir. Azimia tarikatının başına Hoca Şemseddin Azimi'yi atamıştır. 27 Ocak 1979'da vefat etmiş ve Pakistan'ın Shadman Kasabası'nda defnedilmiştir.

1.4.31. Kudrat Ullah Şahab (1917-1986)

Pakistan'da önde gelen bir Urduca yazar ve hükümet yetkilisidir. Shahab, üç devlet başkanının baş sekreteri olarak görev yapmıştır. 1962'de Pakistan'ın Hollanda Büyükelçisi, Pakistan Enformasyon Sekreteri ve Pakistan Eğitim Sekreteri olarak görev yapmıştır. Şahab 1917 yılında Gilgit'te doğmuştur. Babası Abdullah Sahib, Ambala bölgesinin Arain kabilesindendir. Abdullah Bey daha sonra Aligarh'tan göç etmiş ve Gilgit'e yerleşmiştir. On altı yaşındayken, makalelerinden biri Londra'daki uluslararası bir yarışmada birincilik ödülüne layık görülmüştür. Pakistan Hükümeti'nin ilk genel sekreteridir. 1959'dan beri Pakistan Writers Guild'in çağdaş gazete ve dergilerinde

İngilizce ve Urduca makaleler yazmıştır.¹⁶¹ Şahab en çok otobiyografik kitabı "*Shahab Namar*" ile tanınmaktadır. Şahab 1986 yılında İslâmabad'da vefat etmiştir.

1.4.32. Hâlid Hasan Şah (1934-1992)

İslâmî bir dini lider ve Hint alt kıtasının Nakşibendiyye tarikatının şeyhidir. 1934 yılında Pakistan'ın Allo Maher şehrinde doğmuştur. Babasının adı Fayez-ül Hasan Şah'tır. İlköğrenimini mahâlle mektebinde tamamlamıştır. Dedesinden mantık ve felsefe öğrenmiştir. Sonra fıkıh, hadis ve tefsir alanlarında yüksek öğrenim görmüştür. Sialkot'taki Murray Koleji'nden mezun olmuştur. Pakistan'ın her yerinde İslâm'ın çeşitli konularında konferanslar vermiştir. Pakistan'da İslâm hukukunun kurulması için mücadele etmiştir. Majlis-i-Tahafuz-i-Khatam Nabuwa'ya katılmış ve Ahmediye Müslüman Cemaat hareketine karşı protestolara önderlik etmiştir. 1992 yılında vefat etmiştir. Hâlid Hasan Şah, Alomahar'da babasının yanına defnedilmiştir.

1.4.33. Golam Eli Okarvi (1919-2000)

Pakistan'da İslâm âlimi, hatip, hukukçu, muhaddis, yorumcu ve dilbilimcidir. Öğrencilerinin çoğu ona "Şeyh-ül-İslâm ve'l Müslim" adını takmışlardır. Pir Tahir Alaeddin el-Kadri el-Geylani ona "*Ustazu Asatijatina*" unvanını vermiştir. Ghulam Ali, 1919 yılında Pakistan'ın Gujarat kentinde doğmuştur. Farsçayı Ömer Chawk'tan öğrenmiştir. Yüksek öğrenim için resmi olarak Lahor'daki Camiyye Arabia Karimia Hanfia'ya gitmiştir. Golam Eli Ebul Berekat Seyyid Ahmede biat etmiştir. Zamanının birçok ünlü âlimi, onun öğretilerinden büyük ölçüde etkilenmiştir. 1974 yılında bir kadın devlet başkanının seçilmesini ülke ve millet için haram olarak ilan etmiştir.¹⁶² Pakistan hareketinde "Tüm Hindistan Sünni Konferansı" platformunda yer almıştır. Tüm

¹⁶¹ Profile of Qudrat Ullah Shahab, *Rekhta.org*, Retrieved 20 May 2023.

¹⁶² "Documentary in English - Faizan e Faizan e Ghulam Ali Okarvi (11 Safar ul Muzaffar) - YouTube", *YouTube*, 13 February 2018, Retrieved 21 May 2023.

Hindistan Sünni Konferansı aracılığıyla Pakistan devletinin kurulması hareketinde yer almıştır. 1947'de Cemâ'at Ulema-e-Pakistan'ın kurucu üyelerinden biridir. Daha sonra ülkede İslâmî yönetimin uygulanması için mücadelesini sürdürmüştür. Daha sonra Pakistan'da Nabuwat ve Nizam Mustafa hareketlerinde aktif olarak yer almıştır. 1966'da Pakistan'ın Pencap Ulusafı İttifakı'nın da başkanlık yapmıştır. 2000 yılında Lahor'daki Cinnah Hastanesinde vefat etmiştir.

1.4.34. Muhammed Cevan Şah Nakvi (20.yy)

Pakistan'ın Pencap şehrinde yaşamış bir sûfidir. İmparator Kharasan'ın büyük torunudur. Seyyid Muhammed Channan Şah'ın ataları arasında Allomahar'a gelen ilk kişi Seyyid Muhammed Jewan Şah Nakvi'dir. Shire Savar Sarkar olarak bilinmektedir. Orta Asya'dan Hindistan'da İslâmî yönetimi kurduktan sonra, bir grup sûfî liderle birlikte Güney Asya'ya gitmiştir.

1.5. HİNDİSTAN'DAKİ ÖNDE GELEN SÛFÎLER

İslâm, Hint alt kıtasında sûfîler aracılığıyla yayılmıştır. Birçok alîm bu alt kıtada İslâm'ın yayılmasına önemli katkılarda bulunmuştur. Hindistan dünyadaki tasavvufun beş büyük merkezinden biri olduğu iddia edilmektedir. Diğer dördü ise İran, Orta Asya, Bağdat, Suriye ve Kuzey Afrika'dır. Sûfîler, Hindistan halkı arasında tasavvufun gizli ve mistik başlangıcını vaaz etmişlerdir. Tasavvufa meraklı Hint Müslümanlarda onları takip etmeye başlamışlardır. Hint alt kıtasında İslâm'ın yayılmasına önemli katkılarda bulunan sûfîler aşağıda belirtilmiştir:

1.5.1. Sultan Seyyid Şah Mutaahreddin Sühreverdiyye (969-1039)

Mir Kalandar veya Nadir Şah olarak da bilinmektedir. Ortadoğu'dan gelen bir sûfî ve vaizdir. Ortadoğu'dan 900 müridi ile İslâmîyet'i yaymak için Hindistan'a gitmiştir. Hindistan'a gelmeden önce Pakistanlı İbrahim Garamsel'in müritlerindendir. Daha sonra Hindistan'ın farklı yerlerinde İslâm'ı vaaz etmiştir. 11. yüzyılda Hindistan'ın Tamil Nadu kentine taşınmış ve İslâm'ı yerel halka tebliğ etmiştir. Sonunda Trichy'ye taşınmış ve kalıcı olarak oraya yerleşmiştir. 1039'da Tamil Nadu, Tiruchirappalli'de vefat etmiştir ve Tiruchirappalli'ye defnedilmiştir. Daha sonra mezarının yanına bir cami inşa edilmiştir. Bugün, muhipleri ve Hindistan halkı Tiruchirappalli'den "*Natharnagar*" olarak söz etmektedir.

1.5.2. Osman Haruni (1107-1220)

Hint alt kıtasının ünlü bir Çiştîyye sûfîsidir. Hacı Şerif Zindani'nin hâlefidir. Çiştîyye tarikatının kurucusu olan Muînüddîn Hasen es-Siczî el-Çiştî'nin piri ve mürşididir. Usman Haruni 1107 yılında İran'ın Harun şehrinde doğmuştur. Hazreti Hâce Usman Haruni, Hazreti Ali'nin soyundandır. Ebu Nur ve Ebu Mansur olarak da bilinmektedir. Haruni, Çiştîyye tarikatının önde gelenlerinden Pir Zindani ile tanışıp ona

bai'at'ı etmiştir. Haruni, manevi üstadı Zindani ile otuz yıldan fazla zaman geçirmiştir. Osman Haruni, Hint alt kıtasını yalnızca bir kez ziyaret etmesine rağmen, katkısı dolaylı olarak tüm Hindistan'a yayılmıştır. Çünkü Muînüddîn Hasen es-Siczî el-Çiştî, Haruni'nin emriyle İslâmı yaymak için Hint alt kıtasına gitmiştir.¹⁶³ Osman 1220 yılında Belkuchi'de vefat etmiştir.

1.5.3. Hâce Muînüddin Hasan el-Çiştî (1138-1235)

Muînüddîn Hasen es-Siczî el-Çiştî, Güney Asya'nın ünlü sûfîlerinden biridir. Daha çok Hâce Baba adıyla tanınmaktadır. Moinuddin, Hint alt kıtasında Çiştîyye tarikatını kurmuş ve tanıtmıştır. Muînüddîn Hasen es-Siczî el-Çiştîa tarikatını başlatması ve temsil edilmesi nedeniyle adının sonuna Çiştî kelimesi eklenmiştir. Çiştî bir köyün adıdır. Yedinci atası Pir Hâce İshak Çiştî, Çiştî köyünde yaşamıştır. Moinuddin tarafından vaaz edilen tarikat, Çiştîyye tarikatı olarak adlandırılmıştır. İyi bir insan olmasından dolayı kendisine Aftab Hind (Hindistan'ın Güneşi), Sultanul Hind (Hindistan'ın Manevi Kralı) ve Garibe Newaz (Zavallı Merhametli) unvanları verilmiştir. Hindistan'da Çiştîyye tarikatının eğilimi, halifeleri, özellikle Kutbüddin Bahtiyâr, Nizâmeddin Evliyâ, Baba Ferîd ve diğerleri tarafından yeni zirvelere taşınmıştır. Muînüddîn Hasen es-Siczî el-Çiştî, 1138'de Orta Asya'nın Horasan bölgesindeki Sancar adlı bir köyde doğmuştur. Babasının adı Seyyid Hâce Gias Uddin, annesinin adı Seyyida Ummul Wara Mahenur'dur. Baba tarafından Hz. Ali'nin, anne tarafından Hz. Fatıma'nın soyundandır. İlk eğitimini babasından almıştır.¹⁶⁴ Dokuz yaşındayken hafız olmuştur. Babasından tefsir, hadis, fıkıh ve tasavvuf ilimlerini öğrenmiştir. Daha sonra Buhara'ya giderek Mevlâna Sharfuddin ve Mevlâna Hasan Uddin'in müridi olmuştur. 22 yaşında Buhara'dan ayrılarak bilimin kalbi olan Bağdat'a taşınmıştır. Bağdat'ta iken Abdülkâdir Geylânî ile tanışmış ve onun talebesi

¹⁶³ Dhau Laxmi, *The Sufi saint of Ajmer* (Islamabad: Thea Enterprises, 2001).

¹⁶⁴ Gulâm Ali Âryâ, *Ṭarîqa-i Çiştîyye der Hind ve Pâkistân* (Tahran: 1365), 79.

olmuştur. Abdülkâdir Geylânî ona şeriat, marifet, tarikat ve hakikati öğretmiştir. Dünyaca ünlü evliyalarla tanışmak için Suriye, Kirman, Hemedan, Tebriz, Astarabad, Arakan, Herat, Belh vb. yerlere gitmiştir. Ardından Mekke ve Medine'ye gitmiştir. Buhara'dan Nişabur'a taşınmıştır. Orada Osman Haruni kendisine hilafet vermiştir. Yaklaşık yirmi yıl boyunca pire hizmet etmiş ve maneviyatını geliştirmiştir. En son, mürşidi Hazreti Usman Haruni'nin rehberliğinde Hindistan'a gelmiştir.¹⁶⁵

Hindistan'a geldiğinde, Hindistan'ın her yerinde küfür ve şirkin hakim olduğunu görmüştür. Bunun nedeni Hindistan'ın baskıcı yöneticiler tarafından yönetilmesidir. İlk olarak Delhi'ye gitmiş ve İslâm'ı vaaz etmeye başlamıştır. Delhi'den sonra Ajmer Sharif'e gitmiştir. Acmer'e yerleştikten sonra orada cami, medrese ve hankâhlar kurarak, kendini oradaki İslâm'ın yayılmasına adanmıştır. Çok sayıda gayrimüslim, onun çağrısına icabet ederek İslâm'ı kabul etmiştir. Ancak oradaki Hindu Raja, krallığın kaybindan korkarak, Muînüddîn Hasen es-Siczî el-Çiştî ve takipçilerine çeşitli şekillerde zulmetmeye başlamıştır. Ancak Muînüddîn Hasen es-Siczî el-Çiştî'nin mücadelesi ve stratejisi sayesinde devletin hiçbir girişimi başarılı olmamıştır. Aksine takipçilerinin sayısı gün geçtikçe artmıştır. Daha sonra İslâm'ı açıkça tebliğ etmeye başlamış ve milyonlarca insan İslâm'a girmiştir. Tarihçilere göre, Muînüddîn Hasen es-Siczî el-Çiştî'nin çabalarıyla Hindistan'da dokuz milyondan fazla insan Müslüman olmuştur.

İslâm ve tasavvuf üzerine birçok kitap yazmıştır. Yazdığı önemli kitaplar şunlardır:

1. Gencü'l-esrâr
2. Risalaye Ayudia
3. Diwane Hâce
4. Delîlü'l-ârifîn
5. Dîvân-ı Mu'în

¹⁶⁵ Göktaş, and Chowdury, "An Evaluation of Mu'in al-Din Chishti's Sufi Influences in the Indian Subcontinent: The Case of Chishti Tariqa", 47-76.

6. Enisü'l-Ervâh
7. Sürûrî's-şudûr
8. Siyerü'l-evliyâ¹⁶⁶

Muînüddîn Hasen es-Siczî el-Çiştî iyi bir karaktere sahiptir. Fakirleri ve muhtaçları çok sevmiştir.¹⁶⁷ Çaresiz, evsiz ve yoksullar onun Çiştîyye tarikatının dergahında kalmıştır. Milyonlarca gayrimüslim, herhangi bir savaştan dolayı değil, onun ahlakının güzelliğinden dolayı İslâm'a girmiştir. Muînüddîn Hasen es-Siczî el-Çiştî 1235 yılında vefat etmiştir. Hindistan'ın Ajmer kentine defnedilmiştir.

1.5.4. Kutbüddin Bahtiyâr Kâkî (1173-1235)

Çiştîyye tarikatının piridir. O, Muînüddîn Hasen es-Siczî el-Çiştî'nin bir müridi ve halifesidir. Delhi'deki en ünlü Kutub Minaresi onun adını almıştır. Muînüddîn Hasen es-Siczî el-Çiştî'nin öğrencisi olmadan önce, Çiştî tarikatı, Ajmer ve Nagaur ile sınırlıdır. Çiştîyye tarikatının Delhi'de kalıcı olarak kurulmasında önemli rol oynamıştır. Ferîduddin Ganjeshkar, Kutubuddin'in en ünlü halifelerinden biridir. Öte yandan Ferîduddin Ganjeshkar, Delhi'nin ünlü sūfisi olan Nizâmeddin Evliyâ'nın piridir. Müslüman bir sūfî ve şair olan Emir Hüsrev, Nizamuddin Evliyâ'nın bir müridi olup Nasiruddin Chirag-i-Delhi'nin de piridir.¹⁶⁸

Kutub Uddin, 1173 yılında Kırgızistan'ın güneyindeki Uş adlı bir yerde doğmuştur. Babasının adı Kemaleddindir. Annesi eğitimli bir kadındır. İlk eğitimini Şeyh Ebu Hifs'ten almıştır. Muînüddîn Hasen es-Siczî el-Çiştî yolculuğu sırasında Aus'tan geçerken Bahtiyar baiatı almıştır. Mueenuddin Chishti ona hilafet vermiştir. Böylece Muînüddîn Hasen es-Siczî el-Çiştî'nin ilk halifesi olarak seçilmiştir. Hâce Bahtiyar Muînüddîn

¹⁶⁶ Göktaş, and Chowdury, "An Evaluation of Mu'in al-Din Chishti's Sufi Influences in the Indian Subcontinent: The Case of Chishti Tariqa", 47-76.

¹⁶⁷ Emîrhord, *Siyerü'l-evliyâ*, trc. İ'câzülhak Kuddûsî (Lahor: 1992), 120-124.

¹⁶⁸ Abu'l-Fazl, *Ain-e-Akbari-Qutbuddin Bakhtyar Kaki*, trans. Heinrich Blochmann and Colonel Henry Sullivan Jarrett, 1873–1907, The Asiatic Society of Bengal, Calcutta., v. III, Saints of India, 363.

Çiştî'nin emriyle Delhi'ye taşınmış ve oraya kalıcı olarak yerleşmiştir. Bahtiyar, halkı İslâm yoluna davet etmeye devam etmiştir. Onun daveti sonucunda birçok gayrimüslim Müslüman olmuştur. Çiştîyye tarikatının semâ geleneğini zenginleştirmiş, aynı zamanda tarikat sırlarını ve teorilerini ifşa etmiştir. Hâce Bahtiyar, İslâm hakkında insanları etkilemeyi başarmıştır. Dönemin hükümetiyle çok iyi ilişkilere girmeme politikasını sürdürmüştür. Bu, Güney Asya'daki Çiştîyye tarikatının takipçilerini etkilemiştir. Çünkü ona göre sûfîlerin devletle olan münasebetlerinin bir sonucu olarak sûfîler dünyevî düşünce ve fikirlere dalabilirlerdi.¹⁶⁹ 1215 yılında Delhi'de vefat etmiştir. Mezarı, Hindistan'ın Mehraul kentindeki Cafer Mahâl'in yanında yer almaktadır.

1.5.5. Bû-Ali Şah Kalander (1209-1324)

Hindistan'da yaşayan Çiştîyye tarikatın bir sûfîsidir. Asıl adı Şerefeddin Pânîpetî'tir, ancak daha çok Şah Bû Ali Kalender olarak bilinmektedir. İmam Ebu Hanife'nin soyundandır. 1209 yılının başlarında Hindistan'ın Pânîpet şehrinde doğmuştur. Küçük yaşlardan itibaren Yaradan'a karşı sevgi ve tasavvuf bilinci onda tezahür etmeye başlamıştır. Ailesi onu ilköğretim için Pânîpet kasabasına göndermiştir. İlk öğrenimini tamamladıktan sonra Delhi'ye taşınmıştır. Orada yüksek tahsilini zamanın en iyi sûfîlerinden Kutbüddin Bahtiyâr'ın halifeleri Hazreti Şah Şeyh Şehâbeddin ve Rükneddin'den almıştır. Küçük yaşta Sühreverdiyye, Kâdiriyye ve Nakşibendiyye gibi üç tarikat hakkında bilgi sahibi olmuştur. On dokuz manevi evliyası ve mürşidi vardır. O, hayatı boyunca İslâm'ın yayılmasıyla meşgul olmuş ve İslâm'ın özünü insanlara tebliğ etmiştir. Onun takipçileri Çiştîyye Kalandaria olarak bilinmektedir.¹⁷⁰ Çok sayıda kitap yazmıştır. Yazdığı önemli kitaplar şunlardır: Dîvân, Mektûbât, Meşnevî-i Kelâm-ı Kalender, Meşnevî-i Bû 'Alî Şâh Kalender, Meşnevî-i Bû 'Alî Şâh Kalender,

¹⁶⁹ Syed Moinul Haq, *Islamic Thought and Movements in the Subcontinent, 711-1947* (Rhode Island: Historical Society, 1979), 144.

¹⁷⁰ Bu Ali Shah Qalandar". *Qadri Shattari Silsila's Online platform*. Retrieved 20 May 2023.

Hikmetnâme'dir. Ayrıca, Diwane Hâce Bu-Ali Şah Kalandar, Gule Bülbül ve Arefe Şah Kamal bunlardan bazılarıdır. Bu-Ali Şah Kalandar 1324 yılında Karnal'da vefat etmiştir ve Hindistan'daki Pânîpet kasabasına defnedilmiştir. Dergâhı, dini bir yeri olan Pânîpet kasabasında yer almaktadır.

1.5.6. Nizâmeddin Evliyâ (1238-1325)

Hazreti Nizâmeddin Evliyâ, Hindistan'ın en çok saygı duyulan evliyalarından biridir. O Hint alt kıtası'ndaki Çiştîye tarikatının ünlü bir sûfîsidir. Hindistan halkı tarafından kendisine Sultânü'l-meşâyih ve Mahbûb-i İlâhî unvanları verilmiştir. Onun müşîdi Ferîd Uddin Ganjeshkar'dı. Muînüddîn Hasen es-Siczî el-Çiştî, Kutbüddin Bahtiyâr'dır. Nizâmeddin Evliyâ, aşkı Yaradan'a ulaşmanın yolu olarak tanımlamıştır. Nizâmeddin Evliyâ, 1238'de Hindistan'ın Uttar Pradesh eyaletine bağlı Badayun'da doğmuştur. Çocukluğunda babasını kaybetmiştir. O ve annesi yoksulluk içinde yaşamışlardır.¹⁷¹ Nizamuddin yirmi yaşındayken Pakistan'daki Ajodhan (şimdi Pakpattan)'a taşınmıştır. Orada daha çok Baba Ferîd olarak bilinen ve dönemin en büyük Çiştî şeyhi Ferîdüddin Mes'ûd Genc-i Şeker'ın öğrencisi olmuştur. Müşîdlerinin tavsiyesi üzerine Delhi'ye giderek çeşitli yerlerde İslâm'ı tebliğ etmiştir. Daha sonra Giyaspur'da bir dergâh kurmuş ve kalıcı olarak oraya yerleşmiştir. Nizâmeddin Evliyâ'nın dünyada tanınan 600'den fazla halifesi vardır.¹⁷² Müritlerinin ve halifelerinin çoğu, Bangladeş de dahil olmak üzere Hint alt kıtasının farklı yerlerinde İslâm'ı vaaz etmişlerdir.

¹⁷¹ M. I. Borah, "Nizamuddin Aulia and His Relations with his Contemporary Sovereigns", *Proceedings of the Indian Historical Commission* (Delhi: 1939), 649-660.

¹⁷² Tarin Omer, "Hazrat Nizamuddin Auliya Mahbub e Ilahi and the establishment of the Chishti Nizami Sufi Order" *Khilwat magazine of Sufism* (India: pub Ahmadabad, 2016), 31-36.

1.5.7. Emir Hüsrev Dihlevi (1253- 1325)

Emir Hüsrev Dihlevi, Hindistan'ın en önemli sûfîlerinden biridir. Ünlü bir sûfî ve şairdir. Farsça ve Urduca birçok şiir yazmıştır. Nizâmeddin Evliyâ'nın manevi bir mürididir. Hint alt kıtasında semâ şarkılarını ilk tanıtan kişidir. Fars, Arap ve Türk unsurlarını bir araya getirerek Hint klasik müziğini zenginleştirmiştir. Emir Hüsrev, "*Hindistan'ın Sesi*" veya "*Hindistan'ın Papağanı (Tutai-i Hind)*" olarak adlandırılmıştır.¹⁷³ Asıl adı Abul Hassan Yamin Al-Din Mahmud'dur.

1253 yılında Uttar Pradesh, Patiala'da doğmuştur. Asıl adı Ebul Hassan Yamin Al-Din Mahmud'dur. Babasının adı bir Türk olan Emir Şeyfeddin Mahmud'dur. Sekiz yaşında ilk şiirini yazmıştır. Sultan Balban'a asker olarak katılmıştır. Balban oğlu Buğra Han, onun şarkısından çok etkilenmiş ve onu sayısız altınla ödüllendirmiştir. Celaleddin Hilci iktidara geldikten sonra "*Amarat*" unvanıyla onurlandırılmıştır. O zamandan sonra adı "*Emir Hüsrev*" olmuştur. Daha sonra Alaeddin Hâlace ve oğlu için birkaç şiir ve şarkı yazmıştır. Emir Hüsrev, Nizâmeddin Evliyâ'nın sûfî dergahında Kavvali şarkıları söylemiştir. Hindistan'ın önde gelen sûfîlerinden biri olarak çok sayıda kitap yazmıştır. Önemli kitapları şunlardır: Haza in l-furah (Khazain-ul-Futuh) Vestul Hayat, Hamsa-i Hüsrev, Sakine'dir. Emir Hüsrev, "*Tarana*" adlı başka bir müzik türünü başlatan ilk kişi olmuştur.¹⁷⁴ Tarana müziği bir tür melodik ve hızlı tempolu müziktir. Ayrıca çok sayıda yeni şarkı, ritim ve müzik aleti icat etmiştir. Emir Hüsrev, Nizâmeddin Evliyâ'nın müritlerinden biridir. Nizâmeddin Evliyâ, ölümünden önce, müritlerine Emir Hüsrev'i yanına gömmelerini emretmiştir. Emir Hüsrev, Nizâmeddin Evliyâ'nın MS 1325'te ölümünden altı ay sonra vefat etmiştir. Âmir Hasru, Nizâmeddin Evliyâ'nın yanına defnedilmiştir.

¹⁷³ Erkan Türkmen, *Emîr Hüsrev-i Dihlevi'nin Hayatı Eserleri ve Edebî Şahsiyeti* (Ankara: 1988), 19.

¹⁷⁴ Ca'fer Halîlî, "Emîr Hüsrev ve taşavvufüh", ed-*Dirâsâtü'l-İslâmiyye*, I/3 (İslâmâbâd: 1975), 54-71.

1.5.8. Muhammed b. Yûsuf El Hüseyni Bande Nawaz (1321-1422)

Banda Newaz Gesudaraj olarak bilinmektedir. Hindistan'da Çiştîyye tarikatının ünlü bir sûfîsidir. Hüseyn 1321'de Delhi'de doğmuştur. Çiştîyye tarikatından ünlü sûfî Nasir Uddin Chirag Dehlavî'nin hâlefi ve öğrencisidir. Timur'un Delhi'yi işgali nedeniyle MS 1400'lerde Daulatabad'a taşınmıştır. O sırada Çiştîyye tarikatı Güney Hindistan'a getirmiş ve vaaz etmiştir. Bahmani Sultanı Tacuddin Firuz Şah'ın daveti üzerine sonunda Gülbarga'ya yerleşmiştir. Bande Nawaz Arapça, Farsça ve Urduca dillerinde 195 kitap yazmıştır. İbnü'l-A'Râbî ve Sühreverdiyye hakkında birçok kitap yazmıştır. En önemli kitapları arasında “*Kaside ameli ve Âdâbü'l-Mürîdîn*” bulunmaktadır.¹⁷⁵ 1422'de Gülbarga'da vefat etmiş ve Gülbarga'ya defnedilmiştir.

1.5.9. İmâm-ı Rabbânî (1564-1624)

Hint alt kıtasının müceddidî, sûfî tarikatının kurucusudur. Müslüman dünyasında “*ikinci bin yılın reformcusu*” olan “Müceddid el-Sanî” olarak tanınmıştır. İmâm-ı Rabbânî, alt kıtanın en iyi âlîmlerinden, ünlü dini lider ve dünyaca ünlü Müslüman reformculardan biridir. Gerçek adı Ebü'l-Berekât Ahmed b. Abdilehad b. Zeynilâbidîn el-Fârûkî es-Sirhindî'dir. Babasının adı Şeyh Ahmed Ahad'dır. İslâm'ın ikinci halifesi Hz. Ömer'in 28. soyundandır. 1564 yılında Hindistan'ın Pencap eyaletine bağlı Sirhind'de doğmuştur. Çocukken Kur'ân-ı Kerim'i ezberlemiştir. Babası ünlü bir âlim ve bilgendir. İlköğrenimini babasından tamamlamıştır. Ardından 10 yaşında yüksek öğrenim için Kanpur'a gitmiştir. Kanpur'daki ünlü bilim adamlarından Kur'ân, hadis, tefsir, fıkıh, edebiyat, tarih, coğrafya, felsefe vb. alanlarda yüksek öğrenim görmüştür. Şeriat eğitimini tamamladıktan sonra babasından manevi eğitim almıştır. Daha sonra Delhi'nin ünlü sûfîsi

¹⁷⁵ Syed Shah Khusro Hussaini, *Sayyid Muhammad al-Husayni Gisu Daraz: On Sufism Delhi* (Delhi: Idarah-i Adabiyat-i Delli, 1985), 23.

Şeyhi Hazreti Baki Billah'ın müridi olmuştur.¹⁷⁶ Kâdiriyye tarikatının en iyi mutasavvıflarından Hazreti Şah Sikandar'dan da hilafet almıştır.

O dönemde “*Kübreviyye tarikatı*” çok meşhur ve yaygındır. Hazreti Mevlâna Yakub, Kübreviyye tarikatının' meşhur bir mürşididir. İmâm-ı Rabbânî de Halifelîği Yakub'dan almıştır. Kısa sürede dünyada ünlü bir alîm olarak tanınmaya başlamıştır. 18 yaşında Kanpur Medresesi'nde öğretmenliğe başlamıştır. Çok sayıda öğrenci, İmâm-ı Rabbânî'den eğitim almak için uzaklardan gelmiştir. Onun döneminde alt kıtada şirk, sapkınlık ve çeşitli hurafeler yaygındır. Ülkede çeşitli İslâm karşıtı gelenekler başlatmışlardır. İmâm-ı Rabbânî, İslâma karşı yapılan faaliyetleri gördükten sonra sessiz kalmamıştır. Ülkede yaygın olan hurafelerin yararsızlığını ispat ederek kendisini gerçek İslâm'ın yayılmasına adanmıştır. Onun çabalarının bir sonucu olarak İslâm, Hint alt kıtasında orijinal şekline geri dönmüştür. İmparator Ekber'in kurduğu Din-i İlâhiye'ye muhalefet ettiği için uzun süre hapiste işkence görmüştür. Ayrıca, Gwalior hapisanesindeki tüm mahkûmlar, İmâm-ı Rabbânî'nin karakterine hayran kalmış ve onun öğrencisi olmuşlardır. Devlet görevlilerini Müslüman yapmak için mücadele etmiştir. Böylece hapisteyken büyük bir İslâm devrimi gerçekleştirmiştir. İmâm-ı Rabbânî, İmparator Ekber'in zulmü sırasında bile durmamıştır. Bunun yerine reform çalışmalarına devam etmiştir.

İslâm şeriatının bakış açısından çeşitli hurafeleri ortadan kaldırarak dinin doğru çerçevesini devam ettirmiştir. Ayrıca manevi dünyada “*Müceddid tarikat*” adlı yeni bir tasavvuf tarikatını tanıtmıştır. Babür imparatorları Ekber ve Cihangir'in saltanatları sırasında birçok sıkıntıyla uğraşmıştır. İmâm-ı Rabbânî onlara karşı ihtilalci harekette bulunmuştur. Hindistan'daki o zamanki dini ve politik yaşam tarzını değiştirmek için elinden geleni yapmış ve alt kıtada neredeyse ölü olan İslâm'ın yeniden dirilişini

¹⁷⁶ Chowdury, and Göktaş, “A Critical Analysis of Imam Rabbani Ahmad Sirhindi's Doctrines on Sufism,” 93-121.

sağlamıştır. İmâm-ı Rabbânî'nin çabaları sonucunda hakiki İslâm ideolojisi alt kıtanın farklı bölgelerine yayılmıştır.¹⁷⁷

İmâm-ı Rabbânî İslâm ve tasavvuf üzerine birçok kitap yazmıştır. Önemli kitapları şunlardır:

1. Ma'ârif-i Ledünniyye
2. Mebde' ü Me'âd
3. Te'yîd-i Ehli's-sünne (Redd-i Revâfîz)
4. Mektûbât
5. İsbâtü'n-nübüvve
6. Mükâşefât-ı Gaybiyye
7. Havâşî ve Ta'likât ber Şerh-i Rubâ'ıyyât-ı Hâce Bâkî-Billâh
8. Risâle-i Tehlîliyye

En meşhur kitabı Mektûbât'tır. Mektûbât, İslâm dünyasında en popüler kitaplardan biridir.¹⁷⁸ Mektûbât adlı kitabında tarikatın farklı aşamalarını anlatmaktadır. "*Fenâfilah*" ve "*Bekâbillah*" hakkında mükemmel yorumlarda bulunmuştur. 1624 yılında Hindistan'ın Sirhind'de vefat etmiştir.

1.5.10. Abdurrahman Geylânî Dihlevî (1615-1677)

Hint alt kıtasının Kâdiriyye tarikatına mensup bir sûfîdir. Abdülkâdir Geylânî'nin soyundandır. Geylânî Dihlevî, Kâdiriyye tarikatının kurucusu Abdülkâdir Geylânî'den sonra en tanınmış sûfilerden biridir. Abdurrahman Geylânî 1615 yılında Suriye'nin Hama kentinde doğmuştur. 1652 yılında İmparator Şah Cihan'ın Babür yönetimi sırasında Hindistan'a gitmiştir. 1652 yılında Delhi'ye taşınmıştır. Delhi'de bir hankâh kurarak oraya yerleşmiştir. Abdurrahman Geylânî Dihlevî MS 1677 yılında Delhi'de vefat etmiştir.

¹⁷⁷ İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât* (Karaçi: 1393/1973), I-II.

¹⁷⁸ Chowdury, and Göktaş, "A Critical Analysis of Imam Rabbani Ahmad Sirhindi's Doctrines on Sufism," 93-121.

Türbesi Delhi'de bulunmaktadır. Türbesinin yanı sıra '*Şah Abdül Rahman Camii*' adında bir cami de inşa edilmiştir.

1.5.11. Şah Ferîdüddin Bağdadi (1551-1733)

On yedinci yüzyılda yaşayan Iraklı bir sûfî olan Şah Ferîdüddin Bağdadi, Abdülkâdir Geylânî'nin soyundan olup Cemmu ve Keşmir'in Zeneb Vadisi'nde İslâm'ı vaaz etmiştir. Ferîdüddin ayrıca vadinin çeşitli yerlerinde İslâm'ı anlatmıştır. En son takipçileri, müridleri ve iki oğluyla birlikte Kishtwar'a gitmiştir. Orada bir dergâh kurmuş ve tasavvufu tebliğ etmiştir.¹⁷⁹ Bölgede dinin yayılmasından sonra, Kishtwar Kralı Kirat Singh Şah, Ferîdüddin'in etkisiyle İslâm'ı kabul etmiştir. Raja Kirat Singh Müslüman olduktan sonra adı Raja Tegh Muhammed Singh olarak değiştirilmiştir. Suudi Arabistan, Mısır ve Sindh'e seyahat etmiştir. Şah Eşrer Uddin, Şah Ahiyer uddin ve Şah Enveruddin olmak üzere üç oğlu vardır. Ferîdüddin 1833'te Kıştwar'da vefat etmiştir ve Kishtwar kasabasına defnedilmiştir.

1.5.12. Şah Veliullah Muhaddis Dihlevî (1703-1762)

Hindistan'da en ünlü İslâm düşünürlerinden ve sûfî filozoflarından biri olarak bilinmektedir. Babasından tarikat halifeliğini almıştır. Tasavvufun önemini çeşitli kitaplarda açıklamıştır. Kitaplarından birinin adı Dûrî -i Şahin'dir. Bu kitapta Peygamberin ashabından Hz. Ali'nin ilk mutasavvıf ve ilk Arif olduğunu yazmaktadır.¹⁸⁰ Şah Veliullah, Babür İmparatoru Aurangzeb'in ölümünden dört yıl önce, 1703'te doğmuştur. Hz. Ömer'in soyundandır. Babası Şah Abdurrahim, Delhi'de bir medrese kurmuştur. Örgün eğitimini ve manevi eğitimini bu medreseden almıştır. Kur'ân'a ek olarak, Arapça ve Farsça dilbilgisi, edebiyat ve daha yüksek düzeyde felsefe, teoloji,

¹⁷⁹ "Thousands participate in Urs Shah Fariduddin (RA) at Kishtwar", *Greater Kashmir*, 21 June 2016. Retrieved 21 May 2023.

¹⁸⁰ Akm Shamsul Alam, *Varatiya Upmahadese Ahlul Hadiser Utpotti o Kromobikash* (Dakka: Shuban Araştırma Merkezi, 2020), 21.

metafizik, tasavvuf ve fıkıh eğitimi almıştır.¹⁸¹ Nakşibendiyye tarikatına intisap etmiştir. Meslek hayatına babasının yanında öğretmen olarak başlamıştır. 1718 sonlarında babasının vefatından sonra medresenin başına geçerek 12 yıl talebelere ders vermiştir. 1724 yılında hac vazifesini yerine getirmiştir. Hacca gittikten sonra sekiz yıl Hicaz'da kalmıştır. Bu sırada İslâm dünyasının ünlü âlimleriyle tanışmıştır. Ebû Tâhir İbn İbrâhim el-Kurdi gibi âlimlerden hadis ve fıkıh öğrenmiştir.

1832 yılında Delhi'ye dönmüştür. 1762'deki ölümüne kadar Delhi'de yaşamıştır. Onun en önemli eseri Hücetullâhi'l-bâliğa'dır.¹⁸² Ayrıca ekonomik, politik, sosyal, metafizik ve diğer teolojik konularda da yazılar yazmıştır. Şah Veliullah Nakşibendiyye tarikatının bir takipçisidir. Bu tarikatın övgülerini anlatmıştır.

1.5.13. Volu Şah (ö. 1789)

18. yüzyılda yaşamış bir Müslüman sûfidir. Volu Şah, Şah Behlan olarak da anılmaktadır. Kâdiriyye tarikatının bir takipçisidir. Kâdiriyye tarikatından Pir Abdülhamid'in müridi ve halifesidir. Volu Şah Pencap'ta doğmuştur. Daha sonra Pencap'tan Delhi'ye taşınmıştır. Şah Abdülhamid'den Delhi'de tarikatının bey'atını almıştır. Onun manevi hâlefî olarak seçilmiştir. 1789 yılında Delhi'de vefat etmiştir. Dergâhı Hindistan'ın Eski Delhi şehrinde bulunmaktadır.

1.5.14. Şah Abdülaziz Dihlevî (1746- 1824)

Hindistan'ın önde gelen Muhaddis'i Şah Veliullah Muhaddis, Dihlevî'nin değerli bir oğlu ve hâlefidir. Nakşibendiyye sûfisidir. Şah Abdülaziz, Hindistan'daki 'Azadi' hareketinin öncüsüdür. İngilizlere karşı cihat etmenin farz olduğuna dair fetva vermiştir. İngiliz yönetimindeki Hindistan'da kafir yönetimi nedeniyle Dârülharp ilan etmiştir.

¹⁸¹ Hafiz A. Ghaffar Khan, *Shah Wali Allah: An Analysis of His Metaphysical Thought* (Temple: doktora Thesis Temple University, 1986), 362-366.

¹⁸² Şah Veliyyullah ed-Dihlevî, *Hücetullâhi'l-bâliğa*, nşr. M. Şerîf Sükker (Beyrut 1413/1992).

1746'de Babür İmparatoru Muhammed Şah (1719-1848)'ın hükümdarlığı sırasında Delhi'de doğmuştur. Delhi o zamanlar da Babür İmparatorluğu'nun başkentidir. O, on yedi yaşındayken babası Şah Veliyyullah vefat etmiştir. Babasının vefatından sonra, babasının yerine hadis hocası olarak geçmiştir. Daha sonra Delhi'nin ünlü bir muhaddisi olmuştur. Aynı zamanda bir müfessir ve müceddiddir. Kur'ân'ı Urduca'ya tercüme etmiştir. Aynı zamanda birçok kitap yazmıştır. Yazdığı kitap sayısı 150 ile 200 arasında değişmektedir.¹⁸³

Erken yaşlardan itibaren tasavvuf öğrenmeye karşı güçlü bir eğilimi vardır. Önce Nakşibendiyye Piri Hazreti Şah Nasîrüddin Dihlevî'nin elinde bey'at etmiştir. Şah Nasîrüddin'in ölümünden sonra, Miyâzî-i Nur Muhammed Chanjhanbi'ye bey'at etmiştir. Uzun süre Miyâzî-i Nur Muhammed'in yanında kalmıştır. Sonunda Miyâzî-i'den halifeliği almıştır. Hindistan'da Dârülharp'ın ilanı sonucunda silahlı bağımsızlık hareketi daha sonra başlamıştır.¹⁸⁴ Bu özgürlük hareketine öncülük etmiştir. Şah Abdülaziz; tefsir, fıkıh, tasavvuf vb. konularda bilgili olup bu konularda birçok kitap yazmıştır. Onun hazırladığı meşhur fetva kitabının adı "*Fetva Aziziye*"dir. Bu kitapta sünnilerin şariat ve tarikata dayandığını yazmıştır. Bu esasların dinin en iyi ve en büyük esasları olduğunu zikrederler. Ruh bedende titreşir, ancak yaşamını ilahi ışıktan almıştır. Bu sözü tam olarak anlamak kolay değildir. Zikir ve murakabeye dalmaya devam ederse anlayacaktır. Sâlik, yüksek dünyaya seyahat etmek için güçlü bir arzuya sahip olmalıdır. 5 Haziran 1824'te Babür İmparatoru II. Ekber'in saltanatı sırasında Delhi'de vefat etmiştir. Delhi'de toprağa verilmiştir.

¹⁸³ Saiyid Athar Abbas Rizvi, "*Shah Abd al-Aziz*" (Canberra: Ma'rifat Publishing House, 1982), 357-359.

¹⁸⁴ John Kelsay, "Jihad". *Islamic Political Thought: An Introduction* (USA: Princeton University Press, 2015), 86-104.

1.5.15. Seyyid Ahmed Birelvî (1786–1831)

Seyyid Ahmed Şehid Birelvî, olağanüstü yetenekli bir adam olup Hindistan'da Müslüman bir reformcu ve '*Tarikat Muhammediye*' adlı bir tarikatın kurucusudur. Kişiliği, karakteri, davet ve vaaz etme yöntemleri Hindistan halkını büyük ölçüde etkilemiştir. On dokuzuncu yüzyılın başında, Bengal ve Pakistan da dahil olmak üzere Hindistan'ın her yerinde Müslümanlar tarafından iyi organize edilmiş bir bağımsızlık hareketi başlatılmıştır. Seyyid Ahmed bu hareketin başlatıcılarından biridir. Hareketinin amaçlarından biri, Beng Alt Hindistan'da birleşik bir İslâm devleti kurmaktır. Hatta Hindistan'ın kuzeybatı sınırındaki Andhra Pradesh'ten Mardan'a kadar uzanan bu uçsuz bucaksız bölgede bir İslâm devleti kurmuş ve İslâmî yönetimi başlatmıştır.

Seyyid Ahmed, MS 1786 yılında Hindistan'ın Ayodhya bölgesinde Müslümanların dini, sosyal ve devlet hayatının karanlık olduğu bir dönemde doğmuştur. Hazreti Ali'nin soyundandır. Ahmed Şehîd'in geleneksel reform hareketi '*Muhammedi Hareketi*' olarak bilinmektedir.

Seyyid Ahmed, alt kıtada İslâm'ın kuruluş tarihinde istisnai bir şahsiyettir. Şah Veliullah Muhaddis Dihlevî'nin oğlu Hazreti Şah Abdülaziz Muhaddis Dihlevî'nin müridi ve halifesidir. İngiliz karşıtı hareketteki liderliğinin bir sonucu olarak, o zamanki İngiliz hükümdarlarının zulmüne maruz kalmıştır.¹⁸⁵ Hint alt kıtasında Cavnîpûrî, Furfura, Fultali, Charchhina, Narinda ve Maukra ile birlikte çok sayıda Kâdiriyye tarikatın kolları vardır.¹⁸⁶ Bütün bu öğretilerin öncüsü Hazreti Seyyid Ahmed Şehid Birelvî'dir. Abul Hasan Ali Nadvi, Hindistan'daki Bhopal Valisi Sıddîk Hasan Han (ö. 1307/1890)'ın doğrudan Seyyid Ahmed'den etkilendiğini söylemiştir. Onun halifeleri, tebliğ yoluyla Hindistan topraklarını şirk-bidat ve hurafelerden korumuşlardır. Mevlâna Abdul Ehad, Hazreti Seyyid Ahmed'in kırk binden fazla gayrimüslimi İslâm'la tanıştırdı Müslüman

¹⁸⁵ Alam, *Varatiya Upmahadese Ahlul Hadiser Utpotti o Kromobikash*, 21.

¹⁸⁶ Abdullah Mamun Arif Al-Mannan, *Furfura Itihas* (Dhaka: Eshayat-e-Islam Kutubhana, 2005), 13-28.

olmalarına vesile olduğunu söylemiştir. Üç milyon Müslüman kendisine intisap etmiştir. Bey'at silsilesi, onun halifeleri aracılığıyla dünyanın her yerinde devam etmektedir. Böylece onun sūfî öğretilerine milyarlarca insan dahil olmuştur.

Seyyid Ahmed önce Hindistan'da bir savaş merkezi kurmamıştır. Aksine, cihadının amacını insanlar arasında vaaz etmiştir. Daha sonra Afganistan'daki baskıcı Sihlerle savaşıma ihtiyacı duymuştur. Kandahar, Kabil'i geçerek Khesgi'ye ulaşmış ve oradan 16 Eylül 1826'da Nowshera'da pozisyon almıştır. Orada baskıcı Hindu Sih kralı Bukhe Singh'e karşı savaşıma karar vermiştir. İlk önce Hindu kralına vergi veya cizye ödemeyi teklif etmiştir. Hindu kralı teklifi reddedince Ahmed Birelvî'nin takipçileri onlara karşı bir savaş başlatmıştır. Bu savaşta yedi yüz Sih askeri öldürülmüş ve Müslümanlar kazanmıştır. Bu zafer sayesinde Müslümanların cesareti ve coşkusu yüz kat artmıştır. Bunun sonucunda Balakot savaşı başlamıştır.

Seyyid Ahmed, Müslüman ümmetinin refahı için üç hareket yapmıştır:

1. Dinde reform hareketi
2. Manevi Hareket (Tarîkat-ı Muhammediyye)
3. Cihad (silahlı mücadele).

Üç hareketin motifleri bir ve aynıdır. Bu hareketlerin özelliklerinden biri, İslâm'ı muzaffer bir güç haline getirmek, insanları Allah'ın yoluna sokmak ve Müslüman toplumuna sızmış olan hurafeleri ve bidatları ortadan kaldırmaktır.¹⁸⁷ Seyyid Ahmed Şehid Birelvî çeşitli dini reformlar gerçekleştirmiştir. Hint alt kıtasının farklı yerlerinde İslâmî yaşam tarzının çeşitli yönleri yok olmuş ve Birelvî onları yeniden canlandırmıştır. Reform faaliyetleri arasında selamın yeniden getirilmesi, İslâmî kıyafetlerin yeniden getirilmesi, mezar ibadeti de dahil olmak üzere çeşitli şirk ve bidat biçimlerinin ortadan kaldırılması yer almaktadır. Ayrıca evlilik sistemini gözden geçirmek, dulluğu yeniden

¹⁸⁷ Annemarie Schimmel, *Islam in the Indian Subcontinent* (Leiden-Köln: 1980), 180-184.

getirmek, Müslüman toplumu Hindu kıyafeti ve geleneklerinden korumak gibi başka reformlar da yapmıştır.¹⁸⁸

Ahmed Şehîd (ö. 1246/1831), Müslümanların manevi arınması için '*Tarîkat-ı Muhammediyye*' adında entegre bir tarikat kurmuştur. '*Tarîkat-ı Muhammediyye*' Çiştiyye, Kâdiriyye, Nakşibendiyye ve Müceddidiyye tarikatının özüdür. Profesör H. Rahman, Birelvî'nin '*Tarikat Muhammediye*'sini bir reform hareketi olarak nitelendirmiştir. Hindistan'da İslâm'ı muzaffer bir güç eylemek amacıyla mücadele etmiştir. Ahmed'in yönlendirmesi ve liderliği altında, Hint alt kıtasının çeşitli yerlerindeki Müslüman güçler silahlı mücadelede yer almıştır. İlk cihad, Akura Savaşı olarak bilinen Sihlere karşı düzenlenmiştir. Bu cihad, 20 Eylül 1822'de gerçekleşmiştir. O zamandan beri daha birçok cihad gerçekleşmiştir. Son olarak, 8 Mayıs 1831'de Seyyid Ahmed, tarihi Balakot çölünde Sih ve İngiliz müttefiklerine karşı bir cihatta şehit olmuştur.

1.5.16. Kerâmet Ali Cavnî (1800-1873)

Kerâmet Ali Cavnî, on dokuzuncu yüzyılın bir sosyal reformcusu ve sûfîsidir. Seyyid Ahmed Birelvî tarafından kurulan tarikat Muhammediyye'nin takipçilerinden ve vaizlerinden biridir. Vaazlarıyla insanları İslâmî değerlere davet etmiştir. Esas olarak Bengal ve Assam'da vaaz etmiştir. 40'tan fazla kitap yazmıştır. Kerâmet Ali, 12 Haziran 1800'de Hindistan'ın Uttar Pradesh eyaletine bağlı Cavnî, Mollatola'da doğmuştur. Babasının adı Ebû İbrâhim Şeyh Muhammed İmam Bakhsh'tır. İslâm'ın ilk halifesi Ebû Bekir Sıddık'ın soyundandır. Kerâmet Ali Cavnî, ilk eğitimini babasından almıştır. Sonra Kudretullah Rudalvi ve Ahmedullah'tan hadis, tefsir, tasavvuf ve diğer dini öğretileri almıştır. Kerâmet Ali Cavnî on sekiz yaşında tasavvufla ilgilenmeye

¹⁸⁸ Marc Gaborieau, Abdurrezzak Tek, "Sûfilere Yönelik Eleştiriler: On Dokuzuncu Yüzyılın Başlarında Hindistan'daki Tartışmalar", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17 / 1 (Ocak 2008): 297-313.

başlamıştır. Tarikat Muhammediyye'nin kurucusu Seyyid Ahmed Brelvi ile Raebareli'de görüşmüş ve ondan bey'at almıştır.

Seyyid Ahmed Brelvi, o dönemin ünlü bir Mücâhededir. Kerâmet Ali de onunla cihada katılmak istemiştir. Ancak Seyyid Ahmed, silahlı mücadele yerine İslâm'ı Bengal ve Assam'da vaaz etmesini emretmiştir. Birelvî ona toplumu yazı yoluyla reform etmesi talimatını vermiştir. Çünkü o dönemde bu bölgelerdeki sıradan Müslümanlar İslâm'dan uzaklaşmıştır. Kerâmet Ali, Mürşid'in önderliğinde Bengal ve Assam'da İslâm'ın gerçek değerlerini geri getirme çalışmalarına başlamıştır. Keramat Ali, Bengal'de İslâmî ve Arapça eğitim alanında önemli katkılarda bulunmuştur. İslâm'ı yaymak için teknelerle Bengal ve Assam'a seyahat etmiştir. Kayıkta seyyar medrese kurmuştur. Öğrenciler teknede kalırmış, Kerâmet Ali Cavnîpûrî öğrencilerin masraflarını ödemiş ve düzenli olarak onlara ders vermiştir.¹⁸⁹

Bengal Müslümanları arasında çok sevilen biridir. Bangladeş'in Bakerganj, Ferîdpür, Noakhâli, Lakshmipur, Cumilla, Chattogram, Dakka, Rangpur ve Dinajpur gibi farklı şehirlerinden yüz bin kadar takipçisi vardır. El yazısı konusunda uzmandır. Aynı zamanda Nastalîk ve Togra yazılarında da yetkindir. Kur'ân'ın '*Yedi Keratını*' öğrenmiştir. Bu niteliklerinin yanı sıra özel hayatında da çok üst düzey bir âlimdir. Elli bir yıl boyunca o dönemde Bengal'in her yerinde İslâm'ı vaaz etmiştir. İnsanın kendini arındırması, ıslahı, kötü uygulamaların, hurafelerin ortadan kaldırılması ve insanlığa hizmet ile uğraşmıştır. Şu anda onun halifeleri, onun davetinin aynı yolunu takip etmektedirler. William Wilson Hunter, *The Indian Muslim* kitabında Hindistan'da yaklaşık 20 milyon insanın Kerâmet Ali Cavnîpûrî'nin vesilesiyle Müslüman olduğunu yazmaktadır.¹⁹⁰

¹⁸⁹ "Keramet Ali Moulvi", *Encyclopaedia of Muslim Biography: India, Pakistan, Bangladesh* (ed. N. Kr. Singh) (New Delhi: 2001), III, 196-197.

¹⁹⁰ William Wilson Hunter, *The Indian Musalmans* (London: 1871), 96-100, 165.

Kerâmet Ali, Şerîatullah'ın ortaya koyduğu Ferâiziyye hareketine karşıdır. Ferâiziyye hareketinin üyeleri, İngiliz yönetimindeki Hindistan'ı Dârülharp olarak değerlendirmiştir. Bundan dolayı Cuma ve bayram namazlarını kılmamışlardır. Kerâmet Ali ise Hindistan'ın Dârül İslâm olmamasına rağmen Dârülharp olmadığını düşünmüştür. Aksine Hindistan'ı Dâr'ül-Emân olarak görmüştür. Çünkü İngilizler çeşitli nedenlerle Müslümanlara zulmetmişlerdir, ancak dinlerini özgürce yaşamalarına izin vermişlerdir. Bu hususta Fârâizîlerle tartışarak kendi görüşünü tesis edebilmiştir. Kerâmet Ali Cavnîpûrî'nin halifelerinin sayısı yüzden fazladır.

Kerâmet Ali, Kâdiriyye tarikatının bir kollu olarak “*Cavnîpûrî Tarikatı*” adında bir tarikat kurmuştur. Hiçbir zaman şirk-bidat'a boyun eğmemişlerdir. Bengal halifelerinden Furfuralı Şah Ebû Bekir Sıddık ve onun Bangladeşli halifeleri de şirk-bidat'a karşı savaşmış ve kendi bölgelerindeki müritlere doğru yolda rehberlik etmiştir.¹⁹¹ On dört çocuğu vardır. Çocuklarından ikisi daha sonra faaliyetlerine devam ederek ün kazanmıştır. İki çocuğu daha sonra tarikat faaliyetlerini sürdürerek Hint alt kıtasında ünlenmiştir. İki ünlü çocuğu Abdül Evvel Cavnîpûrî ve Hâfız Ahmed Cavnîpûrî'dir. Kerâmet Ali'nin oğlu Hâfız Ahmed'in türbesi, Dakka'daki Chawkbazar Camii'nin bir köşesinde yer almaktadır.

Kerâmet Ali, yaklaşık 46 kitap yazmıştır. Bunlardan sadece 19 kitabı Zahriye Kerâmet adıyla üç cilt hâlinde basılmıştır. Yazdığı kitaplar arasında şunlar bilinmektedir:

Îkuvvetü'l-îmân, Murâdü'l-mürîdîn, Râhat-ı Rûh, Refîku's-sâlikîn, Zînetü'l-muşallî, Zînetü'l-kârî, Huccet-i Ka'î, Nûrû'l-hüdâ, Tezkiyetü'l-'akâ'id, İtmi'nânü'l-kulûb, Tenvîrû'l-kulûb, Miftâhu'l-cenne, Kevkeb-i Dürri, Zâdü't-ta'vâ, Da'avât-ı Mesnûne, Me'hâricü'l-hurûf, Hidâyetü'r-râfîzîn, Reddû'l-bid'a'dır.

Kerâmet Ali, İslâm'ı yaymak için Noakhâli, Chattogram, Assam, Rangpur ve diğer birçok uzak bölgeyi ziyaret etmiştir. Ziyareti sırasında 1873'te Rangpur'da ciddi şekilde

¹⁹¹ A. M. Schimmel, *Islam in the Indian Subcontinent*, 181.

hastalanmıştır. 30 Mayıs 1873 yılında vefat etmiştir. Bangladeş'te Rangpur Munsipara Camii'nin yanına defnedilmiştir.

1.5.17. İmdâdullah Tehânevî (1817- 1899)

Hindistan'da Çiştîyye tarikatının bir sûfisidir. Şamlı savaşına önderlik etmiştir. Miyazi Nur Muhammed'in halifesidir. 31 Aralık 1817'de Hindistan'ın Uttar Pradesh kentinin Şaharanpur semtinde doğmuştur. Hz. Ömer'in soyundandır. Muhaddis Şah Muhammed İshak ona İmdâdullah Tehânevî adını vermiştir. Aynı zamanda "*Khoda Bakhsh*" ve "*Abdul Karim*" olarak da adlandırılmıştır. Üç yaşındayken Seyyid Ahmed Şehid'e gönderilmiştir. Ahmet Şehid onun için dua etmiştir. İmdâdullah Tehânevî'nin annesi Bibi Haseni, o yedi yaşında iken vefat etmiştir. Dokuz yaşındayken Mevlâna Memluk Ali ile Delhi'ye gitmiştir. Orada Arapça ve Farsça eğitimi almıştır. Ardından Muhammed Kalandar Muhaddis Celalabadi'nin yanında Mişkâtü'l-Mesâbih'i okumuştur. Abdurrahim Nânevteví'den Fıkhul Ekber okumuştur. Mevlâna'nın Mesnevi'sini de okumuştur. Hindistan'daki en ünlü İslâmî okullardan biri olan Dârülulûm Diyûbend'in danışmanıdır.¹⁹² Bazı önde gelen Diyûbendi müritleri ve halifeleriyle yani Reşîd Ahmed Gengûhî (ö. 1905), Eşref Ali Tehânevî (ö. 1943), Muhammed Kâsım Nânevteví (ö. 1880), Mahmûd Hasan Diyûbendî (ö. 1920), Hüseyin Ahmed Medenî (ö. 1957) ve diğerleri ile gurur duymuştur. Reşîd Ahmed Gengûhî, İmdâdullah Tehânevî'ten hilafet almıştır. Reşîd Ahmed Gengûhî, Hicaz'da kaldığı süre boyunca İmdâdullah Tehânevî'ten tarikatın zikir ve murakabesini öğrenmiştir.¹⁹³ Reşîd Ahmed Gengûhî ve Muhammed Kâsım Nânevteví, İmdâdullah Tehânevî ile birlikte 1857'de Shyamli Meydan'da Hindistan Bağımsızlık Savaşı'na katılmışlardır.

¹⁹² İmdâdullah Tehânevî, Nevâdir-i İmdâdiyye, nşr. Nisâr Ahmed Fârûkî (Gülberge: 1996), 31.

¹⁹³ Muhammed Murtazâ Hân Kannevcî, *Şemâ'im-i İmdâdiyye*, trc. Muhammed Ahsen Nigrâmî (Lahor: 1966), 7, 8, 13.

1.5.18. Reşîd Ahmed Gengûhî (1829–1905)

Hintli bir İslâm âlimi ve sûfî idi. Tam adı Abu Mesud Raşit Ahmed Ibn Hidayet Ahmed Eyyubî Ansari Rampuri Gengûhî'dir. Diyûbendi Medresesi merkezli Diyûbendi İslâmî hareketinin kurucularından biridir. Muhammed Kâsım Nânevtevi'nin ölümünden sonra Diyûbend Medresesi'ne Rektör olarak atanmıştır. Raşit Ahmed Gengûhî ve Muhammed Kâsım Nânevtevi, Diyûbend'in kurucularıymış. Her ikisi de tasavvufun çeşitli yönlerini İmdâdullah Tehânevî'sinden öğrenmiştir.¹⁹⁴ Fetâvâ-yı Reşîdiyye ve Hidâyetü's-Şî'a dahil olmak üzere fıkıh ve tasavvuf üzerine yaklaşık 14 kitap yazmıştır.

10 Mayıs 1829'da Hindistan'ın Gengûh şehrinde doğmuştur. Reşîd Ahmed Gengûhî, çocukluğundan beri Allah'tan çok korkarmış, bütün gününü ve gecesini sadece ibadetle geçirmiştir. İlköğrenimini Gengûh'ta tamamlamıştır.¹⁹⁵ Daha sonra MS 1886 yılında yüksek öğrenim için Delhi'ye gitmiştir. Delhi'de Şah Abdülganî ve Mevlânâ Memlûk Ali'nin müridi olmuş ve onlardan manevi dersler almıştır. Dârululûm Diyûbend Medresesi'nin kurucusu Muhammed Kâsım Nânevtevi'nin sınıf arkadaşıymış. Reşîd Ahmed Gengûhî, Şah Veliullah'ın ideolojisinden etkilenerek 1888 yılında İngiliz karşıtı harekete katılmıştır. Hâlîl Ahmed Sehârenpûrî, Gengûhî'nin baş halifesiydi. Tebliğ Cemaati'nin kurucusu Muhammed İlyas, Gengûhî'ye on iki yıl hizmet etmiş, ondan feyiz ve bereket almıştır. Bangladeş, Chattogram'daki Şatkaniye Dergah'dan Pir Abdülhey Chatgami, Reşîd Ahmed Gengûhî'nin çok sevgili bir müridi ve öğrencisiymişti. Myanmar'daki Yangon Camii'nden hatip olan Allama Zâmiruddin, Raşit Gengûhî'nin halifesiydi.

¹⁹⁴ Brannon Ingram, *Sufis, Academics and Scapegoats: Rashid Ahmad Gangohi (d.1905) and Sufism Deobandi's critique of Sufism* (North Carolina: University of North Carolina Chapel Hill, 2009), 55-87.

¹⁹⁵ Muhammed Tayyib, *Dârü'l-'ulûm-i Diyûbend* (Delhi: 1965), 57-58.

1.5.19. Rızâ Han Birelvî (1856-1921)

İngiliz Hindistan'da bir sûfî ve sosyal reformcuydu. Hint alt kıtası'ndaki Birelvî hareketini kurmuştur. Rızâ Han Birelvî, Hint alt kıtası'ndaki en popüler sûfîlerden biridir. Hukuk, din, felsefe ve bilim de dahil olmak üzere birçok alanda İslâm hakkında çok sayıda kitap yazmıştır. Ayrıca, Başta İslâm hukuku olmak üzere binden fazla kitap yazmıştır.

1856 yılında Hindistan'ın Birelvî şehrinde doğmuştur. Gerçek adı Muhammed'dir. Daha çok Ala Hazret olarak bilinmektedir. Babasının adı Naki Ali Han'dır. 14 yaşında Kur'ân, hadis, tefsir ve arapça da dahil olmak üzere her İslâmî ilimde bilgi sahibi olmuştur. Muhammed İkbal (ö. 1938) ona Ebû Hanife II unvanını vermiştir. 1877'de Marmaravî'nin müridi olmuştur. Mürşidi ona sûfî silsile'nin halifelliğini vermiştir. Reza Han, Arapça, Urduca ve Farsça dillerinde çeşitli konularda binlerce kitap yazmıştır. Kitapları çeşitli Avrupa ve Güney Asya dillerine tercüme edilmiştir. Hadis ve ulûmü'l-hadîs üzerine 46 kitap yazmıştır. '*Kenzü'l-îmân fî tercemeti'l-Ḳur'ân*' kitabı, Kur'ân'ın en çok okunan tercümesi olarak kabul edilmektedir.¹⁹⁶ *Kenzü'l-îmân fî tercemeti'l-Ḳur'ân* Bengalce, Urduca, İngilizce, Hintçe, Hollandaca, Türkçe, Gujarati, Peştuca ve diğer birçok dile çevrilmiştir. Fetâvâ-yı Rızviyye adlı kitabı çok önemli bir kitap olarak kabul edilmektedir. Fetâvâ-yı Rızviyye otuz cilttir ve bu kitap çeşitli dillere tercüme edilmiştir.¹⁹⁷ Yazdığı en çok okunan kitaplar arasında *Ḥadâ'ik-i Bahşîş*, *Hüsâmü'l-Haremeyn 'alâ menḥari'l-küfr ve'l-meyn* vardır. Bunun dışında diğer önemli kitapları şunlardır: *Ḳavâri'u'l-ḳahhâr 'ale'l-mücessimeti'l-füccâr*, *Hüsâmü'l-Haremeyn 'alâ menḥari'l-küfr ve'l-meyn*, *Temhîd-i İmân*, *Devâmü'l-'ayş fi'l-e'immeti min Ḳureyş*, *Melfûzât-ı A'lâ Hazret Birelvî*, *el-Füyûzâtü'l-melekiyye li-muḥibbi'd-devleti'l-*

¹⁹⁶ Rızâ Han Birelvî, *Devâmü'l-'ayş fi'l-e'imme min Ḳureyş* Lahor, 45.

¹⁹⁷ Usha Sanyal, *Ahmad Riza Khan Bareilwi in the Path of the Prophet* (Oxford: 2006).

Mekkiyye, Hıtmü'n-nübüvve ve Sellü's-süyûfî'l-Hindiyye 'alâ küfriyyâti bâbâ en-Necdiyye'dir.¹⁹⁸

Onun Birelvî hareketi bir kitle hareketiydi. Diyûbendi hareketine ve vehhâbî hareketine karşı çıkarak tasavvufu savunmaya çalışmıştır. Rızâ Han Birelvî, vehhâbîlikleri kafir ilan etmiştir. Muhammed bin Abdülvehhâb, vehhâbî hareketine karşı çeşitli âlimlerden birçok fetva toplamış ve onu küfür olarak ilan etmiştir. Bugüne kadar, Rızâ Han'ın takipçileri vehhâbîler'e ve inançlarına karşı çıkmaktadırlar. 1921'de Birelvî kasabasında vefat etmiştir. Mezarı, Hindistan'ın Uttar Pradesh kentindeki Birelvî semtindeki Karolan'da bulunmaktadır.

1.5.20. Mevlâna Ebû Bekir Sıddık (1845-1939)

Bengal'de ve Hindistan'ın uzak bölgelerinde tarikatın yayılmasına, vaaz edilmesine, cami ve medreselerin kurulmasına, gazetelerin yayınlanmasına ve İslâmî eğitimin yayılmasına en çok katkıda bulunan âlimdir. Ebû Bekir Sıddık, 1845 yılında Hindistan'ın Hooghly bölgesindeki Furfura köyünde doğmuştur. Hz. Ebû Bekir Sıddık'ın soyundan olup, '*Dada Huzur Pir Kebla*' olarak da bilinmektedir. Ebû Bekir Sıddık, ailesinin tek çocuğuydu. Yaklaşık olarak 560 halifesi vardı ve halifeleri İslâm'ı Mekke ve Medine'den Batı Bengal, Bangladeş, Assam ve diğer yerlere yaymıştır. Yüksek öğrenimini Hughli'deki Muhsiniye Medresesi'nden almıştır. Ardından Kalkûta'ya gitmiştir. Cemâleddin Eğitim Merkezi'nde Hâfız Cemâleddin Müngeri'den hadis, tefsir ve fıkıh okumuştur. Cemâleddin, Muhammediye tarikatının kurucusu Seyyid Ahmed Birelvî'nin halifesidir. Balakot savaşında pirinin yoldaşı olmuştur. Ebû Bekir daha sonra Fatih Ali Veysi'ye bey'at etmiş ve Pirini çok severmiştir. Fatih Ali Veysi başını onun kucağına koyarak son nefesini vermiştir.¹⁹⁹

¹⁹⁸ M. Mes'ûd Ahmed, *Hayât-ı Mevlânâ Ahmed Rızâ Hân Birelvî* (Siyâlkût: 1981).

¹⁹⁹ Mannan, *Furfura Itihas*, 77-89.

Onun himayesinde yaklaşık 1100 medrese ve 700 cami inşa edilmiştir. Ebû Bekir Sıddık, Furfura Şerif'in en etkili sûfîsidir. Diğer konularda olduğu gibi İslâmî ilimlerde de derin bir bilgiye sahipti. Bangladeş ve Assam dışında Suudi Arabistan'da birçok kişiye '*Bâtın İlmi*' öğretirmiştir. İnsanlara Nakşibendiyye ve Müceddidiyye tarikatını öğretirmiştir. Ona göre her türlü kötü alışkanlıktan vazgeçilmelidir. Beden ve zihin temizlenip ibadet etmek faydalı olacaktır. '*İnsan-ı Kâmil*' olabilmek için Bâtın İlmi'nin yöntemlerini öğrenmek gerekmektedir. Gerçek inananların kalplerinde ışık parlamaktadır. Ayrıca, ibadet sırasında sessizliğe uyulması gerektiğini söylemiştir.²⁰⁰ 17 Mart 1939'da vefat etmiştir. Türbesi Batı Bengal'in Hooghly semtindeki Furfura Şerif'te bulunmaktadır.

1.5.21. Eşref Ali Tehânevî (1863-1943)

O bir Diyûbendi âlimi, sosyal reformcu, İslâm araştırmacısıdır. Hindistan'da Thana Bhavan'da ikamet ettiği için adının sonuna "*Tehânevî*" eklenmiştir. Hint alt kıtasından ve dünyanın her yerinden sayısız insan ondan nefsi arınma ve tasavvuf derslerini almıştır. Bu sebeple kendisine Hakimül Ümmet (Ümmetin Ruhani Hekimi) unvanı verilmiştir.²⁰¹ Sünnet bilgilerini Müslümanlar arasında yaymak için "*Davetu'l Hak*" adlı bir teşkilat kurmuştur.

MS 1863'te Thanabhavan, Uttar Pradesh, Hindistan'da doğmuştur. Gulâm Murtaza Pânîpet'in talimatıyla "*Eşref Ali*" olarak isimlendirilmiştir. Babası Abdul Hak, Hz. Ömer'in soyundan olup, annesi de Hazreti Ali'nin soyundandır. Eşref Ali Tehânevî kardeşlerin en büyüğüdür. Beş yaşında annesini kaybetmiştir. H. 1295'te Eşref Ali, İslâmî ilimlerde yüksek öğrenim görmek için Dârülulûm Diyûbend'e girmiştir. 19 yaşındayken Diyûbend'da eğitimini tamamlamıştır. Dârülulûm Diyûbend'in eğitimini tamamlayan ilk

²⁰⁰ B. D. Metcalf, *Islamic Revival in British India: Deoband, 1860-1900* (New Jersey: 1982), 296-314.

²⁰¹ Abdülmecîd Deryâbâdî, *Hakîmü'l-ümme* (A'zamgarh: 1371/1951).

öğrencilerindendi. Daha sonra Mekke'de Abdullah Muhacir'den Kıraat ve Tecvid öğrenmiştir. H. 1315'te İmdâdullah Tehânevî'nin tavsiyesi üzerine Tehânevî'nin hankâh'ındaki İmdadiyye'de İslâm'ı tebliğ etmiştir. Ömrünün son gününe kadar orada kalarak insanları İslâm'a davet etmiş ve tasavvuf üzerine kitaplar yazmıştır.

Alt kıtadaki modern çağda, Hakimül Ümmeti olan Eşref Ali Tehânevî gibi başka bir ünlü sûfî yazar yoktur ve aynı zamanda Müslüman bir düşünür olarak ön saflarda yer almıştır. Onun adı, alt kıtadaki İslâm eğitim tarihinde altınla yazılmıştır. Onun hayatını bilmeden, Hint alt kıtasının gerçek İslâm tarihini tam olarak bilmek mümkün değildir. Hayatı boyunca irili ufaklı bin kadar kitap yazmıştır. En ünlü kitaplarından biri, Hint alt kıtası'ndaki sıradan Müslümanlar tarafından yaygın olarak okunan fıkıh üzerine bir kitap olan Beheshto zeor (Cennetin Süsü)'dur. Ayrıca, Kur'ân'ın Urduca tercümesinde Beyânul Kur'an (Kur'ân'ın Tefsiri) adlı kitabı iyi bilinmektedir.²⁰² 1943'te Eşref Ali Tehânevî Thanabhaban'da vefat etmiştir. Thanabhaban'daki Ishke Bayan Mezarlığı'ndaki Zamen Şehid'in mezarının yanına defnedilmiştir.

1.5.22. Hüseyin Ahmed Medenî (1879-1957)

Hint alt kıtasının ünlü bir sûfîsidir. Hazreti Medenî, Eş-Şeyh'ul Arab vel-Âzam olarak adlandırılmıştır. Hindistan Ulusal Kongresi, Hilafet Hareketi ve Hindistan Bağımsızlık Hareketi'nin etkili bir lideriydi. Hindistan'ın bölünmesine ve iki ırklı teoriye karşı olup, birleşik bir Hindistan'da birleşik milliyetçilik ideolojisi'nden yanaydı.

Cem'iyet-i Ulama-e Hind adlı bir organizasyonun başkanı olup, Dârülulûm Diyûbend Medresesi'nin sadru'l müderrisi olarak görev almıştır. Onun zamanında Dârülulûm Diyûbend'in müfredatı Asya'dan Afrika'ya kadar yayılmıştır. Diyûbend hareketinin önde gelen isimlerinden biriydi.²⁰³ Bilgisi ve İslâmî yazılara katkısı nedeniyle

²⁰² Gulâm Muhammed, *Hayât-ı Eşref* (Karaçi: 1951).

²⁰³ Husain Ahmad Madani (1879-1957), *Encyclopaedia of Muslim Biography: India, Pakistan, Bangladesh*, ed. N. Kr. Singh (New Delhi: 2001), III, 411-412.

şeyhülİslâm lakabını almıştır. Eğitim alanına yaptığı katkılardan dolayı 1954 yılında Hindistan Hükümeti tarafından Padma Vibhushan madalya ile ödüllendirilmiştir.

1879 yılında Hindistan'ın Uttar Pradesh şehrinde doğmuştur. Babasının adı Seyyid Habîbullah, annesinin adı Nurünnisa'dır. Onlar Şah Fazlurrahman Ganj Muradabad'ın müritleriydi. O hem anne hem de babadan Hz. Muhammed (s.a.v)'in soyundandır. İlköğrenimini tamamladıktan sonra 1892'de yüksek öğrenim için Dârülulûm Diyûbend'e gitmiştir. Mahmûd Hasan Diyûbendî'nin himayesinde İslâmî eğitime başlamıştır. Yüksek öğrenimini Diyûbend Medresesi'nde hadis alanında tamamladıktan sonra 1899'da Medine'ye taşınmıştır. Mescid-i Nebevî'de ders vermeye başlamıştır. On sekiz yıl Mescid-i Nebevî'de öğretmenlik yapmış, bu yüzden kendisine "*Şeyhülharem*" denilmiştir. Medine'deki talebeleri arasında farklı mezheplerden çok sayıda Arap ve Arap olmayan talebeler vardı. Mahmûd Hasan Diyûbendî, 1915 yılında Hindistan bağımsızlık hareketi programıyla Medine'ye gittiğinde ona katılmıştır. 1917'de Mekkeli Şerif Hüseyin bin Ali'nin isyanı nedeniyle Hicaz'ın kontrolü İngilizlerin eline geçmiştir. İngilizler birçok âlimi tutuklamış ve Mahmûd Hasan Diyûbendî'yi de tutuklayarak Malta'ya sürgüne göndermişlerdir.

1896 yılında Dârülulûm Diyûbend'da eğitimini tamamladıktan sonra kendini tasavvufa adanmıştı. O yıl Şaban ayında yapılan yıllık muayene sonunda Reşîd Ahmed Gengûhî'ye bey'at etmiştir.²⁰⁴ Gengûhî onu bir mürit olarak kabul etmiştir. Mahmûd Hasan'a Mekke'ye gitmesini ve İmdâdullah Tehânevî'e bey'at etmesini emretmiştir. İki buçuk ay sonra zilkade ayında Mekke'ye giderek Mekke Muhaciriyle karşılaştı ve manevi arayışlarına İmdâdullah Tehânevî ile başlamıştır. İmdâdullah Tehânevî ona tasavvufu öğretmiştir. İmdâdullah Tehânevî 6 ay sonra vefat etmiştir. Daha sonra Medine'den Gengûhî'ye mektup göndererek manevi arayışlarına devam etmiştir. 1900 yılında Reşîd Ahmed Gengûhî bir mektupla Hindistan'a gelmesini emretmiştir. Ertesi yıl Hindistan'a

²⁰⁴ Hüseyin Ahmed Medenî, *Naş-ı Hayât* (Karaçi: Dârü'l-işâat), 16, 636.

taşınmıştır. Gengûhî'nin yanında iki buçuk ay kaldıktan sonra halifeliğini almıştır. O zaman sadece 22 yaşındaydı. Babası, Fazlurrahman'a bey'at etmesini istemiştir. Bey'at'ı almak için Fazlurrahman Muradabadi'ye gitmiş ve ölüm haberini almıştır. Medenî daha sonra bey'atı hocası Mahmûd Hasan Diyûbendî'den almıştır.

Temmuz 1921'de Karaçi'de düzenlenen Tüm Hindistan Hilafet Konferansı'nda İngiliz hükümeti altında çalışmanın haram olduğunu ilan etmiştir. Fetva aynı anda basılmış ve Hindistan'da büyük bir heyecana neden olmuştur. İngiliz hükümeti tarafından ikinci kez tutuklanmıştır. İki yıl sonra, 1923'te hapisten çıkmıştır. Serbest bırakıldıktan sonra Bangladeş'in Sylhet kentine taşınmış ve öğretmenliğe başlamıştır. 1927'da Dârululûm Diyûbend'a taşınmış ve Sadru'l Müderris'in sorumluluğunu üstlenmiştir. Hindistan'ın bölünmesini İngilizlerin bir komplosu olarak değerlendirmiştir. 1942 II. Dünya Savaşı'nda, İngilizlere yardım etmenin haram olduğunu ilan etmiştir. Dördüncü kez tutuklanmış ve 2 yıl 2 ay sonra 1944'te serbest bırakılmıştır. İmdâdullah Tehânevî ve Reşîd Ahmed Gengûhî'den dört tarikatın halifeliğini almıştır.

İngiliz emperyalizmine karşı bağımsızlık mücadelesi 1803 yılında Şah Abdülaziz önderliğinde başlamıştır. Seyyid Ahmed Birelvî, Şeyh İsmail Şehîd, İmâdü'l-Ullah İmdâdullah Tehânevî, Muhammed Kâsım Nânevtevvî, Rashid Ahmed Gengûhî, Mahmûd Hasan Diyûbendî ve diğerleri harekete öncülük etmiştir. Hüseyin Ahmed Medenî 1918 yılında harekete katılmıştır.²⁰⁵ 1920 yılına kadar Mahmûd Hasan Diyûbendî'nin kişisel asistanlığını yapmıştır. 1920'de Diyûbendî'nin ölümünden sonra, hareketin liderliğinin ana sorumluluğu ona verilmiştir. Medenî, 1916'den 1947'ye kadar toplam 31 yıl boyunca Hindistan'ın bağımsızlığı için savaşmıştır. Bu otuz bir yılın sekizinden fazlasında hapis yatmıştır. Cem'iyet-i Ulama-E Hind, Hindistan Ulusal Kongresi, Hilafet Hareketi'nin sayısız toplantı, konferanslarında ders ve konferanslar vermiştir. Derslerinin çoğu kitap hâlinde yayınlanmıştır. Tasavvuf veya tarikat hakkında 3 doktrin vardır. Bir grup,

²⁰⁵ Alam, *Varatiya Upmahadese Ahlul Hadiser Utpotti o Kromobikash*, 23.

tarikatin şeriatın dışında olduğunu düşünürmüş ve tarikat'a girdiklerinde şeriatı tamamen bırakılmaktadır. Bir başka grup ise 'tarikat' konusunu reddetmektedir. Diğer grup ise hem şeriat'ı hem de tarikatı takip etmektedir. Onlara göre tarikat adına hiçbir şirke ve bidat'a müsamaha gösterilmemelidir ve aynı şekilde tarikat da inkâr edilmemelidir. Bu âlimler grubuna "*İtidal'in Takipçileri*" denmektedir. Medenî bu son görüşü desteklemiştir. Bu yüzden insanlara aynı anda tarikat öğretirmiş, bir yandan da şirke ve bidatlere karşı savaşmıştır.

Hüseyin Ahmed Medenî (ö. 1957), yazar olarak ünlü bir yazardır. Din, ekonomi ve milliyetçilik üzerine çok sayıda kitap yazmıştır. "*Müttehide Kavmiyyet aôr İslâm*" onun en önemli eseridir. Bu kitapta birleşik milliyetçiliği ve birleşik bir Hindistan'ı savunmuştur. Konuyla ilgili en dikkat çekici kitap '*Nakş-ı Hayât*'tır. Ayrıca Mektûbât-ı Şeyhu'l-İslâm'ın büyük bir bölümü siyasi konularda yazılmıştır. Farklı zamanlarda verdiği dersleri derleyen birkaç kitap yayınlanmıştır. 5 Aralık 1957'de Hindistan'ın Diyûbend kentinde vefat etmiştir. Muhammed Zekeriyâ Kandehlevî (ö. 1982) cenaze namazını kıldırmıştır.²⁰⁶ Cenaze'den sonra Diyûbend'de Muhammed Kâsım Nânevteví ve Mahmûd Hasan Diyûbendî'nin yanına defnedilmiştir.

1954'te Hindistan Hükümeti tarafından Padma Bhushan'a layık görülmüştür.²⁰⁷ 29 Ağustos 2012'de Hindistan Posta Departmanı onun onuruna bir hatıra pulu çıkarmıştır. Diyûbend'da onun adını taşıyan bir yola "*Hüseyin Ahmed Medenî Yolu*" adı verilmiştir. Medenî Chattar, Bangladeş'in Sylhet kenti de onun adını almıştır. 2001 yılında Hindistan'da "*Hüseyin Ahmed Medenî Eğitim Vakfı*" adında bir eğitim ve hizmet organizasyonu kurulmuştur. Müritleri dünya çapında onun adına çok sayıda eğitim kurumu kurmuştur. Diyûbend'daki bir teknik kolej, Medenî Teknik Enstitüsü olarak

²⁰⁶ AFM Khalid Hossain, "Allama Shah Ahmad Shafi Rah: Bazı Kelimeler, Biraz Acı". *Daily Naya Diganta*, 22 September 2020, Erişim Tarihi: 12 Mayıs 2023.

²⁰⁷ Ziya-ul-Hasan Faruqi, *The Deoband School and the Demand for Pakistan* (Lahore: 1962), 103-104.

adlandırılmıştır.²⁰⁸ Dârülulûm Diyûbend'da kaldığı binaya Medenî Menzili, seyahat ettiği kapıya ise Medenî Kapısı adı verilmiştir.

Milyonlarca takipçisi vardı ve bunlardan 167'sini halife olarak atamıştır.²⁰⁹ Her birinin isimleri ve adresleri hayatı boyunca yayınlanmıştır. Halifelerin çoğunluğu Bangladeş, Hindistan ve Pakistan'dandır. Ayrıca Myanmar ve Güney Afrika'da halifeleri vardır. Onun önemli halifeleri arasında şunlar yer almaktadır:

1.5.22.1. Esad Medenî (1928-2006)

Emir ül hind olarak bilinmektedir. Cem'iyet-i Ulama-E Hind'in başkanymıştır. Dârülulûm Diyûbend'in şeyhül-l-hadîs'i aynı zamanda Hindistan milletvekiliydi. 2013 yılında, Bangladeş'in bağımsızlık savaşının yabancı bir dostu olarak, Bangladeş hükûmeti ölümünden sonra ona Bangladeş Özgürlük Savaşçısı Dostluk Ödülü'nü vermiştir.²¹⁰

1.5.22.2. Şah Ahmed Şafi (1920-2020)

Medenî, ona küçük yaşta halifelik bahşetmiştir. Hefazat Hareketi Bangladeş'i kurmuş ve ulusal düzeyde çeşitli reformlar gerçekleştirmiştir.²¹¹ Befakul Madarisil Arabistan Bangladeş'in başkanymıştır. Bangladeş'teki en büyük özel medrese olan Dârülulûm Hathazari'nin genel müdürüymüştü. Bangladeş'te İslâm'ın yayılmasına katkılarından dolayı şeyhülİslâm olarak adlandırılmıştır.²¹²

²⁰⁸ Khalid Hossain, "Allama Shah Ahmad Shafi Rah: Bazı Kelimeler, Biraz Acı", 07.

²⁰⁹ The rise and fall of the Deoband movement, *The Nation*, 27 June 2015, Retrieved 21 May 2023.

²¹⁰ Mansoorpuri Salman, *Tazkirah Fidâ-e-Millat* (New Delhi: Jamiat Ulama-e-Hind, 2012).

²¹¹ Toufique Imrose Khalidi, "Behind the rise of Bangladesh's Hefazaat", *Al Jazeera*, 6 May 2013, Retrieved 23 May 2023.

²¹² Nijampuri, Ashraf Ali. *The Hundred (100 Great Scholars from Bangladesh)*. Chittagong: Salman Publication, 2013.

1.6. BANGLADEŞ'TEKİ ÖNDE GELEN SÛFÎLER

Tasavvuf, on birinci yüzyıldan beri Bengal halkını etkilemektedir. Bu, orta çağ Bengal'in sosyal, politik ve kültürel yaşamında önemli bir olaymış. MS 1203'te Muhammed Bahtiyâr Hâlacî (ö. 602/1206), Radha ve Barind bölgesinde, yani Batı ve Kuzey Bengal'de kendi yönetimini kurmuştur.²¹³ Bu sırada Bengal'de Müslüman toplumun oluşum süreci başlamıştır. On birinci ve on ikinci yüzyıllarda Bengal'deki Sena döneminde, kast sistemi Budistleri ve alt kast Hindularını köşeye sıkıştırmıştı. O sıralarda Bengal'in sosyal birliği zedelenmişti. Hindular ve Budistlerden oluşan bu kast sistemi, sûfîlerin Bengal'e gelişinin yolunu açmıştır. Bengal halkı neden tasavvufa bu kadar çabuk ilgi duymuştur? Bunun birinci nedeni ırkçı Şen rejiminin toplumun sıradan insanlarını sömürmesi ve işkence etmesidir. İkinci sebep ise insanların tasavvufun teorik felsefesine ilgi duymasıdır.²¹⁴ Tasavvufun özü, insanın Yaradan'a olan yoğun sevgisi yoluyla manevi ilerlemesidir.

Sûfîlerin mârifet felsefesi Bengal ortaçağ toplumunda yayılmıştır. Sıradan insanlar sûfîlerden etkilenmişlerdir. Cami imamı, medrese müdürü ve mutasavvıflar hankâhlarda vaaz verilmiştir. Sûfîlerin yaşadığı yer hankâh olarak adlandırılmıştır. Hankâhlar, Bengal'in uzak bölgelerinde sultanların ve kraliyet yetkililerinin yardımıyla kurulmuştur. İdeal bir hankâhda cami, medrese, langarkhana, gezgin evi (yol geçen hanı/pansiyon), sağlık ocağı ve kütüphane bulunulmuştur. Din veya kast gözetmeksizin sıradan insanlar hankâh'ya girebilirmiş, aynı zamanda yoksullar ve fakirler yardım için buraya gelmişlerdir.²¹⁵ Bu sıradan insanlar, bir yandan Shen krallarının ırkçılığının kurbanı diğer yandan onlar tarafından ekonomik olarak sömürülmektedir. Bütün bu sebeplerden dolayı sûfîlerin davet faaliyetleri ile Müslüman olmuşlardır.

²¹³ Vahit Göktaş, and Saeyd Rashed Hasan Chowdury. 2023. "Districts of Bangladesh Named After Sufis Manifesting the Great Impact of Sufism on Bengal Civilization: A Qualitative Study". *Journal of Islamic Thought and Civilization* 13, 1(Jun. 2023).

²¹⁴ Sufi influence in Bengal, *The Daily Star*, Ağustos 01, 2013, Erişim Tarihi: Eylül 13, 2022.

²¹⁵ Afia Dil, Impact of Arabic on Bengali Literature and Culture", *Journal of the Asiatic Society of Bangladesh*, 2012, 57 (1): 101–152.

Türkiye, İran, Afganistan, Orta Asya ve Arap bölgesinden çok sayıda sûfî Bengal'e gitmiş ve İslâm'ı tebliğ etmiştir. Ancak, İlk sûfinin Bengal'e gelişi konusunda ihtilaf vardır. Bu bağlamda Şehnaz Kalam, Şah Sultan Rumi, Bengal'e gelen sûfler arasında tespit edilen ilk sûfîydi. 1053 yılında Bangladeş'in Mymensingh şehrine yerleşmiştir. Mezarı günümüzde Netrokona'da Madanpur'da bulunmaktadır. Koç Raja, Şah Sultan Rumi'nin manevi gücünden etkilenmiş ve Müslüman olmuş ve ona Madanpur köyünü vermiştir. Baba Âdem Şehid, Sen döneminde Bikrampur'a gitmiştir. Ballal Şen tarafından MS 1119'da öldürülmüştür. Müslümanların Kuzey Bengal'i fethinden kısa bir süre sonra sûfî Şah Sultan Belhi Mahesver Bengal'e gitmiştir. Mezarı Mahasthangarh'dadır. Bengal'de İslâm'ın yayılmasında önemli rol oynayan ünlü sûfler şunlardır:

1.6.1. Şah Muhammed Sultan Rumi (ö. 1065)

Bengal'e seyahat eden ve yerleşen ilk sûfidir. 1045 yılında Bangladeş'in Mymensingh ilçesine bağlı Netrokona'nın Madanpur köyüne gitmiştir. Madanpur o sırada Koch Raja'nın egemenliği altında kaldı. Şah Muhammed Sultan Rumi, çeşitli Kerâmetlerle padişahı İslâm'a döndürmüştür. Kral İslâm'ı seçtiğinde, çok sayıda sıradan gayrimüslim Müslüman olmuştur.²¹⁶ Sultan Rumi, Bogralı Şah Sultan Belhi Mahesver ile temas hâlindeymişti. 1075 yılında Netrokona'daki Madanpur'da vefat etmiştir. 1671'de İmparator Şah Cihan, Sultan Rumi'nin türbesini ve dergahını koruma görevini üstlenmiştir. Rumi'nin yaklaşık kırk müridi ve halifesinin mezarları Madanpur'da bulunmaktadır. Sultan Rumi'nin türbesinin bitişiğinde bir cami, bir gezgin evi ve bir hayır kliniği bulunmaktadır. Şah Sultan Camii Madanpur, Şah Sultan Derece Koleji, Şah Sultan Lisesi Madanpur, Şah Sultan Dijital Enstitüsü, Şah Sultan Teşhis Merkezi, Şah Sultan Taşımacılığı (otobüs servisi) gibi birçok şey Sultan Rumi'nin adını almıştır.

²¹⁶ Abdul Karim, "Shah Sultan Rumi", *Banglapedia: the National Encyclopedia of Bangladesh* (Online ed.) (Dhaka: Banglapedia Trust, Asiatic Society of Bangladesh, 2012), Erişim Tarihi: Eylül 17, 2022.

1.6.2. Hazreti Baba Âdem Şehid (12. Yüzyıl)

Baba Âdem Şehid, 12. yüzyılın ortalarında Bengal'e gittiğine inanılan bir sûfî idi. Baba Âdem Şehid, Türk fetihlerinden önce Bengal'e gelen sûfilere biridir. O Bikrampur, Rampal, Munshiganj ilçelerinde Baba Âdem Şehîd Camii yakınına defnedilmiştir. Baba Âdem Şehîd, Arabistan'ın Taif şehrinde dünyaya gelmiştir. Hindistan'a İslâm'ı yaymak için gitmiştir. Bangladeş ve Hindistan'ın çeşitli yerlerinde hankâhlar inşa ederek İslâm'ı yaymıştır. Baba Âdem Şehid, MS 1142'de Bangladeş'in en büyük bölgesi olan Chattogram'a gitmiştir. MS 1178 civarında alt kıtadaki Sena yönetimi sırasında Munshiganj'daki Mirkadim'e gitmiştir. O sırada Munshiganj, Ballal Sen tarafından yönetilmektedir. 1152'de Munshiganj'ın antik Rampalnagar'ına gitmiştir. Munshiganj bölgesindeki Kapaldwar, Manikeshwar ve Dhipur'da üç hankâh inşa ederek İslâm'ı yaymıştır. Raja Ballal Sen (1158-1179) döneminde, Baba Âdem Şehid bir grup ordu mensubu ile Dakka ilçesinin Bikrampur kasabasına bağlı Abdullahpur köyüne gitmiştir. Raja Ballal Sen ile 15 gün boyunca şiddetli bir savaşa girmiştir. Raja Ballal Sen, Baba Âdem Şehid'i namaz kılarken şehit etmiştir. Öte yandan, yanlış bilgilendirme nedeniyle kralın tüm aile fertleri ateşin içine atlayarak intihar etmiştir.²¹⁷

1.6.3. Şeyh Şerefüddîn Ebû Tevama (ö. 1300)

Bangladeş'in ünlü bir Hanefî hukukçusu ve sûfî velisidir. MS 13. yüzyılda Bangladeş'in Sonargaon kentinde bir hankâh ve medrese kurmuştur. Alt kıtada hadis öğretiminin ilk merkezi olduğu düşünülmektedir. Hadis ve İslâm fikhının yanı sıra farmakoloji, matematik, coğrafya ve kimya alanlarında da bilgindi. Bengal'de İslâm'ın mesajını iletmek için büyük çaba sarf etmiş ve başarmıştır.²¹⁸ Ebû Tevama, Buhara'da

²¹⁷ Hanif, N, "Shahid, Baba Adam (14th Century)", *Biographical Encyclopaedia of Sufis: South Asia* (Dhaka: Sarup & Sons. 2000), 356.

²¹⁸ Muazzam Hussain Khan, "Sharfuddin Abu Tawwama", *Banglapedia: the National Encyclopedia of Bangladesh* (Online ed.) (Dhaka: Banglapedia Trust, Asiatic Society of Bangladesh, 2012), Erişim Tarihi: Eylül 13, 2022.

doğmuştur. Horasan'da eğitim görmüştür. Yaklaşık 1260 yılında Delhi'ye gitmiştir. Delhi'deki birçok insan onun talebesi ve müridi olmuştur. Delhi Sultanı Gıyaseddin Balaban'ın tavsiyesi üzerine MS 1278'de Sonargaon'a taşınmıştır. Bangladeş'e giderken bir süre Bihar'da kalmıştır. Daha sonra Bengal'in eski başkenti Sonargaon'da İslâm'ı vaaz etmeye başlamış ve kendini İslâmî eğitimin yaygınlaştırılmasına adanmıştır. Sonargaon'da bir medrese kurmuştur. O dönemde Bangladeş'in en büyük medresesiydi. 1300 yılında vefat etmiştir ve Sonargaon'a defnedilmiştir. Şeyh Ebû Tevama'nın Manzil Makamat'ı, tasavvuf felsefesi üzerine eski Bengalce yazılmış en önemli İslâm felsefesi kitaplarından biri olarak kabul edilmektedir.

1.6.4. Şah Mahdum Ruposh (1216-1313)

Şah Mahdum Ruposh, Bangladeş'in Rajshahi bölgesinde İslâm'ı vaaz eden ilk sûfîydi. Türklerin Bengal'e gelmesinden önce Şah Mahdum kendisini İslâm'ın Bengal'de yayılmasına adanmıştır. 1216 yılında Bağdat'ta ünlü bir sûfî ailesinde dünyaya gelmiştir. Ruposh onun unvanıymış. Şah Mahdum, Abdülkâdir Geylânî'nin ölümünden 54 yıl sonra doğmuştur. Babasının adı Seyyid Azallah Şah idi, aynı zamanda çok bilgili ve dindar bir sûfî idi. Bağdat'ta manevi arayışlara girmiştir. 1258 yılında Bağdat şehri Tatarların eline geçmiştir. Bağdat'ın düşmesinden önce Şah Mahdum, babası Azallah Şah ile Hindistan'a doğru yola çıkmıştır. Şah Mahdum'un ailesi Bağdat'tan ayrıldıktan sonra Sind'e yerleşmiştir. Sindh'deyken, yüksek öğrenimini ünlü sûfî Celal Uddin Şah Sur Medresesi'nden almıştır. Çeşitli tasavvuf öğretilerini, doğal gelişmiş nitelikleri, ictehadî gücü vb. edinerek, Kâdiriyyeye tarikatının mükemmel bir adamı olmuştur. O sırada kendisine "*Mahdum*" unvanı verilmiştir.²¹⁹ Öğrenimini tamamladıktan sonra babasının yanına dönmüştür.

²¹⁹ Hanif, N. "Makhdum Shah Rajshahi (d.1592A.D.)". *Biographical Encyclopaedia of Sufis: South Asia*. Sarup & Sons, 2000, 200.

Şah Mahdum Ruposh, İslâm'ı yaymak amacıyla Gaur'dan çıktı ve Bengal'e doğru yolculuğa başladı. Tekneyle Bangladeş'teki Noakhâli'ye ulaşmıştır. İlk önce Noakhâli semtindeki Sonaimuri'ye gitmiş ve İslâm'ı vaaz etmiştir. Onun vaazları sonucunda pek çok gayrimüslim Müslüman olmuştur. Şah Mahdum Ruposh, Noakhâli'den tekneyle Rajşehi bölgesindeki Bagha'ya gitmiştir. Sultan Hüseyin Şah'ın saltanatı sırasında Rajşehi'ye gitmiştir. Şah Mahdum Ruposh, Rajşehi bölgesinde yaklaşık 44 yıl ikamet etmiştir. Bu süre zarfında Şah Mahdum, Deorajas ile üç kez savaşmıştır. Bangladeş'in kuzey kesiminde İslâm'ın yayılmasında öncü rol oynamıştır.²²⁰ Rajşehi'nin Barind bölgesinde Müslüman olmayan birçok erkek ve kadını İslâm'la buluşturmuş ve Müslüman olmalarına vesile olmuştur. İslâm, Şah Mahdum'un davet faaliyetleriyle esas olarak Barind ve Gaur bölgelerinde yayılmıştır. Şu anda Bangladeş'in bu bölgeleri Müslüman çoğunluk bölgeleri olarak bilinmektedir. 1313 yılında Rajşehi'de vefat etmiştir. Rajşehi metropolünde bir polis karakoluna Şah Mahdum'un adı verilmiştir. Rajşehi Üniversitesi'nde Şah Mahdum'un adını taşıyan bir öğrenci yurdu bulunmaktadır. Rajşehi Havaalanı, Şah Mahdum Havaalanı olarak adlandırılmıştır. Ayrıca Rajşehi'de onun adına bir '*Tıp Fakültesi*' ve bir Yüksek Ortaöğretim Okulu kurulmuştur.

1.6.5. Mahdum Şahdaula (ö. 1313)

Mahdum Şah Daula, 12. yüzyılda yaşamış bir sûfîdir. Bangladeş'in Sirajganj ilçesine bağlı Şahjadpur'daki Şehi Camii'nin yanındaki mezarlığa defnedilmiştir. Mahdum Şah, Hz. Muâz b. Cebel (ö. 17/638)'in soyundandır. Mahdum Şahdaula, o zamanki Yemen Kralı'nın ikinci oğludur. 1192-96 yılları arasında Yemen'den Buhara'ya İslâm'ı tebliğ için gitmiştir. Celaleddin Buhârî'nin sarayında birkaç ay geçirmiştir. Daha sonra Bengal'in Şahjadpur bölgesine gitmiştir. Bengal'e girer girmez İslâm'ı vaaz etmeye başlamıştır. Suba Bihar'ın o zamanki kralı Bikram Keshari, Şahdaula'nın gelişine

²²⁰ Sirajul Islam, *Banglapedia: Shah Mahdum Rupos* (Dhaka: Bangladeş Asya Topluluğu, 2015).

kızmıştır. Kral ordusunu Mahdum'a göndermiştir. Ancak ordu Şahdaula tarafından yenildi ve geri dönmüştür. Raja Vikram Keşeri, Şahdaula'ya karşı asker göndererek birkaç kez yenilmiştir. Bu sırada Hazreti Mahdum Şahdaula, Şahjadpur civarında İslâm'ı vaaz etmiştir. Manevi gücüyle bu bölgeyi Müslümanların yaşadığı bir bölge hâline getirmiştir. Bihar kralına karşı yapılan son savaşta Hazreti Mahdum Şahdaula ve birçok yoldaşı ve takipçisi şehit olmuştur. Bu din savaşında şehit olmasından dolayı Mahdum Şahdaula Şahid Yameni olarak tanınmıştır. Piri ve Mürşidi, Mesnevî'nin yazarı Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin (ö. 672/1273) de piri ve mürşidi olan Şems-i Tebrîzî (ö. 645/1247)'dir.²²¹ Mahdum Şah'ın ölümünden sonra, takipçileri İslâm'ı yaymaya devam etmişlerdir. İslâm, hâlefleri ve müritleri Yusuf Şah, Şeyh Habîbullah ve Şah Bedir'in çabalarıyla Bangladeş'te yayılmıştır.

1.6.6. Şah Celal (1271-1346)

Hint alt kıtasının ünlü bir sūfîsidir. Tam adı Şeyh ad-Din el-Mujarrad'dır. MS 1303 yılında 32 yaşındayken Bangladeş'in Sylhet bölgesine İslâm'ı yaymak için gittiği sanılmaktadır. Sylhet'te İslâm'ın büyük çoğunluğa yayılması onun sayesinde gerçekleşti. Sylhet'in fethinden sonra, Şah Celal'in yoldaşlarının ve takipçilerinin çoğu Bangladeş'in farklı bölgelerine taşınmış ve İslâm'ı yaymıştır. Şah Celal'in yol arkadaşı olarak 360 kişinin Sylhet'e gitmesi tarihte önemli bir tarihsel olaydı. Ölümünden sonra Sylhet'e defnedilmiştir.²²²

Süheli Yamni'de geçen bilgilerden Şah Celal'in 1261 yılında bugünkü Türkiye'nin Konya şehrinde doğduğunu bilinmektedir. Şah Celal, çocukken annesiz kalmış ve beş yaşında babasını kaybetmiştir. Amcası Ahmed Kabir onu yetiştirmeye başlamıştır. Daha

²²¹ Muhammad Zakaria, *Contribution of Pir-Mashaikh to the Propagation of Islam and Establishment of Social Order in Bangladesh: A Review*, (Dhaka: University of Dhaka, 2021), 134.

²²² Saeyd Rashed Hasan Chowdury, *"Bangladeş'te tasavvufun ve tarikatların değerlendirilmesi, sosyal gelişimleri ve oynadıkları rol: Yirmi birinci yüzyılda bir vak'a incelemesi"* (Ankara: Yüksek Lisans Tezi Ankara Üniversitesi, 2019), 1-234.

sonra Ahmed Kabir, Şah Celal'i Konya'dan Mekke'ye götürmüştür. Ahmed Kabir'in Mekke şehrinde bir yurdu konaklama hanı vardı. Ahmed Kabir'in asıl amacı Şah Celal'i tasavvufla tanıştırmak ve tasavvuf ehli yapmaktır. Orada diğer müritleriyle birlikte Şah Celal'e çeşitli dersler vermiştir. Ahmed Kabir, Mekke'deki Sühreverdiyye tarikatının pir ve müridi idi. Ahmed Kabir, Şah Celal'i İslâm'ın şeriatı ve marifetiyle tanıştırmıştır. Şah Celal, amcası Seyyid Ahmed Kabir ile Mekke'deyken bir rüya görmüştür. Şah Celal, Hindistan'da vaaz etme hayalini Seyyid Ahmed Kabir'e anlatmıştır. Ahmed Kabir bu rüyayı açıklamış ve Şah Celal'e Hindistan'a gitmesini tavsiye etmiştir. Yolculuk sırasında Ahmed Kabir, Celal'e bir avuç toprak vermiştir. Toprağın "*tadı*", "*koku*" ve "*rengi*"nin bir olduğu yerde İslâm'ın tebliğ edeceğini söylemiştir. Şah Celal, Mürid Seyyid Ahmed Kabir'in izniyle vaaz etmek için Mekke'den Hindistan'a yolculuğuna başlamıştır. Hacı Yusuf, Hacı Hâil, Hacı Daria ve Chasni Pir Tahbildar, Mekke'den ayrılırken Şah Celal'e eşlik eden mürit ve öğrencilerden bazılarıymış. Hindistan'a gelmeden önce Semerkant'tan Seyyid Ömer, Anadolu'dan Kerimdad, Bağdat'tan Nizâmeddin Evliyâ, İran'dan Zekeriya ve Şah Davud ve Seyyid Muhammed onunla tanışıp müridi olmuşlar ve onun yol arkadaşları olmuşlardır. Onlarla birlikte Hindistan'a girmiştir. Ardından Pencap'taki Multan'dan Arif, Gujarat'tan Cüneyd, Ajmer Şerif'ten Muhammed Şerif, Deccan'dan Seyyid Kâsım, Madhya Pradesh'ten Helimuddin onu takip etmiştir. Böylece Delhi'ye ulaştığında müritlerinin sayısının 240 kadar olduğu tahmin edilmektedir. Delhi'ye vardktan sonra Çiştîyye tarikatından Pir Nizâmeddin Evliyâ ile tanışmıştır.²²³

Sylhet'te bulunan Srihatta'nın Gaur Krallığında Gaur Govinda adında bir kral vardır. Burhaneddin adında bir Müslüman, Gaur krallığında yaşamaktadır. Burhan, bir çocuğun doğumu münasebetiyle bir ineği kurban etmiştir. Gaur'un Hindu kralı Gaur Govinda, Borhan'ın çocuğu için inek kesmeyi ağır bir suç hâline getirmiştir. O dönemde

²²³ Md. Shamsul Alam, Muhammed Ali Hossain, Saeyd Rashed Hasan Chowdury, The Contribution of The Islamic Mysticism to The Preaching & Spread of Islam in Bangladesh: The Role of Hazrat Shah Jalal, 5th International Hazi Bayram-I Veli Symposium Proceedings Book (Ankara: Ankara Kalem Neşriyat, 2020).

Hindu yasalarına göre inek kesimi yasaktı. Bu nedenle Gaur Govinda, Burhaneddin'in bebek oğlunu yakalayarak öldürülmüştür. Burhaneddin, o zamanki Müslüman Bengal Kralı Şemsuddin Firuz Şah'a giderek Gaur Gobind'in vahşice öldürülmesini şikâyet etmiştir. Kral Firuz Şah, Srihatta kralı Gaur'a karşı Sikandar Gazi'yi göndermiştir. Müslüman ordusu Brahmaputra nehrini geçmeye çalıştığında, Raja Gobind'in ordusu Müslüman ordusuna ateş etmiştir. Sikandar Gazi, Govinda'nın gücüne yenilmiştir. Delhi imparatoru Alâeddin Hâlacî, bu savaşta Müslümanların yenilgisini duyduğunda şok olmuştur. Bu sırada Şah Celal, arkadaşları ve müritleriyle birlikte Delhi'ye gitmiştir. Şah Celal, Delhi'de Burhaneddin ile bir araya gelmiş ve Burhaneddin ona üzücü hikayesini anlatmıştır.²²⁴

Şah Celal, Delhi'den Burhaneddin de dahil olmak üzere 240 mürit, öğrenci ve refakatçi ile Sylhet için ayrılmıştır. Şah Celal Satgaon'a gitmiş ve Delhi imparatorunun temsilcisi Seyyid Nasîrüddin ile tanışmıştır. Seyyid Nasîrüddin, Celal'in bir müridi olmuştur. Sylhet yolunda Şah Celal'in müritleri çoğalmaya başlamıştır. Tribeni'den Bihar eyaletine gittikten sonra, Hisam Uddin ve Abu Muzaffer başta olmak üzere birkaç dindar savaşçı daha ona katılmıştır. Buradan Şah Celal, Seyyid Nasîrüddin'in getirdiği bin süvari ve üç bin piyade ile arkadaşlarıyla birlikte Sikandar Gazi'yi karşılamak için Sonargaon'a doğru yola çıkmıştır.²²⁵

Şah Celal, Sonargaon'a gelir gelmez Şah Sikandar Gazi ile tanışmıştır. Sikandar, Gazi Şah Celal'i saygıyla kabul etmiştir. Şah Celal, müritleri, arkadaşları ve askerleriyle birlikte Şah Sikandar'ın kampında toplanmış ve savaşın tüm detaylarını Sikandar'dan öğrenmiştir. Sikandar, Şah Celal'in müridi olmuş ve Sylhet'e doğru yola çıkmıştır. Böylece Şah Celal'in müritlerinin sayısı 360'a yükselmiştir. Bu arada Gaur Gaubinda, Şah Celal'in Sylhet'e gittiği haberini kendi casusu aracılığıyla almıştır. Gaur, Şah Celal'in

²²⁴ Han, *Bengal'in Müslüman Mirası*, 6.

²²⁵ Sylhet District Information Bureau, Hazrat Shah Jalal (R) and Hazrat Shahparan (R) Shrine, *Bangladesh National Information Bulletin Publication*, Sylhet, 2019, Retrieved 19 May 2023.

müritlerinin Surma nehrini geçmesini engellemek için Govinda nehrinde tüm seferleri durdurmuştur. Müritleriyle birlikte çeşitli engelleri aşarak Kerâmetleriyle Surma nehrini geçmiştir. Şah Celal, müritleriyle birlikte Sylhet'e ulaştığında, Gauragobinda, Şah Celal'den korkarak kaçmıştır. Sylhet'te üç gün kaldıktan sonra Şah Celal önce sarayı ele geçirmiştir. Sylhet şehrinde Hazreti Şah Celal'in talimatı üzerine ilk ezan veren Seyyid Nasiruddin olmuştur. Hazreti Şah Celal ve onun takipçileri ve müritleri böylece Sylhet'i fethetmişlerdir. Şah Celal'in müritleri yavaş yavaş İslâm'ı Bangladeş'in her yerine yaymaya başlamıştır. Davet çalışmalarının bir sonucu olarak, Bangladeş şu anda dünyanın üçüncü büyük Müslüman devleti olarak tanınmaktadır. Hazreti Şah Celal 1346'de Sylhet'te vefat etmiş ve Sylhet'e defnedilmiştir.²²⁶ Bangladeş'in dört bir yanından binlerce insan mezarını ziyaret etmek için Sylhet'e gitmektedirler. Bangladeş'te Hazreti Şah Celal adına çok sayıda ünlü kurum kurulmuştur. Bangladeş'in en büyük havalimanı, Hazreti Şah Celal'in anısına “*Hazret Şah Celal Uluslararası Havalimanı*” olarak adlandırılmıştır.²²⁷ Hazreti Şah Celal İslâmî Bankası, Şah Celal'in adını almış ve Hazreti Şah Celal Bilim ve Teknoloji Üniversitesi'ne onun ismi verilmiştir.

1.6.7. Şah Paran (ö. 1303)

Sühreverdiyye tarikatlarının ünlü bir sūfîsidir. Şah Paran, İslâm'ın yayılmasında ve Sylhet bölgesinde Müslüman egemenliğinin kurulmasında önemli bir rol oynamıştır. 1303 yılında Yemen'de doğmuştur. Hazreti Şah Celal'in yeğeniymiş. Şah Celal ile birlikte Gaur Govind'e karşı savaşa katılmıştır. Şah Paran'ın ataları aslen Buhârî şehrindeydir. Dördüncü atası Şah Cemâleddin'dir. Buhârî'den Semerkant'a ve ardından Yemen'e İslâm'ı tebliğ etmek için seyahat etmiştir. Şah Paran'ın babası Muhammed aynı zamanda ünlü bir dini şahsiyet olarak bilinmektedir. Annesi Şah Celal'in kuzeniymiş. Şah Paran, babasını

²²⁶ Sylhet Bölgesi Bilgi Bağlantısı, *Hazrat Şeyh Celal ve Hazrat Şeyh Puran'ın Mazar*, 76.

²²⁷ Saeyd Rashed Hasan Chowdury, “*Bangladeş'te tasavvufun ve tarikatların değerlendirilmesi, sosyal gelişimleri ve oynadıkları rol: Yirmi birinci yüzyılda bir vak'a incelemesi*”, 1-234.

11 yaşındayken kaybetmiştir. Daha sonra akrabası Seyyid Ahmed Kabir tarafından din eğitimi almaya başlamıştır. Daha sonra Neşapurlu ünlü Pir Pagla Amin'den manevi eğitim almıştır. Şah, Celal ile birlikte Hindistan'a gitmiştir. Daha sonra Şah Celal ile Gaur Gobind'e karşı savaşmak için Bangladeş'in Sylhet kentine gitmiş ve savaşı kazanmıştır. Sylhet'in fethinden sonra Şah Celal'in emriyle kendini İslâm'ı yayma işine adanmıştır. Şah Paran, İslâm'ı Sylhet ve Habiganj da dahil olmak üzere farklı yerlerde vaaz etmiştir.²²⁸ Daha sonra İslâm'ı yaymak için Sylhet'ten altı mil uzaklıktaki Khadim Nagar bölgesine yerleşmiştir. Manevi arayışlar için Sylhet'in farklı yerlerinde hankâhlar kurulmuştur.

1.6.8. Şeyh Celalettin Tebrizi (ö. 1396)

İslâm'ın bir vaizi ve bir sûfî idi. Babası Ömer bin Esed Hâlidî, Lahor'da ikamet etmiştir. Arap General Hâlid b. Velîd (ö. 21/642)'in soyundandır. Bengal'deki Müslüman egemenliğinin başlangıcında İran'dan Pandua'ya gitmiştir. Şeyh Celaled-din Tebrizi, Sultan Şemseddin İltût-mus (1210-1236) döneminde Delhi'ye gitmiştir. Sonra Bengal'e gitmiştir. Pandua'da bir hankâh kurmuş ve manevi arayışlarda bulunmuştur. Birçok öğrenci ondan tasavvuf eğitimi almıştır. Müritlerinden ikisi özellikle meşhur olmuştur.²²⁹ Onun iki seçkin öğrencisi, oğlu Şeyh Nuruddin Nurulhak ve Cavn-pûr'dan Eşref Seyyid Emîr Cihângir Semnânî idi. 1398 yılında vefat etmiştir. Pandua şehrinde Deotala'ya defnedilmiştir.

1.6.9. Hazreti Şah Sultan Belhi (14. yy)

On birinci yüzyılın Müslüman bir vaizidir. Afganistan'daki Belh krallığının imparatorudur. Belh krallığının imparatoru Şah Ali Asgar'ın oğlu olup babasının ölümünden sonra imparator ilan edilmiştir. Fakat imparatorluğu terk edip sûfî olmuştur.

²²⁸ Muminul Haque, *Sylhet Bölümünün Tarihi: Hz. Şah Paran* (Sylhet: Sylhet büyükşehir yayınları, 2010), 69.

²²⁹ Blochmann, H., "Contributions to the Geography and History of Bengal", *Journal of the Asiatic Society of Bengal*, Asiatic Society of Bengal. 42 (3) (1873), 260.

440 AH'de Pundravardhana'ya gelmeden önce ilk olarak Bengal'deki Sandwip'e ulaşmıştır. Sonra Pundravardhana'nın başkenti Mahastangarh'a gitmiştir. Sultan Belhi, 1343'te Pundravardhana Kralı Parshuram'ı mağlup etmiş ve Pundravardhana'yı fethetmiştir. Paraşuram, Pandravardhana'nın son kralıymıştı. Şah Sultan, müritleriyle birlikte balık şeklinde bir kayıkla Mahasthangarh'a gitmiştir. Oradan, adının sonuna Mahisawar (bir balığın üstüne oturan) eklenmiştir. Belh'ten gitmiştir. Bu yüzden Şah Sultan Belhi olarak da adlandırılmıştır. Mahasthangarh'a ulaştığında İslâm'ı vaaz etmeye başlamıştır. Raja Parshuram'ın genelkurmay başkanı, bakanları ve bazı sıradan insanlar, İslâm'ın güzelliğini gördükten sonra Müslüman olmuşlardır. Böylece Pundravardhana halkı Hinduizm'den İslâm'a geçmeye başlamıştır. Kral Parshuram, Şah Sultan'ın daveti üzerine çok sayıda insanın Müslüman olduğunu görünce Şah Sultan ve yandaşlarına saldırmıştır. O sırada Sultan Belhi ve Parshuram Raja arasında savaş çıkmıştır. Kral Parshuram savaşta mağlup olmuş ve Sultan Belhi'nin takipçileri tarafından öldürülmüştür.²³⁰ Babasının ölüm haberini alan kralın kızı Şiladevi, Karatoya nehrinde boğularak hayatını kaybetmiştir.

1.6.10. Badrul Alam Şeyh Rengai (14. yy)

Rengai, Sylhet'in en üst düzey ruhani kişiliklerinden biriydi. Şeyhülİslâm Medenî'nin önde gelen bir halifesi idi. Rengai'ye göre Allah'ı sadece akılla bilmek mümkün değildir. Allah'ı bilmek için iman ve ihlas gerekmektedir. Kendi kendini arındırmak için ise bundan daha fazlasına ihtiyaç vardır. İnsanın kendini arındırmasının ancak zihnin arzu ve şehvetlerden uzak tutulmasıyla mümkün olduğunu belirtmiştir.

²³⁰ Akhter, Fariduddin. *Tazkeratul Aulia*. Dhaka: Meena Book House, 2005, 252–253.

1.6.11. Han Cihan Ali (1369-1459)

Müslüman bir vaiz ve Bangladeş'teki Bagerhat'ın yerel hükümdarıdır. Han Cihan Ali'nin gerçek adı Hazreti Uluğ han Cihan veya Han Cihan Ali'dir. Bangladeş'in Jessore ve Khulna bölgelerinde İslâm'ı vaaz etmiştir. Hazreti Uluğ Han Cihan Ali 1369'da Delhi'de aristokrat bir ailede doğmuştur. Babasının adı Ekber Han, annesinin adı Enbiyâ Bibi'dir. Atalarının Türkiye'nin yerlileri olduğu düşünülmektedir. Han Cihan Ali'nin ilk karısının adı Sona Bibi'ydi. Sona Bibi, Han Cihan Ali'nin Pir Nûr Kutbu'l Alam'ın tek kızıymıştı. Han Cihan Ali, 1389'da Hindistan'da ordu komutanı olarak kariyerine başlamıştır. Daha sonra başkomutanlığa terfi etmiştir. 1394 yılında Hindistan'da Cavnepûr valiliğine katılmıştır. Daha sonra, Han Cihan'ın önderliğinde, 60.000 iyi eğitimli birlik ve iki yüz bin daha fazla bir kuvvetle Bengal'ya saldırmıştır. Bengal kralı Ganeşa, Han Cihan ile girdiği savaşı kaybetmiştir.²³¹

Bengal'in güneybatısında İslâm'ı yaymaya başlamıştır. Sadece İslâm'ı tebliğ etmekle kalmamış, müritlerinden bazılarını ülkenin farklı yerlerine göndermiştir. 1418'de Jessore'nin en eski şehri olan Barobazar'a gitmiştir. Orada bir cami inşa etmiştir. İnsanlar hâla camide namaz kılmaktadırlar. Han Cihan Ali, Allah'dan çok korkan bir adammış. Her zaman Allah sevgisi ile meşgul olmuştur. Onun dindarlığı, dürüstlüğü ve karakteriyle büyülenen birçok Hindu ve Budist, İslâm'ı kabul edip onun öğrencisi olmuştur. Behram Şah ve Garîb Şah, onun sayısız müridi arasındaydı.

Baş müridi Pir Ali eskiden bir Hindu'ydu. Ancak, Müslüman olduktan sonra adı Muhammed Teşir olmuştur. Birçok Hindu Brahman'ın Müslüman olmasına vesile olmuştur. O bölgede hâla "*Pîr Ali Brahmanlar*" olarak bilinmektedir. Han Cihan Ali, yollar inşa etmek, hendek kazmak ve cami inşa etmek gibi çok sayıda kamu işi yapmıştır. Halkın acısını dindirmek için kanallar kazmıştır. Attar'da üç kubbeli bir cami inşa

²³¹ Han Cihan, *Sundarbans'ın Koruyucu Azizi* (Dhaka: İslam Vakfı Bangladeş), 4, Erişim Tarihi: Eylül 13, 2022.

etmiştir. Aynı zamanda, Khanjepur adlı bir yerde bir dergâh ve bir cami inşa etmiştir. Han Cihan Ali orada bir şehir kurmuş ve ortasına bir yol inşa etmiştir. 1459 yılında altmış kubbeli camide vefat etmiştir.²³² Mezarı, Khulna semtindeki Bagerhat'ta bulunmaktadır.

1.6.12. Şah Ali Bağdadi (ö. 1577)

Seyyid Şah Ali Bağdadi, dini yaymak için Arabistan'dan Bangladeş'e gelen sûfî bir şahsiyettir. Yüz arkadaşıyla birlikte Bangladeş'e gitmiştir. Mezarı Bangladeş'in başkenti Dakka'nın Mirpur kentinde bulunmaktadır. Bağdat'ta Fırat nehri kıyısında bir kasabada doğmuştur. Hz. Ali'nin soyundandı. Ataları Medine'de yaşamıştır. Hanedanından Bağdat'a ilk gelen İmam Ali Naki'nin küçük kardeşi Şah Seyyid Sultan Ali'dir. Seyyid Şah Ali Bağdadi, Bağdat Kralı Seyyid Fahreddin Razi'nin en büyük oğluydu.

Şii-Sünni ihtilafı sırasında Bağdat'tan ayrılmış ve Hindistan'a taşınmıştır. Hindistan'da birkaç yıl İslâm'ı tebliğ etmiştir. Ayrıca Delhi hükümdarları arasındaki güç mücadelesi başlayınca Delhi'den ayrılmıştır. Şah Ali 1489'da Bengal'e gitmiştir. Delhi'den ilk önce Ferîdpür'daki Gedda adlı bir yere gitmiştir. Daha sonra Dakka, Mirpur'a kalıcı olarak yerleşmiş ve İslâm'ı tebliğ etmeye başlamıştır. Şah Ali Bağdadi 1567 yılında Babür döneminde vefat etmiştir. Önce Kâdiriyye tarikatının bir sûfîsidir. Dakka'ya gittiğinde Çiştîyye tarikatının halifeliğini Çiştîyye tarikatından Pir Şah Muhammed Bahar'dan almıştır.²³³

Bengal Sultanı Şemseddin Yusuf Şah döneminde (1474-1481), bölgenin valisi Zahîrüddîn Han, MS 1480 yılında Şah Ali'nin anısına bir cami inşa ettirmiştir. Şah Ali Kadın Koleji, Mirpur, Dakka'da onun adını almıştır. Şah Ali polis karakolu 2005 yılında kurulmuştur. Bu polis karakolu, sûfî olan Hazreti Şah Ali Bağdadi'nin adını almıştır.

²³² "Khan Cihan Mausoleum" *ArchNet Digital Library*, Erişim Tarihi: Mayıs 9, 2022.

²³³ Mosharraf Hussain Bhuiyan, "Shah Ali Baghdadi (R)". In Sirajul Islam; Miah, Sajahan; Khanam, Mahfuza; Ahmed, Sabbir (eds.). *Banglapedia: the National Encyclopedia of Bangladesh* (Online ed.). Dhaka: Asiatic Society of Bangladesh, 2012. Retrieved 25 June 2023.

1.6.13. Hazreti Şah Emanet (ö. 1809)

İngiliz yönetimi sırasında Chattogram'un ünlü bir sûfîsidir. Şah Emanet çok basit bir hayat yaşamıştır. Emanet Şah, Irak Arap asıllı Müslüman bir ailede doğmuştur. Şah Emanet, Abdülkadir Geylânî'nin soyundandı Ataları Bağdat'tan Bihar'a göç etmiştir. Sonra, Hindistan'ın Bihar kentinden Bangladeş'in Chattogram kentine gitmiştir. O zamanlar Chattogram, Hindistan'daki Müslüman kültürünün merkezi olarak bilinmektedir. Çok sayıda sûfî evliyası oraya gitmiştir. Hazreti Şah Emanet, İslâm'ın yayılması için Chattogram'da dergahlar, hankâhlar, camiler vb. kurmuştur. Şah Emanet çok büyük bir sûfî olmasına rağmen, yerel yargıç mahkemesinde küçük bir iş almıştır. Oradaki birçok kişi ona '*Han Sâhib*' veya '*Mia Sâhib*' denmektedir.²³⁴ Toplumun fakir ve çaresiz insanlarına çok yardım edermiştir. Hâkimler Mahkemesinde avukat olan Abdülvehhâb, Hazreti Emanet Şah'a bey'at ederek onun müridi olmuştur.²³⁵ 1809 yılında Chattogram'da vefat etmiştir. '*Chattogram Şah Emanet Uluslararası Havaalanı*', '*Karnafuli Nehri üzerindeki Şah Emanet Köprüsü*' ve '*Chattogram Üniversitesi'nin Şah Emanet Yurdu*'na onun adı verilmiştir.

1.6.14. Şitalang Şah (1806-1899)

Ünlü bir mistik şair ve yazarmıştır. 1806 yılında Sylhet'te doğmuştur. Babasının adı Muhammed Jahanbakhsh ve annesinin adı Suratjan Bibi idi. Golapganj ilçe'de Fulbari Medresesi'nde eğitim görmüştür. Orada medrese müdürü ve müşîd Şah sûfî Abdülvehhâb Chowdhury'den Kur'ân ve hadis öğrenmiştir. Manevi eğitimini Phulbari Medresesi'nde öğretmen olan Abdülkâhîr'den almıştır. İslâm ideolojisini esas alarak, insanları musiki aracılığıyla Allah yolunda yaşamaya çağırmıştır.

²³⁴ Sayed Mahmudul Hasan, *Muslim Monuments of Bangladesh* (Dhaka: Islamic Foundation Bangladesh, 1987), 43.

²³⁵ Abdul Haq Choudhury, *Bondor Shohor Chottogram: Ekti Oitihashik Porjalochona* (Dhaka: Bangla Academy, 1994), 21.

1.6.15. Hâfız Ahmed Cavnûrî (1834-1899)

İslâm âlimi ve vaiziydi. Hâfız Ahmed Cavnûrî, daha çok Ahmed olarak bilinmektedir. Nasihat yoluyla insanları İslâm'a davet edermiştir. Esas olarak Bengal ve Assam'da vaaz etmiştir. Hâfız Ahmed Cavnûrî, 1834 yılında Hindistan'ın Kalkûta şehrinde doğmuştur. Babası Kerâmet Ali Cavnûrî'dir. Çok genç yaşta Kur'ân'ı ezberlediği için Hâfız kelimesi onun adıyla anılır olmuştur. Manevi eğitimini Pir Kerâmet Ali Cavnûrî'den almıştır. Kerâmet Ali Cavnûrî ona tarikat halifeliğini vermiştir.²³⁶ Abdül Evvel Cavnûrî'nin kardeşi ve Mevlâna Abdul Batin Cavnûrî ve Mevlâna Abdürrab Cavnûrî'nin amcasıdır. Hâfız Ahmed Cavnûrî, Bhola bölgesindeki Daulatkhan'da bir medrese ve bayram namazlarını kılmak için bir bina (Îdgâh) kurmuştur. Sosyal hizmete yaptığı katkılardan dolayı hükümetten çok sayıda teşekkür belgesi almıştır. 26 Ocak 1899'da Dakka, Bangladeş'teki Sadarghat'ta vefat etmiştir. Mezarı Dakka, Chawkbazar'daki Şahi Camii'nin güney tarafında yer almaktadır.

1.6.16. Said Ahmedullah Maicvadari (1826-1906)

Said Ahmedullah Maicvadari bir sûfîdir ve Maicvadari tarikatının kurucusudur. Halk arasında Ahmedullah Maicvadari olarak bilinmektedir. Ahmed Ullah'ın ataları Medine'den Bağdat ve Delhi üzerinden ortaçağ Bengal'in eski başkenti olan Gaur'a göç etmiştir. Ahmedullah, 15 Ocak 1826'de Maicvadari köyünde doğmuştur. Babasının adı Seyyid Matiullah Maicvadari ve annesinin adı Seyyida Hayrûnnisa'dır. Ahmedullah, yüksek öğrenimini Kalkûta Âliye Medresesi'nden almıştır. Eğitiminin sonunda Bangladeş'in Jessore bölgesinin başyargıcı olarak katılmıştır. Ahmedullah Maicvadari; hadis, tefsir, fıkıh, mantık, hikmet, belagat, akâid, felsefe, Ferâiziyye gibi çeşitli alanlarda eğitim almıştır. Arapça, Urduca, Bengalce ve Farsça bilmektedir. Zamanında

²³⁶ Muhammad Shehabul Huda, *The Saints and Shrines of Chittagong* (Chittagong: University of Chittagong, 1985), 201.

Bangladeş'te ünlü bir konuşmacı olarak tanınmaktadır. Yargıçlıktan emekli olmuş ve kendini manevi hayata adanmıştı. O zamandan beri hayatının geri kalanını bir sûfî olarak geçirmiştir. Daha sonra Maicvandari sûfî tarikatını kurmuştur.²³⁷ Seyfeddin Ahmed Maicvandari bu tarikatın şu anki başkanıdır. Şu anda tarikatın bir milyondan fazla takipçisi vardır.

1.6.17. İbrâhim Ali Taşna (1872-1931)

Şah Muhammed İbrâhim Ali Taşna, Hindistan'ın bağımsızlık hareketinin öncüsüydü. Hilafet hareketinin liderlerinden biriydi. Bengalce, Urduca ve Farsça dahil olmak üzere çok sayıda dilde sûfî musikisi bestecisiydi. Agnikund onun en iyi müzik kitabıdır. İbrâhim Ali Taşna MS 1872 yılında Sylhet ilçesine bağlı Kanaighat'ın Bataiil köyünde doğmuştur. Babası Şah Abdurrahman Kâdiriyye bir âlim ve müftüyümüş. Şah Celal'in yol arkadaşı Şah Takiyüddin'in soyundandır. Taşna'nın ağabeyi Mevlâna İsmail Alam, Bengalce konuşan Urdu şairlerden biridir. İbrâhim Ali Taşna ilköğrenimini babasından tamamlamıştır. Daha sonra yüksek öğrenimini Golapganj'daki Phulbari Aziriyye Medresesi'nden almıştır. Phulbari Medresesi'nde eğitimini tamamladıktan sonra, Hindistan Müslümanları için yüksek öğrenim merkezi olan Dârülulûm Diyûbend Medresesi'nde öğrenim görmeye gitmiştir. Fazal Hak Diyûbendi, Muhammed Münir Nânevtevi, Hâfız Muhammed Ahmed'den yüksek eğitim almıştır.

İbrâhim Taşna, Diyûbend'daki eğitimini tamamladıktan sonra memleketine dönmüş ve İslâm'ın yayılmasına katkıda bulunmuştur. 1899'da Sylhet'teki Kanaighat'ta Umarganj İmâdü'l-Ulûm Medresesi'ni kurmuştur. Ayrıca Sylhet'te Ahmediye Medresesi de dahil olmak üzere birçok medrese kurmuştur. Onun zamanında, büyük Cavnta bölgesinde Tecvid konusunda iyi bir kurs yoktu. Umarganj'daki İmâdü'l-Ulûm Medresesi'nde

²³⁷ Hans Harder, *Introduction". Sufism and Saint Veneration in Contemporary Bangladesh: The Majibhandaris of Chittagong* (UK: Routledge, 2011), 13.

Kur'ân-ı Kerim'in Tecvidi programını başlatmıştır. Taşna, 1902'de öğrencileriyle birlikte ikinci kez Delhi'ye gitmiştir. Orada Hintli Nazir Ahmed Diyûbendi'den hadis bilgisi almıştır. Orada Hindistan'dan Nazir Ahmed Diyûbendi'den hadis alanında daha yüksek bir derece elde etmiştir. İlim susuzluğunu gören Üstad, İbrâhim Ali'ye '*Taşna*' unvanını vermiştir. Farsça '*Taşna*' kelimesinin Bengalce anlamı susuzluktur. O zamandan itibaren, İbrâhim Ali daha çok Taşna olarak tanınmaya başlamıştır.²³⁸ İbrâhim Taşna, Sylhet bölgesindeki insanların kişisel gelişiminde önemli bir rol oynamıştır.

İbrâhim Taşna, birden fazla Urduca kitap yazmıştır. Yazdığı kitaplar arasında Tecvid, Şerhü'l-kafiye, Şerhü'l-kafiye, Şerh-i Usûlu Şâî bulunmaktadır. Urduca ve Farsça birçok şarkı ve kaside yazarak kuzey Hindistan'da popülerlik kazanmıştır. Yazıları, o zamanlar Kuzey Hindistan'dan çeşitli dergilerde yayınlanmıştır. Ünlü Urdu şairi Ekber Allahabadi, Taşna'nın şiirlerinin hayranıymıştı. İbrâhim Ali Taşna, Mahmûd Hasan Diyûbendî (ö.1920)'nin yönetimindeki Hilafet Hareketi'ne aktif olarak katılmıştır. Hilafet hareketine katıldığı için hapse atıldı. Hilafet Hareketi programı 23 Mart 1922 tarihinde Kenaiget İslâmîye Medresesi'nde yapılmıştır. Mevlâna İbrâhim Taşna'nın başkanlığında başlayan program İngiliz yönetimi tarafından yasaklanmıştır. İngilizlerin emriyle, polis altı kişiyi öldürülmüş ve birçok kişiyi de yaralamıştı. Hilafet hareketinin ardından İbrâhim Taşna siyaseti bıraktı ve manevi arayışlara dalmıştır. Bu süre zarfında sayısız mistik şarkılar yazmıştır. Şarkıları, insan kalbinin derin sevgisini ve ilahi sevginin manevi mesajını konu almıştır. İbrâhim Ali Taşna, 1931 yılında vefat etmiştir.

1.6.18. Nasîrüddin Ahmed (ö. 1952)

Bangladeş'te önde gelen bir İslâmî şahsiyet, vaiz ve sûfî idi. Furfura Şerif'in halifesidir. Bangladeş'teki en iyi İslâmî okullardan biri olan Çarçina Darussunnat Kâmil

²³⁸ Sarwar Faruqi, *Mystic poet Ibrahim Ali Tashna and compilation of the Agnikunda song* (in Bengali) (Dhaka: Madina Publications, 2009), 11.

Medresesi'ni kurmuştur. Bangladeş'in Barisal bölümünün vaizlerinden biriydi. Aynı zamanda Çarçina Şerif'in Pir'i idi, Barisal bölgesinde birçok İslâmî kurum kurmuştur. Bangladeş'te İslâm'ın yayılmasına önemli katkılarda bulunmuştur. Barisal ilçesine bağlı Bakerganj'ın Çarçina köyünde doğmuştur. Babasının adı Hacı Sadreddin ve dedesinin adı Zahîrüdîn'dir. Hooghly Medresesi'nde okurken, o zamanki İslâm manevi düşünürmüş ve Pir Ebû Bekir Sıddık ile tanışmıştır. 1895 yılında Nasîrüddin Ahmed Ebû Bekir Sıddık'a bey'at etmiştir. Daha sonra Muhammed Ebû Bekir Sıddık ona halifelik vermiştir.

Nasîrüddin, bölgesinin insanları tarafından saygı görmüştür. Bangladeş'te medrese, cami, hankah ve dergâh gibi birçok İslâmî kurum kurmuştur. Dini yaymak için 1905'te Gölpatâ'da İslâm Kütüphanesini inşa etmiştir. 1913 yılında Keratiyye Medresesi ve Mektebi kurmuştur. 1915 yılında bu medresenin adı Pirojpur semtinde bulunan Çarçina Darussunnat Kâmil Medresesi olarak değiştirilmiştir.²³⁹ 1947'de Pakistan devletini talep eden Tüm Hindistan Ulema Konferansı'nın düzenleyicilerinden biriydi. 1946'da Ebû Bekir Sıddık, Sylhet referandumunda çalışmak üzere 8 kişilik bir ekip göndermiştir. Çarçina'daki tüm partilerin katıldığı bir ulema konferansında Pakistan'ın İslâmî anayasası için 22 maddelik bir taslak hazırlamıştır.²⁴⁰ Daima İslâmî dalaletleri, dini hurafeleri, mahalli çekişmeleri ve benzeri kötü hâlleri ortadan kaldırmaya çalışmıştır. 31 Ocak 1952'de vefat etmiştir. Barisal'daki Çarçina Camii'nin kuzey tarafında toprağa verilmiştir.

1.6.19. Müftü Aziz'ül Hak (1903-1961)

Aziz'ül Hak, Hanefi Sünni bir âlim, eğitimci ve sûfî idi. El-Camiatü'l İslâmîyye Patiya'nın kurucusu ve ilk rektörüymüş. Kutbul Alam / Kutub Zaman olarak kabul edilmektedir. Aziz'ül Hak, 1903 yılında Chattogram, Patiya'daki Charkanai köyünde doğmuştur. Babasının adı Mevlâna Nur Ahmed'dir ve o on bir aylıkken vefat etmiştir.

²³⁹ Anwarul Haque, *Şah Sufi Nesaruddin Ahmad: Bir Bir hayat ve idealdir* (Dakka: Sarsina Darussunnat Kütüphanesi ve KitabGhor yayını, 2001), 12.

²⁴⁰ Haque, *Şeyh Sufi Nesaruddin Ahmad: Bir Bir Hayat ve İdealdir*, 16.

Öte yandan, annesi o on iki yaşındayken vefat etmiştir. Annesinin vefatından sonra, dedesi Munshi Surat Ali, Aziz'ül Hak'yi büyötmüştür. 1924'te Daora'da hadis eğitimini tamamlamış ve yüksek öğrenim için Hindistan'da Dârülulûm Diyûbend'e gitmiştir. Orada hadis, Felsefe, Fıkıh vb. alanlarda yüksek öğrenim görmüştür. 1924'te Eşref Ali'nin yanında yaklaşık dokuz ay boyunca maneviyat pratiğı yapmıştır. 1927'den 1940'a kadar Câmia Jiri'de Müftülük ve Mufassilik görevlerinde bulunmuştur. 1938'da hocası Zamiruddin'in himayesinde Patiya'da '*Camia Kâsım el Ulûm*' adında bir dini eğitim kurumu kurmuştur.²⁴¹ Daha sonra El-Camiatü'l İslâmîyye Patia adında bir İslâm üniversitesi hâline gelmiştir. Ömür boyu rektör olarak görev yapmıştır. Hayatı boyunca bu Enstitü'nün rektörlüğünü yapmıştır. 3 Mart 1961'de Cuma namazından hemen önce vefat etmiştir. Şimdi "*Makber-iye Azizi*" olarak adlandırılan Camia Mezarlığı'na defnedilmiştir.

1.6.20. Seyyid Muhammed Aziz'ül Hak (1908-1969)

Seyyid Muhammed Aziz'ül Hak, bir sûfî ve İslâm düşünürüdür. 1906 yılında Chattogram bölgesinin Hathazari semtinde doğmuştur. Babasının adı Seyyid Muhammed Abdul Hamid, annesinin adı Seyyida Maymuna Hatun'dur. Her iki ebeveyni de Hz. Muhammed'in soyundan gelmiştir. Yüksek öğrenimini Bangladeş'teki Hathazari Medresesi ve Hindistan'dan almıştır. Kendisi Ledün İlmi'nin bilgisi bakımından zenginmiştir. Seyyid Muhammed Aziz'ül Hak, Hindistan'dan döndükten sonra, 1932'de Mekhâl Fakirhat köyünde İmâdü'l-Ulûm Aziziye Sünnî Medresesi'ni kurmuştur. Chattogram'daki Andarkilla Şahi Camii'nin eski Hatibi Abdülhamid Bağdadi'ye bey'at etmiştir. Seyyid Muhammed Aziz'ül Hak tarafından yazılan dikkate değer kitaplar arasında Dîvân-ı Aziz yer almaktadır. Urduca yazılan kitap, Muhammed Abdul Mannan

²⁴¹ Mufti Ahmadullah; Shah Ahmad Hasan, *Mashayekh-e-Chatgam* (Dhaka: Ahmad Publishers, 2016), 109–136.

tarafından Bengalce'ye çevrilmiştir. Seyyid Hasan Murad Kaderi Yahud Delalet ve Dua Belgesi Bengalce'ye çevrilmiştir. Muhammed Abdul Mannan Mecnûu Fetâvâ-ı Aziziye kitabı Bengalce'ye tercüme etmiştir. 25 Eylül 1969'da vefat etmiştir. Chattogram'daki Hathazari'ye defnedilmiştir.

1.6.21. Şemsü'l-Hak Feridpuri (1896 -1969)

Şemsü'l-Hak, Bangladeşli bir İslâm düşünürü, seçkin alîm, sosyal reformcu ve dini figürdür. Hindistan'daki İngiliz karşıtı hareketin aktif bir lideriydi. Gauhardanga Kavmî Medresesi, Faridabad Kavmî Medresesi ve Bara Katara Kavmî Medresesi ile birlikte Dakka'daki Lalbagh'ta Jamia Kur'aniye Arabiyye Kavmî Medresesi'ni kurmuştur.²⁴²

Yüksek öğrenimini Hindistan'da Diyûbend Dârülulûm'da yapmıştır. Muhammed Enver Şâh Hüseyinî Keşmîrî (ö. 1933), Hüseyin Ahmed Medenî (ö. 1957) gibi alîmlerle hadis okumuştur. Mevlana Ca'fer Ahmed Osmani (ö. 1974) ve Mevlana Abdülğani (ö. 1963)'den tarikat halifeliğini almıştır. Ayrıca Bangladeş'in farklı yerlerinde çok sayıda medrese ve cami yaptırmıştır.

1.6.22. Seyyid Amîm-ül İhsan (1911-1974)

Bangladeş'in önde gelen bir sûfî alîmiydi. Hindistan'da Kalkûta Âliye Medresesi ve Dakka Âliye Medresesi'nde dersler vermiştir. Ayrıca Bangladeş Baitul Mukarram Milli Camii'nin ilk imamı ve Hatib'i (1964-1974) idi. O da 200'den fazla kitap yazmıştır.²⁴³ Kitapları, Arap dünyası ve alt kıtadaki çeşitli sınıfların ders kitaplarında yer almaktadır.

Adı Muhammed'di. Amîm-ül İhsan unvanı halk tarafından verilmiştir. Hz. Muhammed (s.a.v.)'in soyundandır. Büyükbabası Seyyid Nurul Hafız, Kâdiriyye tarikatının büyük bir piriymiş. Muhammed Ali el Kaderi Al Mungheri'nin bir halifesiydi.

²⁴² Zakaria, *Contribution of Pir-Mashaikh to the Propagation of Islam and Establishment of Social Order in Bangladesh: A Review*, 230–289.

²⁴³ Dhakatimes24.com, "Death Anniversary of First Khatib of Baitul Mukarram", Dhaka Times News. May 23, 2021, Erişim Tarihi: Aralık 12, 2022.

1937'de İngiliz Hükümeti onu Orta Kalküta Yargıçlığı görevine atamıştır. 1943 yılında Kalküta Âliye Medresesi'nde müderrislik görevini üstlenmiştir. 1956'dan 1969'a kadar Dakka Âliye Medresesi Müdürü olarak görev yapmıştır.

Erken yaşta amcası Muhammed Abdu'd Dayan Bereketi ve kayınpederi Muhammed Sûfî Bereket Ali'den çeşitli tarikatlarını halifeliğini almıştır. Dakka'da Seyyid Abdüs Selam Ahmed'den Nakşibendiyye tarikatının biatini almıştır. Bundan sonra kendini Nakşibendiyye Bereketiyye tarikatının tanıtımına adanmıştır. 1947'de Dakka'da bir Nakşibendi camisi yaptırmıştır. Amîm-ül İhsan bu caminin yanına bir ev yaptırmış ve ölümüne kadar yaşamıştır.

1.6.23. Abdul Hai Siddîkî (1903-1977)

Abdul Hai Siddîkî seçkin bir âlîm, pir ve sosyal hizmet uzmanıdır. 1903 yılında Hindistan'ın Batı Bengal kentinin Hooghly ilçesine bağlı Furfura köyünde doğmuştur. Hindistan'daki ünlü Furfura Dergahı'ndan Pir Muhammed Ebû Bekir Siddîkî'nin oğludur. Hazreti Ebû Bekir'in soyundandır. Abdul Hai yerel olarak daha çok Bara Huzoor olarak bilinmektedir. 1944'te Camiat el-Ulema el-İslâm siyasi partisinin başkanıdır. Bu teşkilatla birlikte Müslüman Birliği'nin Pakistan hareketini desteklemiştir.²⁴⁴ 1939'da babası Ebû Bekir Siddîkî'nin ölümünden sonra Abdul Hai, Furfura Şerif'in piri olarak seçilmiştir.

20. Yüzyılın etkili bir sosyal reformcusuydu. Hintli Müslümanların eğitiminde ve İslâm siyasetinde aktif rol oynamıştır. Bangladeş ve Hindistan'da çeşitli kurumlar kurmuştur. Darus Salam, Mirpur, Dakka, Bangladeş'te çok büyük bir hankah kurmuştur. 1977 yılında vefat etmiştir.²⁴⁵

Ölümünden sonra en büyük oğlu Hazreti Ebûl Ensâr Muhammed Abdul Kahrâr Siddîkî, Furfura'nın piri olarak seçilmiştir. Şu anda en büyük oğlu Ebû Bekir Abdul Hai

²⁴⁴ Abdul Hai Siddiqui, "Banglapedia", *bn.banglapedia.org*. Erişim Tarihi: Aralık 15, 2022.

²⁴⁵ Zakaria, *Contribution of Pir-Mashaikh to the Propagation of Islam and Establishment of Social Order in Bangladesh: A Review*, 242.-289.

Miškât Sıddîkî, Furfura'nın şu anki piri ve başkanı olarak görev yapmaktadır ve Bangladeş'te İslâm'ın yayılmasında önemli bir rol oynamaktadır.

1.6.24. Seyyid Muhammed İshak (1915-1977)

Bangladeş'te ünlü bir sûfî ve İslâmî bir siyasi şahsiyetti. “*Pir Sâhib Charmonai*” olarak da bilinmektedir ve Charmonai'nin ilk Pir'i idi. Takipçilerinden 'Dada Huzur' ünvanını almıştır.²⁴⁶ 1915'te Barisal'daki Kirtankhola nehrinin doğu kıyısındaki Pashurikathi köyünde doğmuştur. Babasının adı Seyyid Amjad Ali idi. Hindistan'da ünlü bir İslâmî eğitim merkezi olan Dârülulûm Diyûbend'dan Davre hadis'i (Yüksek lisans eşdeğeri) tamamlamıştır. Çok sayıda takipçisi vardır; oğlu Mevlâna Fazlul Kerim de onlardan biridir. Seyyid Muhammed Fazlul Karim (1935-2006), Bangladeş'te İslâmî bir politikacı, sûfî ve dini liderdi. 1987'da İslâmî Hareket Bangladeş adlı bir siyasi parti kurmuştur.²⁴⁷ İshak'ın müritlerinden biri Şahtali'den Pir Muhammed Ebûl Beşar ve Manikganj'dan Pir Muhammed Ezherul İslâm Sıddîki idi. Seyyid Ishak çeşitli konularda 27 kitap yazmıştır. 1977 yılında vefat etmiştir ve Charmonai'ye defnedilmiştir.

1.6.25. Şah Sâhib Chunti (1907-1983)

Hâfız Ahmed manevi bir şahsiyetti. Şah Sâhib olarak da bilinmektedir. Chattogram'daki Chunti köyünde 19 günlük Sîretü'n-Nebî programının kurucusudur. Chunti, 1904 yılında Chattogram'daki Chunti köyünde doğmuştur. Babasının adı Mevlâna Seyyid Ahmed, annesinin adı Hâcer Hatun'dur. Atası Şah Alam Khandaker, Arap ülkesinden Banşhâli'nin Kalipur köyüne gitmiştir. Daha sonra oğlu İbrâhim Khandaker Chunti'ye gitmiş ve oraya yerleşmiştir. Dedesi Kazi Yusuf Ali, Arakan'ın Zemindarlarından biriydi.

²⁴⁶ Amina Begum, *Allama Syed Mohammad Eshahaq. Brief biography* (Dhaka: Mahmud Publications, 2011), 18.

²⁴⁷ Zakaria, *Contribution of Pir-Mashaikh to the Propagation of Islam and Establishment of Social Order in Bangladesh: A Review*, 244.

Yüksek öğrenimini Hindistan'daki Kalküta Âliye Medresesi'nde tamamlamıştır. Öğrenimini bitirdikten sonra, büyükbabasının idaresini yönetmek için şimdi Myanmar'ın Akyap'a taşınmıştır. Orada mescidin imamlığı ve hatibi olarak görev yapmıştır. Sîretü'n-Nebî programını ilk olarak 11 Rebûlevvel 1982'de tanıtmıştır. Peygamber'in biyografisi üzerine her yıl 19 günlük bir program yapılmıştır. 1983 yılında Chattogram'da vefat etmiştir. Mezarı Chattogram'daki Chunti'de bulunmaktadır.

1.6.26. Hârûn Babungari (1902-1986)

Hârûn Babungari, Bangladeşli bir İslâm âlimi ve sûfîdir. Bangladeş'teki Diyûbend hareketinin düzenleyicilerinden biridir. el-Camiatü'l İslâmîyye Aziz'ül Ulûm Babungar'ın kurucusu ve ilk genel direktörü olarak görev almıştır. Dârülulûm Hathazari'nin kurucularından biri olan sûfî Aziz'ül Rahman'ın oğludur. Daha çok 'Buzurg Sâhib' olarak bilinmektedir. Hârûn Babungari 1902 yılında Babungari, Fatikchhari, Chattogram'da doğmuştur. Ataları Arap ülkelerinden bu ülkeye gitmiştir. Ağabeyi Mevlâna Âmin, Câmia Babunagar'da uzun süredir şeyh-ül hadis olarak görev yapmaktadır. H. 1341 Muharrem ayında Hathazari Medresesi'nde okumaya başlamıştır. Hat Hazari'de Cemaat Ula'da yani Mişkat'ta (Lisans) eğitim görmüştür. Sonra ağabeyi Mevlâna Amin'den Sıhâh-ı Sitte'ı öğrenmiştir. 1924 yılında 22 yaşındayken el-Camiatü'l İslâmîyye Aziz'ül Ulûm Babunagar Medresesi'ni kurmuştur.²⁴⁸ Kuruluşundan ölümüne kadar rektör olarak görev yapmıştır. Şeyh Camiruddin Ahmed'in müritlerindenmiş. Camiruddin Ahmed'in yanında yaklaşık on sekiz yıl tasavvuf eğitimi almıştır. Camiruddin Ahmed'in ölümünden sonra manevi eğitim için Müftü Aziz'ül Hak'ye gitmiştir. Müftü Aziz'ül Hak'tan tarikat halifeliğini almıştır. 18 Ağustos 1986'da Chattogram'da vefat etmiştir. Hathazari'nin güneyindeki Makber-i Hârûni'ye defnedilmiştir.

²⁴⁸ Ashraf Ali Nijampuri, *The Hundred (100 Great Scholars from Bangladesh)* (Chittagong: Salman Publication, 2013), 161–165.

1.6.27. Muhammedullah Hafızı (1895-1987)

Bangladeşli İslâm alîmi ve sûfî siyasetçiydi. Hafız'ı Huzûr lakabıyla da bilinmektedir. Tüm hayatını manevî arayışlar, öğrenim ve eğitimle geçirdikten sonra, geç yaşta siyasete girmiştir. Onun siyasete girişi, Bangladeş'teki İslâmî siyaset tarihinde önemli bir olay olarak kaydedilmiştir. Bangladeş Hilafet Andolanı adında bir siyasi parti kurmuştur. Bu siyasi partinin ilk başkanıymıştır. Tövbe siyasetinin kurucusu olarak anılmaktadır. Bangladeş'te cumhurbaşkanlığı seçimlerine katılan ilk dini şahsiyettir. İki cumhurbaşkanlığı seçimine katılmıştır.²⁴⁹ Bangladeş'in en büyük Dârülulûm Diyûbend alîmlerinden biri olarak kabul edilmektedir.

Mezahirul-ulum Saharanpur ve Dârülulûm Diyûbend'de eğitim görmüştür. Daha sonra Bangladeş'e gelerek Diyûbend tasarımıyla Büyük Khatra Medresesi, Lalbagh Medresesi, Faridabad Medresesi, Medreseyyi Nooriya'yı kurmuştur. Hindistan'ın önde gelen sûfî alîm Eşref Ali Thanvi'den müritlik almıştır. Bangladeş'te tasavvufun yayılmasına önemli katkılarda bulunmuştur. Ondan birçoğu sûfî tarikatının halifeliğini almıştır.²⁵⁰ Azizul Hak, Seyyid Fazlul Karim, Fazlul Hak Emîni, Abdul Hai Paharpuri müritleri arasında yer almaktadır.

1.6.28. Seyyid Ziyâ ül Hak Maicvadari (1928-1988)

Seyyid Ziyâ ül Hak Maicvadari, Maicvadari tarikatının müşşidiydi. 1926 yılında Chattogram bölgesindeki Fatikçeri'nin Maicvadari'sinde doğmuştur. Babasının adı Seyyid Delver Hüseyin, annesinin adı Seyyida Sajeda Hatun'dur. Boalkhâlî'den Fatikchhari'deki Maicvandar'a gitmiş ve tasavvufun çeşitli konularını öğrenmiştir. Halifeliği babasından almıştır. Sûfî Murakabe ve Müşahide iken ara sıra öğünleri atlarmış ve birkaç gün uykusuz kalırmıştır. 1988 yılında vefat etmiştir. Ölümünden sonra, Hazreti

²⁴⁹ Asif Aslam, "Most Alims was Friends of Liberation War", Daily Jugantar, Mart 16, 2018, Erişim Tarihi: Aralık 12, 2022.

²⁵⁰ Muhammad Zafrullah Khan, "Hazrat Hafezzi Huzoor.", Daily Inqilab., Haziran 14, 2017, Erişim Tarihi: Aralık 13, 2022.

Seyyid Ziyâ ü'l Hak adına bir vakıf kurulmuştur.²⁵¹ Şu anda oğlu Şahin Şah, Hazreti Seyyid Ziyâ ü'l Hak Vakıf'ın başkanı olarak görev yapmaktadır. Aynı zamanda uluslararası tasavvuf konferansı'nın organizatörü ve Maicvandari Akademisi'nin Başkanıdır. Vakıf aracılığıyla çeşitli okulları, yetimhaneleri ve sosyal kurumları yönetmektedir.

1.6.29. Ebû Cafer Muhammed Salih (1915-1990)

Bangladeş'te önde gelen bir İslâmî dini şahsiyet ve sûfîydi. Genel olarak, daha çok Çarçina Pir'i olarak bilinmektedir. 1970 yılında, Bangladeş Hükümeti, eğitime yaptığı önemli katkılardan dolayı ona Bağımsızlık Ödülü'nü vermiştir. 1915'te Pirojpur ilçesine bağlı Nesharabad'ın Çarçina köyünde doğmuştur. Babası Bengalli ünlü Pir Hazreti Mevlâna Nasîrüddin Ahmed, annesinin adı Begum Afsarunnesa'dır. Öğrenciliği sırasında çeşitli disiplinlerde eğitim görmüştür. Yüksek öğrenimini Hindistan'ın Şahrampur kentindeki Mecahirül Ulûm Diyûbend Medresesi'nden almıştır. Şeriat İlmi ek olarak, babasından Marifet ilmini öğrenmiştir. Furfura Pir Ebû Bekir Sıddık'tan Bey'at almıştır. Bengal'deki Teknep'ten Tetuliye'ye ve Assam, Hicaz, Taif, Beytül-Makdis, Bağdat, Kerbelâ, Irak, Hindistan, Pakistan, Suudi Arabistan, Mısır dahil olmak üzere çeşitli Ortadoğu ülkelerine seyahat etmiş ve konferanslarda konuşmalar yapmıştır. Yaşamı boyunca yaptığı resmi konuşmaların sayısının binden fazla olduğunu söylenmektedir. 1990 yılında vefat etmiştir. Ölümünden sonra, Şah Muhammed Muhib Ullah Sâhib, Çarçina Piri olarak atandı ve hâlen bu görevi yürütmektedir.

1.6.30. Sultan Ahmed Nanupuri (1913-1997)

Şah Sultan Ahmed Nanupuri, Bangladeşli bir Diyûbendi İslâm âlimi ve manevi şahsiyetti. Câmia İslâmîye Ovadiya Nanupur'un genel müdürüymüştü. Patia

²⁵¹ Nijampuri, *The Hundred (100 Great Scholars from Bangladesh)*, 167.

Medresesi'nin kurucusu olan Müftü Azizül Huk'un en üst halifelerinden biriydi. Camiruddin Nanupuri, müritlerinden biridir. Sultan Ahmed Nanupuri ve müritleri ülke çapında kapsamlı dini reformlar gerçekleştirmişlerdir. Câmîa İslâmîye Baitul Huda da dahil olmak üzere yüzlerce medrese kurmuştur. Geleneksel tasavvuf yerine Kur'an ve Sünnete dayalı tasavvuftan bahsetmiştir. Şirk ve bidatlere karşı katı idi. Nanupuri, 26 Haziran 1914'te Chattogram'a bağlı Fatikchhari'deki Dharmapur köyünde doğmuştur. Beşinci atası Ekber Şah, Afganistan üzerinden Arabistan'dan Bangladeş'e gitmiş ve oraya yerleşmiştir.

Dârü'lulûm Diyûbend'dan daora hadis'i (yüksek lisans) tamamlamıştır. Daha sonra Diyûbend'da yüksek felsefe eğitimi almıştır. Diyûbend'da eğitimini tamamladıktan sonra Necirhat Bara Medresesi'ne katılmak için bir mektup almıştır. Ülkeye döndükten sonra Necirhat Bara Medresesi'nde öğretmen olarak göreve başlamıştır. 15 yıl boyunca Babunagar Medresesi'nde öğretmenlik yapmıştır. Daha sonra 1961 yılında Aziz'ül Hak'nin emriyle Câmîa İslâmîye Ovadiya Nanupur Medresesi'ne genel müdür olarak katılmıştır. 1975 yılında Genel Müdürlük görevinden ayrılmış ve Camiruddin Nanupuri onun yerine geçmiştir. Diyûbend'da yedi yıl boyunca Hüseyin Ahmed Medenî'den İslâm'ın çeşitli yönlerini okumuştur. 18 Kasım 1944'te kendisine bey'at etmiştir. Hindistan'dayken Eşref Ali Thanvi ile tanışmıştır. Daha sonra El-Camiatü'l İslâmîyye Patiya'nın kurucusu Aziz'ül Hak'a bey'at etmiştir ve ondan hilafet almıştır. Hayatı boyunca şirk ve bidatlere karşı savaşmıştır. Câmîa İslâmîye Ovadiya Nanupur'un başına geçtiğinde bu üniversitenin durumu iyi değildi. Ayrıca, Câmîa Nanupur'u uluslararası bir İslâmî üniversiteye dönüştürmede önemli bir rol oynamıştır. Bu yüzden Câmîa Nanupur'un yeniden kurucusu olarak anılmaktadır.

Bangladeş'in Cox's Bazar kentindeki Pokkhâli'de, en iyi 'Pokkhâli Medresesi' olarak bilinen el-Camiatü'l İslâmîyye el İmâdü'l-Ulûm Aziz'ül adlı bir medrese kurmuştur. Şu anda Bangladeş'in önde gelen İslâmî okullarından biridir. '*Aylık Er-Reşid*' adlı bir dergi

çıkarmıştır. Birçok gayrimüslimin Müslüman olmasına vesile olmuştur. 16 Ağustos 1997 tarihinde Câmia Ovadiya Nanupur'da vefat etmiştir. Cenazeden sonra Makber-i Sultaniye'ye defnedilmiştir. Müftü Said Ahmed onun anısına Feni'de Câmia İslâmîye Sultaniye adında bir İslâm okulu kurmuştur. Şah Sultan Ahmed, Hâkim el Ulema Vakfı Bangladeş tarafından yayınlanan Nanupuri'nin hayatı ve idealleri hakkında bir biyografi yazmıştır. Diğer biyografileri arasında Şah Ahmed Gani'nin '*Şah Sultan Ahmed Nanupuri'nin Hayatı ve Katkıları*' yer almaktadır.²⁵² Allama Şah Sultan Ahmed Vakfı Bangladeş onun anısına kurulan kuruluşlardan biridir.

1.6.31. Abdüllatif Chowdhury Fultali (1913-2008)

Abdüllatif Chowdhury Fultali, bir sûfî âlim ve mürşidiydi. Urduca ve Arapça kitaplarının çoğu Hindistan, Pakistan ve Bangladeş'teki çeşitli medreselerin müfredatında yer almaktadır. 1913 yılında Sylhet ilçesine bağlı Zakiganj'ın Fultali köyünde doğmuştur. Babasının adı Abdülmecid'dir. Şah Celal'e eşlik eden 360 evliya'dan biri olan Şah Kemal'ın soyundandır. Hadis üzerine en yüksek sertifikayı Matlau'l Ulûm Medresesi'nden almıştır. Hocaları arasında Hâlîlullah Rampuri ve Veci üd-Din Rampuri vardı. 1946'de Şeyhul Kurra'dan Kıraat İlmi'nin en yüksek belgesini almıştır.

1946'den 1950'ye kadar Badarpur Âliye Medresesi'nde öğretmenlik yapmıştır. 1954 yılında Gachebari Câmiu'l-Ulûm Medresesi'nde müdür olarak göreve başlamıştır. Daha sonra Satpur Kâmil Medresesi, Ichhamati ve Badedearail Fultali Âliye Medresesi'nde hadis dersleri vermiştir. Ayrıca Kur'an'ın doğru okunması için Dârülkurrâ Mecidiye Fultali Güvenini kurmuştur. Dârülkurrâ Mecidiyea Fultali Trust'ın yurt içinde ve yurt dışında 2000'e yakın şubesi bulunmaktadır. Bu kurum aracılığıyla birçok insan Kur'an-ı Kerim'i düzgün bir şekilde öğrenme fırsatı bulmuştur. 1980 yılında Bangladeş Encümen

²⁵² Zakaria, *Contribution of Pir-Mashaikh to the Propagation of Islam and Establishment of Social Order in Bangladesh: A Review*, 283.

Telamiye İslâmîye adlı bir öğrenci hareketi kurmuştur. 1964 yılında medrese eğitimi ve öğretmenleri için Bangladeş Encümen Medrese el Arabiyye'yi kurmuştur. Latife Kari Cem'iyet-i'ni kurmuştur. Bu teşkilat, Kur'an öğretilerinin yayılması ve işçilerin refahı için çalışmaktadır. Faaliyetleri Hindistan ve İngiltere de dahil olmak üzere farklı ülkelerde bulunmaktadır. O Çiştiyye, Nakşibendiyye tarikatının mürşidiydi. Hayatı boyunca insanlara tarikatı öğretmiştir. 2008 yılında Sylhet'te vefat etmiştir.

1.6.32. Camiruddin Nanupuri (1936-2011)

Bangladeş'te sûfî ve Hanefî bir âlimdir. Aynı zamanda İslâm'ın yayılmasına katkıda bulunmuştur. Câmia İslâmîye Ovadiya Nanupur'un üçüncü müdürüymüştü. Camiruddin 1937'de Chattogram bölgesindeki Fatikçeri'nin Nanupur köyünde doğmuştur. Babasının adı Abdülgafûr, dedesinin adı Niyâmet Ali, büyük dedesinin adı Himmet Ali'dir. Hathazari Arapça Üniversitesine kabul edilmiştir. Hathazari Arapça Üniversitesi'nde Panjganj ve Arapça Dilbilgisi Müftüsü Ahmedul Hak'den eğitim almıştır. Hathazari Medresesi'nde Mevlâna Abdülaziz'den Nahumir, Hidayetün Nahv, el-Kâfiye vb. okumuş, Mevlâna Hamîd'den Mir'âtü'l-Usûl ve Mevlâna Abdülvehhâb'dan Muhtasar'ul Kudûrî Kitab'ı okumuştur. Ayrıca Muhammed Fayzullah, Ebü'l-Hasan, Mevlâna Muhammed Ali ve ünlü muhaddislerden Sıhâh-ı Sitte okumuştur. Özellikle Mevlâna Abdül Kayyûm ve Mevlâna Binnuri'den el-Câmiu's-Sahîh'i okumuştur.

Hathazari'den mezun olduktan sonra kariyerine Chattogram'daki Bathua Medresesi'nde öğretmen olarak başlamıştır. Orada öğrencilere el-Câmiu's-Sahîh, Tefsir Celaline vb. kitapları okumuştur. 1965'te Câmia İslâmîye Ovadiya, Nanupur'da öğretmen olmuştur. Öğretmenliğin yanı sıra önemli bir süre Maarif Sekreterliği de yapmıştır. Daha sonra on yıl boyunca bu Üniversitenin Genel Müdürü olarak görev yapmıştır. Erken yaşlardan itibaren maneviyat eğitimi almıştır. Patiye Müftüsü Azizül Hak'tan bey'at almış ve sonra kendisine halifelik verilmiştir. Hüseyin Ahmed Medenî'nin halifesi Şah Ahmed

Şafî ve Katar'ın ünlü Şeyhi Yusuf Refai de ona halifelik vermiştir.²⁵³ Nanupur'lu Şah Sultan Ahmed ona tarikat silsilesinin özel halifeliğini vermiştir. Şah Sultan Ahmed'e çok hürmet edermiştir. Bangladeş'in önde gelen ulemalarının çoğu, ondan Bai'at'ı almıştır. Chattogram'un tepelik bir bölgesinde İslâm'ı vaaz etmiştir. Onun çağrısı üzerine kırk iki kabile Müslüman olmuştur. 5 Şubat 2011 tarihinde vefat etmiştir.

1.6.33. Sûfi Mizanur Rahman (1943-)

Sûfi Muhammed Mizanur Rahman, Bangladeşli bir sanayici ve sosyal hizmet görevlisidir. Bangladeş'teki sanayi şirketlerinden biri olan PHP Group'un kurucusu ve başkanıdır. Sosyal hizmete yaptığı özel katkılardan dolayı 2020 yılında Bangladeş Hükümeti tarafından Ekushey Padak ile ödüllendirilmiştir.²⁵⁴ Bangladeş'te gazel ve tasavvuf kültürünün tanıtılmasında önemli bir rol oynamaktadır.

Mizanur Rahman eğitim sektörünün gelişmesi ve sosyal hizmet alanında önemli katkılarda bulunmuştur. Bilişim Teknolojileri ve Bilimleri Üniversitesi'nin kurulmasında önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca Dakka'nın Kanchannagar köyünde 50 yataklı bir hastane kurmuştur.

1.6.34. Seyyid Rezaul Karim (1971-)

Daha çok '*Pir Sâhib Charmonai*' olarak bilinmektedir. İslâm âlimi, siyasetçi, eğitimci ve din yorumcusudur. Hâlen Bangladeş İslâmî Hareketi'nin ikinci Emiri olarak hizmet vermektedir. O da Bangladeş Mücahit Komitesi ve Bangladeş Kur'an Eğitim Kurulu Başkanıdır. Befakul Mederis El Arabiyye Bangladeş'in Başkan Yardımcısıdır. İki dönem '*Çer Monai Birliği*'nin başkanlığını yapmıştır. 1971 yılında doğmuştur. Babası Seyyid Fazlul Karim ve büyükbabası Seyyid Muhammed İshak, Bangladeş'te tanınmış

²⁵³ Nijampuri, *The Hundred (100 Great Scholars from Bangladesh)*, 172.

²⁵⁴ Sufi Mizanur Rahman and the PHP family", *Daily Ittefaq*, Şubat 6, 2020, Erişim Tarihi: Aralık 16, 2022.

İslâmî şahsiyetlermiş. Eğitimini tamamladıktan sonra kariyerine Çermonai'deki Câmia Reşidiyye İslâmîye Âliye Medresesi'nde öğretmen olarak başlamıştır. Daha sonra Âliye ve Kavmî, uzun süre her iki şubede de müdür yardımcılığı yapmıştır. 2003-2011 yılları arasında iki dönem Çer Monai Polis Karakolu'un başkanlığını yapmıştır. Babasının 25 Kasım 2006'da ölümünden sonra, Bangladeş İslâmî Hareketi ve Bangladeş Mücahit Komitesi'nin Emiri seçilmiştir.²⁵⁵ 1994 yılında babası Seyyid Fazlul Kerim'den hilafet almıştır. 2013 yılında Mahmûd Hasan kendisine hilafet vermiştir. 2016 yılında Dârülulûm Diyûbend başmüftü Habiburrahman Hyrabadi'den de hilafet almıştır.

1.6.35. İnâyetullah Abbâsî (1977-)

Şu anda Bangladeş'te etkili ve popüler bir sûfî âlimidir. Hazreti Abbas'ın soyundandır. Abbâsî Menzil, Cavnûrî Dergâh Şerif'in şu anki pir'idir. Kerâmet Ali Cavnûrî'nin torunudur. Hâcer Bibi, Kerâmet Ali Cavnûrî'nin 8. kızıdır. Oğlu Zahîrûddîn Ahmed Abbâsî'dir; Oğlu Sıddık Ahmed Abbâsî'dir, Oğlu Nisar Ahmed Abbâsî, oğlu Muhammed İnâyetullah Abbâsî'dir. Kerâmet Ali, Hindistan'daki Cavnûrî'dan Bangladeş'in Narayanganj kentindeki Pathantali'ye İslâm'ı yaymak için gitmiştir. O andan itibaren, Cavnûrî âlimleri Bangladeş'te yaşamaya başlamıştır. Bundan sonra Pathantuli Abbâsî Menzil'in yolculuğu başlamıştır. Abbâsî Menzil, Bangladeş'te İslâm'ın yayılmasına önemli katkılarda bulunmuştur. Abbâsî Menzil Cavnûrî Dergâh, Şeriat, tarikat ve mârifet hakkında bilgi edinmek için mükemmel bir merkezdir.

İnâyetullah Abbâsî, 17 Mart 2006'da resmen dergah'ın başına geçmiştir. İlköğrenimini ailede tamamlamıştır. Yüksek eğitimini Dârülulûm Karaçi'den almıştır. Karaçi'de Muhammed Tâkî Osmânî'dan el-Câmiu's-Sahîh okumuştur. Ebü'l-Hasan Nedvî (ö.1999) de dahil olmak üzere çok sayıda âlimden çeşitli konular öğrenmiştir. Lisans ve

²⁵⁵ Mufti Ibrahim Anwari, Biography of Mufti Fazlul Karim. *Daily Inqilab* (in Bengali). Retrieved 24 May 2023.

yüksek lisans eğitimini Hindistan'daki Nedvetü'l İslâm Üniversitesi'nde tamamlamıştır. Ayrıca Hindistan'daki Lucknow Üniversitesi'nde doktorasını tamamlamıştır. Bangladeş Tehrik-i- Hatm-i Nübüvvet adlı bir organizasyonun başkanıdır. Aynı zamanda Merkez-i Tehrik Hatm-i Nübüvvet Kerametiyye Matlau'l Ulûm Medresesi'nin de yöneticisidir. Medresenin amaçlarından biri de ilim adamları yetiştirmektir. Bu medresede ilköğretimden lisansüstü düzeye kadar çeşitli Kur'an ve hadis dersleri verilmektedir. Konferanslar ve nasihatler yoluyla dinin doğru öğretileri ile Bangladeş'te rehber olarak çalışmaktadır. Bahs-münazara ve fetva-ferâiz ile İslâm'ın doğru taslağını insanlara sunmaktadır. Tarikatın tüm uygulamaları dergâhta düzenli zikir ve mahfil yoluyla uygulanmaktadır.²⁵⁶

²⁵⁶ Nijampuri, *The Hundred (100 Great Scholars from Bangladesh)*, 167.

1.7. HINT ALT KITASI'NDAKİ TASAVVUFA DAYALI ÖNEMLİ KURULUŞLAR VE GRUPLAR

Hint alt kıtasında tasavvufa dayalı en önemli organizasyon ve gruplardan bazıları şunlardır:

1.7.1. Teblîğî Cemâat

19. yüzyılda Hint alt kıtası halkı, İngiliz sömürgeciliğinin siyasi sebeplerinden dolayı İslâm'dan yavaş yavaş uzaklaşmıştır. Hint alt kıtası'nın ünlü bir sûfî âlimi olan Muhammed İlyas Kandehlevî (ö. 1944), o dönemde Teblîğî Cemâat'ni kurmuştur. O, sıkıntıya düşen Müslümanları nefsi temizlemekten ve kafa karışıklığından kurtarmak maksadıyla bu işe başlamıştır. Ayrıca İslâm'ın temel inançlarına ve İslâm'ın bütüncül uygulamasına vurgu yapmıştır.²⁵⁷

Tebliğî Cemâat'nin ana hedeflerinden biri, dini uygulamalar yoluyla kendini arındırmaktır. Ayrıca bu hareket ruhsal yeniden yapılanma amacı ile çalışmaktadır. Bu amaçla dünyanın dört bir yanındaki Müslümanları İslâm'ı yaşamaya davet etmektedirler. Tebliğ'in asıl amacı, İslâm'ın mesajını insanlar arasında yaymaktır. Tebliğî Cemâat faaliyetleri ilk olarak Hindistan, Pakistan ve Bangladeş'e yayılmıştır. Daha sonra alt kıtanın çeşitli İslâm âlimleri ve mutasavvıflarının işbirliği ile Avrupa, Amerika, Avustralya, Afrika gibi dünyanın farklı ülkelerine yayılmıştır. Selefler, doktrinlerini Vietnam'daki Çam Müslümanları arasında yaymıştır. Daha sonra Vietnam hükümeti orada selefliği yasaklamıştır. Ancak, Tebliğî Cemâat ideolojisini orada yaymaktadır. Tebliğî Cemâat'nin dünya çapında yaklaşık 180 ülkede sekiz crore takipçisi vardır. Ancak takipçilerin çoğu Güney Asya'da yaşamaktadır. Tebliğî Cemâat, 20. yüzyılın İslâm'daki en etkili dini hareketlerinden biri olarak kabul edilmektedir.

²⁵⁷ Mawlana Manzur Numani, *Tebliğ-i Cemâ'at, Cemâ'at-i İslâmî o Barelvî Hazret* (Leknev: 1989), 20-37.

Tebliğî Cemâati'nin kurucusu olan İlyas Kandehlevî, bir mutasavvıf idi. İlyas Kandehlevî tarikat biat'ını Reşîd Ahmed Gengûhî (ö.1905)'den almıştır. İlyas Kandehlevî toplam yirmi yıl boyunca Reşîd Ahmed Gengûhî'nin yanındaymış ve ondan tasavvufun önemli yönlerini öğrenmiştir. Reşîd Ahmed Gengûhî'nin ölümünden sonra Hâlîl Ahmed Sehârenpûrî (ö. 1927)'den tarikat halifeliğini almıştır. Daha sonra Diyûbendî"ye taşınmış ve Mahmûd Hasan Diyûbendî (ö. 1920)'nin müritliğini kabul etmiştir. Bu sırada yine Mahmûd Hasan Diyûbendî'e Tirmizî dahil olmak üzere çeşitli hadis kitaplarını okumuştur. Şeyh Abdülrahim Raipuri ve Eşref Ali Thanvi gibi sûfî âlimlerine de saygı duymuştur. Şeyh Muhammed Zekerîya Kandehlevî (ö. 1944), Tebliğî Cemâati'nin temel risalesinin yazarıdır. Ünlü bir mutasavvıftır. Kütüb-i Fezâ' il per İşkâlât or unki Cevâbât' adında ünlü bir kitap yazmıştır. Bu kitap, bugünün Müslüman dünyasında yaygın olarak okunmaktadır. Bu kitapta Hasan-ı Basrî, Bâyezid-i Bistâmî, Râbia el-Adeviyye, Cüneyd-i Bağdâdî, Gazzâlî' başta olmak üzere çok sayıda mutasavvıfın biyografisini ve kerâmetini kaydetmiştir.

Tebliğî Cemâat hareketi, İslâm'ın temel değerlerini teşvik eder ve Müslümanlara namaz, oruç ve diğer ibadet şekillerini öğretmeye çalışmaktadır. Tebliğ üyeleri gönüllü işler yapar ve başkalarını da gönüllü çalışmalara katılmaya teşvik etmektedir. Tebliğî Cemâat, fitneden uzak durmak için siyaset ve fıkıh hakkında önem vermemektedir.

Tebliğî Cemâat'nin 6 temel prensibi vardır. Bu altı ilke şunlardır: 1. Kelime (İman), 2. Namaz, 3. İlim ve Zikir, 4. Ekramul Müslimîn (Müslümanlara Yardım), 5. İhlas veya Niyet sahih, 6. Davet ve Tebliğ (İslâm'ı yayma çağrısı).²⁵⁸

Tebliğî Cemâat'nin akideleri esasen sûfî akidelerine dayanmaktadır. Bu prensipler insanları maneviyata yönlendirmektedir. Bu ilkeleri takip ederek bir insan İnsân-ı kâmil seviyesine yükselmektedir.²⁵⁹ Tasavvufun pek çok ilkesi, Tebliğî Cemâat ilkeleriyle

²⁵⁸ Abdülhâlik Bîrzâdeh, *eş-Şeyh Muhammed İlyâs ed-Dihlevî* (Kahire: 1990).

²⁵⁹ Vahit Göktaş, Mohammad Mahmudul Hasan, Saeyd Rashed Hasan Chowdury, and Murat İsmailoğlu. "Spirituality in the Context of Tablighi Cemâat and its Implication on Muslim Society: The sûfî Perspective." *International Journal of Social, Political and Economic Research* 9, no. 1 (2022): 49-66.

yakından ilişkililmektedir. Bu esaslar şunlardır: tevbe, tevekkül, sabır, istislâh, ihlas, zikir, keşf, fana ve beka'dır. Ayrıca tasavvufun İslâmî tebliğ işiyle ilgili olan ve tebliğ işini kolaylaştıran başka ilkeleri de vardır. Bu ilkeler; ahlak, dürüstlük, tevazu, iyilik ve merhamet, başkalarının kusurlarını affetme, doğruyu söyleme, emaneti koruma, herkesle dostluğu sürdürme ve başkalarının iyiliğini gözetmedir.

Bishwa İçtima (dünya birlikteliği-topluluğu), her yıl Bangladeş'te düzenlenen Teblîğî Cemâat'nin yıllık küresel buluşmasıdır. Teblîğî Cemâat'nin bu Bishwa İçtima Konferansı, Hac'dan sonra dünyanın en büyük konferansıdır ve dünyanın farklı yerlerinden dindar Müslümanların katılımıyla gerçekleşmektedir. Teblîğî Cemâat takipçileri, dünyanın en etkili âlimlerinden Kur'an-ı Kerim ve Hadislerin önemli öğretilerini dinlemek için buraya gelmektedirler. Üç günlük programın sonunda dualara katılarak konferanslarını tamamlamışlardır.²⁶⁰ Alt kıtadaki en büyük ikinci Teblîğî Cemâat konferansı her yıl Pakistan'ın Pencap eyaletindeki Raibond'da düzenlenmektedir. Pakistan'da düzenlenen Raibond Konferansı'na dünyanın 40'tan fazla ülkesinden Teblîğî Cemâat takipçileri katılmaktadır. Dünyanın en büyük üçüncü içtima'sı (konferansı) Hindistan'ın Bhopal kentindeki Ghashipura'da düzenlenmektedir. Her yıl yaklaşık 2 milyon dindar Müslüman bu konferansa katılmaktadır.

Ortadoğu'nun en büyük üç günlük ictema'sı (konferansı) her yıl Ürdün'ün başkenti Amman'ın Rusafia kentindeki Medine Al-Hucjaj Camii'nde düzenlenmektedir. Arap ülkelerinden milyonlarca dindar Müslüman Teblîğî Cemâat'nin bu konferansına katılmaktadır. Ayrıca Avrupa Birliği ülkelerinin en büyük İçtima konferansı, her yıl üç gün boyunca İngiltere'nin başkenti Londra'daki Duisbury merkez Camii'nde düzenlenmektedir. Avrupa'nın farklı şehirlerinden binlerce dindar Müslüman bu konferansa katılmaktadır. Londra şehrinde Teblîğî Cemâat'nin birkaç merkez'i vardır.

²⁶⁰ Bustamam Ahmad, The history of Jama'ah Tabligh in Southeast Asia: the role of *İslâmîc Sufism in İslâmîc revival*. *Al-Jami'ah: Journal of İslâmîc Studies*, 46(2), 2008), s. 353-400.

Diğer Asya ülkelerinde olduğu gibi ABD ve Kanada da her yıl Teblîğî Cemâat'nin üç günlük bir icteması (konferansı) düzenlemektedir. Teblîğî Cemâat'nin tahminen 50.000 üyesi, Amerika Birleşik Devletleri'nde çeşitli İslâmî tebliğ faaliyetlerinde yer almaktadır. Teblîğî Cemâat'nin çeşitli etnik grupların bulunduğu ülkelerdeki tebliğ faaliyetleri büyük bir olumlu tepki almaktadır. Teblîğî Cemâat, Güney ve Orta Amerika ile Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde yeni camiler ve tebliğ merkez kurarak İslâmî tebliğ faaliyetlerini yürütmektedir.²⁶¹

1.7.2. Diyûbendî Hareketi

Diyûbend, Hindistan'ın Uttar Pradesh eyaletinin Saharanpur semtindeki bir yerin adıdır. Diyûbendî, 19. yüzyılda Hindistan'da kurulan bir dindar hareketin adıdır. Bu hareket, Hanafi mezhebine dayalı, İslâm'ın yerel Hindistan koşullarına uyarlanmasını hedeflemektedir. Bu hareket Şah Veliyyullah'tan (ö. 1176/1762) esinlenmiştir. Diyûbendîliğin öğretileri, özellikle Hindistan, Pakistan, Bangladeş ve Afganistan gibi bölgelerde yaygındır.

Hintli Müslümanlar, Hindistan'ı İngiliz yönetiminden kurtarmak için 1857'de Sepoy İsyanını organize etmişlerdir. İngilizler 1857'deki Sepoy devrimini kazanmıştır. Bu zaferin bir sonucu olarak İngilizler, yüzlerce Hintli âlimi idam etmiş ve binlerce savaşıyı esir almıştı. Mevlâna Kasim Nanotvi, Diyûbendî'nin bilgili bir âlimidir. İngilizler tarafından esir alınanlar arasındaymış. Daha sonra tekrar İngiliz İmparatorluğu'na karşı savaşımaya hazırlanmıştır. Ancak bu sefer stratejisini değiştirmiştir. İngilizlere karşı savaşmak için bir grup genci eğitmeyi planlamıştır. Bu amaçla 1866'da önde gelen birkaç İslâm âlimleriyle birlikte Hindistan'ın geleneksel bir dini kurumu olan '*Diyûbend Dârülulûmu*' adlı bir medrese kurmuştur.²⁶² Daha sonra

²⁶¹ Jagonews, *Dese dese Tablighi ijtema* (Dhaka: Religion desk, 2018), Erişim Tarihi: Aralık 18, 2022.

²⁶² Abul Fatah Muhammad Yahya, *Deoband Hareketi: Tarih, Miras ve Katkı*, 2011, 157.

buradan Diyûbendî hareketi başlamıştır. Diyûbend Dârülulûmu, İslâm adına herhangi bir yeni doktrin ile kurulmamış, sadece İslâm'ı İngilizlerden korumak, yaymak ve yerleştirmek için kurulmuştur.

Diyûbend âlimleri bir yanda İngilizlere karşı savaşırken diğer yandan çeşitli tarikatları yaymışlardır. Diyûbend'in birçok ünlü âlimleri vardı, ancak aralarındaki sûfî âlimleri şunlardı: Reşîd Ahmed Gengûhî, İmdâdullah Tehânevî, Eşref Ali Thanvi, Muhammed Enver Şâh Hüseyinî Keşmîrî, Şebbir Ahmet Osmânî', Asgar Hüseyin Diyûbendî, Fazlurrahman, Ubeydullah es-Sindî, Muhammed İlyas Kandehlevî, Muhammed Zekerîyyâ Kandehlevî, Habîbürrahman A'zamî, Ebü'l-Hasan Nedvî, Muhammed Şefî' Diyûbendî, Hüseyin Ahmed Medenî ve Muhammed Tâkî Osmânî özellikle dikkate değerdir.

Akide veya dini ideoloji açısından Diyûbendiler, Mâtürîdiyye takip etmektedir. Eğitim kurumlarında, Mâtürîdî âlimi Necmeddin Neseî (ö. 537/1142)'nin yazdığı akide risalesi okutulmaktadır.²⁶³ Diyûbendîler, dört mezhepten herhangi birine tabidir. Ancak, kendilerine Hanefi mezhebine mensup diyorlarmış.²⁶⁴ Taklid görüşü açısından, onların ana muhaliflerinden biri gayri mukallid olarak da bilinen ehl-i hadîs'tir.²⁶⁵ Ancak Hint alt kıtası'ndaki vehhâbîler, Şah Veliyyullah'ı liderleri olarak görmektedirler. Vehhâbî inancına sahip olmasına rağmen, kendisi büyük bir sûfî idi. Ancak oğlu Abdülazîz, Hint alt kıtasında Vehhabiliğin öncüsüydü. Diyûbend âlimlerinin biyografilerini incelersek, bazılarının Vehhabiliği desteklediğini ancak kişisel olarak tasavvufun takipçisi olduklarını görülmektedir.

Dârülulûm'un kuruluşundan sonra kısa sürede Hindistan'da yaklaşık 40 medrese daha kurulmuştur. Bu şekilde Dârülulûm Diyûbend Medresesi'nin ardından Hindistan,

²⁶³ Martin van Bruinessen, Stefano Allievi, *Producing Islâmic Knowledge: Transmission and Dissemination in Western Europe*, 100.

²⁶⁴ Aaron Spevack, *The Archetypal Aliye Scholar: Law, Theology, and Mysticism in the Synthesis of Al-Bajuri* (New York: State University of New York Press, 2014), 49.

²⁶⁵ Barbara Daly Metcalf, *Islâmic revival in British India: Deoband, 1860-1900* (New Delhi: Oxford Univ. Press, 2002), 141.

Pakistan ve Bangladeş'te sayısız medreseler kurulmuştur. Dârülulûm Diyûbendî'nin müfredatına göre Hindistan'da kurulan okul, üniversiteler ve medreselerden bazıları şunlardır: Mazahirul Ulûm Saharanpur, Medinetül Ulûm Bagbari Assam, Camiyye Kâsîmiye Medrese Şahi Moradabad, Dârülulûm Nedvetü'l-ulemâ Lucknow, Dârülulûm Raheemiya Keşmir, Dârülulûm vakıf Saharanpur, Camiyyetul Kâsım Dârülulûm el-İslâmîyye Bihar, Dârülulûm Sabeelur Rashad Karnataka, Dârülulûm Şah Veliyyullah, Dârülulûm Mubarakah Karnataka ve Dârülulûm Sabeelus Salam'dır.

Dârülulûm Diyûbendî'nin müfredatına göre Bangladeş'te kurulan okul, üniversiteler ve medreselerden bazıları şunlardır: Dârülulûm Muinul İslâm Hathajari Chattogram, Al Camiyye Al İslâmîye Patia Chattogram, Camiyye Yunusia Medresesi Brahmanbaria, Camiyye Nuriye İslâmîye Kamrangirchar Dakka, Medrese İshatul Ulûm Ludhua Lakshmipur, Charmonai Camiyye Reşîdiyye Ahsanabad Barisal, Camiyye İslâmîye Ibrahimia Uzani Medrese Chadpur, Eşrefül Ulûm Bara Katra Medrese Dakka, Lalbagh Camiyye Kur'aniye Arabiyye Dakka, Camiyye Arabiyye İmdadul Ulûm Faridabad Dakka, Camiyye Rahmania Arabiyye Mohammadpur Dakka, Al-Camiyyetul İslâmîye Dârülulûm Madani Nagar Narayanganj ve Camiyye Karimia Arabiyye Rampura Dakka'dır.

Bangladeş Kavmi Medresesi Eğitim Kurulu, Befakul'a kayıtlı medreselerin sayısı 5451'dir. Bütün bu medreseler, Kavmi Medresesi Kurulu veya '*Befakul Madaris*' tarafından onaylanmıştır. Bunun dışında tescilsiz medreseler de bulunmaktadır. Bangladeş'teki Kavmi medreselerinin sayısı yaklaşık 15.000 olup, kayıtlı medreselerden çok daha fazladır.²⁶⁶

Dârülulûm Diyûbendî'nin müfredatına göre Pakistan'da kurulan okul, üniversiteler ve medreselerden bazıları şunlardır: Dârülulûm Karaçi, Camiyye Hairul Madaris Multan, Camiyye Fârûkiyye Karaçi, Camiyye Feridiye İslâmabad, Camiyye Ulûm-ül-İslâmîye

²⁶⁶ Bangladeş Qaumi Madrasa Eğitim Kurulu, BEFAC, 2017, Erişim Tarihi: Aralık 24, 2022.

Karaçi, Camiyye tur Reşîd Karaçi, Esrefiye İslâm Üniversitesi, Camiyye Dârülulûm Sıddîkiyye, Camiyye Arabiyye Ehsan-ul-Ulûm, Camiyye Dârülulûm Hakkaniyet Pakhtunkhwa ve Dârülulûm Gujranwala'dır.

Dârülulûm Diyûbendî'nin müfredatına göre İngiltere'de kurulan okul, üniversiteler ve medreselerden bazıları şunlardır: Dârülulûm Londra, Dârülulûm el Arabiyye el-İslâmîye, Medînetü'l Ulûm el İslâmîye, Dârülulûm Bolton, Camiyyetul İlm vel Huda ve Camiyye Talim'ül İslâm.

Dârülulûm Diyûbendî'nin müfredatına göre Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada'da kurulan okul, üniversiteler ve medreselerden bazıları şunlardır: Dârülulûm el Medeniyye New York, Ma'had Talim'ül İslâm Chicago, Dârülulûm Kanada, el Reşîd İslâm Enstitüsü Ontario, Aîşe-i Sıddîka İslâm Enstitüsü Bowmanville, Kanada'dır.

1.7.3. Birelvî Hareketi

Birelvî, Güney Asya'da 200 milyondan fazla takipçisi olan bir sûfî hareketidir.²⁶⁷ Birelvî hareketi Hindistan'ın Uttar Pradesh kentindeki Bareilly'den başlamıştır. Dolayısıyla Hindistan ve Pakistan'da Birelvî hareketi olarak bilinmektedirler. Ancak Bangladeş'te daha çok Rezvi olarak bilinmektedir. Birelvî, Maturidi doktrin okulunu ve Hanefî mezhebini takip etmektedir. Ayrıca Kâdiriyye, Çiştiyye ve Sühreverdiyye sûfî tarikatlarını da takip etmektedirler.²⁶⁸

Ahmed Rızâ Hân Birelvî'nin (1856-1921) takipçileridir.²⁶⁹ Ahmed Rızâ Hân Birelvî, daha çok Ahmed Rızâ Hân Kaderi ve Ala Hazret olarak da bilinmektedir. O bir Müslüman âlim, ünlü Hintli sûfî ve İngiliz Hindistan'ında sosyal reformcudur.²⁷⁰ Aliye İslâm içindeki Birelvî hareketinin öncüsü olmuştur. Bazıları onu 19. ve 20. yüzyılın

²⁶⁷ "Barelvî", oxfordreference.com, (Erisim tarih Aralık 12, 2023).

²⁶⁸ "Diyûbendî İslâm vs. Barelvî İslâm in South Asia", Erişim Tarihi Aralık 26, 2022.

²⁶⁹ Usha Sanyal, "Generational Changes in the Leadership of the Ahl-e Sunnat Movement in North India during the Twentieth Century," *Modern Asian Studies*, 32 (3): 635–656.

²⁷⁰ Ali Riaz, *Faithful Education: Madrassahs in South Asia* (New Brunswick: NJ: Rutgers University Press, 2008), 75.

müceddidi olarak kabul etmektedir. İslâm fıkıhı, tasavvuf üzerine bine yakın kitap yazmıştır.

Ahmed Rızâ Hân, İngiliz Hindistan'daki Müslümanların ahlaki düşüşünü gözlemlemiştir. Bu süre zarfında çeşitli İslâm âlimleriyle birlikte Berlavi hareketini kurmuştur. Diyûbendî ve Ehl-i hadîs hareketlerine karşı dünyanın farklı yerlerinde tasavvuf hareketini kurmuştur. Bu hareketi sayesinde tasavvufu kurtarmıştır. Ahmed Rızâ Hân, Muhammed bin Abdülvehhâb tarafından kurulan Vehhabî hareketine ve Diyûbendî hareketine karşı çıkmıştır. Vehhabîleri kâfir ilan etmiştir. Diyûbendî hareketine bazı konularda karşı çıkmıştır. Berlavi hareketi Pakistan, Hindistan, Güney Afrika ve Bangladeş'teki takipçileriyle dünya çapında yayılmıştır.

Birelvî Hareketi'nde önemli rol oynayanlar şunlardır: Hamid Rızâ Hân (ö. 1943), Mustafa Rızâ Hân (ö. 1981), Amjad Ali Azmi (ö. 1948), Muhammed Abdul âlim Sıddık, Naeem Uddin Muradabadi, Zafereddin Bihari (ö. 1962), Abul Muhammed el-Eşrefî el-Geylânî (ö. 1961), Haşmet Ali Hân (ö. 1960), Mevlana Ziyaeddin Medeni (ö. 1981), Seyyid Ahmet Şah Sirikoti, Seyyid Abid Şah Müceddidi Al-Medeni, Seyyid Muhammad Azizülhak Sher Bangla, Seyyid Muhammed Tayyip Şah, Nûrû'l İslâm Haşemi, Müftü Muhammed İdris Rezvi ve Gazi Ekber Ali Rezvi'dir.²⁷¹

Diyûbendî tarafından kendisine yönelik çeşitli iddialar vardır. Ahmed Rızâ Hân, Azadi hareketine karşıymıştır. Bundan dolayı Şah Veliyyullah Dihlevî'nin muhalifi olarak ortaya çıkmıştır. Müslümanlar, İngiliz hakimiyetindeki Hindistan'ı 'Dârülharp' ilan edince, buna şiddetle karşı çıkmıştır. Ona göre Hindistan'daki Müslümanlar cuma namazı kılabilirdi. İngilizler cuma namazının kılınmasına herhangi bir engel çıkarmamıştır. Rezvi, İngiliz Hindistan'ını Dârülİslâm olarak ilan etmiştir. Hint alt kıtası Müslümanları,

²⁷¹ Şah Ahmed Rida Hân, The "Neglected Genius of the East" by Professor Muhammad Ma'sud Ahmad, P.H.D thesis., Courtesy of "The Muslim Digest", May/June 1985, 223–230.

Türk Halifeliğini desteklemek için Hilafet hareketini kurmuşlardır. Ancak o dönemde Türk Hilafet hareketine karşı çıkmıştır.

Hindistan'daki Birelvî'nin önemli eğitim kurumları şunlardır: Manzar-e-İslâm Uttar Pradesh, el Cem'iyyetul Eşrefiyye Uttar Pradesh, Cem'iyyetur Rızâ Uttar Pradesh, El-Cem'iyyetul İslâmîa Uttar Pradesh, Cem'iyye Amjadia Rezviye Uttar Pradesh ve Cem'iyye Nizamiyye Hyderabad'dır.

Pakistan'daki Birelvî'nin önemli eğitim kurumları şunlardır: Cem'iyye Naimia Lahore, Cem'iyye Nizamia Gausia Pencap, Cem'iyye Tul Medine Karaçi, Cem'iyye Faridiya Sahib Pencap'tır.

Bangladeş'teki Birelvî'nin önemli eğitim kurumları şunlardır: Cem'iyye Ahmediyye Aliye Aliye Kâmil Medrese Chattogram, Kâdiriyye Teyyebiyye Aliye Kamil Medrese Dakka, Medrese Tayyabia Adudia Aliye Rangunia Chattogram, Medrese A Tayyebiye İslâmîa Aliye Fazıl Chattogram, Medrese-A- Tayyebiye Hafiziye Chattogram'tır.

Hint alt kıtasında Birelvî'nin İslâm'ı ve tasavvufu yaydıkları çeşitli organizasyonları vardır. Hindistan'da Reza Academy, Dergâh-e-Ala Hazrat ve Cemâat Reza-e-Mustafa adlı Birelvî organizasyonları vardır. Birelvî'nin Pakistan'daki önemli kuruluşları şunlardır: Cem'iyyet Ulamae Pakistan, Aliye İttehad Council, Cemâat Ehl-i sünnet, Tanjim ul Madaris, Aliye Tehreek, Meclis-e-Tahaffuz-e-hatme Nübüvvet'tir. Birelvî'nin Bangladeş'teki önemli kuruluşları Anjuman-e Rahmaniya Ahmadiyya Aliye Trust, Bangladeş İslâmî Cephesi ve İslâmî Cephe Bangladeş'tir.

1.7.4. Dârülulûm-i Nedvetü'l-ulemâ (Nedvî) Hareketi

Nedvetü'l-ulemâ, Hintli İslâm âlimlerinin bir kuruluşudur. 1893'te Mahmud Hasan Diyûbendî, Mevlâna Eşref Ali Thanvi, Hâlîl Ahmed Sehârenpûrî, Muhammed Ali Mungeri, Fahrul Hasan Gangûhî, Ahmed Hasan Kanpûrî ve Hindistan'ın diğer ünlü âlimleri Nedvetü'l-ulemâ adlı bir organizasyon kurmuşlardır. Bu teşkilatın kuruluş amacı,

geleneksel eğitim sisteminde reform yapmak ve çeşitli dini konularda Müslümanlar arasındaki görüş ayrılıklarını ortadan kaldırmaktı. Muhammed Ali Mungeri bu teşkilatın ana kurucusu olarak kabul edilmektedir.

Muhammed Ali Mungeri, 1898 yılında bu teşkilata bağlı olarak Dârülulûm adlı dini bir kurum kurmuştur.²⁷² Daha sonra Dârülulûm-i Nedvetü'l-ulemâ, Hint alt kıtasında tanınmış bir İslâmî eğitim kurumu hâline gelmiştir. Günümüzde, Hindistan da dahil olmak üzere diğer ülkelerden gelen Müslüman öğrenciler çok sayıda burada eğitim görmektedir.²⁷³ Bu kurumdan Al-Baas Al-İslâmî, Tameer e Hayat, Sachha raahi ve Al-raïd adlı dört uluslararası dergi yayınlanmaktadır.

Nedvetü'l-ulemâ teşkilatı, Muhammed Ali Mungeri, Masihüzzamân Hân, Hâlîlürrahman Saharanpuri, Abdul Hai Hassani, Ali Hasan Hân, Hâkim Abdul Ali ve Rabe Hassani Nedvî gibi Hindistan'ın birçok büyük sûfî âlimleri tarafından yönetilmiştir. Ebü'l-Hasan Ali Nedvî bile 1961'den 1999'a kadar Nedvetü'l-ulemâ'nın yöneticisiydi.²⁷⁴

Nedvî, Hindistan'ın Dârülulûm-i Nedvetü'l-ulemâ'sının bir unvanıdır. Dârülulûm-i Nedvetü'l-ulemâ'dan eğitimlerini tamamladıktan sonra kendilerine Nedvî ünvanı verilmektedir. Dârülulûm-i Nedvetü'l-ulemâ'dan mezun olan dünyaca ünlü şahsiyetlerden bazıları şunlardır: Ebü'l-Hasan Ali Nedvî (1999), Wadeh Reşid Hasani Nedvî (2019), İjteba Nedvî (2008), Minnetullah Rahmani (1991), Muhammed Ekram Nedvî (d.1963-), Rabey Hasani Nedvî (d. 1929), Sajjad Nomani (d. 1955-), Abdurrahman Kaşgari Nedvî (ö. 1971), Sultan Zauk Nedvî (d. 1939), Seyyid Süleyman Nedvî (ö. 1953), Seyyid Ehtisham Ahmet Nedvî (d. 1925), Vali Hasan Tonki (ö. 1995), Yasin Mazhar Sıddîkî (ö. 2020), Salman Hüseyin Nedvî (d. 1954) ve Şihabeddin Nedvî (ö. 2002)'dir.

²⁷² Nizamuddin Asir Adravi, *Tazkirah MaŞahir Hind: Karwane Rafta (Urduca)* (Deoband: Darul Muallifeen, 2016), 235.

²⁷³ Ghazanfar Ali Hân, *"Nadvat_al_Ulama: a centre of İslâmîc learning"* (Aligarh: Aligarh Muslim University, 2001).

²⁷⁴ "Nedvî on Maududi: A Traditionalist Maulvis's Critique of İslâmism", *Two Clerics*, Mayıs 18, 2008, Erişim Tarihi: Ekim12, 2022.

İKİNCİ BÖLÜM

HİNT ALT KITASI'NDA SELEFİLİĞİN ORTAYA ÇIKIŞI, DOKTRİNLERİ VE FAALİYETLERİ

Vehhâbî hareketi veya diğer bir adıyla selefî hareketi, İslâm dini bünyesindeki hareketlerden biridir. Selefilik, günümüzün en etkili ideolojilerden biridir ve hızla yayılmaktadır. Selefî hareketi, Sünni İslâm başlığı altında incelenmektedir. Selefilik, İslâm'ın harfî harfine, katı ve saf bir uygulamasıdır ve özellikle erken dönem İslâmî uygulamaların gözetilmesini vurgulamaktadır. Vehhâbilik kelimesi de, günümüzde selefilik yerine kullanılmaktadır. Selef kelimesi, kelime anlamı olarak ata demektir. Pratik anlamı ise İslâm'ın ilk zamanlarındaki insanları ihtiva etmektedir. Yani Hz. Peygamber'in kendilerinden ümmetin en hayırlıları olarak bahsetmiş olduğu sahâbe, tâbiîn ve tebeu't-tâbiîn kapsamaktadır. Selefî takip edenlere de selefî denmektedir. Selefilik bir başka deyişle İslâm'ı ilk üç asrındaki insanlar gibi anlama ve yaşama şeklidir. Muhammed b. Abdülvehhâb bu harekete özel bir katkıda bulunmuştur. Kendisi aynı zamanda selefî bir âlîmdir. Selefîler türbe merkezli faaliyetlere karşı çıkmaktadırlar. Dünyada Müslümanların takip ettikleri iki ana düşünce okulundan biri tasavvuf, diğeri ise selefiliktir. Selefilik, tasavvuf'a karşı bir duruşu içermektedir. Selefîler daha çok Hanbeli mezhebini takip etmektedirler. Öte yandan, birçok selefînin belirli bir mezhebi takip etmediği de görülmektedir. Selefilik de Haneî, Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinin her biri aynı değere sahiptir.

Hz. Muhammed'den beri hemen her devirde Kur'ân ve sünnete uymanın önemine dikkat çekilmektedir. Geleneksel mezheplerin ortaya çıkmasından önceki dönemin Müslümanları, ilk asırdakileri takip etmiş ve kendilerine selefî demeyi tercih etmişlerdir. Sahâbe ve takipçilerinin birçoğunun kendilerini ehl-i hadîs olarak adlandırdıkları söylenmektedir. Sahâbeler tarafından fethedilen toprakların ve bölgelerin halkı da sahâbelere Ehl-i hadîs dermişlerdi. Ebû Mansûr Abdulkâhir b. Tahir b. Muhammed et-

Temîmî Bağdâdî (ö. h.429) ünlü kitabı ‘Kitâbu Usûlî’ d-dîn’de Roma, Cezayir, Suriye, Azerbaycan ve Bab al-Abwab’daki Müslüman toplulukların de ehl-i hadîs olduğunu belirtmektedir.²⁷⁵ Ayrıca Afrika, İspanya ve Batı Denizi çevresindeki ülkelerden gelen Müslümanlar da ehl-i hadîs’in takipçisiydiler. Habeşistan kıyı halkının da Ehl-i hadîs’i takip ettiği söylenmektedir. Hicri ilk 400’den önce âlîmler hadisleri araştırmaktadır. Onlar hadislerin derlenip muhafaza edilmesinde önemli rol oynamıştır. Hadislerin niteliğini dikkatle incelemişler ve bunları sahih, zayıf ve uydurma olarak tanımlamışlardır. Bu sebeple birçok Diyûbend âlim ehl-i hadîs’e karşı çıkmıştır. Kendilerini ehl-i hadîs veya selefî olarak adlandıran dünyaca ünlü birçok âlîm vardır. Onlardan bazıları şunlardır:

- 1.Ömer bin Abdülaziz (ö. h.101)
- 2.Makhul bin Abdullah Sindhî (ö. h.113)
- 3.Amr bin Müslim Baheli (ö. h.123)
- 4.Ebû Amr Abdurrahmân b. Amr b. Yuhmid el-Evzâî (ö. 157/774)
- 5.Mâlik b. Enes (ö. h.179)
- 6.Fudayl b. İyâz (ö. h.187)
7. İmam Şafii (ö. h. 204)
- 8.Müslim b. Haccâc (ö. h.261)
- 9.Ahmed b. Muhammed (Ebû Bekr-i Hâllâl) (ö. h. 311.)
- 10.İbn Huzeyme (ö. h. 311)
- 11.Ebu'l-Hasan el Eş’arî (ö. h. 324)
- 12.İbrahim bin Md. Debli (ö. h.345)
- 13.Hâkim en-Nîsâbûrî (ö. h. 405)
- 14.İbnü’l-Hâc Endülüs (ö. h.449)
- 15.Ahmed b. Hüseyin Beyhakî (ö. h. 458)²⁷⁶

²⁷⁵ Ebû Mansûr Abdulkâhir b. Tahir b. Muhammed et-Temîmî Bağdâdî, *Kitâbu Usûlî’ d-dîn* (İstanbul: Matbaatu’ d- Devle, 1928).

²⁷⁶ Md. Abdullahel Kâfi, *Ahl al-Hadith known*.

Bunların yanında birçok ehl-i hadîs âlim de bulunmaktadır.

Ehl-i hadîs'in esaslarından biri de Kur'ân ve sünnette mevcut olan hiçbir şeyi göz ardı etmemeleridir. Onlara göre dünyada müspet veya menfî birçok durum gerçekleşmektedir ve gerçekleşecektir fakat Kur'ân ve sünnetin ortaya koyduğu prensipler asla değişmeyecektir. Aksine insanlar yaratılışın sırlarının keşfiyle daha çok Yaratıcıya yönelecekler ve şirk içeren eylemlerin anlamsızlığının anlaşılması artarak devam edecektir. Hadis kelimesi Kur'ân-ı Kerim'in birçok yerinde geçmektedir: *“Allah güzel bir söz indirdi.”*²⁷⁷ *“Öyleyse onlar hangi söze inanacaklar?”*²⁷⁸ Yine Hz. Peygamber hanımlarında bir sır söylediğinde, Allah onu Peygambere tahrîm suresi'nde vahyetmiştir.²⁷⁹ İslâm'ın ilk üç asrında diğer bir deyişle sahâbî, tâbiîn ve tebeu't-tâbiîn devrinde herkes Kur'ân ve hadîs üzere birleşmiş durumdaymıştı. Mezheplerin ortaya çıkmasından evvel büyük imamlar ehl-i hadîs'ti. Ehl-i hadîs teriminin o dönemde yaygın olduğu, önde gelen sahâbîlerden Ebû Said el-Hudrî'den rivayet edilen hadislerden de anlaşılmaktadır. Enes b. Mâlik'ten rivayet edilen bir hadiste Hz. Muhammed şöyle buyurmuştur: Kıyamet günü ehl-i hadîs, ellerinde mürekkep olacak şekilde ortaya çıkacaklardır. Ardından Allah onlara ey ehl-i hadîs siz doğrudan cennete gidin buyuracaktır.²⁸⁰ Ehl-i hadîs âlimi Senâullah Amritsarî, Ehl-i hadîs'in akîdesini nakletmiş, bunun Cenâb-ı Hakk'ın her şeyin Yaratıcısı olduğuna inanmak olduğunu belirtmiştir. Buna göre, büyük küçük tüm yaratılanlar Allah'a aittir, Allah'ın emrinden başka bir yaratılış yoktur, *“Ne yücedir O ki mülk onun elindedir ve O, her şeye kadirdir.”*²⁸¹

Selefîler ile ehl-i hadîsler, Kur'ân ve sünnete sımsıkı sarılıp bu iki ana kaynağı diğer bütün görüş ve yollardan üstün tutanlardır. Sahâbe ve tabiîlerin örnekliğini takip etmektedirler. Akîde, İbâdet, Muâmelat, Ahlak, Siyaset, Sosyal Politikanın her alanında

²⁷⁷ Zümer, 39/ 23.

²⁷⁸ A'râf, 7/ 185.

²⁷⁹ Tahrîm, 66/3.

²⁸⁰ Taberani.

²⁸¹ Mülk, 67/1

Allah'a ve Resûlü'ne indirilen vahye sadık kalmaktadırlar. Aşırıya gidenlerin bilmeden gerçekleştirdikleri yeniliklere ve hatalı eklemelere Peygamberden edindikleri bilgileri diğerlerine aktarak karşı çıkmaktadırlar. Ehl-i hadîs; Cehmiyye, Mu'tezile, Hâricîler, Râfîzîler, Mürcie ve Kaderîlik ve benzeri fırkaların ilgalarının zararlarına karşı her daim temkinli yaklaşmaktadırlar.

Bangladeş'teki Ehl-i hadîs hareketinin kurucusu ve Rajşehi Üniversitesi Arapça bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Esedullah'il Gâlib'e göre, aşağıdaki İmam ve Muhaddisler Ehl-i hadîstir:

- 1.Ebû Hanîfe (ö. h. 150)
- 2.Mâlik b. Enes (ö. h. 179)
- 3.İmam Şakeri (ö. h. 204)
- 4.Ahmed b. Hanbel (ö. h. 241)
- 5.Muhammed b. İsmâil Buhârî (ö. h.256)
- 6.İmam-ı Müslim (ö. h. 261)
- 7.İmam-ı Nesâî (ö. h. 303)
- 8.İmam-ı Ebu Davud (ö. h. 275)
- 9.İmam-ı Tirmizi (ö. h. 279)
- 10.İbn Mâce (ö. h. 273)
- 11.Ali b. Medînî (ö. h. 234)²⁸²

Özellikle selefî hareket, İmam Buhârî, Ahmed b. Hanbel ve diğer büyük muhaddislerin samimiyet ve gayretleri sayesinde ivme ve dolgunluk kazanmıştır. Daha sonra Takıyyüddin İbn Teymiyye selefî hareketin devam etmesinde önemli bir rol oynamıştır. İbn Teymiyye'nin çabaları, çalışkanlığı ve çok yönlülüğü selefî hareketin temelini güçlendirmiştir. Yüzyıllar sonra, modern zamanlarda Muhammed b. Abdülvehhâb'in, davet faaliyetleriyle selefî akîdesi ve tevhit hareketi hız kazanmış, kısa

²⁸² Esedullah'il Gâlib, *What is the Ahl al-Hadith Movement and Why?* 8-9.

zaman da bu hareketin dünya çapında yayılmasıyla şirk ve bidat taraftarları ağır darbe almıştır. Bu hareketin etkileri başlangıçta Suudi Arabistan ve Ortadoğu'da hissedilmiş, daha sonra Müslümanların akîdesini düzeltmek amacıyla farklı ülkelerde selefî teşkilatlar kurulmuştur.²⁸³

Selefî hareketin ana amacının, İslâm'ın orijinal formuna geri dönmek olduğu rahatlıkla söylenebilmektedir. Selefilik hareketi, İslâm'ın ikinci asrında ortaya çıkan ehl-i hadîs hareketi ile aynı temellere dayanmaktadır. Şariat konularında selefiler ile diğer Müslümanlar arasında görüş ayrılıkları vardır. Örneğin onlar, bazı özel günleri ve konuları inkâr etmektedirler. Berat ve mevlid kandili'ni kutlamazlar. Bundan dolayı bazı Müslüman gruplar tarafından aşırılıkçı bir hareket olarak bilinmektedirler. Onlar özellikle İbn Teymiyye ve Ahmed b. Hanbel'den etkilenmişlerdir. Amaçları İslâm'ın ana çizgisinden ayrılanları Kur'ân'da ve hadis'te anlatılan yola tekrar geri döndürmektir.

Muhammed b. Abdülvehhâb (ö.1792) bir selefî âlimdi ve vehhâbîlik hareketinin kurucusuydu. 1803 yılında Suudi Arabistan'ın başkenti Riyad'ın Necd eyaletinde doğmuştur. Bu hareket başlangıçta onun adını almıştır. Necd, orta Arabistan'da eski bir dağlık bölgedir. Özellikle Abbasi yönetiminin yıkılmasından sonra 18. yüzyıla kadar şirk ile içiçe geçmiş bir ibadet şekli burada devam etmiştir. İnsanlar arasında İslâmî olmayan birçok davranış hızla yayılmıştır. Muhammed b. Abdülvehhâb, o dönemde Kur'ân ve sünnete dayalı büyük bir Arap devleti kurmuştur. Bu hareket, çeşitli özelliklerinden dolayı selefî hareketi olarak adlandırılmaktadır. Ancak tarihçiler de dahil olmak üzere birçok kişi bu hareketi vehhâbîlik hareketi olarak da adlandırmaktadır. Aslında ne Muhammed b. Abdülvehhâb ne de takipçileri bu harekete isim vermemiştir. selefî veya vehhâbî olduklarını hiçbir zaman öne sürmemişlerdir. Dolayısıyla başlangıçta bu hareketin özel bir adı olmadığı söylenebilmektedir. Abdülvehhâb ve takipçilerinin amacı,

²⁸³ Muhammed İsrâfîl Hüseyin, *The Origin And Evolution of Ahl Al -Hadith, AlquranerPath*, Erişim Tarihi: Ocak 2, 2023.

selef-i Salihin izlediği yolda Kur'ân ve sünnete dayalı bir devlet kurmaktır. Selefîlerin izlediği yolu takip ettikleri için isimleri daha sonra Selefî hareketi olarak anılmaya başlanmıştır. Bu hareketin başlatıcısı, babası Abdülvehhâb olan Muhammed'dir. Birçok kişi, bu hareketi onun ismiyle adlandırmaktansa babasının ismi ile ilişkilendirmeyi tercih etmiştir. Bundan dolayı bu hareket "*vehhâbîlik hareketi*" olarak adlandırılmıştır. Abdül Moudud, vehhâbîlik hareketi kitabında Arabistan'da vehhâbî adında bir mezhep olmadığını yazmıştır. Ona göre vehhâbîlik tanımı Arabistan'ın dışından, özellikle Türkler ve Avrupalılardan gelmiştir.²⁸⁴ Hasan bin Abdullah, vehhâbîlik isminin bu hareketin takipçileri tarafından oluşturulmadığını söylemiştir. Aksine onları hakir görenler onları izole etmek, insanları onlardan uzaklaştırmak ve dört büyük mezhebin karşısında beşinci mezhep olarak onları göstermek amacıyla bu tabiri kullanmışlardır. Bununla beraber bu hareketin takipçileri kendilerine '*Selefi*', davalarına da selefî hareket demeyi tercih etmişlerdir. Kalın'a göre, selefî doktrinin muhalifleri, doktrini dışarıdan etkilenmiş bir doktrin olarak tanımlamak için sıklıkla "*vehhâbîlik*" kelimesini kullanmaktadırlar. Amaçları, bu hareketin takipçilerini Abdülvehhâb'ın takipçileri olarak değerlendirmektir. Genellikle selefîlerin sayıca az olduğu ve yerel halkın yavaş yavaş vehhâbîlik doktrinine çekildiği ülkelerde, onlar vehhâbîlik olarak tanınmaktadırlar.²⁸⁵

²⁸⁴ Abdül Moudud, *Vehhâbîlik Andolon* (Dhaka: Ahmad Publishing House, 2011), 116.

²⁸⁵ Hasan bin Abdullah Ale Shaykh, *El vehhâbiyye wa Zaimuha Muhammed b. Abdülvehhâb* (Beyrut: Darul Marifet), 3. baskı, 8/821.

2.1. DÜNYANIN FARKLI ÜLKELERİNDEKİ SELEFÎ (VEHHÂBÎ) HAREKETLERİ

Dünyadaki birçok vehhâbî Katar, Birleşik Arap Emirlikleri ve Suudi Arabistan'da yaşamaktadır. Suudi Arabistan'da nüfusun %22,9'u, Katar'da %46,87'si, Birleşik Arap Emirlikleri'nde %44,8'si, Bahreyn'de %5,7'si ve Kuveyt'te %2,17'si vehhâbîdir.²⁸⁶ Suudi Arabistan'daki vehhâbîlerin çoğu Riyad'ın Necd bölgesinde yaşamaktadır. Suudi Arabistan, Katar, Sharjah ve Ras al-Khaimah'daki resmi İslâm doktrini vehhâbîlik doktrinidir. Suudi Arabistan gibi, Katar'da da vatandaşların çoğu, vehhâbîlik olarak tanımlanan katı selefî mezhebine bağlıdır. Katar Ulusal Camii, Abdülvehhâb'dan adını almıştır. Suudi Arabistan gibi Katar da vehhâbî selefliği desteklemektedir. Dünya çapında cami inşaatlarını finanse ederek selefliği teşvik etmektedirler. Suudi Arabistan, vehhâbî selefliği sıkı bir şekilde uygulamaktadır. Buna karşılık, Katar bazı durumlarda vehhâbîliğe alternatif bakışlar ortaya koymaktadır.²⁸⁷ Katar'daki vehhâbîler, Suudi Arabistan'dakinden daha hoşgörülü ve liberal bir politika benimsemişlerdir. Katar'da yasalara göre kadınların araba kullanmasına izin verilmektedir. Gayrimüslimler, devlete ait bir dağıtım merkezi aracılığıyla domuz eti ve şaraba ulaşabilmektedir. Diyanet polisi, namaz vakitlerinde işletmeleri kapatmaya zorlamamaktadır. Katar'da birtakım Amerikan üniversiteleri bulunmaktadır. Ayrıca göçmen işçilerin dinlerinin gereklerini yerine getirebilecekleri bir "Kilise Şehri" şubesi de bulunmaktadır.²⁸⁸

Mevcut Suudi Veliaht Prensi, 22 Mart 2018'de Amerika Birleşik Devletleri'ne yaptığı ziyaret sırasında Washington Post'a 75 dakikalık bir röportaj vermiştir.²⁸⁹ Bu röportajda Muhammed bin Selman, Soğuk Savaş sırasında Suudi Arabistan'ın batılı ülkelerin talebi üzerine o zamanki Sovyetler Birliği'ne karşı Müslüman ülkelerde

²⁸⁶ "Demography of Religion in the Gulf", Mehrdad Izady, 2013, Erişim Tarihi: Eylül 15, 2022.

²⁸⁷ Roy Jackson, "Muhammad Ibn Abd Al-Wahhab (1703–1792)" *Fifty Key Figures in Islam* (New York: Routledge: Taylor & Francis Group, 2006), 162–163.

²⁸⁸ "Tiny Qatar's growing global clout", *BBC News*, Mayıs 1, 2011, Erişim Tarihi: Eylül 30, 2022.

²⁸⁹ "Spread of Wahhabism was done at request of West during Cold War – Saudi crown prince", *RT*, Erişim Tarihi: Eylül 17, 2022.

vehhâbîlik ideolojisinin yayılmasını finanse ettiğini söylemiştir. Hedefi, Batı'nın Müslüman dünyasında nüfuz mücadelesinde Rusya'ya karşı zafer kazanmasıdır.²⁹⁰²⁹¹

Selefler, Birleşik Krallık'ta 42 ehl-i hadîs hareket merkezi kurmuştur. 1990 yılında Birleşik Krallık'ta ehl-i hadîs'in üye sayısı beş bin idi. 2000 yılında üye sayısı dokuz bine yükselmişti. Ayrıca, selefi hareket 1960'lardan beri Birleşik Krallık'ta mevcuttur. 2017 tarihli bir rapor, 2007 yılında İngiltere'deki selefi ve vehhâbî camilerinin sayısının altmış sekiz olduğunu ortaya koymuştur. 2014 yılında ise bu sayı 110'a yükselmiştir. Ortadoğu ülkeleri, İngiltere'nin camilerine ve İslâmî eğitim kurumlarına çok büyük ölçekte maddi destek sağlamaktadır.²⁹²

Mısır ve Sudan'da ehl-i sünnet adında bir selefi hareket vardır. Nur Partisi, Mısır'daki seleflerin önde gelen kurumudur. Mısır'da yaklaşık altı milyon selefi vardır.²⁹³ Hem Mısır hem de Sudan'daki selefi kurumlar bir liderlik krizi yüzünden zayıflamıştır. Ayrıca her iki ülkede de devlet desteğinden yoksun olan selefler büyük bir baskı altındadır. Nisan 2019'da Sudan'ın başkenti Hartum'daki camilerin imam ve hatiplerine vaazlarda siyasi konuşmalardan kaçınmaları talimatı verilmiştir.²⁹⁴ Ne yazık ki Müslüman ülkelerin hükümet başkanları, Müslümanlara hiçbir zaman arzu edilmeyen batı politikasını öğretmeye çalışmaktadırlar. Bu nedenle, dünya çapında İslâmî organizasyonlar özellikle selefi kurumlar, düşmanca bir ortam içinde olduklarından umdukları başarıyı elde edememektedirler. Nur partisi, Mısır'daki seleflerin siyasi partisidir. Mısır'da 2011-12 parlamento seçimlerini selefi Nur Partisi (%28) kazanmıştır. 498 parlamento sandalyesinden 127'sini kazanmıştır. 2014 yılında bu Nur partisi

²⁹⁰ "Saudi Arabia spread Wahhabism to counter Soviet influence, says crown prince", *GEO.tv*, Erişim Tarihi: Eylül 19, 2022.

²⁹¹ "Cold War-era Wahhabism used as tool against Soviets on US demand, Saudi Crown Prince Salman confesses", *Daily Sabah*, Erişim Tarihi: Eylül 18, 2022.

²⁹² Hamid, Sadek. "The development of British salafism," *Isim Review* 21, no. 1 (2008): 10-11.

²⁹³ Omar Ashour, "The unexpected rise of Salafists has complicated Egyptian politics", *The Daily Star*, Ocak 6, 2012, Erişim Tarihi: Eylül 13, 2022.

²⁹⁴ Liv Tønnessen, "Ansar al-Sunna and Women's Agency in Sudan: A Salafi Approach to Empowerment through Gender Segregation." *Frontiers: A Journal of Women Studies* 37, no. 3 (2016): 92-124.

Müslüman Kardeşler'e karşı tavrı almış ve dönemin Mısır Cumhurbaşkanı Mursi'yi devirmişler.²⁹⁵

Mısır, Sudan ve Türkiye'de selefi hareketin önündeki en büyük engel selefliğin tasavvuf muhalefettir.²⁹⁶ Türkiye'de Osmanlı Saltanatı döneminde, halkın neredeyse tamamı Hanefi mezhebine mensuptu. Selefi faaliyetler, 2000 yılında İstanbul'da bir selefi medresesinin kurulmasıyla başlamıştır. Bazı yerli Suudi Arabistan'dan gelen öğretmenlerin ve Kürt göçmenlerin çabalarıyla, son yirmi yılda binlerce insan selefi ideolojiyi benimsemiştir.²⁹⁷

Malezya ve Endonezya'daki çoğu insan Şâfiî okulunu takip etmektedir.²⁹⁸ Buradaki âlimlerin neredeyse hepsi El-Ezher Üniversitesi'nden mezun olmuştur. Buna rağmen bu iki Doğu Asya ülkesinde selefi hareket engellenmektedir. Birkaç yıl önce bile Malezya'daki Uluslararası İslâm Üniversitesi'nde uluslararası bir selefi konferansının düzenlenmesine izin verilmemiştir. Ayrıca, 2011 Tunus devriminden sonra Tunus, selefliği "aşırı muhafazakâr" olarak nitelendirmiştir.

Fransız hükümeti, 2015 yılında 2.500 dini cemaatle anket yapmıştır. Bunlardan 90'ı seleflik ile bağlantılıymış. Bu, beş yıl öncekinin iki katıymış. Fransız hükümeti 2016 yılında dini aşırılık suçlamasıyla dört camiye kapatmıştır. Şiddeti önlemek için 2017 yılında Marsilya'da bir selefi camisini kapatmışlardır. Yine 2018 yılında, Fransız hükümeti aşırılıkçılığı teşvik ettiği için selefi Elhadi Davudi'yi Cezayir'e sınır dışı etmiştir.²⁹⁹

2016 yılında Almanya'daki selefi sayısı yaklaşık dokuz bindi. Aralık 2019'da ise sayı 10.800'e yükselmiştir. Almanya'da selefler, Kur'an'ı gayrimüslimler arasında çeşitli

²⁹⁵ "Salafi Groups in Egypt- Islamopedia Online". www.islamopediaonline.org, Ekim, 18 2017, Erişim Tarihi: Eylül 13, 2022.

²⁹⁶ Madawi Al-Rasheed, *Salman's Legacy: The Dilemmas of a New Era in Saudi Arabia*, (Uk: Oxford University Press, 2018), 158- 162.

²⁹⁷ Qadhi, *On Salafi Islam*, 5.

²⁹⁸ Seyd Farid Alatas, *"Salafism and the Persecution of Shi'ites in Malaysia"*. Haziran 30, 2014, Erişim Tarihi: Eylül 13, 2022.

²⁹⁹ Mohamed-Ali Adraoui, *'Salafism In France: Ideology, Practices and Contradictions'*, in Roel Meijer (ed.), *Global Salafism: Islam's New Religious Movement* 2014.

sokaklarda dağıttıkları için övülmüşlerdir. FFGI'ye göre, vehhâbîlik ideolojisi Almanya'da Frankfurt'taki Gath Üniversitesi'ndeki gayri resmi, kişisel ve kurumsal ağlar aracılığıyla yayılmıştır. Suudi Arabistan, Müslüman Dünya Birliği (WML) ve Dünya Müslüman Gençlik Birliği, Frankfurt'taki Gath Üniversitesi'nde düzenlenen çeşitli konferanslar, programlar ve seminerler aracılığıyla vehhâbî ideolojisini yaymaktadır. Kasım 2016'da Alman hükümeti, seleflere yönelik ülke çapında bir kısıtlama faaliyeti başlatmıştır. Mart 2017'de Alman Müslüman topluluğunun "*Diessppich Islamcris Hildemheim*" adındaki organizasyonu bazı selefî üyelerin İslâm Devleti adına savaşmak üzere Suriye'deki çatışma bölgesine gitmek üzere hazırlıklar yaptığını tespit etmiştir. Ardından, Alman hükümeti birçoğunu tutuklamıştır. 2017'de Alman hükümeti, aşırılıkçılığa karıştığı iddiasıyla Alman selefî cami enstitüsü'nün "*Berlin'deki Fusilit-Moschiverin*"i yasaklamıştır.³⁰⁰

Hindistan'da Müslümanlar arasında reform hareketinin veya bir başka deyişle şirk ve bidatten arındırılmış saf tevhidin kurulması hareketinin liderleri ehl-i hadîs veya selefî olarak bilinmektedir.³⁰¹ Bu hareket nihai şekline özellikle Mahmûd-ı Gaznevî (ö. 421) döneminde olmak üzere H. 5. ve 10. yüzyılları arasında, ulaşmıştır. Daha sonra İsmâil Şehîd'in İngilizlere karşı mücadelesinin altında tevhide dikkat çekmek suretiyle sosyal ve dini reformun başlaması vurgulanmıştır. Toplumdaki batıl faaliyetlere karşı putperestliğin ve şirkin kötülüğü vurgulanarak büyük bir hareket başlamış olmuş ve böylece ehl-i hadîs'in etkisi altında, hadis ilimi Hindistan'da yayılmıştır.³⁰² Yüzbinlerce dini kurum, cami ve medrese kurulmuştur. Yüzbinlerce kitap yazılmıştır. Hint alt kıtası'ndaki ülkelerde İngilizlerin bulunduğu dönemde selefler vardı. Bugün de Hindistan'ın tüm şehirlerinde ve kırsal kesimlerinde sayısız selefî destekçisi vardır.

³⁰⁰ Geilsdorf Damir, Sabine, Mira Menzfeld, and Yasmina Hedider. "Interpretations of al-wala'wa-l-bara'in Everyday Lives of Salafis in Germany." *Religions* 10, no. 2 (2019): 124.

³⁰¹ Imtiaz Ahmed, "*From Wahabi Movement to 1857 Revolt: Muslims in India's Freedom Struggle*", *The Milli Chronicle*, Ağustos 15, 2020, Erişim Tarihi: Eylül 21, 2022.

³⁰² John L. Esposito, ed. "Ahl-i Hadith". *The Oxford Dictionary of Islam* (Oxford: Oxford Üniversitesi Yayınları, 2014).

Bilhassa, Hindistan'ın Kalküta, Delhi ve Mumbai şehirlerinde birçok selefî merkezi vardır. Bu teşkilatın çok sayıda yüksek kalitede medreseleri vardır. Maharashtra'da yaklaşık 40 cami inşa etmişlerdir. Kerala'da 75 cami inşa ederek selefliği teşvik etmekte. Keşmir'de de yaklaşık bin Ehl-i hadîs camisi kurmuşlardır.³⁰³

Cem'iyet Ehl-i Hadîs'in genel merkezi Lahor'da bulunmaktadır. Pakistan selefleri, merkez teşkilatının dışında da küçük gruplara ayrılmış vaziyettedir. Bununla birlikte, küçük gruplar merkez teşkilatın talimatlarını takip etmekte ve merkezi teşkilatı güçlendirmek için çalışmaktadır. Ancak Ehl-i hadîs'in Azad Keşmir'deki sayısı nüfusuna oranla çok azdır.³⁰⁴

Bangladeş, dünyadaki en fazla selefinin olduğu ülkelerden biridir. Nüfusun yaklaşık beşte biri selefidir. Bangladeş'teki seleflerin çoğu ehl-i hadîs'in takipçileridir. Ülkedeki başlıca teşkilatlar dışında, bölge ayrılmış selefî kuruluşlar da faaliyetlerini sürdürmektedir. Sahih akîde takipçileri olarak adlandırılan selefliği yaymada aktif bazı medya kişilikleri de vardır. Bunlar kitap ve sünnetin uygulamalarını teşvik etmede oldukça aktiftirler. Çok sayıda Bangladeşli öğrenci Suudi Arabistan Üniversitelerinde yüksek öğrenim görmekte ve selefliği yaymak için ülkeye geri dönmektedir. Suudi Arabistan başta olmak üzere Arap ülkelerindeki selefî teşkilatların liderleri birçok kez Bangladeş'e gelmekte, cami ve medreseler açmaktadırlar. Ayrıca El-Ezher Üniversitesi'nden yüksek öğrenimlerini tamamlayan birçok insan sahih akîde'nin yayılmasında rol oynamaktadır. Son 15 yılda Dakka şehrinde çok sayıda selefî camisi inşa edilmiştir. Selefî alîmler, YouTube ve sosyal medya üzerinden vaazlar vererek selefliği teşvik etmektedir. Bu nedenle Bangladeş'te selefî alîmlerin ve takipçilerinin sayısı artmaktadır.

³⁰³ Jeff Kingston, "How Arabization changed Islam in Asia", *Asia Times*. 23 Aralık 2019, Erişim Tarihi: Eylül 19, 2022.

³⁰⁴ W. Brown, Daniel, *The emergence of modern Challenges to tradition". Rethinking Tradition in Modern Islamic Thought*, Chapter 2 (Cambridge: Cambridge University Press, 1999), 25- 27.

2.2. TARİHTE ÖNDE GELEN SELEFÎ ALİMLER

21. yüzyılda, selefî terimi İslâmî bir metodoloji olarak bilinmeye başlamıştır. Amacı, İslâm'ın ilk dönemindeki Müslümanların peygamberlik inanç ve uygulama standardına eşit olmaya çalışmaktır. Çünkü nübüvvet çağı, Hz. Muhammed'in sünnetinin en güzel örneğidir. Sahabe, Tâbiîn ve Tebeu't-Tâbiîn dönemi olmak üzere sonraki üç nesil, Hz. Muhammed dönemine en yakın olandır. Bu üç dönem, İslâm'ın hakiki taslağı olarak kabul edilmektedir. Selefîlik terimi ile bir metodolojiye atıfta bulunulduğundan, selefîlik belirli veya farklı bir Müslüman grubunu ifade etmemektedir. Farklı gruplar kendilerini selefî minhâc'ın takipçileri olarak tanımlamaktadır. Bu grupların her biri kendini tek doğru kabul etmekte ve diğerlerini selefîliğin gerçek temsilcileri olarak görmemektedir. Fakat günümüzde belli bir grup kendilerini selefî olarak tanımlamaya başlamıştır. Bunlar ideolojilerini Müslüman dünyasında yaymak istemektedir. Aşağıda mevcut selefîlerin etkilendikleri ve takip ettikleri kişilerin kısa bir listesi bulunmaktadır:

2.2.1. Ahmed b. Hanbel (780-855)

Ünlü bir İslâm şahsiyeti, İslâm hukukçusu ve hadis âlimiydi. İslâm'ın dört geleneksel okulundan biri olan Hanbeli mezhebi, onun yorum ve tahliline dayanmaktadır. İslâm dünyasında İmam Ahmed'e '*Şeyhul İslâm*' unvanı verilmiştir. Ahmed b. Hanbel tarafından derlenen bir hadis kitabı olan el-Müsned Ahmed, onun en büyük eseri olarak kabul edilmektedir. Ahmed b. Hanbel, Bağdat'ta Ebu Hanife'nin talebesi olan Ebû Yûsuf ve Mâlik b. Enes'in talebesi olan İmam Şafii'den ders almıştır. Ahmed b. Hanbel, İmam Buhârî'nin de hocasıdır. Ahmed b. Hanbel, hayatı boyunca Mu'tezile'nin akılcı doktrinlerine karşı çıkmıştır.³⁰⁵ Onun devrinde Halife Hârûnürreşîd (ö. 193/809)'in oğlu Halife Me'mûn (ö. 218/833) ve ardından gelen Halife Mu'Tasım-Billâh (ö. 227/842),

³⁰⁵ Ahmed b. Hanbel, *er-Red 'ale'z-zenâdika ve'l-Cehmiyye*, '*Akâ'idü's-selef*' içinde, nşr. Ali Sâmî en-Neşşâr – Ammâr C. et-Tâlibî (İskenderiye: 1971), 53-54, 60.

Mu'tezile'yi takip etmiştir. İmam Hanbel Mu'tezile'ye muhalefet ettiği için uzun süre hapsedilmiş ve ağır cezalara çarptırılmıştır, bu süre zarfında şiddetli işkence ve kötü muameleye maruz kalmıştır. Mu'tezileler, Kur'ân'ı Allah'ın diğer yarattıklarına benzer ve düzeltilecek bir şey olarak kabul etmişlerdir. Ahmed b. Hanbel, Kur'ân'ın Allah'ın diğer yarattıkları gibi bir yaratık olmadığını, Allah'ın doğrudan sözü ve Allah'ın kendi saf ifadesi olduğunu söyleyerek onlara karşı çıkmıştır. Nihayet Halife Mütevekkil-Alellah Ca'fer b. Muhammed döneminde serbest bırakılmış ve Bağdat'a dönmüştür.³⁰⁶

İmam Hanbel 780 yılında Irak'ın Bağdat şehrinde doğmuştur. Her iki ebeveyninden de Şeybanî kabilesinden soyu gelmektedir. Hz. Peygamber'in soyundandır. İmam Ahmed, doğumundan iki yıl sonra babasını kaybetmiştir. İmam Ahmed ilk öğrenimini tamamladıktan sonra hadis öğrenmeye başlamıştır.

İmam Ahmed on altı yaşındayken, o zamanda Bağdat'ın en iyi muhaddisleri olan Hüseyin b. Beşîr ve Umeyr b. Abdullah'tan hadis alanında yüksek bir eğitim almıştır. Daha sonra önde gelen alîmlerden Haşim ve İbn Süfyân'dan hadis öğrenmiştir. İslâm Hilafetinin başkenti Bağdat'ta eğitimini tamamladıktan sonra Basra, Kûfe, Hicaz, Şam vb. yerlere giderek her yerin meşhur muhaddislerinden hadisler öğrenmiştir. İmam Ahmed Yemen'den memleketine dönmüş, H. 195 yılında İmam Şafii haccını tamamlayıp Irak'a gidince, İmam Ahmed onun müritliğini kabul etmiştir. İmam Şafii ile görüşükten sonra fıkıh araştırmalarına başlamıştır. İmam Ahmed kırk yaşından itibaren hadis öğretmeye başlamıştır. Bazı râvîlere göre, onun derslerindeki talebe ve dinleyici sayısı beş bini geçmekteymiş. İmam Ahmed'in evine gidip ders alan, hadis dinleyen ve yazan özel bir grup da olmuştur.

H. 214 yılında Bağdat'ta fitneler artmaya başlamıştır. Bunun üzerine İmam Hanbel sahih hadis kitabının gerekli olduğunu hissetmiş ve 42.000 civarında Sahih hadis içeren

³⁰⁶ İbnü'l-Cevzî, *Menâkıbü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî -Ali Muhammed Ömer (Kahire: 1399/1979), 155-203.

bir kitap hazırlamıştır. Bu süre zarfında hadis, İslâm şeriatı, hanefî fıkı ve şafîî fıkı ile koordineli olarak fıkhi meseleleri yazmaya başlamıştır. Daha sonra bu temelde Hanbelî mezhebi kurulmuştur.

2.2.2. Takıyyüddin İbn Teymiyye (1263-1328)

Tam ismi Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhâlîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî'dir, daha çok İbn Teymiyye olarak bilinmektedir. Selefî bir İslâm alîmi, ilahiyatçı ve filozoftur. Hicri yedinci yüzyılın bir reformcusudur. Moğol istilasını sona erdiren Marj al Saffar savaşı (1303)'ını kazanmıştır. Hanbelî mezhebine mensuptur. İbn Teymiyye, velilere bağlılık, onların türbelerini ziyaret etme gibi zamanının çeşitli Sünnî teorilerini ve ritüellerini reddetmiştir. İbn Teymiyye'nin dönemin alîmlerinin ve hükümdarlarının çoğuna düşmanlığı, onun şeriat konusundaki katı görüşlerinden kaynaklanmaktadır. Hatta bunun sonucunda birkaç kez hapse atılmak zorunda kalmıştır.

Kur'ân-ı Kerim'i ezberlemiştir. O devirde onun gibi Kur'ân ve hadis izah edecek kimse olmamıştır. İbn Kudame ve takipçileri, İbn Teymiyye'yi Hanbelî mezhebinin en önemli mensuplarından biri olarak kabul etmektedirler. İbn Teymiyye'ye Şeyhul İslâm unvanı verilmiştir. İbn Teymiyye, İslâm'ın erken dönemlerine ait Kur'ân ve sünnet yorumlarını kabul etmiştir. İbn Teymiyye'nin vehhâbîliklik, selefîlik ve cihatçılık üzerinde büyük etkisi vardır. Moğol istilası sırasında Moğollara karşı cihat konusunda verdiği fetvalar nedeniyle tanınırlığı artmıştır. Moğollar kendi döneminde İslâm'ı kabul etmelerine rağmen, şeriata uymadıkları için İbn Teymiyye onları gayrimüslim ilan etmiştir.³⁰⁷

İbn Teymiyye, İslâm'ın en etkili orta çağ yazarlarından biri olmuştur. Kur'ân ve sünnet üzerine özel şerhler yazmıştır. İbn Teymiyye, selefîlik ve cihatçılık gibi çağdaş aşırı muhafazakâr ideolojiler üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Hanbelî reform

³⁰⁷ Serajul Haque, *Imām Ibn Taimīya and His Projects of Reform* (Dakka: 1403/1982).

hareketinin kurucusu Muhammed b. Abdülvehhâb'ı ve daha sonra vehhâbîlik âlimlerini büyük ölçüde etkilemiştir. Mısırlı bir selefi reformcu olan Reşîd Rıza, onu H. 7. yüzyılın müceddidi olarak kabul etmiştir.

22 Ocak 1263'te Suriye'nin Harran eyaletinde doğmuştur. İbn Teymiyye'nin babası ve dedesi de kendi gibi âlimdir. Dedesi Mecdüddin Ebü'l-Berekât Abdüsselam, Hanbeli mezhebinin imamıdır. İmam Teymiyye olağanüstü yetenek ve irfan sahibi bir şahsiyet olarak dikkat çekmiştir. O zamanın hükümdarlarının zulmüne karşı hep karşı duruş sergilemiştir. Bu nedenle defalarca hapse atılmıştır. İbn Teymiyye, yazıları ve konuşmalarıyla Müslümanlardan şirki ve bidatı ortadan kaldırmak için çok çalışmıştır. Yazılarında o dönemin toplumsal önyargılarını büyük ölçüde ortadan kaldırmıştır.³⁰⁸ Onun zamanında Yunan mantığı ve felsefesi bilgi standardı olarak kabul edilmiştir. O da bunun üzerine Yunan felsefesine ve mantıkına karşı "*er-Red ale'l-Mantıkiyyîn*" adlı bir kitap yazmıştır.

İbn Teymiyye, Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin Vahdet-i Vücûd doktrini reddetmiştir. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin Vahdet-i Vücûd'una karşı '*er-Red 'alâ İbn Teymiyye min kelâmi's-Şeyhi'l-ekber Muhyiddîn İbni'l-'Arabî*' ve '*el-Furkân beyne evliyâ'i'r-rahmân ve evliyâ'i's-şeytân*' adlı iki kitap yazmıştır. İbn Teymiyye'nin, "*Vahdet-i Vücûd*" doktrinine karşı, "*Vahdet-i Şühûd*" doktrini ortaya koymuştur. Fatımi Sultanlığı döneminde, Mısır'da ve Müslüman dünyasında türbeler camilerden daha önemli hâle gelmiştir. Türbelerin ve mezarların çoğunun etrafına büyük saraylar inşa edilmiştir. İbn Teymiyye, türbelere ve mezar ibadetine karşı çıkmış ve onlara karşı '*er-Reddül-vâfir 'alâ men ze'ame bi-enne men semmâ İbn Teymiyye*', '*Kitâbü'r-Red 'ale'l-Ahnâ'i*', '*el-Vâsıta beyne'l-halk ve'l-hak*' adlı kitaplar yazmıştır. İmam İbn Teymiyye hayatı boyunca 500'den fazla kitap yazmıştır. Kendisine muhalif olanların komplosu

³⁰⁸ Takıyyüddin İbn Teymiyye, *Mecmû'atü Tefsîri Şeyhi'l-İslâm İbn Teymiyye*, nşr. Abdüssamed Şerefeddin (Bombay: 1374/1954).

nedeniyle uzun süre hapsedilmiş ve 20 Eylül 1328'de Suriye'nin Şam şehrinde bir hapishanede vefat etmiştir.

2.2.3. İbn Receb Hanbelî (1335-1393)

Hanbeli mezhebinin ünlü bir selefi âlimiydi. İbn Receb aynı anda imam, hafız, muhaddis ve fakih idi. Asıl adı Abdurrahman, babasının adı Hasan'dır. Ünvanı İbn Receb'tir. Dünyada İbn Receb olarak tanınmaktadır. İmam İbn Receb, MS 1335'te Bağdat'ta doğmuştur. İbn Receb beş yaşındayken ailesi Şam'a taşınmıştır. Çeşitli şeyhlerden icazet almıştır. İbn Nakîb de ona icazet verenler arasındadır. Kudüs'ü ziyaret etmiş ve Ali el-A'lâ'dan hadis ilminin çeşitli yönlerini öğrenmiştir. Ardından Bağdat'a, oradan da Mekke'ye gitmiştir. Babası Mekke'de onun eğitimini üstlenmiştir. Daha sonra Mısır'ı ziyaret etmiş ve ardından öğrencilere ders vermek için oradan da Şam'a dönmüştür. Hadis alanında yüksek eğitimini İbnü'n-Nakîb el-Makdisî (ö. 698/1298), Tâceddin Sübkî (ö. 771/1370) ve Muhammed b. İsmâil el-Habbâz'dan almıştır. İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350)'nin vefatına kadar ondan da ders almıştır.

İmam Nevevî'nin kaleme aldığı kırk hadis üzerine Câmiu'l-Ulûm ve'l hikem adlı bir şerh yazmıştır.³⁰⁹ Dünyada bugüne kadar yazılan kırk hadis en iyi şerh kitabı olarak övülmüştür. Ömrünün sonlarına doğru en önde gelen hadis kitabı olan el-Câmiu's-Sahîh üzerine şerhler yazmaya başlamış ancak Cenaze Namazı Bölümü'ne ulaşmadan vefat etmiştir. Daha sonra Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201) tarafından yedi cilt hâlinde basılan bu kitaba Fethu'l-Bârî adını vermiştir. İbn Receb'in vefatından yirmi yıl sonra İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449), el-Câmiu's-Sahîh Buhârînin şerhini yazmaya başlamış ve bu kitabı İbn Receb'e atfetmiştir.³¹⁰

İbn Receb Hanbelînin değerli kitaplarından bazıları şunlardır:

³⁰⁹ İbn Nâsirüddin ed-Dîmaşkî, *er-Reddü'l-vâfir*, (Beyrut: Zühayr eş-Şâvîş, 1400/1980), 135, 176-178.

³¹⁰ Muhammed eş-Şattî, *Muhtaşaru Tabakâti'l-Hanâbile*, nşr. Fevâz Ahmed Zemerlî (Beyrut: 1406/1986), 71-72.

1. el-*Ḳavâ'id* (Taḫrîrû'l-*ḳavâ'id* ve taḫrîrû'l-*fevâ'id*)
2. el-*İstihrâc li-aḥkâmi'l-ḥarâc*
3. Faṣl fî vüçûbi iḥrâci'z-zekât 'ale'l-fevr
4. Nüzhetü'l-esmâ' fî mesâ'ili's-semâ
5. Risâle fî rü'yeti hilâl
6. ez-Zeyl 'alâ Ṭabaḳâti'l-Ḥanâbile
7. Şerḥu 'İleli't-Tirmizî
8. Keşfü'l-kürbe bi-vaşfi (ḥâli) ehli'l-ğurbe
9. Kelimetü'l-iḥlâş ve taḥkîḳu ma'nâhâ
10. Fażlü 'ilmi's-selef 'alâ 'ilmi'l-ḥalef³¹¹

İbn Receb 1393 yılında Şam'da vefat etmiştir. Bab-es-Sagır Mezarlığına defnedilmiştir.

2.2.4. Muhammed b. Abdülvehhâb (1703-1792)

Suudi Arabistan'ın Necd bölgesinden bir dini lider, reformcu, bilgin ve ilahiyatçıdır. Vehhâbîlik doktrini ve hareketinin kurucusudur. Hanbeli mezhebinin bir takipçisiydi. Taklide karşı çıkmış ve içtihadın uygulanması çağrısında bulunmuştur. Risâlat, tasavvuf, evliya türbelerinin ziyareti gibi birçok yaygın Sünni uygulamaya sürekli olarak karşı çıkmıştır. Muhammed b. Suûd (ö. 1179/1765) ile dini-siyasi bir anlaşmaya yapmıştır. Bunun sonucunda, İbn Suûd'un ilk Suudi devletini kurmasına yardımcı olmuş ve iki aile arasında bir hanedan ilişkisi kurulmuştur. Bunun sonucunda modern Suudi Arabistan kurulmuştur. Suudi Arabistan'ın önde gelen dini ailesi olan Eş-Şeyh'in mensupları Muhammed b. Abdülvehhâb'ın soyundan gelmektedir. Tarihsel olarak Suudi devletinin

³¹¹ İbn Receb, *ez-Zeyl 'alâ Ṭabaḳâti'l-Ḥanâbile* (Kahire: 1372/1952-53), I, 12, 15, 41, 67, 289; II, 109, 184, 192, 213-214, 286, 321.

bilginlerine önderlik etmişlerdir. Ülkenin dini kurumlarına hâkim olmaya devam etmektedirler.

1703 yılında, şimdiki başkent Riyad'ın kuzey batısında, Necd bölgesindeki Uyeyne şehrinde doğmuştur. Dedesi Şeyh Süleyman zamanının ünlü bir âlimidir. Dedesinin hac sırasında yazdığı El Menasik kitabı, Hanbeli mezhebinin müntesipleri tarafından hâla okunmaktadır. O dönemde bu ailenin fertleri, dini bilgiler öğretmek, fetva vermek ve adaleti tesis etmek gibi önemli görevler üstlenmişlerdir. Çocukluğunda özellikle ailesinden etkilenmiştir. On yaşında Kur'ân'ı ezberlemiş, Hanbeli mezhebinin âlimi olan babasından Hanbelî mezhebinin fikhını öğrenmiştir. Ardından farklı hocalardan hadis ve tefsir eğitimleri almıştır.

Uyeyne âlimlerinden ilk tahsilini tamamladıktan sonra, yüksek tahsil için Hicaz'a gitmiştir. Gençliğinde Hac için Mekke'de bulunmuş, Hacdən sonra Medine'ye giderek Abdullah b. İbrâhim b. Seyf en-Necdî adlı ünlü bir âlimden ve Muhammed Hayât es-Sindî'den hadis ilmini öğrenmiştir. Oradan da Irak'ın Basra şehrine gitmiş ve orada Şeyhlerden tevhid ve diğer konular hakkında bilgi almaya devam etmiştir. Basra'da iken şirke ve bidatlere karşı umumi tartışmalara katılmıştır. Basralı Müslümanlar ona karşı durmuş ve onu Basra'dan dışarı çıkartmışlardır.³¹² Bunun üzerine Hürrem şehrine dönmüş ve orada İslâm'ın doğru akîdesini tebliğ etmeye devam etmiştir.

Babası 1740 yılında ölmüştür. Babasının vefatından sonra reformist çalışmalarına başlamıştır. Bu dönemde meşhur kitabı Kitâbü't-Tevhîd'i yazmıştır. 1744 civarında gerçekleştirdiği reform çalışmaları şunlardır:

- ❖ Jubail denilen yerde sahte peygamber Müseylimetülkezzâb'ye karşı yapılan savaşta şehit olan Hz. Ömer'in kardeşi Zeyd b. Hattâb adına mezarının üzerine

³¹²Ahmad Dallal, "The Origins and Objectives of Islamic Revivalist Thought, 1750-1850", JAOS, CXIII/3 (1993), 349-351

dikilmiş kubbe zamanla bir tapınak hâline gelmiştir. Bu kabirde çeşitli adaklar sunulmuş ve Kâbe gibi tavaf da yapılmıştır. Bunun üzerine bu kubbeyi yıkmıştır.

- ❖ Zinanın Cezası: Uyeyne'de kalırken bir gün bir kadın gönüllü ve bilinçli olarak ona gelmiş ve zina suçunu itiraf etmiştir ve kendisi hakkında karar verilmesini ondan istemiştir. O da insanlara kadını taşıyarak öldürmelerini emretmiştir.
- ❖ Kutsanmış ağacı kesmek: İnsanların Uyeyne kentinde bulunan Zehir ve Derya'daki Kayın ağacına tapmaya başlamaları üzerine Abdülvehhâb'ı, bu şirk durumu çok etkilemiş, bu ağaçları kendi elleriyle kesmiş ve köklerinden sökmüştür.³¹³
- ❖ Bunların yanında cemaatle kılınan namaz hakkında da düzenlemeler getirmiştir. Cemaatle namaz kılmayanları cezalandırmıştır.

Şeyh Muhammed b. Abdülvehhâb'ın vehhâbîlik hareketi, doğumundan 28 yıl sonra, MS 1731'de ortaya çıkmıştır. Daha sonra MS 1750'de hareketi tüm Arabistan'da popülerlik kazanmıştır. Hareketi halkın zihnini etkilemeye başlamıştır. Muhammed b. Abdülvehhâb, Arabistan'da tevhidi vaaz etmeye başladığında, Müslümanların dini ve siyasi durumu çok kırılmış. Onun hareketinin asıl amacı, sadece Allah'a ibadet etmek, Allah'a ve Resulüne itaati sağlamaktır. Onun reform hareketinin bazı prensipleri aşağıda belirtilmiştir:

1. O, insanları tevhid öğretilerini kalplerine yerleştirmeye, şirk ve bidat'ı kökünden sökmeye çağırıştır. Kabir ehlinde bir şey istemek, hastalık ve tehlikelerden kurtulmak ümidiyle muska asmak, ağaç ve taşlardan bereket almak, Allah'tan başkasına adak adamak da dahil olmak üzere her türlü şirkten vazgeçmeye davet etmiştir.

³¹³ Osman İbn Bîşar, *Unvanul Mecid*, 1/9-10.

2. Namaz kılmak, salih amelleri emretmek, kötülüklerden sakındırmak, Allah yolunda cihat etmek gibi dinin vazife ve alâmetlerini yeniden tesis etmeyi vurgulamıştır.
3. Toplumda ve diğer alanlarda adaleti ve hakkaniyeti tesis etmeye ve Allah'ın sınırlarını ve öngörülen cezaları belirlemeye vurgu yapmıştır.
4. Tevhid, sünnet, birlik, dayanışma, haysiyet, güvenlik ve adalete dayalı bir İslâm toplumu kurmayı amaçlamıştır.

İnsanları İslâm'a davet etmek için aşağıdaki gibi bazı politikalar benimsemiştir:

- i. Teşvik ve öğretim: Halk arasında şirk ve yenilik karşıtı programlar sunarmış.
- ii. Konuşma sunumu: Çeşitli toplantılar aracılığıyla konuşma bildirileri sunarak sıradan insanlara daveti iletti.
- iii. Mektup gönderme: Reform hareketini, farklı bölgelerdeki nüfuzlu kişilere ve yetkililere yazdığı mektuplar aracılığıyla anlatmış ve tevhid yoluna gelmeye çağırmış. Öte yandan, reform hareketi sırasında kendisine yöneltilen suçlamalara mektupla cevap vermiş.
- iv. Münazara, Argümanlar ve Diyaloglar: Görüşlerini farklı alanlarda uzman olan âlimlere argümanlarla sunarmış.
- v. Kitap yazma: Reform hareketinin ideallerini, ilkelerini, gündemini, stratejisini, amaçlarını, davanın gerçek doğasını vb. açıkça vurgulamak için birçok kitap yazmıştır.³¹⁴

Herhangi bir bölge ile savaş ilan etmeden önce bu beş yöntemi kullanmış. Bu beş yöntem işe yaramayınca savaşa girmiştir.³¹⁵ Onun ıslahat hareketi sonucunda Arap Yarımadası da dahil olmak üzere dünyanın birçok bölgesinden şirk, bidat ve din adına çeşitli hurafeler ortadan kaldırılmıştır. Hacılar dünyanın dört bir yanından Mekke ve

³¹⁴ Ayman al-Yassini, "İbn 'Abd al-Wahhâb, Muḥammad", *The Oxford Encyclopedia of the Modern Islamic World*, ed. J. L. Esposito (Oxford: 1995), II, 159-160.

³¹⁵ Şeyh Muhammed İbn Abdul Vehhâb'ın Hayatı ve Eserleri, 82.

Medine'ye gelmişler, tevhid davetini kabul edip yaymak için ülkelerine geri dönmüşlerdir. Suudi Arabistan, Kral Abdülazîz b. Suûd döneminde tevhid üzerine kurulmuştur.

İslâm'ın farklı konularında birçok kitap yazmıştır. Yazıları mantıkçılar veya sonraki teologlar gibi Yunanca ya da diğer felsefî terimler etkisi altında değildir. Ayrıca eserlerinde tasavvufî terminolojiyi hiç kullanmamıştır. En ünlü kitapları şunlardır:

Kitâbü't-Tevhîd, Keşfü's-şübühât, Kitâbü'l-Uşûli's-selâse, Kitâbü Uşûli'd-dîn, Kitâbü Fazli'l-İslâm, Mebâdi'ü'l-İslâm, el-Kebâ'ir, Akîdetü'l-fırkati'n-nâciye, Ehâdiş fi'l-fiten ve'l-havâdiş, Muhtaşaru'l-İnşâf ve's-Şerhi'l-kebîr, Muhtaşaru sîreti'r-Resûl, Muhtaşaru Zâdi'l-me'âd, Naşîhatü'l-müslimîn ve el-Huṭabü'l-minberiyy' dir.³¹⁶

1792 yılında 92 yaşında vefat etmiştir.

2.2.5. Reşîd Rızâ (1865-1935)

Muhammed Abduh (ö. 1905)'un Kahire'de kurduğu İslâmî modernizm hareketinden etkilenmiştir. Öte yandan Hasan el-Bennâ ve Nâsırüddin el-Elbânî ondan etkilenmiştir. Onun fikirleri, İslâm Devleti'nin siyasi felsefesini şekillendirmede İslâmî düşünürleri etkilemiştir. Reşîd Rızâ'nın, zamanının en etkili ve tartışmalı âlimi olduğu söylenmektedir. Selefî terimini liderliğini yaptığı hareketi tanımlamak için kullanan ilk kişi Reşîd Rızâ'dır. Bu hareketin amacı mezhebe bağlılığı reddetmek ve fıkıh ile modernizenin birleşimini yeniden düşünmektir.³¹⁷ Bu nedenle o dönemde selefî hareket nispeten liberaldir. Genç bir ilim adamı olan Nâsırüddin el-Elbânî, bir gün Reşîd Rızâ'nın bir makalesini okumuş böylece selefî terimini benimseyip bunu tamamen farklı bir başka hareket anlamında kullanmıştır. Reşîd Rızâ'nın hareketi daha sonra modernist İslâm'a

³¹⁶ Mü'ellesâtü's-Şeyhi'l-İmâm Muhammed b. 'Abdilvehhâb, nşr. Abdülazîz er-Rûmî v.dğr. (Riyad: ts. Câmiatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye), I-XII.

³¹⁷ M. H. Kerr, *Islamic Reform: The Political and Legal Theories of Muhammad 'Abduh and Rashîd Rıdâ* (Berkeley-London: 1966), 153-208.

yönelmiş ve bir aşamada selefi etiketini terk etmiştir. Öte yandan Nâsırüddin el-Elbânî ve desteklediği alimler selefi hareketinin etkilerini taşımaktadırlar.

Reşîd Rızâ 1865 yılında Suriye'nin Trablus kenti yakınlarındaki el Kalemun'da doğmuştur. Abduh ile çalışmak üzere 1897'da Suriye'den Kahire'ye gitmiş ertesi yıl beraber Al-Manar adında aylık bir dergi çıkarmıştır. 1935'teki ölümüne kadar Al-Manar dergisinde çalışmıştır. Ayrıca Cemâleddin Efgânî (ö. 1897) ve Muhammed Abduh (ö. 1905) tarafından 1884-5'te yayınlanan el-Urvetü'l-Vüskâ dergisine düzenli olarak katkıda bulunmuştur. Zamanla Abduh'un öğretilerinden yavaş yavaş uzaklaşıp ve selefliği benimsemiştir. Cihat için çeşitli programlar yürütmüş ve siyaset felsefesini desteklemiştir. İslâm'ın yeniden inşası için insanın, ırkın, dinin ve eylemin bir kombinasyonunun gerekli olduğunu savunmuştur. Emîr Şekîb Arslan (ö. 1946) ile bazı konularda görüş ayrılıkları ve anlaşmazlıkları bulunmaktadır.³¹⁸ Tefsîrül-Menâr olarak dünya çapında ün kazanmış olan '*Tefsîrül Kur'ânîl Hâkim*' adlı olağanüstü bir Kur'ân tefsiri yazmıştır. Alimler onun bazı düşüncelerine reddiyelerde bulunmuştur. 1935 yılında vefat etmiştir.

2.2.6. Nâsırüddin el-Elbânî (1914-1999)

Nâsırüddin el-Elbânî, modern çağ Müslüman dünyasında çokça tanınmış bir alîmdir. Modern dünyada Nâsırüddin el-Elbânî, hadis alanında yetenekli bir ilim adamı olarak kabul edilmektedir. Özellikle Mustalahu'l-Hadîs alanında çok yetkin bir şahsiyetmiştir. İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449) ve Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr (ö. 774/1373) gibi âlimlerin devrini geri getirmiştir. Mesleği saat tamirciliği olup bunun yanında özgün bir yazar ve konuşmacıdır. Selefi kelimesini sınıf sembolü olarak kullanan ilk kişidir.

³¹⁸ Emîr Şekîb Arslan, *es-Seyyid Reşîd Rızâ ev ihâ'ü erba'îne sene* (Dımaşk: 1357/1937).

Nâsirüddin şiddetten yana tavır almamış, kurulan hükümete karşı sessizliği ve sadakatini tercih etmiştir. Başta hadis dalı olmak üzere yüzlerce kitap yayınlamıştır.³¹⁹

1914 yılında Arnavutluk'un başkenti Tiran'da doğmuştur. Tam adı Muhammed Nâsirüddin'dir. Bir Avrupa ülkesi olan Arnavutluk'ta doğduğu için kendisine Arnavut denilmiştir. Babası Hâce Nuh, Arnavutluk'un tanınmış ilim adamlarından biridir. Zamanında birçok insan İslâm'ı öğrenmek için onu ziyaret etmiştir. O da insanlara mümkün olduğu kadar din bilgilerini tebliğ etmiş, hidayete ermeleri için vesile olmuştur. Nâsirüddin İstanbul'da şeriat dersleri vermiştir. Arnavutluk Cumhurbaşkanı Ahmet Zogu'nun, Batı medeniyetine yönelip ve kadınların başörtüsü takmasını yasaklaması üzerine ailesiyle birlikte Suriye'nin başkenti Şam'a göç etmiştir. Şam'a vardıktan sonra, Nâsirüddin el-Elbânî'nin babası onu Yardımlaşma Okulu adlı bir okula kaydettirmiştir. Orada ilköğrenimini başarı ile tamamlamış Hanefî fikhının önemli kitabı Merâkı'l-felâh'ı babasının arkadaşı olan ünlü alîm Seyyid el Burhanî ile birlikte okumuştur. Buna ek olarak, o zamanların ünlü Şam alîmi Muhammed Behcet el-Baytâr 'ın çeşitli derslerine de katılmıştır.

Babası, oğlunun Hanefî mezhebini takip etmesini istemiştir. Bu sebeple ona hadis ilmine yönelmesini tavsiye etmiştir. Nâsirüddin el-Elbânî de hadis uygulamasına yönelmiştir. O, Şeyh Muhammed Raşid Rıza tarafından yayınlanan Al-Manar adlı aylık bir dergiden esinlenmiştir. Orada hadislerle ilgili bir dizi makale yayınlamış ve bunları düzenli olarak incelemeye devam etmiştir. Böylece henüz yirmi yaşındayken hadis alanında derin bilgi sahibi olmuştur. Böylece Şam'da yavaş yavaş ilim dünyasında tanınmaya başlamıştır. Bu süre zarfında Nâsirüddin el-Elbânî'de selefî düşünce gelişmiştir. Aynı zamanda selefî alîm İbn Teymiyye ve talebesi İbn Kayyim el-Cevziyye'den de etkilenmiştir. Selefilîği vaaz ederken, mezhep alîmlerinin ve sûfîlerin

³¹⁹ Kamaruddîn Âmin, "Nâsiruddîn al-Albânî on Muslim's Şahîh: A Critical Study of his Method", *Islamic Law and Society* (Leiden: 2004), XI/2, 149-176.

muhalefetiyle karşılaşmıştır.³²⁰ Akîde, fıkıh, usul, ulûmü'l-hadîs vb. konularda haftada iki defa ders vermiştir. Öğrencilerin yanı sıra farklı üniversitelerden öğretmenler de bu derslere katılmıştır. 1960'lerin başında Nâsirüddin el-Elbânî, siyasetten uzak olmasına rağmen çeşitli tartışmalı ideolojiler nedeniyle Suriye hükümeti tarafından iki kez tutuklanmıştır. Nâsirüddin el-Elbânî'nin pek çok değerli kitabı ve araştırması bulunmaktadır. Elbânî'nin kitapları ve araştırma çalışmaları 100'ün üzerindedir. Bu kitapların birçoğu farklı dillere çevrilmiştir. İslâmî araştırmalara ve İslâmî öğretilerin yayılmasına katkılarından dolayı 1999 yılında Uluslararası Kral Faysal Ödülü'ne layık görülmüştür. Nâsirüddin el-Elbânî, 2 Ekim 1999'da Ürdün'ün başkenti Amman'da hayatını kaybetmiştir.

2.2.7. Abdülazîz b. Bâz (1912-1999)

Suudi Arabistan'da tanınmış bir İslâm âlîmi ve selefî ideolojinin önde gelen isimlerinden biridir. Döneminin de en önde gelen âlimlerinden ve muhaddislerinden olan Abdülazîz b. Bâz, Suudi Arabistan'ın eski baş müftüsüdür. Asıl adı Abdülaziz'dir. Babasının adı Abdullah b. Abdurrahman'dır. Dünyada en çok Abdülazîz b. Bâz' olarak bilinmektedir. 22 Kasım 1910'da Suudi Arabistan'ın başkenti Riyad'da doğmuştur. İlköğrenimini Riyad'da tamamlamıştır. Öğrencilik hayatının başlarında görme yeteneği iyiyken 1927'de 16 yaşındayken bir göz hastalığına yakalanmış ve görme yeteneği azalmaya başlamıştır. 1931'de yirmi yaşındayken görme yetisini tamamen kaybetmiştir. Çok genç yaşta ilim tahsiline başlamış ve Kur'ân-ı Kerim'i ezberlemiştir. Mekke'nin ünlü imamı Sa'd Vakkâs el-Buhârî'den, Tecvid İlmi'nin kurallarını yani Kur'ân-ı Kerimi güzel okumanın kurallarını öğrenmiştir. Sonrasında dönemindeki Riyad'ın en iyi âlimlerinden şeriatın çeşitli dallarında derin bilgiler edinmiştir.³²¹

³²⁰ İbrahim Hatiboğlu, “Muhammed Nâsirüddin el-Elbânî (1332-1420/1914-1999)”, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, I/2 (İstanbul 2003), 219-223.

³²¹ D. Commins, *The Wahhabi Mission and Saudi Arabia* (London-New York: 2006), 108-112.

Suudi Arabistan'ın o zamanki büyük müftüsü, Muhammed b. Abdüllatif Âlü's-Şeyh, Sâlih b. Abdülazîz Âlü's-Şeyh ve ülkenin diğer seçkin ulemasından Arapça da dahil olmak üzere şeriatın çeşitli yönleri hakkında bilgi almıştır. Abdülazîz b. Bâz, on yıl boyunca İslâm'ın çeşitli konularını onunla birlikte çalışmış sonrasında müftü olarak tüm dünyada tanınmaya başlanmıştır. Dünyanın her yerinden düzenli olarak gelen binlerce soruyu cevaplamış fıkıh ilmi mesâil konusunda ise selef-i salihin'in görüşünü tercih etmiştir. Onların görüşlerini Kur'ân ve sünnetle tahlil ettikten sonra fetva vermiştir. H. 1357'da 27 yaşında, o zamanki büyük müftü Muhammed b. İbrâhim'in tavsiyesi üzerine Riyad yakınlarındaki Harec bölgesinin hâkimi olarak atanmıştır. On dört yıl hâkimlik yaptıktan sonra 1372'de Riyad'a dönmüştür. Riyad'a döndükten sonra öğretmenliğe başlamıştır. Bir yıl sonra Riyad'ın Şeriat Koleji'nde ders vermeye başlamıştır. Dokuz yıl boyunca Şeriat Koleji'nde tevhid ilmi, fıkıh ilmi, fikhü'l-hadîs ve hadis ilmi dersleri vermiştir. Hicri 1381 yılında Medine İslâm Üniversitesi kurulduğunda, Abdülazîz b. Bâz üniversitesinin ilk rektör yardımcısı olmuştur. H. 1390'da Rektör olarak atanmış ve H. 1395'e kadar bu görevi sürdürmüştür. H. 1395'te Suudi hükümetinin bir kararnamesi ile Suudi Arabistan'ın en yüksek dini kurumu olan İslâmî Araştırmalar, Fetva, Dava ve İrşad'ın (Darül İfta) başkanlığına atanmıştır.³²² Bu büyük görevi ölümüne kadar başarıyla yürütmüştür.

Abdülazîz b. Bâz'ın yazdığı kitap sayısı 60 civarındadır. Kitaplarında Kur'ân, hadis, fıkıh, namaz, zekât, dava, hac, umre vb. konularda yazmıştır. Milliyetçiliği eleştiren kitaplar da yazmıştır. Abdülazîz b. Bâz'ın çeşitli konuşmaları, denemeleri, soru cevapları ve mektupları bir araya getirilmiş ve çeşitli kitaplar yayınlanmıştır. Suudi Arabistan baş müftülüğü sırasında, Suudi yönetici ailesinin yönetimini meşrulaştırmıştır. Selefî ideoloji aracılığıyla Müslümanları ıslaha çalışmıştır. Ayrıca Suudi hanedanını desteklediği için

³²² T. Craig Jones, "Religious Revivalism and its Challenge to the Saudi Regime", *Religion and Politics in Saudi Arabia Wahhabism and the State*, ed. Mohammed Ayoob-Hasan Kosebalaban (Boulder-London: 2009), 112.

dünya çapında çeşitli önemli alîmler tarafından eleştirilmiştir. Selefî hareketinde önemli bir etkiye sahiptir. Şu anda Suudi Arabistan'ın farklı bölgelerinde önde gelen hakimler ve din alîmleri Abdülazîz b. Bâz'ın eski öğrencileridir. The Independent'in haberine göre, *"Görüşleri ve fetvaları tartışmalıydı hem militanları hem liberalleri hem de ilericileri aynı anda kınadı."*³²³

1991'de ABD birliklerinin Suudi Arabistan'a konuşlandırılmasını da desteklemiştir. Bundan dolayı hemen hemen tüm dünya alîmleri onun fetvasını şiddetle eleştirmişlerdir. Abdülazîz b. Bâz'ın görüşlerinin çoğu, Suudi Arabistan'ın içinde ve dışında tartışmalıdır. Kozmoloji ve kadın hakları konusunda tartışmalı konuşmalar yapmıştır. Oslo Anlaşmalarında Suudi Arabistan'ı desteklemiştir. Mekke ve Medine'deki (Körfez Savaşı'ndan önce ve sonra) iki kutsal camide gayrimüslim birliklerin bulunduğu yerle ilgili fetvası çok tartışmalara neden olmuştur. Usame bin Ladin, Suudi Arabistan'ın dış politikasını ve Batılı ülkelerle Suudi ittifaklarına verdiği desteği şiddetle kınamış. 1999 yılında Tâi'teki Faysal Hastanesi'nde vefat etmiştir. Mekke'de El Adil Mezarlığı'na defnedilmiştir.

2.2.8. Muhammed b. Sâlih Useymîn (1925-2001)

Suudi Arabistan'ın ünlü bir müftüsü ve selefî bir alîmidir. Suudi Arabistan Yüksek Ulema Konseyi'nin üyeliğini yapmıştır. Muhammed b. Sâlih Useymîn, selefî hareketin önemli bir figürüdür. Useymîn, Nâsırüddin el-Elbânî ve Abdülazîz b. Bâz ile birlikte yirminci yüzyılın son yarısının önde gelen muhaddislerinden biri olarak kabul edilmektedir. Müslüman ümmetine yaptığı hizmetlerden dolayı 8 Şubat 1994'te Suudi Arabistan'da Kral Faysal Uluslararası Ödülü'ne layık görülmüştür. Sâlih Useymîn,

³²³ N. J. Delong-Bas, *Wahhabi Islam* (Oxford: 2004), 272.

Medine'deki yeşil kubbenin yıkılması ve Hz. Muhammed ve ashabının, Ebû Bekir (ö. 13/634) ve Hz. Ömer (ö. 23/644)'in mezarlarının eşitlenmesi teklifini desteklemiştir.³²⁴

Muhammed b. Sâlih Useymîn, 1927 yılında Suudi Arabistan'ın Kasım eyaletindeki Uneyze şehrinde doğmuştur. Müslüman dünyasında Sâlih Useymîn olarak tanınmaktadır. İlköğrenimini dedesi Abdurrahman b. Süleyman ed-Dâmiğ'in yanında tamamlamıştır. 14 yaşında, sadece altı ayda tüm Kur'ân'ı ezberlemiştir. Muhammed b. Abdülazîz el-Mutavvi ona tevhid, fıkıh ve arapça gramer öğretmiştir. Daha sonra Uneyze kadısı olan Abdurrahman b. Nâsır es-Sa'dî'den tefsir, hadis, tevhid, fıkıh, usûl-i fıkıh, ferâiz gibi çeşitli konuları öğrenmiştir. H. 1372'de Riyad'daki el-Ma'hedü'l-ilmî'de okumaya başlamış, Suudi Arabistan'ın eski baş müftüsü b. Bâz'dan hadis, fıkıh ve İbn Teymiyye'nin bazı kitaplarını okumuştur. Muhammed b. Sâlih Useymîn, Abdurrahman b. Nâsır Sa'dî (ö. 1956) ve Abdülazîz b. Bâz'dan çok etkilenmiştir. Sâlih Useymîn, yüksek öğrenimini H. 1377'de İmam Muhammed b. Suud İslâm Üniversitesi Şeriat Fakültesi'nde tamamlamıştır.

H. 1374'te Uneyze'deki el-Ma'hedü'l-ilmî Enstitüsü'ne öğretmen olarak atanmıştır. H. 1398-99 akademik yılından ölümüne kadar, İmam Muhammed b. Suud İslâm Üniversitesi'nin Kasım şubesinin Şeriat fakültesinde öğretmen olarak ders vermiştir. Ayrıca Uneyze'deki el-Câmiu'l-kebîr'de her gün düzenli olarak ders vermiştir. Hac sırasında hacılara hitap etmiş, Suudi Arabistan'ın çeşitli şehirlerinde görev yapmıştır. Avrupa-Amerika başta olmak üzere dünyanın farklı ülkelerinde internet üzerinden konuşmalar yapmıştır. Ramazan ayında ve yaz tatillerinde Mescid-i Nebvî ve Mescid-i Harâm'da ders vermiştir. “*Ahkâmün mine'l-Kur'âni'l-Kerîm*” adlı radyo programında dinleyicilerin çeşitli sorularını yanıtlamıştır. Suudi Arabistan'ın Kasım bölgesinde bulunmuştur. Suudi Arabistan'ın Uneyze eyaletindeki “*Emir Bi'l-Ma'rûf Nehiy ani'l-*

³²⁴ Velîd b. Ahmed Hüseyin, *el-Câmi' li-hayâti'l-'allâme Muhammed b. Şâlih el-'Useymin* (Leeds: 1422/2002).

Münker Konseyi"nin üyeliğini yapmıştır. Hanbeli mezhebine mensuptur. Ancak bazı yerlerde Hanbeli mezhebine karşı çıktığı da görülmüştür. Useymîn'in yazdığı kitap sayısı yüzden fazladır. Önemli kitapları şunlardır:

Mecmû'u fetâvâ ve resâ'ili's-Şeyh Muhammed b. Şâlih el-'Useymîn, Fethu Rabbi'l-beriyye bi-telhîşi'l-Hameviyye, el-Kavâ'idü't-tayyibât fi'l-esmâ' ve's-şifât, Şerhu Riyâzi's-şâlihîn min kelâmi seyyidi'l-mürselîn, Şerhu'l-'Akdeti'l-Vâsıyye, eş-Şerhu'l-mümti' 'alâ Zâdi'l-müstakni', Fetâvâ menâri'l-İslâm, Şerhu Manzûmeti uşûli'l-fikh ve Şerhu'l-Manzûmeti'l-Beykûniyye fî mustalahi'l-hadîs'dır.³²⁵

Useymîn, 10 Ocak 2001'de 74 yaşında Cidde'de vefat etmiştir. Mekke'deki el-Adl Mezarlığı'nda hocası Abdülazîz b. Bâz'ın yanına defnedilmiştir.

2.2.9. Ebû Bekir Cabir El Cezairî' (1921-2018)

Tanınmış bir Cezayirli selefî bilgin ve ünlü tefsir kitabı Eyseru't-Tefasir'in yazarıdır. 1921 yılında Cezayir'in güneyindeki Biksara'da doğmuştur. 1953 yılında ailesiyle birlikte Medine'ye gitmiştir. 1960 yılında Medine İslâm Üniversitesi'ne öğretmen olarak atanmıştır. 1986 yılında buradan emekli olmuştur. 50 yıldan fazla bir süre Mescid-i Nebevî'nde düzenli olarak vaazlar ve konferanslar vermiştir. Tefsir dışında çeşitli konularda da önemli eserler kaleme almıştır. Özellikle İslâm'ın günlük hayattaki yansımalarını anlatan '*Minhac ul Müslim*' kitabı Arap dünyasında oldukça popüler hâle gelmiştir.³²⁶ Minhac ul Müslim kitabı çeşitli dillere tercüme edilmiştir. 15 Ağustos 2018'de Medine'de vefat etmiştir.

³²⁵ Şâfi es-Sübey'î, "*eş-Şeyh İbn 'Useymîn melâmihi menhecih ve eşeruhû fî 'ilmi uşûli'l-fikh*", (Manchester: el-Hikme, 1433/2011), sy. 44, 285-341.

³²⁶ Ebu Bekir Cabir El Cezairi, *Cennete Giden Yol*, çev. Alîm Yücer (İstanbul: Polen Yayınları, 2006).

2.2.10. Muhammed Muhtâr b. Muhammed el-Emîn eş-Şinkîî (1942-2019)

Son dönem selefî alîmlerindendir. Modern çağın en iyi İslâm hukukçusu olarak adlandırılmıştır. Tam adı Muhammed Muhtar'dır. Babasının adı Muhammed El-Amin'dir. 1942 yılında Afrika kıtasında Moritanya'nın kuzeyindeki ünlü Şinkîî şehrinde doğmuştur. Şinkîî çocukken ailesiyle birlikte Kur'ân-ı Kerim'i ezberledi ve ilk öğrenimini yerel bir medresede tamamlamıştır. Daha sonra ailesiyle birlikte Suudi Arabistan'a taşınmıştır. İlk, orta ve yüksek öğrenimini Medine İslâm Üniversitesi'nin yönettiği bir enstitüde tamamlamıştır. H. 1396 yılında Medine İslâm Üniversitesi şeriat fakültesi fıkıh usulü bölümü'nden mezun olmuştur. Daha sonra Medine İslâm Üniversitesi'nin aynı bölümünden H. 1401'de yüksek lisansını ve H. 1404'te doktorasını tamamlamıştır. Daha sonra Medine İslâm Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olmuştur. Ayrıca Medine İslâm Üniversitesi'nde fıkıh usulü bölümü başkanı olarak görev yapmıştır. Abdülazîz b. Bâz, eş-Şinkîî'nin önemli öğretmenlerinden biriydi. Cidde, Mekke ve Medine'de sırayla ders vermiştir. Suudi Arabistan Yüksek Ulema Konseyi'nin bir üyesiydi. Şinkîî'nin iki tür çalışması vardır. Birincisi, eski el yazmalarını araştırmış ve bunları kitap hâlinde yayınlamıştır. Diğeri ise İslâm'ın çeşitli yönleri hakkında birçok kitap yazmış olmasıdır. Kendisi Maliki mezhebine mensuptur.³²⁷ 2019 yılında vefat etmiştir. Medine'de Cennetü'l-Bakî'Mezarlığı'na defnedilmiştir.

2.2.11. Rebî' b. Hâdî el-Medhâlî (1931-)

Ünlü bir selefî ilahiyatçıdır ve dünyada popüler bir selefî düşünür olarak tanınmaktadır. Medine İslâm Üniversitesi'nde Hadis Bölümünün eski başkanıdır. Yirminci yüzyılın en iyi selefî alîmlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Muhammed b. Sâlih Useymîn ve Salih Bin Fevzan'ın çağdaşı olarak tanımlanmaktadır. Çeşitli tartışmalı meselelerdeki görüşleri yüzünden dünyanın dört bir yanındaki alîmler

³²⁷ Tayyib b. Ömer b. Hüseyin, *es- Selefiyye ve a' lâmühâ fî Mûrîtânyâ* (Beyrut: 1995), 343-444.

tarafından eleştirilmiştir. Başlangıçta Suudi kraliyet ailesine muhalif olmasına rağmen, 1990'larda kraliyet ailesine yakınlaşmıştır.

Rebî b. Hâdî el-Medhâlî, 1931 yılında Suudi Arabistan'ın Cîzân eyaletinde doğmuştur. Babası doğumundan 1 yıl sonra vefat etmiştir. Sekiz yaşındayken Kur'ân-ı Kerim'i ezberlemiştir. Kur'ânı ve tevhidi Şeyh Şeybân el-Arisî ve el-Kazî Ahmed bin Muhammed Cabir el-Medhâlî'den öğrenmiştir. Daha sonra Suudi Arabistan'ın güneybatısındaki Cizan Eyaletinde bir kasaba olan Şâmitah'daki selefî eğitim kurumu'nda okumuştur. H. 1381'de Şâmitah'dan yüksek orta öğrenimini tamamlamıştır. Lisans eğitimini ise Riyad'daki İmam Muhammed Üniversitesi'nde tamamlamıştır. Medine İslâm Üniversitesi'nde yüksek lisansını bitirmiş ve doktorasını Ümmü'l-Kura Üniversitesi'nde yapmıştır. Ümmü'l-Kura, Medine ve İmam Muhammed b. Suud İslâm Üniversitesi'nin hocalarından Abdülazîz b. Bâz, Muhammed b. Sâlih Useymîn, Şeyh Nâsirüddin el-Elbânî, Abdulmuhsin B. Hamed El-Abbad El-Bedr'dan çeşitli dersler almıştır. Öğrenimini tamamladıktan sonra Medine İslâm Üniversitesi'nde Hadis Anabilim Dalı başkanlığına atanmıştır. Medine İslâm Üniversitesi'nden Bölüm Başkanı olarak emekli olmuştur.

Abdülazîz b. Bâz'a onun hakkında sorulduğunda, *"O, ehl-i sünnet ve'l cemaat'in iyi bir takipçisidir. Onun ilmi, akîdesi sahihtir ve onun yazılarından herkes faydalanabilir"* demiştir.³²⁸ Rebî b. Hâdî el-Medhâlî hadis, İslâm bilimi vb. konularda 30'dan fazla kitap yazmıştır. 1984 yılında Minhâc el-Enbiyâ fi Dava İllallah ve Avnu'l-Bâri bi Beyân Mâ Tadammanuhu Şerhu's-Sünne kitabını yazdıktan sonra Suudi Arabistan'da çok popüler olmuştur. İnsanları Mısır'ın İslâmcı gruplarından biri olan Müslüman Kardeşler'i takip etmemeleri konusunda uyarmıştır. Şeyh Medhâlî, Mısırlı Seyyid Kutub (ö. 1966) 'un doktrinini eleştiren dikkate değer figürlerden biridir. Seyyid Kutub'a karşı dört kitap

³²⁸ Rebî b. Hâdî Umeyr El-Medhali, *Avnu'l-Bâri bi Beyân Mâ Tadammanuhu Şerhu's-Sünne* (Cezair: Dar Al Mohsen for publication and distribution, 2015).

yazmıştır ve bunlardan en önemlisi "*Azva İslâmîyet vela Akîdet Seyyid Kutub ve fikrihi*" olarak kabul edilmektedir.

2.2.12. Salih Bin Fevzan (1933-)

Salih Bin Fevzan, Suudi Arabistan'ın Ulema Yüksek Konseyi üyesi olarak görev yapmaktadır. Salih b. Fevzan b. Abdullah, Salih b. El-Fevzan, Salih b. Abdullah b. Fevzan ve Salih Bin Fevzan olarak da bilinmektedir.³²⁹ Eylül 1935'te Suudi Arabistan'ın Kasim bölgesindeki Büreyde şehrinde doğmuştur. Babası erken yaşta vefat etmiştir. Şehrin cami imamından Kur'ân'ı, kıraat esaslarını ve yazı yazmayı öğrenmiştir. H. 1369'da Şamasia'da devlet medresesi açıldığında, orada birkaç ay öğrenim görmüştür. Daha sonra ilk öğrenimini H. 1371'de Büreyde'deki Faysal Medresesi'nde tamamlamıştır. H. 1373 yılında Büreyde'de İslâm Enstitüsü açıldığında orta öğrenimini burada tamamlamıştır. Daha sonra Riyad'daki Huldiye Seriyeye Kollege'a kaydolmuş oradan da H. 1381 yılında lisans eğitimini tamamlamıştır. Huldiye Şeriat Koleji'nden İslâmî fıkıh alanında yüksek lisans eğitimi almış daha sonra aynı konuda doktorasını tamamlamıştır.³³⁰

Şeriat Koleji'nden mezun olduktan sonra Riyad'daki İslâm Enstitüsü'nde öğretmen olmuştur. Ardından Şeriat Koleji'ne öğretmen olarak transfer edilmiş, sonrasında Kelam Anabilim Dalı'na yüksek öğretmen olarak atanmıştır. Sonraki zamanlarda Yüksek Adalet Enstitüsü'ne öğretmen olarak atanmış, bir süre sonra enstitü başkanlığına getirilmiştir. Suudi Arabistan Yüksek Mahkemesi Başkanı olarak da görev yapmıştır. Görev süresinin sonunda öğretmenlik mesleğine geri dönmüştür. Hükümet tarafından İslâmî Araştırmalar ve Fetvalar Daimî Komitesi'nin bir üyesi olarak atanmıştır ve hâlen bu pozisyonda görev yapmaktadır.³³¹ Suudi Arabistan'ın en yüksek dini organı olan ve krala dini konularda

³²⁹ "Alimler Biyografileri, Şeyh Dr. Saalih Ibn Fowzaan Ibn 'Abdullaah Ibn Fowzaan", Fatwa-online.com, Temmuz 2, 2014, Erişim Tarihi: Mayıs 27, 2022.

³³⁰ *Müslüman 500: Dünyanın En Etkili 500 Müslümanı*, 2020 (Kraliyet İslami Stratejik Araştırmalar Merkezi. 2019), 117.

³³¹ Salih Bin Fevzan, *Tevhid*, çev. Kolektif (İstanbul: Tevhid Yayınları, 2006).

tavsiyelerde bulunan Ulema Konseyi'nin üyeliğini yapmıştır. Şu anda Riyad'ın Malaya bölgesindeki Mutaib b. Abdülazîz b. Suûd Camii'nin imamı ve vaizidir ve burada öğretmenlik yapmaktadır. Suudi Arabistan Radyosunda Nur Alad Darb adlı bir programda dinleyicilerden gelen soruları düzenli olarak yanıtlamaktadır. En önemlileri Tevhid, İslâm'da Kadın, Kelime-i Şehadetin Şartları ve Bozan Sebepler, İslâm hukukunda cehalet ehl-i sünnet ve'l-cemaate göre cehaletin itikati hükümlere olan etkisi ve Müslüman kadınlar için fetva kitabı olan birçok kitap yazmıştır.³³² Bunun dışında yazı yazmak, araştırmak, incelemek, risale yazmak ve gazetelerde fetva vermek gibi çeşitli çalışmalara devam etmiştir. Bunları bir araya getirerek bazı kitaplar da ortaya koymuştur. Hâlen Suudi Arabistan'daki çeşitli üniversitelerden yüksek lisans ve doktora dereceleri alan birçok öğrencinin araştırma çalışmalarını denetlemektedir.

2.2.13. Muhammed Salih el-Müneccid (1970-)

Suudi Arabistan'da ikamet eden selefî bir âlimdir. Gelen sorulara selefîlik ile uyumlu cevaplar veren İslâmqa.info web sitesini kurmasıyla tanınmaktadır. El-Müneccid, selefî hareketin önemli bir âlimi olarak kabul edilmektedir. İslâmqa.info, selefî bakış açısını destekleyen en popüler web sitelerinden biridir. 2017 yılında Suudi hükümeti, dünyadaki Müslüman zulmüne karşı seslerini yükselttiği için diğer önde gelen akademisyenlerle birlikte Salih el-Müneccid'i tutuklamıştır. Salih el-Müneccid 1960 yılında Suriye'nin Hâlep kentinde Filistinli bir mülteci olarak doğmuştur. Daha sonra ailesiyle birlikte Suudi Arabistan'a taşınmış ve oraya yerleşmiştir. Yüksek öğrenimini Kral Fahd Üniversitesi'nde gerçekleştirmiştir. Muhammed Salih el-Müneccid, Abdülazîz b. Bâz, Muhammed b. Sâlih Useymîn, Abdullah b. Cibrîn, Salih Bin Fevzan ve Abdurrahman Barrak gibi Suudi Arabistan'daki ünlü selefî âlimlerin himayesinde İslâm

³³² Karin Brulliard, "Suudi din adamı: Kedilerle veya başka bir şeyle fotoğraf çekemezsiniz," *Washington post*, Erişim Tarihi: 29 Mayıs 2022.

hukuku (Şeriat) okumuştur. Hâlen Suudi Arabistan'ın El-Huber kentindeki Ömer b. Abdülazîz Camii'nin imamı olarak görev yapmaktadır.³³³ Suudi Arabistan'da İslâm'ı temsil eden bir web sitesi Kur'ân ilk kişidir. Münaccid, 1997 yılında soru-cevap İslâmî web sitesi İslâmqa.Info'yu kurmuştur ve bugüne kadar web sitesinin faaliyetleri devam etmektedir. İslâmqa.info, bağımsız olarak fetva yayınladığı için Suudi Arabistan'da yasaklanmıştır. Çeşitli TV programlarında yer almakta ve video sunumları ile çeşitli dersler vermektedir. 23 yıldan fazla bir süre boyunca toplam kırk beş bin sesli ders vermiştir.

³³³ Muhammed Salih el-Müneccid, *Nefis Terbiyesi Kalp Amelleri* (İstanbul: Beka Yayınları, 2013).

2.3. GÜNÜMÜZ DÜNYASINDAKİ ÖNDE GELEN SELEFÎ GRUPLAR

Bugün dünyada birkaç selefî grubu vardır. Çeşitli selefî grupları, ideolojilerini Müslümanların yaşadığı bölgelerde yaymaktadır. Bu gruplar aşağıdaki açıklanmaktadır:

2.3.1. Ana akım Suudi Selefler (Selefiyun Ehl el-Vela)

Hükümetle müttefik olan selefler, '*Resmi Selefler*' olarak bilinmektedirler. En büyük ve en önde gelen selefî grup olduğu rahatlıkla söylenebilir. Suudi dini liderlerin çoğu, bu selefî grubun içinde yer almaktadır. Bu selefî grubun alimleri genellikle Hanbeli mezhebini takip etmektedir. Suudi din adamlarını temsil eden bu grup, tekfirden kaçınmakta ve aşırılık yanlısı cihatçı grupları eleştirmektedir.³³⁴

2.3.2. Nâsırüddin el-Elbânî'nin Ürdün Selefilîği

Ürdün selefilîği, seleflik takipçileri açısından bir diğer önemli gruptur. Belirli bir mezhebe bağlı olmamayı savunurlar ve sadece delile dayalı fikhî takip etmektedirler. Bu selefler siyasi olarak tarafsızdır. Yönetici sınıfa ve cihat yanlısı seleflere karşı temkinlidirler. Ancak cihatçılara yönelik eleştirileri, ana akım Suudi selefler kadar açık değildir. Bu grup aynı zamanda fikhî alanında ince eleyip sık dokumakta, derinlemesine açıklama yapmayı benimsemektedir. Bu bakış açısı altında diğer seleflerin bidat olarak değerlendirmedikleri eylemleri bidat kabul edebilmektedir. Örneğin, bir caminin içinde durup ezan okumak, hâlîda işaretlemek veya minberde üç adımdan az adım atmak gibi bazı şeyleri onaylamazlar.³³⁵

³³⁴ Razavian, Christopher Pooya, "Yasir Qadhi and the development of reasonable Salafism," *Evolving debates in the West* (2018), 155-179.

³³⁵ Yasir Qadhi, *On Salafi Islam*, trans. Masudul Alam, Centre for Social & Cultural Studies (CSCS), <https://cscsbd.com/2638/>, Erişim Tarihi: Temmuz 28, 2022.

2.3.3. Medhâli Selefliliği

Medhâli, selefî olarak tanımlanan gruplardan biridir. Suud vatandaşı olan Şeyh Rebî' b. Hadi el Medhâli'den adını almıştır. Medhâli selefî hareketi, Rebî' b. Hadi el Medhâli 'nin yazı ve düşüncelerinden etkilenilerek ortaya çıkmıştır. Medhâliler, toplumcu olmayan devlet sistemini desteklemektedir. Arap devletleri uzun süre Medhâlileri desteklemişlerdir ancak bu destek zamanla azalmıştır. Bu bağlamda komünal olmayan devlet sistemine verilen destek de azalmıştır. Suudi Arabistan'da Medhâli hareketinin popülaritesi ve itibarı belirgin biçimde azaldıktan sonra bu hareket Avrupalı Müslümanlar arasında kendine yer bulmuştur. Medhâli selefleri temelde Suudi seleflerinin küçük bir alt grubudur. Genel selefî gruplardan oldukça farklıdırlar. İzledikleri yol doğası gereği ayrıştırıcı olup bu alt grubun tüm odak noktası, diğerlerinin doğru selefî çizgide olup olmadığını doğrulamaktır. Kimin doğru yolda olup olmadığı tartışmasında Medhâlilerin kendileri de bölünmüş durumdadırlar. Akîde bağlamında başkalarını İslâm'dan dışlama konusundaki sert ve tutucu açıklamaları nedeniyle Medhâlilerin insanların gözündeki itibarı ve önemi her geçen gün azalmaktadır.³³⁶

Medhâli hareketi başlangıçta Mısır'ın İhvân-ı Müslimîn'ine karşı bir güç olarak ortaya çıkmıştır. Medhâli'ye göre Sahve ve Kutubi hareketinin lideri olan Seyyid Kutub mürteddir. 1990'larda, Suudi Arabistan ve Mısır hükümetleri, selefî hareketini desteklemeye başlamıştır. O sıralarda birçok cihatçı grup Medhâli selefî doktrini benimsenmiştir. Birçok kişi Kuveyt'te siyasi çevreye girmek için Medhâli hareketine katılmaya başlamıştır. Başta Başmüftü Abdülaziz bin Abdullah olmak üzere Suudi Arabistan'ın büyük alimlerinin Medhâli hareketinin kurucusu Rebî' b. Hâdî el-Medhâlî'yi eleştirmesinin ardından bölgede hükümet ve halkın Medhâli doktrinine olan desteği azalmaya başlamıştır. Bugünkü Suudi Arabistan'da bu fikre inananların çoğunu, Batı'dan,

³³⁶ Qadhi, *On Salafi Islam*, 2.

Rebî' b. Hâdî el-Medhâlî bölgesinden, Yemen veya Kuveyt'ten buraya çalışmak için gelenler oluşturmaktadır.³³⁷

Medhâlî selefliğinin öneminin azalmasının birkaç nedeni vardır.

- Artık bu grup son derece hoşgörüsüz olarak bilinmektedir. Onların bu kötü tanınırlıkları selefi hareketinin tamamına o kadar çok zarar vermiş ki, diğer selefi grupların çoğu, hatta Medhâlî grubunun bazı alimleri, grup içinde aşırılık unsurları olduğunu söylemek zorunda kalmışlardır.
- Medhâlî'nin artan popülaritesi nedeniyle o dönemde bu gruba katılanlar daha sonra ya bu gruptan ayrılmış ya da selefliği tamamen bırakmışlardır. Hatta bazıları dini uygulamaların tamamından uzaklaşmıştır. Bu o kadar çok olmuş ki, bu tür insanları ifade etmek için '*Selefi Tükenmişliği*' adı verilen bir terim türetilmiştir.
- Suudi hükümeti, 1990'lardan 2000'lerin başına kadar Medhâlî doktrinini desteklemiş. Ancak bu doktrinin çeşitli zararlı etkileri arttıkça, hükümet Medhâlî dini liderlerinden desteğini geri çekmiş. Suudi Arabistan dışında, Medhâlî selefliği yalnızca Batılı Müslüman toplumlarda, özellikle de mühtedi veya daha az eğitilmiş göçmen Müslümanlar arasında görülmektedir.³³⁸

2.3.4. Mısır Selefliği

Mısır selefliği kendi içinde farklı bakış açılarına sahip olan bir gruptur. Mısır selefliği, en çok Nâsırüddin el-Elbânî'nin Ürdün selefliğinden etkilenmiştir. Bundan dolayı Nâsırüddin el-Elbânî'nin selefliği gibi fıkıh konusunda son derece literalistlerdir. Mısırlı seleflerin de Medhâlîler gibi kendi içinde grupları vardır. Mısır selefleri arasında siyasi konularda çeşitli anlaşmazlıklar vardır. Mısır'ın en önemli selefi siyasi partisi olan

³³⁷ Qadhi, *On Salafi Islam*, 3.

³³⁸ Yasir Qadhi, *On Salafi Islam, Muslim Matters*, muslimmatters.org, September 02, 2014, Erişim Tarihi: Aralık 27, 2022.

Nur Partisi, görevdeki Cumhurbaşkanı Sisi'nin yanında yer almıştır. Diğer selefi siyasi partiler ise Cumhurbaşkanı Sisi'ye karşı tarafsız bir duruş sergilemişler ve hatta bazıları mevcut iktidar partisini eleştirmiştir. Mısır selefliği günümüzde büyük bir krizin içinde bulunmaktadır.

2.3.5. Sehve Selefliği

Suudi Arabistan'daki Sehve hareketi, barışçıl bir siyasi reform hareketidir. Amaçları iktidar partisini devirmek değildir. Selman El-Avde, ondan önce Safar al-Hawali ve diğer alimler bu grubun temsilcileridir. Çoğu zaman bu grubun siyasi anlayışlarının oldukça gelişmiş olduğu ve sosyal medyada çokça aktif oldukları görülmektedir. Bu nedenle eğitimli genç neslin taleplerini karşılama ve onlara hitap etme noktasında oldukça başarılıdırlar. Müslümanların sosyal sorunlarını çözmek amacıyla gerçekleştirdikleri birçok faaliyetleri vardır. Buradan Müslümanların sorunları çözmek konusunda gerçekten samimi oldukları anlaşılmaktadır.

2.3.6. Jâmîyyah Selefliği

Jâmîyyah Salafi, Afrikalı selefi alem Şeyh Muhammed Amân al-Jâmî (ö. 2016)'den adını almıştır. Aslında Jamiyyah selefi, ilk olarak Körfez Savaşı sırasında Suudi İçişleri Bakanlığı'nın doğrudan himayesi altında Muhammed Amân al-Jâmî aracılığıyla ortaya çıkmıştır. İlk amaçları, hükümetin Amerikan birliklerini Arap dünyasına yerleştirme kararını desteklemektir. Şeyh Safar al-Hawali, Selman El-Avde ve diğerleri de dahil olmak üzere Arap dünyasının en önemli alimlerinin ve din adamlarının çoğu bu resmi karara karşı tavır almış, Jâmîyyah selefleri, o dönemde bu alimlere karşı çıkmış ve onların İslâm dünyasındaki itibarlarını yok etmeye çalışmışlardır. Ancak Amân al-Jâmî, Rebî' b. Hadi el Medhâli kadar fazla tanınmamış doksanlı yaşlarında vefat etmiştir.³³⁹

³³⁹ Qadhi, *On Salafi Islam*, 5-7.

2.3.7. Tekfirci Selefliliği

Tekfir bu grubun ana özelliğidir. Ebü Muhammed el-Makdisî ve Ebu Musab es Suri de dahil olmak üzere birçok çağdaş figür, bu özel selefi grubun destekçileridir. Özellikle şeriat hükümlerine göre ülkeyi yönetmeyen yöneticiler tekfir edilir, ancak onlara karşı cihat ilan edilmemektedir. Grup genel olarak Batı'nın Müslüman halka ve onların topraklarına yönelik aldatıcı dış politikasını ve Müslüman yönetici sınıfın ikiyüzlü duruşunu eleştirmektedir. Odaklandıkları ana kavramlar itaat ve isyandır. Çoğu durumda, Batı'ya karşı savaşılan herhangi bir Müslüman grubu destekmişler. Onları eleştirenler her zaman münafıklık ve küfürle itham edilirmişler. Tekfirci grubun davranış ve sertlik açısından Medhâlilerle çok ortak noktası vardır. Ancak Müslüman hükümetlerle ilgili görüş ayrılıkları olduğu için Medhâlilere tamamen karşıdırlar. Sayıları az olsa da Batı'da sadık destekçileri vardır.³⁴⁰ İlk olarak Amerikan dini lideri Enver el-Evlaki (ö. 2011)'nin ideolojisinden esinlenen gençler, bu doktrinin destekçisi olmuşlardır. Enver el-Evlaki, 2012 yılında ABD'nin insansız hava aracı saldırısında hayatını kaybetmiştir. Bu grubun çoğu üyesi doğrudan cihada katılmasa da, onların yazıları cihatçı grupların oluşumunun temelini oluşturmaktadır.

2.3.8. Aşırılıkçı Cihatçı Seleflilik

Cihatçı selefi doktrini, aşırılıkçı dini ve siyasi selefi doktrinine dayanmaktadır. Grup, El Kaide ve IŞİD gibi silahlı grupları içermektedir. Selefi metodolojinin bazı yönlerini doktrinel inançlar açısından kabul etmelerine rağmen, genellikle silahlı faaliyetleri nedeniyle diğer selefi gruplar tarafından kınanılmaktadırlar. Bu gruplar, diğer seleflilerin çoğunun yapmadığı şeyleri (cihatla ilgili kendi fikirleri gibi) vurgulamaktadır. Aşırı cihatçı selefler, ana akım seleflerin tartıştığı ve eleştirdiği konulardan kaçınmışlar.

³⁴⁰ Qadhi, *On Salafi Islam*, 3.

Bu gruplar, 1980'lerin başında Suudi selefi ve İhvân-ı Müslimîn'den ayrılan küçük alt grupların bir ittifakından doğmuştur.³⁴¹

2.4. HİNT ALT KITASINDA SELEFÎLERİN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

19. yüzyılın ortalarında, ehl-i hadîs doktrini Hindistan'da, özellikle Kuzey Hindistan'da tanıtılmıştır. Bu doktrin, Bhopal'dan Sıddîk Hasan Han ve Delhi'den Nezîr Hüseyin'in düşünceleri ve yazıları temelinde kurulmuştur. Bu öğreti 19. yüzyıl boyunca yayılmaya devam etmiştir. Ehl-i hadîs doktrini, Hint alt kıtası'ndaki nedenden dolayı kurulmuştur. Birinci neden; Hindistan Müslümanlarının 18. ve 19. yüzyıllarda inanç ve uygulamadaki düşüşten geçişidir. İkinci sebep ise İngiliz egemenliğine meşruiyet kazandıran Müslümanların inançlarını düzeltmektir. Hindistan'daki ehl-i hadîs'in bir diğer adı da Gayri Mukallit'dir. Dört mezhepten hiçbirine uymamaktadırlar. Ehl-i sünnet ve'l cemaat'in çoğunluğu ile mezhebi takip etmeme konusunda anlaşılamamaktadırlar. İdeolojik olarak taklid'e karşı çıkmaktadırlar. Taklid ile bağlı olmadığına inanmaktadırlar. Kur'ân'a göre hadisleri takip ederek herhangi bir çözüme ulaşmak istemektedirler. İslâm'da kelam'ın kullanımını reddetmektedirler. Modern ehl-i hadîs doktrini, sırf Kur'ân'a ve hadis'e dayanması nedeniyle sıklıkla İslâm hukukunun eski zahir doktrini ile karşılaştırılmaktadır. İlk başta Hint alt kıtasında isimleri yoktu. Mezhep âlîmleri onlara vehhâbî dedikleri zaman kendilerini Muhammed'i ilan etmektedirler. Sonra Muhammed'i, gayri mukallit ve son olarak ehl-i hadîs isimlerini almışlardır. Bu grup, bir mezhebi benimsemeyi caiz görmemektedir. Bu hareketin takipçileri, İslâm'da Kur'ân, sünnet ve hadis'ten sonra tanıtılan her şeyi reddetmişlerdir. Delhi'den Nezîr Hüseyin ve Bhopal'dan Sıddîk Hasan Han, bu hareketi esas olarak Hint alt kıtasında başlatmışlardır. Çeşitli kitaplar ve davet çalışmalarıyla doktrinlerini yaymaya çalışıyorlarmış. Selefililiğin bu eğilimi zaten toplumsal seçkinleri kendine çekmiştir.

³⁴¹ Qadhi, *On Salafi Islam*, 8.

Paris Üniversitesi'nde siyaset bilimci olan Antoine Siff, selefî hareketini elit karakterli bir hareket olarak nitelendirmiştir. Son yıllarda, selefî hareket Pakistan, Hindistan ve Bangladeş'te hızla yayılmaktadır. Suudi Arabistan'dan hem çeşitli yardım, iş birliği hem de finansal destek almaktadırlar. Tasavvuf, genellikle Hint alt kıtasının yoksul ve işçi sınıfı arasında popülerdir. Genel olarak tasavvufu, özellikle Birelvî hareketini ve Diyûbendî hareketini reddetmektedirler. Tüm Müslüman akademik metinleri eğitim programlarına dahil ederler, ancak bazı hareketlerinin öğretilerine ve metinlerine özellikle dikkat etmektedirler. Ayrıca bazı durumlarda Hint alt kıtası'ndaki bu hareket Arap ülkelerindeki selefî hareketten bazı açılardan farklılık göstermektedir. Birçok kişi ehl-i hadîs'in 19. yüzyılda bir grup Ehl-i Kur'ân aleyhine ortaya çıktığını iddia etmektedir. Ehl-i Kur'ân grubu, hadis'e Kur'ân'dan daha fazla önem vermektedir.

Alt kıtada Kur'ân ve hadis'in tarafsız takipçisi olduklarını iddia edenler kendilerini ehl-i hadîs olarak tanıtmaktadır. Kendilerini ehl-i hadîs olarak tanımlamalarına rağmen, muhaliflerinden bazıları onları La Medhabi veya Gayri Mukallit olarak adlandırmıştır. Ayrıca Bangladeş'in farklı yerlerinde Muhammed'i veya Rifâidaniyye olarak da bilinmektedirler. İngilizler Hindistan'ı yönettiğinde, vehhâbîler olarak tanımlanmışlardır. Şu anda ehl-i hadîs'in bazı takipçileri kendilerini selefî olarak tanımlamaktadır. Genelde insanlar ehl-i hadîs'i tek bir mezhebe uymayanlar olarak bilinmektedirler. Hz. Peygamber'in vefatından çok sonra kurulan dört mezhep, bunların hiçbirine tabi değildir. Tasavvuf ve Şii doktrinine şiddetle karşı çıkmaktadırlar. Onların namazlarını kılma usulü, geleneksel mezhebin namaz kılma usulünden biraz farklıdır. Ayakta namaz kılarken ellerini göğüslerine koymaktadırlar. Fatiha suresinden sonra ilk iki rekâtta yüksek sesle âmin demektedirler. Rûku'ya giderken ve rûkudan kalkarken Rafu'l-Yedeyn (el kaldırarak) yaparlar ve Namazın sonunda imamın önderlik ettiği müsterek münacatları

yapmamaktadırlar. Mevlid Kandili'ni kutlanmasına şiddetle karşı çıkmaktadırlar. Berat gecesinde ve Mi'rac gecesinde ibadet ve kutlama yapmamaktadırlar.³⁴²

Nezâr Hüseyin ve Sıddîk Hasan Han'dan sonra, selefî doktrini Hint alt kıtasında Abdullah Gayanbi, Senâullah Amritsarî (ö. 1948), Muhammed Hüseyin el-Batalevi (ö. 1920) ve diğerleri aracılığıyla yayılmıştır. Hüseyin el- Batalevi (ö. 1920), Hanefilerin o zamanki baş temsilcisi olan Dârülulûm Diyûbend ulemasıyla çeşitli itikat ve fıkıhlar hakkında tartışmaktadır. Ehl-i hadîs ideolojik olarak selefî ve vehhâbîlik hareketlerin hâlefleri olmasına rağmen, kendilerine hiçbir zaman selefî veya vehhâbî demediler. Siyasi olarak İngilizler Hindistan'ı 'Dârülİslâm' olarak görmüşler ve aynı zamanda İngiliz yönetimini desteklemişlerdir. İngilizler başlangıçta onları vehhâbî olarak tanımlasalar da, zamanla İngiliz hükümetinin desteğini kazanmışlardır. Maulvi Hüseyin, İngiliz hükümetiyle derin bağlar kurulmasına özel bir katkıda bulunmuştur. 1878'de Pencap'taki ehl-i hadîs hareketinin sözcüsü olarak '*Hayatü's- Sünnet*' adlı bir dergi çıkarmıştır. Dergi Hindistan'da çok popüler hâle gelmiş ve sonunda İngiliz hükümetinin desteğini kazanmıştır. Maulvi Hüseyin, İngiliz hükümetinin gözdesi hâline gelmiştir. Bu bağlamda Maulvi Hüseyin, Hindistan'daki İngiliz hükümetinin başındaki Robert Boulevard Lytton'a bir mektup yazmıştır. Mektubunda vehhâbîlik doktrininin Ehl-i hadîs doktrini ile hiçbir ilgisi olmadığını iddia etmiş. Mektupta, İngiliz hükümetinden ehl-i hadîs ideologlarına vehhâbîler değil, ehl-i hadîsler demesini talep etmiştir. 1887 yılında İngiliz hükümeti onun başvurusunu kabul etmiştir. İngiliz hükümeti daha sonra onları vehhâbîler yerine ehl-i hadîs olarak bilgilendirmeye başlamıştır. On dokuzuncu yüzyılın sonunda, ehl-i hadîs hareketi büyük ölçüde reformist bir toplumsal harekete dönüşmüştür. 20.yüzyıl başlarında giderek organizasyonel bir şekil almış ve daha sonra çeşitli farklılıklar ortaya çıkmıştır.³⁴³

³⁴² M. Eslem Seyf, *Tahrîk-i Ehl-i Hadîs Târîh key Â'iney meyn* (Faysalâbâd: 1994), 445, 447-449.

³⁴³ Miyân M. Yûsuf Seccâd, *Tezkire-i 'Ulemâ-i Ehl-i Hadîs-i Pâkistân* (Siyâlkût: 1989), II, 53-55, 72.

Cem'iyet-i Ehl-i Hadîs, 1906 yılında Tüm Hindistan Ehl-i Hadîs Konferansında kurulmuştur. Encümen -i Ehl-i Hadîs, Nezâr Hüseyin'in öğrencileri tarafından kurulan ve Bengal ve Assam'a bölünmüş olan Tüm Hindistan Ehl-i Hadîs Konferansı'nın üye bir organizasyonudur. Ehl-i hadîs 1930 yılında Hindistan'da küçük bir siyasi parti olarak kurulmuştur.³⁴⁴ 1947'de Hindistan ve Pakistan'ın ayrılmasından sonra Karaçi'de Pakistan Ehl-i Hadîs Merkezi kurulmuştur. Pakistan'da bu hareket Cem'iyet-i Ehl-i Hadîs adlı bir siyasi parti kurmuştur. Pakistan'ın en etkili selefî liderlerinden biri olan İhsan İlâhî Zahîr (ö. 1987), 1987'de suikaste uğramıştır.

1920'lerde ehl-i hadîs, hareketlerinin merkezlerini Srinagar, Cemma ve Keşmir'de kurmuştur. Cemma ve Keşmir'deki Müslümanların çoğunluğu, özellikle de Hanefî mezhebi, ehl-i hadîs takipçilerini toplumsal olarak boykot etmiştir. Mezhepçiler bu tür müntesipleri "*İslâm dininden dönen kişi*" olarak ilan etmişlerdir. Seleflerin ana camilerde namaz kılmalarını yasaklamışlardır. Ehl-i hadîs hareketi Pakistan siyasetine 1930'larda girmiştir. İhsan İlâhî Zahîr, 1960'larda Hindistan'daki selefî harekete hem siyasi hem de sosyal olarak liderlik etmiştir. Güney Asya'daki diğer İslâmî hareketlerin ardından, ehl-i hadîs şu anda dünya çapında çeşitli okullar ve camiler işletmektedir. Çeşitli okullar ve camiler işleterek selefî ideolojilerini tanıtmaktadır.

1970'ten itibaren, Hint alt kıtası'ndaki ehl-i hadîs, Suudi Arabistan'dan fon toplamaya başlamıştır. İlk başta aralarında bazı farklılıklar vardı ama şimdi aralarındaki farklılıklar ortadan kalkmaktadır. Şu anda Hindistan'ın farklı eyaletlerinde yaklaşık 40 cami, Kerala'da 75 cami ve Keşmir'de bin civarında ehl-i hadîs camisi inşa ederek ideolojilerini yaymaktadırlar.

³⁴⁴ Alam, *Varatiya Upmahadese Ahlul Hadiser Utpotti o Kromobikash*, 43.

2.5. HİNT ALT KITASININ SEÇKİN SELEFÎ ÂLİMLERİ

Hint alt kıtasında İslâm'ın alt kıtada yayılmasına büyük katkıda bulunan birçok önemli selefî alîm vardı. Bunların arasında alt kıtada selefliğin yayılmasına önemli ölçüde katkıda bulunan birçok selefî alîm vardı. Pakistan, Hindistan ve Bangladeş'ten bazı önemli selefîlerden aşağıda bahsedilmektedir:

2.5.1. PAKİSTAN'IN TANINMIŞ SELEFÎ ÂLİMLERİ

Pakistan'da selefî dayalı en önemli selefî âlimlerden bazıları şunlardır:

2.5.1.1. İhsan İlâhî Zahîr (1945-1987)

Zahîr, ünlü bir Pakistanlı İslâm ilahiyatçısı, hatip ve ehl-i hadîs hareketinin lideriydi. O suikastçı topluluğu tarafından bir bomba patlamasında öldürülmüştür. İhsan Zahîr 1940 yılında Sialkot'ta Pencap bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Babası Hacı Zahîr İlâhî çok dindar bir adamıdır. Pencap Üniversitesi Arap ve İslâm Araştırmaları Bölümü'nden mezun olmuştur. Daha sonra yüksek lisansını Suudi Arabistan'daki Medine İslâm Üniversitesi'nden tamamlamıştır. İhsan İlâhî Zahîr 1972'de Tahrik-i İstiklâl siyasi partisine katılmıştır. İhsan İlâhî Zahîr'in partiye katılmasından sonra Pakistan'daki en popüler ikinci siyasi parti olmuştur. İhsan İlâhî Zahîr 1978 yılında siyasi farklılıklar nedeniyle partiden ayrılmıştır. İhsan Zahîr, Mart 1986'da bir siyasi parti olarak Cem'iyet-i Ehl-i Hadîs'i kurmuştur. Bu grup aracılığıyla, Pakistan'da selefî ideolojiyi yaymıştır.³⁴⁵ İhsan Zahîr, Pakistan'ın eski Başbakanı Ziyâülhak (ö. 1988)'in siyasetini eleştirmiştir. İhsan Zahîr öldürüldükten sonra, oğlu İbtisâm İlâhî Zahîr partiye liderlik etmiştir. 1987'de İhsan Zahîr kalabalığa hitap ederken sahnede bir bomba patlamış ve onu öldürmüştür. Ölümünden sonra ismiyle birlikte '*şehit*' kelimesi kullanılmıştır. Pakistan'ın her yerinde

³⁴⁵ Câvid Cemâl Dasküvî, '*Allâme İhsân İlâhî Zahîr Şehîd* (Lahor 1990), 13, 66-79.

çok sevilen ve saygı duyulan bir şahsiyetti.³⁴⁶ İhsan Zahîr'in ailesi, onu öldürmekten İran destekli Şii militanları suçlamıştı. Dönemin Suudi Arabistan Baş Müftüsü Abdülazîz b. Bâz'ın talebi üzerine İhsan Zahîr, tedavi için Suudi Arabistan'daki Ulusal Muhafız Hastanesine nakledilmiştir. Doktorlar onu ağır yaralarından kurtaramamışlardır. Abdülazîz b. Bâz, Suudi Arabistan'ın Medine kentinde cenaze namazını kıldırılmıştır. Cenazesine ülkenin önde gelen İslâm alîmi de dahil olmak üzere bir milyondan fazla insan katılmıştır. İhsan Zahîr, Medine'deki Cennetü'l-Bakî mezarlığına defnedilmiştir. el-Kâdiyâniyye, eş-Şî'a ve's-Sünne, eş-Şî'a ve Ehlü'l-beyt, eş-Şî'a ve'l-Kur'ân, eş-Şî'a ve't-teşeyyu, er-Red(dü'l-Kâfi) 'alâ muğâletâtî'd-duktûr 'Alî 'Abdîlvâhid Vâfi fi kitâbihî Beyne's-Şî'a ve Ehli's-sünne, el-Bâbiyye, el-Bahâ'îyye, el-Birelviyye, el-İsmâ'îliyye, et-Taşavvuf ve Dirâsât fi't-taşavvuf kitap yazmıştır.³⁴⁷ İhsan İlâhî Zahîr'in üç oğlu vardı: İbtisâm İlâhî Zahîr, Hisham İlâhî Zahîr ve Mutasım İlâhî Zahîr idi. Her biri Pakistan'da tanınmış bir selefî alîmdir.

2.5.1.2. Zübeyr Alizai (1957-2013)

Pakistan'da bir vaiz ve önde gelen bir ehl-i hadîs âlimidir. Aynı zamanda Pakistan'ın eski bir tüccar denizcisiydi. 1957 yılında Pencap'ın Attock ilçesine bağlı Hazro yakınlarındaki Perded köyünde doğmuştur. 1982 yılında evlendi. Üç oğlu (Tahir, Abdullah Şekib ve Muâz) ve dört kızı vardı. Ana dili Hintçe ve Arapça'nın yanı sıra İngilizce, Urduca, Peştuca ve Yunanca bilmektedir ve Farsça okuyup anlayabilmektedir.³⁴⁸ Zübeyr Alizai, kadim kitapların editörlüğünü yapmış ve onları hadis kategorisine göre değerlendirmiştir. Darüsselam ile çalışmış ve Kütüb-i Sitte'nin editörlüğünü yapmıştır. Ayrıca Urduca ve Arapça birçok kitap yazmıştır. "*Nur'ul enain fi Meşale Rafu'l-Yedeyn*" adlı bir kitabı vardı ve tüm eserlerinin listesi bu kitapta yer

³⁴⁶ Ehsan Elahi Zaheer, *Qadiyaniat: An Analytical Survey* (Lahor: 1975), 7-8.

³⁴⁷ Câvid Cemâl Dasküvî, *Allâme İhsân İlâhî Zahîr Şehîd* (Lahor: 1990), 13, 66-79.

³⁴⁸ *Who is Zubair Alizai, his family, his sons?*, Erişim Tarihi: Temmuz 30, 2022, <https://ishaatulhadith.com/books/pdf/Noor-ul-Enain-Rafa-ul-Yadain/#13-5>

almaktadır. Zübeyr Alizai, 10 Kasım 2013'te Pakistan'ın Ravalpindi kentindeki Benazir Butto hastanesinde, yakalanmış olduğu bir hastalıktan dolayı vefat etmiştir.

2.5.1.3. Sacid Mir (1938-)

Pakistanlı bir politikacı ve İslâm alîmidir. Cem'iyet-i Ehl-i Hadîs'in şu anki başkanıdır. O da Pakistan Senatosu'nun bir üyesiydi ve Senato Bilim ve Teknoloji Komitesi Başkanı olarak görev yapmıştır. Sacid Mir, 2 Ekim 1938'da Pakistan'ın Pencap eyaletine bağlı Sialkot şehrinde doğmuştur. Sacid Mir, 1960 yılında Pencap Üniversitesi'nden İngiliz Edebiyatı alanında yüksek lisansını tamamlamıştır. Daha sonra 1969 yılında Pencap Üniversitesi İslâm Araştırmaları Bölümü'nde yüksek lisansını tamamlamıştır. Sacid Mir, Mart 2009'da Pakistan Müslüman Birliği (PML) adayı olarak Pakistan Senatosu'na seçilmiştir. O Bilim ve Teknoloji Senato Komitesi'nin başkanıymıştır. Aynı zamanda İnsan Kaynakları Geliştirme üyesi olarak da görev yapmıştır. Mart 2018'da Sacid Mir, Cem'iyet-i Ehl-i Hadîs başkanlığına seçilmiştir.³⁴⁹ Mir, Eylül 2020'de Tüm Partiler Konferansına (APC) katılmıştır. On farklı partiyi birleştirerek Pakistan Demokratik Hareketi'ni kurmuştur. Şubat 2021'de Sacid Mir, Navaz Şerif'in partisinden milletvekili seçilmiştir.

2.5.1.4. Hafız Abdul Rahman Mekkî (1948-)

Abdul Rahman Mekkî, İslâmcı bir aktivist olarak tanınmaktadır. Cem'iyet--üd Dava (JuD) ehl-i hadîs'in lideridir. Pakistan İslâmî refah kuruluşu Leşker-i Tayyibe'nin siyasi kanadının ikinci komutanıymıştı. Partisinin hedefi Pakistan'da İslâmî yönetim kurmaktır. Hafız Muhammed Said'in kuzeni ve kayınbiraderidir. Suudi Arabistan'da Medine İslâm Üniversitesi'nde birkaç yıl ders vermiştir. ABD Hazine Bakanlığı, Abdul

³⁴⁹ Amjad Mahmood, "All Senate candidates from Punjab elected unopposed", *DAWN.COM*, Şubat 26, 2021, Erişim Tarihi: Temmuz 27, 2022.

Rahman Mekkî'yi uluslararası bir terörist olarak tanımlamıştır. ABD, Abdul Rahman'ı Taliban'ın üst düzey komutanı Molla Ömer'i ve El-Kaide'nin şefi Eymen ez-Zevahiri (ö. 2022)'yi desteklemekle suçlamıştır.³⁵⁰ Mekkî sık sık Hindistan hükümetine karşı sesini yükseltmektedir, bu yüzden Pakistan halkı onu çok sevmektedir. NATO'nun Afganistan'daki savaşına karşı tavır almış ve şiddetle protesto etmiştir. 2017 yılında oğlu Beyd Rehman Mekkî, Cemma ve Keşmir'de Hindistan güvenlik güçleri tarafından öldürülmüştür.

2.5.2. HINDISTAN'IN TANINMIŞ SELEFÎ ALÎMLERİ

Hindistan'da selefî dayalı en önemli selefî âlimlerden bazıları şunlardır:

2.5.2.1. Sıddîk Hasan Han (1832-1890)

O, bir 19. yüzyıl İslâm alîmi ve Hindistan'daki selefî cemaatin lideriydi. Hindistan'ın Bhopal eyaletindeki en önemli Müslüman alîmlerden biri olarak kabul edilmektedir. Nezâr Hüseyin ile birlikte Hint alt kıtasında ilk ehl-i hadîs hareketini kurmuştur. Ayrıca Hindistan bağımsızlık hareketinin ilk kahramanlarından biri olarak tanımlanmaktadır. Sıddîk Hasan Han, İbn Teymiyye'nin ideolojisini Güney Asya'da yayan ilk kişidir. İbn Teymiyye'nin yanı sıra Şevkânî (ö. 1250/1834), Şah Veliyyullah (ö. 1176/1762) ve Seyyid Ahmed Han (ö. 1898)'den de etkilenmiştir. Hindistan halkına tevhid ve sünneti tebliğ etmiş ve şirk-bidat'ın ortadan kaldırılmasında öncü rol oynamıştır.³⁵¹ Hicri 1300'ün sonunda, Sıddîk Hasan, Hint alt kıtasında ilim ve İslâm öğretisinde devrim yaratmada etkili olmuştur. Çünkü ilim sahasından Bhopal'ın saltanat tahtına çıkararak devleti yönetmiştir. İlmi, hikmeti ve Kur'ân-sünneti takip ederek krallığı

³⁵⁰ Christine Fair, *In Their Own Words: Understanding Lashkar-e-Tayyaba* (UK: Oxford Üniversitesi Yayınları, 2019), 91.

³⁵¹ Saeedullah, *The Life and Works of Muhammad Siddiq Hasan Khan: Nawab of Bhopal* (Lahore: 1973), 124.

yönetmiştir. Akîde temelli eğitim ve bilgi alanında Hint alt kıtasına önemli katkılarda bulunmuştur.

Hız. Ali'nin soyundandır. Ailesi ilk olarak Buhara'ya yerleşmiştir. Daha sonra Multan'a, ardından Bareilly ve Kannauj'a yerleşmişlerdir. Sıddîk Hasan 14 Ekim 1832'de Bareilly'de dünyaya gelmiştir. Babası, seksenlerin başında Şii İslâm'dan Sünni İslâm'a geçmiştir. Sıddîk Hasan'ın babası Seyyid Evlad Hasan Seyyid Ahmed Han (ö. 1898)'ın güçlü bir destekçisiydi. Sıddîk Hasan, babasına biat etmiştir. Birelvî'deki cihat hareketine katılmak için babasıyla birlikte Kuzey-Batı Sınır Eyaletindeki Afganistan'a gitmiştir.

Sıddîk Hasan vehhâbîlik hareketinin iki ana lideri olan Velliyet Ali Han ve İnayet Ali Han ile birlikte Kanauj'da kısa bir süre kalmışlardır. Sıddîk Hasan, Velliyet Ali Han'ın tavsiyesi üzerine Bulûgu'l-Merâm hadis kitabını okumuş ve daha sonra bunun üzerine bir yorum yazmıştır. Sıddîk Hasan, Seyyid Ahmed Han'ın dini ideolojisinden ve onun vehhâbîlik cihat hareketinden etkilenmiştir. Sıddîk Hasan, Farrukhabad, Kanpur ve Delhi'de yükseköğrenim görmüştür. Delhi'de iken Abdülhak Benarsi (ö. 1870)'den hadis okumuştur. Abdülhak Benarsi, ehl-i hadîs hareketinin liderlerinden biriydi. 1821 yılında Seyyid Ahmed Han ile birlikte hacca gitmiş ve Hicaz'da kalmaya karar vermiştir. Benarsi daha sonra Yemen'in başkenti Sana'a gidip ilahiyatçı Şevkânîden (ö. 1834) çeşitli dersler almıştır. Benarsi, Yemen'deki eğitimini tamamladıktan sonra Hindistan'a giderek Şevkânî'nin eserlerini tanıtmıştır. Daha sonra Sıddîk Hasan, Benarsi'den çeşitli dersler almıştır. Benarsi, o dönemde Taklid'e karşı duruşuyla tanınan bir Muhaddis idi.

Sıddîk Hasan Han, çocukluğundan beri Hanefî mezhebinin takipçisiydi. Ayrıca hayatının ilk dönemlerinde Eş'ârîyye Akîde'ye tâbi idi. Onda Kelam İlmi'nin etkisi mevcuttu. Bu, onun '*Fethu'l-beyân fî makâşıdı'l-Kur'ân*' kitabından açıkça anlaşılmaktadır. Fakat daha sonra Mekke-Medine âlimleri ile temasa geçmiş ve akîdesi değişmiştir. İbn Teymiyye (ö. 728/1328), İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350), Şevkânî (ö. 1250/1834) ve Abdürrezzâk es-San'Ânî (ö. 211/826-27)'den büyük ölçüde

etkilenmiştir. Özellikle ünlü alîm Şeyh Hamad b. Atik en-necdi (ö. h1301)'den etkilenecek selefî akîde'yi benimsemiştir. Daha sonra Kelam İlmi'ni tenkit eden bir kitap yazmıştır. İmam Şevkânî'nin yazdığı kitaplara büyük önem vermiş ve kitaplarından çokça alıntı yapmıştır. Mezhep müntesipleriyle pek çok tartışmaya girmiştir. Taklid üzerine kitaplar yazmış ve herhangi bir imamı taklit etmekten hoşlanmazdı.

Sıddîk Hasan Hac'dan gelirken yanında birçok kitap getirmiş ve şerh yazmaya başlamıştır. O, 1854'te Bhopal'a taşınmış ve başlangıçta parfüm satmaktadır. Daha sonra Bhopal'da bir okul öğretmeni olmuştur. Dini görüşleri yerel mezhepçileri kızdırmıştır. 1857'de Tonk'a sürülmüştür. Ancak 1857'deki Hint İsyanı sırasında ailesini korumak için Kanauj'a dönmüştür. Sıddîk Hasan Han, 1859'da Şah Cihan'ın yanında arşivci ve devlet tarihçisi olarak işe başlamıştır. Daha sonra Bhopal eyaletinin kadın başkanıyla evlenmiştir. Daha sonra Bhupal tahtına çıkmıştır. Sıddîk Hasan Han iktidara geldiğinde reformist fikirlerini Bhopal'da uygulamaya başlamıştır. Onun saltanatı sırasında ehl-i hadîs doktrini devlet doktrini olarak ortaya çıkmıştır. O, bidat (dini yenilik) sayılan çeşitli padişah törenlerini yasaklamıştır. Ayrıca Bhopal eyaletinde bir din eğitimi programı uygulamıştır. Onun saltanatı sırasında çok sayıda ehl-i hadîs doktrini medreseleri kurulmuştur. Sıddîk Hasan yüzden fazla dini kitap yayınlamıştır. Kitapları, devlet tarafından işletilen matbaalar aracılığıyla Güney Asya'da yaygın bir şekilde dağıtılmıştır. Sıddîk, Bhopal'da hem tasavvuf hem de Şii İslâm uygulamasını yasaklamıştır. Mutasavvıfları çok üzen Hz. Muhammed'in doğum gününün (Mevlid Kandili) kutlanmasını yasaklamıştır. Ayrıca, başta Hanefî mezhebi olmak üzere İslâm fıkhiinde kapsamlı reformlar yapmıştır.³⁵²

Kısa sürede Bhopal'daki en etkili İslâmî lider olmuştur. Ancak Han'ın başarılı devlet yönetimi sırasında, muhalifleri çeşitli komplolara dalmıştır. Düşmanları, o dönem işgalci İngiliz yöneticilere karşı çeşitli asılsız suçlamalarda bulunmaya başlamışlardır. Sıddîk

³⁵² Alam, *Varatiya Upmahadese Ahul Hadiser Utpotti o Kromobikash*, 29.

Hasan Han'ı eleştirenler onu sık sık "*İngiliz karşıtı*" bir isyancı ve bir fanatik olarak nitelenmişlerdir. İngilizler başlangıçta Sıddık Hasan'a yönelik çeşitli iddiaları dikkate almadılar.³⁵³ Daha sonra İngiliz yetkililer Sıddık Hasan Han'ın kitaplarını değerlendirmiş ve onun kitaplarında cihat doktrininin çeşitli yanlış yorumlarını bulmuşlardır. Ayrıca İngilizler, Necd'den 17 vehhâbîlik âliminin Han'ın gözetiminde Bhopal'da okumak için geldiklerini keşfetmişlerdir. Bu sırada İngiliz hükümeti onun İngiliz karşıtı olduğundan şüphelenmeye başlamıştır. Sonunda İngiliz hükümeti Sıddık Hasan Han'ı iktidardan çekilmeye zorlamıştır. İngiliz yetkililer ayrıca Sıddık Hasan'ın İslâm dünyasındaki kişisel ağlarını da yok etmiştir. Ayrıca Kahire veya İstanbul'daki yayıncılarıyla iletişim kurması da yasaktı. Eserlerinin yayınlanması durdurulmuştur.

Sıddık Hasan Han, Arapça, Farsça ve Urdu dillerinde yaklaşık 200 kitap yazmıştır. Özellikle tefsir, hadis, fıkıh, usûl-i fıkıh ve akîde üzerine çok sayıda önemli kitap yazmıştır. Ayrıca bazı tartışmalı kitaplar yazmıştır. Birçok kitap Bhopal'daki okullara ücretsiz olarak dağıtılmıştır. Kraliyet ailesinin bir üyesi olarak, bilgi arayışı ve İslâmî araştırmalarda Hint alt kıtasına önemli katkılarda bulunabilmiş. 1884 yılında iktidardan alınmış. Ancak iktidardan uzak olmasına rağmen hayatının geri kalanını yazarak, araştırarak ve çalışarak geçirmiştir. Hadis ve fıkıh uygulayarak pek çok meseleyi çözmeyi başarmıştır. Sıddık Hasan Han, Arap dilinin sözlük bilimini inceleyen ilk bilim adamlarından biri olarak belirtilmektedir. O, zamanına kadar Arap dil bilimi ve sözlükleri üzerine kapsamlı incelemeler yapmıştır. Han ayrıca tefsir alanında önemli bir eser olarak kabul edilen *Fethu'l-beyân fî maķâşıdı'l-Kur'ân* adlı bir Kur'ân tefsiri derlemiştir. Arapça yazılmış olan *Fethu'l-beyân fî maķâşıdı'l-Kur'ân*, Arap dünyasında da büyük beğeni toplamaktadır. 1890 yılında Sıddık Hasan Han çok hastalanmıştır. 20 Şubat 1890'da Hindistan'ın Uttar Pradeş eyaletinin Kannur kentinde vefat etmiştir.

³⁵³ Sıddık Hasan Han, *Fethu'l-beyân fî maķâşıdı'l-Kur'ân*, nşr. Abdullah b. İbrâhim el-Ensârî (Beyrut: 1992).

2.5.2.2. Abdullah b. Muhammed Gaznevî (1811-1881)

Afgan-Hintli bir Müslüman bilgin ve selefi alîmdi. Nezâr Hüseyin'in bir öğrencisiydi. Ehl-i hadîs doktrinine bağlı olduğu ve yaydığı için memleketi Afganistan'daki Gaznevî'den sürgün edilmiştir. Daha sonra Pencap, Amritsar'a yerleşmiştir. Öğrencilerini ve adanmışları buraya çekmeye başlamıştır. Siyaset bilimci Dietrich Ritz'e göre, Abdullah Gaznevî, Hint alt kıtası'ndaki ilk ehl-i hadîs hareketine öncülük etmiştir.

Abdullah Gaznevî, 1811 yılında Afganistan'ın Gazne şehrinde doğmuştur. Doğumda Muhammed Azam adını almıştır. Ancak daha sonra adı Abdullah olarak değiştirilmiştir. İlköğrenimini yerel alîmler yanında tamamlamıştır. Daha sonra Mevlânâ Habîbullah'ın yanında okumak için Kandahar'a taşınmıştır. Öğrenimini buradan tamamlayarak Gazne'ye dönmüştür. Abdullah Gaznevî, özellikle Seyyid Ahmed Han (ö. 1898)'nin öğretilerinden esinlenmiştir. Daha sonra İsmâil Şehîd (1831)'in teolojik risalesi Takvîyetü'l-îmân 'ı okuduktan sonra selefliğe dönmüştür.

Gaznevî daha sonra iki arkadaşıyla birlikte ünlü bilgin Nezâr Hüseyin'in yanında hadis öğrenmek için Delhi'ye gitmiştir. 1857'de Hint İsyanı patlak verdiğinde öğrenimini tamamlamamıştır. Gaznevî çatışma sırasında Delhi'den ayrılmış ve Afganistan'a geri dönmüştür. Daha sonra çeşitli reformist faaliyetlerde bulunmuştur.³⁵⁴ Bidat'a ve Hanefi mezhebine (taklide) bağlı kalmaya karşı çalışmalar başlamıştır. Afgan din adamları onu kafir ilan eden bir fetva yayınlamıştır. Daha sonra Afgan din adamları onu iktidardaki Dost Muhammed (ö. 1863)'e şikâyet etmişlerdir. Gaznevî'nin sürgün edilmesini emretmiştir. Sonraki 15 yıl boyunca, Gaznevî ailesi ve öğrencileriyle birlikte Hindistan'ın kuzeybatısındaki çeşitli yerlere seyahat etmiştir. Selefi doktrinine bağlılığı nedeniyle gittiği her yerde birçok sıkıntıyla karşılaşmıştır. Bu süre içinde üç defa Gazne'ye dönmüş ve her defasında da sürgün edilmiştir. Sınır dışı edilmeden önce iki yıl hapis yatmıştır.

³⁵⁴ Bedrüzzamân M. Şefî'en-Nepâlî, *eş-Şeyh 'Abdullah Gaznevî* (Gucranvala: 1984), 166.

Gaznevî, Afgan hapishanesinden serbest bırakıldıktan ve sonunda sınır dışı edildikten sonra Pencap'a taşınmış ve Amritsar'a yerleşmiştir. Amritsar'a gittikten sonra oradaki bazı kişiler onun vehhâbîlik ve İngiliz karşıtı olduğunu söylemeye başlamıştır. Bu da yerel İngiliz yönetiminin şüphesini uyandırmıştır. Bu yüzden evini yakındaki Gairu köyüne kaydırmıştır. Daha sonra Amritsar'da Medresesi Gaznebiye'yi kurmuştur. Ehl-i hadîs hareketinin bölgede etkili bir temsilcisi olmuştur. Popülaritesi arttıkça Delhi, Bhopal ve Patna'da daha fazla eğitim merkezi kurmuştur. 1881 yılında vefat etmiştir.

2.5.2.3. Nezâr Hüseyin (1805-1902)

Ehl-i hadîs hareketinin önde gelen bilginlerinden ve Hindistan'daki önde gelen savunucularından biriydi. Ehl-i hadîs alîmleri arasındaki başarılarından dolayı “*şeyhü'l-kül*” unvanını almıştır. Hint alt kıtasında Sıddîk Hasan Han (ö. 1890) ile birlikte bu hareketin kurucusu olarak kabul edilmektedir. Ehl-i hadîs'in Hint alt kıtasında yayılmasında en etkili figür olarak tanımlanmaktadır.

Nezâr Hüseyin, 1805'te Kuzey Hindistan'ın Bihâr kentindeki Mongîr kasabasında doğmuştur. Öğrenimine Bihâr, Sâdıkpûr'da başlamıştır. Seyyid Ahmed Han (ö. 1831) ile 1820'de temasa geçmiştir. Daha sonra 1826'da Delhi'ye taşınmıştır. Delhi'ye gelerek Şah Veliullah Dehlavi'nin (ö. 1762) oğlu Şah Abdülaziz'den (ö. 1824) İslâm'ın çeşitli konularını öğrenmiştir. Abdülazîz ed-Dihlevî (ö. 1239/1824)'nin torunu ve hâlefi Şah Muhammed İshak el-Dihlevî'nin (ö. 1846) yanında da eğitim görmüştür. Hindistan'ın ünlü muhaddisi olan İshak el-Dihlevî Hicaz'a göç edince, medrese tarafından Nezâr Hüseyini öğretmen olarak onun yerini almıştır. 1846'da Şah İshak el-Dihlevî'nin ölümünden sonra, Delhi'deki Medrese Rahimiye, birbirine bağlı birkaç okula bölünmüştür. O sırada Nezâr Hüseyin, vehhâbîlik ideolojik medresesinin başı olarak sorumluluğu üstlenmiştir.

Nezâr Hüseyin, Delhi'de yarım asır boyunca hadis öğretmiş ve bu alanda uluslararası bir ün kazanmıştır. Hindistan'da İslâm'ı tebliğ etmeleri için Afganistan, Orta Asya, Hicaz ve Necid'in farklı bölgelerinden öğrenciler getirmiştir. Nezâr Hüseyin siyasi olarak sessizdi. O, İngiliz yönetimini destekleyen hem Sünni hem de Şii olan çok sayıda Müslüman âlim arasındaydı. İngilizlere karşı silahlı cihat çağrılarını reddetmiştir. İngiliz yönetimi tarafından Hindistan'ı Dârülİslâm olarak ilan eden birkaç Müslüman âlim arasındaydı. Hindistan'daki İngiliz egemenliğini Dârülharp olarak adlandırmayı kabul etmemiştir. 1857 Hint İsyanı sırasında, İngilizlere karşı çıkmak yerine, İngiliz egemenliğinden yana tavır almıştır. Müslümanlarla İngilizler arasındaki ilişkiyi, dini hakları ihlal edilmedikçe bozulamayacak bir hukuki sözleşme olarak görmüştür. O dönemde Hintli İslâm âlimleri ve halk tarafından çok eleştirilmiştir. Daha sonra Hindistan âlimleri, Nezâr Hüseyin'e İngilizlere karşı bir cihad fetvası imzalaması için baskı yapmıştır. Bütün âlimlerin isteği üzerine fetvayı imzalamıştır. 1868'de Delhi'deki vehhâbîlik isyancılarının lideri olduğu şüphesiyle diğer birçok bilim adamıyla birlikte İngilizler tarafından tutuklanmıştır. Nezâr Hüseyin, 1857 Delhi İsyanı'nda vehhâbîliklerle herhangi bir bağlantıyı reddetmiştir.³⁵⁵

İngilizler onu ehl-i hadîs âlimleri arasında en seçkin âlim olarak kabul etmişlerdir. İngilizceyi çok iyi bilmektedir. O dönemde Hintli Müslüman âlimler arasında İngilizce bilen âlimler yoktu. Nezâr Hüseyin'in Delhi'de İngilizlerle çok iyi ilişkileri vardı. 1883 yılında hacca gitmiştir. O sırada Hintli Müslümanlar, Cidde'deki Osmanlı valisine Nezâr Hüseyin'in Hindistan'daki Müslümanlar arasında bir komplocu olduğundan şikâyet etmişlerdir. Osmanlı valisi tarafından tutuklanarak hapse atılmıştır. Daha sonra İngiliz Konsolos Yardımcısının müdahâlesiyle serbest bırakılmıştır. Medrese-i Rahimiye'nin iki etkili hocası, Sıddîk Hasan Han (ö. 1890) ve Muhammed Hüseyin Batalvi (ö. 1920) ile birlikte 1868'de resmen Cem'iyet-i Ehl-i Hadîs olarak bilinen bir dini teşkilat kurmuştur.

³⁵⁵ Alam, *Varatiya Upmahadese Ahul Hadiser Utpotti o Kromobikash*, 31.

Cem'iyet-i Ehl-i Hadîs teşkilatın temel amacı bidatlere karşı tavır almaktı ve kabir ibâdetine ve mezhebine karşıymışlar. Nezâr Hüseyin'in Han'ın ideolojisi, Güney Asya'daki selefliği büyük ölçüde etkilemiştir. Dört düşünce okulundan herhangi birini takip etmeyi ve İnsanlara Kur'ân ve sünnete göre yaşamalarını tavsiye etmiştir. Sûfilerle ilişkilendirilen herhangi bir kültüre karşı çıkmıştır.³⁵⁶ Ancak bazı durumlarda Muhyiddin İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240)'yi övmüştür. Gençliğinde mutasavvıflara biat ettiği de çeşitli metinlerde zikredilmektedir. Hint alt kıtası'ndaki ehl-i hadîs hareketinin erken döneminin ünlü alîmleri onun altında çalışmıştır. Nezâr Hüseyin, Hint alt kıtası'ndaki tüm alîmleri birleştirmeye çalışmıştır. Kendilerini İmâm-ı Rabbânî (ö. 1034/1624)'nin ve Şah Veliyyullah ed-Dihlevî (ö. 1176/1762)'nin öğretileriyle ilişkilendirdiklerini iddia etmişlerdir. Ancak dört Sünni mezhebinin geçerliliğini reddetme konusunda daha da uzlaşmamışlar. Nezâr Hüseyin'in fetvaları, ölümünden sonra bazı öğrencileri tarafından Fetâvâ-yı Nezâriyye adlı iki büyük ciltte toplanmıştır.

2.5.2.4. Muhammed Şemsü'l-Hak b. Emîr Alî ed-Diyânüvî el-Azîmâbâdî (1857-1911)

Hindistan'da ehl-i hadîs alîmlerindendir. Şemsü'l-Hak ünvanını almıştır. Sünen-i Ebu Davud'un ana şerhini yazmıştır. 1857'de eskiden Azîmâbâd olarak bilinen Patna'da doğmuştur. Nezâr Hüseyin'den İslâmî eğitim almıştır. 1894 yılında Hac ibadetini yapmak için Mekke ve Medine'ye gitmiştir. Mekke ve Medine'de bulunduğu süre içerisinde dünyanın birçok ünlü İslâm alîmiyle tanışma fırsatı bulmuştur.³⁵⁷ Azîmâbâdî'nin İslâmî el yazmalarından oluşan geniş bir kütüphanesi vardı. Hindistan'daki en büyük kütüphanelerden biri olarak kabul edilmektedir. Birçok kitap yazmıştır. En iyi bilinen eseri, Ebû Dâvûd es-Sicistânî (ö. 275/889)'nın es-Sünen'in üzerine yazdığı Gâyetü'l-

³⁵⁶ J. M. S. Baljon, "Nadhir Husain", *Dictionnaire biographique des savants et grandes figures du monde musulman périphérique du XIXe siècle à nos jours*, ed. M. Gaborieau v.dğr (Paris: 1992), I, 20-21.

³⁵⁷ Azîmâbâdî, *'Avnü'l-ma'bûd*, nşr. Abdurrahman M. Osman (Medine: 1388-89/1968-69).

mağşûd fî ħalli Süneni Ebî Dâvûd adlı şerhidir. Gâyetü'l-mağşûd 32 cilt hâlinde yayınlanmıştır.³⁵⁸

1910-11'de Hindistan'ın tamamı bir veba salgınına yakalanmıştır. Bihâr'ın Azîmâbâdî ilçesi halkı bu hastalıktan ciddi şekilde etkilenmiştir. Azîmâbâdî, 15 Mart'ta Dîvânî şehrini ziyaret ettikten sonra, kendisi bir veba saldırısına uğramıştır. 21 Mart 1911'de 53 yaşında vefat etmiştir.

2.5.2.5. Şeyhü'l-Hadîs Hâfız Abdülmennân Vezîrâbâdî (1851-1916)

Hindistan'da meşhur bir hadis âlimiydi. Ayrıca Muhaddis Pencap veya Ustad-i-Pencap olarak da bilinmektedir. Hindistan'da ehl-i hadîs hareketinin önemli bir lideriydi. 1851'de Hindistan'ın Jhelum bölgesindeki Karauli köyünde doğmuştur. Dört yaşındayken hastalık nedeniyle görme yetisini kaybetmiştir. Babasının adı, Evan kabilesine mensup Mulak Şerafeddin b. Nûr Han'dı. Bu kabile esas olarak Pencap'ın kuzey, orta ve batı kesimlerinde yaşamıştır. Ailesi aslen Gazneli olup daha sonra Pencap'a göç ederek çiftçiliğe başlamıştır. Abdülmennân'ın babası, o 12 yaşındayken vefat etmiştir. Köyündeki din adamlarından Kur'ân ve Farsça öğrenmiştir. Yükseköğrenim için farklı yerlere gitmiştir. Nezîr Hüseyin Dehlvi'nin hizmetinde Delhi'ye gitmiştir. Hadis ve Kur'ân tefsirini Nezîr Hüseyin'in yanında tamamlamıştır.³⁵⁹ Delhi'de kaldığı süre boyunca, Dârülulûm Diyûbend'in kurucusu olan Muhammed Kasım en-Nânotevî (ö. 1880) ve diğer önde gelen bilim adamları ile de tanışmıştır. Hadis Dersi'ini tamamladıktan sonra Amritsar'da Abdullah Gaznevî'ye gitmiştir. Gaznevî, Abdülmennân'a hadisin çeşitli yönlerini öğretmiştir. 18 Temmuz 1916 tarihinde Vezîrâbâd'da vefat etmiş ve Vezîrâbâd'da defnedilmiştir. Senâullah Amritsarî, Abdülmennânın ölümüyle ilgi olarak “*Bugünün İmamı Buhârî'si vefat etmiştir*” demiştir.

³⁵⁸ Muhammad Ishaq, *India's Contribution to the Study of Hadith Literature* (Dhaka: 1976), 185.

³⁵⁹ Metcalf, *Islamic Revival in British India: Deoband 1860-1900* (Princeton: 1982), 205-206, 276-295, 309.

2.5.2.6. Muhammed Hüseyin Batalvi (1840-1920)

19. yüzyılın başlarında Pencap'ın önde gelen ehl-i hadîs liderlerinden biriydi. Nezâr Hüseyin Dehlvi'nin öğrencisiydi. Sıddîk Hasan Han ile birlikte Cem'iyet Ehl-i Hadîs'in kurucularından biriydi. Batlvi, *Ishatus sünnet* gazetesinin editörlüğünü yapmıştır. Kadıyanilik/Ahmediye Hareketinin kurucusu olan Mirza Gulâm Ahmed Kâdiyânî (ö. 1908)'nin ana rakibi olarak bilinmektedir.

Muhammed Hüseyin Batalvi 1840 yılında doğmuştur. Babası Şeyh Rahim Bakhsh idi. Çocukluğunda ilk eğitimini Şii alîmi Molvi Gul Ali Şah'tan almıştır. Delhi'ye taşınmadan önce Amritsar'da Abdullah Gaznevî'den din eğitimi almıştır. Nezâr Hüseyin'den hadis, mantık ve Arapça gramer eğitimi almıştır. Dini eğitimi tamamladıktan sonra 1868'de Batalvi'ye dönmüştür. 1978 yılında “*Ishatus sünnet dergisi*”ni çıkarmaya başlamıştır. Bu gazete o dönemde Pencap'ta ehl-i hadîs hareketinin sesiydi. Gazete oldukça popüler olmuş ve önemli bilginler ve hükümet yetkilileri tarafından tanınmıştır.

Pencap, 1830'dan 1880'e kadar yaklaşık elli yıl boyunca şiddetli vehhâbî isyanının merkeziydi. Hükümet vehhâbîlik hareketini bastırmak için çeşitli adımlar atmıştır. Vehhâbîlik terimi, 19. yüzyılın sonlarında aşağılayıcı bir anlamda kullanılmaya başlanmıştır. Vehhâbîlik, Pencap ve Hindistan'ın kuzeybatı sınırındaki militan isyanlarla ilişkilendirilmiştir.³⁶⁰ Bu bağlamda, Hüseyin Batalvi o zamanki İngiliz Hindistan Valisi Robert Bulwer-Lytton'a bir çağrıda bulunmuştur. Kendilerine vehhâbîler yerine ehl-i hadîs denilmesini istemiştir. İngiliz hükümeti 19 Ocak 1882'de dilekçelerini kabul etmiştir.

³⁶⁰ Fadl Hussain, *Biography of Batalvi* (Agra: Akbari Press, 1908), 81- 307.

2.5.2.7. Senâullah Amritsarî (1868-1948)

Hintli bir alîm ve Amritsar, Pencap'ta faaliyet gösteren Ehl-i Hadîs hareketinde önde gelen bir isimdi. Tam adı Ebü'l-Vefâ Senâullah Amritsarî'dir. Mirza Gulâm Ahmed Kâdiyânî (ö. 1908)'nin liderliğindeki Kadıyanilik/Ahmediye hareketinin ana rakibiydi. Senâullah Amritsarî, 1906'dan 1947'ye kadar Cem'iyet-i Ehl-i Hadîs Hind'in genel sekreteri olarak görev yapmıştır. Ehl-i hadîs adlı haftalık olarak yayınlanan gazetenin editörlüğünü yapmıştır.³⁶¹

12 Haziran 1868'de Amritsar, Pencap'ta doğmuştur. 14 yaşında anne ve babasını kaybetmiştir. İlköğrenimini köyünde tamamlamıştır. Daha sonra yüksek öğrenimini Kanpûr'daki Feyz-i Âm Medresesi'ne yapmıştır. O zamanın ünlü Muhaddis olan Nezîr Hüseyin Dehlavi'den hadis okumuştur. 1890'da Dârülulûm Diyûbend'da mantık, felsefe ve fıkıh okumuştur. Diyûbendî'deki öğretmenleri arasında Şeyhü'l-Hind Mahmûd Hasan Diyûbendî ve Ahmed Hasan Kanpûrî vardı. H. 1324'te Delhi'de Hindistan Ehl-i Hadîs Konferansı'nı (Merkezî Cem'iyet-i Ehl-i Hadîs-i Hind) kurulduğunda, onun sekreteri olarak atanmış ve Amritsarî, Hindistan'ın bölünmesine kadar bu organizasyonun Genel Sekreteri olarak kalmıştır. O zaman Hafız Abdullah Gazipuri, Hindistan Ehl-i Hadîs Konferansı'nın başkanlığına, Şemsül- hak el-Azîmâbâdî (ö. 1911) ise saymanlığa atanmıştır. 1903 yılında Ehl-i Hadîs Matbaası'nı kurmuştur. Yaklaşık 44 yıl devam eden haftalık Ehl-i hadîs dergisini çıkarmıştır.

Amritsarî aynı zamanda Cem'iyetü'l-'ulemâ-i Hind 'in kurucu isimlerinden biriydi. Uzun süre Encümen-i Ehl-i Hadîs Punjab'ın başkanlığını yapmıştır. 1947'de Hindistan'ın bölünmesinden sonra Amritsarî, Pakistan'ın Gucranvala kentine taşınmıştır. Mirza Gulâm Ahmed Kâdiyânî ile nübüvvet hakkında tartışmış ve onu mağlup etmiştir. Aynı zamanda büyük bir münazaracıydı. Genellikle Şiiler, Hindular ve Hristiyanlarla tartışmıştır. Amritsarî, Mirza Gulâm Ahmed Kâdiyânî'nin iddialarını çürüten bir kitap

³⁶¹ Alam, *Varatiya Upmahadese Ahlul Hadiser Utpotti o Kromobikash*, 38.

yazmıştır. Hz. Muhammed (sav.) üzerine Rengîlâ Resûl yazıldığında, Senâullah Amritsarî o kitaba cevaben Muḳaddes Resûl'u yazmıştır.

Birkaç önemli kitap yazmıştır. Bunların arasında dikkate değer olanlar şunlardır:

1. Tefsîrû'l-Ḳur'ân bi-kelâmi'r-raḥmân
2. Tefsîr-i Şenâ'î
3. Beyânü'l-furḳân 'alâ 'ilmi'l-beyân
4. Tefsîr bi'r-re'y
5. *Burhânü't-tefâsîr bi-cevâbi Sultânî't-tefâsîr*
6. İlhamî Kitâb
7. Türk İslâm be-Cevâb-ı Terk-i İslâm
8. Kitâbü'r-Raḥmân
9. Taḡlîb-i İslâm
10. Teberr-i İslâm
11. Murakḳa'-ı Dayânandî
12. Fetḥ-i İslâm Ya'nî Münâzara-i Ḥorca
13. Cevâbât-ı Naşârâ
14. Münâzara-i İlâhâbâd
15. İslâm aor Mesîhiyyet
16. Namâz-ı Erba'a
17. Hefevât-ı Mîrzâ
18. Şehâdât-ı Mîrzâ Mulaḳḳab be-'Aşere Mîrzâ'îyye
19. Mükâleme-i Aḥmediyye
20. Hitâb be-Mevdûdî³⁶²

³⁶² Senâullah Amritsarî, *Tefsîr-i Şenâ'î* (Lahor: 1414/1994), I, 16; VIII, 100.

Umeyr el-Medhâlî, Senâullah Amritsarî'ı övmüş ve Senâullah Amritsarî'nin ünlü bir Hintli selefi âlim olduğunu söylemiştir.³⁶³ Fıkıh bakımından İbn Teymiyye'ye benzermiştir. Hindu ya da Hristiyanlık ile ilgili bir tartışmada kimse onu mağlup edememektedir. Birçok gayrimüslimi İslâm'a davet etmiş, onlar da Müslüman olmuşlardır. Şiîler ve Hindular'ın zulmü nedeniyle son yaşamında Hindistan'ı terk etmek zorunda kalmıştır. Pakistan, Lahor'a dönüp oraya yerleşmiştir. 15 Mart 1948'de Pakistan'ın Lahor kentindeki Sargodha'da vefat etmiştir.

2.5.2.8. Abdullah el-Baki (1886-1952)

Bengali bir İslâm âlimi, yazar ve politikacıdır. Hindistan Birliği Yasama Konseyi üyesiydi. Hindistan'ın özgürlük hareketinde etkin bir rol oynamıştır. Kuzey Bengal'deki ehl-i hadîs hareketinin önde gelen liderlerinden biriydi. Hindistan'ın bölünmesinden önce Ehl-i Hadîs konferansında önemli bir rol oynamıştır.

1886 yılında Bengal eyaletinin Berdven ilçesine bağlı Tubgram köyünde doğmuştur. Çocukken Dinajpur bölgesindeki Nur'ulhüda mahâllesine taşınmıştır. İlköğrenimini Rangpur bölgesindeki Badarganj, Lalbari Medresesi'nde tamamlamıştır. Daha sonra Kanpur'da tanınmış bir medresede İslâmî İlimler ve Arapça üzerine yüksek öğrenimini tamamlamıştır. 1907'de Nurul Hüda Lisesi'ni ve Nurul Hüda Medresesi'ni kurmuştur. 1951-1955 yılları arasında Nur'ulhüda Yüksek Medresesi olarak bilinmektedir. Mart 1913'te Bogra'da düzenlenen bir İslâmî konferansta, Muhammed Akram Han, Moniruzzaman İslâmabadi ve Muhammed Şehidallah ile birlikte Encümen-e-Ulama-e-Bengal'yı kurmuştur. Hindistan Ulusal Kongresi'nin Dinajpur şubesinin başkanıdır. Hindistan'ın Hilafet Hareketi'ne ve Hindistan'ın İş birliği Yapmayan Hareketi'ne katılmıştır. Sivil itaatsizlik eylemlerine karıştığı için iki kez hapse atılmıştır.

³⁶³ Abdülmâcid Deryâbâdî, *Mu'âşırîn* (Karaçi: Meclis-i Neşriyyât-ı İslâm), 124-126.

1935'te Rangpur bölgesinin Heragaç Kuzey Bengal ehl-i hadîs konferansı'nın başkanı olarak görev yapmıştır. 1934 yılında Praca Partisini temsil eden Merkez Yasama Meclisi üyeliğine seçilmiştir. 1937'de Tüm Bengal Kiracılar Derneği başkanlığına seçilmiştir. Krishak Praja Partisi'nden ayrılmış ve 1945'te Tüm Hindistan Müslüman Birliği'ne katılmıştır. Pakistan Kurucu Meclisinin bir üyesi olarak Pakistan devletinin oluşumuna katkıda bulunmuştur.³⁶⁴ Pakistan'ın 1947'de bağımsızlığını kazanmasından sonra Doğu Bengal'de Hadis Ehl-i Cem'iyet-i'nin kurulmasına yardım etmiştir. Abdülbaki Pakistan 1. Ulusal Meclisi ve Doğu Pakistan Yasama Konseyi'nin bir üyesi olmuştur. Ayrıca Müslüman Birliği'nin Doğu Bengal şubesinin başkanı olarak görev yapmıştır.

Bengalce birkaç eser yazmıştır. Ayrıca Arapça, Farsça, Urduca ve İngilizce bilmektedir. Yazıları genellikle kurduğu Encümen-e-Ulama-e-Bengal'a Teşkilatın aylık yayın yapan el-İslâm dergisinde yayınlanmıştır. Pir Meditasyonları adlı bir kitap yazmıştır. 1 Aralık 1952'de vefat etmiştir.

2.5.2.9. Muhammed İshak Medenî (1935-2013)

Ünlü bir selefî âlimdi. 1935 yılında Lyallpur'da Zemindar bir ailede doğmuştur. Yüksek öğrenimini Lyallpur Devlet Koleji'nden almıştır. Dini eserleri anlayabilmek için Arapça, Farsça, Urduca ve İngilizce öğrenmiştir. Mevlâna İmadâd ül Hak'den mantık, felsefe ve diğer güzel sanatlarda eğitim almıştır. Arap dili ve edebiyatında uzmanlaşmış ve İslâm'ın çeşitli konularını araştırmaya başlamıştır. 1983 yılına kadar köyünün camisinde vaaz vermeye devam etmiştir. Daha sonra Faysalabad'daki Câmia Mescidinin baş imamı olarak atanmıştır. Mükemmel Cuma vaazları ve hutbeleriyle sıradan insanlar arasında popüler olmuştur. Çeşitli ehl-i hadîs âlimlerini takip etmiştir. İnternet üzerinden

³⁶⁴ Alam, *Varatiya Upmahadese Ahul Hadiser Utpotti o Kromobikash*, 43.

insanların sorularına çeşitli fetvalar vermiştir. Şeriatın çeşitli meselelerinde dinleyicilerini mantıklı delillerle ikna etmiştir. İshak Medenî, 28 Ağustos 2013 tarihinde vefat etmiştir.

2.5.2.10. Vehidüzzaman Haydarâbâdî (20. yüzyıl)

Hint alt kıtasında 20. yüzyılın entelektüel ve yetenekli bir şahsiyetiydi. Ehl-i hadîs âlimlerindendir. Birçok kitap yazmış ve özellikle Sıhâh-ı Sitte'nin Urduca çevirisini yapmıştır. Vehidüzzaman Haydarâbâdî, Ehl-i Hadîs'in önde gelen âlimlerindendir. Hayatı ve eserleri aylık Et-Tahrik dergisinde yayınlanmıştır. Nâzır Hüseyin Dihlevî'nin (ö. 1902) öğrencisiydi. Abdürrahman Firvei, Hindistan'da ünlü bir âlim olduğunu ve Nâzır Hüseyin'in çok sayıda öğrencisi arasında olduğunu söylemiştir. Hint alt kıtasında hadislerin yayılmasına önemli katkılarda bulunmuştur. Hadis kitaplarını Urduca tercüme etmiş ve açıklamıştır. Nüzûl Ebrâr, Vehidüzzaman Haydarâbâdî'nin birçok önemli kitabından biridir.

2.5.2.11. Zakir Naik (1965-)

İslâm ve karşılaştırmalı teoloji üzerine çalışan Hintli bir İslâmî düşünür, konuşmacı ve yazardır. Barış Televizyonunu (Peace Television) işleten İslâm Araştırmaları Vakfı'nın kurucusudur. Zakir'in konuşması Barış Televizyonu aracılığıyla tahmini on milyon izleyiciye ulaşmıştır. Çağdaş dünyada karşılaştırmalı teoloji konusunda uzman olarak kabul edilmektedir. Hindistan'daki selefî ideolojinin en etkili figürüdür. Dünyanın önde gelen İslâm vaizi olarak anılmaktadır. Dersleri etkileşimli ve soru-cevap olması bakımından birçok İslâmî vaizden farklıdır. Arapça veya Urduca değil, İngilizce olarak ders vermektedir.³⁶⁵ Mesleği doktor olmasına rağmen 1991 yılından itibaren İslâm'ı yaymaya odaklanmıştır. İslâm ve karşılaştırmalı dinler üzerine çok sayıda kitap

³⁶⁵ Home secretary Theresa May bans radical preacher Zakir Naik from entering UK", *The Daily Telegraph*. www.telegraph.co.uk, Ağustos 07, 2011. Erişim tarih Ocak 9, 2023.

yayınlanmıştır. İslâm'da mezhepçiliği alenen reddetmesine rağmen, birçok kişi onu selefi ideolojinin bir destekçisi olarak görmektedir. Birçok kişi onu vehhâbîlik doktrinini yayan radikal bir reformcu olarak adlandırmaktadır. Şu anda, İslâmî vaazları Hindistan, Kanada, Birleşik Krallık ve Bangladeş'te yasaklanmıştır.³⁶⁶

Zakir Naik, 18 Ekim 1965'te Mumbai, Maharashtra, Hindistan'da doğmuştur. Mumbai'deki St. Peter Lisesi'nin öğrencisiydi. Bundan sonra Kishinchand Chellaram Koleji'nde okumuştur. Tupivela Ulusal Tıp Okulu ve Nair Hastanesi'nde tıp okumuştur. Daha sonra Mumbai Üniversitesi'nden Tıp ve Cerrahi Lisansını (MBBS) tamamlamıştır. 1991'de İslâm'ı tebliğ etmeye başlamıştır. 1991 yılında İslâm Araştırmaları Vakfı'nı (IRF) kurmuştur. Naik'in eşi Ferhat Naik, İslâm Araştırmaları Vakfı'nın kadınlar kolunda çalışmaktadır. Zakir Naik, 1987 yılında tanıştığı Ahmed Deedat (ö. 2005)'tan etkilenmiştir. Zakir, genellikle Deedat Plus olarak anılmaktadır.³⁶⁷ Ayrıca Mumbai'de Uluslararası İslâm Okulu'nu kurmuştur. Fakir ve yoksul Müslüman gençlere burs sağlayan Birleşik İslâmî Yardım'ın (United Islamic Aid) kurucusudur. İslâmî Araştırmalar Vakfı'nın web sitesinde "*Peace TV Ağı'nın arkasındaki hami ve ideolojik itici güç*"³⁶⁸ olarak tanımlanmaktadır.

2016 yılında bir basın toplantısında Zakir, Dirençli Olmayan bir Hintli (NRI) olduğunu iddia etmiştir. Naik şu anda Malezya'da kalıcı vatandaşlık ile ikamet etmektedir. The Indian Express'e göre Zakir, "*2010 En Güçlü 100 Hintli*"³⁶⁹ listesinde 89. sırada yer almaktadır. 2009'da en ünlü 100 Hintli arasında 82. sırada yer almıştır. Praveen Swami'ye göre Zakir, Hindistan'daki en etkili selefi yorumcudur.

³⁶⁶ Zakir Naik, "Radical Islamist Video Evangelist", *HuffPost*, Mart 27, 2015, Erişim Tarihi Ocak 10, 2023.

³⁶⁷ Siraj Wahab, "Spreading God's Word Is His Mission" *Arab News*, Kasım 5 2012, Erişim Tarihi: Ocak 10, 2023.

³⁶⁸ "All you need to know about Zakir Naik – Who's Zakir Naik?". *The Economic Times*, Erişim Tarihi: Ocak 11, 2023.

³⁶⁹ "The most powerful Indians in 2010: No. 81-90" Ocak13, 2011, *The Indian Express*. Erişim tarih Ocak 12, 2023).

Temmuz 2016'da Hint gazetesi Firstpost'tan gazeteci Sreemoy Talukder, Zakir Naik'i bir raporda eleştirmiş ve İslâm'ın "*cansız ve modern dünyayla bağdaşmayan bir versiyonunu yaydığını*" söylemiştir. 2007 tarihli bir rapor, Dârülulûm Diyûbend'in Zakir'i kendinden menkul bir misyoner olarak gördüğünü iddia etmiştir. İslâm'ın geleneksel dört düşünce okulundan (fıkıh) ayrılmıştır. Bu nedenle Dârülulûm onu bir Gayrı Mukallid olarak reddetmiş ve Müslümanları konuşmalarını dinlememeye teşvik etmiştir. Ancak Dârülulûm başkan yardımcısı Abdülhâlık Medreşi, Zakir'i desteklemek için şunları söylemiştir: "*Zakir Naik ile birçok farklılığımız var ama o, dünya çapında bir İslâm âlimi olarak tanınmaktadır.*"³⁷⁰

Zakir Naik, konferanslarda çeşitli konularda konuşmalar yapmıştır. Konferanslarına çeşitli topluluklardan davetli ve davetsiz izleyiciler katılmaktadır. Önemli konuşmaları daha sonra orijinal dili İngilizce olmak üzere birçok dilde kitap olarak yayınlanmıştır. 2007 yılında Suudi Arabistan'daki Dârüsselâm Yayınevi, Zakir Naik'in Popüler Dinlerde Allah Kavramları ve Kur'ân ve Modern Bilim: Benzer veya Karşıtlık adlı iki kitabı yayınlamıştır. Bangladeş'teki birçok yayınevi, kitaplarını Bengalce'ye çevirmekte ve sürekli olarak yayınlamaktadır. Önemli kitapları şunlardır: Kur'ân ve Modern Bilim, Kur'ân Allah kelamı mıdır?, Dünya Kardeşliği, Büyük Dinlerde Allah'ın Varlığı, Bilimin Işığında Kur'ân ve İncil, Hinduizm ve İslâm Arasındaki Doğal Benzerlikler, Terörizm ve Cihad, Terör sadece Müslümanlar İçin Mi Geçerli?, İslâm'da Kadın Hakları Soru-Cevap, Batı İslâm'ı Neden Kabul Ediyor?, İslâm'da Kadın Hakları Modern Mi Yoksa Çağdışı Mı?, Faizsiz Ekonomi, İslâm ve Hristiyanlık Arasındaki Benzerlikler, Ay ve Kur'ân, Medya ve İslâm, sünnet ve bilim idi.

Hint alt kıtasının mutasavvıfları, Zakir Naik'i sorumlu bir kişi olmakla birlikte müftü, muhaddis veya müfessir olmadığını söyleyerek eleştirmişlerdir. Verdiği fetvaların çoğu oldukça tartışmalı olmuştur. Geleneksel mezheplerin dışına çıkarak fetvalar

³⁷⁰ "Zakir Naik and the Islamic Research Foundation". *Da'wa and Other Religions*. Routledge. 2017

vermiştir. Bu alanlarda çeşitli selefî âlimleri takip etmektedir. Zakir Naik, fıkıh ehli olmaksızın çeşitli konularda fetva vermesiyle en çok tartışılan isim olmuştur. Çeşitli soru-cevap oturumlarında mezhep ile ilgili çeşitli uygunsuz açıklamalarda bulunmuştur. Mezhebi doğrudan ve dolaylı olarak İslâm dışı bir şey olarak ispatlamaya çalışmıştır.

Zakir Naik çeşitli konuşmalarında ve kitaplarında ehl-i hadîs doktrinini ele almıştır. Bilhassa Nâsırüddin el-Elbânî'yi bizzat takip etmiş ve herkese onu takip etmesini tavsiye etmiştir. Örneğin,

- ❖ Zakir Naik, Elbânî hakkında yorum yapmış, “*Maşallah derslerimin ve konuşmalarımın çoğu Şeyh Nâsırüddin el-Elbânî'nin araştırmalarına dayanmaktadır.*”³⁷¹
- ❖ “*Yani, onunla karşılaştırıldığında hiçbir şey olamam, Nâsırüddin el-Elbânî okyanus gibiyse ben onun yanında bir damla su bile değilim.*”³⁷²
- ❖ “*Ben sıradan bir insanım, derslerimde söylediklerimi araştırmaktayım. Ama beynim o kadar çok nadir bilgiye sahip ki araştıramıyorum! Bu durumda İslâm âlimlerinin görüşünü tercih ederim. Ayrıca, bunun için İslâm âlimlerini sınıflandırdım. Mesela Şeyh Nâsırüddin el-Elbânî'den bir açıklama alırsam onun dediğini takip ederim. Bana göre günümüzün en iyi Muhaddislerinden biridir. Araştırdım ve Kur'ân'ı ve Sahih hadisleri takip ettiğini buldum.*”³⁷³
- ❖ “*Bugünün ünlüsü bir konuda fetva verse, diğer taraftan Şeyh Nâsırüddin el-Elbânî fetva verse ben Nâsırüddin el-Elbânî'ye inanmaktayım.*”

Hint alt kıtasında farklı ehl-i hadîs grupları bulunmaktadır. Zakir Naik onlar hakkında şu şekilde çeşitli eleştirilerde bulunmuştur.

³⁷¹ Zakir Naik, “*Unity in the Muslim Ummah*”, Erişim Tarihi: 28 Ocak, 2023. <https://www.newsbybd.net/blog/blogdetail/detail/6461/asksumon/58706#.ZCiltXZBzip>

³⁷² Naik, “*Unity in the Muslim Ummah*”, 02.

³⁷³ “All you need to know about Zakir Naik – Who's Zakir Naik?”. *The Economic Times*, Erişim Tarihi: Ocak 11, 2023.

- *"Ehl-i hadîs! Ehl-i hadîs var mı? Bombay'da iki grup ehl-i hadîs vardır, 1. Cem'iyet-i Ehl-i Hadîs, 2. Gurba Ehl-i Hadîs. Ehl-i Hadîs'in hangi gurubusunuz? Bir Ehl-i Hadîs, diğer bir Ehl-i Hadîs'i suçlu olduğunu iddia etmiştir."*³⁷⁴
- *"Ehl-i hadîsler arasında birçok grup vardır. Keşmir'e gitmiştim, orada çok sayıda ehl-i hadîs grubu görmüştüm. Kerala'ya gitmiştim ve orada kendilerine ehl-i hadîs demediklerini öğrenmiştim. Kendilerini ehl-i hadîs yerine Kerala Nedvetü'l-Mücâheden (KNM) olarak tanıtmaktadırlar. Suudi Arabistan'a gidip, 'Ben ehl-i Hadîs'im, Suudiler, kim bu yeni Ehl-i Hadîs?' derler. Arapların çoğu bugün ehl-i hadîs'in kim olduğunu bilmiyor? Selefi grubunu biliyorlar. Selefiler ve Ehl-i Hadîs aynı grup olmasına rağmen isimleri farklıdır."*³⁷⁵

Mevlâna Manzurul Hak, Zakir Naik'in başarısı hakkında çeşitli yorumlarda bulunmuştur. Zakir, İslâm Araştırmaları Vakfı'nı kurmakta çok başarılı olmuştur. İslâmî Araştırma Vakfı kâr amacı gütmeyen bir kuruluştur ve dünya çapında Peace TV'yi yönetmektedir.³⁷⁶ En az 150 ülkede farklı dillerde yayınlanmaktadır. Zakir Naik, Peace TV aracılığıyla Kur'ân ve hadis referanslarıyla farklı dillerde İslâmî konuşmalar yapmaktadır. Bu nedenle dünyanın her yerindeki Müslümanlar onun konuşmasını takip etmektedirler.³⁷⁷

2.5.2.12. Şeyh Motiur Rahman Medenî (1967-)

Hindistan'ın bir selefi âlimidir. Babasının adı Abdul Hakim'dir. 10 Ocak 1967'de Hindistan'ın Batı Bengal eyaletinin Malda şehrinde doğmuştur. Orta öğrenimini Medrese Islahu'l-Müslimîn Vadu, Malda, Batı Bengal'den tamamlamıştır. Yüksek öğrenimini Hindistan'ın Uttar Pradesh kentindeki Câmia Selefiyye Benâres'de yapmıştır. Suudi

³⁷⁴ Naik, "Unity in the Muslim Ummah", 02.

³⁷⁵ Naik, "Unity in the Muslim Ummah", 02.

³⁷⁶ "Zakir Naik: India seeks to extradite Islamic preacher in Malaysia". *The Indian Express*. Haziran 18, 2020, Erişim Tarihi: Ocak 12, 2023.

³⁷⁷ Wahab, Siraj. "Spreading God's Word Is His Mission" *Arab News*, Kasım 5 2012, Erişim Tarihi: Ocak 10, 2023.

Arabistan'daki Medine İslâm Üniversitesi'nde lisansını tamamlamıştır. Yedi yıl boyunca Cem'iyet ul Imam El-Buhârî Bihar'da öğretmenlik yapmıştır. On iki yıldan fazla bir süre İslâm âlimi olarak insanları İslâm'a davet etmiştir. Arapça'dan Bengalce'ye ve Urduca'ya yaklaşık 20 kitap çevirmiştir. Konuşmalarının 600'den fazla CD/DVD'si yayınlandı. Kuveyt'ten basılan Kur'ân-ı Kerim'in Bengalce tercümesine katkıda bulunmuştur.

2.5.3. BANGLADEŞ'TE TANINMIŞ SELEFÎ ÂLİMLERİ

Bangladeş'te selefî dayalı en önemli selefî âlimlerden bazıları şunlardır:

2.5.3.1. Nisar Ali Titumir (1782-1831)

İngiliz karşıtı bir şahsiyettir. Vehhâbilik hareketiyle bağlantılıdır. Daha çok 'Titumir' olarak bilinmektedir. Hindistan'daki İngiliz yönetimine ve zâlim Hindu hükümdarlarına karşı savaşmıştır. İngilizlere karşı inşa ettiği bambu kalesiyle ünlüdür. İngiliz birlikleriyle savaşırken bu bambu kalesinde öldürülmüştür.

Titumir, 1782 yılında 24 Parganeş ilçesine bağlı Beşirhet'in Chandpur köyünde doğmuştur. Babasının adı Seyyid Mir Hasan Ali, annesinin adı Âbide Rukiyye Hatun'dur. Hz. Ali'nin soyundandır. Atalarından biri olan Seyyid Şehadet Ali, İslâm'ı yaymak için Arabistan'dan Bengal'e gitmiştir. Titumir, ilköğrenimini köy okulunda tamamlamıştır. Daha sonra mahâlli bir medresede okumuştur. Titumir, 18 yaşında Kur'ân'ı ezberlemiş ve hadislerde ustalaşmıştır. Bengalce, Arapça ve Farsça dillerini öğrenmiştir.

Titumir, mevcut 24 Parganeş, Nadia ve Ferîdpür'un geniş alanlarının haklarıyla İngiliz yönetimine karşı bağımsızlık ilan etmiştir. Yerel Zemindarların kendi güçleri ve İngiliz kuvvetleri Titumir tarafından birkaç kez yenilmiştir. Bereşet savaşı da bunlardan biridir. William Wilson Hunter, bu isyanda yaklaşık 83 bin köylünün Titumir için savaştığını söylemiştir.³⁷⁸ Daha sonra Titumir, kırk arkadaşıyla birlikte İngilizler

³⁷⁸ Hunter, *The Indian Musalmans*, 165.

tarafından şehit edilmiştir. Titumir, İngiliz hükümetine karşı savaşmanın askeri hazırlık ve uygun askeri eğitim gerektirdiğini fark etmiştir. Ordunun savunması için bir kale inşa etmenin gerekliliğini derinden hissetmiştir. Kalküta yakınlarındaki Narikelbariyye adlı bir yerde bir bambu kalesi inşa etmiştir. Tarihte bu kale Narikelbariyye bambu kalesi olarak ünlenmiştir.³⁷⁹

Seyyid Ahmed Brelvi'nin bir öğrencisi ve takipçisiydi. Titumir çiftçilerin koruyucusuydu. Binlerce köylü Titumir'i izlemiştir. Hindu krallarının baskısından bıkmışlardı. Bengal çiftçileri de dahil olmak üzere sıradan insanlarla birlikte İngilizlere ve Hindu krallarına karşı “*Ferâiziyye Hareketi*”ni kurmuştur. Ferâiziyye hareketi, Bengal Müslümanlarının İngilizlere karşı ilk hareketiydi. 1831'de Purniye'de Krişne Raya adında bir Zemindar vardı. Zemindar, vehhâbîliklere mensup her Müslüman çiftçiden iki buçuk rupilik bir vergi koymuştur. Bunu '*sakal vergisi*' olarak toplamaya çalışmıştır. Bu vergiyi köyünde hiçbir engel olmadan tahsil etmiştir. Ancak hizmetkarları yakınlardaki Sarfarajpur köyüne ulaştığında, Titumir kendi adanmışlarıyla birlikte oradaymıştır. Krişne Raya'nın çalışanlarını tutuklamıştır. İki taraf arasında şiddetli bir çatışma çıkmıştır. Titumir'in yoldaşlarının çoğu ölmesine rağmen, savaşı o kazanmıştır.

2.5.3.2. Hacı Muhammed Şerîatullah (1781-1840)

Dini reformcu, feodal karşıtı lider ve Bangladeş'teki Ferâiziyye hareketinin sözcüsüydü. Seyyid Ahmed Şehîd Birîlvî (ö. 1246/1831)'nin hareketinden birkaç yıl önce Bangladeş'te '*Ferâiziyye*' adında bir Cemaat kurulmuştur. Hacı Şerîatullah bu Cemaatin kurucusuydu. İngilizlerin Bangladeş'ten çıkartılması da Ferâiziyye hareketinin hedeflerinden biriydi. Bunun için birçok fedakarlıkta bulunmuşlar ve İngilizler tarafından çok işkence görmüşlerdir. O sadece dini bir reformcu değilmiş, aynı zamanda köylüleri,

³⁷⁹ Chowdury, Bangladeş'te tasavvufun ve tarikatların değerlendirilmesi, sosyal gelişimleri ve oynadıkları rol: Yirmi birinci yüzyılda bir vak'a incelemesi, 21-77.

dokumacıları ve diğer emekçileri sömürüden kurtarmak için reform hareketine öncülük de etmiştir. Nilkar ve Hindu Zemindarlarına karşı çeşitli adımlar atmıştı.³⁸⁰

Hacı Şerîatullah 1781 yılında Bangladeş'in Ferîdpür ilçesinde doğmuştur. Çocukken Kalküta'ya giderek ilköğrenimini tamamlamıştır. 1799 yılında hocası Beşâret Ali ile birlikte Mekke'ye hac yapmış ve orada Arapça dilini öğrenmiştir. 20 yıl Mekke'de kalmış ve Şeyh Tahir Mekkî Şafii'i'den çeşitli Kur'ân ve hadis konularını öğrenmiştir. 1818'de Mekke'den Bangladeş'e dönmüştür. Kendisini Bangladeş'te İslâm'ın yayılmasına adanmıştır. 1804'te Ferâiziyye Cemaati adında bir teşkilat kurmuştur. Özellikle çiftçi ve köylülerle çok iş yapmıştır. '*Pir ve Mürît*' yerine Üstad ve Şegred tabirlerini kullanmıştır. Mevlâna Şerîatullah 1840 yılında öldürülmüştür.³⁸¹

Mekke'de vehhâbîlik hareketinin liderlerinden Şah Veliyyullah ve Seyyid Ahmed Birelvî'nin düşüncelerinden etkilenmiştir. Mekke'de kaldığı süre boyunca, Bangladeş'e döndüğünde sosyal reforma odaklanmaya karar vermiştir. Bu yüzden Mekke'den Bangladeş'e dönmüş ve sosyal reform konusunda çalışmıştır. 19. yüzyılın başlarında bölgede onun önderliğinde gelişen hareket, Ferâiziyye hareketi olarak bilinmektedir. Müslümanlara iki türlü günahattan sakınmalarını söylemiştir. Birincisi "*Şirk*", ikincisi ise "*Bidat*"tır. Bidatı ortadan kaldırmak için harekete geçmiştir. Hacı Şerîatullah, Bangladeş'te ünlü bir İslâm âlimi idi. Onun Ferâiziyye hareketi o dönemde vehhâbîlik hareketi olarak bilinmektedir. Müslümanların içine sızmış olan dini hurafeleri ortadan kaldırmak ve onları asıl İslâm'a geri döndürmek istemiştir. İslâm'ın temel eylemlerine farz denilmektedir. Bu düşünceden hareketle yaptığı reform hareketine Ferâiziyye Hareketi adını vermiştir. Hacı Şerîatullah hareketinin özelliklerinden biri de İngilizlere

³⁸⁰ Abdul Bari, "*The Reform Movement in Bengal: A History of Freedom Movement* (Karachi: 1957), I, 542-555.

³⁸¹ Chowdury, Bangladeş'te tasavvufun ve tarikatların değerlendirilmesi, sosyal gelişimleri ve oynadıkları rol: Yirmi birinci yüzyılda bir vak'a incelemesi, 56-92.

karşı doğrudan mücadeleye katılmamasıymiş.³⁸² Hacı Şerîatullah, Müslümanları dini hayatlarında bidatlerden uzak tutmaya çalışmıştır.

Ölümünden sonra oğlu Hacı Mohsin Mian Ferâiziyye harekete öncülük etmiştir. Bangladeş Müslümanları duydukları sevgiden onu '*Dûzû Miyân*' olarak adlandırılmıştır. Babası gibi o da enerjik ve hareketli bir kişiliktir. Bangladeş'in Şeriatpur ilçesi, Şerîatullah'ın adını almıştır. Ayrıca Madaripur'da Şibçer'de Ariyel Han nehri üzerinde inşa edilen köprüye Hacı Şerîatullah Köprüsü adı verilmiştir. 10 Mart 1993'te Bangladeş Posta Departmanı onun adına posta pulları çıkarmıştır.

2.5.3.3. Prof. Dr. Muhammed Esedullah'il Gâlib (1948-)

Bangladeş'in ünlü bir İslâm düşünürü, eğitimcisi ve araştırmacısıdır. Ehl-i Hadîs Andolan Bangladeş'in kurucusudur ve şu anda bu organizasyonun başkanı olarak hizmet vermektedir. Aylık çıkan Et-Tahrik adlı araştırma dergisinin kurucusu ve baş editörüdür. Çeşitli sosyal yardım kuruluşlarını yönetmektedir. 2016 yılında Rajşahi Üniversitesi Arapça Bölümü'ndeki profesörlük görevinden emekli olmuştur.

15 Ocak 1948 tarihinde Bangladeş'in Şathire ilçesinde doğmuştur. Anne Başirün Nisa çok dindar bir kadınmış ve baba Mevlâna Ahmed Ali (1883-1976) ünlü bir âlim ve ülkenin güneyindeki Ehl-i hadîs hareketinin saygı duyulan bir lideriydi. Dedesi Bahar Ali Pandit, Hindistan'ın Batı Bengal eyaletinin Kuzey 24 Parganas bölgesinde ehl-i hadîs'in önemli bir lider oldu.

İlk eğitimini annesinden almıştır. Eğitimini yerel Velipur Devlet İlköğretim Okulu'ndan tamamlamıştır. Orta, lise ve lisans eğitimini babasının kurduğu Kakdanga Büyük Medresesi'nde tamamlamıştır. 1969 yılında Jamalpur İlçesi'ne bağlı Aramnagar Âliye Medresesi'nde hadis bölümü'nde yüksek lisansını tamamlamıştır. Ardından 1976'da Dakka Üniversitesi Arapça bölümünün yüksek lisans sınavında birinci olmuştur. 1992

³⁸² Muin-ud-Din Ahmad Khan, *History of Fara'idi Movement in Bengal (1818-1906)* (Karachi: 1965).

yılında Rajşehi Üniversitesi'nde “*Ehl-i Hadîs Hareketi: Güney Asya Perspektifi Kökeni ve Gelişimi*” başlığıyla doktorasını tamamlamıştır. Dakka Üniversitesi'nde okurken, bir süre Muhammediye Arabiyye Jatrabari Medresesi'nde ders vermiştir. Yüksek lisansını tamamladıktan sonra 25 Eylül 1980'de Dakka Üniversitesi'nin 'Modern Dil Enstitüsü'ne yarı zamanlı öğretim görevlisi olarak atanmıştır. Daha sonra 1980 yılında Rajşehi Üniversitesi'nin 'Arapça ve İslâmî Eğitim' bölümünde öğretim görevlisi olarak görev yapmıştır. 1995 yılında Arapça ve İslâmî Eğitim Bölümleri bölününce Arapça Bölümünde kalmış ve 36 yıllık uzun bir öğretmenlik kariyerinin ardından 2016 yılında emekli olmuştur.

19-22 Ocak 1992 tarihleri arasında Irak-Kuveyt savaşı sonrası durumu izlemek için Kuveyt Hükümeti tarafından düzenlenen bir konferansa katılmıştır. 30 Eylül 1992'de, Lahor'daki Müridki Meydan'da beş yüz bin kişilik bir kitlesel toplantıya Bangladeş temsilcisi olarak katılmıştır. 26-31 Ağustos 1993 tarihlerinde Sri Lanka, Kolombo'da Suudi Arabistan ve Sri Lanka hükümetlerinin ortaklaşa düzenlediği 1. Asya Ülkeleri İslâm Konferansı'na katılmıştır. 10-23 Mart 2000 tarihlerinde Suudi Hükümetinin Kraliyet Konuğu olarak Hac yapmıştır. Suudi Hac Bakanlığı tarafından 15 Ağustos 2018 tarihinde düzenlenen yıllık Büyük Hac Konferansı'na katılmıştır. Hindistan, Pakistan, Nepal ve Birleşik Arap Emirlikleri başta olmak üzere birçok ülkeyi ziyaret etmiştir.

Çeşitli organizasyonlar kurmuştur. Onun tarafından kurulan kuruluşlar şunlardır: Bangladeş Ehl-i Hadîs Gençlik Derneği (1978), Ehl-i Hadîs Kadınlar Derneği (1981), Tevhid Vakfı (1989), Hadis Vakfı Bangladeş (1992), Ehl-i Hadîs Hareketi Bangladeş (1994), Sonamani (1994), Et-Tahrik Dergisi (1997), Selefîyye Tröst (2002), İslâm Kompleksi (2010) ve el-Avon (Gönüllü Güvenli Kan Bağışı Organizasyonu) (2018).

Din, toplum, siyaset, ekonomi, edebiyat vb. konularda düzenli olarak yazılar yazmaktadır. Aylık çıkan Et-Tahrik dergisinde düzenli olarak yazmıştır. Ayrıca ulusal ve uluslararası gazetelerde yayınladığı makale sayısı altı yüzün üzerindedir. Çok sayıda

makalesi haftalık olarak Arafat, Günlük Azad, Günlük İnkılap gibi gazetelerde yayınlanmıştır. 1985 yılında ilk olarak '*Tevhid Dak*' adlı bir dergi çıkarmıştır. Daha sonra '*Gençlik Barta*' adında başka bir dergi yayınlamıştır. Daha sonra 1997'de âlimleri tarafından iyi karşılanan '*Et-Tahrik*' adlı aylık yayın yapan bir araştırma dergisi çıkarmıştır. Bangladeş'te Ehl-i Hadîs'in ana sözcüsü olarak bilinen bu dergi, 25 yıldan uzun süredir düzenli yayın yapmaktadır. MPhil, Doktora dahil olmak üzere birçok akademik araştırma projesini denetlemiş ve araştırma dergilerinin editörlüğünü yapmıştır.

Yazdığı ve tercüme ettiği yaklaşık elli kitap yayınlanmıştır. Eserlerinden en önemlisi ehl-i hadîs hareketi: kökenler ve gelişme, güney Asya perspektifi'dir. Bu kitapta Ehl-i Hadîs hareketinin Hint alt kıtası'ndaki tarihçesini ve faaliyetlerini detaylı olarak anlatmıştır. Şu anda kitabın İngilizce ve Urduca'ya çevirisi devam etmektedir. Bunun dışında kaleme aldığı Peygamberler kıssaları da okuyucular tarafından kabul görmüştür. Hz. Muhammed (s.a.v.)'in *Sîretü'n-Resûl* adlı biyografi kitabını yazmıştır. Onun yazdığı '*Sîretü'n-Resûl*' kitabı çok popülerdir ve şimdiye kadar en az yüz on bin kopya basılmıştır. *Sîretü'n-Resûl*, Hindistan ve Suudi Arabistan'daki çeşitli yayınevleri ve İslâmî Davet Merkezleri tarafından yayınlanmıştır. Ayrıca '*Tefsîrül-Kur'ân*' adlı bir kitap yazmıştır.

50'li ve 60'lı yıllarda, Bangladeş'teki Ehl-i Hadîs hareketinin önde gelen lideri Abdullah-el Kâfi el-Kureyşi, Ehl-i Hadîs adına sosyal ve kurumsal bir hareket başlatmıştır. Daha sonra Esedullah'il Gâlib, Ehl-i Hadîs hareketini daha güçlü ve düzenli hâle getirmiştir. Ehl-i Hadîs hareketini kapsamlı bir dini ve sosyal reform hareketine dönüştürmüştür. Ülkeyi İslâm hilafetiyle yöneterek adalet ve hakkaniyete dayalı barışçıl bir toplum inşa etmenin mümkün olduğunu düşünmektedir. Kapitalist faize dayalı ekonomiye haram bir finans sistemi olarak atıfta bulunarak, hükümetten zekâta dayalı adil bir İslâmî finans sistemi getirmesini talep etmiştir. Yazdığı İslâmî Hilafet ve Liderlik Seçimi ve Sosyal Devrim, Sosyal Değişim için Kalıcı Programı, Harika bir çağrı, Üç

doktrin, Sekülerizm, Etik temeller ve teklifler, İkâmet-i Din nedir: Yollar ve Araçlar adlı kitaplarında bu konulara vurgu yapmıştır.

Kendisini sosyal hizmete adanmıştır. Her zaman çaresiz ve zor durumdaki insanların yanında olmaya çalışmıştır. Tevhid Vakfı, selefiyye Vakfı, İslâm Külliyesi, Pather Alo Vakfı aracılığıyla Bangladeş'te yaklaşık 1200 cami, birkaç büyük medrese ve mektep inşa etmiştir. 2018 yılında Bangladeş'te sayısız insanın yararlandığı 'Al-Avon' adlı gönüllü güvenli kan bağışi organizasyonunu kurmuştur.

2.5.3.4. Şeyh Ebû Bekir Muhammed Zekeriya (1969-)

Bangladeş'in ünlü bir selefi âlimidir. 1969'da Comilla ilçesine bağlı Chaudhagram'ın Dhanusara köyünde doğmuştur. 1988'de Dakka Devlet Medresesi-i Âliye'nin hadis bölümünden yüksek lisans sınavında birinci olmuştur. Medine İslâm Üniversitesi'nden Lisans, Yüksek Lisans, M-Phil'i tamamlamıştır. Daha sonra Medine İslâm Üniversitesi Akâid Anabilim Dalı'nda doktorasını tamamlamıştır. Kur'ân-ı Kerim'in Anlamı ve Kısa Tefsiri adlı bir kitap yazmıştır. Bu kitap Kral Fahd Kur'ân Basımevi, Suudi Arabistan tarafından yayınlanmıştır. İslâm'ın çeşitli konularında yazdığı, tercüme ettiği ve editörlüğünü yaptığı çok sayıda kitap vardır. Hâlen Kushtia İslâm Üniversitesi, fıkıh ve İslâm araştırmaları bölümü'nde profesör olarak görev yapmaktadır.

2.5.3.5. Abdürrezzak b. Yusuf

Bangladeş'in popüler selefi âlimlerinden biridir. Abdürrezzak b. Yusuf, Bangladeş'in kuzeyindeki bir bölge olan Chapainawabganj'in Devinagar şehrinde doğmuştur. İlköğrenimini köyünde tamamlamıştır. Orta öğrenimini Naşel Nevapganj Medresesi'nden almıştır. Ardından yüksek öğrenim için Hindistan'a gitmiştir. Yüksek öğrenimini Uttar Pradesh'teki Dârululûm Mounath Bhanjan'ın hadis bölümü'nde tamamlamıştır. Hindistan'ın Uttar Pradesh kentinde beş yıllık yüksek öğrenimini

tamamladıktan sonra Bangladeş'e dönmüştür. 20 Ağustos 1988'de El- Merkez-ul- İslâmî'de hadis öğretmeni olarak göreve başlamıştır. Kariyerinin yanı sıra lisans ve yüksek lisans eğitimini Dakka Âliye Medresesi'nde tamamlamıştır. 1998'den beri el Merkez-ul- İslâmî' es selefîyye, Navdapara Rajşehi'de Muhaddis olarak hizmet vermektedir. Ayrıca yaklaşık beş yıl medresenin müdürlüğünü yapmıştır. Aylık yayınlanan Et-Tahrik Dergisi'nin Fetva Kurulu üyesi olarak da görev yapmaktadır. Hâlen el-Camiatü's Selefîyye (Selefîyye Üniversitesi) adlı bir kurumu yönetmektedir. Bengalce konuşan ilim adamları arasında İslâmî bir konuşmacı olarak kabul edilmektedir. Dr. Zakir Naik'in peace Televizyonu'nda düzenli olarak ders vermektedir. Suudi Arabistan, Dubai, Maldivler ve Hindistan'da çeşitli programlara katılmıştır. Konuşmasının ilginç bir özelliği de hadisin Arapça metinleri okuyup tercüme etmesidir. Yaklaşık iki buçuk bin hadis ezberlemiştir. Genellikle her konu hakkında yaklaşık iki ila üç saat konuşma yapmaktadır.

Şimdiye kadar yaklaşık on kitap yazmıştır. Kitapları arasında Rasûlullah (s.a.v)'ın Duaları ve Tenzîhü'l-Kur'ân bulunmaktadır. Onun yetiştirdiği birçok öğrenci şimdi Bangladeş'te İslâm'a hizmet etmektedir. Öğrencileri arasında en önemlileri şunlardır: Şeyh Muzaffer Bin Muhsin, Şeyh İmâdüddin b. Abdul Bassîr, Şeyh Nûrû'l- İslâm, Şeyh Ebû Tahir, Şeyh Abdülmetin Medenî ve Şeyh Şerif-ul İslâm Medan idi. Konuşmasının özelliklerinden biri de Müslümanlara nasihat etmesidir. Genellikle cennet, cehennem, kıyamet ve ideal aileden bahsetmektedir. İslâmî eğitimi Bangladeş'te yaymak için birçok İslâmî kurum kurmuştur. Onun tarafından kurulan İslâmî kurumlar şunlardır: Narayanganjdaki el-Camiatü's Selefîyye, Bogradaki el Medresetus Selefîyye, Kustia'daki Dârülhadis Selefîyye Medresesi, Rajşehidaki el Merkez-ul-İslâmî es Selefîyye, Kadın Selefîyye Medrese ve el-Camiatü's es- Selefîyye, Dinajpurdaki el-Camiatü's es-Selefîyye ve Barisaldaki el-Camiatü's es-Selefîyye idi. Aylık yayın yapan Aylık el-Itisam gazetesinin editörü olarak görev yapmaktadır. Nibras Yetim Refah Fonu'nu ve Beytü'l-Hamd Mescidi'ni yönetmektedir. Ayrıca el-Camiatü's es-Selefîyye, Zekât Fonu'nu

yönetmektedir. Çeşitli kitaplar yazmıştır. Onun ünlü kitapları şunlardır: Hz. Muhammed'in Namazı ve Geleneksel Namaz, En Büyük Kazanan Kimdir ve En Büyük Kaybeden Kimdir?, Konuşmacı ve Dinleyici Kimliği, İdeal Kadın, İdeal Erkek ve İdeal Aile, Ölüm Bir Gün Gelecek, Tefsir Yanlış Olabilir Mi?, Tevzihu'l- Kur'ân 28, 29 ve 30 bölümüdür.

2.5.3.6. Dr. Muhammed İlyas Ali (1949-2020)

Bangladeş Cem'iyyet-i Ehl-i Hadîs'in eski başkanıymış. Bangladeş Eğitim Bilgi ve İstatistik Bürosu'nun (BANBAIS) eski Müdürüydü. 1 Eylül 1949 tarihinde Chapainawabganj ilçesinin Devinagar köyünde doğmuştur. Babası Mevlâna Abbas Ali, büyük bir Ehl-i Hadîs âlimiydi. İlyas Ali, Yüksek Lisansını 1977 yılında Dakka Âliye Medresesi'nde tamamlamıştır. 1972'de Rajshahi Üniversitesi İstatistik Bölümü'nde yüksek lisansını tamamlamıştır. 1980 yılında Birleşmiş Milletler'den burs alarak ABD Washington Üniversitesi'nden istatistik diploması almıştır. 2006 yılında New York Eyalet Üniversitesi'nden Bangladeş'teki İslâm Medreselerinin sorunları ve geleceği üzerine doktorasını tamamlamıştır. “*Zaman İçinde Eğitim Komisyonu ve Eğitimin Geçişi*” üzerine bir kitap yazmıştır. Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı çeşitli birimlerde görev yapmıştır. BANBAIS'in yöneticisi olarak emekli olmuştur. Ayrıca Darul İhsan Üniversitesi ve Bangladeş İslâm Üniversitesi'nde ders vermiştir. 2010-2016 yılları arasında Bangladeş Cem'iyyet-i Ehl-i Hadîs'in başkanı olarak görev yapmış ve ölümüne kadar Cem'iyyet-in danışmanlığını yapmıştır.

2.5.3.7. Dr. Muhammed Manzoor İlâhî

Bir araştırmacı, akademisyen, selefi âlim ve yazar olmakla birlikte bir Dâî ve ünlü medya kişiliğidir. İslâmî araştırmaları, TV ve YouTube kanallarında İslâm'ı vaaz

etmesiyle ulusal ve uluslararası düzeyde tanınmaktadır. Bangladeş Ulusal Üniversitesi İslâmî Araştırmalar Bölümü'nde doçent olarak görev yapmaktadır.

Manzoor İlâhî, 1988 yılında Medine İslâm Üniversitesi Şeriat Fakültesi'nde eğitimine başlamıştır. Lisans, Yüksek Lisans ve Doktora eğitimlerini Medine İslâm Üniversitesi Şeriat Fakültesi'nden tamamlamıştır. Medine İslâm Üniversitesi'nden doktora derecesi alan ilk Bangladeşli olmuştur.

2004 yılından bu yana çeşitli ulusal ve uluslararası TV kanallarında İslâmî söylemlere, soru-cevap oturumlarına ve sunumlara katkıda bulunmuştur. Yurt içi ve yurt dışındaki çeşitli üniversitelerde ve uluslararası birçok İslâm merkezi ve kültür merkezinde düzenlenen seminer ve konferanslarda konuşmalar yapmıştır. Bengalce konuşanlar arasında İslâmî eğitimin yaygınlaştırılması amacıyla Taibah Akademisi ve İslâmî İlimler ve Kur'an-ı Kerim Fakültesi'ni kurmuştur.

2.5.3.8. Bangladeş'in Diğer Bazı Ünlü Selefî Âlimleri

Yukarıda bahsedilen selefî âlimler dışında Bangladeş'te birçok önemli selefî âlim bulunmaktadır. Bangladeş'in ünlü selefî âlimleri şunlardır: Şeyh Muzaffer Bin Muhsin, Şehidallahü Han Medenî, Dr. Muhammed Saifullah, Emanullah b. İsmail Medenî, Murad bin Amjad, Abdul Hamid Faizi, Abdur Rakîb Buhârî, Şeyh Abdullahil el-Kâfî, Şeyh Abdülkayyum, Şeyh Haşim Medenî, Şeyh Muhammed Ali, Şeyh Dr. Matiul ul-İslâm, Şeyh Abdünnur Medenî, Şeyh Hârûn Hüseyin, Şeyh Ahtar Medenî, Şeyh Akhtaruzzaman bin Abdüsselam, Şah Veliyyullah, Şeyh Dr. Muslihiddin, Dr. Ahmedullah Trişeli, Şeyh Muhlis Rahman, Şeyh Muhlis b. Erşed Medenî, Şeyh Cihangir Alam, Abdürrahim Bagherhati, Abdullah Şehid Al-Medenî, Şeyh Seyfeddin Belal Medenî. Ayrıca doğrudan selefî olmayan, ancak düşünce ve görüşleri selefiliğe yakın olan başka âlimler de vardır, bunlar Şeyh Kemaleddin Cefri, Dr. Handaker Abdullah Cihangir, Şeyh Ahmedullah ve Müftü Kazi İbrâhim'dir.

2.6. HİNT ALT KITASI'NDAKİ FARKLI SELEFİ GRUPLARININ FAALİYETLERİ

Aşağıdaki başlıklar Pakistan, Hindistan ve Bangladeş'teki Ehl-i Hadîs hareketinin kurumsal gelişimini vurgulamaktadır.

2.6.1. PAKİSTAN'DA SELEFİLERİN ÇEŞİTLİ KURUM VE KURULUŞLARININ FAALİYETLERİ

Pakistan'da Ehl-i Hadîs'in farklı grupları vardır. Çeşitli yöntemlerle Pakistan'da kendi ideolojilerini yaymaktadırlar. Pakistan'daki dikkate değer gruplar şunlardır:

2.6.1.1. Cem'iyet-İ Ehl-İ Hadis Pakistan

1931 yılında Mevlâna Abdullah Raupadi bu teşkilatı kurmuştur. Şu anda merkez ofisi Mescid-i Aksa, Lahor'da bulunmaktadır. Cem'iyet-i Ehl-i Hadîs Pakistan'ın ana yayın aracı '*Tanzim Ehl-i Hadîs Gazetesi*'dir.

2.6.1.2. Cem'iyet-i Goraba Ehl-i Hadîs

Hindistan ve Pakistan'ın ayrılmasından sonra grubun genel merkezi Delhi'den Karaçi'ye kaydırılmıştır. Cem'iyet-i Goraba Ehl-i Hadîs merkez binasının yanına '*Medrese Darüsselam*' adlı merkezi bir eğitim kurumu inşa edilmiştir. Şu anda, Abdürrahman Selefî bu teşkilatın Pakistan şubesinin emiridir. Şu anda Pakistan'da bu Cemaat'e bağlı olarak yaklaşık 30 medrese görev yapmaktadır. Câmia Sattariyye, Karaçi'de Gulşen Block'ta bulunan bu medreselerin merkez okuludur. Cemaat Ghoraba Ehl-i Hadîs'in bir şubesi New York, Teksas'ta bulunmaktadır. Karaçi'den iki haftada bir yayınlanan '*Sahife-i Ehl-i Hadîs*' bu Cemaat'in baş yayınıdır.

2.6.1.3. Merkezi Cem'iyet-i Ehl-i Hadîs Pakistan

Hindistan ve Pakistan'ın ayrılmasından sonra, Tüm Hindistan Ehl-i Hadîs Konferansı'nın Pakistanlı âlimleri, 24 Temmuz 1948'de Pakistan'daki Merkezi Cem'iyet-i Ehl-i Hadîs'i kurmuşlardır.³⁸³ Bu organizasyon, Lahor Devlet Koleji Arapça Bölüm Başkanı Profesör Abdül Kayyûm önderliğinde kurulmuştur. Mevlâna Davud Gazanbi, bu teşkilatın ilk başkanı ve Abdül Kayyûm da ilk genel sekreteri olarak seçilmiştir. Şu anda, Mian Fazle Hak bu cemaatin başkanı ve emiridir. Merkez ofisi Lahor'da bulunmaktadır. Ehl-i Hadîs Lahor gazetesi bu teşkilattan her hafta düzenli olarak yayınlanmaktadır.

2.6.1.4. Cem'iyet-i Ehl-i Hadîs

Ehl-i Hadîs hareketinin siyasi meselelerdeki konumu her zaman muğlak olmuştur. Birçoğu Hindistan'daki İngiliz karşıtı harekete katılmamıştır. Hindistan ve Pakistan'ın bölünmesinden sonra bile Ehl-i Hadîs hareketinin liderlerinin devlet ve siyasi faaliyetlerdeki konumları çekingen kalmıştır. Hükümetle herhangi bir çatışmaya girmek istememişlerdir. Pakistan'daki Merkezi Cem'iyet-i da bir istisna değilmiş. Siyasi konulardaki sessizlikleri gençleri kızdırmıştır. 1981'de İhsan İlâhî Zahir'in (ö. 1987) önderliğinde Merkezi Cem'iyet-i i yıkılmış ve yeni Cem'iyet-i Ehl-i Hadîs kurulmuştur.³⁸⁴ 1986 yılında siyasi parti olmuştur. Parti, siyasi duruşuyla gençler arasında popüler olmuştur. İhsan Zahir 1987 yılında bir bombalı saldırıda şehit olmuştu. Bundan sonra Profesör Sajid Mir bu partinin başkanı olarak atanmıştır. Bu grup, parlamento seçimlerine düzenli olarak katılan tek Ehl-i Hadîs grubudur. Pakistan'daki 2002 seçimlerinde bu parti, İslâmî partilerden oluşan bir koalisyon olan Muttahida Meclis A'mâl ile ittifak kurmuştur. Araştırmacı Biza Zainab Al'a göre, bu grup Suudi Arabistan'ın selefî İslâm'ı dünya çapında yayma projesinin bir parçası olarak Suudi fonuyla

³⁸³ Alam, *Varatiya Upmahadese Ahlul Hadiser Utpotti o Kromobikash*, 44.

³⁸⁴ Alam, *Varatiya Upmahadese Ahlul Hadiser Utpotti o Kromobikash*, 44.

kurulmuştur. Hint alt kıtası'ndaki bu Ehl-i Hadîs grubu, resmi olarak Suudi Selefi İslâm projesinin bir parçası olmuştur. Şiiler, Kâdiyânîlikler, Sûfiler ve Birelvîlerle son derece katı olan bu grup, Peygamber'e olan aşırı bağlılıklarından dolayı Diyûbendileri de '*müşrik*' olarak görmektedir.³⁸⁵

2.6.2. HİNDİSTAN'DA SELEFİLERİN ÇEŞİTLİ KURUM VE KURULUŞLARININ FAALİYETLERİ

Hindistan'da Ehl-i Hadîs'in farklı grupları çeşitli yöntemlerle kendi ideolojilerini yaymaktadırlar. Hindistan'daki önemli gruplar şunlardır:

2.6.2.1. Cemaat Goraba Ehl-i Hadîs

1895 yılında Mevlâna Nâzır Hüseyin ve Abdullah Gaznevî'nin öğrencisi olan Abdülvehhâb Muhaddis Dihlevî (ö. 1933) tarafından Cemaat Goraba Ehl-i Hadîs adlı bir organizasyon kurulmuştur. Abdülvehhâb reis ilan edilmiş ve 12 Ehl-i Hadîs âlimi ona bey'at etmişlerdir. Bu gruba "*İmamet veya İmaret Yanlısı Olan Ehl-i Hadîs*" adı verilmektedir. Bu gruba göre, dünyada İslâmî bir düzen olsun ya da olmasın, İslâm ümmeti her zaman bir imamın önderliğinde birlik olmalıdır. Bu imam şeriatın hükümlerini, hatta Hudûd ve kısas hükümlerini de verebilmektedir. Ehl-i hadîs'in büyük bir kısmı bu imamet taraftarlarına karşı çıkmaktadır.³⁸⁶ Sonrasında bu cemaat ayrı bir grup hâline gitmiştir. 1920'de bu partinin sözcüsü olarak Delhi'den '*es-Sahîfet Ehl-i Hadîs*' adlı aylık yayın yapan bir dergi yayınlanmıştır.

³⁸⁵ Ali, Bija Zainab, 2010.

³⁸⁶ Tuhin Khan, *The Origin and Development of the Ahl al-Hadith Doctrine in the Subcontinent*, fateh24.com, Erişim Tarihi: Temmuz 18, 2022.

2.6.2.2. Cem'iyet-i Ehl Hadis Hind

22 Aralık 1906'da Nâzır Hüseyin'in bazı öğrencileri ve Ehl-i Hadîs hareketinin önde gelen liderleri bu teşkilatı kurmuştur. Nâzır Hüseyin Dihlevî'nin bazı önemli öğrencileri şunlardır:

1. Hâfız Abdullah Ghazipuri (1844-1918)
2. Hâfız Abdülaziz Rahimabadi (1855-1918)
3. Şemsül Hak Azimabadi (1857-1911)
4. Abdurrahman Mübarekpuri (1865-1935)
5. Ayn-ül hak Felveri (1869-1915)
6. Senâullah Amritsarî (1868-1948).

Bihar'ın 'Arah' semtindeki Ahmediye Medresesi'nin her yıl düzenlenen seminerinde önde gelen âlimler bir araya gitmiştir. Bu seminere “*Tüm Hindistan Ehl-i Hadîs Konferansı*” (Hindistan Hadis Ehl-i Konferansı) adını vermişlerdir. Bu konferansta “*Tüm Hindistan Ehl-i Hadîs Teşkilatı*”nı kurmuşlardır. Hâfız Abdullah Gazipuri, Tüm Hindistan Ehl-i Hadîs Teşkilatı başkanlığına seçilmiştir.³⁸⁷ Senâullah Amritsarî, genel sekreter olarak seçilmiştir. Şems'ül Hak Azimabadi ise saymanlığa seçilmiştir. Bu Hindistan'daki ehl-i hadîsin ilk organizasyon oldu.³⁸⁸

1924'te Suudi hükümeti, sahâbelerin çeşitli türbelerini tahrip etmiştir. Grup Suudi hükümetinin bu hareketini destekleyerek takdir etmiştir. 1970 yılından sonra bu grubun adı 'Cem'iyet-i Ehl-i Hadîs Hint' olarak değiştirilmiştir. Hâlen merkez ofisi Delhi'de bulunmaktadır. İki haftada bir Urduca yayınlanan Terzumen gazetesini bu partinin ana yayınıdır. Lideri artık Başkan yerine Emir olarak adlandırılmaktadır. 1906'dan 1947'ye kadar geçen 40 yıl boyunca Kur'ân-ı Kerim tefsiri, hadis kitapları ve İslâmî kitaplar geniş çapta ücretsiz olarak dağıtılmıştır. Şu anda 123 medrese bu teşkilata bağlı olarak

³⁸⁷ Alam, *Varatiya Upmahadese Ahlul Hadiser Utpotti o Kromobikash*, 43.

³⁸⁸ Khan, *The Origin and Development of the Ahl al-Hadith Doctrine in the Subcontinent*, 3-11.

işletilmektedir. Bu organizasyon şu anda aylık, iki haftada bir ve haftalık yayın yapan toplam 30 dergi yayınlamaktadır. Çok sayıda seminer, konferans, toplantı düzenlemektedirler. Ayrıca, âlimleri Hindistan'ın her yerinde İslâmî faaliyetler yürütmektedir.

2.6.2.3. Encümen Ehl-i Hadîs Bangla ve Assam

Mevlâna Nâzır Hüseyin'in Bengal'i ve Assam'ı öğrencileri bu teşkilatı 1914 yılında Kalküta'daki ehl-i hadîs camii'nde kurmuşlardır. Bengalce konuşanları tevhid dini İslâm'a ve Hz. Muhammed (sav)'in sünneti'ne davet etmeye başlamışlardır. Burdven bölgesindeki Kulsona'nın önde gelen bilginlerinden Mevlâna Nimetullah, Encümen'da Ehl-i Hadîs başkanlığına seçilmiştir.³⁸⁹ Hooghly bölgesinden Mevlâna Abdüllatif (ö. 1949) bu teşkilatın genel sekreteri ve Bangladeş'ten Mevlâna Abbas Ali ortak sekreteri olarak seçilmiştir. Bangladeşli Mevlâna Abbas Ali, Kur'ân'ın tamamını Bengal diline çeviren ilk kişi olmuştur. 9, 10 ve 11 Mart 1916'da Kalküta'da düzenlenen '*Tüm Hindistan Ehl-i Hadîs*' konferansına Mevlâna Hâfız Abdullah Gazipuri, Mevlâna Senâullah Amritsarî, Mevlâna Abdul Âlim Rahimabadi, Mevlâna Ebü'l-Kâsım Benarasi ve onlar gibi diğer merkezi liderler katılmıştır.³⁹⁰ Bu konferansta bu grup Tüm Hindistan Konferansı'nın bir kanadı ilan edilmiştir. Aylık yayınlanan ehl-i hadîs dergisi ilk olarak 1915'te Encümene ehl-i hadîs Bengal ve Assam'ın sözcüsü olarak yayınlanmıştır. 12 yıl boyunca aylık yayınlanan gazete, 1927 yılında haftalık olarak çıkmaya başlamıştır. Ancak 1939 yılında İkinci Dünya Savaşı çıkınca gazete geçici olarak kapatılmıştır.³⁹¹

Bu gazete, organizasyonel faaliyetlerin genişletilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Encümen, gazetelerinin yanı sıra birkaç değerli kitap da

³⁸⁹ Khan, *The Origin and Development of the Ahl al-Hadith Doctrine in the Subcontinent*, 3-11.

³⁹⁰ Alam, *Varatiya Upmahadese Ahlul Hadiser Utpotti o Kromobikash*, 43.

³⁹¹ Khan, *The Origin and Development of the Ahl al-Hadith Doctrine in the Subcontinent*, 7-16.

yayınlamaktaymış. Ancak, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Encümen'in faaliyetleri yavaş yavaş bitirmiştir.

2.6.2.4. Nihil Banga ve Assam Cem'iyet-i Ehl-i Hadîs

1946 yılında Rangpur'da ünlü Ehl-i Hadîs âlimi Abdullah-el Kâfi el-Kureyşî'nin (ö. 1960) önderliğinde üç günlük bir Ehl-i Hadîs konferansı düzenlenmiştir. Bu Ehl-i Hadîs konferansına Bengal dışından birçok ulema katılmıştır. Bu konferansta teşkilat'ın adının Nihil Banga ve Assam Cem'iyet-i ehl-i hadîs olarak belirlenmesine karar verilmiştir. Abdullah-el Kâfi bu grubun başkanlığına seçilmiş ve grubun faaliyetleri onun liderliğinde başlamıştır.³⁹²

2.6.2.5. Encümen Ehl-i Hadîs Batı Bengal

1947'de Hindistan ve Pakistan'ın bölünmesinden sonra, encümen'nin Doğu Pakistan şubesi Bangladeş'in Pabna kentine kaydırılmıştır. Bu sırada Batı Bengal âlimleri ihtiyaçtan dolayı 1951 yılında Kalküta'daki Mitshariganj Camii'nde *'Encümene Ehl-i Hadîs Batı Bengal'*i kurmuşlardır. Kuruluşundan sonra bu teşkilatın nişanesi olarak sırasıyla tebliğ ve tevhid adlı iki aylık dergi çıkarılmıştır.³⁹³ 1971 yılında Abdülkayyum Han'ın başkanlığında yeniden teşekkül etmiştir. 1975'te *'Batı Bengal Cem'iyet-i Ehl-i Hadîs'* olarak yeniden adlandırılmıştır. Hâlen Merkez Cem'iyet-i Ehl-i Hadîs Hind'in il şubesi olarak çalışmaktadır.

2.6.2.6. Camiatü'l İttihâdul İslâmîyye (Kerala)

Ehl-i Hadîs hareketi, başlangıcından bu yana Hindistan'ın Kerala eyaletinde çok güçlü bir şekilde çalışmaktadır. Camiatü'l İttihâdul İslâmîyye, 1922'de Kerala'daki Ehl-i

³⁹² Khan, *The Origin and Development of the Ahl al-Hadith Doctrine in the Subcontinent*, 7-16.

³⁹³ Khan, *The Origin and Development of the Ahl al-Hadith Doctrine in the Subcontinent*, 7-16.

Hadîs âlimlerinin önderliğinde kurulmuştur. Grubun ilk amacı Müslümanları birleştirmek ve hükümete gitmeden çeşitli sosyal ve siyasi sorunları kendileri çözmektir. 1932 yılında bu teşkilat daha büyük bir ölçekte 'Camiatü'l Ulemâ' adı altında ilk kez faaliyete geçmiştir. 1950'de Camiatü'l İttihâdul İslâmîyye grubu, Nedvetü'l Mücâhedenin adı altında yeniden ortaya çıkmıştır. Şu anda gençlik, öğrenci ve kadın kanatlarına sahiptir. Merkez ofisi Kalküta-II, Kerala, Hindistan'da bulunmaktadır.³⁹⁴

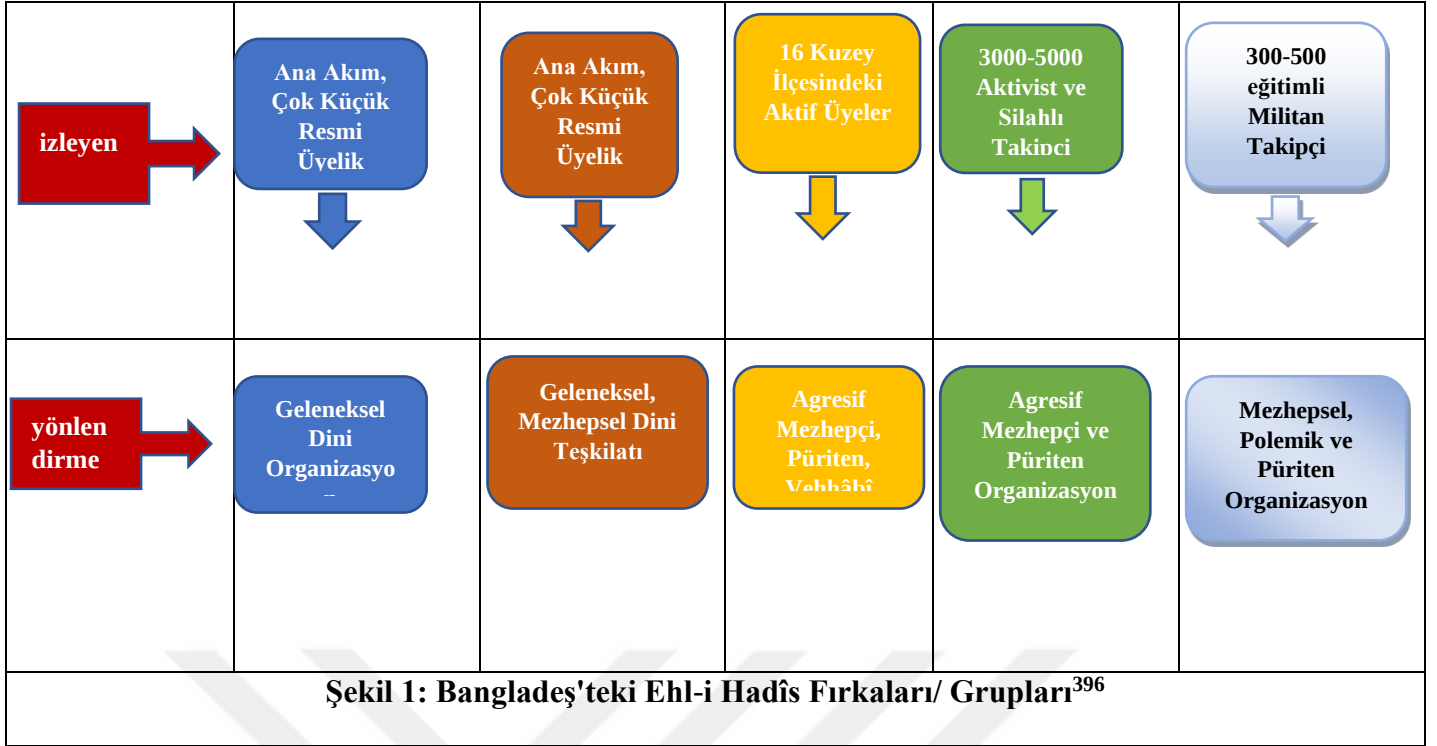
2.6.3. BANGLADEŞ'TEKİ SELEFÎ GRUPLARIN ÇEŞİTLİ KURUM, KURULUŞ VE FAALİYETLERİ

Bangladeş kurulmadan önce ehl-i hadîs ve selefîler adına çeşitli gruplar burada faaliyetlerini yürütmektedir. Bangladeş'in çeşitli illerinde medreseler ve camiler kurarak ideolojilerini yaymaktadırlar. Bangladeş'teki farklı ehl-i hadîs gruplarının faaliyetleri aşağıda vurgulanmıştır.³⁹⁵

Hizip →	(1) Cem'iyet-i Ehl-i Hadîs ↓	(2) Ehl-i Hadîs Tebliğ İslâm ↓	(3) Ehl-i Hadîs Hareketi ↓	(4) Cem'iyet-i Mücâhede Banglades ↓	(5) Jagarta Müslüman Janata Bangladeş ↓
lider →	Şemsü'l-Alam ve Erşedül Bâri ↓	Şefikül İslam ↓	Esedullah'il Gâlib ↓	Şeyh Abdurrahma ↓	Sıddîk üi İslam (Bangla Bhai) ↓

³⁹⁴ Khan, *The Origin and Development of the Ahl al-Hadith Doctrine in the Subcontinent*, 7-16.

³⁹⁵ Ahmad, "Ahl-e-Hadith Movement in Bangladesh: History, Religion, Politics and Militancy," 27-43.

2.6.3.1. Doğu Pakistan Cem'iyet-i Ehl-i Hadîs

1947'de Hindistan ve Pakistan'ın bölünmesinden sonra, bu teşkilatın faaliyetleri sadece Hindistan'da devam etmiştir. 15 Şubat 1948'de Kalküta'daki Misriganj Camii'nde Genel Komite tarafından bir toplantı düzenlenmiştir. Cem'iyet-i'nin merkezini o zamanlar Doğu Pakistan'daki (şimdi Bangladeş) Pabna'ya kaydırma kararı alınmıştır. 7 Mart 1948'de Cem'iyet-i'nin yeni genel merkezi, Pabna'daki Ehl-i Hadîs Camii'ne alınmıştır. 12 ve 13 Mart 1949'da, Abdullah el-Kâfi başkanlığında Rajşahi'de Nihil Banga ve Assam Cem'iyet-i Ehl-i Hadîs'in ikinci konferansı düzenlenmiştir. Konferansta Abdullah-el Kâfi el-Kureyşi, bu grubun başkanı olarak seçilmiştir. Kabir Uddin, Ahmed Rahmani ve Muhammed Hüseyin Vasudevपुरi, başkan yardımcılığına seçilmişler ve Abdürrahman bu teşkilatın genel sekreterliğine atanmıştır.³⁹⁷

10 Aralık 1953'te Pabna'da yapılan genel kurul toplantısında, 'Nihil Banga ve Assam Cem'iyet-i Ehl-i Hadîs'in adı 'Doğu Pakistan Cem'iyet-i Ehl-i Hadîs' olarak

³⁹⁶ Dr. Mumtaz Ahmad, *Ahl-e-Hadith Factions in Bangladesh*, Hampton Üniversitesi, Erişim Tarihi: Ocak 27, 2023.

³⁹⁷ Hüseyin, *The Origin And Evolution of Ahl Al-Hadith*, 07-23.

değiştirilmiştir. O zaman Cem'iyet-i'nin Pabna, Rajşehi, Bogra ve Khulna olmak üzere sadece 4 bölgede faaliyet vermektedir. Ekim 1956'da Cem'iyet-i'nin ofisi Pabna'dan Dakka'ya kaydırılmıştır. 15 Haziran 1960'ta, Muhammed Abdülbârî, Cem'iyet-i'nin yürütme komitesi toplantısında Doğu Pakistan Cem'iyet-i Ehl-i Hadîs başkanı seçilmiştir. Abdülbârî'nin başkanlığında Rajşehi ilçesi, Navabganj'da 3-4-5 Nisan 1964'te bir konferans düzenlenmiştir. Batı Pakistan Cem'iyet-i Ehl-i Hadîs liderleri bu konferansa katılmıştır. Batı Pakistan Cem'iyet-i Başkanı Muhammed İsmail Gucranvala da konferansa katılanlar arasındaydı. Konferansta 16 bölgeden iki yüz elli üye oybirliğiyle aday gösterilmiştir. Doğu Pakistan Cem'iyet-i Ehl-i Hadîs Genel Komitesi ve 32 üyeli icra komitesi kurulmuştur. Muhammed Abdülbârî bu grubun başkanlığına seçilmiştir.

2.6.3.2. Cem'iyet-i Gorabaye Ehl-i Hadîs Bangladeş

Bu Ehl-i Hadîs teşkilatı, 1895 yılında Muhammed b. Abdülvehhâb tarafından kurulmuştur. Bu grubun 83 komite üyesinden 42'si Bengalliydi. Cem'iyet-i Gorabaye Ehl-i Hadîs Bangladeş şubesi onların aracılığıyla kurulmuştur. Şu anda Rangpur'dan Mevlâna Abdülhamid, bu Cem'iyeti'nin Bangladeş emiri olarak çalışmaktadır.³⁹⁸

2.6.3.3. Bangladeş Cem'iyet-i Ehl-i Hadîs

Bangladeş Cem'iyet-i Ehl-i Hadîs, Bangladeş'in ehl-i hadîs topluluğunu temsil eden ana kuruluştur. 1906 yılında düzenlenen Tüm Hindistan Ehl-i Hadîs Konferansı ile faaliyetlerine başlamıştır.³⁹⁹ İngiliz egemenliğinin sona ermesi ve Hindistan ile Pakistan'ın bölünmesinden hemen önce, alt kıtadaki ehl-i hadîsler arasında bir birlik duygusuna sahip olmak için bir teşkilat kurulmuştur. 1946 yılında, Abdullah-el Kâfi el-

³⁹⁸ Khan, *The Origin and Development of the Ahl al-Hadith Doctrine in the Subcontinent*, 11-21.

³⁹⁹ Alam, *Varatiya Upmahadese Ahlul Hadiser Utpotti o Kromobikash*, 43.

Kureyşî'nin çabalarıyla *'Nihil Banga ve Assam Cem'iyyet-i Ehl-i Hadîs'* kurulmuştur. 1947'de Hindistan ve Pakistan'ın bölünmesinden sonra, Nihil Banga ve Assam Cem'iyyet-i Ehl-i Hadîs'in merkezi Bangladeş'in Pabna kentine alınmıştır. 1953 yılında adı *"Doğu Pakistan Cem'iyyet-i Ehl-i Hadîs"* olarak değiştirilmiştir. 1956 yılında genel merkezi Dakka'ya alınmıştır. Bangladeş'in 1971 yılında bağımsızlığını kazanmasından sonra yeni adı *'Bangladeş Cem'iyyet-i Ehl-i Hadîs'* olmuştur. Şu anda başkanı Dr. Muhammed Abdülbârî'dir. Cem'iyyet-i Ehl-i Hadîs Bangladeş, Bangladeş'teki ehl-i hadîs hareketinin temelini oluşturmuştur. Mevlâna Abdullah el-Kâfî Kureyşî-i cömert fikirli bir adammıştı. Kendisi ehl-i hadîs olmasına rağmen, başkalarının görüşlerine saygı duymuş ve mezhep farkı gözetmeksizin herkes arasında birlik istemiştir.⁴⁰⁰ Kureyşî'nin önderliğinde bu grup güçlü bir kurumsal taban oluşturmuştur. Şu anda haftalık yayın yapan Arafat gazetesi bu grubun ana temsilcisidir.

Temelde Cem'iyyet-i Ehl-i Hadîs, 1906'da kurulan Tüm Hindistan Ehl-i Hadîs Konferansı'nın devamı niteliğindedir. Cem'iyyet-i Ehl-i Hadîs'in faaliyetleri, alt kıta da dahil olmak üzere dünyanın farklı ülkelerinde mevcuttur⁴⁰¹. Cem'iyyet-i Ehl-i Hadîs, Dakka'da Uttar Jatrabari Muhammediyye Arabiyye adında bir Kavmî medresesi kurmuştur. 1976'da, Bangladeş'in bağımsızlığından dört yıl sonra, Ehl-i Hadîs'in dördüncü merkezi konferansı Pabna'da düzenlenmiştir. Bu konferansta Bangladeş'in 16 semtinden iki yüz elli üye seçilmiştir. Bu konferansta Bangladeş cem'iyyet-i ehl-i hadîs genel komitesi'nin oluşturulmasıyla birlikte 32 üyeli bir yürütme komitesi kurulmuştur. 1985 yılında, Bangladeş Cem'iyyet-i Ehl-i Hadîs'in beşinci merkezi konferansı başkent Dakka'da yapılmıştır. Bu konferansa Suudi Arabistan, Kuveyt, Hindistan ve Pakistan başta olmak üzere yurt dışından çok sayıda uzman ve İslâm âlimi katılmıştır. Bu konferansta Prof. Dr. Muhammed Abdülbârî başkan seçilmiş ve Muhammed b.

⁴⁰⁰ Hüseyin, *The Origin And Evolution of Ahl Al-Hadith*, 07-23.

⁴⁰¹ Alam, *Varatiya Upmahadese Ahlul Hadiser Utpotti o Kromobikash*, 44.

Abdülvehhâb, sayman olarak seçilmiştir. Muhammed Eyn Uddin ve Muhammed Ali başkan yardımcıları seçilmişlerdir. Muhammed Abdussamed organizasyon sekreter, Muhammed Müslim ortak sekreter seçilmiş ve Muhammed Rafikul İslâm, Ofis sekreteri olarak atanmıştır. Bu konferansta, toplam 50 etkin üye ile Bangladeş Cem'iyet-i Ehl-i Hadîs'in tam bir komitesi kurulmuştur.

2.6.3.4. Ehl-i Hadîs Tebliğ İslâm

Bu grup, merkezi Cem'iyet-i Ehl-i Hadîs ile anlaşmazlıklar nedeniyle oradan ayrılarak 15 Ocak 1983'te Genel Komite'nin bazı üyeleri tarafından kurulmuştur. Müntasır Ahmed Rahmani (ö. 1989) bu grubun başkanlığına seçilmiştir. Daha sonra birçok İslâm âlimi bu gruba katılmıştır. Şu anda Habîbullah Han Rahmani bu partinin emiri olarak görev yapmaktadır. Merkez ofisi Dakka, Bangshâl'daki Malibagh Mahâlle'de bulunmaktadır.⁴⁰² Bu kuruluşun '*Tebliğ İslâm Press*' adında kendi matbaası vardır ve kuruluş '*Da'vet İslâm*' adlı bir gazete yayınlamaktadır.

2.6.3.5. Bangladeş Ehl-i Hadîs Gençlik Derneği ve Kadın Organizasyonu

1978 yılında Cem'iyet-i Ehl-i Hadîs Bangladeş'in o zamanki üyesi, Rajşehi Üniversitesi'nde Arapça Profesörü olan Esedullah'il Gâlib Bangladeş Ehl-i Hadîs Gençlik Derneği'ni kurmuştur. 1981'de de Bangladeş Ehl-i Hadîs Kadın teşkilatını kurmuştur. Esasen ehl-i hadîs hareketini siyasi düzeyde güçlendirmek için bu iki grubu kurmuştur. Bangladeş Ehl-i Hadîs Gençlik Derneği ve Kadın Derneği'nin amacı, onu her alanda bir entelektüel hareket olarak temsil etmektir.

⁴⁰² Khan, *The Origin and Development of the Ahl al-Hadith Doctrine in the Subcontinent*, 11-21.

2.6.3.6. Ehl-i Hadîs Hareketi Bangladeş

23 Eylül 1994'te Esedullah'il Gâlib '*Ehl-i Hadîs Hareketi Bangladeş*'i kurmuştur. Kuruluşundan sonra bu teşkilat birçok cami, medrese ve sivil toplum kuruluşunun açılmasına vesile olmuştur. Ayrıca bu teşkilatın siyasi bir yapısı vardır.⁴⁰³ Esedullah'il Gâlib teşkilatın kadın, gençlik, öğrenci ve çocuk kollarını kurmuştur. 2005 yılında, Bangladeş hükümeti militanlıkla bağlantılı olduğu iddiasıyla Esedullah'il Gâlib'i tutuklamıştır. Esedullah'il Gâlib, Kuveyt ve Ortadoğu'dan yasadışı yollardan para almakla suçlanmıştır. Ancak kendisi iddiaları reddetmiştir. Daha sonra 2008 yılında cezaevinden serbest bırakılmıştır. '*ehl-i hadîs hareketi*' toplumsal bir hareket olmakla birlikte hareketin siyasi bir amacı da vardır. 2006 yılında bu teşkilat, '*İnsaf*' adında bir siyasi parti kurmuştur. Şu anda, bu parti, ülkenin genç ehl-i hadîs takipçileri arasında oldukça popülerdir.

2.6.3.7. El Merkezül İslâmî es-Selefiyye

El Merkezül İslâmî es-Selefiyye, Bangladeş'te geleneksel bir eğitim kurumudur. Bu medrese, 1981 yılında Bangladeş Ehl-i Hadîs Hareketi tarafından kurulmuştur. Bu kurum Bangladeş Rajşehi'de bulunmaktadır. Bu kurum Kur'ân, hadis, arap dili ve edebiyatı ve modern bilim üzerine eğitime vurgu yapmaktadır. Bu kurumun temel amacı, gelecek nesli İslâm Medeniyeti ve kültürü ışığında ideal insanlar olarak yetiştirmektir. Aynı zamanda, dinin doğru uygulanması yoluyla saf inancı yaymak için çalışmaktadır. Bu teşkilat, İslâm adına yanlış inanç ve uygulamaları ıslah etmek için çeşitli adımlar atmıştır. El Merkezül İslâmî es-Selefiyye, medrese eğitimini genel eğitimle birleştiren bir eğitim sistemini uygulamaktadır. Bu eğitim sisteminin amaçlarından biri de zengin-fakir ayrımı yapılmayan herkes için erişilebilir bir eğitim sistemi sağlamaktır. Bu kurumun bir diğer amacı da ayrı öğrenim ortamları sağlayarak kız ve erkek öğrenciler için ayrı yüksek

⁴⁰³ Khan, *The Origin and Development of the Ahl al-Hadith Doctrine in the Subcontinent*, 11-21.

öğrenim ve ayrı işyerleri oluşturmaktır. Şu anda 100'ü yetim olmak üzere 650'den fazla yerleşik ve yerleşik olmayan öğrenci burada eğitim görmektedir.

2.6.3.8. Hadis Vakfı Bangladeş

Hadis Vakfı Bangladeş, Ehl-i Hadîs Hareketi Bangladeş yönetimindeki yayınevidir. Bu organizasyon düzenli olarak İslâmî kitaplar yayınlamaktadır. Bengalce ve İngilizce dillerinde çok sayıda kitap yayınlamıştır. Hadis Vakfı Bangladeş tarafından yayınlanan önemli kitaplar şunlardır: Peygamber Hikâyeleri (1. ve 2. Bölüm), Ehl-i Hadîs Hareketi ve Neden?, Toplumsal Devrim Eğilimi, İkamet Dini, İslâm Hilafet ve Liderlik Seçimi, Aşure'de Muharrem, Hadislerin Doğruluğu, Davet ve Cihad, Hac ve Umre ve İnsan-ı Kamil'dir. Bu kuruluş tarafından çeşitli vesilelerle davet broşürleri ve takvimler yayınlanmaktadır. İslâm âlimleri tarafından önemli konularda verilen derslerin CD-DVD'leri düzenli olarak yayınlanmaktadır.

2.6.3.9. Cem'iyet-i Mücâhede Bangladeş

Ehl-i Hadîs'in eski bir teşkilatıdır. Seyyid Ahmed Birelvî ve İsmail Şehîd'in takipçileri olduğunu iddia etmektedir. Bu grubun ofisi, Dinajpur'daki Nanderai Darul Hüda Âliye Medresesi'nde yer almaktadır. Aylık yayınlanan el Mücâhed gazetesi, şu anda kapalı olan grubun ana nişanesiymiş.⁴⁰⁴ Bu grubun organizasyonel faaliyetleri şimdilik kapalıdır.

⁴⁰⁴ Khan, *The Origin and Development of the Ahl al-Hadith Doctrine in the Subcontinent*, 11-21.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HİNT ALT KITASI'NDAKİ SÛFÎLER VE SELEFÎLER (VEHHÂBÎLER) ARASINDAKİ İHTİLAFIN BAĞLAMI, FARKLILIKLARI ÇÖZMENİN VE BİRLİK OLUŞTURMANIN YOLLARI

3.1. HİNT ALT KITASI'NDAKİ SÛFÎLER VE SELEFÎLER (VEHHÂBÎLER) ARASINDAKİ FARKLILIKLARI

Sûfîler ve selefîler aslında Ehl-i sünnet ve'l-cemâat'e ait iki gruptur. Aralarında bazı doktrin farklılıkları olsa da akîdeleri ve inançları birbirine yakındır. Daha çok fıkıh-i konularda aralarında farklılıklar görülmektedir. Fıkıhın ihtilaflı meselelerinde farz ile vacip arasındaki fark çok fazla görülmemektedir. Ancak sünnet ile müstehap arasındaki farkın sınırı yoktur. Bunun ana nedeni, sûfîlerin herhangi bir imamın taklidini esas kabul etmeleridir. Selefîler genellikle dört imamdaki herhangi birini taklid etmemektedir. Açık, sahih ve kuvvetli delillere dayanarak içtihat yoluyla Kur'ân ve sünnete uymayı gerekli görülmektedir. Selefîlerin diğer tarafı, dört ana imam dışında, İmam Teymiyye, İman Şevkani, Nâsırüddin el-Elbânî gibi diğer müçtehitleri takip etmektedir.

Vehhâbî düşünce ekolünün kurucusu olan Muhammed İbn Abdülvehhab, sapkınlık ve hurafelere karşı çok katı bir tavır sergilemiştir. Abdülvehhab zamanında, mutasavvıfların kabirlerine anıtlar dikmek, kabirleri secdeye çevirmek gibi İslâm'a giren bidatlara karşı sert bir tavır almıştır. Gerçek sûfîler de dahil olmak üzere cumhûr-ı ulemâ, Abdul Abdülvehhab'ın bu adımını övmüştür. Abdülvehhâb ve takipçileri, ümmetin çoğunluğu tarafından kabul edilmeyen bazı aşırılıklar yapmışlardır. Hz. Muhammed ve Sahâbe döneminin önemli yerlerini tamamen yok etmişler, bu yerlerden herhangi bir nimet alma fikrini tamamen inkâr etmişlerdir. Tasavvufa karşı direnirken, manevi arayışları tamamen reddetmişlerdir.

sûfîler ve selefîler arasında var olan çeşitli farklılıklar, Gruplararası İlişkiler teorisi ışığında aşağıda analiz edilmektedir:

3.1.1. GRUPLARARASI İLİŞKİLER TEORİSİ (GERÇEKÇİ GRUP ÇATIŞMA TEORİLERİ) IŞIĞINDA SÛFÎ VE SELEFÎ İHTİLAFLARININ ANALİZİ

Gruplararası ilişkiler, farklı sosyal gruplardan bireyler arasındaki etkileşimleri ve ayrıca gruplar arasında toplu olarak gerçekleşen etkileşimleri ifade etmektedir.⁴⁰⁵ Sosyal psikoloji, siyaset psikolojisi ve organizasyonel davranış alanlarında uzun süredir bir araştırma konusu olmuştur. 1966'da Muzaffer Şerif (ö. 1998), gruplararası ilişkiler teorisini oluşturmuştur. Ona göre, bir gruba ait bireyler, grup kimliği açısından başka bir grupla toplu veya bireysel olarak etkileşime girdiğinde, o grup içinde gruplar arası davranışın belirli yönleri ortaya çıkmaktadır.⁴⁰⁶ Objektif çıkar çatışmalarına dayanan rekabetçi bir etkileşimdir. Burada gruplar arası saldırganlık, düşmanlık ve bazen de gruplar arası dayanışma tezahür etmektedir.

Gruplararası ilişkiler çalışmasında sosyal kimlik, önyargı ve grup dinamiklerinin yönleri ortaya çıkmıştır. Daha sonra, bu teoride modern sosyal sorunların ve ayrımcılığın yönleri tartışılmaktadır. Gruplar arası ilişkilerin ayırt edici bir özelliği öznelliktir. Gruplar arası, kendi gruplarına karşı olumlu tutum gösteren bir gruptur. Kendilerini diğerlerinden üstün ve farklı gören bir gruptur.

Theodor W. Adorno (ö. 1969)'ya göre bu grup kendini üstün görmektedir. Diğer etnik grupların temsilcilerine karşı düşmanca bir tavır sergilemişlerdir. Sözde otokrasiyi karakterize eden psikolojik niteliklerle ilişkilendirilmişlerdir. Bu süre zarfında onlarda

⁴⁰⁵ Roderick M Kramer, Jennifer Schaffer, "Intergroup Relations", *Wiley Encyclopedia of Management*. Wiley-Blackwell, 2014, 1–3.

⁴⁰⁶ "Intergroup relations", *The Blackwell Encyclopedia of Management*, Erişim Tarihi: Aralık 19, 2022.

çeşitli davranışsal ve psikolojik değişiklikler meydana gelmektedir.⁴⁰⁷ William Graham Sumner (ö. 1910), gruplar arası ilişkilerin psikolojik modellerini tartışmıştır. Gruplar arası ilişkilerde etnosantrizmin yönünü tanımlamıştır. Etnosantrizm, kendi etnik grubunu her zaman olumlu bir şekilde değerlendiren bir etnik gruptur. Kendilerini ırksal ve kültürel grup üstünlüğünün merkezine koymuşlardır. Diğer gruplara karşı da düşmanlık göstermişlerdir.⁴⁰⁸

Gruplararası ilişkiler teorisi, büyük ölçüde gerçekçi grup çatışması teorisine dayanmaktadır. 1960 yılında Donald Thomas Campbell (1996), Gerçekçi Grup Çatışma Teorisini (RGCT) kurmuştur. Gerçekçi Grup Çatışma Teorisini, gruplar arası çatışmanın sosyal psikolojik bir modelidir. Gruplar arası çatışmayla ilgili bir sosyal psikolojik teoridir.⁴⁰⁹ Bu teori, çelişen hedeflerin gruplar arası düşmanlığa nasıl yol açabileceğini göstermiştir. Aynı zamanda, bir grubun diğer gruplar arasındaki önyargı ve ayrımcılığı nasıl eleştirdiğini göstermiştir. Bu gruplar esas olarak para, siyasi güç, askeri koruma ve sosyal statü için rekabet etmektedir. Toplum, küçük çıkarların korunması için insanlar arasındaki çatışmaların sürekli arttığı bir diyalektik alana dönüşmektedir. Bu çelişkili gerçeklik toplumu kirletmekte ve toplumdaki düzeni bozmaktadır.

Gruplararası ilişkiler teorisi ışığında incelendiğinde, hem tasavvufun hem de selefiliğin İslâm dünyasında kendi ideolojilerini kullanarak nüfuzlarını genişlettikleri görülmektedir. Vehhâbî hareketinin, Osmanlı emperyalizminin artan etkisi nedeniyle Arap bölgesinde başladığına inanılmaktadır. Tasavvufî zihniyete sahip Osmanlı Sultanlığı, Arap dünyası da dahil olmak üzere İslâm dünyasındaki birçok ülkeyi uzun süre yönetmiştir. Dünyanın çeşitli ülkelerinde tasavvufu yaymışlardır. Tasavvuf vasıtasıyla

⁴⁰⁷ Gerhard Schweppenhäuser, Theodor W. Adorno, *An Introduction* (Duke: Duke Üniversitesi Yayınevi, 2009), 13-24.

⁴⁰⁸ William Graham Sumner, *What Social Classes Owe to Each Other* (New York: Harper & Brothers, 1883), 44-45.

⁴⁰⁹ Donald Thomas Campbell, *Ethnocentric and Other Altruistic Motives* (Lincoln: University of Nebraska Press, 1965), 283-311.

dünyada tesirlerini yaymışlardır. 17. yüzyılda Suudi Arabistan İngilizlerin yardımıyla Osmanlılara karşı savaşıp bağımsızlığını kazanmıştır.

Tasavvuf, İslâmî ruhçuluk ve İslâm'ın içsel bir biçimi olarak tanımlanmaktadır. İslâm tarihinin çok erken dönemlerinde başlamıştır. Tasavvuf, Emevî Halifeliğinin (661-750) dünyevî zafiyetine bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Müslümanlar arasında önemli bir taraftar kazanmışlardır. Bin yıl boyunca birçok kıtaya ve kültüre yayılmıştır. Sûfiler tasavvufu önce Arapça, daha sonra Farsça, Türkçe ve Urduca da dahil olmak üzere diğer birçok dilde tebliğ etmişlerdir. Sûfiler, İslâm'ın yayılması ve eğitim programları aracılığıyla Müslüman toplumun oluşumunda önemli bir rol oynamışlardır. Eski ve modern sûfilerin çoğu Aliye İslâm'ın takipçileriydi. Orta Çağ'ın sonlarında, Şii İslâm aleminde bazı sûfî okulları gelişmiştir. Sûfiler, katı adetlere karşı olmalarına rağmen, İslâm hukukuna harfîyen bağlıdırlar. İslâm fıkının çeşitli ekollerini çok katı bir şekilde takip etmişlerdir.

Vehhâbî /Selefilik hareketi, dinsel açıdan saf olan İslâmî reformist bir harekettir. Ancak din açısından çok aşırı bir hareket olarak bilinmektedir.⁴¹⁰ Bugün dünyadaki etkili ve en hızlı büyüyen İslâmî ideolojilerden ve hareketlerden biridir.⁴¹¹ Vehhâbî selefler, İbn Teymiyye ve Ahmed b. Hanbel'in öğretilerinden esinlenerek bu doktrini yaymışlardır. İslâm'ın ana akımından sapanları, Kur'an ve hadislerde tarif edilen yola geri döndürmek istemişlerdir. Selefilik hareketine muhalifler tarafından Vehhabîlik de denilmektedir. Çünkü bu harekette Muhammed b. Abdülvehhâb'ın özel bir katkısı vardır. Faraizi hareketi, vehhâbîliğin doğrudan etkisi altında Hint alt kıtasında ortaya çıkmıştır. Daha sonra Titumir'in selefilik içindeki '*et-Ṭarîkatü'l-Muhammediyye*' hareketinden etkilenecek Bengal'de Basherhella hareketini başlatmıştır. Bu şekilde Hint alt kıtası'ndaki çeşitli hareketlere katılarak halk arasında vehhâbî doktrinini yaymışlardır.

⁴¹⁰ Zubair Qamar, *Wahhabism: Understanding the Roots and Role Models of İslâmic Extremism*, sunnah.org, Erişim Tarihi: Kasım 23, 2022.

⁴¹¹ Simon Shuster, "*Comment: Underground İslâm in Russia: It is the fastest-growing movement within the fastest-growing religion in the world*", Slate, Ağustos 3, 2013, Erişim Tarihi: Kasım 22, 2022.

Vehhabîlik, dünya çapındaki Müslümanların rönesansına çağrıda bulunmuştur. Son zamanlarda İslâm dünyasında etkilerini daha fazla göstermeye başlamışlardır. Seleflerin çoğu Hanbeli mezhebini takip etmektedir. Birçoğu belirli bir mezhebi takip etmemişlerdir. Sûfîler ve selefler arasında karşılıklı sempati eksikliği, duygu farklılıkları ve aynı zamanda şeriat meselelerinde aralarında pek çok farklılık vardır. Sûfîlere hiç tahammül etmemişlerdir. Bu hareket türbe merkezli faaliyetlere karşı çıkmaktadır.

Selefilik, mevcut Müslüman dünyasında onları kontrol altında tutmak istemektedir. Çağdaş selefilik, gruplar arası ilişkiler teorisinde çok önemli olan tüm unsurlara sahiptir. Başta Hint alt kıtası olmak üzere dünyanın farklı ülkelerinde çok sayıda medrese ve cami kurarak ideolojilerini yaymışlardır.

3.1.1.1. Sûfîlerin ve Seleflerin Akîde ve İnançları

Sûfîler ve seleflerin dini konulardaki farklı görüşleri aşağıda belirtilmiştir.

3.1.1.1.1. Vahdet-i Vücûd Düşüncesi

Vahdet-i Vücûd, İslâm tasavvuf geleneğinde önemli bir kavramdır. Arapça bir terim olan vahdet-i vücûd, "*Varlığın Birliği*" veya "*Varlık Birliği*" anlamına gelmektedir. Bu kavram, tasavvufun en temel öğretilerinden biridir ve Allah'ın evrensel bir birlik ve varlık olduğunu ifade etmektedir.

Ünlü mutasavvıflardan biri olan Muhyiddin İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240), "*vahdet-i vücûd*" akidesini kurmuştur.⁴¹² İbnü'l-Arabî'ye göre, Allah evrendeki her şeyin özünde yer alır ve her şey O'nun bir tezahürüdür. Buna göre, evrende gözlemlenen her varlık, aslında Allah'ın varlığının bir yansımasıdır. Dolayısıyla, tüm yaratılmışlar Allah'ın bir parçasıdır ve O'ndan ayrı bir gerçeklikleri yoktur.⁴¹³

⁴¹² Yusuf Bilal Kara, *Osmanlı Dönemi Popüler Tasavvuf Eserlerinde Vahdet-i Vücûd* (Bursa: PhD Thesis, Bursa Uludag University, 2022).

⁴¹³ Ferid Kam, and Ethem Cebecioğlu, *Vahdet-i vücud* (Ankara: Diyanet işleri başkanlığı, 2003), 5-22.

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (ö. 672/1273) de dahil olmak üzere birçok seçkin sûfî, vahdet-i vücûd akîdesine inanmıştır. Aynı şekilde Diyûbend Dârülulûmu'n önde gelen âlîmlerinden İmdâdullah Tehânevî (ö. 1899), Reşîd Ahmed Gengûhî (ö. 1905) ve Eşref Ali Thanvi de (ö. 1943) vahdet-i vücûd akîdesine inanmıştır. Onların vahdet-i vücûd-u ile İbnü'l-Arabî tarafından tanıtılan vahdet-i vücûd arasında bazı farklılıklar vardır. Eşref Ali Thanvi'ye göre insan, Allah'a ulaşmak için mücahede etmeye başladığında, sürekli onu düşünerek, onda çeşitli değişiklikler başlamaktadır. Bazıları öyle bir noktaya gelir ki, Allah'tan başka her şey ona yokmuş gibi gelmektedir. Bu, vahdet-i vücûd olarak adlandırılan bir insan hâlidir. Bu herkes için gerekli değildir, ancak bazılarının buna ihtiyacı olabilmektedir.

Selefilere göre vahdet-i vücûd akîdesine inanmamaktadırlar. Selefilere göre “*vahdet-i vücûd*” şüphesiz bir küfür akidesidir. Öte yandan, vahdet-i vücûd anlayışı, bazen yanlış bir biçimde yorumlanarak Allah'la yaratılmışlar arasında herhangi bir ayrım olmadığı fikriyle birlikte Allah'ın yaratıcı gücünü inkâr eden panenteizm (her şeyi içeren tanrıçılık) veya teşbih (tanrıyı yaratılmışlara benzetme) gibi anlayışlara da yol açabilir. Bu tür yanlış yorumlar, İslâm alimleri tarafından eleştirilmiştir. Asıl vurgu, yaratılmışlarla Allah arasındaki birlik bilincine odaklanmak ve yaratılanların Allah'ın varlığının bir tezahürü olduğunu anlamaktır.

3.1.1.1.2. Zikir

Zikir, İslâm dininde kullanılan bir terimdir ve genel olarak "hatırlama" veya "anma" anlamına gelmektedir. Bu terim, Allah'ı anma, O'nu yüceltme ve O'na ibadet etme eylemini ifade etmektedir. Zikir, Müslümanların Allah'ı hatırlamak, O'na yakınlaşmak, O'nu anlamak ve O'na yönelmek için yaptıkları ritüel bir uygulamadır. Zikir, farklı formlarda gerçekleştirilebilir.⁴¹⁴ Örneğin, Allah'ın isimlerini tekrarlamak, Kur'an

⁴¹⁴ Tenik, Ali, and Vahit Göktaş. "Tasavvufi Düşünce'de Zikir Ve Zikrin Benlik İnşâsına Etkisi." *Toplum*

ayetlerini okumak veya özel dua ve tesbihlerle yapılan tekrarlar şeklinde olabilmektedir. Zikirler, bireysel olarak sessizce yapılabilir veya toplu ibadetler sırasında gruplar halinde gerçekleştirilmektedir.

Kur'ân ve hadislerde zikre çok önem verilmektedir. Hz. Peygamber, ashabına uyumaktan uyanmaya, eve girerken ve çıkarken hayatın her alanında okunması gereken sayısız zikir öğretmiştir. Tasavvufta zikir, İslâm'ın mistik ve içsel bir yol olan tasavvufun önemli bir unsuru olarak kabul edilmektedir. Tasavvuf, Allah'a doğru derin bir manevi yolculuk yapmayı amaçlayan bir içsel disiplindir ve zikir, bu yolculuğun önemli bir aracıdır.

Mutasavvıflar, Allah'ı anmak için çeşitli zikir törenleri düzenlemektedirler. Tasavvufi zikir, kalp, zihin ve nefis üzerinde derin bir odaklanma ve Allah'ı hatırlama pratiğidir. Zikir, Allah'ı anma, O'nu yüceltme ve O'na yönelme sürecidir. Tasavvufta zikir, sadece Allah'ın isimlerini veya tekrarlanan dua ifadelerini zikretmekten daha derin bir anlama sahiptir.⁴¹⁵ Zikir, kalbin Allah'ı hatırlaması, O'na yönelmesi ve O'nunla birliğini deneyimlemesi için bir araç olarak kullanılmaktadır. Nakşibendiyye tarikatına mensup olanlar, sadece Allah anlamına gelen zikir-i müfred'i okumaktadırlar. Şâzeliyye tarikatına mensup olanlar La İlahe İllallah'ı okumaktadırlar. Diğer Sûfî tarikatlarının takipçileri Hu Hu zikrini okumaktadırlar.

Tasavvufi zikirlerin amacı, müridin (talebenin) manevi gelişimini desteklemek, içsel bir uyanıklık ve bilinç düzeyi elde etmek, nefsin kötü arzularını kontrol altına almak ve Allah'ın zikriyle dolu bir kalp hâline gelmektir. Tasavvufi zikir uygulaması, kişinin Allah'a olan yakınlığını artırma, manevi derinlik kazanma ve kendini Allah'ın birliğiyle birleştirme yolunda ilerleme amacını taşımaktadır.

Bilimleri Dergisi 8 (15) (2014): 263-286.

⁴¹⁵ Ali, and Göktaş. "Tasavvufi Düşüncede Zikir Ve Zikrin Benlik İnşasına Etkisi."263-286.

Ancak selefler zikir uygulamasına karşı çıkıp bunu bidat olarak kabul etmektedirler. İbn Teymiyye, sesli veya sessiz tekil kelimelerin zikrin ispatı olmadığını, bunun yerine insanları bidat ve dalaletle sevk ettiklerini söylemişlerdir.⁴¹⁶ Seleflere göre, çeşitli pirlerin müritlerinin, şariat temeli olmayan zikir celi ve zikir hafı adı verilen farklı bid'i zikir türlerini icra ettikleri görülmektedir.

3.1.1.1.3. Nefs Tezkiyesi

Nefs tezkiyesi, İslâm tasavvufunda önemli bir kavramdır ve nefsin terbiye edilmesi veya arındırılması anlamına gelmektedir. "Nefs", insanın içsel benliğini ve egoist arzularını temsil etmektedir. Nefs tezkiyesi, kişinin nefsi üzerinde çalışması ve nefsiyle mücadele etmesi sürecini ifade etmektedir. İslâm tasavvufunda, nefsin farklı dürtüleri ve eğilimleri vardır, bunlar arasında açgözlülük, kibir, öfke, haset, şehvet gibi kötü huylar bulunmaktadır. Nefs tezkiyesi, bu kötü huyların bastırılması veya dönüştürülmesi yoluyla nefsin arındırılmasını hedeflemektedir.⁴¹⁷

Sûfîler tasavvufunun İslâm'ın kollarından biri olduğunu iddia etmektedirler. Sûfîler, kendini arındırmak için belirli pirlerin veya mürşitlerin takip edilmesi gerektiğine inanmaktadırlar. Nefs tezkiyesi, kişinin Allah'a daha yakın bir ilişki kurmasına yardımcı olur ve manevi gelişimini desteklemektedir. Bu süreçte, kişi nefsinin kötü eğilimlerini fark eder, onlarla mücadele eder ve nefsiyle barışık olmayı sağlayacak doğru bir dengeye ulaşmaya çalışmaktadır. Nefs tezkiyesi, insanın iç dünyasında olumlu bir değişim sağlamayı ve Allah'ın rızasını kazanmayı hedeflemektedir.

Öte yandan, selefler, ruhun arınması için Kur'an ve sünnete dayalı uygulamaları savunurlar ve geleneksel tasavvufun tamamen İslâm dışı olduğunu düşünmektedirler. Seleflerin önde gelen alimlerinden İmam İbn Teymiyye, tasavvufa karşı söylemlerde ön

⁴¹⁶ İbn Teymiyye, *Mecmûu Fetâvâ*, 229.

⁴¹⁷ Yaşar Atila, "Nefs Tezkiyesi Ve İnsanın Aceleciliğinin Islahı." *Iksad Journal* 7.29 (2021): 133-149.

plana çıkan biridir. Selefî alîmlerden Nâsîrüddin el-Elbânî, Muhammed b. Abdülvehhâb ve İbn Useymin de tasavvufa karşı çeşitli eserler kaleme almıştır. Selefî inancına göre, kendini arındırmak için tüm erdemli ve dürüst insanların arkadaşlıkları aynı derecede gereklidir. Nefsin üç hâlini hem sûfiler hem de selefiler Kur'ân kaynaklarına göre nefis tezkiyesinin yeniden inşası bakımından açıklamaktadırlar.

Nefis tezkiyesi, sabır, oruç tutma, namaz kılma, , sadaka verme, ibadet, zikir, ahlaki erdemleri geliştirme gibi çeşitli ibadet ve ahlaki pratiklerle gerçekleştirilmektedir. Bu uygulamalar, kişinin nefsiyle mücadele etmesini, arınmasını ve içsel bir dönüşüm yaşamasını sağlamaktadır. Nefsin kötü arzularını kontrol altına almak, özdengeyi sağlamak ve ruhsal bir denge elde etmek, nefis tezkiyesinin temel hedeflerindendir.

3.1.1.1. 4. Allah'ın Sıfatları ve Anlamları

Birçok sûfî Allah'ın görünmez, şekilden münezze, her yerde hazır ve nâzır olduğuna ve tüm canlıların kalbinde olduğuna inanmaktadır. Ayrıca birçok sûfî, Allah'ın görünmez-şekilden münezze ve her yerde hazır ve nâzır olmadığına, ancak Allah'ın gücünün ve ışığının her yerde mevcut olduğuna inanmaktadır. Selefiler ise Allah'ın görünür olduğuna, her yerde bulunmadığına ve kıyamet gününden sonra cennet ehlinin nihai mükâfatı olarak Allah'ı bizzat göreceklerine inanmaktadır.⁴¹⁸ Onlar Allah'ın yedi göğün üzerindeki arşta olduğuna inanmaktadırlar. Selefiler, Allah'ın gücünün, hakimiyetinin, yöneten kontrolünün, bilgisinin, vizyonunun vb. her yerde ve her şeyde olduğuna inanmaktadır. Yüce Allah söyle buyurmuştur: “Rahmân, Arş'a istivâ etmiştir.”⁴¹⁹ Selefilerin inancı, Allah'ın bir sureti vardır, fakat onlar bu suretin şeklini bilmemektedirler. Onların görüşü, Allah'ın sıfatlarına, O'nun mahluklarından hiçbiriyile

⁴¹⁸ K. Ö. L. E, Bekir, "Tasavvuf Perspektifinde Fütüvvetin Anlam Boyutu." *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43 (2015): 330-361.

⁴¹⁹ Tâhâ, 20/5.

kıyaslanmadan inanılması gerektiğidir. Kimse onun şeklinin ne olduğunu bilmemektedir.⁴²⁰

3.1.1.1.5. Hz. Peygamber ve Evliyaların Kabirlerini Ziyaret Etmek

Sûfîlerin pir ve evliyaların kabirlerini ve mezarlarını ziyaret etme uygulamasına da selefîler karşı çıkmaktadırlar. Sûfîler, Hz. Peygamber'in hadislerinde belirtildiği gibi, bir Müslümanın yalnızca İslâm'ın en kutsal üç yeri olan Mekke, Medine ve Kudüs camilerini ziyaret edebileceğine inanmaktadırlar. Hz. Peygamber'in kabrini ziyaret etme konusunda mutasavvıfların tavrı çok açıktır. Mutasavvıflar, Hz. Peygamber'in kabrini ziyaret etmeyi vâcib saymaktadır ve sevap olarak görülmektedirler.

Selefîler, herhangi bir peygamber, pir ve velinin kabrini ziyaret etmeyi sünnet olarak kabul etmişler, ancak yalnızca bir mezarı ziyaret etmek için seyahat etmek caiz görmemektedirler. Selefîlere göre, Kur'ân ve sünnet' in tasdik ettiği yerlerden bereket alınabilir. Fakat Kur'ân ve sünnet dışında kalan yerlerden ve şeylerden bereket almak caiz değildir.⁴²¹ Şeriat 'ta olmayan bir kişi veya şey vasıtasıyla nimet elde etmek bazen haram bazen de şirk olabilmektedir. Bu yüzden selefîler, sûfîlerin, evliyalarının mezarlarından bereket almak için kabirleri türbeye çevirdiklerini söylemektedirler. Sûfîler mezarların yanına camiler inşa etmişler ve velilerinin kabirlerini secde yeri hâline getirmişlerdir. Selefîlere göre, kabir merkezli bu fiiller şirk kategorisine girmektedir. Sûfîler, evliyaların kabirlerini ziyaret etmenin mübarek olduğuna inanır ve herkesi pirlerin ve evliyaların mezarlarını ziyaret etmeye teşvik etmektedirler.⁴²²

⁴²⁰ Zuhurf, 42/11.

⁴²¹ O. R. A. L, Osman, "Hayderîzâde İbrahim Efendi'nin Vehhabilik Adlı Makalesi." *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 7.2 (2015): 71-102.

⁴²² İ. Ğ. D. E, Muhyettin, "Sosyal-Kültürel Değişimin Din Yorumuna Etkisi: Kabir Ziyaretleri Bağlamında Bir Değerlendirme." *Şarkiyat* 14.2 (2022): 765-788.

3.1.1.1.6. Taklid

Taklid, dini hükümleri anlamak ve uygulamak için bir otoriteye, genellikle bir alime veya dini liderlere bağlı kalmayı ifade etmektedir. Taklid, bir kişinin kendi bağımsız çabalarıyla dini hükümleri yorumlamaktan ziyade, mevcut dini otoritelerin görüşlerine güvenerek hareket etmeyi içermektedir. Taklid, herhangi bir belgesel kanıt görmeden, doğru olduğuna dair iyi bir fikre dayanarak başkasının sözlerini veya eylemlerini takip etmektir. Sanki takipçi, başkalarının sözlerini veya eylemlerini kanıtsız olarak kendisine aitmiş gibi almaktadır. Bu durumda Diyûbendîler'in inancı, ünlü dört düşünce okulundan herhangi birinin takip edilmesi gerektiğidir, yani vaciptir. İslâm'ın çok geniş olduğunu, sıradan insanların mezhepsiz İslâm'ı tam olarak anlamalarının ve ona göre hareket etmelerinin mümkün olmadığını düşünmektedirler.⁴²³ Öte yandan, seleflerin taklid hakkındaki görüşü, dört imamın mezheplerini inceleyerek içtihat yoluyla sahih delillere dayanarak imamlardan herhangi birine uymak gerektiği yönündedir. Diğer bir grubun görüşü ise İmam İbn Teymiyye, İman Şevkani, Nâsirüddin el-Elbânî vb. gibi dört imamın dışındaki herhangi bir müçtehide uymaktır.⁴²⁴

3.1.1.1.7. Yaratılışın İlk İnsanı Olan Hazreti Muhammed

Bazı önde gelen sûfî gruplarına göre, Hz. Peygamber'in nurdan yaratıldığına ve dünyanın ilk yaratılışı olduğuna inanılmaktadır. Sünni Müslümanların çoğu da bu inanca sahiptir. Ancak selefler, Hz. Peygamber'in nurdan yaratılmadığına ve ilk yaratılmış olmadığına inanmaktadırlar. Allah'ın önce kalemi yarattığını delil getirirler. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

إِنَّ أَوَّلَ مَا خَلَقَ اللَّهُ الْقَلَمَ ، فَقَالَ اكْتُبْ فَقَالَ مَا أَكْتُبُ قَالَ : اكْتُبِ الْقَدَرَ مَا كَانَ وَمَا هُوَ كَانَتْ إِلَى الْآبِدِ.

⁴²³ Ahmet, Aydın, "Taklid Kavramına Dair Tartışmalardan Biri Olarak Mezhepler Arasında İntikâl Meselesi." *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4.7 (2013).

⁴²⁴ Muhammed Hemayetuddin, *İslami Akîde ve Vrantı Motovad* (Dakka: Thanvi Kütüphanesi, 2003), 439.

“Allah'ın yarattığı ilk şey kalemdir. Sonra Allah kalemden kıyâmet gününe kadar olacakları yazmasını istemiştir.”⁴²⁵

Hız. Peygamber nurdan yaratılmamıştır. O, çamurdan yapılmış bir beşerdir. Allah şöyle buyurmaktadır, “Ey Peygamber! De ki: Ben, yalnızca sizin gibi bir beşerim.”⁴²⁶ Ayrıca Kur'an'ın birçok ayeti Hız. Peygamber'in Hız. Âdem'in oğlu gibi bir insan olduğunu ispatlamaktadır. Hız. Adem'in bütün çocukları çamurdan yaratıldığı gibi, Hız. Peygamber de çamurdan bir insandı. Allah melekleri ancak nurdan yaratmıştır. Hız. Âişe, Hız. Peygamber'den rivayetle Hız. Peygamber şöyle buyurmuştur:

خُلِقَتِ الْمَلَائِكَةُ مِنْ نُورٍ وَخُلِقَ الْجَانُّ مِنْ مَارِجٍ مِنْ نَارٍ وَخُلِقَ آدَمُ مِمَّا وُصِفَ لَكُمْ.

“Melekler nurdan yaratılmıştır. Cinler dumansız ateşten yaratılmış ve Âdem, sana açıklaması sunulan maddeden yaratılmıştır. Hız. Peygamber çamurdan yaratıldığı hâlde, Allah onu peygamberlik ve elçilik ile şereflendirmiştir.”⁴²⁷

Hız. Peygamber konusunda sûfîler de onun yaratılışın kubbesi olduğuna inanmaktadırlar. Yedi gök, yedi arz, Arş ve kürsü, Levh-i Mahfûz, kalem ve tüm mahlûkat Hız. Peygamber'in nurundan yaratılmıştır. İbnü'l-Arabî'ye göre Allah, dünyada ilk olarak Muhammed'i yaratmıştır. Ancak bazı mutasavvıflar, Allah'ın Muhammed'i çamurdan yarattığına inanmaktadırlar. Mutasavvıflar Hız. Peygamber'den şefaât dilerler. Hız. Peygamber'in vesile ile Allah'a dua ederler ve tehlikeye düştüklerinde Hız. Peygamber'e sığınır ve yardım istemektedirler.

3.1.1.1.8. Tevessül

Selefî alîmler, Peygamberler, Resuller ve vefat etmiş alîmler vasıtasıyla Allah'a yakınlaşmanın caiz olmadığını söylemektedir. Selefilere göre şu dualar yasaktır: “Allah'ım, sana son peygamberi olan Hız. Muhammed'in, Ebu Bekir'in veya Pir'im

⁴²⁵ Tirmizî, *El-Câmiu's-Sahîh, Erkân-ı iman*, 2155.

⁴²⁶ Kehf, 18/110.

⁴²⁷ Müslim, *el-Câmiu's-Sahîh, El-Eman*. 2996.

vesilesiyle dua ediyorum. Allah'ım lütfen günahlarımı bağışla.” Öte yandan mutasavvıflara göre, ölen salih kul ister evliya ister peygamber olsun, onun vesilesiyle dua edebilmektedir.⁴²⁸ Sûfîler, ölen velilerin ve evliyaların vesile ile Allah'tan bağışlanma dilemektedir. Birinin yakınlık kazanmasını sağlayan kişiye vesile denilmektedir. Şeriat terminolojisinde kişinin Allah'a yakınlık kazanabileceği her şeye vesile denmektedir. Allah şöyle buyurmaktadır:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ وَجَاهِدُوا فِي سَبِيلِهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ.

*“Ey iman edenler! Allah'tan korkun. O'na yaklaşılmaya yol arayın ve yolunda cihad edin ki kurtuluşa eresiniz.”*⁴²⁹

Sahâbî, Tabî'i ve daha önceki alîmlere göre vesile, iyi ameller yaparak Allah'a yakınlaşmak demektir. İbn Kesîr ve Abdullah b. Abbas 'a göre vasile, yakınlık anlamına gelmektedirler. Benzer rivayetler İbn Mücâhid, ve İbn Ebû Zeyd'den de nakledilmiştir. Öte yandan, selefîler, evliya yoluyla vesileyi reddetmektedirler. Hz. Peygamber ve evliyanın vesîlesini almayı sahih görenlerin yorumu ise tamamen geçersizdir.

Mutasavvıflara göre, dualar Allah'a peygamberler, diri veya ölü faziletli sûfîler vasıtasıyla ulaşabilmektedir. Selefilere göre kişi ile Allah arasında iletişimi sağlayacak bir aracıya güvenmek, İslâm'ı reddeden on fiilden biridir. Bununla birlikte, bazı selefîler, yaşayan herhangi bir erdemli kişiden Allah'a tevessül olarak dua etmesinin istenebileceğine inanmaktadırlar.

3.1.1.1.9. Sema

Sema '*duymak*' anlamına gelmektedir. Sahâbî ve Tâbiîn döneminde sema, Kur'an'ı ve Hz. Muhammed'in biyografisini ve sözlerini dinlemek anlamına gelmektedir. Bunlar zihinlerinde Allah sevgisini ve Peygamber sevgisini yaratmışlardır. Müzik, toplumdaki

⁴²⁸ Hemayetuddin, *İslami Akîde ve Vrantı Motovad*, 453.

⁴²⁹ Mâide, 5/ 35.

dinsizler arasında eğlence olarak uygulanmış, ancak alîmler onu haram saymışlardır. Beş yüzyıldan itibaren seme müziği giderek sûfî evliyalarının faaliyetlerinin ayrılmaz bir parçası hâline gelmiştir. O zaman herhangi bir sûfî hankah ve sûfî dergâh'ın hiçbir etkinliği veya programı sema olmadan hayal edilememiştir. İmam Gazzâlî (ö. 505/1111) ve diğer bazı alîmler, semanın caiz olduğunu, şeriata uygun olduğunu ve bidati hasene olduğunu iddia etmişlerdir.

Selefîler, şarkı söylemeyi ve semayı açıkça haram ilan etmişlerdir. Delilleri şudur:

*“Ümmetimden bazıları, içkilere başka isim vererek içerler. Şarkıcı kadın ve çalgı aletleriyle eğlenirler. Allahü teâlâ, onları yerin dibine batırır da domuzlar ve maymunlar kılar.”*⁴³⁰

Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *“ben, mizmarları [çalgıları], putları yok etmek için de gönderildim.”*⁴³¹

3.1.1.1.10. Keramet ve Velayet

Sûfîler, Kur'an ve hadisleri takip etmenin yanı sıra, keramet sahibi olmanın Dünyada yüksek bir statü işareti olduğuna ve Allah'a yakınlığın bir işareti olduğuna inanmaktadır. Mutasavvıfların ve selefîlerin keramet hakkındaki görüşü, evliyaların kerametine inanmaktır. Allah'ın velilerin elinde bildirdiği olaylara (Kerametlere) ve âdete aykırı olan tüm olaylara inanmak gerekmektedir. Ancak, Veli olmak için kerametın ortaya çıkması gerekmemektedir. Evliyaların kerameti doğrudur. Kerameti kimse vasiyetle ortaya koyamaz, ancak keramet Allah'ın sevdiklerinin elleriyle ortaya çıkmaktadır. Allah, kerameti önceki çağın birçok sahâbî'nin, tabi'i'nin ve sonraki çağın birçok sâlihîn'in elinde indirmiştir. Allah, kerameti sahabeden Cüreyz, Abbâd b. Bîşr, Hz. Ömer, Üseyd b. Hudayr vasıtasıyla vahyetmiştir. Keramet, ancak Kur'an ve hadisi takip

⁴³⁰ İbn Mâce, es-Sünen, 4069 ve İbn Ebû Şeybe, el-Muşannef, 7/465.

⁴³¹ Ahmed İbni Kemal, *Kırk Hadis* (İstanbul: Büyüyenay, 2021).

edenlerin elleriyle ortaya çıkarabilmektedir. Kur'ân'a ve hadis'e uymayan bir kimse, elinden âdete aykırı bir şey çıkarsa, bu keramet olmamaktadır. Örneğin ateşe girmek, boşlukta uçmak, denizde yürümek vb. keramet değildir, bunlar satanizm ve riyadır. Ancak selefîler, mutasavvıfların diri ve ölü pir ve evliyalarının statüsünü yükseltmek için kerametlerini abartmalarından şikâyet etmektedirler. Selefîler, Kur'an ve sünneti takip etmenin velayetin tek işareti olduğuna ve keramet ile velayetin birbirleriyle hiçbir ilgisi olmadığına inanmaktadır. Sûfîler, velilerin keramet üzerinde kendi kontrollerine sahip olduğuna inanmaktadırlar.⁴³² Selefîler ise, Velilerin keramet üzerinde hiçbir kontrollerinin olmadığına inanmaktadır.

3.1.1.1.11. Keşif

Sûfî terminolojide "keşif", manevi düzlemde Allah'ı, gerçekleri veya gizli sırları doğrudan deneyimleme veya anlama sürecidir. Keşif, kalp ve ruhun derinliklerine inme, Allah'ın yakınlığını hissetme ve manevi gerçeklikleri kavrama anlamına gelmektedir. Ebû Nasr es-Serrâc'a göre keşif, *"üstü kapalı olan şeyin açılması ve gözle görülür hale gelmesi"* şeklinde tarif edilmektedir.⁴³³ Keşif, tasavvuf yolunda ilerleyen bir kişinin Allah'a doğru derin bir iç yolculuk yapması ve bireysel olarak manevi gerçekleri deneyimlemesi anlamına gelmektedir.

Tasavvufta keşif, ilahi aşk, ahlaki erdemler, tevhid, bağlılık ve fanilik gibi kavramları içermektedir. Keşif, kişinin nefsini aşması, nefsi arzularını kontrol etmesi ve manevi olgunluğa ulaşması için bir araçtır. Sûfizm geleneğinde keşif, kalp, ruh ve içsel deneyim yoluyla Allah'ın gerçekliğini deneyimleme ve manevi sırları keşfetme sürecidir. Keşif, tasavvufi yolculuğun önemli bir hedefidir ve Allah'a doğru derin bir içsel birleşme ve anlayışa yol açmaktadır.

⁴³² Aydın, Muhammet. "İslam Düşünce ve Geleneğinde Kutsiyet Velayet Keramet." *İlahiyat Araştırmaları Dergisi* (2019): 127-136.

⁴³³ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Marifet Yayınları, 1996), 310.

Keşf, mutasavvıfların çeşitli yönler ve manevi gelişim için en güvenilir prensibidir. Sûfîler, manevi arayışlar yoluyla bir sûfînin kalbinin perdesinin kalktığına ve evrenin tüm gizemlerinin kendilerine ifşa edildiğine inanmaktadırlar. Onların terminolojisinde buna keşf denilmektedir. Keşf, mutasavvıflara göre perdenin arkasında saklı olan tüm görünmeyen bilgileri ve gerçekleri bulmanın ve görmenin adıdır. Keşf gerçekleştiğinde Allah ile sûfîler arasında hiçbir engel olmaz. Bir kimse keşfe kavuşunca, gaybın bütün haberlerini, insan kalbinin durumunu, yedi gökte ve yerde olanların bütün haberlerini bilir. Cennet, Cehennem, Yedi Gök, Allah'ın Arşı, Levh-i Mahfuz'u ziyaret edebilmektedir. Selefîler' in bazı grupları keşfe inanır, ancak tümü keşfe inanmamaktadır.

3.1.1.1.12. Hz. Hızır

Sûfîler arasında Hz. Hızır ile ilgili pek çok hikâye vardır. Onunla tanışmak hakkında çok sayıda hikâye anlatılmıştır. Hz. Hızır'ın hâla hayatta olduğuna inanmaktadırlar.⁴³⁴ Hz. Hızır çeşitli zikir ve İslâmî programlara katılmaktadır. Sûfîler onunla tanışmışlar ve ondan din bilgisini, şeriatın çeşitli hükümleri, gizli sırlar ve zikri öğrenmişlerdir. Öte yandan selefîlere göre Hz. Hızır uzun zaman önce vefat etmiş ve onunla karşılaşmak mümkün değildir. Yaşayan bir insanın ölü bir insanla konuşması fikri pagan bir inanıştır. Hz. Abdullah b. Ömer şöyle demiştir: Hz. Peygamber son hayatında bize yatsı namazı kıldırılmıştır. Selamı iade ettikten sonra şöyle demişti:

أَرَأَيْتُمْ لَيْلَتَكُمْ هَذِهِ فَإِنَّ رَأْسَ مِائَةِ سَنَةٍ مِنْهَا لَا يَبْقَى مِمَّنْ هُوَ عَلَى ظَهْرِ الْأَرْضِ أَحَدٌ.

*“Bu gecenin önemi hakkında bir fikriniz var mı? Bu gece hayatta olanlar, bundan yüz yıl sonra, hiçbiri dünyada hayatta olamayacaklardır.”*⁴³⁵ Bu hadisten Hz. Hızır'ın de vefat ettiği bilinmektedir. Bu nedenle Hz. Hızır, Kıyametten önce kimseyle görüşmeyecektir.

⁴³⁴ Sevim Arslan, “Hz. Musa ve Hızır Kıssası Üzerine Bir Değerlendirme”. *Toplum Bilimleri Dergisi* 12, no. 24 (2018) : 161-176.

⁴³⁵ Muhammed b. İsmâil Buhârî, el-Câmiu's-Sahîh, *Bad ve'l Vahyî ve'l eman ve'l ilim*, 116.

3.1.1.13. Muska Kullanımı

Selefîler, her türlü muskanın kullanımını küçük şirk olarak kabul etmektedirler. Ancak tılsımlara tevekkül etmek, insanı İslâm'dan çıkaran büyük şirk sayılmaktadır. Öte yandan mutasavvıflara göre Kur'ân ayetleri, Allah'ın ismi ve mesnûn dualar ile üfleme caizdir. Üfleme caiz olduğu için tılsım olarak kullanılması da caizdir. Çünkü üfleme ve muskaların şariat kuralları herkes için aynıdır. Öte yandan, üflenmesi caiz olmayan şeylerle muska kullanmak da caiz değildir. Kanıtları ise Amr bin Âs küçük çocuklar için Kur'an ayetleriyle muskalar yazmış olmasıdır.⁴³⁶

3.1.1.14. Hz. Muhammed'in Kabirde Dirî Olması

Selefîlere göre Hz. Muhammed ölmüş ama kabir hayatta yaşamaktadır. Selefîlerin delili ise Allah'ın her insanın ölümlü olduğunu söylemesidir. Onlara göre Hz. Peygamber de vefat etmiştir. Allah söyle buyurmuştur ki: *“Şüphe yok ki sen öleceksin ve muhakkak ki, onlar da öleceklerdir.”*⁴³⁷ Hz. Peygamber (sav)'in kabirde diri olduğu görüşü, tasavvuf geleneğinde bazı sûfîler tarafından kabul edilmektedir. Mutasavvıflar ise bizim gibi Hz. Peygamber'in kabirde diri olduğuna inanmaktadırlar. Hz. Peygamber dünya hayatında olduğu gibi kabirde de yaşamaktadır. Mutasavvıflar, Hz. Peygamber'i manevi bir rehber olarak kabul ederler ve onun doktrinlerini takip ederken, onun kabirdeki dirilişiyle bağlantı kurmayı önemsemektedirler.

3.1.1.15. Gavs, Kutub ve Abdala ve Ricâlû'l-Gayb

"Gavs", "Kutub", "Abdala" ve "Ricâlû'l-Gayb" terimleri, tasavvuf geleneğinde yer alan manevi makamları ifade eden kavramlardır. Bu terimler, tasavvufî öğretilerde mistik rehberler veya manevi liderlerin farklı makamlarını tanımlamak için kullanılmaktadır.

⁴³⁶ Hemayetuddin, İslami Akîde ve Vrantı Motovad, 459.

⁴³⁷ Zümer, 39/30.

Gavs, tasavvuf geleneğinde en üst düzey manevi rehber veya lider olarak kabul edilen kişiyi ifade etmektedir. Gavs, Allah'ın bir lütfu olarak kabul edilir ve manevi ilerlemeyi tamamlamış ve ilahi bilgiye ulaşmış bir kişidir. Gavs, tasavvufi disiplinlere rehberlik eder, talebelerine manevi öğretileri aktarır ve onların ilerlemelerini sağlamaktadır.

Kutub, manevi düzlemde varoluşun denge noktası ve manevi güç merkezi olarak kabul edilmektedir. Kutublar, manevi otorite ve etki sahibi kişilerdir ve tasavvuf yolunda ilerleyenlere rehberlik etmektedirler. Abdala, manevi bir makam veya statüdür ve Allah'ın lütfuna erişen, daimî bir manevi varlık seviyesine ulaşmış olan kişileri ifade etmektedir. Abdalalar, manevi güçleri ve Allah'ın özel lütuflarıyla tanınan ve toplumun manevi dengesini koruyan kişiler olarak kabul edilmektedir. Ricâlü'l-gayb terimi tasavvuf geleneğinde birkaç anlama gelmektedir. Bunlar arasında Allah'ın gizli dostları anlamı da vardır. Bu kişiler her devirde bulunan herkes tarafından kolayca tanınmayan, gizli olan Hakk dostlarıdır. Ancak onların şahısları değil, manevî halleri gizlidir. Ricâlü'l-Gayb, manevi alemler ve yüksek boyutlar arasında köprü görevi gören ara kişiler olarak kabul edilmektedir.

Sûfîler, dünyada Allah'ın dünyayı idare etmek için belirli sorumluluklar verdiği bazı abdallar, kutublar ve evliyalar olduğuna inanmaktadırlar.⁴³⁸ Böylece dünya çeşitli tehlikelere düştüğünde Allah'a dua etmektedirler. Öte yandan selefler gavs, kutba ve abdala akî'de'ye inanmamaktadırlar.

3.1.1.1.16. Mürşit ve Pirlerin Çeşitli Tehlikelerden Kurtarılması

Mürşitler ve pirler, tasavvuf geleneğinde manevi rehberler olarak kabul edilmektedir. Onların sorumluluğu, müridlere manevi rehberlik etmek, Allah'a yaklaşma yolunda rehberlik ve ruhsal yolculuklarında yardımcı olmaktır. Sûfîler,

⁴³⁸ Dilaver Selvi, "Sûfîlerin Ricâlü'l-Gayb Tanımı, Taksimi ve Buna Dayanak Yaptıkları Hadisler." *Sufi Journal of Scientific & Academic Research* 32 (2013).

mürşitlerinin ve evliyalarının kendilerini tehlikeden kurtarabileceklerine inanmaktadırlar. Böylece pirlerini ve mürşitlerini çeşitli tehlikeler içinde hatırlarlar. Ancak selefler, Allah'tan başkasının böyle bir sıkıntı içinde zikredilmesini açık şirk saymaktadırlar.

3.1.1.1.17. Mezarlar ve Türbeler

Sûfîler, tarikattaki evliya ve pirlerin mezarlarının üzerine kubbeler inşa etmeye, kandilleri yakmaya, kabir ve türbelerini ziyaret etmeye özel önem vermektedirler. Öte yandan, selefler, mezar ve türbe merkezli tüm faaliyetleri caydırmaktadır. Hz. Peygamber ümmeti kabrini abartmamaları konusunda uyarmış ve şöyle buyurmuştur:

اللَّهُمَّ لَا تَجْعَلْ قَبْرِي وَثَنًا يُعْبَدُ اشْتَدَّ غَضَبُ اللَّهِ عَلَى قَوْمٍ اتَّخَذُوا قُبُورَ أَنْبِيَائِهِمْ مَسَاجِدَ.

“Ey Allah'ım! Kabrimi ibadet edilecek bir yer yapmayın. Allah, peygamberlerinin kabirlerinin üzerine mescitler inşa eden milletlere lânet etmiştir.”⁴³⁹

Hiz. Ebû Hüreyre Hiz. Peygamber'den rivayet etmiştir. Hiz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

لَعَنَ اللَّهُ الْيَهُودَ وَالنَّصَارَى اتَّخَذُوا قُبُورَ أَنْبِيَائِهِمْ مَسَاجِدَ.

“Allah, Yahudi-Hristiyanları peygamberlerinin mezarlarını camiye çevirdikleri için lanetlemiştir.”⁴⁴⁰

3.1.1.1.18. Cennet ve Cehennem

"Cennet" Arapça kökenli bir kelimedir. Kelime anlamı olarak bahçe, kapalı alan demektir. İslâm'da Cennet, Müslümanların ölüm sonrası varacakları ve ebedi bir mutlulukla dolu olan bir yer olarak inanılan kavramdır. İslâm terminolojisinde, ahirette müminler ve salih kullar için hazırlanmış olan ebedî huzur yurduna Cennet denmektedir. Cennette, her türlü mutluluğun ve nimetin olduğu bir yer olduğu belirtilir. Sekiz cennetin

⁴³⁹ Muhammed b. İsmâil Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh, Kitâbü't-Tevhîd*, 437.

⁴⁴⁰ Muhammed b. İsmâil Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh, Cenaze Kitabı*, 1390 ve Müslim b. Haccâc, *el-Câmi'u's-Sahîh*, 529.

isimleri Kur'an-ı Kerim'de geçmektedir. İslâm'a göre, Cennet, sonsuz bir mutluluk, huzur ve ebedi yaşamın olduğu bir yerdir. Müslümanlar, bu inanç doğrultusunda, dünyada doğru bir şekilde yaşayarak Cennet'e ulaşmayı hedeflemektedirler.

İslâm'da Cehennem, Kuran'a göre günahkarların ölüm sonrası varacakları ve ebedi bir cezaya tabi tutulacakları yer olarak inanılan kavramdır. İslâm'a göre cehennem, Allah'ın affına mazhar olmayan günahkârlar için ayrılmış olan ahiret yeridir. Allah Kur'an-ı Kerim'de cehennemin yedi katından ve yedi kapısından bahsetmektedir. Cehennem bir ceza ya da sonsuz üzüntü yeridir. Ahirette müminler için cennet olduğu gibi, günahkârlar için de bir ceza yeri vardır. Cehennem ise ceza yeridir. Cehennem azabı çok şiddetlidir. Cezanın boyutu, insanın günahının boyutuna göre belirlenecektir.

Sûfîler, cehennem korkusu ve cennet ümidiyle hareket etmenin doğru olmadığına inanmaktadırlar. Ayrıca, mutasavvıfların asıl gayesi Allah'a ermektir. Selefilere ise cennet ümidi ve cehennem korkusuyla ibadet etmektedirler. Allah şöyle buyurmaktadır:

إِنَّهُمْ كَانُوا يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَيَدْعُونَنَا رَغَبًا وَرَهَبًا وَكَانُوا لَنَا خَاشِعِينَ.

“Onlar (bütün bu peygamberler), hayır işlerinde koşuşurlar, umarak ve korkarak bize yalvarırlardı; onlar, bize karşı derin saygı içindeydiler.”⁴⁴¹

3.1.1.1.19. Cehrî ve Bâtınî

"Cehrî" ve "Bâtınî" terimleri, İslâm düşüncesinde farklı anlamlara sahip kavramlardır. "Cehrî", İslâm'ın dışa yönelik ve zahirî yönünü ifade etmektedir. Cehrî, İslâm'ın dışsal pratikleri, ibadetleri, ritüelleri ve görünür yönlerini kapsamaktadır. Namaz, oruç, hac ve zekât gibi şeyler İslâm'ın cehrî yönleri olarak kabul edilmektedir. Öte yandan "Bâtınî" ise, İslâm'ın içe yönelik, gizli ve bâtınî yönünü ifade etmektedir. Bâtınî, İslâm'ın manevi, derin anlamlarını, içsel ve manevi gelişmeyi kapsamaktadır.

⁴⁴¹ Enbiyâ, 21/ 90.

Sûfîler, dini cehrî ve bâtinî olarak adlandırılan iki mertebeye ayrılmaktadır.⁴⁴² Şeriat'a herkesin uyması gereken bir kamusal standart olarak inanmaktadırlar. Bâtînî seviyesine sadece seçilmiş olanlar ulaşabilmektedir. Öte yandan seleflere göre İslâm şeriatında cehrî ve bâtinî diye bir şey yoktur. Kur'ân ile sünnet arasında kalan ise İslâm'dır.

3.1.1.1.20. Tarikat ve Fıkıh Mezhep

Sûfîler, müritlerin mürşit denilen bir öğretmenden öğrendiği tarikat adı verilen bir sisteme inanmaktadırlar. Selefler ise tarikatı reddederler, ancak fıkıh mezhepleri olarak bilinen çeşitli fakihlerin fıkını müfredatlarına dahil etmektedirler.

3.1.1.1.21. Şeyh veya Pir'e İtaat

Şeyh veya pir, tasavvuf yolunda öğretilerini aktaran, müridlerin ruhsal gelişimlerine yardımcı olan ve manevi rehberlik sağlayan kişidir. Pir'e itaat, tasavvuf geleneğinde müridin manevi yükselişi, nefis terbiyesi ve Allah'a yakınlaşması için önemli bir disiplin ve yönlendirme aracıdır. Sûfîlere göre, tasavvuf müntesipleri, tasavvuf tarikatının pirlerine veya şeyhlerine kayıtsız şartsız itaat etmelidir ve müridler herhangi bir günah işlemişlerse, pirin önünde itiraf etmeleri gerekmektedir.⁴⁴³ Fakat selefler şeyhlere itaat etmeyi gerekli görmemektedirler.

3.1.1.1.22. Ledünnî İlim

"Ledünnî İlim" terimi, tasavvufunda kullanılan bir kavramdır. İlim kelimesinin sözlük anlamı bilim veya bilgidir. Ledünnî, gizli, içsel veya saklı anlamına gelmektedir. "Ledünnî İlim", gizli bilgi ya da Allan tarafından verilen bilgidir. Allah'ın sınırsız

⁴⁴² Ayverdi, Samiha. *Türk târihinde Osmanlı asırları*. İstanbul: Kubbealtı Publishing, 1999.

⁴⁴³ Tatlıoğlu, Durmuş, "Tasavvuf Ve Tarikatlara Sosyolojik Bir Bakış." *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 9.4 (2009): 99-128.

bilgisine ulaşabilmek için insanın iç dünyasındaki ilahi bir aydınlanma sürecini ifade etmektedir. Ledünnî İlim, Allah'a yakınlık ve mârifetullah yolunda ilerlemeyi amaçlamaktadır.

Sûfîler, ledünnî ilim adı verilen özel bir bilgiye inanmaktadırlar. Sûfîlere göre ledünnî ilim, mutasavvıfların Allah'tan özel olarak aldığı bir ilimdir. Allah'ın sırları ve gerçekleri açığa çıkaran bir bilgidir. Ledünnî ilim çaba ile kazanılmaz, ancak Allah bu ilmin sırlarını sevgili kullarına açıklar.⁴⁴⁴

Öte yandan selefîlere göre Ledünnî ilim uydurma bir terimdir ve Allah adına tamamen yalandan başka bir şey değildir. Bu ümmetin birinci mertebesine mensup sahâbelerden böyle bir şey işitilmemişti. İmanda, amelde ve takvada o kadar ileri idiler ki, Allah Kur'an'da onları öven birçok ayet indirmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber birçoğunun cennete gideceğini bildirmiştir.

3.1.1.1.23. Hz. Peygamber ve Vefat Etmiş Evliyalar

Sûfîler, Hz. Muhammed ile doğrudan karşılaşabileceklerine inanmaktadırlar. Hatta diğer peygamberlerin ruhlarıyla tanışıp onların seslerini duyarlar ve çeşitli yönlerde rehberlik almaktadırlar. Ayrıca ölü Pirler, Mürşitler ve Meleklerle tanışır ve onlardan bilgi almaktadırlar. Öte yandan selefîler, Peygamber ve ölü evliyalarla görüşmeyi reddetmektedirler.

3.1.1.1.24. İlham

İlham, ruhsal veya dini deneyimlerde yer almaktadır. İlham, tasavvufta manevi rehberlik, içsel anlayış ve ruhsal deneyimlerin bir yolu olarak değerlendirilmektedir. Tasavvuf yolunda ilerleyenler, ilahi bilgi ve anlayışa ulaşmak için içsel bir arayış

⁴⁴⁴ Hatice Dilek Güldütuna, "Niyâzî-İ Mısırî'de Ledün İlmi Ve Tahsili." *BEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8.1 (2021): 187-207.

içerisindedirler. Bu yolculukta, ilham önemli bir rol oynamaktadır. Müminin kalbine Allah'tan gelen ilimlere ilham denilmektedir. Bir mümin, aldığı kalbin ilhamına göre hareket edebilir veya karar verebilmektedir. İlhamla delil kabulü İslâm şeriatında kesinlikle yasaktır. Ancak tasavvufun takipçileri, velilerinin ilhamını şeriatın ve onun uygulanmasının kanıtı olarak görülmektedir. Velilerin doğrudan Allah'tan ilham aldıklarına inanmaktadırlar. Bu nedenle mutasavvıflar, evliyaların derecesini daha iyi olarak görmektedirler.⁴⁴⁵ Fakat selefler ilhamı inkâr etmektedirler.

3.1.1.1.25. Ruh, Nefs ve Letâif-i Sitte

Ruh, bedenin ötesinde bir varlık olarak kabul edilir ve Allah'ın yaratmasıyla insana verilen bir armağandır. Tasavvufta, insanın manevi yolculuğunda ruhun arınması, yükselmesi ve Allah'a yaklaşması hedeflenir. Ruh, insanın özü, gerçek ve sonsuz olan varlığıdır. Nefs, insanın iç dünyasında yer alan ego veya benlik kavramını ifade etmektedir. Tasavvufta, nefsin arınması, disiplin altına alınması ve Allah'ın hoşnutluğunu kazanması önemlidir. Letâif-i Sitte, tasavvufta ruhun altı duyusu veya altı manevi merkezi ifade etmektedir. Tasavvufta, bu letâif-i sitte'nin geliştirilmesi ve arınması, insanın manevi yükselişine ve Allah'a yaklaşmasına yardımcı olmaktadır.

"Ruh", "nefs" ve "letâif-i sitte" terimleri, tasavvuf geleneğinde kullanılan kavramlardır ve insanın içsel yapılarını ifade etmektedir. Mutasavvıflar, Ruh ve Nefs de dahil olmak üzere letâif-i sitte kavramına ve bu kavramlara büyük önem vermektedirler.⁴⁴⁶ Öte yandan bu terimler selefler tarafından reddedilmektedir.

⁴⁴⁵ Salih Çift, "Tasavvufta sekine kavramı". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15(2), (2006): 197-210.

⁴⁴⁶ Sevim Arslan, "Nokta-i Süveydâ'nın Önemi ve Özellikleri", *AKADEMİK Akademik İslam Araştırmaları Dergisi* (2020): 103-130.

3.1.1.1.26. Bidat

"Bid'at" kelimesi, İslâm dini terminolojisinde yeni bir uygulama, ritüel veya inanç biçiminin İslâm'ın temel kaynaklarına dayanmadan ortaya çıkması anlamına gelmektedir. İslâm geleneğinde bid'at, dinin temel kaynaklarına bağlılık ve sünnete uyma prensiplerine vurgu yapmaktır. İslâm alimleri, bid'atların dini bir sapma veya dini bir tehlike oluşturabileceği konusunda uyarılarda bulunur ve İslâm'ın temel öğretilerine sadık kalmayı teşvik etmektedir.

Tasavvuf alimleri kapsayıcı ve evrensel bir bidat tanımını talep etmektedir. selefîler ise, Hz. Muhammed tarafından yapılmayan veya tasdik edilmeyen her şeyi geçersiz kılan, kapsayıcı olmayan, dışlayıcı ve literal bir bidat tanımını talep etmektedirler.⁴⁴⁷

3.1.1.1.27. Mevlid-i Nebi

Mevlid-i Nebi, Hz. Muhammed'in (SAV) doğumunu veya gelişini ifade etmektedir. Mevlid-i Nebi, Hz. Muhammed'in doğum günü olan 12. Rabiü'l-Evvel ayında kutlanan bir İslâmî etkinliktir. Bu, peygamberimizin doğumunu ve hayatını anmak için düzenlenen bir kutlama ve anma törenidir. Müslümanlar arasında bu gün büyük bir şenlikle kutlanmaktadır. Mevlid-i Nebi, peygamberin doğumunu anarak ona olan saygı, sevgi ve takdiri ifade etmek için bir fırsattır.

Sûfîler, Mevlid Kandili yani Hz. Muhammed'in doğum gününü büyük bir önemle kutlamaktadırlar. Ancak Mevlid Kandili, yani Hz. Muhammed'in doğum gününün kutlanması, selefîler tarafından bidat olarak kabul edilmektedir. Selefîlere göre Hz. Muhammed'in Mevlid-i Nebi müşahade etmediği yerde başkalarının müşahade etme imkânı yoktur.⁴⁴⁸

⁴⁴⁷ Peskes, Esther. "18. asırda tasavvuf ve Vehhabilik." *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12.2 (2003).

⁴⁴⁸ Duygu Ok, *Yahya B. Bahşi: Mevlid-i Nebi (inceleme-metin)*. Trakya Üniversitesi: MS thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

3.1.1.1.28. Urs (Sûfilerin Ölüm Yıldönümleri Anma Günü)

Sûfiler, mürşitlerinin ölüm yıldönümlerinde anma törenleri düzenlemektedirler. Sûfiler, ölüm yıldönümlerini bir sevinç ve coşku günü olarak kutlarlar. Bu törenler, genellikle dergahlar veya zaviyelerde gerçekleştirilmektedir. Bu günlerde, sûfilerin müridleri, sevenleri ve takipçileri bir araya gelmektedir. Anma Günü programları, zikir, dua, ilahi söyleme, sema gibi manevi uygulamaları içermektedir.⁴⁴⁹ Öte yandan selefler, sûfi evliyalarının ölüm yıl dönümlerinde anma törenleri düzenlemeyi bir bidat olarak görmektedirler.

3.1.1.1.29. Neşid, Hz. Peygamber'i Öven Şiirler

Sûfiler, Hz. Muhammed'i övmek için şiirler okumaktadırlar. Ancak selefler, Hz. Muhammed'i öven şiirler okumaya karşı çıkmaktadırlar. Bununla birlikte, bazı selefler, Hz. Muhammed'i öven şiirin enstrümentsiz olarak caiz olduğunu düşünmektedirler.⁴⁵⁰

3.1.1.1.30. Firâset

Tasavvufta "firâset" iç gözleme yeteneği veya manevi içgörü anlamına gelmektedir. Firâset, tasavvuf yolunda ruhsal bir hâl ve yetenektir. Firâset sahibi olan kişi, kalbinin gözüyle hakikati görebilir, Allah tarafından ilhamını alabilir ve ilahi gerçeklere derin bir anlayışla yaklaşabilmektedir. Sûfiler, firâset aracılığıyla insanların kalplerinin sırlarını ve haberlerini anlatabileceklerini iddia etmektedirler. Ancak, seleflere göre, Kur'an ve hadis' in yorumu, Allah dışında kimsenin kalbin haberlerini bilmediğini göstermektedir. Allah şöyle buyurmaktadır:

يَعْلَمُ خَائِنَةَ الْأَعْيُنِ وَمَا تُخْفِي الصُّدُورُ.

⁴⁴⁹ Mehmet, Atalay. "Hind-Pakistan Alt-Kıtasında Kadirilik: Genel Bir Değerlendirme." *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 8.1 (2016): 135-170.

⁴⁵⁰ İsmail Güleç, "Hz. Peygamber'in Şiire Karşı Tutumu." *Journal of Ottoman Literature Studies/Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 19 (2017).

“Allah, gözlerin kötü niyetli bakışını ve kalplerin sakladıklarını bilir.”⁴⁵¹

3.1.1.1.31. Havâtır

"Havâtır" kavramı, tasavvuf geleneğinde kullanılan bir terimdir. İnsanın iradesi dışında zihnine gelen veya kalpte hissedilen duygu ve düşünceler anlamında kullanılan bir sûfî terimdir. Havâtır, tasavvuf yolunda ilerleyen kişilerin içsel yolculuğunda önemli bir rol oynamaktadır. Havâtır aracılığıyla Allah, Melekler, Cin, Mürşit ve Hz. Hızır'ın sözlerini doğrudan veya rüya aracılığıyla duyduğunu iddia etmektedirler.⁴⁵² Öte yandan selefler havâtır akideye inanmamaktadırlar.

3.1.1.1.32. Rüya

Sûfîzmin güvenilir ilkelerinden biri rüyadır ve rüyaların yorumlanması da önemli bir konudur. Tasavvufta rüyalar, manevi bir anlam ve öneme sahip olabilen deneyimler olarak kabul edilmektedir. İslâmî şeriatın çeşitli emirlerini Allah'tan, Hz. Muhammed'den, ölü veya yaşayan pir ve mürşidlerden rüyalar aracılığıyla bilebileceklerine inanmaktadırlar.⁴⁵³ Fakat selefler'e göre rüya doğrudur. Peygamberlerin rüyalarla gördükleri sadece vahiy olarak kabul edilecektir ve vahiy yoluyla alınan hükümleri insanlar takip etmelidir. Şeriatın hiçbir hükmü bir Müslüman'ın rüyası ile doğrulanmayacaktır.

⁴⁵¹ Mü'min, 40/19.

⁴⁵² İsa Çelik, "Tasavvufî Düşüncede Havâtır." *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 2.4 (2002): 157-170.

⁴⁵³ Abdullah Demir, "Tasavvufta Rüya Tabiri." *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 1.9 (2017): 41-49.

3.1.1.1.33. Şerîat, Tarîkat, Hakîkat ve Mârifet

Tasavvufun Şerîat, Tarîkat, Hakîkat ve Mârifet olmak üzere dört mertebesi vardır. Şerîat bir ağaçtır, Tarîkat onun dallarıdır, Mârifet onun yapraklarıdır, Hakîkat ise onun meyvesidir.⁴⁵⁴

Şerîat, İslâm geleneğinin bir parçası olan yaşam tarzı ve dini hukuktur. Şerîat, Allah'ın ve Hz. Muhammed (sav)'in Müslümanlara vermiş olduğu kurallar, düzenlemeler ve yönergeler dizisidir. Şerîat'ın ana ve temel kaynakları Kur'an ve sünnettir. Daha sonra, Kur'an ve Sünnet'in tasdikine dayalı olarak, İcma ve Kıyas olmak üzere iki şeriat maddesi daha belirlenmiştir. Tasavvufta tarîkat, manevi eğitim ve rehberlik yolu olarak bilinen bir yoldur. Tarîkatlar, İslâm'ın içerisinde yer alan ve tasavvufa dayanan manevi bir geleneğin bir parçasıdır.

Tasavvufta "Hakîkat" kavramı, hakikat, varlık, öz veya gerçeklik anlamına gelmektedir. Tarîkat amellerini hakkıyla yapmakla kalbde oluşan nura Hakîkat denir. Hakîkat mertebesine ulaşmış bir insan, içtenlikle Allah sevgisini tadar. Hakîkat yolculuğu, Allah'ın sonsuz güzelliklerini, birlik bilincini ve içsel huzuru deneyimleme sürecidir. Tüm dünyevi arzulardan, zamanın oyalanmalarından vb. kurtulmak Hakîkat'ın öğretisidir.

Tasavvufta "Mârifet" kavramı, Allah'ı tanıma, O'na yakınlaşma ve O'nu anlama anlamına gelmektedir. Mârifet, tasavvufun son mertebesidir. Mârifet'i arayan kişiye 'Arif' denir. Tasavvuf terminolojisinde marifet, insanın yaratılış sırlarını bilebileceği bir mertebedir. Tasavvufta mârifet, Allah'ın isimlerini, sıfatlarını ve varlığını idrak etme sürecidir. Mârifetin hedefi, Allah'ı tanımak ve O'na yakınlaşmaktır.

Sûfîler şerîat, tarikat, hakîkat ve mârifete inanırken, selefîler bu kavramlarından sadece şerîat hariç başka kavramları tamamen reddetmektedirler.⁴⁵⁵

⁴⁵⁴ Parviz Morewedge, *Islamic Philosophical Theology* (Albany: State University of New York, 1979), 38.

⁴⁵⁵ William Clark Chittick, *Faith and Practice of Islam: Three Thirteenth Century Sufi Texts* (Albany: State University of New York. 1992), 12-21.

3.1.2. ELEŞTİREL TEORİ (KRİTİK TEORİ) IŞIĞINDA SÛFÎ VE SELEFÎ İHTİLAFLARININ ANALİZİ

Eleştirel teori, nesnellikten ziyade entelektüel aktiviteye öncelik vermesi bakımından doğal bilimsel teoriden farklıdır. Eleştirel teori tipik olarak psikanaliz, sosyoloji, tarih, iletişim, felsefe ve feminist teori ile ilgilenmektedir. Tezimiz sosyal bilim odaklı olduğu için burada eleştirel teoriyi sosyolojik bir bakış açısıyla ele alacağız. Eleştirel teori, bir toplumun olumlu ve olumsuz yönlerini bir bütün olarak gözden geçirerek toplumu değiştirmeye çalışan sosyal bir teoridir. Yapıcı eleştiri, bir başkasının yorumuna veya görüşüne karşı kendi görüşünü argümanlar ve kanıtlarla sunmayı ifade etmektedir.⁴⁵⁶

Eleştirel teori, modern ve postmodern düşüncenin ana bileşenlerinden biridir. 21. yüzyılda, bu teori beşerî bilimler ve sosyal bilimlerde geniş çapta uygulanmaktadır. Eleştirel teori ilk olarak Frankfurt Okulu kuramcıları Herbert Marcuse, Theodor Adorno, Walter Benjamin, Erich Fromm ve Max Horkheimer tarafından kurulmuştur.⁴⁵⁷ Max Horkheimer, 1937'de "*Geleneksel ve Eleştirel Teori*" adlı bir makale yazmıştır. Eleştirel teoriyi ilk olarak makalesinde kullanmıştır. Horkheimer, insanları kölelik koşullarından kurtarmaya çalıştığı için bu teoriyi kritik olarak tanımlamaktadır. Ona göre, bu teori tam olarak takip edilirse, insanın ihtiyaç ve yeteneklerinin karşılanacağı bir dünya yaratmak mümkündür.⁴⁵⁸ Max Horkheimer'a göre eleştirel teori ancak üç kriteri yerine getirdiğinde mükemmeldir. Ona göre toplumda eleştirel teorinin yerleşebilmesi için üç koşul gereklidir. Bu üç kriter yorumlayıcı, pratik ve normatiftir. Yani mevcut toplumsal gerçeklikle benzerlik ya da farklılık nedir açıklanmalıdır. Bunu değiştirmek için aktörlerin belirlenmesi gerekmektedir. Eleştirinin net kuralları olmalı ve toplumsal dönüşüm için hedefler belirlenmelidir.

⁴⁵⁶ Raymond Geuss, *The Idea of a Critical Theory* (UK: Cambridge University Press, 1981), 2-3.

⁴⁵⁷ Claudio Corradetti, "The Frankfurt School and Critical Theory", Wayback Machine, *Internet Encyclopedia of Philosophy*, Erişim Tarihi: Aralık 29, 2022.

⁴⁵⁸ "Critical theory", *Britannica*, Erişim Tarihi: Aralık 26, 2022.

Avrupa Aydınlanmasının önemli bir görevi, eleştiri yoluyla toplumsal gerçekliğin gelişmesinde destekleyici bir konum sağlamaktır. Daha sonraki Frankfurt Okulu teorisyenleri, özellikle Ederno ve Horkheimer, Aydınlanmayı eleştirmişler ve eleştirel teori oluşturmuşlardır. Aydınlanma düşüncesinin Avrupa toplumundaki özgürlüğün ayrılmaz bir parçası olduğunu düşünmüşlerdir. Onlara göre Aydınlanma eleştirisi kendisini körü körüne bir hegemonik konumdan kurtarmayı ve bunu olumlu bir kanaat olarak hazırlamayı amaçlamaktadır.

Avrupa'daki temel sorunlar arasında işçi hareketleri ve anti-semitizm hareketleri yer almaktadır. Çağdaş düşünürler bu hareketlere pek karşı çıkmamıştır. Eleştirel teori teorisyenleri başlangıçta buna karşı çıkmışlardır. Eleştirel inceleme yoluyla sosyal statükoyu sorgulayarak sosyal değişim için potansiyel yollar oluşturmuştur. Eleştirel teori, kapitalizmi ve Sovyet sosyalizmini gözden geçirerek alternatif bir sosyal gelişme olasılığını geliştirmiştir.

Eleştirel teori, Avrupa düşüncesi çerçevesinden çıkmış ve yeni ve bağımsız düşünme biçimleri gelişmiştir. Avrupa düşüncesi alanında teori analizinin farklı ana hatları vardır. Frankfurt okulunun teorisyenleri, revizyon yoluyla onlara yeni bir biçim vermişlerdir. Bu form, önceki düşünceleri kabul edip analiz ederek yeni bir konum oluşturmuştur. Eleştirel teori düşünürleri, Marksizm'den etkilenmişlerdir. Ancak düşünceleri Ortodoks Marksizm'den saptı ve yeni fikirlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Max Horkheimer'a göre eleştirel teori, toplumun tamamen yeniden kurulmasıdır. Horkheimer felsefi düşüncenin pratik konumunu güçlendirmiştir. O dönemde toplumsal analizin önemli bir boyutunu kazanmıştır. Psikoloji ve sosyal psikoloji kullanılarak yeni bir sosyal analiz akımı oluşturulmuştur. Daha sonra, Frankfurt okulunun ikinci kuşağı, eleştirel teoriyi daha da genişletmiştir.

Eleştirel teori, tek bir argümanı veya hipotezi savunmaktan ziyade, çağdaş koşulları eleştirel bir şekilde incelemektedir. Eleştirel teori, çağdaş siyasi ve sosyal meseleleri inceleyerek otoriter olmayan bir sosyal düzen yaratmayı amaçlamaktadır. Eleştirel teori ışığında değerlendirecek olursak, Aliye İslâm içinde sûfiler ve selefler olmak üzere iki grubun İslâm dünyasında kendi ideolojilerini yaydıklarını, çeşitli konularda birbirlerini eleştirdiklerini ve çeşitli ihtilaflara girdiklerini görülmektedir. Seleflik İslâm'a lafzî, katı ve geleneksel bir yaklaşımdır. Tasavvuf liberal bir doktrindir. Ruhun arındırılmasına odaklanmaktadır. İbn Teymiyye, Ahmed b. Hanbel, Muhammed bin Abdülvehhâb, Nâsirüddin el-Elbânî, Muhammed b. Sâlih Useymîn gibi selefî âlimler tasavvuf doktrininin çeşitli yönlerini eleştirmişlerdir. Onlara göre tasavvuf, İslâm'a uygun değildir ve İslâm'ı bozan bir unsurdur. Öte yandan birçok mutasavvıf âlim, selefî doktrininin çeşitli yönlerini eleştirmişlerdir. Batı dünyasında, seleflik genellikle vehhâbî-cihatçı doktrin olarak adlandırılmaktadır.

Muhammed Saîd Ramazân el-Bûtî (ö. 2013) ünlü bir Aliye Müslüman âlimdi. 21 Mart 2013'te Suriye İç Savaşı sırasında bombalı saldırıda hayatını kaybetmiştir. Modernist İslâm âlimi Muhammed Abduh'tan selefî ve vehhâbî âlimi Muhammed Nâsirüddin el-Elbânî'ye kadar İslâmî reform savunucularını eleştirmiştir. Selefiliğin görüşlerini çürüten ve tutarsızlıklarını açıklayan “*el-Lâ Mezhebiyye: Ahţaru bid'a tüheddidü's-şerî'ate'l-İslâmîyye (Mezhepsizlik Bidattır)*” ve “*es-Selefiyye: İslâmî Bir Ekol Mezheb Değil Zamansız bir Aşamadır*” adlı iki önemli kitap yazmıştır.⁴⁵⁹ el-Bûtî'ye göre vehhâbîlik ve seleflik esas olarak Hanefiliği, Maliki'yi, Şafiiliği ve Hanbeliliği ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. Onların bu eğilimleri İslâm dünyasını anarşi ve kaosa sürüklemektedir. Mezhebî fırkalar ortadan kalkınca önce fıkıh kaybolacak,

⁴⁵⁹ Andreas Christmann, “Müslüman âlim ve Dinî Lider: Şeyh Muhammed Saîd Ramazan el-Bûtî”, trc. Muammer İskenderoğlu, *Usul: İslâm Araştırmaları* (Adapazarı: 2004), sy. 2, 129-154.

ardından şeriat desteksiz kalacaktır. Sonuç olarak İslâm ciddi bir şekilde zarar görecektir.⁴⁶⁰

3.1.2.1. Selefi Gruplar Arasındaki Anlaşmazlık Noktaları

Dr. Yasir Qadhi'ye göre, selefler arasında genel bir fikir birliği olmasına rağmen, pek çok konuda aralarında önemli bir anlaşmazlık vardır. Anlaşmazlıkların her bir noktası, kendi taraflarındaki alimleri tarafından ifade edilmiştir. Bu sorunlar arasında en belirgin olanları şunlardır:

3.1.2.1.1. Seleflerin Mezhebe Uymanın Gerekliliği ve Meşruiyetine Bakışı

Selefi gruplar arasında belirli bir mezhebin görüşlerine bağlılıkları konusunda çok fazla anlaşmazlık vardır. Aralarındaki gergin durumun sebeplerinden biri de budur.

3.1.2.1.1.1. Mezhebe Karşı Çıkanlar

Seleflerin en önde gelen alimlerinden biri olan İbn Hazm (ö. 456/1064), herhangi bir mezhebe uymaya şiddete karşıdır. Muhammed Hayât es-Sindî'nin (ö. 1163/1750) bu mezhep karşıtı akımın başlatıcısı olduğu söylenmektedir. Emîr es-San'ânî (ö. 1182), Şevkânî (ö. 1250/1834), Hindistanlı Sıddık Hasan Han (ö. 1307) ve daha yakın zamanda Nâsırüddin el-Elbânî (ö. 2000) Muhammed Hayât es-Sindî'den büyük ölçüde etkilenmiştir. Mezhep karşıtı çok katı bir tavır sergilemiş herkesi mezhebe uymamaya çağırmıştır.⁴⁶¹

⁴⁶⁰ Thomas Pierret, “al-Büṭʿī, Muḥammed Saʿīd Ramaḍān”, *The Encyclopaedia of İslām Three* (Leiden: 2015), 54-57.

⁴⁶¹ Qadhi, *On Salafi Islam*, 2.

3.1.2.1.1.2. Mezhebi Uygunsuz Bulanlar

Bazı selefî hareketler, sıradan insanların özel ihtiyaçlar için belirli bir mezhebi takip etmesine izin verilmektedir. Ancak mezhebi kabul etmenin şartı, mezhebin özel ihtiyaç hâlinde kabul edilmesidir. Daha sonra kendisine delil sunulursa, mezhep yerine delili kabul etmelidir. Bunlara göre mezhep yasa dışı olmamakla birlikte uygunsuz olarak değerlendirilmektedir.

3.1.2.1.1.3. Mezhebi Destekleyenler

Sünni İslâm, belirli bir mezhebi takip etmenin sıradan bir Müslüman için zorunlu veya kabul edilebilir olduğunu kuvvetle kabul etmektedir. Selefî İslâm'ın bazı grupları da bunu kabul etmiştir. Vehhâbîliğin kurucusu olan Muhammed b. Abdülvehhâb (ö. 1206), dini konularda Hayât es-Sindî'den etkilenmiştir. Ancak Abdülvehhâb, Hanbeli mezhebinin sadık bir takipçisiydi. Abdülvehhâb, bir mezhebi takip ederek İslâm'ın ibadet ve örf ve adetlerini yerine getirmenin caiz olduğuna inanmıştır. O hâlde herhangi bir mezhebe uymak hem sahihtir hem de iyidir.⁴⁶²

3.1.2.1.2. Ehl-i Bidat ile Bağların Koparılması

Teorik olarak tüm selefî gruplar kendilerini bidatten, bidatın takipçilerinden ve vaizlerinden uzaklaştırmıştır. Ancak pratikte, selefî gruplar ve alimler, bu kıdem tazminatının nasıl uygulanacağı ve ne kadar ileri gideceği konusunda farklılık göstermektedir. Selefîler arasında en aşırı görüşlere sahip birkaç grup vardır. Selefîler dışındaki diğer Müslüman gruplarla bir araya gelmek istemişler ve diğerlerine kâfir diyerek bağlarını koparmışlar. Selefîlerin başkalarına karşı bu tür izolasyonist politikası, selefî topluluğu içinde daha fazla bölünmeye ve hiziplere yol açmıştır. Diğer Müslüman

⁴⁶² Qadhi, *On Salafi Islam*, 3.

grupları kolayca kâfir olarak etiketleyenler, Medhâli selefleri olarak bilinmektedirler. Bu grup, 'Cerh ve Ta'dîl'⁴⁶³ terimini kullanarak bu tür faaliyetleri meşrulaştırmaktadır.

Medhâli mezhebinin popülaritesi son zamanlarda azalmasına rağmen, Medhâlilerin dışındaki birçok selefî grup bu konuda bu kadar katı görüşler sürdürmektedir. Karşıt görüşteki kimseyi toplantılarına bile davet etmektedirler. Ancak, bazı selefî alîmler ve gruplar bu konuda nispeten yumuşak bir duruş sergilemektedir. selefler dışında başka mezheplerle de iş birliği yapmaya istemişlerdir. Hintli Sûfî gruplarından biri olan Diyûbendî ile çalışmayı onaylıyorlar, ancak Şiiiler ile herhangi bir ilişkiye girmek istememektedirler.⁴⁶⁴

3.1.2.1.3. İman Hakkında Dogmatik Pozisyon

Bir insanın amelleri, imanın asli unsuru mudur yoksa tamamlayıcı bir kısmı mıdır? Selefler arasında iman ve önemi hakkında pek çok tartışma vardır. Nâsîrüddin el-Elbânî, amelin imanın önemli bir parçası olduğunu düşünmemiştir. Ancak İbn Teymiyye ve diğer Eş'arî alîmler, bazı fiilleri imanın asli bir parçası saymışlar ve bu fiillerin yapılmaması hâlinde bunun imanın gereklerine aykırı olacağına inanmışlardır.⁴⁶⁵

3.1.2.1.4. İslâmî Yöneticilere Bağlılık Seviyeleri ve Siyasi Aktivizmin Onaylanması

Dr. Yasir Qadhi'ye göre, Karmaşık ve kapsamlı bir konudur. Bu, selefî hareket içindeki ve dışındaki diğerleriyle en büyük anlaşmazlık noktasıdır. Siyasi faaliyetin ve siyasi muhalefetin kapsamı, Müslüman hükümdara sadakatin gerekliliği ve herhangi bir gayri meşru hükümdarın İslâmî meşruiyeti şeriatta açıkça tanımlanmamıştır. Mevcut

⁴⁶³ Hadis alîmlerinin bir ravinin kabul edilebilir olup olmadığına karar verdikleri bir hadis inceleme yöntemidir.

⁴⁶⁴ Qadhi, *On Salafi Islam*, 10.4

⁴⁶⁵ Qadhi, *On Salafi Islam*, 4.

istikrarsız siyasi durumda, farklı görüşlere sahip selefi alimler, meseleler hakkında farklı yorumlar yapmışlardır.⁴⁶⁶ Bu konudaki tutumları ve görüşleri şu şekilde özetlenebilir:

- i. Meşru hükümdarı eleştirmek dini açıdan hem sapkın hem de günahtır: seleflerin bazı grupları, meşru hükümdarın eleştirisini dini açıdan hem sapkın hem de günahkâr olarak görmektedir. Özellikle ana akım Suudi selefler ve Medhâlliler hükümetin sadık destekçileridir.
- ii. Egemen sınıftan hesap sormak ve onlara nasihat etmek, Emir bi'l-Ma'rûf Nehiy ani'l-Münker prensibinin bir parçasıdır: Hükümetin İslâm karşıtı politikalarının eleştirisi sadece bazı selefi grupları tarafından meşru görülmeyle kalmamış, aynı zamanda İslâmî ilkelerin iyiliği emredip kötülükleri yasaklamanın da önemli bir parçası olarak görülmektedir. Suudi Arabistan'ın seva selefi alimleri bu türün örnekleridir.
- iii. Dünyadaki tüm Müslüman ülkelerin yöneticilerinin meşruiyetini sorgulamak: Şeriat ile yönetilmeyen Müslüman ülkelerin yöneticileri, bazı selefi gruplar tarafından gayri meşru ve kâfir olarak kabul edilmektedir. Onlara göre, meşruiyetleri mümkünse zorla sorgulanmalıdır.

3.1.2.1.5. Tekfir Meselesi

Selefi alimlerin bu konuda çeşitli görüşleri vardır. Görüşleri arasında dikkat çekenler şunlardır:

- i. Müslüman ülkelerin yöneticileri inananlardır: Suudi Arabistan'ın eski başmüftüsü Abdülazîz b. Bâz (ö. 1999) ve Nâsırüddin el-Elbânî (ö. 2000) de dahil olmak üzere bazı selefi alimler, Müslüman bir ülkenin hükümdarının, ülkeyi laik hukuka göre yönetse bile bir mümin olarak kabul edildiğini

⁴⁶⁶ Qadhi, *On Salafi Islam*, 10.

savunmaktadır. Argümanları bunun günah olduğudur, ancak bu yüzden İslâm'dan çıkmamaktadırlar.⁴⁶⁷

- ii. Hükümdarlar Müslüman olsalar bile, onların hükmü küfürdür: Bu tür yöneticiler Müslümanlardır ve kendilerini toplumun refahına adanmışlardır. Ancak onların hükmü Allah'ın şeriatına aykırı olduğu için büyük bir küfürdür. Bu, Muhammed b. Sâlih Useymîn (ö. 2001) dahil olmak üzere en ılımlı seleflerin görüşüdür.
- iii. Yöneticiler kâfirdir: Müslüman ülkelerin hükümdarları, ülkeyi laik yasalarla yöneterek inançsızlığa düşmüşlerdir. Hükümdarlıkları haramdır ve imanları yoktur. Onlara itaat, artık İslâm Şeriatının bir yükümlülüğü değildir. Bu grup radikaldir. Bunlar arasında en önemlileri Ebu Muhammed el-Makdisi ve Ebu Musab el-Suri'dir. Bu ikisinin yazıları, cihatçı selefi hareketini büyük ölçüde etkilemiştir.⁴⁶⁸

3.1.2.1.6. Cihad'a Bakışları

Üst selefi grupların çoğu pasifist olarak bilinmektedir. Bununla birlikte, selefi hareketin genel bağlamında, nispeten azınlık bir grup silahlıdır. Ümmetin belirli kesimlerinde silahlı cihadın farz olduğuna inanmaktadırlar. Aksi takdirde, ümmete ehil olan herkese silahlı cihat farz olacaktır. Aşağıdakilerin her ikisine de odaklanmaktadırlar.

- ❖ Laik hükümdarlar Müslüman topraklarından çıkarılmalıdır.
- ❖ Müslüman topraklarına askeri müdahâlede bulunan herhangi bir gayrimüslim hükümet olursa, onlara karşı topyekûn savaşılmaya devam etmelidir.⁴⁶⁹

Yönetişimin meşruiyetine ve laik bir Müslüman hükümdarın inancına katı bir bakış açısıyla bakanlar, en radikal olduklarını iddia etmektedirler. Yani diğer grupları kâfir ilan etmektedirler. Böylece silahlı cihadın temeli atmış oldular.

⁴⁶⁷ Qadhi, *On Salafi Islam*, 5.

⁴⁶⁸ Qadhi, *On Salafi Islam*, 5.

⁴⁶⁹ Qadhi, *On Salafi Islam*, 6.

3.1.2.2. Vehhâbîlik'in Kurucusu olan Muhammed b. Abdülvehhâb'a Karşı Sûfilerin Bazı Eleştirileri ve Cevapları

Muhammed b. Abdülvehhâb'a çeşitli tasavvuf grupları adına yöneltilen tüm suçlamalar şunlardır:

3.1.2.2.1. Sûfilerin İlk Eleştiri

Abdülvehhâb, evliyaların kabirlerine hürmet edilmesini ve ziyaret edilmesini yasaklamıştır. Evliyaların vesile ile Allah'a dua etmesini yasaklamıştır.⁴⁷⁰

3.1.2.2.2. Vehhâbîlerin Cevabı

Bunlar, Kur'an'ın ve hadislerin açık delilleri ile yasaklanmış olan hususlardır. Ondan önce, İmam İbn Teymiyye ve İmam İbn Kayyim el-Cevziyye bu tür şirk-bidatı şiddetle protesto etmişlerdi. Bu eylemler İslâmî Şariat ilkeleriyle çelişmekte ve tevhide doğrudan karşı çıkmaktadır. Muhammed b. Abdülvehhâb, Müslümanları hak dine dönmeye çağırmıştır. Yani onun davası tamamen tevhid ve sünnete dayanmaktadır. Bu onun reform hareketiydi.

3.1.2.2.3. İkinci Eleştiri

Muhammed b. Abdülvehhâb, “*selefi veya vehhâbî*” adı verilen beşinci bir mezhep oluşturmuştur.⁴⁷¹

3.1.2.2.4. Vehhâbîlerin Cevabı

Bu, temelsiz bir iddiadır. Abdülvehhâb'ın biyografisinin gözden geçirilmesi, onun herhangi bir düşünce okulu kurmadığını göstermektedir. Aksine Müslümanları Kur'an ve

⁴⁷⁰ *Biography of Shaykh Muhammad bin Abdul Wahhab*, waytojannah.net, Erişim tarih Ocak 12, 2023, <https://www.waytojannah.net/blog/2015/09/05/muhammad-bin-abdul-wahab/>

⁴⁷¹ *Biography of Shaykh Muhammad bin Abdul Wahhab*, 02.

sünnete davet etmiştir. Bunun dışında literatürüne bakıldığında Hanbeli mezhebine bağlı olduğu anlaşılmaktadır. O, mezheplerin kör bir takipçisi değildir. Kur'ân ve sünnete dayalı fetva vermiştir. Belli bir imamın taklidinden çıkmıştır. Dört imamdan birine, kuvvetli delillere dayanarak tâbi olmuş ve bazen de müçtehit olarak kendi görüşüne göre fetvalar vermiştir.

Örneğin; Abdülvehhab oğlu Abdullah'ın "*Ad Durarus Sariya fil Acruratil Necdiyye*" adlı kitabının birinci cildinin 227. sayfasında şöyle yazılmıştır:

Fürû veya dallanma meselelerinde Ahmed b. Hanbel'i takip etmekteyiz. Dört imamdan birine uyanlara karşı değiliz. Dört imamdan başka bir mezhebi takip etmeyi caiz görmüyoruz çünkü mezhepleri iyi muhafaza edilmemiştir. Örneğin: Râfızîler, Zeydîye, İmâmîyye fasık olarak kabul etmekteyiz. Bu nedenle dört imama uymakta bir sakınca yoktur, aksine dört imamdan birine uymak gerekmektedir. Müctehid olmadığımız ve içtihat yapma kabiliyetimiz olmadığı için Ahmed b. Hanbel'i takip etmekteyiz. Ama bazı hususlarda açık ve doğru bir delil ve belge alırsak, mezhebimizi terk edip başka mezhebin meselelerini kabul etmekteyiz. Yani kanaati daha kuvvetli olan imamın görüşünü kabul ediyoruz.

3.1.2.2.5. Üçüncü Eleştiri

Birçokları Abdülvehhâb'ı hadiste tarif edilen Necid fitnessi olarak adlandırılmaktadır. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "*Ey Allah'ım! Sen bizi Şam'da ve Yemen'de mübarek eyle. Herkes demiş ki: Peki bizim Necd'imize ne olacaktır? Hz. Peygamber, "Şeytan'ın boynuzu (Karnus-Seytan)⁴⁷²oradan çıkacaktır"* demiştir.⁴⁷³

⁴⁷² Muhammed b. İsmâil Buhârî, Istiska:26, No:990,1/351.

⁴⁷³ *Biography of Shaykh Muhammad bin Abdul Wahhab*, 2.

3.1.2.2.6. Vehhâbîlerin Cevabı

İbn Hacer el-Askalânî ve diğer âlimler, hadiste zikredilen Necid'in Irak'ın Necid şehri olduğunu söylemişlerdir. Irak'taki bütün büyük fitneler ortaya çıkmıştır. Hz. Ali ve Hz. Hüseyin döneminden günümüze kadar Irak barış içinde olmamıştır. Hz. Ali Kûfe'de, Hz. Hüseyin de Kerbelâ'da oradaki fitneden dolayı şehit olmuştur. Hicaz'ın Necid şehrinde Irak'ta olduğu gibi bir fitne ortamı yoktu. Bundan dolayı Abdülvehhab'ın Hicaz'daki Necid şehrinde dünyaya yayılan tevhid daveti, Peygamberlerin ve Resullerin daveti idi.

3.1.2.2.7. Dördüncü Eleştiri

Muhammed Abdülvehhab, davetine icabet etmeyenleri kâfir olarak nitelendirmiştir. Bu bağlamda İbn Âbidîn Şamî (ö. 1842) ünlü eseri olan "*Reddül-Muhtâr*"ın şerhinde şöyle yazmıştır. Muhammed b. Abdülvehhâb'ın takipçileri günümüzde çeşitli yerlerde bulunabilmektedir. Onlar Necid sakinleridir ve Haremeyn (Mekke ve Medine) de hakimdirler. Hanbeli mezhebine mensup olduklarını iddia ederler ve tek Müslüman olduklarını düşünmektedirler. Onların akidesine karşı olanlara da müşfik denilmektedir. Ehl-i sünnet ve'l-cemâati ve onların âlimlerini öldürmeyi caiz görmektedirler.⁴⁷⁴

3.1.2.2.8. Vehhâbîlerin Cevabı

Bu konuda onun belirli prensibi olduğundan, Ehl-i sünnet ve'l-cemaat'ten hiç kimseye kâfir dememiştir. Hayatı boyunca bu tür suçlamaları şiddetle reddetmiştir.⁴⁷⁵ Abdülvehhâb, bir kişi veya grubu kâfir olarak ilan ederken açık kurallara uymuştur. Bu bağlamda bir mektubunda dört tür insanı kâfir olarak ilan etmeyi uygun görmüştür.

⁴⁷⁴ İbn Âbidîn, *Reddül-Muhtâr*, der. Ahmed Davudoğlu, Mazhar Taşkesenlioğlu ve Mehmet Savaş, (İstanbul: Şamil Yayınları, 2012), c. 3, 309.

⁴⁷⁵ Natana DeLong-Bas, *Wahhabi Islam: From Revival and Reform to Global Jihad* (New York: Oxford University Press, 2004), 13-47.

1. Tevhid akidesini bilen ve anlayan, ondan sakınır. Tevhid akidesine inanmayan ve şirkten vazgeçmeyen kâfirdir.
2. Tevhide sarılıp, şirk reddedip de Allah'ın dinini kötüye kullanan, müşrikleri öven bir kimse kâfir olabilmektedir.
3. Tevhid akidesini bilen ve inanan, şirkten sakınan ve bilenler vardır. Ama bir kimsenin İslâm'a girmesinden hoşlanmazsa, o da kâfir sayılır. Çünkü Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَرِهُوا مَا أُنْزِلَ اللَّهُ فَأَخْبَطَ أَعْمَالَهُمْ.

“Bunun sebebi, Allah'ın indirdiğini beğenmemeleridir. Allah da onların amellerini boşa çıkarmıştır.”⁴⁷⁶

4. Bütün bu ahlaksızlıklardan ve düşüncelerden arınmış, ancak ülkesinin halkı tevhid ehline düşman olan ve savaşan kimse kâfirdir.

Dolayısıyla hakka karşı savaşmaya geldiğinde öldürülenleri haksız yere öldürdüğü iddiası doğru değildir. Aynı şekilde Müslümanların kitlesel olarak kâfir olduklarını söylemiş, bu da doğru değildir.⁴⁷⁷

3.1.2.3. Selefî Doktrinin Olumlu Yönleri

Dr. Yasir Qadhi'ye göre, seleflilik, İslâm'ın gerçek öğretilerini uygulamayı amaçlayan belirli bir metodoloji ışığında başlayan olumlu bir güçtür. 1990'larda, uluslararası düzeyde popüler İngilizce konuşan dini liderlerin kampanyaları nedeniyle Batı'da çok sayıda genç selefî harekete çekilmiştir. Selefî hareketin bazı dikkate değer olumlu yönleri şunlardır:

⁴⁷⁶ Muhammed, 47/ 9.

⁴⁷⁷ *Biography of Shaykh Muhammad bin Abdul Wahhab*, 03.

3.1.2.3.1. Kur'an ve Hadislerin Orijinal Metinlerinin Baskınlığı

Sadece manevi bir arınma değil, aynı zamanda Müslümanların İslâm'ın rehberliğini doğrudan Kur'an ve sünnet 'ten alabilmeleri için selefi hareket bu girişimi üstlenmiştir. Bu, diğer fıkıh mezheplerinin tam tersidir.⁴⁷⁸

3.1.2.3.2. Dünya Kültürüne Muhalefet

Modern kültür ve geleneklerin artılarını ve eksilerini Kur'an ve hadisler ışığında gözden geçirmeyi teşvik etmektedir. Bu durumda, önde gelen bir şeyhin söylediklerinden ya da babaların ve dedelerin günümüze kadar gözlemlediklerinden çok sağlam delillere önem vermektedirler. Mekân ve zaman sınırlamalarından arınmış, gerçek anlamda küresel bir İslâm için çağrıda bulunmaktadır.⁴⁷⁹

3.1.2.3.3. Önyargı ve Çarpıtmanın Önlenmesinde Rolü

Velilere tapma, ihtiyaç için Allah'tan başkasını çağırma vb. gibi farklı dinlerin çeşitli hurafeleri İslâm'a girmiştir. Selefilik bunların hepsini reddetmiştir. Selefilik, insanları İslâm'daki orijinal ve saf ibadet şekline yönlendirmeye çalışmaktadır.⁴⁸⁰

3.1.2.3.4. Hadislerin Sıhhatinin Tespiti

Selefilik, çoğu İslâmî harekette hadislerin sahlılığını doğrulama ihtiyacı konusunda yaratılan farkındalığa katkıda bulunmuştur. Selefilige karşı olanlar bile artık kitaplarında hadislere açık ve kesin alıntılarla atıfta bulunmakta ve bunları klasik ve orta çağ alimlerinin görüşlerine göre tasdik etmektedirler. Bu son derece olumlu bir katkıdır. Nâsırüddin el-Elbânî, hadislerin sıhhatinin belirlenmesinde çok önemli katkılarda bulunmuştur.⁴⁸¹

⁴⁷⁸ Qadhi, *On Salafi Islam*, 10.

⁴⁷⁹ Qadhi, *On Salafi Islam*, 10.

⁴⁸⁰ Qadhi, *On Salafi Islam*, 11.

⁴⁸¹ Qadhi, *On Salafi Islam*, 11.

3.1.2.3.5. Temel Bilgileri Edinmede Genel Takipçilerin Farkındalığı

Genel olarak, İslâm'ın çeşitli akademik disiplinlerinde genel bir farkındalık artışı olmuştur. Sıradan bir selefî, Usûl-i Fıkıh, Mustalahu'l-Hadîs, Ulûmü'l-Kur'ân temelleri vb. hakkında da bilgi sahibidir.⁴⁸² Selefîliğin tipik bir takipçisi, diğer türlerin tipik takipçilerinden daha çok İslâm'ın çeşitli klasik dallarının farkındadır.

3.1.2.3.6. Saf Akide

Selefîlerin Eş'ârîyye akide adında saf bir akidesi vardır. Sünni akide veya inançlarının en eski derlemesi Eş'ârîyye akidesidir. Aynı zamanda Eş'arî (ö. 324/935-36) ve Mâtürîdî'nin kelam temelli akidelerinin daha önceki bir derlemesidir. 2. yüzyılın sonundan H. 3. yüzyılın başlarına kadar bu konular hakkında günümüze kadar ulaşan çeşitli dini metinler yazılmıştır. Hicri 4. ve 5. yüzyıllarda Eş'arî doktrini Sünni İslâm'ın ana mezhebidir. Ancak 6. asırda yaşanan siyasi değişimler sonucunda Eş'ârîyye akîdesi, Hanbeli mezhebiyle sınırlı kalmıştır. Ancak İbn Teymiyye'nin yazıları neticesinde Eş'ârîyye akîdesi yeni bir hayat kazanmış ve daha güçlü bir konuma gelmiştir.⁴⁸³

3.1.2.3.7. İslâmî Bilginin Yayılması ve İslâmî Kütüphanelerin Yeniden Canlandırılması

Selefîlik, İslâm'ın tüm dallarının çeşitli el yazmalarının binlerce nüshasının düzenlenmesine ve dağıtılmasına büyük katkıda bulunmuştur. Selefîlik karşıtları bile selefî yayınevlerinin yayınladığı kitapları toplar ve bunlardan yararlanmaktadır. Akademisyenler, selefî çevrimiçi yayınlardan, elektronik arşivlerden ve forumlardan sürekli olarak faydalanmaktadır.⁴⁸⁴ Bugün dünyadaki herhangi bir İslâmî kütüphanenin

⁴⁸² Qadhi, *On Salafi Islam*, 11.

⁴⁸³ Qadhi, *On Salafi Islam*, 11.

⁴⁸⁴ Qadhi, *On Salafi Islam*, 11.

kitaplarının büyük bir kısmı selefler tarafından düzenlenip basılmaktadır. Bunun sebeplerinden biri, klasik İslâm geleneğinin selefler için çok önemli olmasıdır.

3.1.2.3.8. Şirk ve Bidattan Uzak Durmak

Selefî hareket bir bütün olarak şirkin çeşitli biçimlerinden sağ çıkmayı başarmıştır. Bidat konusunda son derece dikkat etmişler. Böylece ibadette saflığı koruyabilmişler. Bu, bazı durumda ekstra önlemler aşırı olsa da selefî akideyi yoldan çıkmaktan korumuştur. Seleflerin gözünde bu aşırılık her şeyden önce bir sorun değildir.

Seleflilik dinamik bir harekettir. Amacı, her Müslüman'a doğrudan Kur'ân ve sünneti inceleme fırsatı vermektir. Böylece bilginin ışığıyla aydınlanan bir insan, otoriterliğe meydan okumada, körü körüne sadakati sorgulamada, aşırı muhafazakâr dini liderlerin sahtekârlık ve ahlaksızlıklarının önlenmesinde rol oynayabilmektedir. Bu nedenle, akılcı ve meraklı herhangi bir kişinin bir metodoloji olarak selefî öğretisine ilgi duyması ve onunla aynı fikirde olması şaşırtıcı değildir.⁴⁸⁵

3.1.2.4. Selefî Hareketler Arasında Fikir Birliği

selefî gruplar arasında, küçük ve istisnai gruplar dışında, büyük gruplar arasında bazı konularda genel bir fikir birliği vardır. Bunlar arasında dikkat çekenler şunlardır:

1. Herkes kendisini sadece Selef-i Salihin'in öğretilerinin ve inançlarının gerçek takipçisi olarak görmektedir. Bilhassa din âlimlerinin sözünü ettikleri akideyi gönülden desteklemektedirler. Genellikle Eş'ariyye akide olarak bilinmektedir.⁴⁸⁶
2. Allah'ın İsimlerinin ve sıfatlarının (Tevhid el-Esmâ ve's-Sıfât) her türlü alegorik veya sembolik yorumunu tamamen reddetmektedirler. Eş'ârî ile

⁴⁸⁵ Qadhi, *On Salafi Islam*, 12.

⁴⁸⁶ Qadhi, *On Salafi Islam*, 2.

Mu'tezile arasındaki anlaşmazlığın ana nedeninin bu olduğu söylenebilmektedir.

3. Her türlü ibadet ve bağlılığın sadece Allah'a mahsus olduğuna (tevhid-i ulûhiyyet) kesinlikle inanmaktadırlar. İnançlarından dolaysız ya da dolaylı olarak herhangi bir uzlaşma olasılığını reddetmektedirler. Bu nedenle tasavvufî dervişlere aşırı bağlılık, ölüleri aracı olarak kabul etme vb. gibi belirli bir tasavvuf türünün normları dışındaki çeşitli uygulamaları eleştirmektedirler.⁴⁸⁷
4. Bidatlerin her türüsüne karşı çıkarlar ve bunlara dahil olanlarla bağlarını koparmaktadırlar. Özellikle Şiiliğe şiddetle karşı çıkarlar çünkü bu doktrin genellikle sahâbe nefreti ile ilişkilendirilmektedir.
5. İbn Teymiyye'ye (ö. 1328) saygı duyarlar ve onun fikhını ve teolojik görüşlerini referans olarak kullanmaktadırlar.⁴⁸⁸

3.1.2.5. Seçkin Selefi Âlimlerin Tasavvufî Görüşleri

Selefi âlimlerden ünlü olanlar tasavvuf hakkında çeşitli yorumlar yapmışlardır.

Önemli âlimlerin görüşleri şunlardır:

3.1.2.5.1. Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855)

Hanbeli mezhebinin kurucusu olan Ahmed b. Hanbel, mutasavvıfları çok sevmiş ve büyük saygı duymuştur. Oğluna çeşitli tavsiyelerde bulundu. Bir defasında oğluna nasihatle bulunarak: "Oğlum, mutasavvıflarla arkadaşlık et ve onlara tabi ol" demişti. Çünkü onlar zikir ile Allah'ı daha çok anarlardır.⁴⁸⁹ İbn Hanbel'e bir keresinde Allah'ı görmek nasıl mümkün olabilir diye sorulmuştur. Kur'an'ın okunması yoluyla Didar

⁴⁸⁷ Qadhi, *On Salafi Islam*, 2.

⁴⁸⁸ Qadhi, *On Salafi Islam*, 2.

⁴⁸⁹ Şeyh Muhammed Emin Erbili, *Tenvirü'l Kulub Tercümesi* (Batman: Mütercim Yayınları, 2016), 405.

İlâhî'ye ulaşmanın mümkün olduğunu söylemiştir.⁴⁹⁰ Bir keresinde Hanbel'e ihlas nedir diye sorulduğunda, bu soruya cevaben, işin ve çalışmanın tehlike ve tehlikelerinden kurtularak Allah rızası için çalışma yapmanın ihlas olduğunu söylemiştir. Ahmed b. Hanbel, ihtiyaç nispetinde dünya malı aramanın dünyaya bağımlı olmakla aynı şey olmadığını söylemiştir.

Ahmed b. Hanbel'in meşhur öğrencisi olan Ebû Ya'lâ Muhammed b. el-Hüseyn b. Muhammed b. Hâlef el-Ferrâ' (ö. 458/1066) idi. Tabaḳâti'l-Ḥanâbile adlı bir kitap yazmıştır. Bu kitabında Ahmed b. Hanbel'in tasavvufuna ilişkin çeşitli görüşlerini ortaya koymuştur. İmam Ahmed'e bir keresinde mürid hakkında soru sorulmuş ve o, güzel bir cevap vermiştir. Buyurdu ki:

ان يكون مع الله كما يريد وأن يترك كل ما يريد لما تريد.

Mürid, Allah'ın rızasından önce kendi iradesini terk etmektir.

İmam Ahmed'e bir keresinde sûfîlerin neden camilerde oturup zikir ve amel yaptıkları sorulmuştu. İmam Ahmed şöyle demiştir:

العلم أجلسهم.

Sûfîler mescitte esasen ilim için otururlar.

O, musiki eşliğinde Kur'ân ve şiir okumayı haram saymıştır. Bambudan yapılmış müzik aletlerinden de hoşlanmamıştır.⁴⁹¹

Ebû Ya'lâ, Tabaḳâti'l-Ḥanâbile adlı kitabında Nasr b. Müzâhim (ö. 212/827-28)'in önde gelen bir abid ve sûfî olduğunu yazmaktadır. Bağdat'ta yaşamıştır. Ahmed b. Hanbel'den şeriatın çeşitli konularını öğrenmiştir. Ahmed b. Hanbel onun hakkında şöyle demiştir:

ما اخرجت خراسان مثل الفتح بن شخرف .

*Yani Horasan, geçmişte Nasr b. Müzâhim gibi büyük bir zat doğmamıştır.*⁴⁹²

⁴⁹⁰ Farid al-Din Attar, *Muslim Saints and Mystics: Episodes from the Tadhkirat Al-Auliya' ('Memorial of the Saints')*, trans. A.J. Arberry (London: Penguin Non-Classics, 1990), 188-213.

⁴⁹¹ Makki, *Salaphi Imamder Dristite Tasawwuf & Sufipad*, 287.

⁴⁹² Makki, *Salaphi Imamder Dristite Tasawwuf & Sufipad*, 300-301.

Hicri 273 yılında vefat etmiştir. Cenaze namazını İmam Ahmed'in bir arkadaşı kıldırılmış. İbn Hânî (ö. 362/973) dedi ki, Nasr b. Müzâhim Bağdat'ta vefat ettiğinde cenaze namazı otuz beş defa kılınmıştı. Her cenazeye yaklaşık yirmi beş ila otuz bin kişi katılmıştır.

Ebû Ya'lâ, kitabında sûfî Ebu Hamza Bağdadi (ö. 269/880)'nin Rassafa Camii'nde düzenli konuşmalar yaptığını söylemiştir. İmu'l-Kıraat konusunda çok deneyimliymiş. Çeşitli konularda Ahmed b. Hanbel ile istişare edip ondan istifade etmiştir. Ayrıca Bişr bin Hâris el-Hâfî, Ebû Nasr Tame ve Serî es-Sakatî (ö. 251/865) ile şeriatın çeşitli meselelerini tartışmıştır.

Ebû Ya'lâ, seçkin sûfî Mûsâ b. İsâ el-Bağdâdî (ö. 167/783)'ye övgüde bulunmuştur. Kendisinin ünlü bir sûfî alîmi olduğunu söylemiştir. İmam Hanbel'in fikhına dayalı dersler vermektedir. Zühd ve tasavvufa ait meseleleri, Ebu Süleyym'den gelen rivayetlere dayanarak tartışmıştır. Hazret-i Ebû Abdullah pek çok meseleye çare bulduğunu söylemiştir.⁴⁹³

Ebû Ya'lâ, *Ṭabaḳâti'l-Ḥanâbile* adlı eserinde, Ebû'l-Hasan Enverî'yi ünlü bir sûfî olarak adlandırmaktadır. Tasavvuf dünyasının büyük imamı Bişr bin Hâris el-Hâfî'nin hocasıdır. Bidat ile ilgili olanları çok tenkit etmiş ve onlardan uzak durmuştur.⁴⁹⁴

Ebû Ya'lâ, kitabında Ma'rûf-i Kerhî (ö. 200/815)'yi övmüştür. Tanınmış bir sûfî idi. Kendisi, tasavvufta zühd alanında meşhur bir şahsiyettir. Ahmed b. Hanbel, Ma'rûf-i Kerhî hakkında şöyle demiştir: Ben onu genç bir vaziyette görmüştüm. Onu hayırsever ve hikmet dolu görmüştür. Ebû Saîd İbnü'l-A'Râbî (ö. 341/952), Ahmed b. Hanbel'in Ma'rûf-i Kerhî'nin seçkin bir abdal olduğunu söylediğini duyduğumdan bahsetmektedir. Duaları Allah tarafından kabul edilmiştir. İmam Ahmed'in bir meclisinde Ma'rûf-i Kerhî hakkında konuşulmuştur. Sonra bir adam, ilminin az olduğunu söylemiştir. Bunun

⁴⁹³ Makki, *Salaphi Imamder Dristite Tasawwuf & Sufipad*, 307.

⁴⁹⁴ Ebû Ya'lâ Muhammed b. el-Hüseyn b. Muhammed b. Halef el-Ferrâ, *Ṭabaḳâti'l-Ḥanâbile* (Riyad: Neşredenin girişi, 1414), c.1, 336.

üzerine İmam Ahmed, Allah seni korusun, demiştir. Ma'rûf-i Kerhî, ilim elde etmek maksadıyla çok yüksek bir mertebeye ulaşmıştır.⁴⁹⁵

Muâfâ en-Nehrevânî el-Cerîrî (ö. 390/1000), baba Ahmed b. Hanbel'den rivayet etmiştir. Hanbeli'ye Ma'rûf-i Kerhî'nin ne kadar ilmi olduğu sorulduğunda, Allah korkusunun her zaman kendisinde bulunduğunu söylemiştir. Abdulvehhab Verrâk, Allah'tan Ma'rûf-i Kerhî kadar korkan birini hiç görmedim demiştir. Ma'rûf-i Kerhî demiş ki:

كلام العبد فيما لا يعنيه خذلان من الله .

*Kulun kendisine sonuç vermeyen sözü, Allah'tan lânetlenmiş gibidir.*⁴⁹⁶

Gazzâlî, Ahmed b. Hanbel ve Yahyâ b. Maîn (ö. 233/848)'in sık sık Ma'rûf-i Kerhî'ye gidip ona çeşitli meseleler sorduğunu söylemiştir. Ancak Kerhî, zâhir ilmi alanında onlara eşit değildir. Zâhir ilmde daha yüksek bir seviyedeydi. İnsanlar onlara düzenli olarak Marûf'a sorular sormuşlardır. Bir defasında Kur'ân ve sünnet'te herhangi bir şey bulamadığımızda ne yapalım diye sormuşlar. O da; Kur'ân ve hadislerde bulamayınca salih insanlara sorup öğrenin demiştir.⁴⁹⁷

Ebû Ya'lâ Ṭabaḳâtî'l-Hanâbile adlı kitabında bir olaydan bahsetmiştir. Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, "Babamla birlikte evdeyken evimize bir kadın gelmiş" demişti. Babama geceleri lamba ışığında pamuktan iplik hazırladığını söylemiştir. Kadın bazen lamba söndüğünde ay ışığında iplik hazırladığını söylemiştir. Lambadan yapılan iplik ile ay ışığından yapılan iplik arasında fiyat farkı olacak mı? Bunun üzerine Ahmed b. Hanbel ona, iki iplik arasında kalite farkı hissediyorsan fiyat farkı yapması gerektiğini söylemiştir. Cevabını aldıktan sonra kadın gitmiştir. İmam Hanbel oğluna bu kadını takip et ve nereye gittiğini gör demişti. Oğlu, kadını takip ettiğini ve onun Bişr bin Hâris el-Hâfî'nin evine girdiğini gördüğünü söylemiştir. Sonradan onun Bişr bin Hâris el-Hâfî'nin

⁴⁹⁵ El-Ferrâ Ebû Ya'lâ, *Ṭabaḳâtî'l-Hanâbile*, 309.

⁴⁹⁶ El-Ferrâ Ebû Ya'lâ, *Ṭabaḳâtî'l-Hanâbile*, 310.

⁴⁹⁷ El-Ferrâ Ebû Ya'lâ, *Ṭabaḳâtî'l-Hanâbile*, 318.

yeğeni Muht olduğunu öğrenmiştir. Sonra Baba İmam Hanbel, Bişr bin Hâris el-Hâfî'nin ailesi dışında hiç kimsenin böyle hassas bir meseleyi sormayacağını söylemiştir. Çünkü onlar mutasavvıf bir ailedirler ve Allah'tan çok korkarlar, demişti.⁴⁹⁸

3.1.2.5. 2. İbn Teymiyye (661-728 H.)

İbn Teymiyye'nin iddia edilen takipçileri, Hanbelî mezhebinin bu ünlü âliminin sûfîlere karşı olduğunu vaaz etmektedirler. İbn Teymiyye'yi bir hareketin imamı olarak kabul etmektedirler. Takipçileri bugün onu, bir bütün olarak ümmet için zararlı olan, katı bir tasavvuf karşıtı olarak sunmaktadırlar. Aslında İbn Teymiyye'nin biyografisine daha yakından bakıldığında, kendisinin bir sûfî olduğu anlaşılmaktadır. İbn Teymiyye, bazı sahte sûfîlerin tenkitçisiydi, ancak tasavvufa bir bütün olarak karşı değil, aksine onu kabul edip takip ederek büyük faydalar görmüştür. İbn Teymiyye, Kâdiriyye tarikatına mensup bir sûfîdir. Bununla birlikte, sûfîler, İbn Teymiyye'nin Kâdiriyye tarikatının bir sûfî hâlefi olduğunu iddia etmektedirler.⁴⁹⁹ Kâdiriyye tarikatının şeyhi olarak hırka veya cübbe giymiş. Ancak genel olarak tasavvufta önde gelen bir şahsiyet olarak kabul edilmemektedir. Abdülkadir Geylani'ye şeyhim ve önderim diye hitap etmiştir. İbn Teymiyye de Abdülkâdir Geylânî'nin Fütûhu'l-Gayb üzerine bir şerh yazmıştır. Bu 100 sayfalık kitapta yalnızca üç ders anlatılmaktadır. O, tasavvufun Müslüman ümmet için gerekli olduğuna inanmıştır. Bu ifade İbn Teymiyye'nin Mecmûu Fetâvâ İbn Teymiyye, Cilt 10, s. 455-548'de Riyad'ın ilk baskısında kayıtlıdır. İbn Teymiyye şerhinde ilmi tasavvufun şeriatın temellerine dayandığını yazmıştır. Bu görüşünü ispat etmek için, daha önceki devirlerin pek çok ünlü tasavvufî dervişi de dahil olmak üzere, zamanının birçok tasavvufcusunun ismini zikretmiştir. Bunlar arasında Hanbeli mezhebinin ünlü Sûfisi Ebû İsmâîl Abdullâh b. Muhammed b. Alî el-Ensârî el-Herevî, Hammâd Bin Müslim Debbâs,

⁴⁹⁸ El-Ferrâ Ebû Ya'lâ, *Ṭabaḳātî'l-Hanâbile*, 315.

⁴⁹⁹ George Makdisi, *The Hambali School and Sufism* (Madrid: Bulletin de la Association Intanola de Orientalistas, 15, 1979), 115-126.

Fudayl b. İyâz, İbrâhim b. Edhem, Ma'rûf-İ Kerhî, Cüneyd b. Muhammed, Şeyh Ebû'l Bayan vb. dikkate değerdir.⁵⁰⁰

İbn Teymiyye, Risaletü's Sefediyyeh adlı kitabında sûfileri desteklemiş ve Ebû Abdurrahman Es-Sülemî (ö. 73/692)'nin Tabakâtü's-şûfiyye adlı kitab'ında ve Abdülkerîm b. Hevâzin Kuşeyrî (ö. 465/1072)'nin er-Risâle adlı kitabında bahsettiği büyük şeyhlerin Ehl-i sünnet ve'l-cemâat'ın takipçileri olduğunu söylemiştir. Tabakâtü's-şûfiyye ve Risâle'de isimleri geçen sûfiler, Fuzail İbn Ayaz, Cüneyd İbn Muhammed, Sehl İbn Abdullah Tustari, Amr İbn Osman Makki, Ebu Abdullah Muhammed İbn Hafif Sirazi ve diğerleridir. Sünnete göre amel etmişler ve sünnet üzerine çeşitli kitaplar yazmışlardır.⁵⁰¹

İbn Teymiyyah, el-'İbâdâtü's-şer'îyye ve'l-farq beynehâ ve beyne'l-bida'îyye adlı bir kitap yazmıştır. İbn Teymiyye, kitabında şeriatın meşru yolunun sûfîlerin yolu veya Cüh'd' ün yolu olduğunu yazmıştır. Kişinin Allah'a yaklaşması için şeriat uygun bir yoldur. Salikinin cühudu ve dini ibadetlerine tasavvuf denilmektedir.⁵⁰²

İbn Teymiyye, Abdülkâdir Geylânî'yi öven çeşitli yorumlarda bulunmuştur. İbn Teymiyye, Abdülkâdir-i Geylânî Salık'ın kendisini dünyevî bağılıklardan ve meşrûllerden uzak tutmak için çeşitli yöntemler kullandığını söylemiştir. Bunlar, Allah'ın emri dışında değildir, çünkü bu dünyevi takıntılarda zararlı şeyler gizlidir. Fakat dünyanın bağımlılığı ne dereceye kadar reddedilmelidir? İbn Teymiyye, çoğu zaman insanların her durum için doğrudan Kur'ân ve sünnet'ten tam rehberlik aramadıklarını kabul etmiştir. Selef-i salihînlerin çoğu zaman zaman doğru çözümün sadece Kur'ân ve sünnet'te bulunamayacağı bir durumla karşılaşabilmektedir. Bu durumda İbn Teymiyye, ictihadın manevi alanda kullanılması gerektiğini söylemiştir. Özellikle bu durumda ictihad ile

⁵⁰⁰ İbn Teymiyye, *Mecmûu Fetâvâ*, çev. Halil Aldemir (İstanbul: Darul İman, 2017), c. 10, 516.

⁵⁰¹ İbn Teymiyye, *es-Sefediyye* (Riyad: Madhhabî Hanafî, 1396/1974), c. 1, 267.

⁵⁰² İbn Teymiyyah, *Mecmû'atü'r-resâ'il*, nşr. M. Reşîd Rızâ (Beyrut: Lanyatut Tarasil Arabi 1403/1983), 5. 83.

birlikte İlham çok önemlidir. İlham hakikatin göstergesidir demişti. Bazı durumlarda İlham-ı ilim, zayıf hadislerden ve zayıf delillerden daha iyi olabilmektedir.⁵⁰³

İşte İlâhî'nin önemini destekleyen bir kitapta, sûfîlerin meselesinin onların Allah'ı sevmeleri olduğunu ve bu meselenin diğer bütün meselelerden üstün olduğunu yazmıştır. Onların ana yolu arzu ve sevgidir. Allah'ın sevgisinin tanınması, geçmişin mutasavvıfları ile günümüz mutasavvıfları arasında mevcuttur. Bu tanıma Kur'an'da, sünnette ve selefte de vardır.⁵⁰⁴

Ancak İbn Teymiyye, Muhyiddin İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240)' yi şiddetle eleştirmiştir. İbnü'l-Arabî'yi doğrudan mahkûm etmemiş, yazdığı Fusul el-Hikem adlı kitabına itiraz etmiştir. Ancak İbnü'l-Arabî, ünlü el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye kitabının yazarıdır. İbn Teymiyye de geçmişte İbnü'l-Arabî'nin kitabını okuyup faydalananlardan biri olduğunu söyleyerek el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye hakkında olumlu yorumda bulunmuştur. Ayrıca İbn Teymiyye, “el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye fî ma'rifeti'l-esrâri'l-mâlikiyye ve'l-mülkiyye ve Dürr-ül-Muhtâr” gibi İbnü'l-Arabî'nin çeşitli kitaplarını okuyarak yararlanmıştır. İbn Teymiyye de İbnü'l-Arabî hakkındaki fikrini sadece “Fuşûşü'l-hikem ve huşûşü'l-kilem” yüzünden değiştirdiğini söylemiştir.⁵⁰⁵

Çeşitli sûfîler, İbn Teymiyye'nin Kâdiriyye tarikatına bağlı olduğunu iddia etmektedirler.⁵⁰⁶ İbn Teymiyye'nin öğrencisi Şemseddin İbn Abdülhâdî (ö. 744/1343), üç şeyhin silsilesine göre Abdülkâdir-i Geylânî'nin tarikatının hırkasını giydiğini söylemiştir. Bu kanıt George Makdisi tarafından 1970 civarında yayınlanan birkaç makalede yayınlanmıştır.⁵⁰⁷

⁵⁰³ Teymiyye, *Mecmûu Fetâvâ*, 473-474.

⁵⁰⁴ Mustafa Kara, *İbn Teymiyye'ye Göre İbn Arabî* (Uludağ: doktora tezi, UÜ İlâhiyat Fakültesi, 1983), 18-34.

⁵⁰⁵ Takıyyüddin İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ*, nşr. Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsım en-Necfî (Riyad: 1381-86), c. 2, 464-465.

⁵⁰⁶ *American Journal of Arabic Studies* 1 (Leiden: EJ Brill, 1974), 118-129.

⁵⁰⁷ George Makudisi, *Laisnad Initiatic Sufi de Muafak al-Din ibn Qudama; Charles D'Ehearne: Louis Messinon* (Paris: Editions de Ehearne, 1970), 88-96.

Yusuf İbn Abdul Hadi, sûfî silsile üzerine "Badal Eelka Be Labsil Hirka" adlı kitabında İbn Teymiyye'ten bahsetmiştir. Bu tasavvuf silsilesi listesinde, Hanbeli mezhebinin diğer bazı önde gelen ulemaları vardır. Burada sûfî silsile kaydedilmiştir: Abdülkâdir Geylânî (ö. 561 AH), Şeyh Ebu Ömer İbn Kudâme (ö. 607 AH), Şeyh Muaffaq Uddin İbn Kudama (ö. 620 AH), Şeyh İbn Ebu Ömer Ebü'l-Ferec İbn Kudâme (ö. 682/1283), İbn Teymiyye (ö. 728 H.), İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751 H.) ve H. Şeyh İbn Razab (ö. 795 H.) idi. Burada belirtmek gerekir ki hem İbn Kudâme hem de kendi kardeşi Muvaffakuddin İbn Kudâme, tarikat hilafetini doğrudan Hazreti Abdülkâdir Geylânî'den almıştır. İbn Abdul Hadi ayrıca İbn Teymiyye'nin farklı tarikatlarının bazı şeyhlerden hilafet aldığını ve sûfî hırkası giydiğini söylediğini de belirtmektedir. Bunlar arasında Şeyh Abdülkâdir Geylânî'nin tarikatı, bilinen tarikatlar arasında en meşhurdur. İbn Teymiyye'nin kendisi de en iyi sûfî tarikatının Serdar'ım (liderim) Hazreti Abdülkâdir Geylânî'nin tarikatı olduğunu söylemiştir.⁵⁰⁸ İbn Teymiyye başka bir kitapta Abdülkâdir Geylânî'nin Mübarek sûfî hırkasını giydiğimden bahseder, onunla aramızda iki şeyh vardı.

Mecmûu Fetâvâ İbn Teymiyye'nin 11. cildinde (Tasavvuf cildi) Sûfiyye vel Fukara başlıklı bir makale kaydetmiştir. İlk üç asır boyunca tasavvuf kelimesinin herkes tarafından bilinmediğini söylemiştir.⁵⁰⁹ Ancak bundan sonra tasavvuf kullanımı yaygın olarak başlamıştır. İmam Ahmed İbn Hanbel, Ebu Süleym ed-Darani ve diğerleri gibi birçok imam ve şeyhler, tasavvuf hakkında yorum yapmışlardır. Sûfî terimini ilk kullananın Süfyan el-Sevri olduğu söylenmektedir. Bazıları ise sûfî terimini ilk kullananın Hasan Basri olduğunu söylemektedir.

Sonra İbn Teymiyye demiş ki: Tasavvuf, Basra'da Tabî'n' den sonraki dönemde ortaya çıkmıştır. Çünkü ona göre erken dönem sûfîlerinin birçoğu bu şehirde doğmuştur

⁵⁰⁸ İbn Abd al-Hadi, *Badal İlqa b Labsil Khira*, MS *al-Hadi* (Princeton: Princeton Library Arabic Collection, fols, 154a, 196b, 171b, 172a).

⁵⁰⁹ Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ*, 11, 5.

ve o dönemin sûfîlerini başka hiçbir yerde bulamamıştır. Bu yorumuyla tasavvufu belli bir bölgeyle sınırlandırmış, onun Hz. Peygamber ve Sahâbeden bağlantısını kesmiştir. Bu nedenle günümüz modernistleri, tasavvuf ‘un Kur’an ve sünnet’te nerede geçtiği sorusunu sormaktadırlar. İbn Azîba, tasavvufun kurucusunun, Allah tarafından vahiy ve ilham yoluyla öğretilen Peygamber’in kendisi olduğunu söylemiştir.⁵¹⁰

İbn Teymiyye de tasavvufun doğruluk (hakkayık) ve duygu (ahvel) mertebesine sahip olduğunu söylemiştir. Sûfîler bunu konuşmalarında ifade etmişlerdir. Sûfî, kendini gayrullah’tan uzak tutan ve Allah’ın zikrine yönelen kişidir, demiştir. Ayrıca sûfî, ahirete o kadar âşık olacak ki, bu dünyada altınla gümüşü ayırt edemeyecek durumda olan kimsedir. Bazıları ise tasavvufun kıymetli hakikati korumak, şöhreti yok saymak vs. olduğunu söylemektedirler. Yani sûfî, Sıddîk veya Hakikat mertebesine tamamen yükselmiş kimse demektir. Çünkü peygamberlerden sonra insanlar arasında en hayırlısı Sıddîk’tır. Allah’ın bir ayetinde bildirdiği gibi, Allah’a ve Resûlüne itaat edenler, Allah’ın lütuf ve ihsan ettiği kimselerdendir: Peygamberler, sıddıklar, şehitler ve salihler; Ah, ne güzel birtakım Onlar!

İbn Teymiyye, bazı ilave açıklamalardan sonra sûfîleri ve âlimleri iki ayrı gruba ayırmıştır. Aslında bütün büyük sûfîlerin âlim olduğu görülmektedir. Cüneyd el-Bağdadi bu ayrımın farkında olmuş bu nedenle bir konuşmasında bilgimizin Kur’an ve sünnete dayandığını söylemiştir. İbn Teymiyye’nin Tabakat al-Kübra’sındaki bu ölümcül hataya cevaben Şarani, Hazreti Cüneyd Bağdadi’den yukarıdaki alıntıyı aktarmıştır. Hazreti Şarani, her gerçek sûfînin bir İslâm hukuku âlimi olduğunu söylemiş, ancak İbn Teymiyye’nin aksi ifadesi doğru değildir.⁵¹¹

İbn Teymiyye’ye göre İslâm’a yakın bir grup mutasavvıf ile sapkın ve hür düşünenlerden oluşan bir grup daha vardır. İkinci grubun insanları da sûfî olduklarını

⁵¹⁰ Ahmed b. Muhammed b. El-Mehdi b. Acîbe El-Haseni, *İkâzül himem fi şerhil hikem* (Beyrut: Daru İhyai’t-Türasi’l-Arabi, 2016), 6-34.

⁵¹¹ Abdülvehhâb eş-Şa‘rânî, *et-Tabakâtü ’l-Kübrâ*, (Kahire: 1311), 1, 4-31.

iddia ederler, ancak gerçek sûfîler onları sûfî olarak kabul etmemektedirler. İbn Teymiyye, Hâllâc-ı Mansûr'ı Cindik olarak kabul etmiştir. Bununla birlikte birçok sûfî, İbn Teymiyye'nin tasavvuf konusundaki sınırlı bilgisi nedeniyle Hâllâc-ı Mansûr'ı Cindik olarak gördüğünü iddia etmiştir. Abdul Kahir Bağdadi, Hâllâc-ı Mansûr hakkında sûfîler arasındaki konumunun net olmadığını söylemiştir. Ancak İbn Atâullah el-İskenderî (ö. 709/1309), İbn Hafif (ö. 371/982) ve Ebû'l-Kâsım Nasrabâdî (ö. 367/978) gibi seçkin sûfîler onu bir veli olarak kabul etmişlerdir.⁵¹² Ayrıca İbn Teymiyye mezhebinin bazı ünlü alîmleri de Hâllac'a yönelik iddiaları reddetmiştir. Hatta onu bir veli olarak bile tanımışlardır. Bunlar arasında en önemlileri İbn Akîl (ö. 513/1119) ve İbn Kudâme'dir.

İbn Teymiyye de tasavvufun birkaç fırkaya ayrıldığını ve üç tip sûfinin ortaya çıktığını belirtmiştir.

- i. Sûfîyyetü'l Hakâyık: Hakikat sûfîleri ve bunlar yukarıda zikrettiklerimizdir. Onlar gerçek sûfîler ve İslâm'ın gerçek takipçileridir. Kur'ân ve sünnete uymaya çalışmaktadırlar.
- ii. Sûfîyyetü'l Arzabbu: Bunlar sadaka esasına dayanan sûfîlerdir. Tasavvuf hangahlarında ve dini türbelerde kalırlar ve hakikatin taraftarı olmayabilmektedirler.
- iii. Sûfîyyetü'r Rüsum: Harici sûfîler olarak bilinmektedir. Kur'ân ve hadis' ten uzaktırlar ve bidat içindedirler.⁵¹³

İbn Teymiyye, Fena ile ilgili olarak, bu sevgi mertebesinin pek çok âşık ve Allah'a (Ehl-i İrade) kavuşmakla ilgilenenler tarafından ifşa edildiğini söylemektedir. Allah'ın taşan sevgisinde kendini kaybetmektedir. Fena Makamında sadece Allah'ı zikreder, kendisini de hatırlamamaktadır. Allah'ı şahit tutar, kendini şahit tutmaz ve kendine değil Allah'a tevekkül etmektedir. Bu düzeye ulaştığında artık kendi varlığını

⁵¹² Abdülkâhir el-Bağdâdî, *Uşûlü 'd-dîn*, (İstanbul: 1346/1928), 315-316.

⁵¹³ Teymiyye, *Mecmûu Fetâvâ*, 11, 16-20.

hissetmemektedir. Bu Fena Makamında, “Ene'l-Hak (Ben Gerçeğim- Hâllâc-ı Mansûr)” veya “Subhani (Övgü Bana- Bayezid Bistami)” diyebilmektedir. Bunları söylemesinin sebeplerinden biri de tamamen Allah sevgisi ile sarhoş olması ve artık kendini kontrol edemeyecek duruma düşmesidir. İbn Teymiyye, Allah'ın lütfuyla Allah'ın sevgisine kapıldığında hayal gücünü kaybettiğini ve bu bilinçsizlik hâlinde kendisini Allah'a kaptırdığını söylemektedir. Bunu günah saymıyorum, çünkü bu kişi muafı ve kendisi ne yaptığından veya söylediğinin farkında olmadığı için kimse onu cezalandırmamaktadır. O hâle ulaştığı zaman Allah'ın bir sözüne tabi olmaktadır. Yani, “*ey Rabbimiz! Unutursak veya hataya düşersek bizi sorumlu tutma.*”⁵¹⁴ Ancak İbn Teymiyye bazı durumlarda Fena'yı reddetmiştir.

İbn Teymiyye, Hazreti Abdülkâdir Geylânî ve Hazreti Hammâd b. Müslim Debbas'ı (ö. 1131) o dönemin önde gelen sûfîleri olarak kabul etmiştir. Dolayısıyla İbn Teymiyye'nin tasavvuf karşıtı veya tasavvuf karşıtı olduğunu vaaz edenler arasında temelsizdir.

3.1.2.5.3. Muhammed b. Abdülvehhâb (ö. 1206/1792)

Ünlü bir ehl-i hadîs alîmiydi. Akide hakkında şöyle demiştir: Bizim akidemiz, temel konularda Ehl-i sünnet ve'l-cemâat'ın takipçileri olmamızdır. Fıkıh ilminde Ahmed b. Hanbel'e tabi olmaktayız. Dört imamdan herhangi birine uyanları sevmekteyiz. Kendimizi içtihat yapmaya uygun görmemekteyiz.⁵¹⁵

Hayatı boyunca pek çok kitap yazmıştır. Çeşitli kitaplarında Tasavvufu övmüştür. Sûfîlerin nefsin kirlerini temizlemeye çalışmalarını beğendiğini söylemiştir. Şariat hükümlerinden ve doğru kriterlerden sapmayan kişiyi tercih etmekteyiz. Ancak Allah'ın söz ve fiilleri hakkında herhangi bir açıklama ortaya koymaktayız. Kimseden yardım,

⁵¹⁴ el-Bakara, 2/286.

⁵¹⁵ Manjur Nomani, *Shaikh Muḥammad ibn 'Abdul-Wahhâb ke khilâf propaigandah aur Hindūstân ke 'ulama'-i ḥaqq par us ke aṣarât* (India: Khadime kutub khana, 2014), 11-25.

bağımlılık arayışı içinde değiliz. Biz her konuda Allah'a tevekkül etmekteyiz. O ne güzel koruyucudur ve yardımcıdır.

Ünlü kitabı Muhtaşaru Zâdi'l-me'âd'dır. Bu kitabın 84. sayfasında itikâf hakkında güzel bir yorumda bulunmuştur. Kalbin temizliği ancak insanın Allah'a samimi bir şekilde ibadet etmesiyle gerçekleşir demiştir. Ancak aşırı yemenin, içmenin, sosyalleşmenin, uyumanın, konuşmanın vs. Allah'a yönelmede çeşitli engellere neden olduğu da bir gerçektir. İtikafın asıl amacı, kalbi yalnızca Allah'a yöneltmek ve tüm mahlûkattan yüz çevirmektir. Muhtaşaru Zâdi'l-me'âd'ın 124. sayfasında Allah sevgisinin gerçek ibadet olduğunu yazmıştır.

3.1.2.5.4. Ibn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350)

Hicri 691 yılında doğmuştur. Hanbelî mezhebini takip ederdi. Medâricü's-sâlikîn adlı kitabında tasavvufu ayrıntılı olarak ele almış ve yüksek sesle la ilahe illah zikretmiştir. Çeşitli tasavvuf usullerini tarif etmiştir. Makam hakkında demiş ki: Makamın sayısı ve düzeni konusunda sâlikin ve tasavvuf şeyhleri arasında çok ihtilaf vardır. Makam ile hâl arasına herkes birtakım sıfatlar eklenmiştir. İmam Ibn Kayyim el-Cevziyye'ye göre hâl ile makam arasında aslında bazı farklar vardır. Makam, ulaşılması gereken bir şeydir ve hâl, Allah'ın verdiği makamdır. Hâl, makamın, makam ise amellerin ve mücâhedenin sonucudur. Dolayısıyla amel bakımından daha temiz olan insan daha ileridir. "*Makam*" ne kadar yüksekse, "*hâl*" da o kadar yüksektir.

Ibn Kayyim el-Cevziyye'ye göre tevbe, hüsn-i muhasebe ve havf makamlarının birleşik bir makamıdır. Ayrıca tevekkül ve rıza makamının birleşik hâlidir. Bu makamlar olmadan tevekkül makamı olmamaktadır. Rızâ makam, havf ve irâde makamın birleşik hâlidir.

Fenâ makamı, sûfî şeyhlerinin hedefidir. Fakat fenâ mertebesinin bazı övgüye değer yönleri ve bazı kınanacak yönleri vardır. Fenâ'nın bazı iyi noktaları ve bazı kötü noktaları

vardır. Hakiki sûfî şeyhlerinin yol ve irşadını takip ederek fenâ gayesine ulaşmak mümkündür.

Din güzel ahlâkın adıdır demiştir. Bir kimse ne kadar güzel ahlâk gösterirse, onun dini ve doğruluğu o kadar yüksek olacaktır. Aynı durum tasavvuf için de geçerlidir.⁵¹⁶

Îrâde'nin tasavvufun esaslarından biri olduğunu da söylemiştir. Yani tasavvuf, irâde ile ilgili bütün ahkâmları kapsamaktadır. Îrâde, kalbin hareketi veya değişmesidir. Bu nedenle tasavvuf ilmine batın ilmi denilmiştir. Bir mutasavvıf, vücuttaki değişiklikleri gözlemleyerek vücudun sağlığını ve hastalığını tespit edebilmektedir.⁵¹⁷ İbn Kayyim el-Cevziyye, “iyyake na'büdü ve iyyake nestain'in” mertebelerinden birinin fakir mertebesi olduğunu söylemiştir. Sûfîler için bu mertebe en yüksek ve en ileri mertebedir. Tüm seviyelerin ruhu, gizemi, kökü ve nihai noktasıdır.⁵¹⁸

Medâricü's-sâlikîn adlı kitabında fenâ kavramından bahsetmiştir. Fenâ'nın çeşitlerini, mertebelerini, övülen, mekruh olan ve güzel yönlerini onda irdelemiştir. Sûfîlerin niyetinin Allah'tan başka her şeyin varlığını sona erdirmek olmadığını söylemiştir. Bilakis sûfîlerin gayesi, Allah'tan başka bütün mahlûkatın düşünce ve tasavvurundan tamamen sıyrılmasıdır. Fenâ'nın hakikati, Allah'ın varlığından başka her şeyin yok olması ve hatta insanın kendi varlığının da yok olmasıdır. Çünkü fenâ mertebeye yükselen insan, Allah sevgisine o kadar kapılır ki kendi varlığını idrak edemez hâle gelmektedir. Fenâ makamının bu hâli sekr ve istilam olarak adlandırılmaktadır.⁵¹⁹

3.1.2.5.5. Imam Zehebî (ö. 748/1348)

Ünlü bir selefî alîmidir. İslâm'ın çeşitli konularında sayısız kitap yazmıştır. Tezkiretü'l-huffâz adlı bir kitap yazmıştır. Bu kitabında ünlü muhaddisler ve sûfî şeyhlerinin biyografilerini tartışmaktadır. Bu seçkin muhaddislerin çoğu mutasavvıftı.

⁵¹⁶ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Medâricü's-sâlikîn* (Dakka: Wafî Yayınları, 2021), 2, 307.

⁵¹⁷ el-Cevziyye, *Medâricü's-sâlikîn*, 371.

⁵¹⁸ el-Cevziyye, *Medâricü's-sâlikîn*, 438.

⁵¹⁹ el-Cevziyye, *Medâricü's-sâlikîn*, 154.

İmam Zehebî'nin mutasavvıf âlimlerinden pek çok hocası vardı. Sûfî hocalarının dindar ve güzel karakterli olduklarını söylemiştir.

Tezkiretü'l-huffâz adlı kitabında tasavvufun çeşitli konularını ayrıntılı olarak zikretmiştir. Bu kitabında Muhyiddin İbnü'l-Arabi (ö. 638/1240) hakkında yazmış ve onu övmüştür. İbnü'l-Arabi'nin imam, hadis hafızı, zahid ve ünlü bir mutasavvıf olduğunu söylemiştir. Birçok kitap yazmıştır. O Arif ve âbid bir kimliğe sahip, çok izzet ve şan sahibiydi. İbnü'l-Arabi'nin bir sözünü kitabına kaydetmiştir. İbnü'l-Arabi, marifetin özünün cehaletin veya ahmaklığın itirafı olduğunu söylemektedir. Tasavvufun özü, gereksiz şeylerden vazgeçmektir. Zühüdün özü, mümkün olduğu kadar az olanı kabul etmektir. Muamelatin özü, yöntemin en güzelini kullanmaktır. Rızanın özü, itirazların reddedilmesidir. Âfiyetin özü, tekellüf olmadan tekellüf ortadan kaldırmaktır.⁵²⁰

Zehebî, Tezkiretü'l-huffâz adlı kitabında Ebû Nasr Serrâc Tûsî (ö. 378/988) ve oğlu Tûsî'yi övmüştür. Tûsî, Horasan hadis âlimlerinden biridir. Zahid, hayırsever ve ehl-i sünnetin sadık bir takipçisidir. O, Ebû Bekir Şiblî'nin mürididir.⁵²¹

İmam Zehebî, İbn Atıyye el-Avfî (ö. 906/1501) hakkında çok güzel yorum yapmıştır. İbn Atıyye el-Avfî, şeyhülİslâm, hadis hafızı ve seçkin sûfidir. Serahsî ve Ali bin Hüseyin'den hadis rivayet etmektedir. O bir zahiddir. Pek çok hadis rivayet etmiş ve hadis literatüründe etimolojik bilgi edinmiştir.⁵²²

İmam Zehebî, başka bir sûfî olan Ebû Nuaym el-İsfahânî (ö. 430/1038)'ye övmüştür. Ebû Nuaym, bir hadis hafızı ve seçkin bir sûfiydi. Hicri 336 yılında doğmuştur. Onun yazdığı hilyetü'l-evliyâ kitabı o kadar değerli bir kitaptır ki, daha önce bu nitelikte bir kitap yazılmamıştır.⁵²³

Zehebî, ünlü mutasavvıf Kattanî hakkında çeşitli yorumlarda bulunmuştur. Kattanî'nin imam, muhaddis ve mutasavvıf olduğunu söylemiştir. Pek çok hadis işitmiş ve bunları

⁵²⁰ İmam Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz* (Haydarâbâd: 1375-88/1955-58), c. 3, 852.

⁵²¹ Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, 1016.

⁵²² Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, 1088.

⁵²³ Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, 1092.

derleyip kaydetmiştir. Bu yüzden çok para ve servetten vazgeçmiştir.⁵²⁴Zehebî, kitabında Ebû İsmâîl Abdullâh b. Muhammed b. Alî el-Ensârî el-Herevî (ö. 481/1089)'nin biyografisini ön plana çıkarmıştır. Herevî' nin Ebu Eyyûb el-Ensari' nin soyundan geldiğini söylemiştir. Tasavvuf ilminde muteber bir şahsiyettir. Çeşitli alanlarda birçok başarıya imza atmıştır. Tasavvuf ve tefsir dallarında imamdı. Zamanının hiçbir İslâm karşıtı padişahını ve önemli yetkilisini sevmemektedir. Bundan dolayı hasetçilerin ve kötü niyetlilerin hedefi olmuştur. Birkaç kez onu öldürmeye teşebbüs etmişler ama Allah'ın izniyle kurtulmuştur. Farklı hangâhlarda tarikat ehliyle beraber yaşamıştır. Adanmışlar ve müridler tarafından kendisine verilen hediyelerle yaşamış. Zalimlerden hiçbir şey kabul etmemiştir.⁵²⁵

3.1.2.5.6. Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr (ö. 774/1373)

El-Bidâye ve'n-Nihâye adlı kitabında çeşitli mutasavvıflardan bahsetmektedir. İbn Kesîr, Ebû Ali Rûzbarî'ye övgüde bulunmuştur. İbn Kesîr, çok sadaka verdiğini ve fakirlere sempati duyduğunu söylemiştir. Cüneyd-i Bağdadî'nin müridi idi ve ondan hadis rivâyet etmiştir. Birisi Rûzbarî'ye dünyayı sormuştur. Dünyaya kavuşanın zillet ve rezil olacağını, ahirete kavuşanın ise çok şerefli olacağını söylemiştir. Ne gariptir ki, insan geçici bir mutluluk için rezaleti kabul ederken, ancak sonsuz mutluluk umuduyla hiçbir şey yapmak istememektedir.⁵²⁶

İbn Kesîr, Ebû Ali Dekkâk hakkında çeşitli yorumlarda bulunmuştur. Dekkâk, sûfîlerden, imamlardan ve seçkin âbidlerden biridir. Cüneyd-i Bağdadî'nin müritlerindendir. Tasavvufun çeşitli yönlerini ondan öğrenmiştir. Bilhassa Cüneyd-i Bağdadî'den hadis rivayet etmiştir.⁵²⁷

⁵²⁴ Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, 1170.

⁵²⁵ Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, 1183.

⁵²⁶ Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye* (Kahire: 1351-58/1932-39), c. XI, 180.

⁵²⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 97.

İbn Kesîr, Cüneyd b. Muhammed b. Cüneyd'i övmüştür. Bağdat'ta doğmuştur. Hâris el-Muhâsibî'nin arkadaşı olup İbn Süreyc'in müritliğini kabul etmiştir. Çeşitli fıkıh meselelerinde de Süfyân es-Sevrî'ye tabi olmuştur. Çok ibâdet edermiş. Allah ona pek çok ilim ve hikmet vermiştir. Günde üç yüz rekât namaz kılar, otuz bin defa tesbih okumuştur. Ömrünün son anlarında namaz kılmakla ve Kur'ân okumakla meşgul olmuştur.⁵²⁸

İbn Kesîr, Ebû Muhammed Câfer'i sûfî şeyhlerinden biri olarak adlandırmaktadır. Hicri 328 yılında vefat etmiştir. Ebû Cafer çok zengin bir kimseydi. Bütün mal varlığını bırakıp Cüneyd-i Bağdâdî, Ebu Hafs ve Ebu Osman'dan müritlik almıştır. Vefatından önce, borcunun 17 dirhem olduğunu görmüştür. Sonra müritlerinden birine bu kumaşı satıp borcunu ödemesini söylemiştir. Daha sonra müridi, kumaşı satarak borcunu ödemiştir.

Ebu Muhammed Cafer demiş ki: Ben Allah'a üç defa dua ettim ve Allah üç duamı da kabul etmiş. Onun üç duası aşağıda verilmiştir.

İlk dua, Allah'ım beni fakirlik içinde ölmeyi nasip eylesin.

İkincisi ise, Allah bana halkımla birlikte kaldığım köyümün camisinde ölümü nasip etsin.

Üçüncü dua ise, Allah beni sevecek böyle birini dost eylesin.⁵²⁹

İbn Kesîr, Abdullah Yunani'yi ünlü bir sûfî şeyhi olarak adlandırmaktadır. Hicri 617 yılında vefat etmiştir. Kendisine Şam Aslanı (Asadush Şam) unvanı verilmiştir. Farklı bölgelerden insanların onunla buluşmaya geldiği bir hangâhı vardır. Özellikle iyilikleri emredip kötülüklerden sakındırma vb. uygulamalar nedeniyle meşhur bir zat olarak tanınmıştır. Birçok savaşa katılmıştır. Keşf ve hâl'e sahipti.⁵³⁰

⁵²⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve 'n-Nihâye*, 113.

⁵²⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve 'n-Nihâye*, 192.

⁵³⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve 'n-Nihâye*, c. XIX, 93.

İbn Kesîr, el-Bidâye ve'n-Nihâye adlı eserinde ünlü sûfî Şihabeddin Sühreverdî'den bahsetmektedir. İbn Kesîr, kendisinin ünlü tasavvuf kitabı '*Avârifü'l-Maârif*'in yazarı olduğunu söylemiştir. O, Bağdat mutasavvıflarının şeyhi ve Bağdat Müslümanlarının seçkin imamıdır. O, şerefli bir şahsiyet olarak dönemin halifesinin elçiliğini yapmıştır. Devlet tarafından kendisine bol miktarda kaynak tahsis edilmiştir. Ancak bu zenginliği fakirlere ve muhtaçlara dağıtmıştır. O, iyiliği emredip kötülükten sakındıran, insancıl bir sıfata sahipti.⁵³¹

İbn Kesîr, kitabında Şeyh Abdullah Ermeni'den bahsetmektedir. O bir âbid ve bir zâhid idi. O, zamanının Kutub'u, Abdal'ı ve evtâd'ı idi. Hâl ve keşf'e sahipti. Ebu Hanife'nin mezhebi üzerine yazılan Muhtasar'ul Kudûrî kitabını ezberlemiştir. Hicri 631 yılında Şam'da vefat etmiştir.⁵³²

İbn Kesîr, Ali b. Meymûn b. Ebî Bekr el-İdrîsî el-Mağribî (ö. 917/1511)'yi âbid, zahid, mütevazı ve ünlü bir sûfî olarak tanımlamaktadır. İbn Teymiyye'nin talebelerinden olmasına rağmen tasavvufa çok düşkünmüş. Tasavvufun çeşitli programlarına katılmıştır. Fazla bir serveti yoktu. Ganimetten bir miktar servet elde edermiş ve bununla aileyi idare etmiştir.⁵³³

3.1.2.5.7. İmam İbni Recep el-Hanbeli (ö. 795/1393)

Recep el-Hanbeli'nin kitaplarının çoğu tasavvuf tartışmalarıyla doludur. Meşhur kitabı olan ez-Zeyl 'alâ Tabağâtî'l-Hanâbile'dir. Bu kitapta çeşitli mutasavvıflardan bahsetmektedir.

Recep el-Hanbeli, ez-Zeyl 'alâ Tabağâtî'l-Hanâbile adlı kitabında Ebu Muhammed Abdullah Bin Ali Bağdâdî'nin bazı önemli meselelerini ele almıştır. Bağdadi, tasavvufta dünyevîliği reddetmenin esas olduğunu söylemiştir. Fakirlerden tekellûfün ortaya

⁵³¹İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, c. XIX, 138.

⁵³²İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, c. XIX, s.141.

⁵³³İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 14, 227.

çıkmasının mümkün olmadığını düşünmektedir. Sûfîler, gecenin karanlığında ibadet eden bir firkadır. Mutlulukta ve kederde sürekli oruç tutarlar. Onların seviyesi ve konumu yıldızların üzerindedir. Gerçek anlamda Allah'a inanmışlar ve her durumda Allah'ın haklarını korumuşlardır.⁵³⁴

Recep el-Hanbeli, *Ṭabaḳâti'l-Ḥanâbile* adlı kitabında Osmân b. Maz'ûn b. Humayid b. Sellâm Kureyşî'yi fakih, ârif ve zahid olarak tanımlamaktadır. Şam'da Abdülkerîm el-Cîlî'nin müritlerindendi. Mârifet ve hakikat hakkında düzenli dersler verilmiştir. Tüm Mısır'daki sûfî arenasında en önemli figür olarak kabul edilmiştir. Abdülkâdir Geylânî'ye çok saygı duymuştur. Arafat meydanında Geylani ile karşılaştı ve ondan hırkayı almıştır.⁵³⁵

Recep el-Hanbeli, Ebu Abdullah b. Abdullah Cili'yi tasavvuf alanında önemli bir şahsiyet olarak nitelendirmiştir. Hicri 491 yılında Cilan şehrinde dünyaya gelmiştir. Hazreti Ali bin Ebî Tâlib'in soyundan gelmiştir. Ebû Abdullah b. Abdullah Cili, makam ve kerâmet sahibi idi. İlim, mârifet ve hâl sahâlarında fevkalade bir zat idi.⁵³⁶

Recep el-Hanbeli, Abdülkâdir Geylânî'ye çok övgüde bulunmuştur. Abdülkâdir Geylânî çok kısa sürede geniş çapta bir ün ve saygı kazanmıştır. İnsanlar onun dindarlığına ve dürüstlüğüne ikna olmuşlardır. Hâl, keşf ve kerâmete sahiptir. Hükümdarlar ondan korkmuş ve saygı duymuştur. El-Muğnî kitabının müellifi olan Muvaffakuddin İbn Kudâme (ö. 620/1223)'dir. Abdülkadir Geylani'den neşredilen keramet miktarının başka kimseden neşredilmemiş olduğunu söylemiştir. Takvânın bir sonucu olarak onun kadar saygı gören başka birini hiç görmedim demiştir. Şâfiî Mezhebiinden İzzeddin İbn Abdüsselâm (ö. 660/1262), Abdülkadir Geylani'den başka hiçbir şeyhin kerâmetinin tutarlı bir şekilde rivayet edilmediğini zikretmektedir. Geylani'nin kerâmetleri mütevâtir kaynaklarda anlatılmaktadır.⁵³⁷

⁵³⁴ İmam İbni Recep el-Hanbeli, *eğ-Zeyl 'alâ Ṭabaḳâti'l-Ḥanâbile* (Beyrut, Dârü'l-ma'rife), 1, 211.

⁵³⁵ Recep el-Hanbeli, *eğ-Zeyl 'alâ Ṭabaḳâti'l-Ḥanâbile*, 306.

⁵³⁶ Recep el-Hanbeli, *eğ-Zeyl 'alâ Ṭabaḳâti'l-Ḥanâbile*, 290.

⁵³⁷ Hafeez Makki, *Age*, s. 156.

Recep el-Hanbeli, Abdullah b. Mes'ûd (ö. 32/652-53) hakkında Hicri 657'de Vâsıt şehrinde doğduğu söylemiştir. Erdemli bir insandı. Allah yolunda seçkin bir kimse idi. İbn Teymiyye ona çok hürmet etmiş ve onu medhetmiştir. İbn Teymiyye, ona dönemin Cüneyd-i Bağdâdî'si unvanını vermiştir. Hakiki tasavvufa dair sayısız beyanlarda bulunmuştur.⁵³⁸

Recep el-Hanbeli, Ebü'l-Kâsım Bağdadi'yi ünlü bir muhaddis ve sûfî olarak nitelendirmiştir. Erdemli, büyük bir âlim ve Bağdat'ın ideal şahsiyetlerinden biriydi. O, Bağdat Ezvani hangahı'nın şeyhi idi. Sühreverdiyye tarikatına ait hırkayı giymiştir. Birçok kitap bunu yazmıştır. Onun rivayet ettiği hadislerin sayısı pek çoktur.⁵³⁹

Recep el-Hanbeli göre, Mükrem Nal Bağdâdî önde gelen bir sûfîydi. Aynı zamanda Ebu Şükür olarak da adlandırılmaktadır. Kendisine Nâsırüddin unvanı verilmiştir. Ebü'l-Feth el-Ezdî (ö. 374/985)'den Kur'ân ve hadis öğrenmiştir. Abdülkâdir-i Geylânî'den biat almıştır. Farklı medreselerde fıkıh ve tefsir dersleri verilmiştir. Ayrıca Sûfî dergâhı'nda vaaz verilmiştir. Dergâhının programlarına fakirler, dindarlar ve Hanbeli mezhebinin çeşitli âlimleri katılmıştır. Hicri 609 yılında vefat etmiştir.⁵⁴⁰

Recep el-Hanbeli Ebû Muhammed Takıyyüddîn Abdülganî b. Abdilvâhid b. Alî el-Makdisî el-Cemmâîlî (ö. 600/1203)'yi büyük bir sûfî alîmi olarak görmektedir. İnsanlara sabırla Kur'ân ve fıkıh öğretmiştir. Ayrıca çaresizlere ve fakirlere ders vermiş, onlara düzenli olarak yemek yedirmiştir. Makdisî hakkında soru sorulduğunda Şeyh Muvaffakuddîn, kendisinin çok alçakgönüllü ve Allah'tan korkan biri olduğunu söylemiştir. Ondan daha çok Allah'tan korkan birini görmedim demiştir. Namaz kılarken uzun uzun rükû ve secdelerde bulunmuştur. Kerâmetlerinin çoğu çeşitli kitaplarda anlatılmaktadır. Hafız Ziya, yanına kim otursun onun ilminden, zühdünden ve ahlakından istifade edeceğini söylemiştir.

⁵³⁸ Recep el-Hanbeli, *eğ-Zeyl 'alâ Tabakâti'l-Hanâbile*, 2, 358.

⁵³⁹ Recep el-Hanbeli, *eğ-Zeyl 'alâ Tabakâti'l-Hanâbile*, 2, 353.

⁵⁴⁰ Recep el-Hanbeli, *eğ-Zeyl 'alâ Tabakâti'l-Hanâbile*, 63.

3.1.2.6. Hint alt kıtasının Bilinen Sahte Şeylerinin Bâtıl İnançları

Asya ülkeleri arasında Pakistan, Hindistan ve Bangladeş halkları daha duygusaldır. Üç ülkenin coğrafi uzaklığına rağmen, üç ülkede de benzer olan bazı ortak faaliyetler vardır. Sûfîler, İslâm'ın Hint alt kıtasında yayılmasında önemli bir rol oynamışlardır. Hint alt kıtasında tasavvufa dayalı çeşitli gruplar ortaya çıkmıştır. Son zamanlarda, bazı gruplar farklı dış güçler tarafından yanlış yönlendirilmekte ve tasavvuf ana akım İslâm'dan uzaklaşmaktadır. Pir adındaki tüm bu sahtekârlar, insanların zaaflarından yararlanarak insanları kafa karışıklığına sürüklemektedir.⁵⁴¹ Kuzey Hindistan'da Hinduların %12'si, Sihlerin %10'u ve Müslümanların %37'si İslâm'la yakından ilişkili manevi bir gelenek olan tasavvufa inanmaktadır. Büyük dinlere inanan çok sayıda Hintli, dini liderlere saygı duymanın dini inançları için çok önemli olduğunu söylenmektedir. Hindistan hükümeti herhangi bir dine inanmadığı için bu tür sahtekâr din adamlarıyla bir sorunu yoktur. Aksine, Hindistan hükümeti birçok durumda bu tür sahtekâr din adamlarını desteklemektedir. Dünyanın ilkel ırklarının her türlü kirli adetleri Hintli sahtekâr din adamlarında görülmektedir. Hint alt kıtası'ndaki bir grup sahtekâr ve mürşit, Müslüman kitlelerin dine karşı basitliğinden ve doğuştan gelen zayıflığından yararlanarak, dünya menfaatlerini elde etmek amacıyla Müslümanların inançlarını ve amellerini yok etmek için hangahlar ve dergâhlar açmışlardır. Bu nedenle Müslümanların inanç ve ahlakını korumak için bu sahtekarların ikiyüzlülüğünün net bir şekilde bilinmesi gerekmektedir. Bu amaç doğrultusunda, Hint alt kıtasının bilinen sahtekâr pir ve Mürşitlerinin yanlış inançları şunlardır:

⁵⁴¹ Mahmud Esad ERKAYA, and Hayri KAPLAN. "Tasavvuf Tarihi Araştırmalarında Bilimsel Suistimal: Çarpıtma (Falsification) ve Uydurma (Fabrication) Örnekleri Bağlamında Bir İnceleme." *Sufiyye* 13: 1-38.

3.1.2.6.1. Sureshwar Pir ve Düşüncesi

Sureshwar, Bangladeş'in Şerietpur ilçesindeki Naria polis karakolunda bir köydür. Şerietpur'dan Şah Sûfî Seyyid Ahmed Ali, halk arasında "*Sureshwari*" pir olarak bilinmektedir. 1856 yılında doğmuştur. Babası Şerif Şah Meherullah'tır. Dokuz yaşındayken Kalküta Aliya Medresesi'ne kabul edilmiştir. 10 yaşında Şah Sûfî Syed Fateh Ali Veisi'ye biat etmiştir. 17 yaşında Fateh Ali Wasi'den hilafet almıştır. Sureswari Pir'in kitaplarından ve aylık Sureshwar'dan Sureswarilerin inançları ve düşünceleri bilinmektedir.⁵⁴² Sureshwari pir birkaç küfri inancına sahiptir. Günümüzdeki Pir'in önderliğinde Sureshwari pir'in türbesinde çeşitli küfür eylemleri gerçekleşir. Sureshwari Pir'in dikkate değer akideleri ve doktrinleri şunlardır:

- ❖ Onlara göre semâ, dans, musiki, hepsi caizdir. Sureshwari Pir'in müritleri, Sureshwari'nin müziği sevdiğini söylemiştir. Müziğe olan sevgisinden dolayı herkes ona Sureshwar dermiştir. Aylık Sureshwar dergisinde müzik üzerine bir makale yazmıştır. Orada şarkı söylemenin, oynamanın, semanın, alkışlamanın ve dans etmenin caiz olduğunu yazmıştır.
- ❖ Berat gecesinde ölülerin ruhları insanların evlerine gelmektedir. O gece ölüler için dua etmezlerse lanet etmektedirler.
- ❖ Pir'e biat etmeyen kimsenin ibadeti kabul edilmemektedir. Ayrıca ona göre pir ve Mürşit'in herhangi bir ibadete ihtiyacı yoktur. Herhangi bir erkek veya kadınla görüşmeyi caiz görmektedirler. Pir'in kendisi de kadınlarla görüşmektedir.⁵⁴³
- ❖ İbadetlerin bir parçası olarak mezarlara kandil yakmaktadırlar.
- ❖ Hz. Peygamber'in gaybı bildiğine ve Hz. Peygamber'in görünmeyen her şeyin bilgisine sahip olduğuna inanmaktadırlar. Aylık Sureshwar dergisi, yaratılışın

⁵⁴² Hemayetuddin, *İslami Akîde ve Vrantı Motovad*, 461.

⁵⁴³ Hemayetuddin, *İslami Akîde ve Vrantı Motovad*, 463.

başlangıcından sonuna kadar her şeyin Hz. Peygamber'in gözlerinin önünde olduğunu belirtmektedir.⁵⁴⁴

3.1.2.6.2. Enayetpuri (Enayetpuri Pir ve Takipçilerinin İnançları)

Enayetpuri, Sirajganj, Enayetpur'dan Mevlâna Şah Sûfî Muhammed Yunus Ali Enayetpuri anlamına gelmektedir. Babasının adı Mevlâna Şah Sûfî Abdülkerim'dir. 1293 yılında Sirajganj şehrinin Chauhâli ilçesine bağlı Enayatpur köyünde doğmuş ve 1358 yılında vefat etmiştir.⁵⁴⁵ Hindistan'ın Kalküta kentinden Syed Wazed Ali'nin müridi ve halifesiydi. Şah Sûfî Muhammed Yunus Ali Enayetpuri ve müntesiplerinin batıl inanç ve sapkınlık konusundaki dikkat çekici faaliyetleri şunlardır:

- Onlara göre Allah ile Hz. Muhammed arasında hiçbir fark yoktur. Allah “Ehad”, Resul ise “Ahmed”dir. İkisi arasındaki fark sadece bir "mim" harfidir.
- Onlara göre Pir'i takip etmek zorunludur. İyiliğin ve kötülüğün gücü Pir'in elindedir. Böylece pir, insanların iyiliğini ve kötülüğünü belirleyebilmektedir.⁵⁴⁶
- Allah, mürşitlere ve şeyhlere çocuk verme, gelir sağlama ve ticarete artış sağlama, insanların amaçlarını gerçekleştirme vb. gibi yetkilerini vermiştir. Böylece pirler insanların bu ihtiyaçlarını karşılayabilmektedirler.
- Enayatpuri Pir'in takipçileri onu neredeyse Peygamber'e eşit sayılmaktadır. Enayetpuri ile tanışan bir kişinin cennete gideceğine inanmaktadırlar. Sema dışında diğer ortak şarkılara da daha fazla önem verilmektedir.
- Her yıl mutasavvıfların ölüm yıldönümleri vesilesiyle Urs programı düzenlenmektedirler. Urs hakkında neredeyse çok fazla abartma eğilimi göstermektedirler. Urs'u bir yıl gözlemlemezse, gelecek yıl acı çekeceğine inanmaktadırlar.⁵⁴⁷

⁵⁴⁴ Hemayetuddin, *İslami Akîde ve Vrantı Motovad*, 464.

⁵⁴⁵ Hemayetuddin, *İslami Akîde ve Vrantı Motovad*, 470.

⁵⁴⁶ Hemayetuddin, *İslami Akîde ve Vrantı Motovad*, 471.

⁵⁴⁷ Hemayetuddin, *İslami Akîde ve Vrantı Motovad*, 472.

3.1.2.6.3. Atarşı (Atarşı Pir ve Takipçilerinin İnançları)

"Atarşı Pir", Faridpur kentindeki Atarşı Biswa Zaker Manzil'in kurucusu olan Shah Sûfî Hashmat Ullah'ı ifade etmektedir. Enayetpurlu Şah Sûfî Muhammed Yunus Ali'nin müridi ve halifesiydi. Hashmat Ullah, Jamalpur ilçesine bağlı Sherpur'un Pakuria köyünde doğmuştur. Babası Şah Alîm Uddin'dir. On yaşındayken babası onu Enayetpuri'den Şah Sûfî Yunus Ali'nin hizmetine göndermiştir. Otuz yıl boyunca Enayatpuri pir ile yaşamıştır. Daha sonra Enayetpuri'nin talimatıyla Faridpur'a gitmiş ve "*Caker Kampı*" adında bir hankah kurmuştur.⁵⁴⁸ Daha sonra Biswa Zaker Manjil olarak adlandırılmıştır. Hashmat Ullah 'Bishwa Zaker Manzil Yönetim Sistemi' adında bir kitap yazmıştır. Onun ve takipçilerinin inançları, Biswa Zaker Manjil tarafından yayınlanan diğer birçok kitaptan bilinmektedir. Atarşı'nin çok tehlikeli ve İslâm'la bağdaşmayan bazı inançları vardır. Tarihi'nin dikkate değer inançları şunlardır:

- Abartılı pir algısı, onların ana yanlışlarından biridir. İyiliğin ve kötülüğün gücünün Pir'in elinde olduğuna inanmaktadırlar. Atarşili pir Enayatpuri, ölümünden önce bana senin iyiliğin de kötülüğün de benim elimde olduğunu söylemiştir. Bu yüzden endişelenmenize gerek yoktur.
- Pir'in öbür dünyada müritleri cehennemden kurtaracağına inanmaktadırlar.
- Pir, müritlerini dünyadaki her türlü tehlikeden koruyabilmektedirler.⁵⁴⁹
- Atarşı Pir'e göre, ahirette kurtuluş için İslâm'a geçmek gerekli değildir. Atarşı pir, Hinduların, Müslümanların, Budistlerin ve Hristiyanların kendi dinlerini takip ederek Allah'a yakınlığa ulaşabileceklerine inanmaktadır.
- Dört düşünce okulunu ve imamı eleştirmişlerdir. Atarşı dergahından çıkan birçok kitabın yazarı ve Atarşı'nin ünlü teorisyenlerinden Mahfuzul Hak, Atarşı'nin tüm

⁵⁴⁸ Hemayetuddin, *İslami Akîde ve Vrantı Motovad*, 475.

⁵⁴⁹ Hemayetuddin, *İslami Akîde ve Vrantı Motovad*, 477.

mezheplerin imamlarını uydurma olarak yorumlamıştır. Tüm mezheplerin fıkhnı ise gerçek olmayan kitaplar olarak adlandırdığını yazmıştır.

3.1.2.6.4. Çandrapuri (Çandraparalı Pir Abul Fazal'ın Düşünceleri

Faridpur ilçesine bağlı Chandrapara köyünden Maulvi Syed Abul Fazal Sultan (ö. 1984) 'Chandrapara'nın piri' olarak bilinmektedir. Şah Sûfî Enayetpuri'nin bir müridiydi. O, Divan Begi pir Mahbub Khoda'nın piri ve kayınpederiydi.⁵⁵⁰ Chandrapuri'nin İslâm ile çelişen bazı inançları vardır. Chandraparalı Abul Fazal Sultan Ahmed'in dikkate değer doktrinlerinden bazıları şunlardır:

- Pir'e ibadet etmeye gerek yoktur. Ebul Fazal'ın yazdığı "Hakka'l-Yakîn" kitabının 29. sayfasında, bir kişi fena makam'ı geçince kimsenin ibâdete ihtiyacı yoktur.
- Chandrapuri'ye göre Cebrail ve Allah bir ve aynıdır. Cebrail, Allah'ın Kendisinden başkası değildir.
- Chandrapuri'ye göre, melekler bazen Allah'a itaatsizlik etmektedirler.
- Chandrapara Pir'i reenkarnasyona inanmaktadır.⁵⁵¹

3.1.2.6.5. Divan Begi Pir ve Düşüncesi

Divan Begi MS 1949 yılında Brahmanbaria bölgesinin Ahuganj'ın Bahadurpur köyünde doğdu. Tam adı Mahbube Khoda'dır. Dakka'daki Divan Begi'te bir dergâh kurmanın yanı sıra, Dakka'daki Arambagh'da 'Babe Rahmat' adlı başka bir dergâh kurmuştur. Divan Begi ve müritleri onu “*sûfî imparatoru*” olarak tanımlamışlardır.⁵⁵²

Faridpur'daki Chandrapara Dergâh'ın kurucusu olan Abul Fazal Sultan Ahmed (Çandrapara Piri), onun piri ve kayınpederiydi. Divan Begi, Dakka Arambagh'ta Sûfî Foundation adında bir kurum kurmuştur. Bu vakıftan onun yönetimi altında birkaç kitap

⁵⁵⁰ Hemayetuddin, *İslami Akîde ve Vrantı Motovad*, 480.

⁵⁵¹ Hemayetuddin, *İslami Akîde ve Vrantı Motovad*, 482.

⁵⁵² Hemayetuddin, *İslami Akîde ve Vrantı Motovad*, 483.

yayınlanmıştır. Bunun dışında bu vakıf tarafından “*Aylık Attaar Bani*” ve “*Haftalık Divan Begi*” adlı iki dergi çıkarılmaktadır. Divan Begi'nin inançları ve düşünceleri, bu kitap ve dergilerin açıklamalarından bilinmektedir.

İman-Akide ile ilgili bazı hususlarda, bu hususlar dine zorunlu olarak dahil edilirken, temelde inkâr ettiği bazı açıklamalar yapmıştır. Ehl-i sünnet ve'l-cemâat'ın bütün alimleri, onun yerleşik anlamı ve yorumu üzerinde ittifak etmişlerdir. Divan Begi'nin farklı doktrinleri arasında en önemli doktrinler şunlardır:

- Divan Begi, kurtuluş için İslâm'ı kabul etmenin gerekli olmadığını düşünmektedir.

İslâm veya Müslüman, bir kişinin veya dinin adı değil, Allah'ın koyduğu belirli kural ve düzenlemelerin adıdır. Bu kuralı herhangi bir pozisyondan uygulayan herkes Müslüman olarak kabul edilebilmektedirler.

- Cennet-cehennem, âhiret, mizan, kirâmen kâtibîn, münker ve nekir, melekler ve hûri konularını inkâr etmiştir. Divan Begi'ye göre Cennetin Hûri, insan nefesine işaret eder. Cennet ve cehennemin ayrı ve aslî varlığını inkâr etmiştir. Cenneti ruhun mutluluğu, cehennemi ise ruhun acısı olarak açıklamıştır. Ölümünden sonra bedensel dirilişi inkâr etmiştir. Münker ve nekir ile kişinin iyi ve kötü amellerinin kaydını kastetmektedir. İnsanların yaptıklarının sonuçlarını takdir olarak açıklamıştır.⁵⁵³

- Divan Begi, Allah ve Cebrail'in bir ve aynı olduğuna inanmaktadır. Atmar Bani dergisinin 5. yıl 1. sayısında Chandrapuri, Cebrail'in Allah'ın Kendisinden başkası olmadığını belirtmiştir. Ayrıca, Divan Begi, Atmar Bani dergisinin editörüdür.

Çeşitli öğretisi ve konularda cumhur-u ulemasına karşı bazı açıklamalarda bulunmuştur.

- Allah'ı ve Resûlünü görmeden Kelime-i Tevhid okuyarak şehadet ve iman etmenin bir anlamı yoktur.

⁵⁵³ Hemayetuddin, *İslami Akide ve Vrantı Motovad*, 485.

- Kur'ân-ı Kerim, hadis, tefsir okumakla Allah'a ulaşamaz, ancak mürşitlerin yardımıyla manevî uğraşlar yaparak Allah'ı bulmak dünyada bile mümkündür.⁵⁵⁴
- Allah'la iletişim kalpten olur, yoksa bin dua ile Allah'ı bulmak mümkün değildir.
- Allah ve Hz. Peygamber'in kendisinin 1998 yılında Dünya Aşık Resul konferansında Divan Begi'ye geldiğini iddia etmiştir. Allah'ın meleklerle konferansta bulunan tüm aşıkların bir listesini yapmalarını emrettiğini ve listelenenlerin hepsinin cennete gideceğini belirtmiştir.
- Her zaman İslâm'ın gerçek vaizi olduğunu iddia etmiştir. O, vaaz ettiği felsefenin doktrini Muhammedî İslâm olarak adlandırmıştır. Onun doktrini dışında dünyanın her yerinde uygulanan İslâm, gerçek İslâm değil, Yezîd-i İslâm'dır.
- Allah'ın kendisini Muhammed'i İslâm'ı dünyaya yaymakla görevlendirdiğini iddia etmiştir. Hz. Muhammed'in kendisine rüyasında "*İslâm'ı Yeniden Canlandıran*" unvanını verdiğini de iddia etmiştir.⁵⁵⁵

3.1.2.6.6. Rajarbagi Pir Dillur Rahman ve Düşüncesi

Rajarbagi Pir'in adı Dillur Rahman'dır. Dergâhı Muhammediyye şerif ve Sunnati Mescidi, Rajarbagh, Dakka'da bulunmaktadır. Allah'ın kendisine Ledünnî İlim bahşettiğini iddia etmektedir. Kendisini sıradan bir pir olarak değil, Gavsul-Âzam olarak görmüş ve kendisini tasavvufun en büyük lideri olarak görmüştür. Müridlerinin rivayetlerine göre Rajarbagi'nin makamı Abdülkâdir Geylânî'nin makamından çok daha yüksekti. Herhangi bir Pir'den hilafet almamış, ancak kendisine hilafetin Hz. Peygamber tarafından verildiğini iddia etmiştir. Kendisini pir olarak ispatlamak için çeşitli yöntemler benimsemiştir.⁵⁵⁶

⁵⁵⁴ Hemayetuddin, *İslami Akîde ve Vrantı Motovad*, 488.

⁵⁵⁵ Hemayetuddin, *İslami Akîde ve Vrantı Motovad*, 489.

⁵⁵⁶ Hemayetuddin, *İslami Akîde ve Vrantı Motovad*, 491.

- Adından önce veya sonra yaklaşık 52 prestijli unvan eklemiştir. Bu unvanların birçoğunun kendisine Allah tarafından verildiğini, birçoğunun Hz. Muhammed tarafından verildiğini ve geri kalanının tarikat imamları tarafından verildiğini söylemiştir.
- Aylık dergisi Al-Bayyinat'ın statüsü ve önemi ile ilgili kendisinin ve diğer insanların hayallerini anlatmıştır.
- Aylık el-Bayyinat hakkında çok fazla abartmıştır. Al Baiyinat'ın Temmuz 1999 sayısında 143. sayfada, Mevlâna Rumi'nin Mesnevi'sine Farsça Kur'ân denildiği gibi, Al Bayyinat'a da Bengalce Kur'ân denildiğini iddia etmiştir.⁵⁵⁷
- Kendisini İmam Sıddık olarak adlandırmıştır. Aylık al-Bayyinat dergisi, Rajar Baghi karşıtı alimlere karşı oldukça eleştirel bir dil kullanmıştır.

3.1.2.6.7. Beshra Topluluğunun Doktrini

"Beshra Cemaat", sûfî olduklarını iddia eden ancak şeriatı takip etmeyen bir grubu ifade etmektedir. Bu grubun Pakistan, Hindistan ve Bangladeş'te çok sayıda üyesi bulunmaktadır. Birçoğu İslâm'ın kurallarına uymayı reddetmişler, ancak kendilerine sûfî demektedirler. Namaz kılmışlar, müzik çalmışlar, alkol ve marihuana tüketmişler, şeriatı takip etmişler, erkekler ve kadınlar peçesiz, zikir adına birlikte dans etmişler. Şeriat ve marifetin farklı şeyler olduğunu düşünmektedir.⁵⁵⁸ Şeriat dış kurallar, marifet iç kurallardır. Onlara göre şeriatla caiz olmayan her şey ise marifet yolunda caizdir. Alt kıta alimleri bu cemaati İslâm dışı başka bir topluluk olarak adlandırmaktadırlar. Şeriatı aykırı birçok akideleri veya inançları vardır, bunların arasında dikkate değer akideleri şunlardır:

- Kur'an'ın otuz cüz'ü zahir ve on cüz'ünün de bâtın olduğuna inanmaktadırlar. Sûfîler bu bâtını on cüz'ü bilmektedirler.

⁵⁵⁷ Hemayetuddin, *İslami Akîde ve Vrantı Motovad*, 493.

⁵⁵⁸ Hemayetuddin, *İslami Akîde ve Vrantı Motovad*, 515.

- Erkekleri ve kadınları birlikte şarkı söylemeye teşvik etmektedirler. Kadın ve erkek arasındaki örtüyü reddetmektedirler.
- Onlara göre alkol ve esrar tüketmek caizdir.
- Pir Fakirler arasında Allah'ın Hululüne inanmaktadırlar.
- Pir'in mezarına secde etmektedirler.⁵⁵⁹

3.1.2.6.8. Baul Topluluğu ve Düşünceleri

Baullar, belirli bir Hindu veya Müslüman topluluğunun uygulamalarını veya felsefelerini takip etmemektedirler. Baul'ların birçok benzersiz felsefesi ve kültürü vardır. Baul'ların çoğu, Müslüman olmalarına rağmen İslâm'ın kurallarına uymamaktadırlar. Fakat kendilerini sūfî olarak tanımlamaktan gurur duymaktadırlar. Çeşitli doktrinleri arasında dikkate değer doktrinler şunlardır:

- Baul'lar, Dört Chandra Bhed adlı bir doktrine büyük önem vermektedirler. Dört Candra Bhēd konusunda sūfîler ile Baullar arasında sadece semantik değildir, aynı zamanda maddi bir farklılık da vardır. Baullar, Dört Chandra Bhedattva'ya sperm, raca (duygu), dışkı ve idrar olarak atıfta bulunmaktadır.⁵⁶⁰ Bunlar aracılığıyla Tanrı'nın mükemmelliğine ulaşmak istemektedirler. İslâm'a göre dışkı, idrar veya meni ve adet akıntısı yemek yasaktır. Dolayısıyla haramı helal sayanların imanı yoktur.
- Baulların görüşüne göre, Allah ile Resul arasında fark yoktur, Allah kim ise Resul de o'dur. Ahad ile Ahmed arasında Mim harfi dışında bir fark olmadığını düşünmektedirler. Allah anlamına gelen Ahad ile Peygamber anlamına gelen Ahmed arasında hiçbir fark yoktur.⁵⁶¹

⁵⁵⁹ Hemayetuddin, *İslami Akīde ve Vrantō Motovad*, 517.

⁵⁶⁰ Hemayetuddin, *İslami Akīde ve Vrantō Motovad*, 519.

⁵⁶¹ Hemayetuddin, *İslami Akīde ve Vrantō Motovad*, 522.

- Baullar'ın ünlü teorisi Mürşit teorisi. Allah ile Resûl arasında ayırım yapmadıkları gibi, Allah ile mürşitleri de birbirinden ayırmazlar.
- Baul dininin amacı, tüm dinlerin özünü uyumlu hâle getirmektir. Bütün dinlerin temel amacı ruhun kurtuluşudur. Baul'lar, İslâm ve Hinduizm arasındaki uyumu vurgulamışlardır.
- Baullar, Cebrail'in peygamberlere bildirdiği dini ve sosyal düzeni kabul etmeyi reddetmişlerdir. Baul'lar komünal dini kabul etmezler. Ülke, kast, din gözetmeksizin insanları tanır, saygı duymaktadırlar.
- Baullar genellikle aileden uzaklaşmaktadırlar. Hareketsizlik, hayata karşı isteksizlik ve kendini keşfetme ana hedefleridir.⁵⁶²
- Baullar müziğe büyük önem vermektedir. Baul şarkıları "*Marifeti*" veya "*Mürşide*" şarkıları olarak adlandırılmaktadır. Baul şarkıları genellikle Kuzey Bengal'de fizyoloji şarkısı ve Batı Bengal'de "*Baul şarkıları*" olarak bilinmektedir. Bütün bu şarkılar aracılığıyla Hindu, Müslüman, Budist, Vaishnava vb. dinlerin öğretileri ön plana çıkarılmaktadır. Çünkü onlar herhangi bir dine mensup değiller, tüm dinlerin savunucularıdır. Baulların en ünlüsü olan Lalon Shah, Lalon Geet'i ile ün kazanmıştır. Diğer önde gelen Baul şairleri arasında Kuzey Bengal Gangaram, Jagakaivarat Padmachâlan, Shikha Bhuimali, Kangali ve Siraji, Sylhet'ten Muniruddin Fakir ve Kushtia Kumarkhâlî'den Harinath Majumdar (Kangkhâl Harinath) vardı. Rabindranath Tagore, Baul stilini takip eden birçok şarkı yazmıştır.⁵⁶³

Yukarıda bahsedilen felsefelere ek olarak Baul'ların "*Aşk teorisi*", "*biçim teorisi*", "*manevi-evrimcilik*" vb. felsefeler vardır.

⁵⁶² Hemayetuddin, *İslami Akîde ve Vrantı Motovad*, 524.

⁵⁶³ Hemayetuddin, *İslami Akîde ve Vrantı Motovad*, 524.

3.1.2.6.9.Tahir Şah'ın Doktrini

Kendisi Pakistan'ın ünlü bir sûfîsidir. Pakistan'ın yanı sıra Hindistan ve Bangladeş'teki birçok insan ona daha çok saygı duymaktadır. Hint alt kıtasında çok sayıda takipçisi ve müridi vardır. Tahir Şah'ın akidesinde Ehl-i sünnet ve'l-cemaat âlimlerinin desteklemediği bazı noktalar vardır. İnançlarından bazıları şunlardır:

- Hz. Peygamber'in her yerde görüldüğüne inanmak
- Hz. Peygamber'in her konuda bilgi sahibi (Alîm-i Gayb) olduğuna inanmak
- Hz. Peygamber'e 'Muhtarın Kulu' olarak inanmak
- Mezarın üzerine çarşaf sermek ve çiçek serpmek

Ayrıca Ehl-i sünnet ve'l-cemâat âlimlerinin itiraz ettiği başka itikatları da vardır.⁵⁶⁴

⁵⁶⁴ *Pakistani Sunni named Pir Taher Shah and his party's creed is correct?*
<https://ahlehaqmedia.com/10010/>, Erişim Tarihi: Aralık 22, 2022.

3.1.3. FUNDAMENTALİZM (RADİKALİZM) TEORİ IŞIĞINDA SÛFÎ VE SELEFÎ İHTİLÂFLARININ ANALİZİ

Fundamentalizm, genellikle liberal teolojiye karşı bir tepki olarak tanımlanan ortodoks dini doktrinlere sıkı sıkıya bağlı kalma talebidir. Bu terim, İngilizce "*fundamentalism*" kelimesinin bir çevirisidir. Fundamentalizm teriminin bir başka yaygın anlamı da köktenciliktir. "*Temel*" kelimesi aynı zamanda "*İlkel*" veya "*Özgün*" anlamına gelmektedir. Fundamentalizm kelime anlamı olarak köklere geri dönme teorisi demektir. Buradaki kök kelime din anlamına gelmektedir. Kavram eski zamanlardan beri din ile ilişkilendirilmiştir. Fundamentalistler genellikle dindeki her şeyi kelimenin tam anlamıyla alırlar. Ancak dünyanın diğer ülkelerinde, diğer dinler arasında köktendincilik ortaya çıkmıştır. Bu ülkelerdeki köktendinciliğin siyasi amacı, siyasi iktidarı ele geçirmektir. Fundamentalizm terimi artık yaygın olarak kullanılmaktan ziyade aşağılayıcı bir terim olarak kullanılmaktadır.⁵⁶⁵

Fundamentalizm terimi ilk olarak 1922'de Amerika'da kullanılmıştır. Alex Hâley, 1976'da 'The Root'(Kök) adlı bir kitap yazmıştır.⁵⁶⁶ Kitabında kişinin geçmişini, dini veya siyasi grubunun erken tarihini bilmesinin önemi hakkında yazmıştır. Ona göre insan, kaynağını bilimsel süreçle öğrenmekle ilgilenirse, bu o kişiye büyük fayda sağlayacaktır. Ancak kitabında köktendinciliği hedef almamıştır. Daha sonra onun verdiği bu terim giderek bir teori hâline gelmiştir.

Ancak bir teori olarak kurulduğunda, çeşitli yazarlar körü körüne ilkel veya eski köklere dönüşü teşvik etmişlerdir. Bu temel ilkeliğin daha sonraki çağlara göre incelmelerini ve dönüştürülmesini reddetmişler. Böylece o, Fundamentalizm teorisi hâline gelmektedir. Daha sonra bazı filozoflar bunu mutlak hoşgörüsüzlük ve kendi yüce felsefeleriyle ilişkilendirmişlerdir. Bu teoriyi kullanarak farklı kişi ve kuruluşlar kendi

⁵⁶⁵ George M. Marsden, "*Fundamentalism and American Culture*", (1980), 4-5.

⁵⁶⁶ Alex Haley, *Roots* (U.S.A: Doubleday & Company, 1976), 7-33.

çıklarlarını gerçekleştirmeye başlamıştır. Etik olmayan yalanlarla şiddet içeren ve kör davranışları teşvik etmişlerdir. Kesinlikle insana ve medeniyetine aykırıdır. İlerleme ve gelişme yolunu tıkamaktadır. Bu şekilde, dinsel köktendincilik genellikle belirli bir kurumsal din etrafında yaratılmıştır. Bir siyasi, ekonomik teoriye, belirli bir ideolojiye körü körüne ve fanatik bir inanç, artık "köktendinci" zihniyetin özel bir biçimi olarak kabul edilmektedir.⁵⁶⁷

Tarihin ışığında köktendincilik temelinde tasavvuf ve seleflik incelendiğinde İslâm'ın zahiri bir yönü olduğu gibi, bir de batını yönü görülmektedir. İslâm'ın zahirine şariat, batına tasavvuf denmektedir. Tasavvuftan maksat, kalbi her türlü günahlardan arındırmak ve Allah'a yakınlaşmaya uygun hâle getirmektir. Tasavvuf, fani dünyanın yanılsamasını terk ederek manevi hayatın peşinde koşmaktır. Tasavvufun kökeni, Allah'ın gizli sırlarını, nefsin saflığını ve ilahî olanın insan nefsiyle birleşmesini arayışa dayanmaktadır. Sûfîler sade ve gösterişsiz bir hayat sürdürmüşlerdir. Daima Allah'ı tefekkür ve ibadetle meşgul olmuşlardır. Tasavvufun asıl gayesi, Allah sevgisini aramak ve Yüce Allah'ı tanımaktır.

Tasavvuf, İslâm sanatı ve edebiyatında, müzik ve mimaride geniş bir yer tutmaktadır. Tasavvuf, İbn Arabi, Celaleddin Rumi ve Gazali aracılığıyla dünyada geniş bir popülerlik kazanmıştır. Sûfîler, çeşitli zamanlarda Müslüman halifeliğine liderlik etmişlerdir. Ancak yavaş yavaş bazı sahte gruplar tasavvufu kullanarak insanları yanıltmaya ve İslâm'dan uzaklaştırmaya başlamıştır. Hint alt kıtası'ndaki çeşitli sûfî okulları Hinduizm ve Budizm'den etkilenmiştir. Çeşitli dinlerin unsurları bu dönemlerde İslâmîyet'e girmiştir. Tasavvuf adına çeşitli dalaletlere düşmüşlerdir.

Vehhabîlik/Seleflik, 18. yüzyılda Suudi Arabistan'da ortaya çıkmıştır. Suudi Arabistan'ın yönetici ailesi bu doktrini desteklemektedir. Suudi Arabistan, Osmanlı

⁵⁶⁷ Bob Altemeyer & Bruce Hunsberger, Authoritarianism, Religious Fundamentalism, Quest, and Prejudice, *The International Journal for the Psychology of Religion*, 2:2, 113-133, (1992).

İmparatorluğu'ndan bağımsızlığını kazandığında selefilik/vehhabîlik adı verilen bir doktrin oluşturmuştur. Vehhabîlik ile selefilik arasında yakın bir ilişki vardır. Selefler başından beri bidatsiz amellere büyük önem vermişlerdir. Doğrudan Kur'an ve Sünnete tabidirler. 21. yüzyılın başlarında selefilik tüm dünyada hızla yayılmaya başlamıştır. Ancak farklı siyasi ideolojiler nedeniyle selefler arasında yavaş yavaş farklı gruplar ortaya çıkmıştır. Bu gruplardan bazıları, dünyanın dört bir yanındaki Müslümanları radikalleşmeye teşvik etmekle eleştirilmiştir.

Tasavvuf, selefliğin neredeyse tam tersidir. Selefliğin takipçileri, birçok âlimi tarafından aşırılık yanlısı olarak kabul edilmektedir. Ancak bazıları, selefliği İslâm'ın gerçek biçimi olarak görmektedir. Selefilik içindeki bazı gruplar, mutasavvıfları putperest, mürted olarak kabul etmekte, onların dergâhlarının ve hangahlarının yıkılması gerektiğini düşünmektedir. Bu nedenle aşırılık yanlıları, farklı ülkelerdeki mutasavvıflara ve onların kurumlarına düzenli olarak saldırmaktadır.

2011 yılında Pakistan'daki Şeyh Sarwar türbesine düzenlenen intihar saldırısında 41 sûfî hayatını kaybetmiştir. Öldürülen insanlar üç günlük bir festival için orada toplanmışlardır. Ayrıca Şubat 2017'de Pakistan'da benzer bir saldırıda 80 kişi hayatını kaybetmiştir. 2017'nin sonlarında Shab Al Dhamani adlı bir türbe yıkılmıştır. Mali'de El Kaide'ye bağlı Ensar Dain grubu, yüzlerce yıl öncesine ait bir mezarı yok etmiştir. Son on yılda, Mısır'daki pek çok türbe ve sûfî türbesi aşırılık yanlıları tarafından tahrip edilmiştir. Ama ülkenin dünyaca ünlü eğitim kurumu olan El-Ezher Üniversitesi'ni bir mutasavvıf yönetmektedir. Ayrıca, hükümetin ülkenin sûfî liderleriyle yakın bağları vardır. Günümüzde sözde İslâm Devleti (DAEŞ) tarafından sûfilere yönelik terör saldırıları artmaktadır. 2016'da DAEŞ Süleyman Ebu Hacer adlı bir sûfî âliminin kafasını kesmiştir. Bazı DAEŞ liderleri, tasavvufun şirk ve sapkınlığına karşı savaştıklarını düşünmektedir.

Bazı Avrupa ülkeleri selefliliğin yasaklanması çağrısında bulunmuştur. Fransa'da 2.500 cami ve ibadethane bulunmaktadır. Bunlardan 120 tanesinin Fransız hükümeti tarafından radikal selefliliği desteklediğine inanılmaktadır. Bu nedenle Fransız hükümeti bazı camileri kapatmıştır. Aşırıcılığı bastırmak adına, çeşitli Avrupa ülkeleri 2012'den beri çeşitli İslâmofobi karşıtı önlemler almaktadır.⁵⁶⁸

Aşağıda, radikal teorinin ışığında, Hint alt kıtası'ndaki önemli selefî grupların faaliyetlerinin bir analizi yer almaktadır.

3.1.3.1. Hint Alt Kıtası'ndaki Radikal Selefî Gruplar: Ehl-i Hadîs Hareketi ve Militanlık

Hint alt kıtası'ndaki ehl-i hadîs hareketinin temeli, önceki selefî ve vehhâbî hareketlerinin ideolojisine dayanmaktadır. Ancak başlangıçta çeşitli nedenlerle bu hareketin liderleri kendilerini selefîlerden ya da vehhâbîlerden farklı olarak görmüşlerdir. Çalışmaları esas olarak dini ve sosyal reformlarla sınırlı olduğundan, siyasi olarak bu grup Güney Asya'daki insanlar arasında iyi bir etki gösterememiştir. Ancak seksenli ve doksanlı yıllarda ehl-i hadîs hareketinin gençleri dünya bağlamında siyaset ve militanlıkla ilgilenmeye başlamışlardır. Ehl-i hadîs hareketi, esasen selefliliğin Hint alt kıta versiyonuydu. Ancak günümüzde ana akım selefî hareketi alt kıtada çeşitli şekillerde popüler hâle geldiğinden, gençler doğrudan selefî hareketle ilgilenmektedir. Selefliliğin bu kıta altı versiyonu, faaliyetlerini genişletmek için ana akım seleflilikle birleşmeye çalışmış ve yeni siyasi öneriler sunmaktadırlar. Ehl-i hadîs hareketi, başlangıcındaki tamamen dini ve sosyal reform niteliğinden ve siyasi konulardaki susma politikasından uzaklaşmış ve kendisini küresel seleflilik ile aynı hizaya getirmektedir. Öte yandan Pakistan, Hindistan ve Bangladeş'teki bazı selefî gruplar gün geçtikçe radikalleşmektedir.

⁵⁶⁸ Pressure is Growing in France to Take Tougher Measures to Combat Salafism, *Daily Inqilab newspaper*, Mart 29, 2018, Erişim Tarihi: Aralık 25, 2022.

Bu gruplar selefî hareketine zarar vermektedir. Hint alt kıtası'ndaki radikalleşen selefî gruplar arasında dikkat çeken hususlar şunlardır:

İngiliz döneminden bu yana ehl-i hadîs hareketinin liderleri '*vehhâbî*' veya '*selefî*' olduklarını inkâr etmişlerdir. Ancak 1990'lardan bu yana, Suudi hükümetinin bağışları kabul etmesi ve çeşitli Orta Doğu STK'ları ile temasları, onlar ve selefîler arasındaki yeni ilişkiyi belirgin hâle getirmiştir. Ehl-i hadîs kavramının selefî İslâm ideolojisinden kaynaklandığı konusunda artık neredeyse herkes hemfikirdir. Ehl-i hadîs, demokrasiye küfür dedikleri için seçimlerden uzak kalsalar da küfür doktrini ile yönetilmeye karşı çıkmamışlardır. Aksine, herhangi bir yönetici Müslüman ise, kendisine isyanın yanlış olduğu ilkesine bağlı kalarak hükümetin beğenisini kazanmaya çalışmaktadır.⁵⁶⁹ Ancak bu durum seksenli ve doksanlı yıllardan itibaren değişmeye başlamıştır. Ehl-i hadîs hareketi son zamanlarda sadece siyasetten değil, aynı zamanda alt kıtadaki militanlıktan da sorumlu tutulmaktadır. Pakistan'da Cemiyet Ehl-i Hadîs'in Tehrik-i- Mücahidin adlı militan bir kanadı vardır. Ayrıca Cemiyet Ehl-i Hadîs Başkanı Sajid Mir, Pakistan'ın ünlü militan grubu Leşker-i Tayyibe'nin Meclisinde birçok kez konuşma yaparken görülmüştür. Ancak birçoğu, grubun cihada yaklaşımının hareketin ana akımını yabancılaştıracağına inanmaktadır. Bangladeş'teki JMB'nin birçok üyesinin Muhammed Esedullah'il Gâlib tarafından kurulan ehl-i hadîs Jubo Sangh'ın eski üyeleri olduğu ortaya çıkmıştır.

3.1.3.1.1. Leşker-i Tayyibe (LET)

Leşker-i Tayyibe, Pakistan tarafından Güney Asya'da kontrol edilen en büyük terör gruplarından biridir. Radikal İslâmî bir grup olarak bilinir hâle gelmektedir. 1990 yılında Hafız Muhammed Said, Abdullah Yusuf Azam ve Cafer İkbâl Afganistan'da Leşker-i Tayyibe'yi kurmuştur. Leşker-i Tayyibe, Markaz Dawa-wal Irshad'ın askeri kanadı olarak

⁵⁶⁹ Khan, *The Origin and Development of the Ahl al-Hadith Doctrine in the Subcontinent*, 11-21.

kurulmuştur. Merkezi Pakistan'ın Pencap eyaletindeki Lahore yakınlarındaki Muridke'de bulunmaktadır. Leşker-i Tayyibe'nin kurucusu Hafız Muhammed Said bile ehl-i hadîs ideolojisinin bir takipçisidir.⁵⁷⁰ Leşker-i Tayyibe grubu, geçmişte ehl-i hadîs hareketinin çeşitli düzeylerde takipçilerini bünyesine katmıştır. Birçoğu Muhammed Said'in Leşker-i Tayyibe'yi işletmek için Suudi bağışçı gruplardan ve Pakistan istihbarat teşkilatlarından gerekli fonları aldığına inanmaktadır. Daha sonra, hücreler ve militanların eğitimi için Muridke yakınlarında büyük bir toprak parçası satın almışlardır. Grup, Pakistan kontrolündeki Keşmir'de çeşitli kamplar işletmektedir. Grup ayrıca ABD'nin terör örgütleri izleme listesinde yer almaktadır. İngiltere ve diğer bazı Batılı ülkeler grubu yasaklamıştır. Muhammed Said, Hindistan'ın Mumbai saldırılarının ardından Pakistan'dan şüpheli teröristleri teslim etmesini talep ettiği kişilerden biriydi. Mumbai saldırısında 188 kişi hayatını kaybetmiştir. Ancak, Hindistan tarafından yönetilen Keşmir'deki Leşker-i Tayyibe'nin bir sözcüsü, grubun Mumbai'de son zamanlarda meydana gelen birkaç saldırıya karıştığını reddetmiştir. Ancak Hindistan hükümeti, Hindistan'ın bazı büyük saldırılarından bu grubu sorumlu tutmaktadır.⁵⁷¹

Leşker-i Tayyibe, Aralık 2001'de Hindistan Parlamentosu'na yapılan saldırıdan sorumlu tutulmuştur. O saldırıda 10 kişi hayatını kaybetmiştir. Bu saldırının ardından Hindistan ve Pakistan savaşın eşiğine gitmiştir. ABD liderliğindeki uluslararası diplomasi sayesinde, bu iki nükleer silahlı ülke arasındaki savaş önlenmiştir. Leşker-i Tayyibe, Hindistan Parlamentosu'na yönelik saldırıyı da reddetmiştir. Ancak, Pakistan hükümeti grubu Ocak 2002'de yasaklamış ve sınır dışı etmiştir. Leşker-i Tayyibe'nin adı 2003 yılında Pakistan'ın El Kaide lideri Usame bin Ladin'in yakın bir yardımcısını yakalamasıyla yeniden gündeme gelmiştir. Leşker-i Tayyibe, 7 Temmuz 2005'te Londra'da 53 kişinin hayatını kaybettiği bombalı saldırılardan sonra suçlanmıştır. Dört

⁵⁷⁰ Stephen Tinkel, *Storming the world stage: The story of Lashkar-e-Taiba* (UK: Oxford University Press, 2013).

⁵⁷¹ Subrahmanian, V. S., Aaron Mannes, Amy Sliva, Jana Shakarian, and John P. Dickerson. *Computational analysis of terrorist groups: Lashkar-e-taiba: Lashkar-e-taiba* (New York: Springer, 2013).

intihar bombacısından ikisi Pakistan asıllı İngiliz idi. Leşker-i Tayyibe'nin kurucusu olan Muhammed Said, 1980'lerde Afganistan için savaştı. Ancak, grup 2002'de Pakistan'dan yasaklandıktan sonra, Muhammed Said İslâmî yardım kuruluşu Cemaat-ut-Dava'yı kurmuştur. Ancak Muhammed Said'in sözcüsü, bu bağışçı örgütün eski militan grupla hiçbir bağlantısı olmadığını söylemiştir.⁵⁷²

3.1.3.1.2. Hizb ut-Tahrir

Hizb ut-Tahrir, dünyanın farklı ülkelerinde faaliyet gösteren İslâmî ideolojiye dayalı selefî bir siyasi gruptur. Bu grup, 2001 yılından itibaren Bangladeş'te resmen faaliyetlerine başlamıştır. 22 Ekim 2009'da Bangladeş İçişleri Bakanlığı, "*kamu güvenliği endişeleri*" nedeniyle grubu yasaklamıştır. Grup ayrıca dünyanın birçok ülkesinde yasaklanmıştır. Bu grup terörü beslemek ve teşvik etmek için bir ortam oluşturmuştur. Hizb ut-Tahrir, mezhep nefreti yaymak ve Müslüman gençleri teröre teşvik etmekle suçlanmaktadır.

Takıyyüddin Nebhânî (ö. 1977), 1953 yılında Müslüman Ümmeti içinde bir İslâmî halifelik sistemi kurmak amacıyla Hizb ut-Tahrir grubunu kurmuştur. Bu teşkilatı, kuruluşundan sonra Ortadoğu'dan giderek Afrika, Avrupa, Endonezya, Pakistan, Bangladeş gibi dünyanın farklı bölgelerine yayılmıştır. Hizb ut-Tahrir, hilafet kurmak için herhangi bir silahlı yola inanmamakta, sadece fikrî ve siyasi faaliyet yürütme araçlarına inanmaktadır. Son zamanlarda dünyanın farklı ülkelerinde Nusra (askeri destek) arayışındalar. Dünyadaki herhangi bir Müslüman ülkenin ordusunun koşulsuz destekle kendilerini iktidara getireceğine inanmaktadır.

Hizb ut-Tahrir, dünya çapında bir halifelik kurmak amacıyla ülkelerin hükümetlerinin üst düzey yetkilileri arasına kendi ideolojisinden kişileri atamaya

⁵⁷² Don C Ressler, Christine Fair, Anirban Ghosh, Arif Jamal, and Nadia Shoeb, *The fighters of Lashkar-e-Taiba: Recruitment, training, deployment and death*, Combatting Terrorism Center at West Point, 2013.

çalışmaktadır. Hizb ut-Tahrir, devlet bürokrasisi ve özellikle ordu içindeki etkisini artırmaya vurgu yapmıştır. Hizb ut-Tahrir'in Pakistan, Hindistan ve Bangladeş'de kurulmasıyla birlikte çeşitli siyasi programlar benimsenmiştir. Bangladeş Ordusu da Nusra toplama listesinde yer almaktadır. Bu, Ocak 2012 askeri darbe girişimi ile kanıtlanmıştır. Bu nedenle Hizb ut-Tahrir, Bangladeş dahil dünyanın on sekiz ülkesinde yasaklanmıştır. Birçok Arap ülkesinde yasaklanmıştır. Rusya, Orta Asya ülkeleri, Endonezya, Pakistan ve Türkiye'de de yasaklanmıştır.⁵⁷³ Hizb ut-Tahrir, 1974'te hükümeti devirmeye çalışmaktan dolayı Mısır'da da yasaklanmıştır.

3.1.3.1.3. Ceyş-i Muhammed

Ceyş-i Muhammed, Keşmir merkezli cihatçı bir teşkilattır. Bu hareketin temel amacı Keşmir'i Hindistan'dan ayırmaktır ve bunun için Hint kontrolündeki Keşmir'e saldırmışlardır. Ceyş-i Muhammed 2002 yılında Pakistan'da yasaklanmıştır. 24 Aralık 1999'da Katmandu'dan bir Hint Havayolları uçağı Pakistan merkezli militanlar tarafından Amritsar, Lahor ve Dubai üzerinden Afganistan'ın Kandahar kentine kaçırılmış. Pakistan'dan Mesud Azhar bu suçlamayla tutuklanmıştır. Mesud Azhar, 2001 yılının mart ayında hapisten çıktıktan kısa bir süre sonra Ceyş-i Muhammed'i kurmuştur. Harkatul Mücahid üyelerinin çoğu Mevlâna Azhar'ı takip etmiş ve yeni grup Ceyş-i Muhammed'e katılmıştır. Ocak 2002'de Ceyş-i Muhammed Pakistan Devlet Başkanı Pervez Müşerref'in hükümeti tarafından yasaklandığında, grup adını Haddam-ül-İslâm olarak değiştirmiş ve terör faaliyetlerine devam etmiştir.⁵⁷⁴

⁵⁷³ Emmanuel Karagiannis, *Political Islam in Central Asia: The Challenge of Hizb ut-Tahrir* (UK: Routledge, 2009).

⁵⁷⁴ Farhan Zahid, "Profile of Jaish-e-Muhammad and Leader Masood Azhar," *Counter Terrorist Trends and Analyses*, 11, no. 4 (2019): 1-5.

3.1.3.1.4. Hareket ûl Cihad el-İslâmî (Huji)

Hareket ûl Cihad el-İslâmî (İslâm'ın Kutsal Cihad Hareketi) Huji olarak kısaltılır. 1990'lardan bu yana Pakistan, Hindistan ve Bangladeş gibi bazı Asya ülkelerinde aktif olan aşırı köktenci bir İslâmî teşkilattır. Huzi, 2005 yılında Bangladeş'te yasaklanmıştır. Bu teşkilatın Bangladeş şubesinin kurulmasından sonra ülkedeki kavmi medreselerinden çok sayıda insan kendi grubuna katılmış ve Bangladeş'teki faaliyetleri hızla artmıştır. Eğitim programları Chattogram ve Cox's Bazar'ın engebeli bölgelerinde yürütülmüştür. 2001 yılında, bu teşkilat, Batmool, Ramna, Dakka'daki Yeni Yıl festivaline yapılan bombalı saldırıyı üstlenmiştir. Bu saldırıda bir intihar bombacısı da dahil olmak üzere toplam on kişi hayatını kaybetmiştir.⁵⁷⁵ 2004 yılında, bu teşkilat, Başbakan (o zamanki muhalefet lideri) Şeyh Hasina'yı öldürmek için el bombasıyla saldırı düzenlemiştir. Bu saldırıda aralarında Awami Ligi liderlerinden Ivy Rahman'ın da bulunduğu 23 kişi hayatını kaybetmiş, 200'e yakın kişi de yaralanmıştır.

3.1.3.1.5. Cemaat-ül Mücahidin Bangladeş

Cemaat-ül Mücahidin Bangladeş (JMB), Hareket ûl Cihad el-İslâmî'nin (Huji-B) kurulmasından on yıl sonra, 1998 yılında kurulmuştur. Bu teşkilat sayesinde Bangladeş'te selefî ideolojiye sahip radikal gruplar ortaya çıkmıştır. JMB, dört buçuk yılda (Eylül 2001- Aralık 2005) ülkede 26 saldırı gerçekleştirmiştir. Bu olaylarda 73 kişi ölmüş ve yaklaşık 800 kişi yaralanmıştır.⁵⁷⁶ JMB liderlerinin ve çalışanlarının büyük bir kısmı ehl-i hadîs veya “la mezhep” (mezhep karşıtı) mezhebinin takipçileridir. Kuruluş döneminin önde gelen liderlerinden biri olan Faruk Hüseyin Hâlid Seyfullah eski bir Huzi üyesiydi. JMB'ye gelmeden önce ehl-i hadîs ideolojisini benimsemiştir. JMB'nin kurucusu Shaikh

⁵⁷⁵ Portal, South Asia Terrorism, *Harkat-ul-Jihad-al Islami Bangladesh (HuJI-B)*, 2009.

⁵⁷⁶ Md Nurul Momen, "Jamaat-ul-Mujahideen Bangladesh: analysis of organizational design and activities." *Dynamics of Asymmetric Conflict* 13, no. 3 (2020): 245-257.

Şeyh Abdurrahman, Suudi Arabistan'da Medine Üniversitesi'nde okurken selefî tarzı bir 'cihatçı' teşkilat kurma düşüncesi oluşmuştur.

JMB, devlet iktidarını ele geçirmeyi hedeflemektedir. 17 Ağustos 2005'te ülke genelinde eş zamanlı 500 bombalı saldırı gerçekleştirmişlerdir. Manifestolarında bu ülkede '*Allah'ın kanunu*' veya şeriat kanununu uygulamak istediklerini belirtmişlerdir. Şeyh Abdurrahman, 1978'de Jamalpur'daki Kamal Han Hat Kıdemli Medresesi'nden mezun olmuştur. Yüksek Lisansını Rajşahi Sultanganj İslâmîyye Medresesi'nde tamamlamıştır. 1980 yılında burslu olarak Medine Üniversitesi'ne gitmiştir. Oradan yüksek öğrenimini İslâmî ilkeler ve vaizlik üzerine tamamlamıştır. 1985 yılında ülkeye dönmüştür. 1986-1991 yılları arasında Suudi Büyükelçiliğinde çalışmıştır.

Şeyh Abdurrahman, Nisan 1998'de Dakka, Palampur'da Cemaat-ül Mücahid Bangladeş'i kurmuştur. 2001 yılında, Dinajpur ilçesine bağlı Parvatipur'da Bangladeş hükümeti tarafından ideolojilerine ait birçok kitap ele geçirilmiştir. Kitaplarda terör faaliyetleri hakkında detaylı bilgiler yer almıştır. Bu teşkilat, 2005 yılında çeşitli STK'lara saldırdıktan sonra, Bangladeş hükümeti tarafından resmi olarak terör örgütü olarak ilan edilmiş ve yasaklanmıştır. 2005'te yasağı protesto etmek için Bangladeş'in çeşitli önemli yerlerinde 300 noktada 500 küçük bomba patlatmışlardır. JMB'nin en az 10.000 üyesi olduğuna inanılmaktadır. Geniş bir organizasyon faaliyetleri ağına sahip olmuşlardır. Diğer terör örgütleriyle bağlantıları vardı. 2005 yılında, üst düzey JMB liderleri Bangladeş hükümeti tarafından tutuklanmıştır. Mahkemede mahkûm edildikten sonra 29 Mart 2007'de iki yargıcın öldürülmesi ve bombalı saldırı suçundan dört kişi asılmıştır. 2015 yılındaki iki ayrı olayda, JMB'nin Dakka'daki Pakistan Yüksek Komisyonu yetkililerinden mali destek aldığına dair kanıtlar bulunmuştur.⁵⁷⁷

JMB'nin amacı, Bangladeş'te İslâm devleti ile uyumlu şeriat kanunlarına dayalı bir hükümet kurmaktır. Bangladeş'in siyasi sistemine karşı çıkmışlar ve Kur'ân ve hadislerde

⁵⁷⁷ Animesh Roul, "Jamaatul Mujahidin Bangladesh: Weakened, But Not Destroyed." *Star*, 2010.

anlatılan İslâmî modele dayalı bir toplum inşa etmek istemişlerdir. JMB, demokrasiye şeriatın veya İslâm hukukunun ihlali olarak karşı çıkmaktadır. Aynı zamanda sosyalizme karşı çıkmışlar ve özellikle Doğu Bengal Komünist Partisi (PBCP) olmak üzere aşırı solculara şiddetle karşı çıkmaktadırlar. JMB kültürel etkinliklere, sinema salonlarına, tapınaklara ve sivil toplum kuruluşlarına karşı çıkmaktadır. Bildirilerinden biri İslâmî olmayan kanunları istemediklerini, Kur'an kanunlarını istediklerini belirtmiştir. İnsan yapımı yasalar hiçbir zaman dünyaya barış getirmemiştir ve getirmeyecektir.

JMB, çeşitli raporlara göre Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn, Pakistan, Suudi Arabistan ve Libya'daki bireysel bağışçılardan mali destek almıştır. Radikal İslâmcı bir grup olarak bilinen Cemaat-ül Mücahidin Bangladeş veya JMB, Hindistan İçişleri Bakanlığı tarafından yasaklı bir terör grubu ilan edilmiştir. Öte yandan Hint güvenlik kurumları, JMB'nin Ekim 2014'te Burdwan bomba patlamasına karıştığını belirtmiştir. JMB birkaç şiddetli saldırı ve bombalama olayının sorumluluğunu üstlenmiştir. Bangladeş'teki ana akım İslâmî parti olan Hefazet İslâm ve diğer bazı İslâmî gruplar JME'nin terör saldırısını kınamıştır. 2014 yılında Hefazet İslâm sözcüsü Azizül hak İslâmabadi, Bangladeş'in barışçıl bir ülke olduğunu ve huzurlu bir ortamın var olduğundan bahsetmiştir. Cemaat-ül-Mücahidin Bangladeş ve Harkatul Cihad al-Islami militanlığı ve terörizmi kışkırtmıştır.

3.1.3.1.6. Jagrat Müslüman Janata Bangladeş (JMJB)

Jagrata Muslim Janata Bangladeş ayrıca JMJB olarak da bilinmektedir. Bangladeş'te, özellikle ülkenin kuzeybatı bölgesinde bulunan aşırı İslâmcı bir teşkilattır. Jagrat Muslim Janata Bangladeş (JMJB), 1998 yılında Bangladeş'in kuzey kesiminde kurulmuştur. 23 Şubat 2005 tarihinde, Bangladeş hükümeti JMJB'yi terör örgütü olarak yasaklamıştır. Çeşitli raporlar, Cemaat-ül Mücahidin Bangladeş ile bağlantıları olduğunu öne sürmüştür. JMJB, üç lider, Muhammed Muhammed Esedullah'il Gâlib, Bangla Bhai

ve Şeyh Abdurrahman tarafından yönetilmiştir. Bangla Bhai, 2006 yılının mart ayında Mymensingh bölgesinde polis ve RAB tarafından yakalanmıştır.⁵⁷⁸ Bangla Bhai ve Şeyh Abdurrahman, Mart 2007'de Bangladeş hükümeti tarafından idam edilmiştir. Bangladeş'te şeriat kanunu kurmak istemişlerdir. JMJB, Cemaat-i İslâmî Bangladeş de dahil olmak üzere ana akım İslâmcı partileri sert bir şekilde eleştirmiştir. Cemaat-i İslâmî Bangladeş'i, laikliği himayesi ve İslâmî değer ve ilkeleri aşağılaması nedeniyle din karşıtı olarak görmüşlerdir.

3.1.3.1.7. Ensaru'l İslâm

Uluslararası Cemaatül Müslimin Emiri, Ürdün asıllı bir İngiliz vatandaşı olan Şeyh Abu Isa Ali Arifai Al Hashemi el Kureyş Abu Isa'dır. 2002'de Hint alt kıtasını ziyaret etmiştir. O sırada Bangladeş Cemaatül Müslim'in başına İcaz Hüseyini atamıştır. Cemaatül Müslimin'in kuruluşu sırasında, onun dikkate değer işbirlikçileri şunlardır: Zünnûn Shikder, Rezwan Şerif, Muînüddin Şerif, Naemul Hasan, Tehejib Karim, Rajeev Karim, Shehzad Turaj, Rezaur Rezzâk ve diğerleridir. İcaz Hüseyin, 2008 yılında Bangladeş'ten Pakistan'a kaçmıştır. Ülkeden ayrılmasının bir sonucu olarak Cemaatül Müslimin'in Bangladeş'teki faaliyetleri durmuştur. Ensaru'l İslâm, 2008 yılının başlarında Cemaatül Müsliminn tarafından kurulmuştur. Örgüt, başlangıcından itibaren selefî ideolog ve El Kaide lideri Enver Evlaki'nin takipçisi olmuştur.

Ensarullah üyelerinin çoğu modern eğitim görmüş ve zenginlerin çocuklarıdır. Başlangıçta, İnternet merkezli faaliyetleri ve kampanyaları kapsamlıydı. Ensarullah'ın ana teorik lideri Müftü Cesimuddin Rahmani'nin çeşitli konuşmaları ve vaazları YouTube'da mevcuttur. Teşkilat'ın faaliyetlerine bakıldığında, teşkilat'ın geniş kapsamlı amacının silahlı mücadele olduğu görülmektedir. Ancak bundan önce üye toplamanın ve finansal kapasite elde etmenin önemli olduğunu düşünmektedir. Rahmani en son

⁵⁷⁸ Ali Riaz, *Islamist militancy in Bangladesh: A complex web*. (UK: Routledge, 2012).

Bangladeş'in başkenti Dakka'da bir caminin hatibiydi. 2013 yılında polis, Ensarullah baş Müftüsü Cesimuddin ve diğer bazı önemli üyeleri tutuklamıştır. Sorgularının ardından, Dakka DB'nin birden fazla kaynağı, Cemaatül Müslim'in İcaz Hüseyin'in Ensarullah'ın liderlerinden biri olduğunu söylemiştir. Teşkilatın faaliyetlerini internet üzerinden Pakistan'dan yürütmektedir.⁵⁷⁹

Bu örgüt ilk olarak 2013 yılında blog yazarı Ahmed Rajeev Haider'in öldürülmesinin ardından gündeme gelmiştir. Rajeev Haider'in öldürülmesine karışanların hepsi Dakka'nın North South Üniversitesi'nin öğrencileridir. Bunlardan beşi tutuklanmıştır. Bu davanın yargılanmasının ardından ikisi asılmış ve Müftü Rahmani'nin de aralarında bulunduğu geri kalan beş kişi farklı cezalara çarptırılmıştır. Ensarullah başkanı Cesimuddin Rahmani, Ganajagran Manch'ın kuruluşundan bu yana dine hakaret eden ateistleri ve Bloggerleri öldürme konusunda çeşitli fetvalar yayınlamıştır. Eylül 2014'te El Kaide lideri Eymen ez-Zevahiri, bir video mesajıyla El Kaide'nin Hint alt kıtası şubesinin (AQIS) kurulduğunu duymuştur. Bundan kısa bir süre sonra, birkaç hükümet yetkilisi medyaya Bangladeş'in Ensarullah'ının AQIS'e bağlı olduğunu söylemiştir. Ensarullah daha sonra adını Ensaru'l İslâm olarak değiştirmiş ve kendisini AQIS'in Bangladeş şubesi olarak ilan etmiştir. Ensarullah veya Ensar el-İslâm günümüze kadar 13 kişinin öldürülmesinin sorumluluğunu üstlenmiştir. Bunların çoğu blokçular, yayıncılar, öğretmenler ve eşcinsel hakları aktivistleridir. Ayrıca, bu blokçular çeşitli zamanlarda İslâm'ı ve Hz. Peygamber'i aşağılayıcı yazılar yazmaktaydılar. Cesimuddin Rahmani'nin tutuklanmasının ardından Pakistanlı gurbetçi Ecac Hüseyin Saccad Kargil Ensarullah'ın başına geçmiştir. Bundan önce Ensarullah'ın harekât şefiydi. İcaz, 2014 yılında Karaçi'de bir silahlı çatışmada diğer bazı El Kaide ajanlarıyla birlikte öldürülmüştür.⁵⁸⁰ Daha sonra

⁵⁷⁹ Lawrence E Cline, "Jihadist movements in the Sahel: Rise of the Fulani?." *Terrorism and Political Violence* (2021): 1-17.

⁵⁸⁰ Dawn Newspaper, *dawn.com*, Ocak 10, 2015, Erişim Tarihi: Aralık 27, 2022.

Bangladeş Ordusu'ndan ihraç edilen ve bir kaçak olan Binbaşı Ziyâ ül Hak, Ensarullah'ın askeri şefi olarak atanmıştır.

3.1.3.2. Selefî Harekete Yöneltilen Bazı Eleştiriler

Diğer herhangi bir harekette olduğu gibi, selefî hareket de kusurlar bulunmaktadır. İslâm'ın ilk zamanlarındaki selefîleri takip ettiğini iddia eden selefî harekette de insan sadece yanılabilir olduğu için bazı yanlışlar ve tutarsızlıklar da vardır. Selefî'nin ne anlama geldiği de dahil olmak üzere diğer bazı temel meseleler onlar tarafından ihmal edilmektedir. Çağdaş selefîlerin, İslâm'ın erken dönem seleflerinin hiç karşılaşmadıkları çağdaş meseleler hakkında görüşlerini sunma süreci sistematik olarak kusurludur. Ulus-devletlerde vatandaşlık kavramı, demokrasi, çağdaş durumlarda kadının rolü, oy hakları ve cihat gibi modern zamanlarla ilgili çeşitli konulardaki selefî tutum, yalnızca bir âlimin kişisel görüşü veya fetvasıdır. Bu görüşler, İslâm'ın ilk üç dönemindeki selef-i salihînlerin görüşlerini temsil etmemektedir.⁵⁸¹

Dr. Yasir Qadhi'ye göre, içerilen eleştiriler bir bütün olarak selefî hareketlerin çoğu için geçerlidir. Bunun istisnası olanlar kendilerini kişisel olarak bu sorundan uzak tutmayı başarmışlardır. Yani selefî hareketi tam olarak kabul etmemişlerdir. Günümüze kadar bu problemler çoğu selefî grup arasında yaygındır.⁵⁸² Dr. Yasir Qadhi'e göre, selefî hareketin öne çıkan sorunları şunlardır:

3.1.3.2.1. Yaşam Duygusundan ve Maneviyattan Kopma

Selefî hareket, İslâm'ın hayata yakın mesajını özünde soyut ve teorik bir doktrine dönüştürmüştür. Hem soyut teoloji hem de insan yapımı inançlar nihayetinde İslâm'ın her yönünü baltalamaktadır. Selefîler her zaman daha önemli meseleler yerine diğer

⁵⁸¹ Qadhi, *On Salafi Islam*, 12.

⁵⁸² Qadhi, *On Salafi Islam*, 12.

Müslümanları farklı kategorilere ayırmakla meşgul olmuşlardır. Eş'arî akidesinin amacı, Allah ile derin bir ilişki geliştirmektir. Tevhid'in Allah'ın İsimleri ve Sıfatları ile ilgili fikirleri tartışılırken, Allah'ın eli var mı, yoksa Arş'ın ne olduğu tartışmasına girmemelidir. Allah'ın isim ve sıfatlarını tartışmanın temel amacı, Allah'ı zikretmek, O'na olan bağlılığı artırmak, O'na doğru ve ihlasla ibadet etmektir. Tevhidin asıl görevi, bu güzel isim ve sıfatların işaret ettiği fiillere teşvik etmektir. İyi bir Müslüman olmanın ancak akide hakkında doğru bir teorik anlayışa sahip olmakla olabileceği fikri doğru değildir. Allah teolojinin soyut meselelerini sıradan bir Müslümana sormayacaktır. Bilakis farz ibadetleri yapıp yapmadığını ve ne kadar maneviyata sahip olduğunu Allah görecektir.⁵⁸³

3.1.3.2.2. Ruhun Arındırılmaması

Dr. Yasir Qadhi'ye göre, selefler, tezkiyede nefsin kabulü veya nefsin arınması konusunda temelsiz bir müphemlik içindedirler. Selefler arasında manevi gelişime ilgileri yoktur. Selefi hareket bir bütün olarak nefis tezkiyesi veya maneviyata gereken önemi vermemiştir. Ancak Cebraîl hadisinin özünün nefis tezkiyesi olduğu ve hatta Kur'ân'ın en önemli mesajlarından biri olduğu konusunda hiçbir ihtilaf yoktur. Seleflerin manevi arınmanın temel gereklilikleri yerine 'cerh ve Ta'dil' gibi daha yüce konulara aşırı ağırlık vermeleri, birçok insanın selefliği terk etmesine neden olmuştur. Bu durumda selefliği terk ederler ve genellikle tasavvufa yönelmektedirler.⁵⁸⁴ Seleflikte mahrum kaldıklarını tasavvufta bulmuşlardır. Öte yandan, bazıları İslâm'ın pratiğini tamamen terk etmektedirler.⁵⁸⁵

⁵⁸³ Qadhi, *On Salafi Islam*, 6.

⁵⁸⁴ Qadhi, *On Salafi Islam*, 9.

⁵⁸⁵ Qadhi, *On Salafi Islam*, 13.

3.1.3.2.3. Sertlik Göstergesi

Kendilerinin dışında başkalarına karşı sertlik göstermektedirler. Kendi kurtuluşlarından emindirler. Bu tür inançlar açıkça sıradan selefleri kibirli yapmaktadırlar. Selefî ekollerde sapıklık konusunda karşıt görüşler bulunabilmektedir. Ayrıca, bazı sıradan selefler, dalalet hakkında doğru inançtan daha çok şey bilmektedirler. Medhâli selefî grubu buna iyi bir örnektir. Medhâli selefî grubunun herhangi bir yeni üyesi, bir grup selefî Menhec âlimlerini tereddüt etmeden adlandırabilir. Ancak bazı sahâbelerin isimlerini zikretmeleri istenince onlara zor gelmiştir. Fâsık kişiye selâm verme meselesini bildikleri hâlde, sabah ve akşam zikir yapmaktan gafil kalmaktadırlar. Ne yazık ki bu sorun Medhâli selefleri ile sınırlı değil, aynı sorun diğer selefî gruplar arasında da vardır. Selefî hareketle bağlantılı olanlar kendilerine şunu sormalıdır: İslâm, başkalarında kusur aramak mı yoksa toplumda refahı tesis etmek için bir rol model olmak mı demektir? Doğru olan kişi başkalarının kusurlarını yakalamak yerine kendi kusurlarını düzeltmekle meşgul olan kişidir.⁵⁸⁶

3.1.3.2.4. Bidatın Abartılması

Seleflerin çoğu, bidat konusunda daha katı bir duruş sergilemektedir. Bu konudaki abartmaları sonucunda diğer Müslümanların alay konusu olmuşlardır. Camilerde namaz sırasına göre hâlî sermek bidat sayılmaktadır. Bu tür faaliyetlerden dolayı, sıradan Müslümanlar onları aşırı literalist olarak görmektedir. Ortak 'fasek' kişiye yönelik politikaları sorgulanabilmektedir. Selefler, selef'in yanlış gruplarla ilgili açıklamalarını Kur'an ve hadis sözleriymiş gibi kabul etmektedirler. Selef'in bidat'a yönelik herhangi bir beyanı, Kur'an-hadis ve zamanın şartları ışığında değerlendirilmelidir. İslâm kardeşliği hakkı (Hz. Peygamber'in ana hatlarıyla belirttiği gibi) belirli bir âlimin ifadesinden daha önemlidir. Gerçek karşıtlarına ilişkin kabul edilebilir konumun ne olacağı yere, zamana,

⁵⁸⁶ Qadhi, *On Salafi Islam*, 14.

kişiyeye, dahil olan sapmalara ve koşullara bağılı olacaktır. İslâm insanları tek taraflı olarak mahkûm etmeyi sevmemektedir.⁵⁸⁷

Selefin görüşleri, gerekçesi ve zamanın şartlarına uygulanabilirliği açısından incelemeye tabi olan içtihatları olarak anlaşılmalıdır. Modern seleflerin 21. yüzyıl Amerikan siyasetinin ne olduğunu ve 7. yüzyıl Bağdat'ı nasıl olmadığını anlamaları gerekmektedir. İslâm kardeşliğini korumak için Kur'an ve hadislerin açık talimatlarına rağmen, bunun yerine selefin fetvalarını kötüye kullanmak İslâmî prensiplere aykırıdır. Selefler, farklı topluluklar arasında bölünmeler yaratmakla, belirli grupları tekfir etmekle ve kendilerini onlarla aynı fikirde olmayanlardan izole etmekle ünlüdür. Bu üzücü bir gerçektir.

3.1.3.2.5. Önceliklendirmede Tutarsızlık

Hz. Peygamber *"Size faydalı olana önem verin!"* buyurmuştur. Bazı selefler için bidat grupları reddetmek bir başarıdır. İnsanları tekfir etmekten, sapkınlar topluluğundan uzak durmaktan, çok sert ve kaba bir dil kullanarak insanları ıslah etmekten hoşlanmaktadırlar. Ümmetin son zamanlarda karşı karşıya olduğu zorlukların, Allah'ın isim ve sıfatlarının yanlış yorumlanmasıyla veya Mevlid Kandili kutlamanın meşruluğuyla hiçbir ilgisi yoktur. Şüphesiz bazı kimseler, Allah'ın sıfatları veya diğer iman meseleleri hakkında bir ölçüde konuşmak zorundadırlar. Ama bunlar günümüzün ana sorunları değildir. Bugünün genç erkek ve kadınlarının inançla karşı karşıya oldukları zorluklar bunlar değildir. Ama bu konular asırlardır tartışılmaktadır. Selefler ve Eş'ariler, isterlerse bu meseleleri kendi aralarında tartışabilmektedir. Ancak günümüz gençliği genellikle bu tür belirsiz ve anlaşılmaz teolojik tartışmalarla pek ilgilenmemektedir. Aksine, dinlerine olan inancını sürdürme kriziyle uğraşmaktadırlar. Darwinizm, laiklik, postmodernizm, hümanizm, liberalizm ve bunun gibi yüzlerce doktrin, onların

⁵⁸⁷ Qadhi, *On Salafi Islam*, 14.

inançlarının temellerini sarsmıştır. Öte yandan seleflerin (Diyûbendî, Eş'arî ve Sûfilerin yanı sıra) hâla kendi çevrelerinde tartıştıkları konular insanların sadece %0,1'ini ilgilendirmektedir.

Dr. Yasir Qadhi'ye göre, İslâm günümüzde radikal sekülerizmin eşi benzeri görülmemiş bir ideolojik saldırısıyla karşı karşıyadır. Bu saldırılar, genel olarak dini, özelde İslâm'ı modern toplumda bir aşağılama nesnesi hâline getirmiştir. Neo-ateizm ve laiklik entelektüeller arasında moda hâline gelmektedir. Modern kültür artık materyalizm, hedonizm, pornografi ve cinsel taciz gibi radikal ideolojileri ve radikal feminizmi teşvik etmektedir. Artık bu meseleler hakkında sadece onları reddetmeden konuşabilecek nitelikte bir selefî âlimi bulmak neredeyse imkânsızdır. Bir âlim bulunursa, o zaman selefî eğitiminin onun niteliklerinde hiçbir rolü yoktur. Aksine, selefî eğitiminin dışında bu zorlukları kişisel olarak kabul edebildiği için bunu yapabilmektedir.⁵⁸⁸

Farklı dönemlerde İslâm'ın çözmeye çalıştığı tüm sosyal problemler, bu problemlerin kendisi günümüzde 'Müslüman dünyasında' bir salgın gibi yayılmaktadır. Artan toplumsal sorunlara, aile içi ve cinsel istismara, işçi hakları ihlallerine, rüşvet vb. durumlara rağmen bu sorunlar yaygınlaşmakta ancak İslâm âlimleri bu sorunlardan pek bahsetmemektedir. Son zamanlarda, yabancı işçiler çeşitli ülkelerde ciddi şekilde kötü muamele görmekte ve sömürülmektedir. Kadın ev işçileri cinsel tacize uğramaktadır. Rüşvet ve şantaj yaygın olarak aktiftir. Diğer tüm olumsuz eğilimler toplumda mevcuttur. Bunların dışında selefî âlimler, kadınların araba kullanmasını yasaklamak için kişisel görüşlerini diğerlerinin üzerine koymak istemektedirler. Ya da Mevlid Kandili kutlanmasını eleştirmeyi tercih etmektedirler. Bütün bunlar selefî âlimler için affedilmez suçlardır ve ümmete büyük zararlar vermektedir.⁵⁸⁹

⁵⁸⁸ Qadhi, *On Salafi Islam*, 15.

⁵⁸⁹ Qadhi, *On Salafi Islam*, 15.

Sevgili Peygamberimiz'in son çağrısı, toplumun en zayıf üyelerinin haklarına saygı göstermek olmuştur. Dolayısıyla mazlumların haklarından bahsetmeyen hareket, Hz. Peygamber'in sünnetinden uzaktır.

3.1.3.2.6. Kadınlara Karşı Olumsuz Tutum

Modern selefî hareket, kadınları, insandan aşağı olarak algılanamayan bir varlık olarak resmeder. Bu gerçeğin basit bir örneği, birinin karısının adını veya en yakın arkadaşının karısının adını telaffuz etmesinin bile saldırgan olarak kabul edilmesidir. Bir kadının adını söylemek tabu olarak görülüyorsa, kadının toplumdaki rolü nedir? Ancak, Müslüman toplumun, radikal feminist yorumlara karşı İslâm'ın gerçek gerçekliğini açıklayabilecek, açık sözlü ve zeki kız kardeşlere ihtiyacı vardır. Kadınlara yönelik bu tutum sadece konuşma ile sınırlı değildir, Suudi Arabistan'da kadınların araba kullanması bile yasaklanmıştır. Suudi dini liderlerinin çoğu, günümüze kadar yasağı dinin bir parçası olarak görmüştür.⁵⁹⁰ Batı selefîliği'ndeki bazı gruplar, özellikle İngiltere ve Amerika'da, çok eşlilik ve boşanma ile meşgul olmuştur. Bunun sonucunda dul kadınların sayısı artıp çocuklar terk edilip, zina artmaktadır. Bu, İslâm açısından hiçbir dini liderin kabul etmeyeceği bir gerçektir. Bu sorunun temel nedeninin selefî kadına bakış açısı ve uygun bir terbiye eksikliği olduğu çok açıktır.⁵⁹¹

3.1.3.2.7. Bir Ulemâya Teslimiyet

Bağımsız düşündüğünü ve körü körüne bağlılıktan kaçındığını iddia eden bu hareketin çoğu, bazı selefî alimleri takip etme konusunda oldukça Ortodoks bir görüşe sahiptir. Bu önde gelen selefî alimler genellikle belirli bir milliyet ve hükümet tarafından atanmaktadırlar. İslâm'la ilgili herhangi bir temel tartışmaya katılımları son derece

⁵⁹⁰ Qadhi, *On Salafi Islam*, 16.

⁵⁹¹ Qadhi, *On Salafi Islam*, 16.

nadirdi. Hiçbir özel insan otoritesi İslâm veya Eş'arî inancı için belirli bir rol oynamamaktadır. O hâlde, bir âlimler topluluğu ile ihtilaf etmek, Allah ve Hz. Muhammed ile ihtilafa düşmekle hiçbir şekilde eş değer değildir.⁵⁹²

Selefîler, İbn Teymiyye'yi hayattayken en çok eleştirenlerin kendi Hanbeli mezhebinin âlimleri olduğunu not etmelidir. Bu âlimler, onun geleneksel öğretim yöntemini ve yazı üslubunu neden değiştirmek istediğini anlayamamışlardır.

3.1.3.2.8. Modern Siyasi Olayları Anlama Konusunda Yaşanan Sorunlar

İbn Teymiyye üzerine doğrudan bir araştırma, onun zamanının hükümdarlarına düzenli olarak açıkça meydan okuduğunu ortaya koymaktadır. Son zamanlarda İbn Teymiyye'yi takip ettiğini iddia edenler neden mevcut yöneticilere bu kadar sadık ve boyun eğmektedir? Bu yöneticilerin suçları, İbn Teymiyye zamanındaki herhangi bir hükümdardan kat kat fazladır. Âlimler, mevcut yöneticilere karşı, yöneticilerin gözle görülür adaletsizliklerinin açıkça eleştirilebileceği orta bir pozisyon almalıdır.⁵⁹³ İslâm'ın talebi, İslâm âlimlerinin, yöneticileri her zaman güçlerini kötüye kullanmaktan alıkoymaları gerektiğidir. Başka bir seçenek yoktur. Suudi selefî âlimlerinin çoğu, mevcut rejime yönelik herhangi bir eleştiriyi dini sapma ile eşdeğer görmektedir. Arap bölgelerinin yönetici seçkinleri, Müslüman Kardeşler ve destekçilerine karşı acımasız bir yaklaşım benimsemiştir. Selefî âlimlerin bu apaçık adaletsizlikler karşısında susmaları onları sağır etmiş gibi görünmektedir. Mısır seleflerinin ana akım temsilcisi olan Nur Partisi, diktatör Sisi'nin sadık bir destekçisidir. Bu sadece üzücü değil, aynı zamanda bu destek Sisi rejimine bir tür meşruiyet kazandırmaktadır. Bu tür haksız pozisyonları listelemeye devam edersek sayı artacaktır.⁵⁹⁴

⁵⁹² Qadhi, *On Salafi Islam*, 17.

⁵⁹³ Qadhi, *On Salafi Islam*, 17.

⁵⁹⁴ Qadhi, *On Salafi Islam*, 18.

3.2. HİNT ALT KITASI'NDAKİ SÛFÎ VE SELEFÎLER ARASINDAKİ FARKLILIKLARI ÇÖZMENİN VE BİRLİK OLUŞTURMANIN YOLLARI

İslâm ümmetinin altın çağında, Müslümanlar ideallerinden aldığı güçle tüm dünyaya hükmetmişlerdir. Daha önce Yahudiler ve Hristiyanlar arasında var olan ayrılık, şimdi Müslümanlar arasında yayılmaktadır. Batı İslâm alemine karşı birleşirken, Müslümanlar kendi içinde bölünmüş ve parçalanmıştır. Bu yirmi birinci yüzyılda, eğer devam eden krizi çözmek ve tevhidi sağlamak istiyorsa, o zaman tüm farklılıklarını ve anlaşmazlıklarını unutup müminler olarak aralarında birlik oluşturmalıdır.

Bu durumda, ümmetin menfaati için iç çatışmalar ve anlaşmazlıklar terk edilmeli Allah'a ve rasulüne hep beraber iman ettikleri hatırlanmalıdır.

Allah bu ayette açıkça Müslümanlara birlik olmalarını emretmiştir. Bunun temeli, Allah'ın ipi olan İslâm'dır. Ümmeti İslâm esasında birleşmektir. Tüm Müslümanlar düşmana karşı tek bir safta birleşecektir. Ancak o zaman Müslümanlar, gayrimüslimlerin zarar ve tahribatıyla karşı karşıya kalmayacaklardır.

Ama bugün Hint alt kıtası Müslümanları, Allah'ın bu ebedi sözünden çok uzaklaşmışlardır. Bu nedenle, alt kıtadaki Müslümanlar bugün böylesine rahatsız ve kırılgan bir millet hâline gelmiştir. Alt kıtadaki krizin çözülmesi ve orada güvenliğin sağlanması için başta sûfîler ve selefîler olmak üzere Müslümanlar arasında birlik oluşturulmalıdır. Aşağıdaki süreçler benimsenirse, sûfîler ve selefîler arasında birliğin sağlanacağı ümit edilmektedir.

3.2.1. SÛFÎ VE SELEFÎ İHTİLAFINDA BARIŞ VE UYUŞMAZLIK ÇÖZÜMÜ İLKELERİ: FİKİR BİRLİĞİ TEORİSİ

Fikir birliği veya fikir birliği teorisi, toplumdaki büyük grupların herhangi bir konuda fikir birliğine varabildiği bir teoridir. Konsensüs, bireylerin toplu bir sözleşmesidir. Fikir birliği genellikle sosyal açıdan önemli normlar ve ahlaki idealler temelinde inşa edilmektedir. Fikir birliği teorisi ayrıca toplum üyelerinin deneyimlerinin ve ilgilerinin önemini vurgulamaktadır.

Sosyolojide fikir birliği teorisinin ilkeleri genellikle suç ve kriminoloji alanlarıyla ilişkilendirilmektedir. Konsensüs teorisine göre sosyal normların olmadığı bir toplumda suçun meydana gelme olasılığı daha yüksektir. Bu açıdan fikir birliği teorisi, toplumda sosyal düzeni sağlayarak suçu azaltmayı ve toplumda uyum ve bütünlük oluşturmayı amaçlamaktadır.

Émile Durkheim (ö. 1917), sosyoloji alanına, özellikle fikir birliği teorisine önemli katkılarda bulunan bir Fransız sosyal bilimcidir.⁵⁹⁵ Durkheim, popülasyonlar arasındaki fikir birliğinin toplumun işleyişi ve istikrarı için ana temel olduğuna inanıyordu. Sosyal bilgilere örnek olarak organizasyonlar, normlar, gelenekler ve değerler verilebilmektedir. Durkheim'e göre toplumda bu unsurlar tesis edilebilirse, toplumda huzursuzluk azalacaktır.

Konsensüs teorisi, sosyal bilimlerde çatışma teorisine bir antitez olarak görülmüştür. Toplumsal değişim ve barış ancak çatışma çözümü ile sağlanabilmektedir. 20. yüzyılın ortalarında, Harvard sosyoloğu Talcott Parsons⁵⁹⁶ (ö. 1979) bu teoriyi geliştirmiş ve sosyal sistem temelini toplumdaki çeşitli önemli unsurların bütünleşmesiyle oluştuğuna inanmıştır. Ona göre fikir birliği, toplumsal yaşamın temel ilkelerini vurgulayan sosyolojik kuramlar için önemli bir terimdir. Talcott Parsons'a göre

⁵⁹⁵ Charlotte Nickerson, *Consensus Theory: Definition & Examples. Simply Sociology*, simplysociology.com, Mart 25, 2022, Erişim Tarihi: Aralık 23, 2022.

⁵⁹⁶ Consensus theory in Oxford Reference, A Dictionary of Sports Studies, Erişim Tarihi: Aralık 26, 2022.

konsensüs teorisi, sosyolojide birkaç alt türü olan geniş bir konudur. Konsensüs teorisi türlerine örnek olarak yapısal işlevsellik, farklı ilişkilendirme ve utandırma gösterebilmektedir. Gerçek hayatta sûfî ve selefî gruplar bu unsurlara önem verirlerse İslâm dünyasında herhangi bir konuda fikir birliğine varmaları mümkündür.

Konsensüs teorisinin yaklaşımı, hayatın her kesiminden grupların farklılıklarını unutarak oyuna katıldığı sporla karşılaştırılabilmektedir. Bu oyun aracılığıyla toplumun tüm insanları birbirine bağlanabilmektedir.

Tasavvuf ve selefîlik arasındaki mevcut farklılıkları fikir birliği teorisine dayalı olarak çözmek için aşağıda çeşitli unsurlar ve terminolojiler tartışılmaktadır.

3.2.1.1. Sûfî ve Selefî Birlik Yolu ve Yaklaşımı

Sûfîler ve Selefîler arasındaki farklılıkları çözmek için aşağıda bazı ideolojiler ve ilkeler sunulmaktadır.

3.2.1.1.1. Tezkiye'nin (Arınma) Rolü

Tezkiye, arınma anlamına gelen Arapça bir terimdir. Tezkiye kelimesi Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde pek çok yerde geçmektedir. Tasavvufta nefsî tezkiye, "kendini arındırma" anlamına gelmektedir. Kendini arındıran kişiye zeki (Arapça: زكي) denmektedir. Tasavvufta tezkiye, nefsi içgüdüden arınmaya ve Allah'a teslimiyete dönüştüren bir süreçtir. Tezkiyenin esası, Allah'ın her zaman bizimle beraber olduğu ve yaptığımız her şeyi bildiği bilincine sahip olmaktır. Bununla birlikte sürekli Allah'ı zikretmek veya onu düşünce ve amel ile hatırlamak da ihsanın en üst mertebesi olarak adlandırılmaktadır.⁵⁹⁷

Vehhâbiliğin kurucusu olan Muhammed b. Abdülvehhâb, çok sayıda sûfî uygulamasını eleştirmesine rağmen nefsî tezkiyeye çok ehemmiyet vermiştir. Şeriat

⁵⁹⁷ Ahmad Ali, *Tazqiyatun Nafs* (Dhaka: Bangladesh İslâmîc Center, 2022), 12-21.

esaslarına tam olarak uyulduğu müddetçe sûfîlerin yollarını, nefsin kalp ve uzuvlarla ilgili günahlardan tasfiyesinin (tezkiye) reddedilemeyeceğini söylemiştir.⁵⁹⁸

Sûfîler ve Selefîler arasındaki ihtilafların çözümünde tezkiyenin önemi çok büyüktür. Her iki tarafın hayatlarında nefsi tezkiyeyi tam olarak uygulamaları durumunda, bu sorun çok kolay bir şekilde çözülecektir.

3.2.1.1.2. Al- Islah (Islahat ve Uzlaşma)

Islah aynı zamanda Islahul kulûb olarak da bilinmektedir. Islah, İslâm'da gelişme ve durumu iyileştirme anlamında kullanılan Arapça bir kelimedir. Ayrıca ıslah, bir şeyi düzeltme, kefare, iyileştirme veya geliştirme anlamlarında da kullanılmaktadır. Bu kelime dini ve siyasi bir terim olup, şahıs ve yer ismi olarak kullanılmaktadır. Tecdid ise genellikle Müslüman toplumu yeni bir şekilde reform etmek anlamına gelen ve ıslah ile birlikte kullanılan bir terimdir. Tecdid edenlere müceddid denmektedir. Islah, inançlı bir yaşam sürmek anlamına gelmektedir. Islah, hayatın her dalını İslâmî şariat hükümlerine ve Hz. Muhammed (s.a.v)'in sünnet ve ideallerine göre yürütmektir.⁵⁹⁹

Islah, sûfîler ve selefîler arasındaki farklılıkların çözümünde önemli bir rol oynayabilmektedir. Çünkü iki gruptan birisinin hata yapması ıslah aracılığıyla düzeltilebilmektedir. Böylece iki grup arasında gereksiz tartışmalardan kaçınılmaktadır.

3.2.1.1.3. Et-Tahkim (Tahkim ve Hakem Kararıyla Hâletme)

İslâm, toplumda barış ve düzene, saadet ve refaha, birlik ve beraberliğe, eşitlik ve kardeşliğe çok önem vermektedir. Ayrıca İslâm; sevgi, şefkat, saygı, merhamet, sabır, hoşgörü, dürüstlük, güvenilirlik, duyarlılık vb. toplumsal niteliklere büyük önem vermektedir. İslâm; çatışmaların, kavgaların, isyanların, fitnelerin, şiddetin, nefretin

⁵⁹⁸ Rashid Rida, *Commentary of Shaykh 'Abd Allah bin Shaykh Muhammad bin 'Abd al-Wahhab al-Najdi's Al-Hadiyyah al-Suniyyah* (Egypt: Al Manar Publishers, 1925), 50.

⁵⁹⁹ Salih Al Munajjid, *The Prophetic Method of Correcting Mistakes*, trans. Abdul Malek (Rajshahi: Hadith Foundation Bangladesh, 2007), 47-132.

olmadığı bir toplum istemektedir. İslâm, insan toplumunda kargaşaya neden olabilecek faaliyetlerin tümünü yasaklamıştır. Allah şöyle buyurmuştur:

وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا وَادْعُوهُ خَوْفًا وَطَمَعًا إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِّنَ الْمُحْسِنِينَ.

“İslah edilmesinden sonra yeryüzünde bozgunculuk yapmayın. Allah’a korkuyla ve ümitle dua edin. Muhakkak ki iyilik edenlere Allah’ın rahmeti çok yakındır.”⁶⁰⁰

Çekişme ve anlaşmazlık, sosyal adaletsizliğin özelliklerinden biridir. İslâm barış içinde bir arada yaşanılması gerektiğini söylemekte olup, hiçbir zaman çatışmayı desteklememektedir. Çatışma, insanların yaşamlarında kargaşa yaratmaktadır. İnsanlığın birlik ve beraberliğini bozmakla birlikte, ayrılığı ve parçalanmayı getirmektedir. Çekişme sonucunda birbirleri arasında kin, düşmanlık ve şiddet oluşmaktadır. Bazen sûfiler ve selefler arasında önemi olmayan konularda ciddi çekişmeler ve anlaşmazlıklar ortaya çıkmaktadır. Bu çekişmeler büyük bir kaosa dönüşmekle birlikte, insan toplumunda cinayet gibi suçlar işlenmesine neden olmaktadır. Allah, *"fitne, adam öldürmekten daha beterdir"*⁶⁰¹ buyurmuştur.

Çekişme ve fitne nedeniyle toplumda dedikodu, iftira, kıskançlık ve nefret gibi çeşitli kınanacak davranışlar meydana gelmektedir. İnsanların hayırlarını yok etmektedir. Fitne- fesat genellikle karşılıklı taciz, münakaşa, müstehcen ve edepsiz konuşmalarla başlamaktadır. Böyle bir durumda insan dürüst olmaktan uzaklaşmış ve hayvanlardan daha aşağı bir seviyeye düşmektedir. Dolayısıyla bu yanlış uygulamalar toplumdan tasfiye edilmelidir.⁶⁰² Hz. Muhammed (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

وعن أنس رضي الله عنه قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: "لا تقاطعوا ولا تدابروا، ولا تباغضوا، ولا تحاسدوا، وكونوا عباد الله إخوانًا."

⁶⁰⁰ A'râf, 7/ 56.

⁶⁰¹ el-Bakara, 2/191.

⁶⁰² Muhammad Abdul Munim Hân, Peaceful settlement to settle the dispute, *Dainik Prothom Alo*, Ocak 29, 2015, Erişim Tarihi: Aralık 22, 2022.

*“Birbirinize hiddetlenmeyin, birbirinize haset etmeyin, kıskanmayın, birbirinize sırt çevirmeyin; Ey Allah'ın kulları! Kardeş olun.”*⁶⁰³

Kardeşçe ilişkiler iddiasında, ihtilaf eden iki tarafın, aralarındaki anlaşmazlıkları halletmek, barış ve uyumu sağlamak görevidir. Fitneye karşı çıkan Hz. Muhammed, *“Kardeşinle münakaşaya girmeyeceksin”*⁶⁰⁴ buyurmuştur. İslâm, sebepsiz yere münakaşa etmek gibi en çirkin şeylerden sakınmayı emreder ve fitneyi en aşağılık helak şekli olarak kabul etmektedir.

3.2.1.1.4. El-Afüvv (Affetme ve Bağışlayıcılık)

Arapça bir kelime olan gafûr, affetmek anlamına gelmektedir. İnsan, Allah'ın halifesi ve temsilcisidir. Halifelik vazifesini yerine getirirken kazanılması gereken erdemlerden biri de aftır. En iyi insani niteliklerden biri affetmektir.⁶⁰⁵ Affetmek, birbirimize karşı olan düşmanlığı ve aşağılığı ortadan kaldıran asil bir erdemdir. Bunun dışında bağışlâma ilkesi benimsenerek aile, toplum ve devlette huzur ve düzen sağlanmaktadır. Bu nedenle Allah, Kur'an-ı Kerim'de Hz. Muhammed (sav)'e bağışlâma ilkesini benimsemesini emretmiştir. Allah, *(Resûlüm!) Sen af yolunu tut, iyiliği emret ve cahillerden yüz çevir*⁶⁰⁶ buyurmaktadır. Bunun yanı sıra Allah insanlara karşı öfkeden sakınmayı ve affetme ilkesini benimsemeyi buyurmaktadır. Allah şöyle buyurmuştur: O takvâ sahipleri ki, bollukta da darlıkta da Allah için harcarlar; öfkelerini yutarlar ve insanları affetmişlerdir. Allah da güzel davranışta bulunanları sevmektedir.⁶⁰⁷

⁶⁰³ Muhammed b. İsmâil Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, 5535 (Dakka, İslâm Vakfı Bangladeş, 1998), Riyad as-Salihin, *The Book of the Prohibited actions*, كتاب الأمور المنهي عنها, H: 1591.

⁶⁰⁴ Tirmizî, *El-Câmiu's-Sahîh Fezâilü'l-Kur'ân*, 1995; *el-Edebü'l-Müfred*, 394.

⁶⁰⁵ Moazzem Hossain, Importance and Significance of Forgiveness, *dailynayadiganta.com*, Ocak 11, 2019, Erişim Tarihi: Aralık 22, 2022.

⁶⁰⁶ el-A'râf, 7/199.

⁶⁰⁷ Âl-i İmrân, 3/ 134.

Sûfîler ve selefîler arasında çeşitli konularda farklı seviyelerde ihtilaflar olması normaldir. Ama bu durumda bir Müslüman olarak herkesin birbirini affetmesi sorumluluğudur. İlişkiyi ve bağı güçlendirmektedir.

3.2.1.2. Birlik, Beraberlik, Dostluk ve Ahenk içinde Tevhidin Önemi

İslâm tevhid dinidir. Burada farklılıklara ve anlaşmazlıklara yer yoktur. Tevhid, İslâm'da birliğin temelidir. Tevhid ümmetinin karşılıklı dostluğu ve uyumu, Allah'ın büyük bir lütfudur. Bu tevhid, müminlerin birlik olmalarını, kendi aralarında birlik ve beraberliği korumalarını emretmektedir. Ayrıca tevhid, ümmeti bölen ve ahengini bozan her türlü faaliyetten kaçınılmasını emretmektedir.⁶⁰⁸ Allah Kur'an'da ümmete birlik olmayı emretmekte ve şöyle buyurmaktadır:

إِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاعْبُدُونِ - وَتَقَطُّعُوا أَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ كُلُّ إِلَيْنَا رَاجِعُونَ -

*“Hakikaten bu (bütün peygamberler ve onlara iman edenler) bir tek ümmet olarak sizin ümmetinizdir. Ben de sizin Rabbinizim. Öyle ise bana kulluk edin. (İnsanlar) kendi aralarında (din ve devlet) işlerinin birliğini bozdular. Hâlbuki hepsi bize döneceklerdir.”*⁶⁰⁹

Tevhid, ümmetin birlik ve beraberliğinin merkezidir. Dini bölmek, doğrudan tevhidi veya herhangi bir temel prensibi reddetmek demektir. Ama Allah şöyle buyurmuştur ki,

وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا ۚ وَادْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ فُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا ۚ وَكُنْتُمْ عَلَى شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِنْهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ -

“Hep birlikte Allah'ın ipine (İslâm'a) sımsıkı yapışın; parçalanmayın. Allah'ın size olan nimetini hatırlayın: Hani siz birbirinize düşman kişileridiniz de O, gönüllerinizi birleştirmişti ve O'nun nimeti sayesinde kardeş kimseler olmuştunuz. Yine siz bir ateş

⁶⁰⁸ Muhammad Abdul Malek, Unity of the Ummah: Paths and Approaches: Maintaining Harmony in the midst of Differences, Calling to the Sunnah in a Sunnah Approach, www.alkawsar.com, Mart 17, 2012, Erişim Tarihi: Aralık 27, 2022.

⁶⁰⁹ el-Enbiyâ, 21/ 92-93.

çukurunun tam kenarında iken oradan da sizi O kurtarmıştı. İşte Allah size âyetlerini böyle açıklar ki doğru yolu bulasınız.”⁶¹⁰

Tevhid, sûfiler ve selefler arasındaki çeşitli anlaşmazlıkların çözümünde önemli bir rol oynamaktadır. Tevhide herkesin hayatında yüksek öncelik verilmelidir.

3.2.1.3. Kur’ân’ın İsteği: Müslümanların Birliği

Allah, Müslümanlara Kur’ân’da birlik olmalarını emretmiştir. Aynı zamanda, Bölünmelerini ve birbirlerinden ayrılmalarını yasaklamış ve birlik bağı olarak Allah’ın ipine sımsıkı sarılmalarını emretmiştir. Allah, "Birlik içinde Allah’ın ipine sımsıkı sarılın ve ayrılığa düşmeyin" buyurmaktadır.⁶¹¹ Allah bu ayette üç talimat vermiştir:

- i. Müslümanlar Allah’ın iplerine sımsıkı sarılmalıdır. Müfessirlerin çoğuna göre Kur’ân-ı Kerim Allah’ın ipi olarak anlaşılmaktadır. Bu Kur’ân, İslâm’ın temelidir ve Kur’ân’ın gerçek kanıtı Hz. Peygamber’in sünnetidir. Müslümanların görevlerinden biri de Kur’ân-ı Kerim’e ve Peygamber’in sünnetine sımsıkı sarılmak ve tamamına uymaktır.
- ii. Müslümanlar Kur’ân’ın temelinde birlik olmalıdır. Kur’ân-ı Kerim ve sünnet yani İslâm, dünya Müslümanlarının birliğinin temeli ve bağı olacaktır. İslâm’ın esasları dışında dil, kabile, kast, bölgecilik gibi başka hiçbir unsur Müslümanların birliğinin temeli olamamaktadır. Bunlar, İslâm’ın altında birliğin ek unsurları olarak hizmet edebilir.
- iii. Kendi aralarında herhangi bir anlaşmazlık ve yabancılaşıma olmamalıdır. Müslümanların kendi aralarında bölünmeler yaratmaları, hiziplere ayrılmaları, birbirlerinden ayrılmaları ve birbirlerine düşmanlık beslemeleri, Allah’ın bu emrine açık bir aykırılık olacaktır.

⁶¹⁰ Âl-i İmrân, 3/ 103.

⁶¹¹ Âl-i İmrân, 3/ 103.

Allah Kur'ân'ın birçok yerinde Müslümanlara birlik olmalarını, kendi aralarında çekişmelere girmemelerini emretmiştir. Müslümanların ahengi, sevgisi ve birliği Allah tarafından onlara 'nimet' olarak zikredilmiştir. Mekke Muhacirleri ile Medine'nin Ensarları ve Medine'nin Evs ve Hazrec kabileleri, Hz. Peygamber'in huzuruna gelip onun getirdiği dini kabul ettikten sonra kardeş olmuşlardır. Allah şöyle buyurmaktadır: Birbirinize düşman iken Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın. Sonra kalplerinize sevgiyi yaymış ve onun lütfuyla birbirinize kardeş oldunuz. Ateşin eşiğindeydiniz, sonra sizi ondan kurtarmıştır.⁶¹² Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: Kendilerine açık deliller geldikten sonra, ayrılıp kendi aralarında bölünen kimseler gibi olmayın. Dolayısıyla onlar için şiddetli bir ceza vardır.⁶¹³ Allah bir başka ayette müminler birbirinin kardeşidir, o hâlde kardeşlerinizin arasını düzeltin demektir. Ayrıca Allah'tan korkun ki, lütfâ eresiniz.⁶¹⁴

Allah bu ayetle dünyadaki tüm Müslümanları evrensel kardeşlik bağıyla bağlamıştır. Allah'ın emri, her Müslüman'ın başka bir Müslüman'ı kendi kardeşi gibi görmesidir. Bir Müslüman, meşru bir sebep olmaksızın başka bir Müslümandan nefret edemez, onun hakkında bir kötülük düşünmez ve ona savaş açamamaktadır. İslâm'ın talimatına göre, bir Müslüman'ın hiçbir şeriat gerekçesi olmaksızın başka bir Müslüman'dan nefret etme, herhangi bir kötülük düşünme ve ona savaş açma imkânı yoktur. Bunu yapanlar, şüphesiz Kur'ân'ın bu emrini çiğneyen kimselerdir. Hz. Peygamber, Müslümanın kardeşi olduğunu, ona zulmetmeyeceğini, desteğini bırakmayacağını, ona hakaret etmeyeceğini bildirmiştir. Bir Müslümanın diğer bir Müslüman kardeşini küçük düşürmesi suçlardan biridir.⁶¹⁵ Hz. Peygamber de Müslümanın kardeşi olduğunu, ona zulmetmeyeceğini, onu helak etmeye

⁶¹² Âl-i İmrân, 3/103.

⁶¹³ Âl-i İmrân, 3/105.

⁶¹⁴ Hucurât, 49/10.

⁶¹⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 16/297, 7756.

zorlayamayacağını söylemiştir.⁶¹⁶ Kur'ân-ı Kerim ve çeşitli hadislerin bu emir ve yasakları dünyadaki tüm Müslümanlar için geçerlidir. Bütün bu emir ve yasaklara uymak, o hâlde bulunan kimsenin vazifesidir. Kur'ân'a ve hadis'e dayalı kararlar almak ve faaliyetlerde bulunmak Müslümanlar arasında birlik sağlayacaktır.

3.2.1.4. Müslüman Milletin Birliğinin Güçlendirilmesi

İslâm, bütün insanların aynı anne babanın çocukları olduğunu söylemektedir. Allahü Teala şöyle buyurmaktadır:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا.

“Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan, ikisinden birçok erkek ve kadın üretilip yayan rabbinize itaatsizlikten sakının. Adını anarak birbirinizden dilek ve istekte bulunduğunuz Allah’a saygısızlıktan ve akrabalık haklarına riayetsizlikten de sakının. Şüphesiz Allah sizin üzerinizde gözetleyicidir.”⁶¹⁷

İslâm, tüm insanların aynı kökenden geldiğine ve hepsinin aynı aileden olduğuna inandığı için hiçbirinin ırk, kabile, kast ve dil bazında üstün veya düşük olmasına imkân yoktur. Hz. Peygamber bu yüzden bütün insanlara Adem'in çocukları demiştir.

Müslüman dünyasının bölünmüşlüğüne unutarak Müslüman birliğini güçlendirmek gerekmektedir. Bütün bölücü meseleler bir kenara atılmalı, birlik ve beraberlik güçlendirilmelidir. MA Seyyid, İslâm dünyasının çöküşünün nedenlerinden birinin ayrılık ve bölünme olduğunu söylemiştir. İslâm düşmanları bundan faydalanmaktadır. Müslümanlar gerçekten birlik içinde olabilselermiş, bugün dünyada, özellikle de Hint alt kıtasında aşağılanmazlardır. Bu nedenle, Müslüman dünyasının birliği kesinlikle gereklidir.

⁶¹⁶ Muhammed b. İsmâil Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, 2442 (Dakka: İslam Vakfı Bangladeş, 1998).

⁶¹⁷ Nisâ, 4/1.

3.2.1.5. Müslüman Ümmetin Birliğinin Önemi

Bugün Batılı sömürgeci güçler, Müslüman ülkeler üzerinde hakimiyet kurmak için her türlü çabayı göstermektedir. Bu amaca ulaşmak için geçmişte olduğu gibi mezhep, dil, kast ve diğer farklılıklar temelinde Müslümanlar arasında çatışmayı kışkırtmaya çalışmaktadırlar. Dolayısıyla bu çağda İslâm birliği geçmişe göre daha önemli hâle gelmiştir. Müslüman dünyasının farklı seviyelerindeki liderler, bugün Müslümanların dünya çapında yaygın bir zulüm, adaletsizlik ve komplodan muzdarip olduğunu anlamalıdır. Bu durumdan kurtulmak için Müslümanların nitelik olarak zengin olmaları ve geniş çapta birlik olmaları gerekmektedir. Ayrıca güçlü bir ümmet inşa etmek için eğitim, ekonomi ve savunma inşa etmelidirler. İslâm Ümmetinin birliği, İslâm'ın tarihi ve kültüründe derin köklere sahip bir zorunluluktur. Allah ve Hz. Muhammed bu tarihi gerçeğin büyük önemi konusunda Müslümanları defalarca uyarmışlardır. Hz. Peygamber'den sonra İslâm ümmetinin tüm dini liderleri de insanları İslâm birliğine ve hoşgörüyeye davet etmişlerdir. İslâm tarihinin gözden geçirilmesi, en azından Müslümanların çoğunluğu arasında, dinin temelleri hakkında yaygın bir anlaşmazlık olmadığını göstermektedir. Hint alt kıtasındaki sûfîler ve selefler, dünya siyasetine vurgu yaparak aralarındaki uzlaş meselesini yeniden düşünmelidir. Hint alt kıtasının selefî ve tasavvuf liderliği samimi ise, aralarındaki temel konulardaki farklılıkları tamamen ortadan kaldırmak olmasa da kesinlikle azaltmak mümkün olacaktır.

3.2.1.6. İslâm'a Bağlı Olmak ve İslâm Kardeşliğini Korumak

Hint alt kıtası Müslümanları farklı mezhep ve alt mezheplere bölünmüştür ve bunların arkasında sûfîler ve seleflerden etkilenen farklı ideolojiler, inançlar ve dini uygulamalar bulunmaktadır. Kendi ideallerini sıradan insanlar arasında yaymaktadırlar. Ancak şimdi sûfî ve selefî taraftarlar arasında da çeşitli bölünmeler başlamıştır. İslâm karşıtı gruplar ve devlet komploları bu bölünmelerin arkasında çalışmaktadırlar.

Sûfîler ve selefîler arasındaki iç çatışma, Hint alt kıtası'ndaki Müslümanlar arasında bugüne kadar devam eden kardeşlik çatışmasına neden olmuştur. Bu bağlamda, İslâm karşıtı güçler, sûfîler ve selefîler arasındaki anlaşmazlıkları ve çatışmaları derinleştirmiştir. Dolayısıyla her iki grup da Kur'ân ve hadislerde belirtilen kurallara uymalı ve bunları gerçek hayatta uygulamalıdır. Yüce Allah Kur'ân-ı Kerim'de "Mü'minler birbirinin kardeşidir, o hâlde kardeşlerinizin arasını düzeltin ve Allah'tan korkun ki, mutlu olasınız" buyurmaktadır.⁶¹⁸ Hazreti Ebû Hüreyre, Hz. Peygamber'den nakleder, Hz. Muhammed (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِيَّاكُمْ وَالظَّنَّ، فَإِنَّ الظَّنَّ أَكْذَبُ الْحَدِيثِ، وَلَا تَحَسَّسُوا، وَلَا تَجَسَّسُوا، وَلَا تَحَاسَسُوا، وَلَا تَدَابُرُوا، وَلَا تَبَاغَضُوا، وَكُونُوا عِبَادَ اللَّهِ إِخْوَانًا.

*“Zandan sakınınız. Çünkü zan (yersiz itham), sözlerin en yalan olanıdır. Başkalarının konuştuklarını dinlemeyin, ayıplarını araştırmayın, birbirinize karşı öğünüp böbürlenmeyin, birbirinizi kıskanmayın, kin tutmayın, yüz çevirmeyin. Ey Allah'ın kulları! Allah'ın size emrettiği gibi kardeş olun.”*⁶¹⁹

Haz. Peygamber Müslüman ümmetini insan vücuduna benzetmiştir. Haz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

تَرَى الْمُؤْمِنِينَ فِي تَرَاحُمِهِمْ وَتَوَادِهِمْ وَتَعَاطُفِهِمْ كَمَثَلِ الْجَسَدِ إِذَا اشْتَكَى عُضْوًا تَدَاعَى لَهُ سَائِرُ جَسَدِهِ بِالسَّهْرِ وَالْحُمَى.

*“Mü'minler birbirlerini sevmekte, birbirlerine acımakta ve birbirlerini korumakta bir vücuda benzerler. Vücudun bir uzvu hasta olduğu zaman, diğer uzuvlar da bu sebeple uykusuzluğa ve ateşli hastalığa tutulurlar.”*⁶²⁰

Haz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

الْمُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِ كَالْبُنْيَانِ، يَتَشَدُّ بَعْضُهُ بَعْضًا. ثُمَّ شَبَّكَ بَيْنَ أَصَابِعِهِ.

⁶¹⁸ Hucurât, 49 /10.

⁶¹⁹ Muhammed b. İsmâîl Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh, kitâbü'l-edeb*, 5638 (Dakka: İslam Vakfı Bangladeş, 1998), Müslim, Birr 28. Ayrıca bk. Tirmizî, Birr 56.

⁶²⁰ Buhârî, Edeb 27; Müslim, Birr 66.

“Mü'minin mü'mine karşı durumu, bir parçası diğer parçasını sınıksız kenetleyip tutan binalar gibidir; Hz. Peygamber bunu açıklamak için, iki elinin parmaklarını birbiri arasına geçirerek kenetledi.”⁶²¹

Hz. Peygamber ayrıca şöyle buyurmuştur:

الْمُسْلِمُ أَخُو الْمُسْلِمِ لَا يَظْلِمُهُ وَلَا يَخْذُلُهُ وَلَا يَحْقِرُهُ.

“Müslüman, müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez, haksızlık yapmaz, onu düşmana teslim etmez.”⁶²²

3.2.1.7. Kast Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması

İslâm, insanları mutluluk ve barışa bağlamak için eşsiz bir kardeşlik iklimi oluşturmuştur. İslâm'ın tek amacı, karşılıklı çatışmaları, kavgaları, şiddeti, nefreti, kavgaları, çatışmaları vb. ortadan kaldırarak, karşılıklı dostluk temelinde dünyada barış ve ahirette kurtuluştur. Dolayısıyla İslâm'da ayrımcılığın yeri yoktur. Kur'ân'da insanlar tek bir millet olarak bildirilmektedir. Hz. Peygamber insanlar arasındaki ülke, zaman, kast, dil ve kabile farklılıklarını ortadan kaldırarak, hiçbir ayrımcılık izine rastlanmayan bir kardeşlik örneği oluşturmuştur. Hz. Peygamber bu bağlamda şöyle buyurmuştur;

لَا فَضْلَ لِعَرَبِيٍّ عَلَى أَعْجَمِيٍّ ، وَلَا لِعَجَمِيٍّ عَلَى عَرَبِيٍّ , وَلَا أَسْوَدَ عَلَى أَحْمَرَ , وَلَا أَحْمَرَ عَلَى أَسْوَدَ إِلَّا بِتَقْوَى.

Yani *“Arabın Arap olmayan (acem) üzerine bir üstünlüğü yoktur. Arap olmayanın da Arap üzerine bir üstünlüğü yoktur. Siyah derili olanın beyaz derili üzerine bir üstünlüğü yoktur, beyazın da siyah derili üzerine bir üstünlüğü yoktur. Üstünlük sadece takvâ iledir.”⁶²³*

Bu nedenle sûfîler ve selefîler bu hadise önem vermeli ve aralarında her türlü ayrımdan kaçınmalıdırlar.

⁶²¹ Buhârî, Salât 88, Mezâlim 5; Müslim, Birr 65. Ayrıca bk. Tirmizî, Birr 18; Nesâî, Zekât 67.

⁶²² Hatîb et-Tebrîzî, *Mişkâtü'l-Mesâbîh, Kitâbü'l-Edeb*, 4959, Müslim b. Haccâc, *el-Câmiu's-Sahîh*, 2564.

⁶²³ Cem'u'l-Fevâid, 1/510, hadis no: 3632, el-Müsned, Müessesetu'r-riale, 1421-2001, 38/474/h. no:23489.

3.2.1.8. Adl ve İhsan'ın Kurulması

Adl, insan toplumunda İslâm kanunlarına göre hak edilenin tam olarak verilmesine denir. Adl'sız huzurlu, güvenli ve müreffeh bir hayat beklemek neredeyse imkansızdır. Adl, hayattaki herhangi bir gelişmenin arkasında aktiftir. Allah Kur'ân'da şöyle buyurmaktadır:

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ.

*“Şüphesiz ki Allah, adaleti, lütuf ve keremde bulunmayı ve yakınlarla ihtiyaçları olan şeyleri vermeyi emreder ve çirkin olan, kötü görünen şeylerle haksızlığı nehyeder; öğüt alınız diye de size öğüt vermededir.”*⁶²⁴

İslâm her insanı sorumlu tutar. Aynı zamanda, İslâm başarı ve başarısızlığı insan davranışları aracılığıyla toplumdaki diğer insanlara ve yaratılışın geri kalanına bağlamıştır. İhsan veya erdem, insanların manevi ilerlemesini, başarısını ve refahını sağlayan kişisel bir davranıştır. Allahü Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

وَأَحْسِنُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ.

*“İyilik yapmaya devam edin, Şüphesiz Allah, ihsan ve iyilik ehlini sevmektedir.”*⁶²⁵ Allah başka bir ayette şöyle buyurmuştur:

وَاصْبِرْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ .

*“Sabret! Allah güzel davrananların mükâfatını zayi etmez.”*⁶²⁶

3.2.1.9. Karşılıklı Uyumun Sağlanması, Sürdürülmesi ve Toplumsal Uyumu Korumak

İslâm'da insanların temel sosyal sorumluluklarından biri, insanlar arasında uyum ve ahengi tesis etmek ve karşılıklı iyi ilişkileri korumaya yönelik tedbirler almaktır. Ayrıca

⁶²⁴ Nahl, 16/90.

⁶²⁵ el-Bakara, 2/195.

⁶²⁶ Hûd, 11/115.

toplumdaki Müslümanlar arasındaki İslâm kardeşliği, karşılıklı dostluk ve uyumu teşvik etmektedir. Allahü Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ.

Yani, "*Bütün mü'minler kesinlikle kardeşlerdir.*"⁶²⁷

3.2.1.10. Anlaşmazlıkların Barışçıl Çözümü

Selefi ve tasavvufi gruplar arasında toplumda barış ve düzen sembolü olarak sevgi, merhamet, saygı, sempati, sabır, hoşgörü, dürüstlük, güvenilirlik, duyarlılık vb. sosyal erdemlerin olması gerekmektedir. Öte yandan, barışçıl bir toplum için iki grup arasında herhangi bir çatışma, münakaşa, çekişme, şiddet-saldırganlık nefret gibi şeylerin olmaması gerekmektedir. İslâm, insan toplumunda tahribata neden olan faaliyetleri tamamen yasaklamıştır. Allah, yeryüzünde barışı sağladıktan sonra, orada bir felakete yol açmayacağınızı söylemektedir.⁶²⁸

Çekişme ve anlaşmazlık, sosyal adaletsizliğin özelliklerinden biridir. Çatışma ve çekişme, insan yaşamında kaos yaratmaktadır. İnsanlığın birlik ve beraberliğini bozar, orada da ayrılığı getirmektedir. Fitne ve Fesad sebebiyle birbirleri arasında kin, düşmanlık, nefret ve şiddet oluşmaktadır. Bazen önemsiz bir olay üzerinden ciddi bir tartışma çıkar ve büyük bir kaosa dönüşür cinayet gibi suçlar işlenmektedir. Allah fitnenin cinayetten daha ciddi olduğunu söylemektedir.⁶²⁹ Sûfiler ve selefiler bu konulara büyük önem verilerek birleştirilmelidir.

3.2.1.11. Bir Şeyden Vazgeçme Zihniyetine Sahip Olmak

Eğer iki grup herhangi bir konuda anlaşmazlığa düşerlerse, meseleyi gerektiğinde tavizlerle de halletmeleri daha iyidir. Sürekli kazanma politikası, uzun vadede iyi

⁶²⁷ Hucurât, 49/10.

⁶²⁸ A'râf, 7/ 56.

⁶²⁹ el-Bakara, 2/191.

sonuçlar getirmemektedir. Az ya da çok taviz verme zihniyetine sahip olan varsa, çatışmaların çözümünde önemli bir rol oynamaktadır. Bununla birlikte, bir taviz zihniyeti, herhangi bir ilişkiyi kolay ve daha güzel hâle getirebilir. Sûfîler ve selefler, İslâm'da kardeşliğın önemini fark ederek aralarındaki sorunları çözebilirler. Bu durumda her iki tarafın sorunları başlangıç düzeyinde belirlenmeli ve sorunu çözmek için her iki taraf birlikte çalışmalıdır.

3.2.1.12. Uzman İslâm Alîmlerinden Ders Almak

Müslümanların başarısızlığının alâmetlerinden biri de, farklı inançların ideolojilerine saygı duymak istememeleri ve onlarla herhangi bir tartışmaya girmemeleridir. Konusunda uzman İslâm alîmlerinden ders almamışlar ve onlara yaklaşmak istememişlerdir. Bu Müslümanların ana bilgi kaynağı kitaplar, gazeteler ve internettir. Okuduklarına göre karar vermek istemektedirler. Ayrıca şeriatı anlamak için güvenilir alîmlerden çeşitli konuları öğrenmenin gerekliliğini de kabul etmemektedirler. Yusuf el-Karadavi (ö. 2022), bir sınıf insanın kafa karışıklığından büyük ölçüde âlimlerin sorumlu olduğunu söylemiştir.⁶³⁰ Bu insanlar birçok İslâm âliminin rejimi desteklediğini düşünölmektedir. Bu alîmlerin, yöneticilerin şeriat karşıtı faaliyetlerine karşı çıkma cesaretini yitirdiklerini düşünmektedirler, bunun yerine yöneticilerin sahte davranışlarını övüyor ve desteklemektedir. Ama en azından hükümeti desteklemeden sessiz kalmaları güvenliymiş. Bütün bu sebeplerden dolayı Müslümanların felaketi başlamıştır.

3.2.1.13. Müslüman Gençlere Tavsiyeler

Müslüman toplum, sorunu doğu'dan ve batı'dan ödünç alınan öğretilerle çözmeye çalışmıştır. Ancak bu gelişme girişimi, manevi ve maddi iyileştirme de dahil olmak üzere

⁶³⁰ Yusuf al-Qaradawi, *Responsibilities and Duties of Muslim Youth*, trans. Burhan Uddin (Dhaka: Medha Bikash Publications, 2019), 7-32.

tüm alanlarda başarısız olmuştur. Artık Müslüman dünyası, İslâm'ın çözümüne inanmaktadır, yani İslâm Şeriatını hayatın her alanında uygulamak istemektedir. Bu nedenle Müslümanların cesaret ve kararlılıkla ilerlemeleri gerekmektedir. Onlarla iyi niyet ve samimiyetle ilişkilendirilerek zihniyetleri geliştirilebilir ve fikri diyalog yoluyla kavram yanılgılarının giderilmesi için çaba gösterebilmektedir.⁶³¹

3.2.1. 14. Aşırıılıktan Kaçınılmalı

Yusuf el-Karadavi gibi Müslüman dünyasındaki belli başlı İslâmî düşünürler, İslâm dünyasında çeşitli aşırılık biçimlerinin olduğuna inanmaktadırlar. Onlar kendi görüşünden başka hiçbir fikre önem vermek istememektedir. İslâm'ın doğası ılımlılıktır, aşırılıkçılık değildir. Müslümanlardan bu aşırılığı kaldırmak elzemdir. Şu anda dünyada, özellikle Hint alt kıtasında, İslâm'a çeşitli şekillerde zarar veren birçok aşırılık yanlısı gruplar vardır. Sûfîler ve selefîler arasındaki bazı aşırı gruplar, sıradan insanları yanlış yönlendirmek için İslâm'ı kullanmaktadır. Dünyada İslâm'ı yerleştirmenin önemli olduğu yerde, sûfîler ve selefîler bu meselenin üzerine düşmemektedir. Hint alt kıtasında, sûfîler ve selefîler, Müslümanların büyük sorunlarından ziyade küçük sorunları vurgulama eğilimindedir. Ayrıca, çağdaş İslâm alimleri bu sûfî ve selefî gruplarını İslâm'ın özüne çağırmalıdır.

3.2.1.15. Alimlerin Toplumdaki ve Devletteki Rolünün Yeniden Tesis Edilmesi

Alîm, bilen, ilim edinen, ilmi araştıran ve ilmi icra eden kimsedir. İslâm'ın en büyük alîmi, Kur'ân'ı en çok bilendir. Çünkü Kur'ân, doğru ve kesin bilginin ana kaynağıdır. Kur'ân'da anlatılan ilimlerde kesinlikle şüpheyne yer yoktur. Bu bağlamda Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: O kitap (Kur'an); onda asla şüpheyne yoktur. O, müttakîler (sakınanlar

⁶³¹ Yusuf al-Qaradawi, *Responsibilities and Duties of Muslim Youth*, 7-32.

ve arınmak isteyenler) için bir yol göstericidir.⁶³² Kur'ân ilmini uygulayan kişiye İslâm toplumunda en şerefli kişi denilmiştir. Hz. Peygamber bu konuda şöyle buyurmuştur:

خَيْرُكُمْ مَنْ تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَعَلَّمَهُ.

“Sizin en hayırlılarınız, Kur'an'ı öğrenen ve öğretenlerinizdir.”⁶³³ Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ.

“De ki: “Hiç bilenlerle bilmeyenler (ilim sahibi kimselerle cahiller) bir olur mu?”⁶³⁴

Allah korkusunu zihinlere yerleştirmek İslâm'da öğrenmenin amacıdır. İlim öğrendikten sonra da kibir artarsa, ilim elde etmek, insanın sefalet ve helak sebebi olmaktadır. Kur'ân ilmi, insanların kalplerine gerçek Allah korkusunu yerleştirebilecek bir zenginliktir. Bu bağlamda Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ.

“Âlimlerin Allah korkusu daha yüksektedir.”⁶³⁵

İlim öğrendikten sonra Allah'tan gereği gibi korkmayanlar, din ve dünya işlerinde şeriatın hükümlerini umursamayanlar, âlim değil, âlim adını taşıyanlardır. Bu bağlamda Allahü Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدَىٰ مِنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّاهُ لِلنَّاسِ فِي الْكِتَابِ أُولَٰئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللَّهُ وَيَلْعَنُهُمُ اللَّاعِنُونَ-إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَبَيَّنُّوا فَأُولَٰئِكَ أَتُوبُ عَلَيْهِمْ وَأَنَا التَّوَّابُ الرَّحِيمُ.

“İndirdiğimiz apaçık delilleri ve hidayetin kendisi olan âyetleri insanlar için biz kitapta açıkladıktan sonra gizleyenler var ya mutlaka onlara Allah lanet eder. Lanet edebilecek olanlar da lanet ederler. Ancak içlerinden tövbe edenler, hâllerini düzeltenler

⁶³² el-Bakara, 2/ 2.

⁶³³ Muhammed b. İsmâil Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh, Fezâilü'l-Kur'ân*, 4739, Tirmizî, *El-Câmiu's-Sahîh Fezâilü'l-Kur'ân*, 2908 ve Ebû Dâvûd es-Sicistânî, *es-Sünen, Es-salât*, 1452.

⁶³⁴ Zümer, 39/ 9.

⁶³⁵ Fâtır, 35/ 28.

ve doğruyu söyleyenler müstesna. Onların tövbesini kabul ederim. Ben tövbeleri kabul eden rahimim.”⁶³⁶

Âlîm, hakkın davetçileri ve insanlığın rehberleridir. Âlîmler, İslâm'ın kuruluşunun önde gelen güçlerinden biridir. Başka hiçbir kesimin âlîmleri yok sayarak Hint alt kıtasında İslâm'a yönelik kitlesel bir uyanış yaratması mümkün değildir. Hint alt kıtasında, İslâm'ın hizmetinde bulunan binlerce âlim vardır. Fakat dini işinde aktif olmadıkları için İslâm'ı yerleştirme çalışmaları çeşitli şekillerde engellerle karşılaşmaktadır. Ancak bunun arkasında aşağıdaki gibi bazı nedenler de gözlemlenmektedir:

- i. İngilizler tarafından Hindistan yönetiminin başlangıcından bu yana, Hint alt kıtasının İslâm âlîmleri sosyo-ekonomik olarak marjinalleştirildi. Hint alt kıtasının dağılmasından ve üç ülkenin bağımsızlığından sonra, durumda niteliksel bir değişiklik olmamıştır. Bu nedenle âlîm toplumunun büyük bir kısmı sosyo-ekonomik açıdan ülkenin siyasi faaliyetlerinden güvenli bir şekilde uzak durmaktadır.
- ii. Günümüzde medreselerde okuyanların çoğu cami imamı, medrese ve mektep hocası vs. olmayı hedeflemektedir. Bu zayıf zihniyet nedeniyle, âlimler arasında ülke ve millet için büyük bir şey yapma kararlılığı oluşmamaktadır. Mesleki görevlerinin yanı sıra dinin kuruluşunda doğrudan görev alan âlîmlerin sayısı çok azdır.
- iii. Âlîm toplumunun küçük bir kesimi İslâm karşıtı güçler tarafından kendilerine araç olarak kullanılmaktadır. Bu sınıfın âlîmleri, İslâm hakkında yanlış yorumlar yaparak insanları yanıltmaktadırlar. Şeriatı ve marifeti yanlış yorumlayarak küfürle meşgul olmaktadır. Eğer marifete ulaşabilirlerse şeriata gerek olmadığını düşünmektedirler. Âlîmlerinden oluşan bir sınıf, kendi doktrinlerini yaymak için

⁶³⁶ el-Bakara, 2/159-160.

İslâm'ın ana eserlerini kötüye kullanmaktadır. Bütün bu din tüccarları, şirk-bidat da dahil olmak üzere her türlü kanunsuzluk ve gayri İslâmî faaliyetlerde bulunmaktadır. Müslüman alimler arasında, sıradan Müslümanları inanç ve uygulamalarını çarpıtarak yanlış yönlendiren bir grup münafık alim vardır. Ebû Said el-Hudrî, Hz. Muhammed'den rivayet ettiğine göre, Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

- iv. عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَتَتَّبِعَنَّ سَنَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ شِرًّا بِشِيرٍ وَذِرَاعًا بِذِرَاعٍ حَتَّىٰ لَوْ دَخَلُوا فِي جُحْرٍ ضَبَّ لَا تَبْعُثُوهُمْ فَلَمَّا يَا رَسُولَ اللَّهِ الْيَهُودَ وَالنَّصَارَى قَالَ فَمَنْ وَحَدَّثَنَا عِدَّةً مِنْ أَصْحَابِنَا-

Ey ümmetim, siz (içinizden bir sapık topluluk) elbette sizden öncekilere adım adım ve el ele tâbi olacaksınız yani onların batıl inanç ve uygulamalarının peşinden eşit olarak koşacaksınız. Yılan çukuruna girseler bile onları takip edip yılan çukuruna gireceksiniz. Ebû Said el-Hudrî dedi ki: Sonra sorduk ey Allah'ın Resulü (s.a.v.), Yahudiler-Hristiyanlardan bahsetmiyor musunuz? Hz. Peygamber cevaben buyurdu, ama ben başka kimden bahsediyorum? Ümmetimden bir grup, Yahudilerin ve Hristiyanların batıl inanç ve uygulamalarına düşkün olacaklardır.⁶³⁷

- v. Hint alt kıtasında, devlet medreseleri ve Kaumi (özel) medreseleri gibi iki yönlü medrese eğitim sistemi, İslâm'ı eksiksiz bir yaşam sistemi olarak öğretmemektedir. Burada sadece din eğitime öncelik verilmektedir. Hz. Peygamber'in insan toplumunu nasıl değiştirdiği, Kur'an'dan ve Peygamber'in hayatından bu çağda İslâm'ı yerleştirmek için yapılması gerekenler, bu tarih ve bakış açıları hâlâ medreselerde okutulmamaktadır. Hz. Peygamber, İslâm'ı eksiksiz bir yaşam tarzı olarak kurmak için Allah tarafından gönderilirken, İslâm'ı sadece bir din olarak tanıma fırsatı bulmaktadırlar. Allah bu hususta şöyle buyurmaktadır:

هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ.

⁶³⁷ Müslim b. Haccâc, el-Câmiu's-Sahîh: 2669.

“O, Allah’a ortak koşanlar hoşlanmasalar bile dinini, bütün dinlere üstün kılmak için, peygamberini hidayetle ve hak dinle gönderendir.”⁶³⁸

vi. Hint alt kıtası'ndaki âlîm ve pir-meşayihlerin en büyük sorunlarından biri, İslâm'ın büyük meselelerini önemsemeden küçük meselelerle meşgul olmalarıdır. Hint alt kıtası'ndaki bir grup yanlış yola sapmış âlîmler, yabancı güçlerin yardımıyla, sûfî-vehhabi anlaşmazlığı, Diyûbend Dârülulûm- Barelvi kavgası, mezhebi taklit eden ve etmeyenler arasındaki ihtilafı gibi büyük çaplı ihtilafları kışkırtarak Müslümanlar arasında bir çatlak yaratmaya çalışmaktadır. Bütün bu meseleler, İslâm Ümmetinin laiklik, sosyalist doktrin, Yahudilik ve Hristiyanlık ile sürekli çatışma hâlinde olduğu bir dönemde gündeme getirilmektedir. Hindistan'ın farklı bölgelerinde Müslümanlar vahşice katlediliyor. İslâm âlîmleri aşırı yıldırma ve işkenceye maruz kalmaktadır. Müslümanlar, âlimlerin görevlerini ihmal ettikleri, Nâfile ve Müstehap gibi ince ve küçük meselelerde ihtilaf ve çekişmelere girdikleri zor bir dönemden geçmektedirler. Ayrıca, İslâm ümmeti içinde Peygamberlerden sonra en önemli yerde âlimler yer almaktadır. Bu nedenle bugün âlimler, Hz. Peygamber'in yaptığı vazifeyi yerine getirmek durumundadırlar. Bu durumda âlimlerin yapması gereken önemli işler şunlardır:

- ❖ Allah'ın doğrudan doğruya Hz. Muhammed'e verdiği bilgiler, âlîmler tarafından da Kur'ân ve sünnete uyarak edinilmelidir.
- ❖ Âlîmler, Peygamberimiz (sav)'in övüldüğü nitelikleri de kazanmalıdırlar. Hz. Peygamber ve ashabının en güzel özelliklerinden birini tarif eden Allah Teala şöyle buyurmaktadır:

أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ .

⁶³⁸ Tevbe, 9/ 33.

“Onunla birlikte olanlar da inkarcılara karşı şiddetli kendi aralarında merhametlidirler.”⁶³⁹

Alîmler, tüm hayatı İslâm karşıtı düşünce ve felsefelere dayanan ve hayattaki asıl amacı İslâm'ı yıkmak olan kişilere karşı katı olmalıdır. Öte yandan âlimler, İslâm'a inananlar, hayatlarını İslâmî hayat tarzı üzerine inşa edenler, hayattaki asıl gayesi İslâmî hayat tarzını tesis etmek olan kimseler, binlerce ihtilafa rağmen İslâm'a karşı yumuşak davranmalıdırlar. Yani İslâm karşıtları ile ideolojik anlamda uzlaşmacı bir tavır geliştirilemez, ancak ilk aşamada İslâm yanlıları ile uzlaşmacı bir tavır geliştirilmelidir. Alîmler bu politikatan saparlarsa, Peygamber'in ideallerinden, karakterinden, ilkelerinden ve yolundan da sapmış olacaklardır.

❖ Hz. Peygamber hak dini tesis etmiş ve mevcut tüm dinleri, öğretileri ve yaşam tarzlarını reddetmiştir, alîmler de bu sorumluluğu yerine getirmelidir. Alîmler, İslâm'ın Müslüman toplumda tanınması ve yerleşmesi için tüm çabayı göstermelidir. Bu sorumluluğu başka biri yerine getirirse, alîmler de onlara gönülden destek vermektedirler. Bütün gayrimüslim güçler, mevcut Müslümanları işe yaramaz hâle getirmek için komplo kuruyor ve Müslümanlar arasında bölünme yaratmak için parayı, kaynakları, evleri, arabaları, kadınları ve ellerinden gelen her şeyi kullanmaktadır. Böyle bir durumda, Hint alt kıtasının İslâm alîmleri, Kur'ân ve sünnete bağlı tüm Müslümanları birbirine düşürmeden İslâm'ı kurmak için birlikte çalışmalıdır. Müstehap ve İstihsân konusunda Müslümanlar arasındaki farklardan kaçınarak, İslâm'ın esasları üzerinde tek bir platformda birleşmelidirler. Tasavvuf adına bazı sahte gruplar, Keşf ve İlham'ı kullanarak sahte kerametler yoluyla halkı yanlış yönlendirmektedir. Sadece sıradan insanları değil, aynı zamanda yüksek eğitimli insanları da yanıltmaktadırlar. O hâlde bugün, binlerce

⁶³⁹ Fetih, 48/ 29.

Mürit ve Mu'takîde sahip olduklarını iddia eden tüm o hakiki âlîmler, Pirler ve Mürşitler, Müslüman topluma önemli bir katkı yapmak için öne çıkmalıdır.

- ❖ Hint alt kıtasında, İslâm âlîmleri çeşitli sosyal ve devlet faaliyetlerine daha az katılmaktadır. Onların yokluğu çeşitli sorunlara neden olmaktadır. İslâm âlîmleri üzerine düşen rolü almadıkları için, ülkenin yöneticileri diktatörlüğe dönüştü, gençlik yıkıma yöneldi ve Müslümanlar arasında farklı gruplar oluşturulmuştur. Dolayısıyla İslâm âlîmleri toplumu bu sorunun çözümünde öncü ve proaktif bir rol oynamalıdır.

Ayrıca, alt kıtadaki mezhebin inanan ve inanmayan grupları arasındaki koordinasyonu kolaylaştırmak için önde gelen İslâm fakihlerinden oluşan bir "İslâm Fıkıh Akademisi" kurulmasına ihtiyaç vardır. Bu akademinin oluşturacağı kanunlar, Müslüman halkın ortak düşüncelerini yansıtacaktır. İctihada talip olanların sayısının fazla olduğu bu çağda, bireysel icthattan ziyade toplu icthada daha fazla önem verilmeli ve daha az riskli görünmektedir. Şeriatın herhangi bir konusu hakkında devrin fakihlerinin icmâsı varsa, o konuyu herkesin kabul etmesi vaciptir. Başka bir icmâ gelip bu icmâ'yı nesh edene kadar yürürlükte kalacaktır. İslâm Fıkıh Akademisinin aşağıdaki faktörlere göre bir karar vermesi gerekmektedir.

- ❖ Herhangi bir karar Kur'ân'a ve Hz. Muhammed'in sünnetine göre verilmelidir.
- ❖ Hint alt kıtası âlimleri, ibadetle ilgili meseleler yerine ticaret, modern iktisat, sanayi, ziraat, yargı vb. Muâmelâtı ilgilendiren meselelerde icthad yapmalıdırlar.
- ❖ Organların başka bir vücuda nakledilmesi, tüp bebek ve yasal kökeninin geçerliliği ve film yapımı, sinema gibi modern teknolojinin ortaya çıkardığı yeni sorunlar, doğru kararlar verebilmek için şeriat çerçevesinde araştırılmalıdır.
- ❖ Fıkıh Akademisi'nin tüm araştırma çalışmaları siyasi anlaşmazlıkların üzerinde tutulmalıdır.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

İslâm, insan hayatı için eksiksiz bir yaşam biçimi ve evrensel bir dindir. İslâm'ın amacı, insanın tüm varlığını geliştirmektir. İnsan sadece bedenle yaratılmamıştır, beden dışında başka bir surete sahiptir. Diğer suret ise ruhtur. Beden ve ruh birleşerek insanı oluşturmaktadır. Ölümden sonra insan vücudu, evrenin farklı seviyelerinde çeşitli maddelerde ikamet etmektedir. Ruh ise âlem-i ervahta ikamet etmektedir. Bedensiz ruh düşünülemez. Bu nedenle ne bedensiz ruha, ne de ruhsuz bedene insan denilmemektedir. İnsan bu ikisinin birleşik hâlidir. İslâm'ın amacı, insanın genel gelişimidir. Tasavvuf, insanların manevi gelişimi için İslâm'ın talimatlarına göre çalışmaktadır. Tasavvuf, yaratıcı ile yaratılışı, beden ve ruhu, dünyevi ve dünya dışı yaşamı uzlaştırarak yaşamın değerlerini teşvik etmektedir.⁶⁴⁰

Tasavvuf, İslâm'ın erken döneminde Arap Müslümanlar arasında ortaya çıkmasına rağmen, asıl yayılması Pers İmparatorluğu'nda olmuştur. Daha sonra yavaş yavaş mutasavvıflar ve onların takipçileri İslâm davetini tüm dünyaya yaymaya başlamışlardır. Batı ve Orta Asya'dan yüzlerce mutasavvıf çeşitli zamanlarda Hint alt kıtası'nı ziyaret etmiştir. 11. yüzyıl civarında sûfîler, Hindu Sena krallarının Brahmanizm politikalarına ve düşmanca tutumlarına karşı insanlık çağrısıyla alt kıtaya gitmişlerdir. Burada camiler, medreseler, hankahlar, dergâhlar vs. kurarak İslâmîyet'i yaymaya ve dine hizmet etmeye devam etmişlerdir. Çeşitli tasavvuf tarikatları vasıtasıyla İslâm'ı yaymışlardır. Tasavvuf alt kıtada o kadar çok yayılmış ki, burada bazı ünlü sûfîlerin öğretilerine dayanan birkaç yeni tarikat kurulmuştur. Tasavvuf, Hint alt kıtası'nın her yerine ve hatta çok uzaklardaki köylere kadar yayılmış ve bunun sonucunda tüm alt kıtada hankahlar ve dergâhlar inşa edilmiştir. Mutasavvıflar, o dönemlerde toplumun mazlum ve aşağılanmış insanlarına İslâm'ın cömertliğini ve kültürel üstünlüğünü aktarabilmişlerdir. Sûfîlerin yaşam tarzının sadeliği ve eşitlik mesajı, o zamanın sıradan insanların, özellikle de dini ve toplumsal

⁶⁴⁰ Ahmet Haksever. *The Essence of Tasavvuf* (Ankara: Soncag Publication, 2021).

haklarından mahrum bırakılmış Budistlerin ve alt kast Hinduların yaşamlarında büyük bir heyecan yaratmıştır. İslâm'ın vaizleri olarak mutasavvıflar, liberal zihniyetleri nedeniyle alt kıta halkının zihninde özel bir yer edinmiştir. Kendi dinlerinde ihmal edilen ve yok sayılan avam halkı, mutasavvıfların çağrısına icabet ederek İslâmîyet'i kabul etmiştir.

Sûfîlerin Müslümanların fikrî ve ahlâkî gelişmelerini sağlamadaki başarıları, Müslüman generallerin, fatihlerin ve hükümdarlarından çok daha kalıcı ve etkili olmuştur. Örnek kişilikleri, üstün manevi güçleri ve acı çeken insanlığa olan şefkatleri, sempatileri ve hizmetleri, gayrimüslim kitlelerin de kendilerine yönelmesini sağlamıştır. Sûfîler, İslâm'ın yayılmasına ek olarak, alt kıtadaki Müslüman krallıkların genişlemesinde ve Müslüman devletlerin sağlamlaşmasında önemli bir rol oynamışlardır. Bazen kendi başlarına, bazen de Müslüman komutanlarla işbirliği yaparak, eyaletin sınırlarına kadar Müslümanların haklarını tesis etmişlerdir. Bazı sûfîler, alt kıtada dini alanı genişletmek ve Hindu yönetimindeki bölgelerde yaşayan Müslüman tebaanın acılarını hafifletmek için Müslüman yöneticiler ve generallerle seferlere katılmıştır. Sûfîlerin Müslüman ordusuna katılması, askerlere muazzam bir manevi güç kazandırmıştır. Bu şekilde Müslüman askerler manevi olarak motive olmuş ve gayrimüslim askerleri kazanmışlardır. Ünlü mutasavvıf Cafer Han Gazi ve Şah Safiuddin, Satgaon'un Hindu kralına karşı savaşmış ve bölgeyi Müslüman krallığına katmıştır. Şah Celal ve müritleri, Sylhet'in Hindu kralına karşı savaşta Sikandar Gazi'nin Müslüman ordusunu desteklemişler ve orada Müslüman egemenliğini kurmuşlardır. Han Cihan Ali (ö.1459) Khulna, Jessore'nin ücra bir bölgesinde savaştı ve onu Müslüman egemenliği altına almıştır. Sultan Rükneddin Barbak Şah'ın krallığının genişlemesinde sûfî İsmail Gazi'nin katkısı çok büyükmüştü. Hindistan'da Orissa'nın Hindu kralına karşı başarıyla savaştı ve Mandarin bölgesini fethetmiştir.

Sûfîler, Hint alt kıtası'ndaki İslâmî yönetim ilkelerinin savunucularıymış. Genelde devlet işlerine karışmazlardı. Ama devlet ve toplum tehlikesi günlerinde asla sessiz

kalmamışlardır. Bengal'in İlyas Şah Sultanları, eyalette daha fazla Hindu istihdam etme politikasını benimsemiştir. Ayrıca devletin sorumlu mevkilerini onlara emanet etmiştir. Bu tür bir ulusal politika izleyerek, Kuzey Hindistan emperyalistlerine karşı Müslümanların gücünü artırmak istemişler ve devletin egemenliğini sağlam tutmak istemişlerdir. Aslında sûfîler ve pirler, haklı olarak alt kıtanın manevi, kültürel ve ahlaki zaferini benimsemişlerdir.

Sûfî tarikatlarının hankahları da büyük hayırsever kurumlar olarak kabul edilmektedir. Hankahlarda Allah'ı arayanlar huzur bulmuşlar ve manevi hayata olan özlemleri tatmin olmuştur. Hankahlar hem hastane hem de barınaktı.⁶⁴¹ Burada yoksullar, yaşlılar, deliler ve sakatlar doğrudan yardım ve tedavi görmüşlerdir. Her hankah'ın, yoksullara ve açlara yiyeceklerin verildiği bir langarkhana veya ücretsiz yemek sistemi vardı. Birçok kişi langarkhana'nın bakımı için servet bağışlamıştır. Şeyh Celâleddin Tebrîzî'nin ve Pandua'nın ünlü mutasavvıflarının dergâhları ve hankahları pek çok hazineye sahipti. Böylece mutasavvıfların hankahları ve dergâhları, sıkıntı ve tehlike altındaki insanlara büyük bir kurtuluşun kapısını açmıştır. Sûfîler, ücretsiz yiyecek ve barınak sağlayarak, alt kıtanın fakir ve sıradan insanlarıyla temas kurmuşlar ve onların duygularını, özlemlerini anlayabilmişlerdir. Bu hankahlar hangi dinden hangi inançtan olursa olsun insanların buluşma yeriymiş. Bu merkezler, açık kurumlar ve açık tartışma yerleri olarak kabul edilmektedir. Böylelikle bu kurumlar, Müslüman ve Hindu toplulukları arasında uyum inşa etmek için liberal ve elverişli bir ortam yaratmaktadır. Bu sayede her iki sınıf insan birbirine daha yakın hâle gelmiş ve birbirlerinin görüşlerini anlamıştır.

1550 civarında bazı Hindu ve Budist gruplar tasavvufun etkisiyle İslâm'ı benimsemesine rağmen daha önceki dinlerinin geleneksel inançlarını sürdürmüşlerdir.

⁶⁴¹ Muhammet Mustafa Çakmaklıoğlu, *Tasavvufa Giriş* (Bishkek: Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları, 2019), 153.

Daha sonra bazı grupları, isteklerini yerine getirmek için sahte pirlere secde etmeye başlamışlardır. Yüzyıllardır bile, mutasavvıfların hatırasına büyük bir bağlılıkla derin bir hürmet göstermektedirler. Pirlere ve dervişlere duydukları saygı, Hindu şairlerinin anlatılarının yanı sıra Bengal, Hindu ve Urdu edebiyatında da görülmektedir. 1700 civarında bir kaç grup sahte sûfî, daha önceki gerçek sûfî dervişlerinin hankahları ve türbeleri etrafında sapkın faaliyetler yürüterek işlerine başlamışlardır. Örneğin, münafık mutasavvıflar, çocuk sahibi olmak amacıyla sûfî türbelerine ibadet için seyahat etmeyi teşvik etmişlerdir. Türbelere gidip secde etmeyi, zaruret olmaksızın türbede kandil yakmayı, türbelerde program adına içki içmeyi, kumar oynamayı vb. caiz görmüşlerdir. Bunların dışında daha birçok şeriat karşıtı gelenek Müslümanların sosyal ve dini hayatına girmiştir.

Hulefâ-yi Râşidîn'in yönetiminin sona ermesinden bu yana, çeşitli şeriat karşıtı gelenekler yavaş yavaş Müslümanların dini ve sosyal yaşamlarını etkilemiştir. 13. ve 14. yüzyıllarda İbn Teymiyye bu sapkın gelenekleri ve adetleri protesto etmeye başlamıştır. Sadece Kur'an ve hadis hükümlerine uyulmasını tavsiye etmiştir. Daha sonra 17. yüzyılda Arabistan'ın Benî Temîm kabilesinden Muhammed b. Abdülvehhâb sapkınlık ve din karşıtı uygulamaları protesto etmiştir. Vehhâbî kelimesi Muhammed b. Abdülvehhâb'ın adından gelmektedir. Müslüman toplumu yeniden uyandırmak amacıyla bir din reformu hareketi başlatmıştır. Onun hareketi tarihte vehhâbî hareketi olarak bilinmektedir. Bu harekete katılan Müslümanlar vehhâbî topluluğu olarak adlandırılmaktadır. Muhalliflerinin bu hareketi böyle adlandırmış olabileceği söylenmektedir. Hindistan'da Şah Veliyyullah (ö. 1176/1762) ve oğlu Abdülazîz ed-Dihlevî (ö. 1239/1824), Seyyid Ahmed Şehîd Birîlvî (ö. 1246/1831) bir dini reform hareketine önderlik etmişlerdir. Muhammed b. Abdülvehhâb'ın hareketinin Hindistan'daki reform hareketine benzerliği nedeniyle kısa sürede vehhâbî hareketi olarak bilinmeye başlanmıştır.

Vehhâbî hareketi, Hint alt kıtası tarihinde önemli bir yer tutmaktadır. 19. yüzyılda vehhâbî hareketi, Hindistan'daki Müslüman toplumu arasında yeni bir sayfa açmış; bu hareket tüm Hint alt kıtası'na yayılmıştır. Hindistan'daki Patna, vehhâbîlerin merkeziydi. Vehhâbî hareketi, 19. yüzyılın ortalarında Hindistan'da, özellikle Kuzey Hindistan'da başlamıştır. Ancak vehhâbî hareketi daha sonra siyasi nedenlerle ehl-i hadîs ve selefî hareketi olarak anılmaya başlanmıştır. Bu doktrin, Bopal'dan Sıddîk Hasan Han (ö. 1307/1890) ve Delhi'den Nezâr Hüseyin'in (ö. 1902) düşünce ve yazılarına dayanmaktadır. Hindistan'daki ilk meşru ve tanınmış vehhâbî lideri olan Seyyid Ahmed Şehîd Birîlvî türbeler, dergâhlar, kişisel ibadetler, ölüler adına yeminler vb. gibi çeşitli şirk, bidat ve hurafelere karşı Hindistan'ın her yerinde vaazlar vermiştir. Daha sonra onun takipçileri bidat'a ve hurafelere karşı çok katı bir tavır almışlardır. Vehhâbîler, özellikle pirlerin mezarlarının ziyaret edilmesine karşı çıkmaktadırlar. Bu sayede vahhabi hareketi kısa sürede tüm Hindistan'a yayılmıştır.

Bu doktrin, 19. yüzyılın neredeyse tamamına yayılmaya devam etmiştir. Bir yandan da o devirde Müslümanların iman ve amellerinin gerilemesi üzerine çalışmalar yaparken diğer yandan İngiliz hükümdarlarının gözüne girmeye çalışmışlardır. Bu iki nedenden dolayı ehl-i hadîs doktrini hızla yayılmıştır. 19. yüzyılın sonunda, bu hareket büyük ölçüde reformist bir toplumsal hareket olarak genişlemiştir. 20. yüzyılın başlarına gelindiğinde yavaş yavaş organizasyon formu almış ve çeşitli farklılıklar ortaya çıkmıştır.

Aslında, Türk Halifeliği ve İngiliz hükümetinin yaygın tanıtımı nedeniyle, "*Hakiki İslâm*" ve "*Vehhâbî İslâm*" ayrımı Batılı araştırmacılar arasında evrensel hâle gelmiştir. Vehhâbî İslâm ile Gerçek İslâm arasındaki bu ayrım, birçok Batılı araştırmacı gerçek İslâm'ı "*Sûfî İslâm*" olarak tanımlamaktadır. Onlara göre Sûfî İslâm, apolitik ve liberaldir. Kanıt olarak da Asya, Afrika, Avrupa ve Amerika'daki Müslüman ve gayrimüslim topluluklardan sayısız insanın sûfî dergahlarında bir araya gelmesinden bahsetmektedir.

Semâ'ya ve oradaki diğer etkinliklere katılmaktadır. Bu tasavvuf dergâhlarında nefsi arındırma ve maneviyat öğretilir. Burada siyaset ve devlet meseleleri tartışılmamaktadır.

Hint alt kıtası'ndaki ehl-i hadîs veya vehhâbî hareketi esasen seleflîğin kıta altı bir versiyonuydu. Ana akım selefî hareketler, alt kıtada çeşitli şekillerde popülerlik kazanmaktadır. Gençler doğrudan selefî hareketle ilgilenmektedir. Son zamanlarda, ehl-i hadîs hareketi esasen başlangıçtaki sadece dini ve sosyal reform niteliğinden uzaklaşmaktadır. Günümüzde, Hint alt kıtası'ndaki ehl-i hadîs hareketi siyasi olarak aktif hâle geliyor ve dünyanın çeşitli ülkelerindeki selefî hareketiyle kendisini ilişkilendiriyor.

Hint alt kıtası'na iki Sûfî grubu ve onların farklı işlevlerine dikkat çekilebilir. Pek çok Müslüman tasavvuf adına pirleri özel güçleri olan ve Allah ile ilahi bir ilişki içinde olan kişiler olarak görmektedir. Namaz, oruç gibi şeriat hükümlerine uymayı önemsiz görülmektedir. Mezara gidip bir şey istemek için secde etmeyi, şarkı söylemeyi ve dans etmeyi tasavvuf İslâm'ın önemli yönleri olarak kabul etmektedir. Gerçek sûfîler ve gerçek Sünniler olduklarını iddia etmektedirler. Bu mertebenin sahte sûfîleri, şeriatı gözetmek zorunluluğundan söz eden alîmleri '*vehhâbî*' ve '*evliya düşmanı*' olarak sert bir dille kınadılar. Öte yandan, birçok mutasavvıf, pirlere secde etmek ve şarkı söylemek gibi eylemleri şiddetle kınamaktadır. Şeriat'a uyulmasını Sûfî İslâm'ın özü olarak düşünmektedir. Şeriata uymanın yanı sıra, pirlere ve mürşidlerden tarikat öğrenmektedirler. Birinci mertebenin sahte mutasavvıflarına göre onlar vehhâbî ve tasavvuf İslâm ile düşmanmışlar. Ama kendilerinin Gerçek Sûfîler ve Sünniler olduklarını iddia etmektedirler. Birinci aşamadaki insanları şaşkın olarak görülmektedir. Hint alt kıtasında ise İslâm karşıtı faaliyetler İslâm adına yaygın bir şekilde suistimal edilmektedir. Ayrıca "*sûfî*" kelimesi çokça yanlış kullanılmaktadır. Tasavvuf, sûfîler, pirlere ve dervişlere adına da İslâm dışı birçok faaliyet gerçekleştirilmiştir. Evrensel olarak tanınan sûfîlerin yaşamları ve eserlerinin gözden geçirilmesi, hepsinin İslâm şeriatını mükemmel bir şekilde takip ettiğini göstermektedir. Hepsi toplumdan, devletten ve

siyasetten haberdardı. Sosyal değişimdeki rolleri çok büyüktü. Hz. Ebu Bekir Sıddık ve Hz. Ali neredeyse tüm tasavvuf tarikatlarının ana kaynakları olarak gösterilmektedir. Hint alt kıtasının sûfî âlîmlerinden İmâm-ı Rabbânî (ö. 1034/1624), Şah Velıyyullah (ö. 1176/1762), Seyyid Ahmed Şehîd Birîlvî (ö. 1246/1831), İmdâdullah Tehânevî (ö. 1899), Kerâmet Ali (ö. 1873) ve diğer tüm tanınmış sûfîler, maneviyat ve nefsi arındırmaya büyük önem vermişlerdir. Bunun yanı sıra topluma, devlete ve siyasete çok katkıları olmuştur. Hükümdarların adaletsizliğini protesto etmişler, hapse atılmışlar ve şehit olmuşlardır. Bu şekilde analiz edildiğinde, gerçek mutasavvıfların hiçbir zaman anti-sosyal veya anti-politik olmadıkları görölmektedir. Tasavvuf İslâm'ı topluma, devlete ve dünyaya düşman olarak göstermenin hiçbir mantığı yoktur. Aynı zamanda, tüm reform hareketlerini vehhâbî olarak göstermenin hiçbir dayanağı yoktur.

Ehl-i hadîs âlimleri, Hint alt kıtasında selefî hareketin kurulmasından bu yana hükümetle iyi ilişkiler sürdürmüştür. Genellikle hükümete karşı çıkmazlardır. Demokrasiyi haram ilan etmişlerdir. Bu nedenle siyasi meseleleri tamamen göz ardı eden bir politika benimsemişlerdir. Hint alt kıtasında Bangladeş ve Pakistan olmak üzere iki büyük Müslüman ülke vardır. İslâm, Bangladeş ve Pakistan siyasetinde çok fazla etkiye sahiptir. Laik hükümetler genellikle İslâm'a ve Müslümanlara karşı politikalar benimsemektedir. Bu nedenle İslâm, laik hükümetlere karşı kitlesel direniş rolü oynamıştır. Ehl-i hadîs hareketinin liderleri, hükümetle iyi ilişkiler sürdürme politikaları sebebiyle her yerde eleştirilmiştir. Pakistan'ın İhsan İlâhî Zâhir ve Bangladeş'in Esedullah'il Gâlib ehl-i hadîs hareketi, siyasette ehl-i hadîs hareketini tesis etmek amacıyla iki parti kurmuşlardır. Ancak, ehl-i hadîs partileri Pakistan, Hindistan ve Bangladeş'te seçim siyasetinde hep başarısız olmuştur. Pakistan'da Cem'ıyyet-i Ehl-i Hadîs 2002'den önce herhangi bir seçim kazanamamıştır. 2002'de Muttahida Meclisi ile ittifak kurarak bazı başarılar elde etmişlerdir. Halkın umutlarını ve özlemlerini yansıtan Pakistan'ın bu ehl-i hadîs partisi, seçimlerde iyi sonuçlar elde edememiştir. Bangladeş'te

yapılan seçimlere ehl-i hadîs'in hiçbir partisi katılmamıştır. Siyasi olarak, seleflerin Bangladeş'te fazla bir etkisi yoktur. Bangladeş'teki seleflerin tek politikası hükümetle iyi ilişkiler sürdürmektir. Esedullah'il Gâlib tarafından kurulan ehl-i hadîs hareketi ise tek istisnaymış. 2006'da seçimlere katılacaklarını ilan etmişler, ancak daha sonra seçimlere katılmamışlardır.

Modern zamanlarda, tasavvuf tarikatlarının sayısı büyük ölçüde azalmaktadır. Tasavvufun bazı yönleri, modernist düşünürler ve muhafazakâr selefler tarafından geniş ölçüde eleştirilmektedir. Bütün bu eleştirilere rağmen sûfî İslâm dünyasında önemli bir rol oynamaya devam etmektedir. Tasavvuf aynı zamanda Batı maneviyatının çeşitli biçimlerini de etkilemektedir.

KAYNAKÇA

Bengalce Kitaplar

- Alam, Rashidul. *Muslim Dorshoner Vumika*. Dakka: Merit Fair Publications, 2009.
- Alam, Akm Shamsul. *Varatiya Upmahadese Ahlul Hadiser Utpotti o Kromobikash*. Dakka: Shuban Araştırma Merkezi, 2020.
- Al-Mannan, Abdullah Mamun Arif. *Furfura Itihas*. Dhaka: Eshayat-e-Islam Kutubhana, 2005.
- Ali, Ahmad. *Tazqiyatun Nafs*. Dhaka: Bangladesh İslâmîc Center, 2022.
- Aslam, Asif. "Most Alims was Friends of Liberation War". Daily Jugantar, 16 Mart 2018. Erişim Tarihi: 12 Aralık 2022.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâîl, *el-Câmiu's-Sahîh*, 5535, Dakka, İslâm Vakfı Bangladeş, 1998, Riyad as-Salihin, The Book of the Prohibited actions, كتاب الأمور المنهي عنها, H: 1591
- Buhârî, Muhammed b. İsmâîl. *el-Câmiu's-Sahîh, kitâbü'l-edeb*: 5638. Dakka: İslâm Vakfı Bangladeş, 1998.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâîl. *el-Câmiu's-Sahîh*, 2442. Dakka: İslâm Vakfı Bangladeş, 1998.
- Choudhury, Dewan Nurul Hussain. *Amader Sûfiye Kiram* (A collection of the Life Sketch of the Sufis). 2nd edition, Dhaka: Islamic Foundation Bangladesh, 2004.
- Chawdhury, Shamsur Rahman. *Sûfî Dorshon*. Dhaka: Dibboproskash Prokashoni, 2010.
- Cihan, Han. *Sundarbans'ın Koruyucu Azizi*. İslâm Vakfı Bangladeş. Erişim Tarihi: 13 Eylül 2022.
- el-Cevziyye, Ibn Kayyim. *Medâricü's-sâlikîn*. Dakka: Wafı Yayınları, 2021.
- Gâlib, Muhammed Esedullah'il. *Ahlehadeth Movement: It's origin and development; with special reference to the south Asian region*. Rajşehi: Hadees Foundation Bangladeş, 1992.

- Gâlib, Esedullah'il. *What is the Ahl al-Hadith Movement, and Why?* Rajshahi: Hadees Foundation Bangladesh, 2013.
- Haque, Muhammad Inam-ul. *Vharate Muslim Shasaner Itihas*. Dhaka: Jatiya Grontha Prakashan, 2003.
- Hai, Sayed Abdul. *Muslim Dorshon*. Dhaka: Bangladesh Islamic Foundation, 1989.
- Haq, Muhammad Enamul. *Bonge Sûfi Provap*. Dhaka: Remon Publishers, 5th edition, 2019.
- Haque, Anwarul. *Şah Sûfi Nesaruddin Ahmad (r.h.): Bir Bir hayat ve idealdir*. Dhaka: KitabGhor yayını, 2001.
- Haque, Muminul. *Sylhet Bölümünün Tarihi: Hz. Şah Paran (R)*, Sylhet: Sylhet Yayınları, 2010.
- Hemayetuddin, Muhammed. *İslâmî Akîde ve Vrantı Motovad*. Dakka: Thanvi Kütüphanesi, 2003.
- Hüseyin, Muhammed İsrail. *The Origin And Evolution of Ahl Al-Hadith. AlquranerPath*. Erişim Tarihi: 12 Mayıs 2022.
- Islam, Md. Rafiqul. *Bangladesher Somaje Islam*. Dhaka: South Asian Cultural Studies Publication, 2003.
- Islam, Sirajul. *Banglapedia: Shah Makhdum Rupos*. Dhaka: Bangladesh Asya Topluluğu, 2015.
- Islam, Sirajul. Ed. *Banglapedia (Indian Subcontinent National Encyclopedia)*. C.5. Dhaka: Indian Subcontinent Asian Society, 2003.
- Jagonews. *Dese dese Tablighi ijtema*, Religion desk, 2018. Erişim Tarihi: 18 Aralık 2022.
- Karim, Abdul. *Banglar Musulmander Samajik Itihas*. Dakka: Jatiya Sahitta Prakasoni, 2007.

- Karim, Abdul. "Shah Sultan Rumi (R)". *Banglapedia: the National Encyclopedia of Bangladesh* (Online ed.). Dhaka, Bangladesh: Banglapedia Trust, Asiatic Society of Bangladesh. 2012. Erişim Tarihi: 17 Eylöl 2022.
- Khan, Muhammad Zafrullah. "*Hazrat Hafezzi Huzoor*". Daily Inqilab., 14 Haziran 2017. Erişim Tarihi: 13 Aralık 2022.
- Khan, Tuhin. *The Origin and Development of the Ahl al-Hadith Doctrine in the Subcontinent*. fateh24.com. Erişim Tarihi: 18 Temmuz 2022.
- Kha, Muhammad, Akram. *Muslim Bonger Samajik Itihas*. Dhaka: Oitijjo Prokashoni, 2002.
- Khan, Muazzam Hussain. "Sharfuddin Abu Tawwama". *Banglapedia: the National Encyclopedia of Bangladesh* (Online ed.). Dhaka: Bangladesh: Banglapedia Trust, Asiatic Society of Bangladesh. 2012. Erişim Tarihi: 13 Eylöl 2022.
- Kontho, Kaler. Mujaddede Alfe Sani (ra): Songskar Andoloner Kirtiman Mohapurush. *Daily Kaler Kantho Newspaper*, 2014.
- Makki, Şeyh Abdul Hafeez. *Salaphi Imamder Dristite Tasawwuf & Sûfîpad*. Dhaka: Maktabatut Takvâ, 2017.
- Mortaza, Gulam Ahmed. *Cēpē Râkhâ Itihâsa*. Dhaka: Di skâ'i pâbalişârsa, 2018.
- Moudud, Abdöl. *Vehhâbîlik Andolon*. Dhaka: Ahmad Publishing House, 2011.
- Mohsin, Muzaffar Bin. *Govir Sorojonter Kobole Ahle Hadees Andolon*. Rajşehi: Es-Sirat, Prokashoni.
- Nodovi, Masud. *Alam Upmohadeshe Islami Andoloner Itihas*. Dhaka: Sotabdi Prokashoni, 2002.
- Rashid, A. N. M. Bazlur. *Amader Sûfî-Sadhak*. Dhaka: Islamic Foundation Bangladesh, 1984.
- Rahman, Chaudhuri Shamsur. *Sûfî Dorsan*. Dhaka: Dibbo Prakash, 2010.

- Saklayen, Golam. *Bangladeser Sûfî-shadhok (Bangladeş Sûfîlerinin Yaşamı ve Faaliyetleri)*. Dhaka: Bangladesh Islamic Foundation, 1982.
- Sani, Hazrat Mujaddede Alfe. *Maarife Ladunniya*. Narayangonj: Mujaddediya Kutubkhana, 2012.
- Sharif, Ahmad. *Bengal Tasavvuf Edebiyatı*. Dhaka: Time Publications, 1969.
- Sylhet Bölgesi Bilgi Bağlantısı. *Hazrat Şeyh Celal (r.h.) ve Hazrat Şeyh Puran (r.h.)'in Mazar*.
- Siddique, A. F. M. Abu Bakar. *Din-i-Ilahi o Mujaddid Alfe Sani (r)*. Dhaka: Islamic Foundation Bangladesh, 1991.
- Siddiqui, Abdul Hai. "Banglapedia". *bn.banglapedia.org*. Erişim Tarihi: 15 Aralık 2022.
- Sûfî Mizanur Rahman and the PHP family*". Daily Ittefaq. 6 Şubat 2020. Erişim Tarihi: 16 Aralık 2022.
- Uddin, Kutb. *Tuhfatul Arab Wal Azam*. Dakka, 2002.
- Yahya, Abul Fatah Muhammad. *Deoband Hareketi: Tarih, Miras ve Katkı*, 2011.

İngilizce Kitaplar ve Makaleler

Adravi, Nizamuddin Asir. *Tazkirah MaŞahir Hind: Karwane Rafta*. Deoband: Darul Muallifeen, 2016.

Adraoui, Mohamed-Ali. 'Salafism In France: Ideology, Practices and Contradictions', in Roel Meijer (ed.). *Global Salafism: Islam's New Religious Movement*, 2014.

Ahmed, Imtiaz. *Sufism: A Closer Look at Bangladesh on the Path of Sufism*. Singapur: Middle EastInstitute, 2010.

Ahmed, Queamuddin. *The Wahabi Movement in Nidia Calcutta*: Patna University Ph. D. thesis, 1966.

Ahmad, Bustamam. The history of Jama'ah Tabligh in Southeast Asia: the role of *İslamic Sufism in İslâmîc revival*. *Al-Jami'ah: Journal of İslâmîc Studies*, 46(2), 2008), s. 353-400.

Ahsan, Abdullah El. *The Rehla of Ibn Battuta*. trans. Mehdi Hussyin. Baroda: Oriental Institute, 1953.

Ahsan, Abdullah AI. "Spread of Islam In Pre-Mughâl Bengal", *Journal of Intellectual Discourse*, Issue: 2, No:1, 1994, s. 41-55.

Ahmadullah, Mufti; Hasan, Shah Ahmad. *Mashayekh-e-Chatgam*. Dhaka: Ahmad Publishers, 2016.

Ahmad, Mumtaz. *Ahl-e-Hadith Movement in Bangladesh: History, Religion, Politics and Militancy*. Islamabad: International Islamic University, 2006.

Ahmad, Faïd; Khân, Muhammad Fâdîl. *Mihr-e-munîr: Biography of Ḥaḍrat Syed Pîr Meher Alî Shâh*. Islamabad: Sajjâdah Nashinân of Golra Sharif, 1998.

Ahmed b. Hanbel. *el-Müsned*, 16/297, 7756.

Ahmed, Imtiaz. "From Wahabi Movement to 1857 Revolt: Muslims in India's Freedom Struggle". *The Milli Chronicle*. 15 Ağustos 2020. Erişim Tarihi: 21 Eylül 2022.

Akhter, Fariduddin. *Tazkeratul Aulia*. Dhaka: Meena Book House, 2005.

- Alatas, Seyd Farid. *"Salafism and the Persecution of Shi'ites in Malaysia"*. 30 Haziran 2014. Erişim Tarihi: 13 Eylöl 2022.
- Alam, Md. Shamsul, Hossain, Muhammed Ali, Chowdury, Saeyd Rashed Hasan, The Contribution of The Islamic Mysticism to The Preaching & Spread of Islam in Bangladesh: The Role of Hazrat Shah Jalal, *5th International Hazi Bayram-I Veli Symposium Proceedings Book*. Ankara: Ankara Kalem Neşriyat, 2020.
- al-Hadi, İbn Abd. *Badal Ilqa b Labsil Khira. MS al-Hadi*, Princeton Library Arabic Collection, fols, 154a, 196b, 171b, 172a; ve şam Üniversitesi, oriğinal Arapça el yazmasının kopyası, 985 H.
- al-Makki, Abd al-Hafiz. *"Shaykh Muhammad bin 'Abd al-Wahhab and Sufism"*. Deoband.org: 2011. Erişim Tarihi: 25 Ekim 2022.
- Al-Rasheed, Madawi. *Salman's Legacy: The Dilemmas of a New Era in Saudi Arabia*. Uk: Oxford University Press, 2018.
- "All you need to know about Zakir Naik – Who's Zakir Naik?". *The Economic Times*. Erişim Tarihi: Ocak 11, 2023.
- Alvi, Sajida Sultana. *Perspectives on Mughâl India: Rulers, Historians, Ulama and Sufis*. Oxford University Press.
- al-Yassini, Ayman. "İbn 'Abd al-Wahhâb, Muḥammad". *The Oxford Encyclopedia of the Modern Islamic World* (ed. J. L. Esposito), Oxford 1995, II, 159-160.
- Ali, M. Athar. *"The Passing of Empire: The Mughâl Case"*. Modern Asian Studies, 1975.
- Ali, Muhammad Mohar. *History of the Muslim Bengal. Vol-IB*, Riyadh: Imam Muhammad ibn Saud Islamic University, Department of Culture and Publications, 1985.
- Ali, Bija Zainab: 2010.
- Âl-i İmrân, 3/ 103.
- Âl-i İmrân, 3/105.

Âl-i İmrân, 3/ 134.

American Journal of Arabic Studies 1, Leiden: EJ Brill, 1974.

Ambalvi, Hajı Muhammad Bashir. *Tadhkira Anwar-i-Sabiri-An account of Sabir's Enlightenment*, Delhi: 2007, Dar-ul-Ehsan Publications and Sabir'ul Baqa Networks.

Âmin, Kamaruddin. “*Nâşiruddîn al-Albânî on Muslim's Şahîh: A Critical Study of his Method*”, *Islamic Law and Society*, XI/2, Leiden 2004.

Amin, Akhtar. "Urs of Syed Shah Qabool Aulia starts today". *The International News*, May 2023. Retrieved 18 May 2023.

Ankebût, 29/ 69

Anwari, Mufti Ibrahim. Biography of Mufti Fazlul Karim. *Daily Inqilab* (in Bengali). Retrieved 24 May 2023.

Aquil, Raziuddin. "Chishti Sûfî Order in the Indian Subcontinent and Beyond." *Studies in History* 21, no. 1 (2005): 99-111.

A'râf, 7/ 56.

A'râf, 7/ 185.

Arnold, Thomas Walker. *The Promise of Islam*. Lahore: Kashmiri Bazar Prokashoni, 1961.

Ashour, Omar. "*The unexpected rise of Salafists has complicated Egyptian politics*". The Daily Star, 6 Ocak 2012. Erişim Tarihi: 13 Eylül 2022.

Ashraf Ali Nijampuri. *The Hundred (100 Great Scholars from Bangladesh)*. Chittagong: Salman Publication, 2013.

Attar, Farid al-Din. *Muslim Saints and Mystics: Episodes from the Tadhkirat Al-Auliya' ('Memorial of the Saints')*. trans, A.J. Arberry. London: Penguin (Non-Classics), 1990.

- Attar, Fariduddin. *Thadkirath Al Auliya or Memories of Saints*. etc. Bankey Behari, New Delhi: Adam Publications, 1988.
- Azlunî, 2/262
- Baker, Abdul Haqq. *Extremists in Our Midst: Confronting Terror*, Palgrave Macmillan. Uk: 2011.
- Baljon, J. M. S. “Nadhir Husain”, *Dictionnaire biographique des savants et grandes figures du monde musulman périphérique du XIXe siècle à nos jours* (ed. M. Gaborieau v.d.gr.), Paris 1992, I, 20-21.
- Baloch, Nabi Bakhsh. *Life and Thought of Shah Abdul Latif Bhittai*. Karachi: Culture Department, Government of Sindh, 2010.
- Bari, Abdul. “The Reform Movement in Bengal”. *A History of Freedom Movement*, Karachi: 1957, I, 542-555.
- Bas, Natana De Long. *Wahhabi Islam: From Revival and Reform to Global Jihad*, New York: Oxford University Press, 2004.
- Begum, Amena. *Allama Syed Mohammad Eshahaq. Brief biography*. Dhaka: Mahmud Publications, 2011.
- Bernard. *Islam and development in Indian Subcontinent*, trans. S.M. Imamul Ha. Dhaka: Social Research Center, 1995.
- Bertocci, Peter J., A Sûfî Movement in Bangladesh: the Maijbhandari Tariqa and Its Followers, Contributions, *Journal of Indian Sociology*, vol. 40, no. 1, 2006.
- Bertocci, Peter J., *The Politics of Community and Culture in Bangladesh*, Centre for Social Studies, Dhaka, 1996.
- Beyyine, 98/5
- Bennett, Clinton, Charles M. Ramsey. *South Asian Sûfî: Devotion, Deviation, and Destiny*, New York: Continuum International Publishing Group, 2012.

- Bhatti, Muhammed Ishaq. *Leading Role of Ahl al-Hadith in the Indian subcontinent*, Rajshahi: Shyamal Bengal Academy, 2015.
- Bhuiyan, Mosharraf Hussain, "Shah Ali Baghdadi (R)". In Sirajul Islam; Miah, Sajahan; Khanam, Mahfuza; Ahmed, Sabbir (eds.). *Banglapedia: the National Encyclopedia of Bangladesh* (Online ed.). Dhaka: Asiatic Society of Bangladesh, 2012. Retrieved 25 June 2023.
- Bişar, Osman İbn. *Unvanul Mecid* 1/9-10.
- Biography of Shaykh Muhammad bin Abdul Wahhab*, Erişim Tarihi: Ocak 12, 2023, <https://www.waytojannah.net/blog/2015/09/05/muhammad-bin-abdul-wahab/>
- Bob Altemeyer & Bruce Hunsberger, Authoritarianism, Religious Fundamentalism, Quest, and Prejudice, *The International Journal for the Psychology of Religion*, 2:2, 113-133, (1992).
- Borah, M. I., "Nizamuddin Aulia and His Relations with his Contemporary Sovereigns", *Proceedings of the Indian Historical Commission*, Delhi 1939.
- Bruinessen, Martin van, Stefano Allievi, *Producing Islâmîc Knowledge: Transmission and Dissemination in Western Europe*.
- Bu Ali Shah Qalandar". *Qadri Shattari Silsila's Online platform*. Retrieved 20 May 2023.
- Buhârî, "Tefsîr", 31/2, "Îmân", 37; Müslim, "Îmân", 1.
- Buhârî, el-Câmiu's-Sahîh, *Bad ve'l Vahyî ve'l eman ve'l ilim*, 116.
- Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh, Kitâbü't-Tevhîd*, 437.
- Buhârî, el-Câmiu's-Sahîh, *Cenaze Kitabı*, 1390 ve Müslim b. Haccâc, el-Câmi 'u's-şahîh, 529.
- Buhârî, *Istiska*. 26, No:990,1/351.
- Callan, Alyson. "Female Saints and Bangladesh's Islamic Practice in Sylhet", *Journal of the American Ethnological Society* 35, no. 3 (2008): 396-412.

- Campbell, Donald Thomas. *Ethnocentric and Other Altruistic Motives*. Lincoln: University of Nebraska Press, 1965.
- Campo, Juan Eduardo. *Encyclopedia of Islam*. Dhaka: Infobase Publishing, 2009.
- Chittick, William, Clark. *Faith and Practice of Islam: Three Thirteenth Century Sûfi Texts*. Albany: State University of New York, 1992.
- Chowdury, Saeyd Rashed Hasan, and Vahit Göktaş. "A Critical Analysis of Imam Rabbani Ahmad Sirhindi's Doctrines on Sufism." *Teosofi: Jurnal Tasawuf dan Pemikiran Islam* 11, no. 1 (2021): 93-121.
- Choudhur, Abdul Haq. *Bondor Shohor Chottogram: Ekti Oitihashik Porjalochona*. Dhaka: Bangla Academy, 1994.
- "Cheraman Juma Masjid: A 1,000-year-old lamp burns in this mosque". *The Times of India*. 31 Mayıs 2015. Erişim Tarihi: 24 Ekim 2022.
- Cline, Lawrence E. "Jihadist movements in the Sahel: Rise of the Fulani?" *Terrorism and Political Violence* (2021): 1-17.
- Corradetti, Claudio. *"The Frankfurt School and Critical Theory"*. Wayback Machine, Internet Encyclopedia of Philosophy. Erişim Tarihi: 29 Aralık 2022.
- Commins, D. *The Wahhabi Mission and Saudi Arabia*, London-New York: 2006.
- "Cold War-era Wahhabism used as a tool against Soviets on US demand, Saudi Crown Prince Salman confesses". *Daily Sabah*. Erişim Tarihi: 18 Eylül 2022.
- Consensus theory in Oxford Reference. A Dictionary of Sports Studies. Erişim Tarihi: 26 Aralık 2022.
- "Critical theory". *Britannica*. Erişim Tarihi: 26 Aralık 2022.
- Dawn Newspaper. dawn.com. 10 Ocak 2015. Erişim Tarihi: 27 Aralık 2022.
- Damir, Geilsdorf, Sabine, Mira Menzfeld, and Yasmina Hedider. "Interpretations of al-wala'wa-l-bara'in Everyday Lives of Salafis in Germany." *Religions* 10, no. 2 (2019): 124.

Dargahinfo - Complete Collection of Dargahs Worldwide". *dargahinfo.com*. Retrieved 19 May 2023.

Das, R. N., "*Shaikh Nizam-ud-din Auliya*", a.e., XLVIII (1974).

Daniel, W. Brown, "Chapter 2: *The emergence of modern challenges to tradition*". *Rethinking Tradition in Modern Islamic Thought*. Cambridge: Cambridge Üniversitesi Yayınları, 1999.

Dallal, Ahmad. "*The Origins and Objectives of Islamic Revivalist Thought*. 1750-1850", *JAOS*, CXIII/3 (1993).

Dehlevi. *Sufism-The Heart of Islam*. New Delhi: Harper Collins Publications, 2003.

"*Demography of Religion in the Gulf*". Mehrdad Izady. 2013. Erişim Tarihi: 15 Eylül 2022.

Dhakatimes24.com. "*Death Anniversary of First Khatib of Baitul Mukarram*". Dhaka Times News. 23 May 2021. Erişim Tarihi: 12 Aralık 2022.

"*Diyûbendî İslâm vs. Barelvî İslâm in South Asia*". Erişim Tarihi: 26 Aralık 2022.

Dil, Afia. Impact of Arabic on Bengali Literature and Culture". *Journal of the Asiatic Society of Bangladesh*, 2012, 57 (1): 101–152.

"Documentary in English - Faizan e Faizan e Ghulam Ali Okarvi (11 Safar ul Muzaffar) - YouTube". *YouTube*. 13 February 2018. Retrieved 21 May 2023.

Eaton, Richard M. "Sûfî folk literature and the expansion of Indian Islam." *History of Religions* 14, no. 2 (1974): 117-127.

el-Bakara, 2/255

el-Bakara, 2/191.

el-Enbiyâ, 21/ 92-93.

el-Bakara, 2/ 2.

el-Bakara, 2/191.

el-Bakara, 2/159-160.

el-Bakara, 2/286

el-A'râf, 7/199.

Enbiyâ, 21/ 90.

Emad Eldin Shahin. "Salafiyah", *The Oxford Encyclopedia of the Modern Islamic World* (ed. J. L. Esposito). Oxford: 1995, III, 463-469.

Eric, Miller Roland. *The Mappila Muslims of Southwest India-A Study in Islamic Trends*, New York: University Microfilms International, 1973.

Ernst, Arnold Alikty Carl W., *Eternal Garden: Mysticism, History, and Politics*. New York: South Asian Sufi Center, 1992.

Esposito, John L., ed. "Ahl-i Hadith". *The Oxford Dictionary of Islam*. Oxford: Oxford Üniversitesi Yayınları, 2014.

Fair, Christine. *In Their Own Words: Understanding Lashkar-e-Tayyaba*. UK: Oxford Üniversitesi Yayınları, 2019.

Faruqi, Ziya-ul-Hasan. *The Deoband School and the Demand for Pakistan*, Lahore: 1962.

Faruqi, Sarwar. *Mystic poet Ibrahim Ali Tashna and compilation of the Agnikunda song* (in Bengali). Dhaka: Madina Publications, 2009.

Fâtır, 35/ 28.

Fazl, Abu'l. *Ain-e-Akbari-Qutbuddin Bakhtyar Kaki*, trans. Heinrich Blochmann and Colonel Henry Sullivan Jarrett, 1873–1907, The Asiatic Society of Bengal, Calcutta., v. III, Saints of India, 363.

Fetih, 48/ 29.

G. Böwering. "Kıṭb al-Dîn Bakhtiyâr Kâkî". EI2 (İng.), V, 546-547.

Geuss, Raymond. *The Idea of a Critical Theory*. UK: Cambridge University Press, 1981.

Geaves, Ron. "Learning the lessons from the neo-revivalist and Wahhabi movements: the counterattack of the new Sûfî movements in the UK." *In Sufism in the West*, pp. 152-169. Routledge, 2006.

- Göktaş, Vahit, Mohammad Mahmudul Hasan, Saeyd Rashed Hasan Chowdury, and Murat İsmailoğlu. "Spirituality in the Context of Tablighi Cemâat and its Implication on Muslim Society: The sûfî Perspective." *International Journal of Social, Political and Economic Research* 9, no. 1 (2022): 49-66.
- Göktaş, Vahit, and Saeyd Rashed Hasan Chowdury. 2023. "Districts of Bangladesh Named After Sufis Manifesting the Great Impact of Sufism on Bengal Civilization: A Qualitative Study". *Journal of Islamic Thought and Civilization* 13, 1(Jun. 2023). <https://doi.org/10.32350/jitc.131.22>
- Göktaş, Vahit, and Saeyd Rashed Hasan Chowdury. "Freedom of Religion, Faith and Religious Tolerance in Bangladesh: A Case Study on The Islamic Mysticism/Bangladeş'te Din Özürlüğü, İnanç ve Dinî Hoşgörü: İslâm Tasavvufu Üzerine Örnek Bir Araştırma." *Disiplinlerarası Sosyal Bilimler Dergisi* 5 (2019): 41-67.
- Göktaş, Vahit, Chowdury, Saeyd Rashed Hasan. "An Evaluation of Mu'in al-Din Chishti's Sufi Influences in the Indian Subcontinent: The Case of Chishti Tariqa". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31 (2023): 47-76. <https://doi.org/10.35415/sirnakifd.1244284>
- Graham, Terry. "*The Cheshti Order*". *Sûfî*, sy. 8, London: 1990-91.
- Green, Nile. "Making Sense of 'Sufism'in the Indian Subcontinent: A Survey of Trends." *Religion Compass* 2, no. 6 (2008): 1044-1061.
- H. Blochmann. "Contributions to the Geography and History of Bengal". *Journal of the Asiatic Society of Bengal*. Asiatic Society of Bengal. 42 (3): 1873, 260.
- H. Blochmann & Pemberton, Kelly, *Spiritual Guidance in Women Pirates, Saints Resignation and Sufism in South Asia*. Muslim World Publication. Kolkata: 2007.
- Habib, M., "*Chishti Mystics Records of the Sultanate Period*". *Medieval India Quarterly*. I/2, Aligarh: 1950.

Hadid, 57/3

Hadid, 57/4

Hâley, Alex. *Roots*, U.S.A: Doubleday & Company. 1976.

Hamid, Sadek. "The development of British Salafism." *Islam Review* 21, no. 1 (2008): 10-11.

Hân, Şah Ahmed Rida. The "Neglected Genius of the East" by Professor Muhammad Ma'sud Ahmad, P.H.D thesis., Courtesy of "*The Muslim Digest*", May/June 1985, s. 223–230.

Hân, Ghazanfar Ali. "*Nadvat_al_Ulama: a centre of Islâmîc learning*". India: Aligarh Muslim University, 2001.

Hanif, N, "Shahid. Baba Adam (14th Century)". *Biographical Encyclopaedia of Sufis: South Asia*. Sarup & Sons. 2000.

Hanif, N. "Makhdum Shah Rajshahi (d.1592A.D.)". *Biographical Encyclopaedia of Sufis: South Asia*. Sarup & Sons, 2000.

Haq, Muhammad Muzammil. *Some Aspects of the Principal Sûfî Orders in India*. Dakka: 1985.

Haq, Muhammad Enamul. *Bânglâyâ Suphibâdêra Itihâsa*, Dhaka: Asiatic Society of Bengal, 1975.

Haq, Syed Moinul. *Islamic Thought and Movements in the Subcontinent, 711-1947*. Rhode Island: Historical Society, 1979.

Haque, Serajul. *Imâm Ibn Taimîya and His Projects of Reform*. Dakka: 1403/1982.

Harder, Hans. *Introduction". Sufism and Saint Veneration in Contemporary Bangladesh: The Maijbhandaris of Chittagong*. UK: Routledge, 2011.

Hasan, Sayed Mahmudul. *Muslim Monuments of Bangladesh*. Dhaka: Islamic Foundation Bangladesh, 1987.

- "Hazrat Bahauddin Zakariya Multani". *Journey of a Seeker Of Sacred Knowledge*. 16 December 2011, Retrieved 3 March 2023.
- Hermansen, Marcia. "Ali ibn Uthman al-Hujwiri," in *Holy People of the World: A Cross Cultural Encyclopedia*. ed. Phyllis G. Jestice. ABC-CLIO, 2004.
- Home secretary Theresa May bans radical preacher Zakir Naik from entering the UK", *The Daily Telegraph*. www.telegraph.co.uk, Ağustos 07, 2011. Erişim Tarihi: Ocak 9 2023.
- Hossain, Moazzem. *Importance and Significance of Forgiveness*. dailynayadiganta.com. Ocak 11 2019. Erişim Tarihi: 22 Aralık 2022.
- How Saudi petrodollars fuel the rise of Salafism*. france24.com. 30 September 2012. Erişim Tarihi: 20 Ekim 2022.
- Hossain, AFM Khalid. "Allama Shah Ahmad Shafi Rah: Bazı Kelimeler, Biraz Acı". *Daily Naya Diganta*. 22 September 2020. Retrieved 12 Mayıs 2023.
- Hodgson, Marshâll. *The Initiative of Islam*. USA: Chicago Press University Publication, 1975.
- Hunter, William Wilson. *The Indian Muslim*. Dakka: Khosruj Kitap Mahâl, 1992.
- Hucurât, 49 /10.
- Hucurât, 49/10.
- Huda, Muhammad Shehabul. *The Saints and Shrines of Chittagong*. Chittagong: University of Chittagong, 1985.
- Hussain, Fadl. *Biography of Batalvi*. Agra: Akbari Press, 1908.
- Hussaini, Syed Shah Khusro. *Sayyid Muhammad al-Husayni Gisu Daraz: On Sufism Delhi*. Delhi: Idarah-i Adabiyat-i Delli, 1985.
- Ibrahimi, Sikandar, Ali. *Moulana Karamat Ali and His Projects of Reforms*. Rajshahi: Unpublished Ph.D. thesis of R. U., 1981).

Ingram, Brannon. *Sufis, Academics and Scapegoats: Rashid Ahmad Gangohi (d.1905) and Sufism Deobandi's critique of Sufism*, University of North Carolina Chapel Hill, North Carolina, 2009.

İbn Mâce, es-Sünen, 4069 ve İbn Ebû Şeybe, el-Muşannef, 7/465.

"Intercession - Tawassul". sunnah.org. 28 October 2012. Erişim Tarihi: 22 Ekim 2022.

"Intergroup relations". The Blackwell Encyclopedia of Management. Erişim Tarihi: 19 Aralık 2022.

Ishaq, Muhammad. *India's Contribution to the Study of Hadith Literature*. Dhaka: 1976.

Jackson, Roy. "Muhammad Ibn Abd Al-Wahhab (1703–1792)". *Fifty Key Figures in Islam*. New York: Routledge: Taylor & Francis Group, 2006.

Jamali, Maulana. *Siyar Al- 'Arifin*. Delhi: Matba' Rizvi Publication, 1893.

Jones, T. Craig, "Religious Revivalism and its Challenge to the Saudi Regime", *Religion and Politics in Saudi Arabia Wahhabism and the State* (ed. Mohammed Ayoob – Hasan Kosebalaban), Boulder-London 2009.

Jones, Seth G., Charles Vallee, Danika Newlee, Nicholas Harrington, Clayton Sharb, Hannah Byrne, and C. S. I. S. Transnational. "The Evolution of the Salafi-Jihadist Threat." *Center for Strategic International Studies* 20 (2018).

John O. Voll. "Salafiyya". *Encyclopedia of Islam and the Muslim World* (ed. R. C. Martin), New York: 2004, II, 608-610.

Karagiannis, Emmanuel. *Political Islam in Central Asia: The Challenge of Hizb ut-Tahrir*. London: Routledge, 2009.

Kâfi, Md. Abdullahel. *Ahl al-Hadith known*.

Kabbani, Sheikh, Mohammed, Hisham. *Naqshbandi Sûfi Tradition Daily Practices and Devotional Guides*. Fenton: Islamic Supreme Council (ISCA), 2004.

Kerr, M. H. *Islamic Reform: The Political and Legal Theories of Muḥammad 'Abduh and Rashîd Rıdâ*, London: Berkeley, 1966.

- Keller, Nuh Ha Mim. *The Concept of Bid'a in the Islamic Shari'a*. Muslim Academy Trust. 1995.
- Kelly, Pemberton. *Women saints, resignations, and spiritual guidance in South Asian Sufism*. Muslim World. Vol. 96. pp. 61-87.
- Kelsay, John. "Jihad". *Islamic Political Thought: An Introduction*. USA: Princeton University Press, 2015.
- Kehf, 18/110.
- Kepel, Gilles. *Jihad: The Trail of Political Islam*, USA: Belknap Press of Harvard University Press, 2003.
- “Keramet Ali Moulvi”. *Encyclopaedia of Muslim Biography: India, Pakistan, Bangladesh* (ed. N. Kr. Singh). New Delhi: 2001, III, 196-197.
- "Khan Cihan Mausoleum". ArchNet Digital Library. Erişim Tarihi: 9 Mayıs 2022.
- Khan, Muhammad Mojlum. *The Muslim Heritage of Bengal: The Lives, Thoughts and Achievements of Great Muslim Scholars, Writers and Reformers of Bangladesh and West Bengal*. UK: Kube Publishing Ltd, 2013.
- Khan, Hafiz A. Ghaffar. *Shah Wali Allah: An Analysis of His Metaphysical Thought* (Temple: doctoral thesis of Temple University, 1986).
- Khan, Muin-ud-Din Ahmad. *History of Fara'idi Movement in Bengal (1818-1906)*. Karachi: 1965.
- Khan, Shameen. "The enchanting beauty of Sachal Sarmasts shrine". *DAWN*. 21 August 2014. Retrieved 19 May 2023.
- Khalidi, Toufique Imrose. "Behind the rise of Bangladesh's Hefazaat". *Al Jazeera*, 6 May 2013. Retrieved 23 May 2023.
- Kishwar, Madhu. Seeking Religious Harmony: The Coexistence of Religions in Peace Requires More Than Tolerance”. *Journal of Hinduism*, 24, (2003).

- Kingston, Jeff. "How Arabization changed Islam in Asia". *Asia Times*. 23 Aralık 2019.
- Erişim Tarihi: 19 Eylül 2022.
- Kramer, Roderick M, Jennifer Schaffer. "Intergroup Relations", *Wiley Encyclopedia of Management*. Wiley-Blackwell, 2014.
- Knysh, Alexander. *Contextualising the Salafi-Sufi Conflict*. Middle Eastern Studies, 43, 2007.
- Lal, Munshi Mahan. "A Brief Account of Masud, Known by the Name of Farid Shakarganj or Shakarbar". JASB, V (1836).
- Laxmi, Dhaur. *The Sufi saint of Ajmer*. Islamabad: Thea Enterprises, 2001.
- "Madani, Husain Ahmad (Maulana) (1879-1957)", *Encyclopaedia of Muslim Biography: India, Pakistan, Bangladesh* (ed. N. Kr. Singh), New Delhi 2001, III, 411-412.
- Mahmood, Amjad. "All Senate candidates from Punjab elected unopposed". DAWN.COM. 26 Şubat 2021. Erişim Tarihi: 27 Temmuz 2022.
- Makdisi, George. *The Hambali School and Sufism*, Madrid: Bulletin de la Association Intanola de Orientalistas. 15, 1979.
- Mallik, Azizur Rahman. *British Policy and The Muslims in Bengal (1757-1856)*. Dhaka: Bangla Academy, 1977.
- Makudisi, George. *Laisnad Initiatic Sûfî de Muafak al-Din ibn Qudama; Charles D'Ehearne: Louis Messinon*, Paris: Editions de Ehearne, 1970.
- Mâide, 5/ 35.
- Malek, Muhammad Abdul. *Unity of the Ummah: Paths and Approaches: Maintaining Harmony in the midst of Differences, Calling to the Sunnah in a Sunnah Approach*, www.alkawsar.com. 17 Mart 2012. Erişim Tarihi: 27 Aralık 2022.
- Malik, Jamal & John Hinnells. *Sufism in the West*, UK: Routledge, 2006.
- Marsden, George M. "Fundamentalism and American Culture". 1980.

- Mayaram, Shail. "Sufis and Salafis in Ottoman and Mughâl cities: Reflections on love and violence in Islamic thought and politics." In *New Perspectives on India and Turkey*, pp. 32-46. Routledge, 2018.
- Metcalf, Barbara Daly. *Islamic Revival in British India (Deoband, 1860-1900)*. New Jersey: Princeton University Press, 1982.
- Mirza Abolhasani, Amir Hosein, and Ahmad Aebedi. "An investigation into the movement of Indian Salafism and the comparison of its principles with Wahhabi Salafism." *Journal of Islamic Denominations* 2, no. 4 (2016): 99-120.
- Momen, Md Nurul. "Jamaat-ul-Mujahideen Bangladesh: analysis of organizational design and activities." *Dynamics of Asymmetric Conflict* 13, no. 3 (2020).
- Morewedge, Parviz. *Islamic Philosophical Theology*. Albany: State University of New York, 1979.
- "Mosque in Kerala dates back to the Prophet's time". *The Times of India*. 20 Temmuz 2015. Erişim Tarihi: 24 Ekim 2022.
- Munajjid, Salih Al. *The Prophetic Method of Correcting Mistakes*. trans. Abdul Malek, Rajshahi: Hadith Foundation Bangladesh.
- Muhammed Anas. *Etta'lifü-t Sufism elephant Turkey*. Kerala: Master Thesis of Darul Huda Islamic University, Kerala.
- Muhammed, 47/ 9.
- Müslim, *el-Câmiu's-Sahîh*, El-Eman, 2996.
- Müslim b. Haccâc, *el-Câmiu's-Sahîh*: 2669.
- Mülk, 67/1.
- Mü'min, 40/19
- Murray. Titas. *Indian Islam*. New Delhi: 1979.
- Naqshbandy, Amin, Sheikh Parvaiz. *Hazrat Maadho Laal Hussain*. USA: University of Michigan: Umar Publications, 2001.

- Nedvî, Ebû'l-Hasan. *Contribution of Muslims to the Indian Sub-continent*. trans. Prof. A. F.M. Khâlid Hossain. Chittagong: Center for Research on the Quran and Sunnah, 2004.
- "Nedvî on Maududi: A Traditionalist Maulvis's Critique of İslâmîsm", *Two Clerics*, 18 Mayıs 2008. Erişim Tarihi: 12 Ekim 2022.
- Nickerson, Charlotte. *Consensus Theory: Definition & Examples*. *Simply Sociology*, simplysociology.com, 25 Mart 2022. Erişim Tarihi: 23 Aralık 2022.
- Nicholson, Reynold. *The Mystics of Islam*. London: Routledge Kegan Paul Publication, 1914.
- Nijampuri, Ashraf Ali. *The Hundred (100 Great Scholars from Bangladesh)*. Chittagong: Salman Publication, 2013.
- Nisâ, 4/1.
- Nizami, K. A. *The Life and Times of Shaikh Nizam al-Din Awliya*. Delhi: 1991.
- Nizami, K. A. *The Life and Times of Shaikh Farid-u'd-Din Ganj-i-Shakar*. Aligarh: 1955.
- Nomani, Manjur. *Shaikh Muḥammad ibn 'Abdul-Wahhâb ke khilâf propaigandah aur Hindûstân ke 'ulama'-i ḥaqq par us ke aşarât*, India, Khadime kutub khana. 2014.
- Omer Tarin. "Hazrat Nizamuddin Auliya Mahbub e Ilahi and the establishment of the Chishti Nizami Sufi Order" *Khilwat magazine of Sufism*. India: pub Ahmadabad, 2016.
- Pakistani Sunni named Pir Taher Shah and his party's creed is correct? <https://ahlehaqmedia.com/10010/>. Erişim Tarihi: 22 Aralık 2022.
- Peaceful settlement to settle the dispute, Muhammad Abdul Munim Hân, *Dainik Prothom Alo*. 29 Ocak 2015. Erişim Tarihi: 22 Aralık 2022.
- "Pir-e-Kâmil Hazrat Pir Shah Jewna Al-Naqvi Al-Bokhari". www.thenews.com.pk. Retrieved 10 June 2021.

- Pnina Werbner. *"Learning the lessons from the Neorevivalist and Wahhabi movements"*. London; New York: Routledge, 2006.
- Poormohammadi Amlashi, Nasrolah, Seyed Hashem Mousavi, and Nasim Saeid. "Comparative Study of Salafism in the Arabian Peninsula and Indian Subcontinent." *Journal of Subcontinent Research* (2021).
- Pritchard, E. E. Evans, *The Sanusi of Cyrenaica*, Oxford: 1949.
- Profile of Qudrat Ullah Shahab. *Rekhta.org*. Retrieved 20 May 2023.
- Pressure is growing in France to take tougher measures to combat Salafism. *Daily Inqilab newspaper*. 29 Mart 2018. Erişim Tarihi: 25 Aralık 2022.
- Puri, J.R. and Shangari, T.R. "The Life of Bulleh Shah". *Academy of the Punjab in North America (APNA) website*. Retrieved 18 May 2023.
- Qamar, Zubair. Wahhabism: Understanding the Roots and Role Models of İslamic Extremism, *sunnah.org*. Erişim Tarihi: 22 Kasım 2022.
- Qadhi, Yasir. "On Salafî Islam." *Muslim Matters* (2014).
- Qadhi, Yasir. *On Salafî Islam*. trans. Masudul Alam. Centre for Social & Cultural Studies (CSCS). <https://cscsbd.com/2638/>. Erişim Tarihi: 28 Temmuz 2021.
- Qadhi, Yasir. *On Salafî Islam, Muslim Matters*, muslimmatters.org. 02 September 2014. Erişim Tarihi: 27 Aralık 2022.
- Qaradawi, Yusuf al. *Responsibilities and Duties of Muslim Youth*, trans. Burhan Uddin. Dhaka: Medha Bikash Publications, 2019.
- Qureshi, Regula, Regula Burckhardt Qureshi, and John Blacking. *Sûfî music of India and Pakistan: sound, context and meaning in Qawwali*. Vol. 1. CUP Archive, 1986.
- Rassler, Don, C. Christine Fair, Anirban Ghosh, Arif Jamal, and Nadia Shoeb. *The fighters of Lashkar-e-Taiba: Recruitment, training, deployment and death*. Combatting Terrorism Center at West Point., 2013.

- Rashid, Abdur. *The Life and Teachings of Hazrat Data Ganj Bakhsh (Shaikh Abul Hasan Ali Bin Usman al-Hujwiri al-Jullabi al-Ghaznawi)*, Lahore: 1967.
- Rahman, Fazlur: *Islam 2nd (second) Edition*. Chicago: University of Chicago Press, 1979.
- Rahman, Labiba. "Origins, Evolution and Current Activities of Sunni Salafi Jihadist Groups in Bangladesh." *ABC Journal of Advanced Research* 7, no. 2 (2018): 71-80.
- Razavian, Christopher Pooya. "Yasir Qadhi and the development of reasonable Salafism." *Evolving debates in the West* (2018): 155-179.
- Rehman, Sultân Mohammad Najib-ur. *Sultan Bahoo: The Life and Teachings (An analysis on the identity of Bholoo Shah)*. Lahore: Sultan-ul-Faqr Publications, 2015.
- Rehman, Noor Ur. "Baba Shah Jamal: A Spiritual Enclave". *Charcoal + Gravel*. 3 August 2018. Retrieved 27 February 2022.
- Riaz, Ali. *Faithful Education: Madrassahs in South Asia*. New Brunswick: NJ: Rutgers University Press, 2008.
- Rida, Rashid. Commentary of Shaykh ‘Abd Allah bin Shaykh Muhammad bin ‘Abd al-Wahhab al-Najdi’s *Al-Hadiyyah al-Suniyyah*. Egypt: Al Manar Publishers, 1925.
- Rizvi, Saiyid Athar Abbas. "*Shah Abd al-Aziz*". Canberra: Ma’rifat Publishing House, 1982.
- Riaz, Ali. *Islamist militancy in Bangladesh: A complex web*. UK: Routledge, 2012.
- Roul, Animesh. "Jamaatul Mujahidin Bangladesh: Weakened, But Not Destroyed." *Star*, 2010.
- Saeedullah. *The Life and Works of Muhammad Siddiq Hasan Khan: Nawab of Bhopal*. Lahore: 1973.

"*Safarnama Makhdoom Jahanian Jahangasht*". Archived from the original on 9 November 2013. Retrieved 19 June 2023.

"Salafi Groups in Egypt- Islamopedia Online". www.İslâmopediaonline.org. 18 Ekim 2017. Erişim Tarihi: 13 Eylül 2022.

Salman Mansoorpuri, *Tazkirah Fidā-e-Millat*. New Delhi: Jamiat Ulama-e-Hind, 2012.

Sanyal, Usha. *Ahmad Riza Khan Bareilwi in the Path of the Prophet*, Oxford: 2006.

Sanyal, Usha. "Generational Changes in the Leadership of the Ahl-e Sunnat Movement in North India during the Twentieth Century." *Modern Asian Studies*, 32 (3): 635–656.

"Saudi Arabia spread Wahhabism to counter Soviet influence, says crown prince". GEO.tv. Erişim Tarihi: 19 Eylül 2022.

Schimmel, Annemarie. *Mystical Dimensions of Islam; Sufism in Indo-Pakistan*. North Carolina: The University of North Carolina Press, 1975.

Schimmel, Annemarie. *Islam in the Indian Subcontinent*. Leiden-Köln: 1988.

Schacht. Joseph. *Origins of Muhammadan Jurisprudence*. London: Oxford University Press 1959.

Schweppenhäuser, Gerhard. Theodor W. Adorno An Introduction. Duke: Duke Üniversitesi Yayinevi, 2009.

Sénégal". *Proceedings of the First Islamic Geographical Conference*. Riyad: 1984, VI, 303-313.

Sells, Michael. *Early Islamic Mysticism: Sûfî, Quran, Miraj, Poetic and Theological Writings*, New York: Paulist Press, 1996.

Shaykh, Hasan bin Abdullah Ale. *El vehhâbiyye wa Zaimuha Muhammed b. Abdülvehhâb*. Beyrut: Darul Marifah, 3. baskı.

Shrani, Mahmud. *Maqâlât*. Lahor: 1972, VI.

Shuster, Simon. "Comment: *Underground Islâm in Russia: It is the fastest-growing movement within the fastest-growing religion in the world*, Slate, 3 Ağustos 2013. Erişim Tarihi: 22 Kasım 2022.

Siddiqui, I. H. "*Bâkî Bi'llâh*". EI2 Suppl. (İng.).

Spevack, Aaron. *The Archetypal Aliye Scholar: Law, Theology, and Mysticism in the Synthesis of Al-Bajuri*. New York: State University of New York Press, 2014.

"*Spread of Wahhabism was done at the request of West during Cold War - Saudi crown prince*". RT. Erişim Tarihi: 17 Eylül 2022.

S. J. Lammens. *Islam Beliefs and Institutions*. trans. Dension Ross, London: Aryan Books International, 2002.

Smith, Wilfred, Cantwe, U. *Modern Islam in India*. London: Victor Gollance Ltd. 1946.

Subrahmanian, V. S., Aaron Mannes, Amy Sliva, Jana Shakarian, and John P. Dickerson. *Computational analysis of terrorist groups: Lashkar-e-taiba: Lashkar-e-taiba*. New York: Springer, 2013.

Sûfî influence in Bengal". The *Daily Star*. 01 Ağustos 2013. Erişim Tarihi: 13 Eylül 2022.

Sumner, William Graham. *What Social Classes Owe to Each Other*. New York: Harper & Brothers, 1883.

Sylhet District Information Bureau, Hazrat Shah Jalal (R) and Hazrat Shahparan (R) Shrine, Sylhet: *Bangladesh National Information Bulletin Publication*, 2019. Retrieved 19 May 2023.

Tâhâ, 20/5.

Tahrîm, 66/3.

Tankel, Stephen. *Storming the world stage: The Story of Lashkar-e-Taiba*. UK: Oxford University Press, 2013.

Tate, G.P. *The Kingdom of Afghanistan: A Historical Sketch*. Asian Educational Services, 2001.

- Tayyib, Muhammed. *Dârü 'l- 'ulûm-i Diyûbend*. Delhi: 1965.
- Tazeen, Md. Murshid. *The Sacred and The Secular Muslim Discourses (1871-1977)*. UK: Oxford University Press, 1995.
- Tazkira Mashaikh e Allo Mahar Sharif Urdu Pdf Download". *Thelibrarypk.com*. 11 December 2018. Retrieved 20 May 2023.
- Tenik, Ali, And Vahit Göktaş. *Dhikr Remembrance in Sufism*. Ankara: İmaj, 2016.
- Tevbe, 9/ 33.
- "The most powerful Indians in 2010: No. 81-90" Ocak13 2011. *The Indian Express*.
- The rise and fall of the Deoband movement. *The Nation*. 27 June 2015. Retrieved 21 May 2023.
- "Thousands participate in Urs Shah Fariduddin (RA) at Kishtwar". *Greater Kashmir*. 21 June 2016. Retrieved 21 May 2023.
- Tirmizî. *El-Câmiu's-Sahîh. Erkân-ı iman*. 2155.
- "Tiny Qatar's growing global clout". *BBC News*. 1 May 2011. Erişim Tarihi: 30 Eylül 2022.
- Tønnessen, Liv. "Ansar al-Sunna and Women's Agency in Sudan: A Salafi Approach to Empowerment through Gender Segregation." *Frontiers: A Journal of Women Studies* 37, no. 3 (2016): 92-124.
- Triton, A. S. *Islam Belief and Practices*. Hutchinson's University Library. 1951.
- "Two involved in Bari Imam suicide attack arrested". *Dawn (newspaper)*. 14 August 2011. Retrieved 5 June 2023.
- Urs celebrations of sufi saint Shah Rukn-e-Alam underway". *Pakistan Today (newspaper)*. 23 January 2018. Retrieved 20 March 2023.
- Usama, Hafiz Muhammad Azhar. and Muhammad Asif Haroon. *"Evolution of Sufism" in the Indian Subcontinent.*

Watt, Montgomery. *Islamic Philosophy and Theology*. UK: Edinburgh University Press, 1962.

Wahab, Siraj. "Spreading God's Word Is His Mission" Arab News, Kasim 5 2012. Erişim Tarih Ocak 10, 2023.

Weismann, Itzhak. *The Naqshbandiyya: Orthodoxy and activism in a worldwide Sûfî tradition*. UK: Routledge, 2007.

"What Is the Difference Between Sunni, Shiite and Sûfî Muslims?". 13 September 2011. Erişim Tarihi: 21 Ekim 2022.

Who is Zubair Alizai. *his family, his sons?*. Erişim Tarihi: 30 Temmuz 2022. <https://ishaatulhadith.com/books/pdf/Noor-ul-Enain-Rafa-ul-Yadain/13-5>

Yaqub, A, K, M. *Aspects of Society and Culture of The Barind 1200-1576 A. D.* (Rajshahi: Unpublished PhD thesis, Rajshahi University 1982).

Zainuddin, Mehdüm. *Tühfetül Mücahidin*, The poetic Sûfî tradition of Kerala, Kerala: Kerala Muslim History conference, Tirurangadi Publications, 2013.

"Zakir Naik and the Islamic Research Foundation". *Da'wa and Other Religions*. Routledge. 2017

"Zakir Naik: India seeks to extradite Islamic preacher in Malaysia". *The Indian Express*. Haziran 18, 2020. Erişim Tarihi: Ocak 12 2023.

Zakir Naik, "Unity in the Muslim Ummah", Erişim Tarihi: 28 Ocak 2023. <https://www.newsbybd.net/blog/blogdetail/detail/6461/asksumon/58706#.ZCiltXZBzip>

Zakir Naik, Radical Islamist Video Evangelist". *HuffPost*, Mart 27, 2015. Erişim Tarihi: Ocak 10 2023.

Zakaria, Muhammad. *Contribution of Pir-Mashaikh to the Propagation of Islam and Establishment of Social Order in Bangladesh: A Review*, Dhaka: University of Dhaka, 2021.

Zaheer, Ehsan Elahi. *Qadiyaniat: An Analytical Survey*. Lahor: 1975.

Zahid, Farhan. "Profile of Jaish-e-Muhammad and Leader Masood Azhar." *Counter Terrorist Trends and Analyses* 11, no. 4 (2019): 1-5.

Zuhruf, 42/11.

Zümer, 39/ 23.

Zümer, 39/ 9.

Zümer, 39/30

Zwemer, S, M. *Across the World of Islam* Newyork. Flemming H. Revel Co. N. D.

Türkçe Kitap ve Makaleler

Âbidîn, İbn. *Reddû'l-Muhtâr*. Der. Mazhar Taşkesenlioğlu ve Mehmet Savaş, İstanbul: Şamil Yayınları, 2012.

Abdülvehhâb, Mü'elleftü's-Şeyhi'l-İmâm Muhammed b. ' (nşr. Abdülazîz er-Rûmî v.dğr.), Riyad, ts. (Câmiatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmîyye), I-XII.

Abdülvehhâb eş-Şa'rânî. et-Tabakâtü'l-Kübrâ. 1, Kahire: 1311.

Afifi, Ebu'l-Ala. *Tasavvuf: İslâm'da Manevi Hayat*. çev. Ekrem Demirli ve Abdullah Kartal. İstanbul: İz Yay., 2009.

Afifi, Ebu'l-Alâ. *Muhyiddin İbn Arabî'nin Tasavvuf Felsefesi*. trans: Mehmet Dağ, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1975.

Ahmed, M. Mes'ûd. *Hayât-ı Mevlânâ Ahmed Rızâ Hân Birelvî*. Siyâlkût: 1981.

Akyüz, Niyazi, And İhsan Çapcıoğlu. "Dini Gruplar Sosyolojisi ve Yeni Dini Hareketler."

In Din Sosyolojisi El Kitabı, 463-480. Ankara: Grafiker Yayınları, 2015.

Akyüz, Niyazi, And İhsan Çapcıoğlu. "Sosyolojik Din Tanımları." In Ana Başlıklarıyla Din Sosyolojisi, 41-46. Ankara: Grafiker, 2013.

Akyüz, Niyazi, And İhsan Çapcıoğlu. "Toplumsal Değişme ve Din." In Ana Başlıklarıyla Din Sosyolojisi, 386-403. Ankara: Grafiker, 2012.

Alşan, Mehmet Hakan. *Melametiler- Horasan Erenleri*. İstanbul: Karakutu Yayınları, 2006.

"Alîmler Biyografileri. Şeyh Dr. Saalih Ibn Fowzaan Ibn 'Abdullaah Ibn Fowzaan".

Fatwa-online.com, 2 Temmuz 2014. Erişim Tarihi: 27 Mayıs 2022.

Amritsarî, Senâullah. *Tefsîr-i Şenâ'î*. Lahor: 1414/1994, I, 16; VIII, 100.

Âryâ, Gulâm Ali. *Ṭarîka-i Çiştîyye der Hind ve Pâkistân*. Tahran: 1365 hş.

Arslan. Emîr Şekîb es-Seyyid Reşîd Rızâ ev ihâ'ü erba'îne sene. Dimaşk: 1357/1937.

Arslan, Sevim. "Nokta-i Süveydâ'nın Önemi ve Özellikleri". *AKADEMİAR Akademik İslâm Araştırmaları Dergisi* (2020): 103-130.

- Arslan, Sevim. "Hz. Musa ve Hızır Kıssası Üzerine Bir Değerlendirme". *Toplum Bilimleri Dergisi* 12, no. 24 (2018) : 161-176.
- Aşkar, Mustafa. *Tasavvuf Tarihi Literatürü*. Ankara: Literatür İz Yayıncılık, 2015.
- Aşkar, Mustafa. "Anadolu ve Balkanlar Arasında Köprü Olarak Tasavvuf ve Tarikatlar," *Geçmişten Günümüze Tasavvuf Sempozyumu* Bulgaria: Sofya, 2005.
- Atalay, Mehmet. "Hind-Pakistan Alt-Kıtasında Kadirilik: Genel Bir Değerlendirme." *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 8.1 (2016): 135-170.
- Atila, Yaşar. "Nefs Tezkiyesi Ve İnsanın Aceleciliğinin Islahı." *Iksad Journal* 7.29 (2021): 133-149.
- Aydın, Muhammet. "İslam Düşünce ve Geleneğinde Kutsiyet Velayet Keramet." *İlahiyat Araştırmaları Dergisi* (2019): 127-136.
- Aydın, Ahmet. "Taklid Kavramına Dair Tartışmalardan Biri Olarak Mezhepler Arasında İntikâl Meselesi." *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4.7 (2013).
- Ayverdi, Samiha. *Türk târihinde Osmanlı asırları*. İstanbul: Kubbealtı Publishing, 1999.
- Azîmâbâdî. 'Avnü 'l-ma 'bûd (nşr. Abdurrahman M. Osman). Medine: 1388-89/1968-69, nâşirin takdîmi, I, 7, 13, not 1, Hâtimetü't-tab', XIV, 220-231.
- Bahtiyâr, Kutbüddin. *Delîlü'l-ârifin*. Lahor: 1952.
- Battûta, İbn. er-Rihle nşr. Kerem el-Bustânî. Beyrut: 1964.
- Bâhû, Sultan. *Emîrû 'l-kevneyn*. Lahor: 2011.
- "Barelvî". oxfordreference.com. Erisim tarihi 12 Aralık 2022.
- Bağdâdî, Ebû Mansûr Abdulkâhir b. Tahir b. Muhammed et-Temîmî. *Kitâbu Usûli'd-dîn*. İstanbul: Matbaatu'd- Devle, 1928.
- Bangladeş Qaumi Madrasa Eğitim Kurulu.BEFAC, 2017. Erişim Tarihi: 24 Aralık 2022.
- Behrâiçî, Naîmullah. *Me 'mûlât-ı Mazhariyye*. Kanpûr: 1275.
- Bedahşî, Nûreddin Ca'fer. *Hulâşatü'l-menâkıb*. nşr. Seyyid Eşref Zafer. İslâmâbâd: 1995.

- Bekir, K. Ö. L. E. "Tasavvuf Perspektifinde Fütüvvetin Anlam Boyutu." *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43 (2015): 330-361.
- Bilgin, İbrahim Ethem. *Devrimci Sûfî Haraketleri ve İmam-ı Rabbânî*. İstanbul: Kültür Basın Yayın Birliği, 1989.
- Birelvî, Rızâ Han. *Devâmü'l- 'ayş fi'l-e'imme min Kureyş*. Lahor: ts., s. 45 vd.
- Bîrzâdeh, Abdülhâlîk. *eş-Şeyh Muḥammed İlyâs ed-Dihlevî*. Kahire: 1990.
- Boyras, Edibe. *Tasavvufta Edep ve Hayâ Kavramlarının Çocuğun Ahlâkî Gelişimindeki Yeri*. Ankara: Sonçağ Akademi, 2023.
- Brulliard, Karin. "Suudi din adamı: Kedilerle veya başka bir şeyle fotoğraf çekemezsiniz.". Washington post. Erişim Tarihi: 29 Mayıs 2022.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâîl, el-Câmiu's-Sahîh, Fezâilü'l-Kur'ân: 4739; Tirmizî, El-Câmiu's-Sahîh Fezâilü'l-Kur'ân: 2908; Ebû Dâvûd es-Sicistânî, es-Sünen. Es-salât: 1452.
- Cebecioğlu, Ethem, *İmam-ı Rabbani Hareketi ve Tesirleri*. İstanbul: Erkam Yayınları, 1999.
- Cebeceoglu, Ethem. *Tasavvuf Tarihi (İmam-I Rabbânî ve Vahdet-İ Şuhûd Anlayışı)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Uzak Tan Eğitim Yayınları, 2013.
- Cebecioğlu, Ethem. "Güney Asya'da İslâm'ın Yayılmasında Sufilerin Rolü". *Ankara Üniversitesi İlâhîyat Fakültesi Dergisi*. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmalar Merkezi Kütüphanesi, 33(1), 1994, 158-178.
- Cevzî, İbnü'l. *Menâkıbü'l-İmâm Aḥmed b. Ḥanbel*. nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî -Ali Muhammed Ömer. Kahire: 1399/1979.
- Cezairi, Ebu Bekir Cabir El. *Cennete Giden Yol*. çev. Alîm Yücer. İstanbul: Polen Yayınları, 2006.

- Chowdury, Saeyd Raashed Hasan. “Bangladeş’te Tasavvuf Kùltürü ve Temsilcileri”. in Ahmet Cahid Haksever. *Tematik Tasavvuf Toplantıları Fikriyat Kişiler Kurumlar*. Vol. 2. Ankara: Sonçağ, 2019.
- Chowdury, Saeyd Rashed Hasan. "Bangladeş'te tasavvufun ve tarikatların değerdendirilmesi, sosyal gelişimleri ve oynadıkları rol: Yirmi birinci yüzyılda bir vak'a incelemesi." Ankara: Yüksek Lisans Tezi Ankara Üniversitesi, 2019.
- Christmann, Andreas. “Müslüman âlim ve Dinî Lider: Şeyh Muhammed Saîd Ramazan el-Bûtî” (trc. Muammer İskenderoğlu), *Usul: İslâm Araştırmaları*, sy. 2, Adapazarı 2004.
- Çelebi, Âsaf Hâlet. *Mevlânâ ve Mevlevilik*. İstanbul: 1957.
- Çelik, İsa. "Tasavvufî Düşüncede Havâtır." *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 2.4 (2002): 157-170.
- Çift, Salih. "Tasavvufta sekîne kavramı". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakùltesi Dergisi*, 15(2), (2006): 197-210.
- Dasküvî, Câvid Cemâl. *Allâme İhsân İlâhî Zâhîr Şehîd*. Lahor 1990.
- Demirdaş, Öncel. "Ahmed Yesevî'nin Divan-ı Hikmet'inde Şeriat, Tarikat ve Hakikat." *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 8, no. 4 (2019): 2501-2521.
- Demirdaş, Öncel. *İslâm Düşüncesinde Din-Felsefe İlişkisi*. Ankara: İlahiyat, 2017.
- Demir, Abdullah. "Tasavvufta Rüya Tabiri." *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 1.9 (2017): 41-49.
- Demırlı, Ekrem. Kuşeyrî'den İbnü'l-Arabî'ye İşârî Yorumculuk Hakkında Bir Değerdendirme: İşârî Yorumdan Tahkîke Doğru Kur'ân-I Kerim Yorumculuğunun Gelişimi. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakùltesi Dergisi*, 2013, 40: 121-142.
- Deryâbâdî, Abdülmecîd. *Hakîmü 'l-ümme*. A‘zamgarh: 1371/1951.

- Deryâbâdî, Abdülmâcid. *Mu'âşırîn*. Karaçi: ts. (Meclis-i Neşriyyât-ı İslâm).
- Dimaşkî, İbn Nâsirüddin ed. *er-Reddû'l-vâfir. nşr. Züheyr eş-Şâvîş*. Beyrut: 1400/1980.
- Dihlevî, Şah Veliyyullah ed. *Hüccetullâhi'l-bâliga*. nşr. M. Şerîf Sükker. Beyrut: 1413/1992.
- el-Bağdâdî Abdülkâhir. Uşûlü'd-dîn. İstanbul: 1346/1928.
- el-Cezâirî, Ni'metullah. *el-Envârü'n-nu'mâniyye*. Beyrut: 1404/1984, IV, 302-326; ayrıca bk. M. Ali el-Kâdî et-Tabâtabâî'nin önsözü, I, s. c-1.
- el-Fâsî, Muhammed b. Muhammed. *el-Fütûhâtü'r-rabbâniyye fî tafzîli't-tarîkati's-Şâzeliyye*. Kahire: 1340/1921.
- el-Ferrâ, Ebû Ya'lâ Muhammed b. el-Hüseyn b. Muhammed b. Hâlef. *Tabakâti'l-Hanâbile*. Riyad: Neşredenin girişi, 1414 h, c.1.
- el-Hanbeli, İmam İbni Recep. *ez-Zeyl 'alâ Tabakâti'l-Hanâbile*. Beyrut: ts. Dârü'l-ma'rife. c.1.
- el-Haseni, Ahmed b. Muhammed b. El-Mehdi b. Acîbe. *İkâzül himem fî şerhil hikem*. Beyrut: Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 2016.
- Ellek, Hasan. "Şerîat-Tarîkat-Hakîkat-Marifet Dörtlüsünde Şerîatin Yeri Ve Önemi." *Turkish Studies (Elektronik)* 11.5 (2016): 249-268.
- el-Müneccid, Muhammed Salih. *Nefis Terbiyesi Kalp Amelleri*. İstanbul: Beka Yayınları, 2013.
- el-Mennâî, Âişe Yûsuf. *Ebû Hâfıs 'Ömer es-Sühreverdî*. Devha: 1412/1991.
- el-Medhâlî, Rebî' b. Hâdi Umeyr. *Avnu'l-Bâri bi Beyân Mâ Tadammanuhu Şerhu's-Sünne*. Cezair: Dar Al Mohsen for publication and distribution, 2015.
- en-Nepâlî, Bedrüzzamân M. Şefî. *eş-Şeyh 'Abdullah Gaznevî*. Gucranvala: 1984.
- Erkaya, Mahmud Esad, and Hayri KAPLAN. "Tasavvuf Tarihi Araştırmalarında Bilimsel Suistimal: Çarpıtma (Falsification) ve Uydurma (Fabrication) Örnekleri Bağlamında Bir İnceleme." *Sûfiyye* 13: 1-38.

- es-Sübey'î, Şâfi. “eş-Şeyh İbn ‘Uşeymîn melâmihi menhecîh ve eşeruhû fî ‘ilmi uşûli’l-fîkh”. el-Hikme. sy. 44. Manchester: 1433/2011.
- et-Tebrîzî, Hatîb. *Mişkâtü'l-Mesâbîh, Kitâbü'l-Edeb*: 4959. Müslim b. Haccâc, el-Câmiu's-Sahîh. 2564
- Emîrhord. *Siyerü'l-evliyâ*. trc. İ‘câzülhak Kuddûsî. Lahor: 1992.
- Erbili, Şeyh Muhammed Emin. *Tenviru'l Kulub Tercümesi*. Batman: Mütercim Yayınları, 2016.
- Erdem, Cem and Tazegül Demir. "Bektaşilik öğretisinde terim ve kavramlar." *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 55 (2010).
- Erkaya, Mahmud. *Kur'an Kaynaklı Tasavvuf Kavramları*. Ankara: OTTO, 2017.
- Fevzan, Salih Bin. *Tevhid*, çevirmen. Kolektif. İstanbul: Tevhid Yayınları, 2006.
- Gaborieau, Marc, Abdurrezzak Tek. " Sûfîlere Yönelik Eleştiriler: On Dokuzuncu Yüzyılın Başlarında Hindistan'daki Tartışmalar". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17 / 1 (Ocak 2008): 297-313.
- Göktaş, Vahit. *Tasavvuf Yazıları*. Ankara: İlahiyat Kitap, 2014.
- Göktaş, Vahit. *Tasavvuf Tarihi*. İstanbul: İlgi Kültür Sanat, 2019.
- Güleç, İsmail. "Hz. Peygamber'in Şiire Karşı Tutumu." *Journal of Ottoman Literature Studies/Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 19 (2017)
- Güldütuna, Hatice Dilek. "Niyâzî-İ Mısrî'de Ledün İlmi Ve Tahsili." *BEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8.1 (2021): 187-207.
- Haksever, Ahmet Cahit. *The Essence of Tasavvuf*. Ankara: Soncag Publication, 2021.
- Halîlî, Ca'fer. “Emîr Hüsrev ve taşavvufüh”, ed-*Dirâsâtü'l-İslâmiyye*, I/3, İslâmâbâd: 1975.
- Han, Sıddîk Hasan. *Fethu'l-beyân fî mağâşidi'l-Kur'ân*. nşr. Abdullah b. İbrâhim el-Ensârî. Beyrut: 1992.

- Hanbel, Ahmed b. *er-Red 'ale 'z-zenâdika ve 'l-Cehmiyye. 'Aḳâ 'idü 's-selef* içinde. nşr. Ali Sâmi en-Neşşâr – Ammâr C. et-Tâlibî. İskenderiye: 1971.
- Hatiboğlu, İbrahim. “*Muhammed Nâsırüddin el-Elbânî (1332-1420/1914-1999). Hadis Tetkikleri Dergisi*, I/2, İstanbul: 2003.
- Hücvârî, *Keşfü 'l-mahcûb*. Kâsım Ensârî'nin girişi, s. 39; a.e. trc. İs'âd Abdülhâdî Kındîl. Kahire: 1394/1974, tercüme edenin girişi, I, 1-188; a.e. (Uludağ), tercüme edenin girişi.
- Hüseyin, Velîd b. Ahmed. *el-Câmi ' li-ḥayâti 'l- 'allâme Muḥammed b. Şâlih el- 'Useymin*, Leeds: 1422/2002.
- Hüseyin, Tayyib b. Ömer b. *es-Selefiyye ve a 'lâmühâ fî Mûrîtânyâ*. Beyrut: 1995.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ. *el-Bidâye ve 'n-Nihâye*. Kahire: 1351-58/1932-39, c. XI,.
- İsmâil b. Abdurrahman es-Sâbûnî. *'Aḳîdetü 's-selef ve aşḥâbi 'l-ḥadîs*. nşr. Nâsır b. Abdurrahman. Riyad: 1415, tür.yer.
- Karamustafa, Ahmet T; Yaşar Ocak, Ahmet. Yesevîlik. Melametilik, Kalenderilik, Vefailik ve Anadolu Tasavvufunun Kökenleri Sorunu. *Seçme Makaleler*, 2017.
- Kannevî, Muhammed Murtazâ Hân. *Şemâ'im-i İmdâdiyye*. trc. Muhammed Ahsen Nigrâmî. Lahor: 1966.
- Kam, Ferid, and Ethem Cebecioğlu. *Vahdet-i vücud*. Ankara: Diyanet işleri başkanlığı, 2003.
- Kara, Mustafa. *İbn Teymiye'ye Göre İbn Arabî*. Uludağ: doktora tezi, UÜ İlâhiyat Fakültesi, 1983.
- Kara, Yusuf Bilal. *Osmanlı Dönemi Popüler Tasavvuf Eserlerinde Vahdet-i Vücûd* (Bursa: PhD Thesis, Bursa Uludag University, 2022).
- Kaplan, Hayri. *Tahrif ve Tashih: 13. yüzyıl Anadolu Türk-İslâm düşüncesi üzerine incelemeler*. Ankara: Kalem Neşriyat, 2021.

- Kutlutürk, Cemil. “Delhi Müslümanları Arasında Eğitimle İlgili Meseleler”. *Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 3(8), (2014). ss. 207-216. (Uzma Azhar, “Issues in Education Among the Muslims of Delhi”. *Islam and Muslim Societies: A Social Science Journal*. 5:1 (2012). ss. 30-38.
- Lâhûrî, Gulâm Server. *Hazînetü'l-aşfiyâ*. Leknev: 1914. II.
- M. M. Çakmaklıoğlu. Tasavvufa Giriş. Bishkek: Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları, 2019.
- Ma'sûmî, Mîr Safer Ahmed. *Maqâmât-ı Ma'sûmî*. nşr. M. İkbâl Müceddidî. Lahor: 2004.
- Medenî, Hüseyin Ahmed. *Naş-ı Hayât*. Karaçi: ts. Dârü'l-işâat.
- Mehmet Hayri Kırbaçoğlu. “Ehlü's-Sünne Kavramı Üzerine Yeni Bazı Mülâhazalar”. *İslâmî Araştırmalar*. sy. 1. Ankara: 1986.
- Mutluel, O. *İslâm Felsefesinde “Bir” Kavramı*. DergiPark, 2012.
- Muhammed, Gulâm. *Hayât-ı Eşref*. Karaçi: 1951
- Muhyettin, İ. Ğ. D. E. "Sosyo-Kültürel Değişimin Din Yorumuna Etkisi: Kabir Ziyaretleri Bağlamında Bir Değerlendirme." *Şarkiyat* 14.2 (2022): 765-788.
- Müslüman 500: Dünyanın En Etkili 500 Müslümanı, 2020*. Kraliyet İslâmî Stratejik Araştırmalar Merkezi, 2019.
- Numani, Mawlana Manzur. *Tebliğ-i Cemâ'at, Cemâ'at-i İslâmî o Barelvî Hazret*. Leknev 1989.
- Nûbihar, Ali Tenik. *Tarihsel Süreçte Kürt Coğrafyasında Tasavvuf ve Tarikatlar*. Pak Ajans Yayıncılık Turizm ve Dış Ticaret Limited Şirketi. 2022.
- Ok, Duygu. *Yahya B. Bahşi: Mevlid-i Nebi (inceleme-metin)*. Trakya Üniversitesi: MS thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- Olgun, Talat. *İlim Tasniflerinde Tasavvuf*. Ankara: Ankara Kalem Neşriyat, 2023.
- Olgun, Talat. *Abdülaziz Mecdi Tolun'un Hayatı, Eserleri ve Tasavvufi Görüşleri*. Erciyes Üniversitesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2013.

- Osman, O. R. A. L. "Hayderîzâde İbrahim Efendi'nin Vehhabilik Adlı Makalesi." e-
Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi 7.2 (2015): 71-102.
- Peskes, Esther. "18. asırda tasavvuf ve Vehhabilik." *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12.2 (2003).
- Pierret, Thomas. "al-Būṭ'î, Muḥammed Sa'îd Ramaḍân". *The Encyclopaedia of İslâm Three*. Leiden: 2015, fas. 3.
- Rabbânî, İmâm-ı. *Mektûbât*. Karaçi: 1393/1973, I-II.
- Receb, İbn. *ez-Zeyl 'alâ Ṭabaḳâti'l-Ḥanâbile*. Kahire: 1372/1952-53, I, 12, 15, 41, 67, 289; II, 109, 184, 192, 213-214, 286, 321.
- Şattî, Muhammed eş. *Muḥtaşaru Ṭabaḳâti'l-Ḥanâbile*. nşr. Fevvâz Ahmed Zemerlî. Beyrut: 1406/1986.
- Seyf, M. Eslem. *Taḥrîk-i Ehl-i Ḥadîs Târîḥ key Â'îney meyn*. Faysalâbâd: 1994.
- Seccâd, Miyân M. Yûsuf, *Tezkire-i 'Ulemâ-i Ehl-i Ḥadîs-i Pâkistân*. Siyâlkût: 1989, II, 53-55.
- Selvi, Dilaver. "Sûfîlerin Ricâlü'l-Gayb Tanımı, Taksimi ve Buna Dayanak Yaptıkları Hadisler." *Sufi Journal of Scientific & Academic Research* 32 (2013).
- Şeyh Muhammed İbn Abdul Vehhâbî'nın Hayatı ve Eserleri.
- Sirhindî, Muhammed Ma'sûm. *Mektûbât-ı Ma'sûmiyye*. Karaçi: 1976, II, 193-197.
- Souley, Abdoulaye Ousseini. "Kütüb-i Sitte'de Şiir." *GAB Akademi* 3.1 (2018): 144-160.
- Sunar, Cavit. *Vahdet-i Şuhûd-Vahdet-i Vücûd Mes'elesi*. Ankara: Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay, 1960
- Tatlilioğlu, Durmuş, "Tasavvuf Ve Tarikatlara Sosyolojik Bir Bakış." *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 9.4 (2009): 99-128.
- Tenik, Ali, and Vahit Göktaş. "Tasavvufi Düşüncede Zikir Ve Zikrin Benlik İnşâsına Etkisi." *Toplum Bilimleri Dergisi* 8 (15) (2014): 263-286.
- Teymiyye, İbn. *Mecmûu Fetâvâ*, çev. Hâilil Aldemir. İstanbul: Darul İman, 2017.

- Teymiyye, İbn. es-Sefediyî. Riyad: Madhhabî Hanafî, 1396/1974.
- Teymiyyah, İbn. Mecmû'atü'r-resâ'il. nşr. M. Reşîd Rızâ. Beyrut: Lanyatut Tarasil Arabi 1403/1983.
- Teymiyye, Takıyyüddin İbn. *Mecmû'ufetâvâ*. nşr. Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsım en-Necdî. Riyad: 1381-86.
- Teymiyye, Takıyyüddin İbn. *Mecmû'atü Tefsîri Şeyhi'l-İslâm İbn Teymiyye*. nşr. Abdüssamed Şerefeddin. Bombay: 1374/1954.
- Teymiyye, Takıyyüddin İbn. *Minhâcû's-sünne*. nşr. M. Reşâd Sâlim. Kahire: 1409/1989, II, 363-367.
- Teymiyye, İbn. *Mecmûu Fetâvâ*. Mekkî: Mektebetü'l-Haremi'l-Mekkî, 1922.
- Tehânevî, İmdâdullah. *Nevâdir-i İmdâdiyye*. nşr. Nisâr Ahmed Fârûkî. Gülberge: 1996.
- Tirmizî. *El-Câmiu's-Sahîh Fezâilü'l-Kur'ân*, Hadis. 1995; *el-Edebü'l-Müfred*, Hadis. 394.
- Tosun, Necdet. *Bahaeddin Nakşibend Hayatı, Görüşleri, Tarikatı*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2015.
- Tosun, Necdet. *İmam-ı Rabbani Ahmed Sirhindi*. İstanbul: İnsan yayınları, 2005.
- Tosun, Necdet. İmâm-I Rabbânî (K.S.)'nin Tasavvufî Görüşleri Tasavvuf Yoluna Giriş ve Zikir. *Somuncu Baba Dergisi*. Issue 239, January 2009.
- Türkmen Erkan. *Emîr Hüsrev-i Dihlevî'nin Hayatı Eserleri ve Edebî Şahsiyeti*. Ankara: 1988.
- Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Marifet Yayınları, 1996.
- Ünal, İsmail Hakkı. *İmam Ebu Hanîfe'nin Hadis Anlayışı ve Hanevî Mezhebinin Hadis Metodu* (Ankara: doktora tezi AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1989).
- TDV *İslâm Ansiklopedisi internet sitesi*. Türkiye Duyanet Vakfı yay.
- Yildiz, Mehmet. "Mutasavvıflar." In *Tarihte Müslümanlar* 5, 205-231. OTTO, 2020.
- Zehebî, İmam. *Tezkiretü'l-huffâz*. Haydarâbâd: 1375-88/1955-58.

EKLER

EK 1: Hücvîrî'nin Lahor'da (Pakistan) bulunan türbe ve dergahı

(Kaynak: zafigo, Erişim Tarih-i, 10 Mayıs, 2022, Erişim Adresi: zafigo.com/stories/zafigo-stories/sûfî-shrines-pakistan)

EK 2: Dünyanın en ünlü mutasavvıflarından ve Müceddidiyye tarikatının kurucusu İmâm-ı Rabbânî 'nin Sirhin'de (Hindistan) bulunan türbe ve dergâhı

(Kaynak: wikiquote, Erişim Tarih-i, 10 Aralık, 2022, Erişim Adresi: <https://tr.wikiquote.org/>)

**EK 3: Çiştîyye tarikatının kurucusu olan Muînüddîn Hasen es-Siczî el-Çiştî'inn Ecmîr şehrinde
(Hindistan) bulunan mezarı ve Ecmîr Şerif Dergâhı**

(Kaynak: holidify, Erişim Tarih-i, 10 Mayıs, 2022, Erişim Adresi: www.holidify.com)

EK 4: Hâce Muînüddîn Çiştî Dilbilim Üniversitesi, Çiştîyye tarikatının kurucusu olan Muînüddîn Çiştî 'nin adını taşıyan Hindistan'ın Uttar Pradesh şehrinde kurulmuştur.

(Kaynak: kmclu, Erişim Tarih-i, 10 Mayıs, 2022, Erişim Adresi: <https://kmclu.ac.in/>)

**EK 5: Çiştiyye Tarikatından ünlü Sûfî ve Pir Nizâmeddin Evliyâ'nın Delhi'de (Hindistan)
bulunan türbe ve dergâhı**

(Kaynak: indiatvnews, Erişim Tarih-i, 10 Aralık, 2022, Erişim Adresi: www.indiatvnews.com)

EK 6: Bangladeş'in Rajşehi kentindeki üçüncü havalimanı olan Şeyh Mahdum Havaalanı, adını Bangladeşli Sûfi Şeyh Mahdum'dan almıştır.

(Kaynak: [newsnation](http://newsnationbd.com), Erişim Tarih-i, 13 Aralık, 2022, Erişim Adresi: newsnationbd.com)

**EK 7: Kutub Minâr, Hindistan'ın başkenti Delhi'de, Hindistan'ın Çiştiyye tarikatının ünlü Pir
Kutbüddin Bahtiyâr'ı adına yaptırılmıştır.**

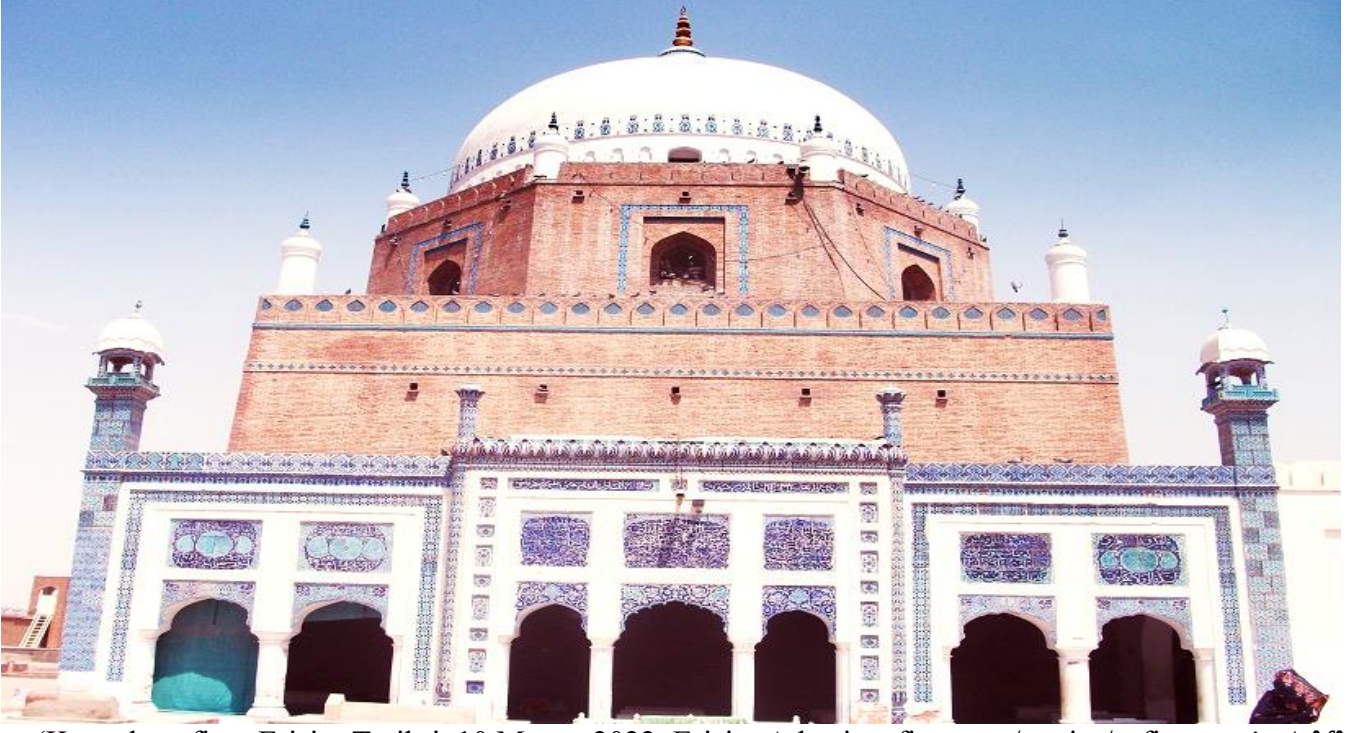
(Kaynak: gettyimage, Erişim Tarih-i, 10 Mayıs, 2022, Erişim Adresi: www.gettyimages.com)

EK 8: 1996 yılında Hindistan'ın Pencap hükümeti Ferîdüddîn Mes'ûd'ün adına Baba Ferîdüddîn Mes'ûd Sağlık Bilimleri Üniversitesi'ni kurmuştur.

(Kaynak: bfuhs, Erişim Tarih-i, 10 Mayıs, 2022, Erişim Adresi: <https://www.bfuhs.ac.in/>)

**EK 9: Sühreverdiyye tarikatının ünlü Sûfî Bahaüddin Zekeriya'nın Multan'da (Pakistan) bulunan
mezarı ve dergâhı**

(Kaynak: zafigo, Erişim Tarih-i, 10 Mayıs, 2022, Erişim Adresi: zafigo.com/stories/zafigo-stories/sûfî-shrines-pakistan)

EK 10: Pakistan'ın Güney Pencap'taki en büyük kurumu olan Bahâeddin Zekerîyyâ Üniversitesi, Sühreverdiyye tarikatının Hindistan ve Pakistan'a yayılmasını sağlayan sûfî Bahâeddin Zekerîyyâdan sonra adlandırılmıştır.

(Kaynak: bzu, Erişim Tarih-i, 10 Aralık, 2022, Erişim Adresi: <https://www.bzu.edu.pk/>)

**EK 11: Pakistan'ın en meşh r s f  olan Lal Şahbaz Kalender'in Sindh şehrinde (Pakistan)
bulunan mezarı ve dergahı**

(Kaynak: zafigo, Erişim Tarih-i, 10 Mayıs, 2022, Erişim Adresi: zafigo.com/stories/zafigo-stories/s f -shrines-pakistan)

EK 12: Pakistan'ın ünlü Pir Sachâl Sarmast'ın Khairpur şehrinde bulunan türbesi ve dergâhı

(Kaynak: zafigo, Erişim Tarih-i, 10 Mayıs, 2022, Erişim Adresi: zafigo.com/stories/zafigo-stories/sûfî-shrines-pakistan)

EK 13: Bangladeş'in ana havalimanı olan Hazreti şeyh Celal Uluslararası Havalimanı, adını Bangladeş'in en ünlü mutasavvıfı Hazreti şeyh Celal'den almıştır.

(Kaynak: caab, Erişim Tarih-i, 10 Aralık, 2022, Erişim Adresi:

<http://caab.gov.bd/airports/shahjalal.html>)

EK 14: Bangladeş'in önde gelen bilim ve teknoloji üniversitelerinden biri olan “Şeyh Celal Bilim ve Teknoloji Üniversitesi” Sûfi Şeyh Celal adıyla kurulmuştur.

(Kaynak: [United News Bangladesh](https://news.unb.com.bd), Bangladesh news, Erişim Tarih-i, 15 Aralık, 2022, Erişim Adresi: [bd news unb.com.bd](https://news.unb.com.bd))

EK 15: Pakistan'da Selefilere, başkent İslâmabad'da Camiat'üs- Selefiyye İslâmabad adında bir Selefi üniversitesi kurmuştur.

(Kaynak: jsi, Erişim Tarih-i, 14 Aralık, 2022, Erişim Adresi: <https://www.facebook.com/jsi.edu.pk/>)

EK 16: 1963 yılında Suudi Arabistan'ın işbirliği ile Hindistan'ın Varanasi şehrinde Camiat'üs-Selefiyye adında bir Selefi Üniversitesi kurulmuştur.

(Kaynak: aljamiatussalafiah, Erişim Tarih-i, 15 Aralık, 2022, Erişim Adresi:

<https://aljamiatussalafiah.org/?p=19>)

EK 17: 1974 yılında Bangladeş'in Selefileri, Bangladeş'in başkenti Dakka'nın Narayanganj kentinde Medrese Dârülhadis Selefiyye adında bir Selefi medresesi inşa etmişler.

(Kaynak: mdhsbd, Erişim Tarih-i, 16 Aralık,2022 Erişim Adresi: <https://www.mdhsbd.com/>)

EK 18: Ehl-i Hadîs Hareketi Bangladeş'in başkanı Prof. Dr. Esedullah'il Gâlib, 1981 yılında Rajşehi'de El Merkezül İslâmî es-Selefiyye adlı bir medrese kurmuştur.

(Kaynak: ahlehadeethbd, Erişim Tarih-i, 17 Aralık, 2022, Erişim Adresi:

<https://ahlehadeethbd.org>)

EK 19: Hindistan'ın Uttar Pradesh eyaletine bağı Varanasi şehrinde Camia Selefiyye Mescit adlı bir Selefi cami inşa edilmiştir.

(Kaynak: aljamiatussalafiah, Erişim Tarih-i, 15 Aralık, 2022, Erişim Adresi:

<http://www.aljamiatussalafiah.org/>)

EK 20: 2013 yılında Pakistan'ın Karaçi şehrinde Hint alt kıtası'nın ünlü Selefi alîmi Nezâr Hüseyin adına Nezâr Hüseyin Üniversitesi kurulmuştur.

(Kaynak: nhu, Erişim Tarih-i, 15 Aralık, 2022, Erişim Adresi: <https://nhu.edu.pk/>)

ÖZET

CHOWDURY, Saeyd Rashed Hasan, *Hint Alt Kıtasında Sûfî-Selefî Mücadelesi Bağlamında İslâm'da İç Barışın Korunması*, Doktora Tezi, Tez Danışmanı: Prof. Dr. Vahit GÖKTAŞ, Xiii + 445 s.

Bugün Hint alt kıtasında, özellikle Bangladeş, Hindistan ve Pakistan'da yaşayan yaklaşık 500 milyon Müslüman, bu bölgeyi dünyadaki Müslüman insan gücünün merkezlerinden biri hâline getirmiştir. Hint alt kıtası artık çok etnikli ve çok dinli bir bölgedir. İslâm, bu alt kıtanın tarihinin ve kültürünün ayrılmaz bir parçası olmuştur. İslâm, başlangıcından bu yana bölge halkına büyük katkılarda bulunmuştur ve olmaya da devam etmektedir. Ancak Hint alt kıtası'ndaki Müslümanlar günümüzde çeşitli sorunlarla karşı karşıyadır. Bir yandan iç ve dış komplolar sürmektedir. Öte yandan da sûfîler ve selefîler başta olmak üzere iki grup Müslüman, mezhepçi öğretilerini yaymaya çalışırken çeşitli meselelere de müdahil olmaktadır.

Sûfîler ve selefîler, dini faaliyetlerini yaymak için çeşitli medreseler ve camiler kurmaktadır. Şu anda da bir grubun mensuplarının başka bir grup tarafından dînî kurum kurmaya çalışırken dövülmesi, öldürülmesi gibi korkunç olaylar da yaşanmaktadır. Bütün bu olaylar İslâm'ın güzelliğini bozmaktadır. Bu nedenle tezde, Selefîlerin aşırılık yanlısı politikaları ve bazı sûfîlerin sapkın faaliyetleri nedeniyle İslâm'ın bozulması, Hint alt kıtası Müslümanlar tarafından bir "araştırma sorunu" olarak görülmektedir. Bu sorunu İslâm tarihi ışığında analiz etmeye çalışıp ve bu sorunun nasıl aşılabacağına dair bir öneride bulunmaktadır.

Bu çalışma üç bölümden oluşacaktır. Tezin ilk bölümde sûfîlerin Hint alt kıtası'na gelişine ve faaliyetlerine odaklanacaktır. İkinci bölümde ise Selefîlerin Hint alt kıtası'na geliş, doktrinleri ve faaliyetleri ile ilgilenecektir. Üçüncü bölümde de Sûfîler ve Selefîler arasındaki ihtilafın bağlamı üzerine tarihsel bir tartışmayı 'Gruplararası İlişkiler Teorisi', 'Eleştirel Teorisi' ve 'Radikalizm Teorisi' çerçevesinde analiz edip Hint alt kıtası'ndaki

Sûfiler ve Selefî Müslümanların nasıl uzlaştırılabileceğine ve ayrıca farklılıklarını çözenin yollarına ‘Fikir Birliği’ teorisi çerçevesinde değerlendirilecektir.

Hint alt kıtası'ndaki Sûfî-Selefî ihtilafı bağlamında bugüne kadar akademide neredeyse hiçbir şey yapılmadığından bu çalışmanın akademideki ilk çalışma olacağı düşünülmektedir. Bu çalışmanın Hint alt kıtası Müslümanlarının birlik ve beraberliğinde önemli bir rol oynayacağı ümit edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hint alt kıtasında İslâm'ın Gelişi, Hint alt kıtası'nda Tasavvuf, Sûfî Tarikatlar, Hint alt kıtası'ndaki Tasavvufa Dayalı Önemli Kuruluşlar, Hint alt kıtası'ndaki Tanınmış ve En Meşhur Sûfileri, Hint alt kıtasında Selefîlik, Selefîlerin Doğuşu ve Gelişimi, Hint alt kıtasının Seçkin Selefî Âlimleri, Önemli Selefî Grupları.

ABSTRACT

CHOWDURY, Saeyd Rashed Hasan, *Preserving Inner Peace in Islam in the Context of the Sufi-Salafi Conflict in the Indian Subcontinent*, Ph.D Thesis, Supervisor: Prof. Dr. Vahit GÖKTAŞ, Xiii+ 445 p.

Approximately 500 million Muslims who live in the Indian Subcontinent today, especially in Bangladesh, India, and Pakistan, have made this region one of the centers of Muslim human resources worldwide. The Subcontinent is now a multi-ethnic and multi-religious territory. Islam is an integral part of the Subcontinent's history and culture. Since its inception, Islam has significantly contributed to the region's people and continues to do so. However, Muslims in the Indian Subcontinent are facing various problems today. On the one hand, internal and external conspiracies are ongoing. On the other hand, two stratas of Muslims, mainly Sufis and Salafis, get involved in various conflicts while trying to spread their sectarian teachings.

Sufis and Salafis establish various madrasahs and mosques to spread their religious activities. Currently, terrible events are occurring, such as beating and killing of members of one group by another group while trying to establish a religious institution. All these incidents spoil the beauty of Islam. Therefore, in the thesis, Due to the extremist policies of the Salafis and the perverse activities of some Sufis, the wrong application of Islam is seen by Muslims in the Indian Subcontinent as a 'research problem'. The study tries to analyse this problem in the light of Islamic history, and a proposal is made for overcoming this problem.

This study will consist of three chapters. The first chapter will focus on the arrival of the Sufis in the Indian Subcontinent and their activities. The second chapter will deal with the arrival of the Salafists in the Indian Subcontinent, their doctrines and activities. The third chapter will analyse a historical discussion on the context of the conflict between the Sufis and Salafis within the framework of the theory of Intergroup Relations,

Critical theory, and the theory of Radicalism and how the Sufis and Salafi Muslims in the Indian Subcontinent can be reconciled and how their differences can be mitigated are evaluated within the framework of the theory of 'Consensus'. It is thought that this study will be the first one in the academy, as almost no similar study has been conducted until today in the context of the Sufi-Salafi conflict in the Indian Subcontinent. It may be hoped that this study will play an essential role in the unity and solidarity of the Muslims of the Indian Subcontinent.

Keywords: The arrival of Islam in the Indian Subcontinent, Sufism in the Indian Subcontinent, Sufi Sects, Major Sufi-Based Organizations in the Indian Subcontinent, Prominent and Most Famous Sufis of the Indian Subcontinent, Salafism in the Indian Subcontinent, The Birth and Development of the Salafists, The Distinguished Salafist Scholars of the Indian Subcontinent, Notable Salafi Groups.